

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

«Педагогика ғылымдары» сериясы

Серия «Педагогические науки»

№3(39), 2013 ж.

Алматы, 2013

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті
ХАБАРШЫ

«Педагогика ғылымдары» сериясы,
№3(39), 2013 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2001 ж. бастап шығады

Бас редактор:
п.ғ.д., проф. Т.Баймолдаев

Бас редактордың орынбасары:
п.ғ.к., проф. С.Г. Тажбаева

Редакция алқасы:
п.ғ.д., проф. Г.П. Новикова (Ресей),
ф.ғ.д., проф.

Абду Ар-Рахман Хижази (Мысыр),
п.ғ.д., проф. С.М. Кенесбаев,
п.ғ.д., проф. Г.Т. Хайруллин,
п.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА мүше-корр.

В.В. Трифионов,
п.ғ.д., проф. Б.У. Сманов,
п.ғ.д., проф. У.М. Абдиганбарова,
психол.ғ.д., проф. О.С. Сангилбаев,
п.ғ.д., проф. К.Б. Болеев,
п.ғ.д., проф. К.Т. Беркимбаев,
п.ғ.д., проф. Е.С. Ибышев,
п.ғ.д., проф. С.Т. Иманбаева
п.ғ.д., доц.м.а. Г.С. Саудабаева,
п.ғ.к., доцент Р.Т. Сулайманова
(Қырғызстан)

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2013

Қазақстан Республикасының мәдениет
және ақпарат министрлігінде
2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10104-Ж

Басуға 27.08.2013 қол қойылды.
Таралымы 300 дана.
Көлемі 39 е.б.т.
Пішімі 60x84 1/8. Тапсырыс 204

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті «Ұлағат»
баспасының баспаханасында басылды

М а з м ұ н ы
С о д е р ж а н и е

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Пралиев С.Ж. Компетентностный подход как концептуальная основа высшего педагогического образования	5
Бейсенбава А.А., Убниязова Ш.А. Интегративті оқу іс-әрекеттегі студенттердің толеранттылығының психологиялық мазмұны.....	7
Жусупов А.М., Жусупова К.А., Кабатаева Б.С. Разработка и внедрение системы управления рисками в высших учебных заведениях Республики Казахстан.....	10
Бапаева М.Қ. Тұлғааралық өзара әрекеттестік мәселесінің отандық және шетелдік психологтардың еңбектеріндегі зерттеліну жағдайы.....	14
Абдрахманова Г. Араб етістіктерінің морфологиялық құрылымы	17
Алашабаева Ұ.Н. Инновациялық қызметтің жаңа инфрақұрылымын құруда кәсіптік білім беру жүйесіндегі маңызы	20
Yeseyeva M., Anarbek N. The European experience on identification of the educational programs tuning.....	22
Хамитова Г.Д. Requirements to writing and producing a good essay in mastering a foreign language.....	26
Бекенова Н.А., Макеева А.Ж. Биология сабақтарында этнопедагогикалық материалдарды пайдалануда ашық сабақтың әдістемелігі.....	29
Жалалова А.М., Берденова К.А. Қазіргі қазақ тілінің қоғамдағы рөлі мен дамуы.....	33
Сапиева М.С. Проблемы разработки МОП специальности «Музыкальное образование».....	35
Бердешова Ы.Н. Шетел тілін оқытуда жоба әдісін қолдану технологиясының психологиялық педагогикалық негізі.....	37
Бөлекбаева Л.Ә. Шетел тілін оқытуда студенттердің коммуникативтік біліктілігін қалыптастыру.....	41
Болтаева Г.А. Мәдениаралық диалогтың тілдік күзіреті.....	44
Беркімбаев К.М., Оналбек Ж.К., Мұхамеджанов Б.Қ., Данияров Т.Ә. Кәсіби құзырлылық пен бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштері.....	46
Дабылтаева Р.Е., Салпебаева С.Т. Шетел тілі сабақтарында жоба әдісі мазмұны мен алатын орны.....	49
Дүкенбаева М. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың білім беру саласын дамытудағы рөлі.....	52
Жалалова А.М., Нурекенова Р.М. Techniques for English speaking skill enhancement.....	55
Kabyzbekova D. The multimodal characteristics of film discourse.....	58
Жалалова А.М., Қазез Ертай. Solving algebraic problems by geometric methods.....	60
Мананова Г.К. Лингвокультурологический подход как концептуальная основа межкультурной коммуникации.....	63
Mirzahmetova A.T., Sultanbekova S.S., Zhauynshiyeva Zh.B. «Linguo-semantic peculiarities of epithets».....	67
Ниетбаева Г.Б. Баланың психологиялық денсаулығына әсер ететін мектептегі ықпалдың негізі.....	70
Николаева Л.А. Пути и способы обучения и воспитания педагогов хореографов в ВУЗах Казахстана.....	73
Нұртаева Г.Е. Мәдениаралық күзіреттіліктің негізін құрайтын мақсаттар мен принциптердің екінші шет тілін оқытудағы маңызы	74
Өнербаева З.О. Жоғары оқу орындарында оқыту әдістерін жетілдіру жолдары.....	77
Sadykova A.K. Implementation of culturological approach to the theory and practice of foreign language education.....	81

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия
«Педагогические науки»,
№3(39), 2013 г.

Периодичность – 4 номера в год.
Выходит с 2001 года.

Главный редактор:
д.п.н., проф. Т.М. Баймолдаев

Зам. главного редактора:
к.п.н., проф. С.Г. Тажбаева

Редакционная коллегия:
д.п.н., проф. Г.П. Новикова (Россия),
д.ф.н., проф.

Абду Ар-Рахман Хижази (Египет),
д.п.н., проф. С.М. Кенесбаев,
д.п.н., проф. Г.Т. Хайруллин,
д.п.н., проф. Чл. корр. НАН РК

В.В. Трифионов,
д.п.н., проф. Б.У. Сманов,
д.п.н., проф. У.М. Абдигалбарова,
д.психол.н., проф. О.С. Сангилбаев,
д.п.н., проф. К.Б. Болеев,
д.п.н., проф. К.Т. Беркимбаев,
д.п.н., проф. Е.С. Ибышев,
д.п.н., проф. С.Т. Иманбаева,
д.п.н., и.о. доцента Г.С. Саудабаева,
к.п.н., доцент Р.Т. Сулайманова
(Кыргызстан)

© Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2013

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 8 мая 2009 г. №10104-Ж

Подписано в печать 27.08.2013.
Формат 60x84 1/8.
Объем 39 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 204

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального педагогического университета им. Абая

Сейдомарова С.Н. «Обращение» как речевая единица.....	83
Сейтимова Ж.И. Шетел тілі сабақтарында таңбалық-символдық көрнекі құралдарды пайдаланудың педагогикалық мүмкіндіктері	87
Жалалова А.М., Юсупова Н. The ethics of translating and interpreting.....	89
Асаналиева Ч.Н. Teaching philosophy.....	92
Садықова Ж.Л. Дене тәрбиесі білімін қалыптастыру.....	95
Асылханова М.А. Заманға сай жаңа инновациялық ақпараттық технологияларды жастардың меңгеруі.....	98

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП
ВЫСШАЯ ШКОЛА

Баймолдаев Т.М., Ибраева К.Е. Психолого-педагогическое обоснование модели развития толерантного сознания студентов педВУЗов.....	102
Беркімбаев К.М., Усембаева И.Б., Сарыбаева Ә.Х., Мейрбекова Г.П. Болашақ мамандарды дайындауда ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды пайдалану ерекшеліктері.....	105
Ғаббасов С-Х. Ұлттық сана – ұлы ұстаз.....	109
Абсатова М.А., Тектибаева Д.Д. Роль рефлексии в саморазвитии личности студентов.....	120
Ағыбаева Ұ.Б., Қойшыбаева Қ.Б., Қожахметова Л.Б. Студенттік кезеңдегі өзін-өзі тануға ортаның әсері және оның психологиялық ерекшеліктері.....	124
Адасқанова Ж.Қ. Студенттердің ерік-жігер сапаларын дамытудың өзектілігі.....	126
Аяпбергенова А. Педагогикалық қарым-қатынас мәдениетін арттыру арқылы болашақ педагог мамандарының психологиялық даярлығы.....	129
Бағыбаева А.А. Студенттердің лидерлік қабілетін дамыту өзекті мәселе ретінде.....	132
Баженова Э.Д. Развитие академической мобильности обучающихся в Республике Казахстан.....	135
Данияров Т.Ә., Бимаганбетова А.К., Базарбаев Қ.Қ. Моральдық-эстетикалық тәрбие педагогикалық-психологиялық мәселе.....	139
Убниязова Ш.А. Оқыту үрдісінде студенттердің толеранттылығын қалыптастырудың жолдары.....	143
Еслакова А.И. Тұлғаның интеллектуалдық дамудың психологиялық ерекшеліктері.....	146
Жапбасбаева М.Б. Педагог-психологтың кәсіби іс-әрекетке қатынасы.....	150
Калбирова Т.Н. Стереотип және мәдениаралық қатынастар.....	153
Бекенова Н.А., Макеева А.Ж. Өсімдіктер мен жануарлар бөлімін оқытудағы ұлттық ұғымдар.....	155
Кенжебаева Т.Б. Познавательная активность как условие развития интеллектуального и творческого потенциала в подготовке будущих педагогов.....	159
Киргизбекова С.С., Найманов Б.Т. Первые всемирные промышленные выставки и «ЭКСПО-2017» в Астане.....	162
Кисикова Б.Д. Дискуссия как форма диалога.....	166
Конофеева З.С. Болашақ ұрпақты салауаттылыққа тәрбиелеу аман-есендіктің кепілі.....	169
Коньсбаева А.Б. К вопросу исследования роли системы ценностей в интеграции культуры.....	170
Куратова О.А., Дулаева Н. Роль иностранного языка в формировании личности студента языкового ВУЗа.....	173
Кулуева С.С. Развитие мотивации учения у будущих учителей через диагностику.....	176

Муханбетова А. Қаржы мекемесі – қазынашылықтың ақпараттық жүйесін құру.....	181
Елеусизқызы М. Психологияда мінездің теориялық талдануы....	182
Несипбаева О.Д. Проблемы воспитания профессионалов в современном ВУЗе: модель воспитания студентов.....	184
Оразалиева А.Т. Мектеп бітіруші түлектерді кәсіби бағдарлаудың психологиялық ерекшелігі.....	188
Оразбаева К.О. Жаһандану – педагогика ғылымының даму факторы ретінде.....	191
Султанбекова С.С., Касымбекова А.Т., Есимкулова С.С. Студенттерді мәдениетаралық қатысымға үйретуде жоба технологиясын қолдану.....	195
Сайбекова Н.У. Жеке тұлға бойына патриоттық және адамгершілік тәрбиесін қалыптастыру жолдары.....	199
Сарыбекова Қ.Н. Болашақ мұғалім мамандарының инновациялық даярлығын қалыптастыру.....	202
Сафарғалиева А.Ы. Формирование межкультурного диалога в процессе развития творческого потенциала молодежи.....	206
Сматова К.Б. Психологиялық пәндер бойынша студенттердің өзіндік жұмыстарын инновациялық оқу-әдістемелік кабинетте ұйымдастыру тиімділігі.....	209
Сураналиева К.К. Тоо булбулу Токтогулдай таланттар – адамдардың жарқын үлгісү.....	211
Tautenbayeva A. National peculiarities of Kazakh and English family customs and traditions.....	214
Турдумамбетов А.Ш. Қырғыз элинин аскердик маданиятынын “Манас” эпосунда чагылдырылышы.....	216
Турузбеков Н.П. Бүгінгі таңдағы Қазақстан мен Түркия арасындағы қарым-қатынастардың ерекшеліктері.....	219
Умурзакова А.И. Возможности синтезатора как значимого компонента профессиональной подготовки будущих учителей музыки.....	223
Утепбаева А.А. Психология ғылымында құндылық бағдарларының анықталуы.....	227
Толегенова Н.Қ. Білім және өз бетімен білім алуға деген философиялық көзқарастар.....	229
Шаким Б.С. Особенности методической работы ВУЗа по формированию информационной компетентности преподавателей.....	232
Макеева А.Ж., Капанова Б.К. Әлемдік экологиялық дағдарыстар.....	236
Қиясова Б.А. Студенттердің шығармашылық белсенділігін арттырудың кейбір мәселелері.....	238
Ковтонюк М.М. Педагогические условия и научно-методическое сопровождение математической подготовки будущего учителя математики.....	240
Хай Шуин, Масырова Р.Р. Китайский профессор Ху Чжэньхуа – педагог с большой буквы!.....	244
Масырова Р.Р., Зубайраева З.А. Развитие инноваций в образовании Казахстана (1917-1930 гг.).....	247

**ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА**

Пірәлиев С.Ж., Қуралбаева А.А. Бастауыш сынып пәндерін интеграциялау негізінде білім сапасын арттыру.....	250
Сангилбаев О.С., Сангилбаева А.О. К проблеме социализации детей и подростков через компьютерные игры.....	253
Тәжібаева С.Ф., Сманова Н.Т. Мектеп оқушыларының сабақтан тыс іс-әрекеттерін ұйымдастыруда тәрбие жүйесін дамыту құрылымы.....	256
Калимолдаева А.К. Особенности патриотического воспитания учащихся старших классов.....	260

Абдрасилова Г.Л. Бастауыш сынып оқушыларына тәрбие беруде халықтық салт-дәстүрлерді пайдаланудың қазіргі жайы мен оны жақсарту жолдары.....	262
Кенжан А. Ұл бала мен қыз бала тәрбиесіндегі ерекше ұлттық үрдістердің мәні.....	265
Абдримова Ф.А. Оқушылардың салауатты өмір сүруін қалыптастырудың әдістемесі.....	268
Ахметова М.К. Роль игры в обучении иностранным языкам младших школьников.....	270
Байдалиев Д.Д. Өлкетану жұмыстарының мектеп оқушыларын тәрбиелеудегі мәні.....	272
Кулекенова Ж.Г. Проблемы раннего обучения иностранному языку.....	276
Жуанышова А. Өскелең ұрпақты заман талабына сай тәрбиелеуде ұлттық тәлім-тәрбиенің алатын орны.....	280
Илахунов К.Т. Аддиктивные формы отклоняющегося поведения	282
Қуанжанова Қ.Т. Оқытушылардың психологиялық денсаулығы: стресс және оны алдын алу.....	285
Майлыбаева Г.С. Абай шығармаларын бастауыш мектептегі оқу-тәрбие үдерісінде пайдалану.....	288
Абдрахманова Р.Б., Мырзаханова Д.Е. Мектеп оқушыларының суицидтік әрекеті мәселесі.....	293
Оразова Р.К., Тарвердиева Н.Р. Влияние современных технологий на качество урока иностранного языка.....	296
Ыбырайжанов Қ.Т., Тұрдалиева Ш.Т., Джумаханова А.Т. «Қиын» баланы оқыту мен тәрбиелеуде әлеуметтік педагог қызметін ұйымдастырудың психологиялық ерекшеліктері.....	300
Ақшалов Б.К. Комплексное использование средств обучения изучающему чтению на начальном этапе.....	303
Қошжанова Г.А. Баланың этноәлеуметтік рөлдерге бейімделуі....	307
Танирбергенова Д.Т., Дольникова С.В. Создание информационных сетей педагогических сообществ – путь к интеграции стран СНГ.....	309

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (приказ №433-3 ж от 26 июня 2003 г.) Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по педагогическим наукам.

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алқасының (2003 жылғы 26 маусым №433-3ж бұйрығы) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршы журналының «Педагогика ғылымдары» сериясын педагогика ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД КАК КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ОСНОВА ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

С.Ж. Пралиев – ректор КазНПУ имени Абая

В современном мире, идущем по пути глобализации, способность быстро адаптироваться к условиям международной конкуренции становится важным фактором успешного развития страны. Одним из самых важных ресурсов для общественного, экономического развития и национальной безопасности страны является образование. В данном контексте главная миссия высшего учебного заведения заключается в подготовке специалиста к осмысленному и реальному восприятию мира.

В докладе Международной комиссии по образованию для XXI в, представленном ЮНЕСКО, «Образование: сокрытое сокровище» Жак Делор сформулировал четыре основополагающих принципа образования: «научиться познавать; научиться делать; научиться жить вместе, научиться жить с другими; учиться жить» [1].

Именно уровень и качество высшего профессионального образования является предпосылкой устойчивого развития нашего государства, гарантом конкурентоспособности казахстанских специалистов на мировых рынках труда. Поэтому закономерно, что повышение качества образования является одной из актуальных проблем не только для Казахстана, но и для всего мирового сообщества. Решение этой проблемы связано с модернизацией и оптимизацией содержания образования, способов и технологий организации образовательного процесса и, соответственно, переосмыслением цели и результата образования.

Целью высшего образования в Государственной программе развития **образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы определено** достижение высокого уровня качества высшего образования, удовлетворяющего потребности рынка труда, задач индустриально-инновационного развития страны, личности и соответствующего лучшим мировым практикам в области образования.

Такая целевая установка задана в соответствии с уровнем социально-экономического, культурного, духовного развития современного общества, что и обуславливает компетентностный подход как концептуальную основу организации и управления образовательным процессом в высших учебных заведениях. Компетентностный подход к определению целей высшего образования даёт возможность преодоления разрыва между результатами профессиональной подготовки и современными требованиями работодателей.

В системе высшего профессионального образования компетентностный подход рассматривается как технология моделирования результатов образования и предоставления норм качества профессионального образования в виде компетентностей и компетенций, метакачеств, ориентация образования на цели-векторы: обучаемость, самоопределение, самоактуализацию, социализацию и развитие индивидуальности. Компетенции и результаты образования определяются как главные целевые установки в реализации ГОСО РК, как интегрирующие начала «модели» выпускника.

Проблема реализации компетентностного подхода интенсивно разрабатывается в последние десятилетия в большом количестве работ казахстанских исследователей и исследователей ближнего и дальнего зарубежья. Внутри компетентностного подхода выделяются два базовых понятия: компетенция и компетентность. При этом в педагогической науке сложилась многоплановость трактовок этих базовых понятий, которые рассматриваются и как профессиональные функции специалиста, и его личностные качества и как результат образовательного процесса.

Так, в научных трудах В.А. Болотова, Э.Ф. Зеера, И.А. Зимней, В.А. Козырева, Дж. Равена, Н.М. Розиной, А.В. Хуторского, Ch. Velde и др. компетентность определяется как готовность и способность к определенной деятельности, как результат саморазвития человека.

В исследованиях А.Г. Асмолова, А.А. Вербицкого, А.К. Марковой, В.А. Слостенина, Н.Ф. Талызиной, В.Д. Шадрикова и др. данное понятие раскрывается через умения решать проблемы, возникающие при познании и объяснении явлений действительности; через взаимоотношения субъектов образовательного процесса и оценку собственных поступков; через культурные ценности; через умения адаптироваться к новым социальным и профессиональным ситуациям; через способности к самоорганизации, выбору стиля и образа жизни.

Такое разнообразие подходов обусловлено разными ценностными установками авторов и использо-

ванием разных семантических систем для их описания. Мы придерживаемся позиций, что компетенция «включает совокупность взаимосвязанных качеств личности, задаваемых по отношению к определенному кругу предметов и процессов», а компетентность соотносится с «владением, обладанием человеком соответствующей компетенцией, включающей его личностное отношение к ней и предмету деятельности», то есть компетенция представляет собой институциональное понятие, определяющее статус какого-либо лица, компетентность же в свою очередь является понятием функциональным.

Анализ многочисленных работ ученых, по обсуждаемой проблематике, позволил выделить некоторые существенные характеристики компетентности:

- компетентность имеет деятельностный характер обобщенных умений в сочетании с предметными умениями и знаниями в конкретных областях;

- компетентность проявляется в умении осуществлять выбор, исходя из адекватной оценки себя и конкретной ситуации.

Потребность общества в педагогах, способных занять гуманную, личностно-ориентированную позицию по отношению как к обучающимся, так и к себе, выдвигает в ряд весьма актуальных проблему профессиональной компетентности. Профессиональная компетентность является необходимой составляющей профессионализма человека.

В психолого-педагогической науке имеют место различные трактовки профессиональной компетентности педагога:

- психическое состояние, позволяющее действовать самостоятельно и ответственно; обладание человеком специальностью и умением выполнять определенные трудовые функции (Маркова А.К.);

- уровень собственного профессионального образования (Гершунский Б.С.);

- единство теоретической и практической готовности педагога к осуществлению педагогической деятельности (Сластенин В.А.).

Разнообразие существующих мнений по поводу сущности и содержания понятия «профессиональная компетентность педагога» обуславливает и различия в определении его структуры.

Так, В.А. Сластенин и его ученики структуру профессиональной компетентности учителя раскрывают через педагогические умения [2].

А.К. Маркова [3] выделяет несколько видов профессиональной компетентности, наличие которых указывает на зрелость человека в профессиональной деятельности:

Специальная компетентность – владение собственно профессиональной деятельностью на достаточно высоком уровне, способность проектировать свое дальнейшее профессиональное развитие.

- Социальная компетентность – владение совместной (групповой, кооперативной) профессиональной деятельностью, сотрудничеством, а также принятыми в данной профессии приемами профессионального общения; социальная ответственность за результаты профессионального труда.

- Личностная компетентность – владение приемами личностного самовыражения и саморазвития, средствами противостояния профессиональным деформациям личности.

- Индивидуальная компетентность – владение приемами самореализации и развития индивидуальности в рамках профессии, готовность к профессиональному росту, способность к индивидуальному самосохранению, неподверженность профессиональному старению, умение организовать рационально свой труд без перегрузок времени и сил.

Таким образом, профессиональная компетентность педагога – это сложное и многогранное явление. Она определяется не только профессиональными базовыми знаниями и умениями педагога, но и ценностными ориентациями мотивами его деятельности, пониманием им себя и окружающего мира, стилем взаимоотношений с людьми, с которыми он работает, его общей культурой, и способностью к развитию своего творческого потенциала. Нам импонирует, мнение А.К. Марковой, которая считает целесообразным выделить узко профессиональную и личностную человеческую компетентность педагога. Кроме того, она указывает на возрастную компетентность, включающую следующие элементы:

- вхождение в специальность;

- овладение нормами профессиональной деятельности и профессионального общения;

- творчество как индивидуальный вклад в общественный опыт своей профессии;

- описание личного опыта для передачи его следующим поколениям.

Анализ психолого-педагогической литературы свидетельствует, что, несмотря на различия в терминологии, ученые сходятся во мнении о наличии в структуре компетентности трех компонентов: личностного, когнитивного и операционального.

Личностный – связан с психическими особенностями субъекта, наличием определенных ценностных ориентаций, определяющих линию поведения личности.

Когнитивный – знания, владение информацией, осведомленность.

Операционально-деятельностный – способность и готовность осуществить продуктивную деятельность в различных ситуациях.

Основополагающим компонентом компетентности выступает операционально-деятельностный.

Следует отметить, что ученые, изучающие проблему компетентности педагога, в своих работах используют то термин «профессиональная компетентность» (В.Н. Введенский, А.К. Маркова), то термин «педагогическая компетентность» (Н.В. Кузьмина, Н.М. Борытко), то оба термина, как синонимичные (Л.М. Митина), а иногда объединяют термины по аналогии с профессионально-педагогической деятельностью: «профессионально-педагогическая компетентность», «психолого-педагогическая компетентность» (Н.Н. Лобанова, М.И. Лукьянова). Мы принимаем следующее определение педагогической компетентности – системное явление, сущность которого состоит в системном единстве педагогических знаний, опыта, свойств и качеств педагога, позволяющих эффективно осуществлять педагогическую деятельность, целенаправленно организовывать процесс педагогического общения и также предполагающих личностное развитие и совершенствование педагога [4].

Относительно профессионально-педагогической компетентности, то сущность данного феномена, на наш взгляд, заключается в синтезе понятий профессиональной компетентности и педагогической компетентности.

Профессионализм это не просто высший уровень знаний, умений и результатов человека в данной области деятельности, а определенная системная организация сознания, психики человека. Л.М. Митина в своих работах доказала, что профессиональное развитие человека неотделимо от его личностного развития [5]. Ориентиром педагогического образования выступают образ человека и знания о нем. В процессе образования ведущая роль принадлежит личности обучаемого, его профессиональной направленности, между тем внутренние личностные ресурсы обучаемого, проходя через деятельность, служат фундаментальной основой для формирования его компетентности.

При компетентностном подходе знания, умения, навыки и опыт продуктивной деятельности интегрируются и имеют направленность на развитие познавательных и созидательных способностей человека, характеризуются включённостью в ценностно-смысловые характеристики личности, и проявляющиеся в деятельности. Компетентностный подход, на наш взгляд, придает процессу профессиональной подготовки педагога деятельностный, практико-ориентированный характер. Компетентностный подход выдвигает на первое место не информированность обучающегося, а способность организовывать свою профессиональную деятельность.

Итак, рассмотрение компетентностного подхода в высшем профессиональном образовании позволило охарактеризовать его как системный, междисциплинарный и деятельностный. Комплексность, многофункциональность, междисциплинарность, диагностичность компетентностного подхода позволяет позитивно влиять на развитие инновационных процессов в сфере высшего педагогического образования.

1. Делор Ж. Образование: необходимая утопия // Педагогика. 1998. - №5. – С. 32.

2. Сластенин В.А. и др. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н.; Под ред. В.А. Сластенина – М.: Издательский центр "Академия", 2002. – 576 с.

3. Маркова, А.К. Психология труда учителя: книга для учителя / А.К. Маркова. - М.: Просвещение, 1993.

4. Гришина И.В. Профессиональная компетенция руководителя школы как объект исследования [Текст]: Монография – СПб.: СПбГУПМ, 2002.

5. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя / Л.М. Митина. - М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 1998. - 200 с.

ИНТЕГРАТИВТІ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТТЕГІ СТУДЕНТТЕРДІҢ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҒЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАЗМҰНЫ

А.А. Бейсенбава – п.ғ.д., профессор Абай атындағы ҚазҰПУ,

Ш.А. Убниязова – докторант, Абай атындағы ҚазҰПУ

Резюме

В статье рассматриваются психологическое содержание толерантности у студентов в процессе интегративной деятельности. А также обсуждаются экзистенциально-гуманистические, диверсификационные, личностные, диалогические, фасилитативные подходы в определении толерантности. Явление толерантности и факторы, лежащие в основе развития толерантности, – одна из актуальнейших тем современности, привлекающая внимание ученых из разных областей знания, как в общественных науках – этнической, кросс-культурной и политической психологии.

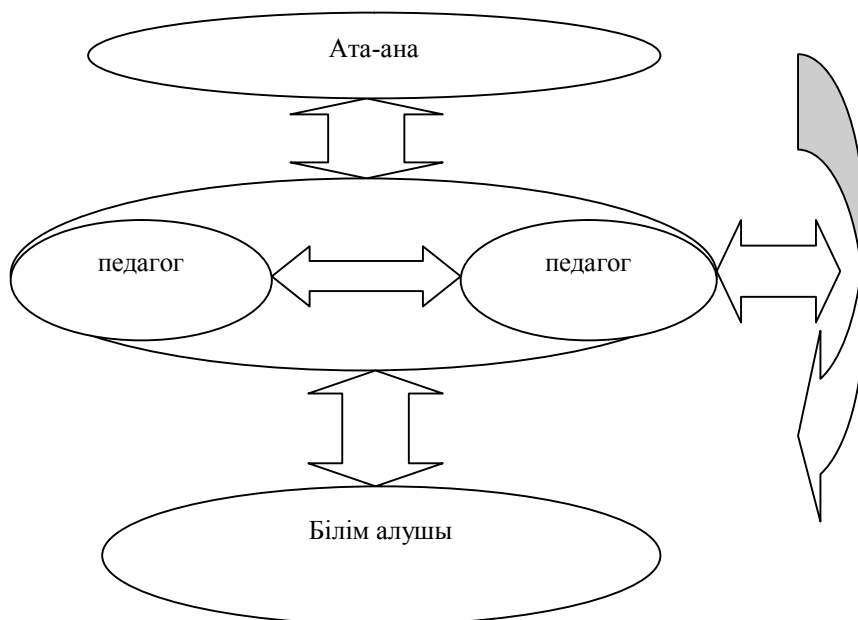
Summary

The article discusses the psychological content of tolerance among students in the integrative activity. Also existential-humanistic, diversification, personal, dialogic, facilitative approaches to determining the tolerance have been discussed. The phenomenon of tolerance and the factors underlying the development of tolerance - one of the most pressing issues of contemporary, attracting the attention of scientists from different fields of knowledge, as in the social sciences - ethnic, cross-cultural and political psychology.

Болашақ маманның интегративті оқу іс-әрекеті үрдісінде толеранттылықтың пайда болуын психологиялық талдау, оның оқытушы тұлғасының кәсіби маңызды қасиеті болып табылатынын көрсетеді. Ю.П. Поваренков педагогикалық үрдісте болашақ маманның толеранттылығының ерекшелігін талдай отырып, педагог толеранттылығының: әлеуметтік және психологиялық екі түрін көрсетеді. Әлеуметтік толеранттылығының бар болуы оқытушыға білім беру үрдісінің барлық қатысушыларымен тиімді, өзара бірігіп әрекет етуіне мүмкіндік береді, ал психологиялық толеранттылықты қалыптастыру болашақ маманның көптеген кәсіби күйзелістерге берік қарсы тұруын және кәсіби тұрғыдан өсуін қамтамасыз етеді. Ю.П. Поваренков әлеуметтік толеранттылықтың динамикалық және операциялық екі құрылымын бөлуді ұсынады [1]. Толеранттылықтың динамикалық жағы болашақ маманның мотивациялық орта мазмұнымен, оның құндылықтар, қызығушылықтар, сенімдер және әлеуметтік құрылымдар жүйесімен анықталады. Әлеуметтік толеранттылықтың операциялық негізін нақты білім, білік және қабілеттер құрайды. Сол үшін интегративті оқу іс-әрекеті толеранттылығының білім беру үрдісінің барлық субъектілерімен толерантты өзара әрекет шеберлігі мен дағдысын игеру; толеранттылық құрылымын өзінің жеке тұлғасының, оқушы тұлғасы мен олардың ата-анасының толеранттылығын қалыптастыру бойынша белсенді бағыт ретінде; жеке тұлға қасиеті ретінде; педагогикалық этиканы құраушылығын көрсететін өзінің мінез-құлқының қалпы ретінде түсінеміз. Интегративті оқу іс-әрекет үрдісіндегі толеранттылық әлеуметтік категория болып табылады және басқа адамды қабылдауда, эмпатиялық түсінікте, ашық және сенімді қарым-қатынаста көрінеді.

Интегративті оқу іс-әрекет үрдісіндегі толеранттылық кездесетін педагогикалық оқиғалардың барлығына да және оқытушының педагогикалық қызметінің мақсаттарын, міндеттері мен ерекшеліктерін анықтайтын толеранттылықтың барлық түрлері мен деңгейлерін топтастыратын интеграциялық форма ретінде көрінеді.

Бұл жағдайда педагог тәрбиеші, оқытушы және үйретуші ролінде көрінеді.

1-кесте

Бұл кестеде өзара қарым-қатынастың төмендегідей түрлері көрсетілген: педагог-педагог, педагог-білім алушы, педагог-ата-ана және ата-ана-бала қатынасына ықпал ететін педагог.

Педагогикалық қызметте өзара әрекет толеранттылықпен тікелей байланысты. Толеранттылық мынадай типті өзара әрекеттер, диалог, серіктестік, қамқорлық; интолеранттылық – басу, индифферентность, конфронтация, жанжалдарға сәйкес болады. Диалогта даралық пайда болады және басқаның өзіндік бейнесі көрінеді, өйткені дәл осы диалогтық өзара әрекет қатынаста тең тұғырды көрсетеді. Диалогтық өзара әрекет құрылымында эмпатияның жоғарғы деңгейі, серіктестік сезімі, ол қалай болса

дәл солай қабылдау шеберлігі, басқаларды қабылдау кезіндегі стереотиптің жоқ болуы, ойлау жеңілдігі, өзінің жеке тұлғасын дұрыс «қабылдау» шеберлігі арқылы сипатталуы мүмкін эмоционалды-еріктік және когнитивтік компоненттер басымдық көрсетеді. Серіктестік әрбірінің мүмкіндік негізінде өзара әрекет мақсатын, күші мен құралдарын бөлуді бірге анықтауды қарастырады. Мінез-құлық төмендегідей бейнеде: байланыстық, кең пейілділік, дүрделеннің жоқ болуы, әрекеттің тездігі, ілтипаттылық, шыдамдылық, сенушілік, әлеуметтік белсенділік ретінде көрінеді. Қамқор болу толеранттылық түсінігіне қатысты өзара әрекеттің бір түрі болып табылады. Қамқор болу қамқорлықты білдіреді, бұл қамқорлық субъект пен объектінің шынайы нормасы бола тұрып қамқорлыққа алынушының намысына тимейді. Өзара әрекеттің аталған типі екі жақтың да бір-бірін қабылдаса және бір-біріне шыдамдылық көрсеткенде ғана мүмкін болады. Толеранттылық қарым-қатынастың аталған деңгейі төмендегідей белгілермен: эмоциялық тұрақтылық, жоғары деңгейлі эмпатия, әлеуметтік белсенділік, көмекке келе алуымен сипатталады. Осыдан, интегративті оқу іс-әрекет үрдісіндегі толеранттылықтың көрсеткіштері серіктестікке мотивация, диалог, қабылау механизмінің дамығандығы, шыдамдылық механизмінің дамығандығы, ассертивті мінез-құлық ретінде әрекет етеді деп болжауға болады.

Толеранттылық дағдысы білімді адамның кез-келген білімді жақсы игеруіне, сабақ пен кез-келген қарым-қатынасқа ұстамды, түзу қатысуға мүмкіндік беретін сипаттамасы. Толеранттылықтың бастапқы қалыптасуына мүмкіндік беретін бірден-бір институт білім беру үрдісінің барлық субъектілері арасындағы диалог, серіктестік, құрмет тұтастай қолданылатын білім беру болып табылады.

Сонымен, интегративті оқу іс-әрекет үрдісіндегі толеранттылық болашақ маманның кәсіби маңызды қасиеті болып табылады. Педагог тұлғасының сапасы ретінде оқу іс-әрекет үрдісіндегі толеранттылық тұрғысынан болашақ маманның кәсіби қызметінің екі түрінің өзара әрекетінде көрінеді: оқытушылық және тәрбиелеушілік. Сол және басқа да іс-әрекеттер өзара іс-әрекеттің мазмұны бойынша әрнәрселерді ұйымдастыруға және жүзеге асыруға білім алушылардың қабілетін қалыптастыру.

Қоғам дамуының заманауи қалпы педагогтарға интегративті оқу іс-әрекет үрдісіндегі толеранттылықты қалыптастыруды қарастыратын жаңа талаптарды ұсынуға. Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдай отырып «толеранттылық» түсінігінің бірегей анықтамасы жоқ екенін ескеруіміз керек.

Отандық және шетел психологиясында толеранттылық мәселесін анықтаудың бірнеше бағыттары дамуда:

– толеранттылық психофизиологиялық түсінік және оның әсер етуіне сезімталдықтың төмендеуі нәтижесінде қандай да бір жағымсыз факторға бағытталуды білдіреді;

– толеранттылық сезімталдықтың төмендеуі олардың қайталанатын әсер етуі нәтижесінде қалыптасатын фрустрация немесе стресстердің бар болуына психологиялық беріктік ретінде қарастырылады;

– толеранттылық феномені үш позицияда: «Мен және Сен» антропологиялық мәселелері контекстінде, құндылық мәселелерінің аксиологиялық аспектілерінде және праксеология, жекеше қатынас әрекетінде қарастырылады;

– экзистенциальдық-гуманистік тұрғы бағыты бойынша, толеранттылық – бұл адамның саналы, ойлы және жауапты таңдауы, нақты қарым-қатынасты құрастыру бойынша оның өзіндік көзқарасы мен белсенділігінің көрінуі;

– диверсификациялық бағыттың көзқарасы бойынша, толеранттылықтың психологиялық мазмұны жеке қасиеттерге, сипаттамаларға берілмеуі керек – бұл күрделі, көп аспектілі және көп компонентті феномен;

– фасилитативті бағытты қарастыра отырып, толеранттылық сыртқы ықпалдардың ғана нәтижесі болмауы тиіс: толеранттылық қаншалықты дамыса, соншалықты қалыптасады; толеранттылықтың құрылуына көмек – бұл даму үшін жағдай туғызу екенін ескертуіміз керек;

– диалогтық бағыт толеранттылықты өзара қарым-қатынастың және тұлғааралық өзара әрекеттің, басқалармен тұлғааралық диалог ретінде қатынастың ерекше тәсілі ретінде анықтайды.

– толеранттылықты әлеуметтік категория ретінде А.Г. Асмолов [2], Stephan, W. [3] қарастырды. Бұл түсінік теңдікті тану мен құрметтеу, басымдық пен зорлықтан бас тарту, адам мәдениеті, нормасы, сенімінің көпқырлылығы мен көптүрлілігін тану, бұл көптүрліліктен даралық үшін немесе қандай да бір көзқарастың басымдығынан бас тартуда ашылады.

Интегративті оқу іс-әрекет үрдісіндегі толеранттылықты зерттеудің әдіснамалық негізіне:

– толеранттылықтың философиялық-этикалық тұжырымдамасы;

– толеранттылықтың психологиялық теориясы;

– серіктестіктің психологиясы және педагогикасы;

– кәсіби қызметтің жүйелі-генездік қағидалары қызмет етеді.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талау арқылы біз қарым-қатынастық педагогикалық толеранттылықтың анықтамасын қалыптастырдық – бұл білім беру үрдісінің барлық субъектілерімен толерантты өзара әрекеттің шеберлігі мен дағдысын игеруі. Интегративті оқу іс-әрекет үрдісіндегі толеранттылық әлеуметтік категория болып табылады және басқа адамды қабылдау құрылымында, эмпатиялық түсінікте, ашық және сенімді қатынаста көрінеді [4]. Интегративті оқу іс-әрекет үрдісіндегі толеранттылық әлеуметтік мәдени тұрғы арқылы көрінуі мүмкін және қатынас үрдісімен міндетті түрде байланысты.

Интегративті оқу іс-әрекет үрдісіндегі толеранттылық мәселелерін қарастыратын теориялық бағыттар мен тәжірибелік зерттеулер негізінен қарым-қатынас және әлеуметтік мәдени толеранттылықтың ерешеліктерін, толеранттылықты қалыптастыру, жеке тұлғаның толеранттылығының субъективті алғышарттары және т.б. зерттейтін психологиялық мәселелерді қозғайды. Интегративті оқу іс-әрекет үрдісіндегі толеранттылықты біртұтас эксперименттік-теориялық зерттеу жеткіліксіз, толерантты-интолерантты оқытушының жеке тұлғасы сипатталмаған.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, біз қарым-қатынастың интегративті оқу іс-әрекет үрдісіндегі толеранттылық өзінің еңбегінің нәтижелілігіне оң ықпал ететін болашақ маманның кәсіби маңызды қасиеті, сондай-ақ кәсіби қалыптасу көзқарасы бойынша білім беру үрдісінің барлық субъектілерімен өзара қарым-қатынасын қарастырады деп есептейміз.

1. Поваренков Ю.П. *Психологическое содержание профессионального становления человека.* - М., 2002. – 64 с.

2. Асмолов А.Г. *Культурно-историческая психология и конструирование миров.* – М.: Институт практической психологии - Воронеж: НПО МОДЭК, 1996. – 768 с.

3. Stephan, W., & Stephan, C. (2004). *Intergroup Relations in Multicultural Education Programs.* In J. Banks & C. Banks (Eds.), *Handbook of Research on Multicultural Education* (2nd ed., - pp. 782, 791-794). San Francisco: Jossey-Boss.

4. Crumell, F. (1999, Fall). *A focus on the black experience.* *Teaching Tolerance Magazine*, 16, 63.

5. Villegas A.M., Lucas T. (2002). *Educating Culturally Responsive Teachers: A Coherent Approach.* Albany: Suny Press.

РАЗРАБОТКА И ВНЕДРЕНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

А.М. Жусупов – *Алматинский гуманитарно-технический университет, г. Алматы,*

К.А. Жусупова – *Алматинский гуманитарно-технический университет, г. Алматы,*

Б.С. Кабатаева – *КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы*

Түйін

Білімді қоғамға ауысуы, ақпарат ағыны көбеюі, еңбек нарығы мен білім беру нарығының сәйкес келмеуі ЖОО қызметінде тәуекелдерді басқару және ішкі бақылау жүйелерін енгізуін және қолдануын мәжбүр етті. Білім беру саласының тәуекелдерді басқару теоретико-методологиялық базасының талдауы жоғары білім, оқыту және оқыту процессінің сапасы Білім беру Мемлекеттік стандартының мазмұнына және білім беру саласында уәкілетті органдарының міндеттеріне сәйкес келуінен тәуелді болады. Мақалада ЖОО тәуекелдерді басқару, ішкі бақылау және ішкі аудит жүйелерін енгізуінің қажеттілігі көрсетілген. Енгізу алгоритмі ЖОО стратегиясының дайындау, тәуекелдерді бағалау, тәуекелдерге елеу, бақылау құралдарымен қамтамасыз ету, уақытты ақпарат және мониторинг амалдарын қамтиді.

Резюме

В связи с переходом к «знанию» обществу, увеличением потока информации, несоответствием рынка труда и рынка образовательных услуг в деятельности вуза возникает необходимость внедрения и использования систем управления рисками и внутреннего контроля. Анализ теоретико-методологической базы управления рисками в сфере образования показал, что качество высшего образования, обучения и процесса обучения зависят от соответствия содержанию ГОСО и требованиям уполномоченного органа в сфере образования, определения рейтинга ВУЗа, участия в оценке качества процесса обучения преподавателей, студентов, оценка профессиональной деятельности преподавателей и многих других факторов. В статье обосновывается необходимость и анализируется процесс внедрения в вузах системы управления рисками, системы внутреннего контроля и внутреннего аудита, который включает алгоритм определенных действий: разработку стратегии вуза, оценку рисков, реагирование на риски, обеспечение средствами контроля, своевременная информация и коммуникации, мониторинг.

Summary

In view of transformation to «knowledge» society, increase of information flow, discrepancy of labor market and market of education services there is appeared the need of implementation and use of system of management of risks and internal control in activity of higher education institutions. Analysis of theoretical-methodological basis of management of risks in the

sphere of education showed that the quality of higher education, training and process of education depend on correspondence to content of the State General Compulsory Standard of Education and requirements of the authorized body in the sphere of education, higher education institution rating determination, participation in evaluation of quality of education process of teachers and students, evaluation of professional activity of teachers and many other factors. In the article there is a substantiation of the necessity and analysis of the process of implementation in the higher education institutions of the system of risks management, system of internal control and internal audit, which includes the algorithm of definite actions: development of strategy of higher education institution, risks evaluation, response for risks, providing with control means, timely information and communications, monitoring.

Современное общество, часто определяется как рискогенное [1] в связи с «многообразием трансформационных процессов в нем одновременно протекающих. Подобная ситуация требует выстраивания системы экспертизы любых реконструкций и нововведений в неэкономических сферах, поскольку просчеты в оценках *социального риска* и отсутствие механизмов *страхования* общества от его последствий ведут не к техногенным катастрофам, а к таким состояниям, как «ценностный вакуум», «распад нации», «демографическая яма» и пр.» [1]. Кроме того, экономический кризис усугубил проблемы образования как социального института.

К новым *внешним вызовам* можно отнести:

- социальные изменения;
- переход к «знаниевому» обществу;
- распространение интернета и увеличение потока информации;
- устаревание транслируемого знания;
- глобальная информатизация;
- несоответствие рынка труда и рынка образовательных услуг;

Кроме того, можно выделить *внутренние вызовы*, которые связаны с функционированием и развитием образования как системы:

- снижение качества обучения;
- устаревшая парадигма управления на всех уровнях;
- обучение на основе формирования компетенций;

Для Казахстана эти аспекты имеют прикладной характер, поскольку международные стандарты образования требуют строго определенной "наполняемости" ВУЗа квалифицированными научными и педагогическими кадрами, так как большинство ВУЗов страны обеспечивалось и обеспечивается преподавательским контингентом, совмещающим работу в нескольких ВУЗах, что влияет на качество обучения.

В Казахстане программа «Болашак» поддержана на уровне Главы государства. С 1994 г. по 2009 г. около 700 молодых граждан Казахстана прошли обучение в самых престижных зарубежных ВУЗах по программам подготовки магистров и докторов PhD. Однако возникает вопрос, а трудятся ли они сегодня на преподавательских должностях в ВУЗах РК? По данным МОН РК в вузах имеется проблема недостаточности обеспеченности преподавателями с учеными степенями и званиями. Решение проблемы осуществляется сегодня за счет увеличения государственного заказа по программам подготовки магистров и докторов PhD.

Современные синергетические представления о педагогических системах показывают, что превалирующий фактор саморазвития (внутренний фактор) обеспечивает поступательное движение образовательной системы (и как ее составляющей – ВУЗов) в условиях динамического развития социума [2, С. 41]. «Системы могут быть сложными не только потому, что они состоят из большего числа частей: мы можем говорить и о сложном поведении» [3, С. 10], это также отмечено З.Ж. Жанабаевым и Б.А. Мукушевым [2, С. 41]. Педагогические системы характеризуются множеством неоднозначных параметров и не могут быть описаны детерминированными законами. Согласование множества параметров педагогической системы, установление деталей и закономерностей протекания педагогических процессов (подпроцессов), систематизация, условие установления гармонического взаимодействия внешней и внутренней среды педагогической системы и ее подсистем и выработка из этих факторов позиции управления педагогической системой могут обеспечить ее успешное функционирование, упорядочение и стабильность процессов, протекающих в ней. Таким образом, укрепление любой системы в целом с точки зрения глобальных перспектив ее развития зависит от установления точек бифуркации [2, С. 17], обеспечивающих возможности перехода педагогической системы в новое качество.

«Управление качеством – действия, использующие методы и виды деятельности оперативного характера в целях удовлетворения требований к качеству» [4, С. 706]. Применительно к продукции в энциклопедическом словаре дается определение: «Целенаправленный процесс воздействия на объекты управле-

ния, осуществляемый при создании и использовании продукции (услуги), в целях установления, обеспечения и поддержания необходимого её уровня качества, удовлетворяющего требования потребителей и общества в целом» [4, С. 706].

В процессе исследования и анализа научных источников установлены факторы, влияющие на оценку понятия «качество», которые рассматриваются применительно к процессу обучения, и раскрыта структура данных факторов:

- качество не идентифицировано на разных этапах жизни одним и тем же человеком; критерии качества могут различаться для различных людей;
- одна и та же образовательная программа может удовлетворять различные индивидуальные потребности обучающихся; различаются требования к качеству преподавания на разных этапах обучения у одного и того же человека; различаются требования качества одного и того же человека по отношению к разным людям на одном и том же этапе обучения;
- требования к качеству, которые обучаемый или обучающий предъявляет к другим людям, не всегда совпадают с требованиями, которые человек предъявляет к себе;
- восприятие «качества личности» в разных культурах не одинаково;
- понятие «качество личности» меняется в зависимости от социально-экономических условий жизни конкретной личности.

Кроме того, качество как таковое может быть просто или «высоким», или «низким». Однако такое восприятие и понимание необъективно и носит эмоциональную окраску.

Выводы указывают на две тенденции в рассмотрении вопроса о качестве образования и связанного с ним качества процесса обучения:

- оно зависит от личных представлений (субъективная оценка) как сотрудников вуза, так и потребителей образовательных услуг и является трудноизмеримым, поэтому в оценке качества чего-либо или кого-либо невозможно выделить конкретные параметры;
- оно определяется, исходя из конкретных терминов, понятий, и измеряется на основе установленных параметров (объективная оценка).

Процесс управления в организационных системах может иметь только имманентную форму, т.е. являться присущим данной системе, а функционирование системы управления является реальным отображением управленческой деятельности. Поэтому в основе построения структуры организации лежат организационные функции и сочетание двух основных принципов: иерархического («вертикального») и координационного («горизонтального»), т.е. субординационного и паритетного (линейно-функциональные организационные структуры). Структура современного ВУЗа отнесена нами к «гибкому типу организационной структуры» (В.Р. Веснин, А.Н. Фомичев [5; 6] и др.), т.е. к органической (адаптивной), которая включает матричные элементы. По нашему мнению, такие элементы позволяют ВУЗу приспособиваться к динамично меняющейся внешней среде.

Таким образом, проводя анализ теоретико-методологической базы управления рисками в сфере образования, мы хотим выделить следующие факторы, лежащие в основе управления качеством высшего образования. По нашему мнению, они в целом отражают определение качества высшего образования, качество обучения и качество процесса обучения:

1. Соответствие содержанию ГОСО и требованиям уполномоченного органа в сфере образования в системе аттестации вузов, а также требованиям, предъявляемым потребителями образовательных услуг.
2. Определение рейтинга ВУЗа на основе установленных нормативными документами МОН РК параметров и критериев оценки деятельности вузов по всем направлениям (академическая работа, исследования и инновации, интеграция, развитие ресурсов), а также участие вузов в международных рейтингах университетов.
3. Участие в оценке качества процесса обучения преподавателей, студентов, работодателей, общественности.
4. Оценка профессиональной деятельности преподавателей, их компетентности и опыта, основанная на взаимодействии между субъектами образовательного процесса.
5. Соответствие определенным параметрам контроля качества, представляющим систему, что позволяет рассматривать качество образования как измеряемую величину и интегративный результат качества обучения и качества процесса обучения.

Данный подход позволяет перейти от субъективных представлений о качестве высшего образования к системе параметров и показателей. Многомерность понятия качества высшего образования может включать и другие, более детализированные подходы, которые могут характеризовать и другие представ-

ления. Для всех внешних и внутренних рисков отличительной чертой является влияние на качество образовательной деятельности.

Наряду с внешними и внутренними рисками в системе образования можно выделить и внутриВУЗовские задачи в области управления рисками исходя из решения проблемы обеспечения качества высшего и послевузовского образования. При этом выделены основные направления деятельности ВУЗов:

- организация и планирование учебного процесса, осуществление текущего контроля;
- экспертиза учебно-методической документации учебного процесса, документов по проведению итоговой государственной аттестации специалистов;
- анализ и контроль качества подготовки специалистов;
- методическая и организационная работа с преподавателями и сотрудниками ВУЗов;
- создание специального подразделения по управлению рисками и внутреннему контролю в вузах;
- создание системы эффективной коммуникации между субъектами образовательного процесса, организация приема на обучение;

– подготовка отчетной документации и др.

Основными проблемами в ВУЗе являются отсутствие:

- стандартизированных методик;
- базы стандартизированных показателей;
- специалистов и структурных подразделений по управлению рисками, внутреннему контролю и внутреннему аудиту.

Для внедрения на практике системы управления рисками (СУР), системы внутреннего контроля (СВК) и внутреннего аудита (ВА) в ВУЗах предлагается следующий алгоритм:

- Постановка целей. Цели должны быть определены до того, как руководство выявит события, потенциально влияющие на достижение целей (Стратегия ВУЗа).
- Определение событий. События, которые могут оказать какое-либо влияние на Вуз, должны определяться заранее (технологии и методы реализации).
- Оценка рисков. Выявленные риски анализируются с целью определения действий, которые следует предпринять.
- Реагирование на риски. Персонал ВУЗа определяет и оценивает возможные виды реагирования на риски (профессиональные и личные качества сотрудников ВУЗа).
- Средства контроля. Разработаны и функционируют политики и процедуры, обеспечивающие «разумную» гарантию эффективного исполнения выбранных действий по реагированию на риск (общевузовский уровень).
- Информация и коммуникации. Необходимая информация определяется, фиксируется и передается в такой форме и в такие сроки, которые позволяют сотрудникам ВУЗа выполнять их функциональные обязанности.
- Мониторинг. Весь процесс управления рисками организации периодически проверяется и по необходимости корректируется.

Стратегия представляет собой комплексный план, предназначенный для того, чтобы обеспечить осуществление миссии ВУЗа и достижение ее целей. В целях анализа практики ВУЗов в области развития и внедрения инноваций были рассмотрены стратегии ВУЗов. [7; 8; 9]. Успешная реализация стратегии развития ВУЗа вряд ли возможна без повышения эффективности управления во всех подразделениях. Очень важно отразить в стратегии внутренние силы и возможности, которыми располагает коллектив ВУЗа.

СУР может обеспечивать выполнение целого ряда стратегических и оперативных целей ВУЗа. Она может выступать в качестве основы всей управленческой и образовательной деятельности. На ее основе разрабатывается перспективная управленческая стратегия и эффективная СВК. При решении оперативных задач в системе создаются надлежащие условия для тесного взаимодействия всех участвующих сторон, структурных подразделений, преподавателей и персонала ВУЗа. Сфера высшего образования – это специфическая область и для нее характерны свои риски, отличные от, например, финансовых и других рисков.

Ужесточающаяся конкуренция, опережающие темпы развития техники и технологии, глобализация образования, а также многие другие факторы, характерные для текущего состояния экономики Казахстана, создают условия возникновения рисков в деятельности ВУЗа, поэтому неперменной частью менеджмента высшего учебного заведения является необходимость внедрения и использования систем управления рисками и внутреннего контроля деятельности в целях обеспечения качества образования.

Кілт сөздер: Білім беру саласында тәуекелдерді басқару, ішкі бақылау жүйесі, ішкі аудит, ЖОО, жоғары білім сапасы, оқыту сапасы, оқыту процессінің сапасы.

Ключевые слова: система управления рисками в сфере образования, система внутреннего контроля, внутренний аудит, ВУЗ, качество высшего образования, качество обучения и качество процесса обучения.

Key words: system of risks management in the sphere of education, system of internal control, internal audit, higher education institution, quality of higher education, quality of education and quality of education process.

1. URL: www.credonew.ru (12.10.2012).

2. Жанабаев З.Ж., Мукушев Б.А. *Синергетика в педагогике. Монография.* - Алматы: Изд-ский центр ОФ «Достижения молодых», 2002. - 128 с.

3. Хакен Г. *Информация и самоорганизация.* - М.: Мир, 1991. - 240 с.

4. *Управление организацией. Энциклопедический словарь.* / Под ред. Поршнева А.Г., Кибанова А.Я., Гунина В.Н. - М.: Издательский Дом ИНФРА-М, 2001. - 822 с.

5. Веснин В.Р. *Основы менеджмента: Курс лекций.* - М.: Общество «Знание» России, Центр. ин-т непрерыв. образования, 1996. - 472 с.

6. Фомичев А.Н. *Административный менеджмент. Уч. пособие.* - М.: Изд-ско-торговая корпорация «Дашков и Ке», 2003. - 228 с.

7. URL: www.kaznu.kz (09.07.2012).

8. URL: www.agtu.kz (01.06.2012).

9. URL: www.kbtu.kz (09.07.2012).

ТҮЛҒААРАЛЫҚ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСТІК МӘСЕЛЕСІНІҢ ОТАНДЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ЗЕРТТЕЛІНУ ЖАҒДАЙЫ

М.Қ. Бапаева – п.с.ғ.к., доцент, ҚазМемҚызПУ

Резюме

В статье рассмотрены исследования межличностных отношений в трудах зарубежных и казахстанских ученых. В ходе развития взаимоотношений человек формирует в сознании свое внутреннее «Я» и картину мира, кроме того является основой регулирования действий, поведения человека и процесса обмена информацией, а также восстановления внутреннего мира человека.

Summary

The article deals with the study of interpersonal relations in the works of foreign and Kazakhstani scientists. During the development of relations people creates in minds their inner "I" and a picture of the world, also the basis of regulatory action, human behavior and the process of information exchange, as well as the restoration of man's inner world.

Адамның қоршаған әлеммен өзара әрекеттестігі қоғамдық өмірде адамдардың арасында қалыптасатын объективті қатынастардың жүйесінде жүзеге асырылады. Объективті қатынастар мен байланыстар кез келген шынайы топта міндетті әрі заңды түрде қалыптасады. Әлеуметтік психология зерттейтін субъективті тұлғааралық қатынастар топ мүшелерінің арасындағы объективті өзара қатынастардың бейнеленуі болып табылады.

Тұлғааралық өзара әрекеттестікті және топтың ішіндегі өзара әрекеттестікті зерттеудің негізгі жолы бұл – әртүрлі әлеуметтік факторларды, сондай-ақ аталмыш топтың құрамына кіретін адамдардың өзара әрекеттестігін терең зерттеу болып табылады. Қоғамдағы адамдардың арасында қатынас орнамаса ешбір адамдар қоғамдастығы толыққанды бірігіп іс-әрекет ете алмайды, олардың арасында қажет түсіністік орнамайды [1, с. 56].

Қарым-қатынас- қоғамның мәдени деңгейін көрсететін, оның терең негізгі және даму құралы болып табылатын қоғамдық тарихтың даму нәтижесі. Қарым-қатынастың кез-келген түрі қарапайым болып көрінгенімен, объективті және субъективті сипаттағы күрделі заңдылықтарға бағынады. Кең мағынада қарым-қатынас дегеніміз – адамдардың жеке және әлеуметтік өмірінің міндетті шарты болып табылады. Адамның бірлескен іс-әрекет ету үрдісінде адамның белгілі мінез-құлық үлгісі мен түрі қалыптасады. Бірте-бірте олар тұлғаның құрылымымен астасып кетеді. Қарым-қатынас үдерісі барысында адам өзінің ішкі «Менін», сонымен қатар әлемнің бейнесін санасына қалыптастырады.

Кеңестік психология ғылымында тұлға аралық қарым-қатынас мәселесінің түрлі аспектілері В.Н. Мясищев, Б.Г. Ананьев, Б.Ф. Ломов, Г.М. Андреева, А.В. Петровский, А.А. Бодалев зерттеулерінде қарастырылған. Қарым-қатынас адамдар мен тұлғааралық ақпараттарды тасымалдайды, ақпарат алмасу және адам іс-әрекеті мен мінез-құлықтарын реттеу болып табылады, адамдардың ішкі дүниесінің қайта жасалуына негіз болады.

Психологиялық сөздікте қарым-қатынасқа мынадай анықтама берілген. «Қарым-қатынас – бірлескен іс-әрекеттегі қажеттіліктерден туындаған адамдар арасында ақпарат алмасу, байланыс орнату және оны

дамытудың күрделі, көп жоспарлы үрдісі. Мұнда ол қарым-қатынас бойынша серіктердің өзара әрекет, қабылдау және түсінудің бірдей стратегиясын жасау болып табылады. Сондықтан қарым-қатынас біріншіден, бірлескен іс-әрекеттегі қажеттіліктерден пайда болатын адамдар арасында бірнеше жоспарлы байланыстарды орнату мен дамытудың күрделі үрдісі. Ол ақпарат алмасу, өзара әрекеттердің бірыңғай стратегиясын өңдеу, серіктесті қабылдау және түсінуден тұрады. Ал екіншіден, бірлескен іс-әрекет қажеттіліктерден туындайтын күй және мінез-құлық пен серіктестің тұлғалық-мәндік құрылымдарына бағытталған екі немесе одан да көп субъектілердің өзара әрекеттесуінің белгілі құралдарымен жүзеге асырылады. Мұнда ол заттық және эмоциялық аспектілерде өзара хабарлама алмасудан тұрады» [2. 24].

Қ.Б. Жарықбаев «Адамның психологиялық ерекшеліктері, оның өмір сүретін ортасына қоғамдық тікелей әсер етуінен қалыптасып отырады. Жеке адам қоғамнан тыс өмір сүре алмайды. Өйткені оның психикасы тек айналасындағылармен қарым-қатынас жасау үрдісінде ғана қалыптасады, қоғамдық тәрбие арқылы адам белгілі мазмұнға ие болатындығын» атап көрсетеді [3, 66 б]. Сондықтан адамның жеке басының психологиясын ұғынуда оның бағытын көрсететін компоненттермен қатар әлеуметтік орта, білімі, нақтылы кәсібі және т.б. танымдық ерекшеліктерін де толық меңгеруді талап етеді.

Н.Қ. Токсанбаева «Қарым-қатынас, бұл белгілі бір өзара қатынас қалыптастыру мақсатындағы мазмұны мен идеялармен, қызығулармен, көзқарастармен, көңіл-күйлермен және т.б. өзара әрекеттермен дамиды. Қарым-қатынасты зерттеуде мына нәрселерге сүйенеміз:

- біріншіден, қарым-қатынас – кез-келген іс-әрекеттің ерекше типі – коммуникациялық іс-әрекет;
- екіншіден, қарым-қатынас – кез-келген іс-әрекеттің іске асырылу шарты;
- үшіншіден, қарым-қатынас – арнайы берілген іс-әрекеттің нәтижесі» деп, қарым-қатынасты зерттеуде іс-әрекеттің маңыздылығына түсініктеме берген [4].

Қарым-қатынас үдерістерін әрдайым әрі барлық жағдайларда тегіс жүріп, ішкі қарама-қайшылықтардан ада деп елестетуге болмайды. Кейбір жағдайларда бірін-бірі өзара жоққа шығаратын құндылықтардың, мақсаттардың, міндеттердің орын алуын сипаттайтын ұстанымдардың антагонизмі анықталып, кей жағдайларда өзара өшпенділікке ұласады – тұлғааралық қақтығыс туындайды. Қақтығыстың әлеуметтік маңызы әрқилы болып, тұлғааралық қатынастардың негізінде жатқан құндылықтарға байланысты болады.

О.Мёде және Ф.Олпорт бірінші реттегі топтардың нақты іс-әрекетті орындау барысында мүшелеріне ықпалын (жағымды немесе жағымсыз) анықтау жөніндегі зерттеулерге себепкер болды. Оларды индивидуалдың топқа жағымды әрі жағымсыз қатынасы да қызығушылық тудырды. Топ іс-әрекетінің жалпы әсерінің олардың нақты тапсырмаларды орындауда «жақын» немесе «бірге» әрекет еткендеріне тікелей байланысты екендігі анықталды. Топ үшін беделді тұлғалардың бақылаушы ретінде қатысуының тұтастай топтың өнімділігін арттыруға әкелетін ахуалды қалыптастыратыны анықталды.

Бүкіл әлемде тұлғааралық қатынастардың еңбек өнімділігінің артуына, еңбекке қатынасына, еңбек тәртібіне қаншалықты дәрежеде ықпал ететіндігіне қатысты зерттеулер біршама зор қызығушылық тудырды. Хотторндық (Хотторн – АҚШ-тағы қала) эксперименттердің барысында Э.Мейо болашақта қазіргі заманғы өндірістегі психологиялық факторлардың рөлін зерттеулердің негізіне айналатын қорытындыларды жасады. Әр жұмысшы еңбегінің өнімділігі оның топтағы жай-күйіне байланысты болып, көп жағдайда оның мүмкіндіктеріне емес, топта қалыптасқан құнды бағдарлардың, нормалардың, ұстанымдардың жүйесіне сәйкес келетіндігі, еңбек жағдайлары мен қаржылануына емес, орын алып, нығайған биресми қатынастардың сипатына да байланысты екендігі де анықталды. Биресми құрылым шағын топтар деңгейінде басқару үдерістерін тежеуге немесе керісінше қамтамасыз етуге қабілетті.

Биресми қатынас сипатының барлық өндірістік көрсеткіштерге, соның ішінде еңбектің өнімділігі, жұмыс күшінің тұрақсыздығы, сондай-ақ жұмысшылардың нормалардың, бағалаудың өзгерісіне қатынасына да ықпал ететіндігі анықталды [5, с. 53].

Бірқатар батыс психологтарының (Ф.Олпорт, Н.Триплета, Е.Катрелла) еңбектерінде іс-әрекеттің жетістігі мен басқа адамдардың қатысуының арасындағы байланыс зерттелінген. Мұндағы бірмағыналы тәуелділік жоққа шығарылғанымен, нәліктен кейбір жағдайларда өзге адамдардың қатысуы іс-әрекеттің тиімділігін арттыратынын, ал басқаларында керісінше төмендететініне түсініктеме берілген жоқ. Жақсы деген жағдайда іс-әрекет субъектісі мен ортадағы әрбір жеке-дара адамның арасында қалыптасқан жеке өзара қатынастарға іс-әрекеттің тиімділігінің тәуелділігі сөз етілді (Б.Коллинс). Нұсқалған байланыстың бір мағыналылығын өзге қырынан бағалауға болады. Өзгелер қатысуының ықпалы сірә, іс-әрекет мүшелері мен қатысушылардың бір ұжымға немесе диффузды топқа бірігуіне қарай әрқилы ықпал етуі мүмкін. Шынайы топтық іс-әрекет жағдайында дамуы жоғары топтағы және оның болмауында (немесе аз дәрежедегі айқындылығында) және кездейсоқ қоғамдасуында жағымды өзара байланысты орнауының негізі бар [6, с. 130].

Топтық динамика құбылыстарына деген дәстүрлі тұрғы шенберінде жұмыс жасаған зерттеушілердің қол жеткізген нәтижелерінің қарама-қайшылығы жоққа шығарылмай, ереже ретінде қабылдануда. Психологтың зерттеуші ұстанымы топтарды іс-әрекетке қатынастарының даму деңгейлері бойынша ажыратпағанымен, топтардың өзі объективті түрде ол айырмашылықтарға ие болып, оны эксперимент барысында айғақтатуда. Дәл сол соңғы жағдай, әсіресе экспериментші лабораториялық емес, шынайы топпен жұмыс жасағанда қорытындылардың қарама-қайшылығына әкелуде [6, с. 26-27]. Іс-әрекеттің психологиялық түсініктемесін беруде оның анықтамалары мен категориялы-ұғымдық аппаратының негізін көбінде адамның әлеуметтік болмысының бір қырын ғана қамтитын «субъект-объект» қатынасының құрайтынын ескеру қажет. Соған байланысты адамның әлеуметтік болмысының маңызы үлкен келесі быр қырын, атап айтқанда «субъект-субъект (лер)» қатынастарын ашатын қарым-қатынас категориясын құрастыру қажеттігі туындайды. Осы тұста қарым-қатынастың категориясы туралы қазіргі заманғы психологияда түсінігін сипаттайтын В.В. Знаковтың пікірін келтіруге болады: «Бастапқыдан-ақ субъектілердің бір-бірінің психикалық қасиеттерін анықтау ұмтылысымен ынталандырылатын өзара әрекеттестіктерінің формасын мен қарым-қатынас деп атаймын...». Біріккен іс-әрекет турасында ары қарай адамдардың тұлғаралық қатынастары ортақ мақсатқа – нақты міндетті шешуге бағынған жағдаят сөз етіледі.

Қарым-қатынас пен іс-әрекеттің өзара байланысы мәселесіне қатысты субъект-субъектілі тұрғы іс-әрекеттің тек субъект-объектілі қатынас ретінде бір жақты түсінідірілуінен бір адым артық тұрады. Психологияда бұл тұрғы теория және эксперимент жүзінде құрастырылған субъект-субъектілі өзара әрекеттестік ретінде қарым-қатынастың әдіснамалық қағидасы арқылы жүзеге асырылады.

Қарым-қатынас – адамның басқа адамдармен өзіндік өзара әсерлесуі және біріккен іс-әрекетте өзара қатынасының даму ретінде көрніс береді. Қарым-қатынас – адамзат қатынасының күрделі түрі. Кез-келген қарым-қатынас адамдардың арасындағы жай баланыс қана емес, біріккен іс-әрекет үдерісінде адамдардың бірін-бірі қабылдауы және ақпарат алмасуы болып табылады. Сондықтан қарым-қатынас үдерісінде тұлғаралық өзара байланыстар анықталады.

Қарым-қатынас – адамзат үшін әртүрлі деңгейде, әртүрлі кезеңде қалыптастыруды қажет ететін құбылыс. Қарым-қатынасты білім мен біліктілік, дағды мен адамның ішкі құндылықтарына негізделген мәдени сауаттылық, танымдық іс-әрекет дамуының деңгейі ретінде қарастыруға болады.

Жалпы алғанда, ресейлік әлеуметтік психологияда қарым-қатынас қағидасының теория және эксперимент жүзінде негізделуі жоғарыда баяндалған еңбектерде, сондай-ақ «Қарым-қатынастың психологиялық зерттеуі» және «Таным және қарым-қатынас» ("Психологические исследования общения", "Познание и общение") еңбектерінде кеңінен қарастырылған.

А.В. Брушлинский және В.А. Поликарповтың еңбектерінде (1990) аталмыш әдіснамалық қағида сын тұрғысынан ойластырылып, ресейлік психологиялық ғылымдағы қарым-қатынастың сан қырлы проблематикасы талданады.

Б.Ф. Ломов (1984) және оның қызметтестерінің тұрғысында қарастырылған қарым-қатынас субъект белсенділігінің ерекше дербес формасы ретінде анықталады. Оның нәтижесі – өңделген затпен (материалды немесе идеалды) шектелмей, адамның адаммен және басқа адамдармен қатынастарымен де анықталады. Қарым-қатынас барысында іс-әрекетпен ғана емес, сонымен қатар түсініктермен, идеялармен, сезімдермен өзара алмасу жүзеге асырылып, «субъект-субъект (лер)» қатынастарының жүйесі де дамуын табады.

Қарым-қатынас құрылымының ерекшеліктері ресейлік әлеуметтік психологияда маңызды орын иеленіп, аталмыш мәселенің зерттеулі қарым-қатынастың құрылымы жайында жеткілікті дәрежеде жалпыға бірдей мойындалған түсініктердің жиынтығын іркіп алуға мүмкіндік береді. Қарым-қатынастың құрылымын талдау деңгейлерін бөліп алу, әрі оның негізгі қызметтерін тізбектеу арқылы зерттеушілер ол құбылысты әрқилы қарастыруда. Б.Ф. Ломов талдаудың үш деңгейін көрсетеді [6]:

Бірінші деңгей – *макро деңгей*: индивидтің өзге адамдармен қарым-қатынасы оның өмір салтының аса маңызды қыры ретінде қарастырылады. Бұл деңгейде қарым-қатынас үдерісі индивидтің психикалық дамуын талдауға баса назар аудару арқылы адам өмірінің ұзақтығына пара-пар уақыт интервалдарында зерттеледі.

Екінші деңгей – *мезо деңгей* (орташа деңгей): қарым-қатынас адамдардың өз өмірлерінің нақты уақыт аралықтарында ағымдағы тіршілік әрекетіндегі өзара әрекеттестіктің жағдаятымен немесе мақсатты түрде қисынды қорытындысын тапқан аяқталған қатынастардың бірін-бірі алмастырып отыратын жиынтығы ретінде қарастырылады. Қарым-қатынастың аталмыш деңгейде зерттелуінде қарым-қатынас жағдаятының мазмұнды компоненттері – «нені» және «қандай мақсатпен» орындалуына баса назар аударылады.

Үшінші деңгей – *микρο деңгей*: қарым-қатынастың қарапайым бөлшектерін түйіндес актілер немесе

транзакциялар ретінде талдануына баса назар аударылады. Қарым-қатынастың қарапайым бірлігі – мінез-құлық актілерінің, қатысушы әрекеттерінің кезектесіп алмасуы емес, олардың өзара әрекеттестігі. Ол серіктестердің бірінің ғана әрекетін емес, онымен байланысты серіктесінің жәрдемін немесе қарсылығын қамтиды (мысалы, сұрақ – жауап, «әрекетке ынта-әрекет», «ақпаратты хабарлау – оған деген қатынас» және т.с.с.

Тарихи тұрғыда психологиялық-педагогикалық әдебиетте тұлғааралық өзара қатынастың: ақпараттық (ақпаратты жеткізуге және қабылдауға бағдарланған тұрғы), интернационалды (өзара әрекеттестікке бағдарланған тұрғы), реляциялық (қарым-қатынас пен өзара қатынастың өзара байланысына бағдарланған тұрғы) үш тұрғысын қарастыруға болады [7].

Тұлғааралық өзара әрекеттестіктің зерттелуі және тәжірибелік бақылаулар тұлғааралық қатынастағы адамдардың жауап беруінің барлық ықтималды тәсілдерін тиімді-тиімсіз өлшемі бойынша, қарым-қатынас мақсаттарын жүзеге асыру тұрғысында шартты түрде екі топқа бөлуге мүмкіндік береді: біріншіден, қандай тәсілдер тиімді әрі серіктесімен жағымды өзара қатынастары мен өзара түсіністікте жеке-дара қатынастарын дамыту үшін қай кезде қолданған орынды; екіншіден, тікелей психологиялық ықпал ету үшін (қарым-қатынас мақсаттарына толыққанды қол жеткізу үшін) қандай тәсілдерді және қашан қолданған тиімді [8].

Адамның қарым-қатынастың екі техникасы (жоғарыда көрсетілген қарым-қатынастың екі мета мақсаттарына сәйкес): түсінетін қарым-қатынас техникасы мен бұйрықшыл қарым қатынас техникасын қолдану іскерліктері мен дағдылары өзара әрекеттестік тиімділігінің негізгі өлшемдері болып табылады.

Адамның түсінетін және бұйрықшыл қарым-қатынасты орынсыз алмастырушы ретінде мінез-құлықтың төмендетуші-көнгіш және қорғаныс-агрессивті түрлерін қолдану бейімдігі мен әдеті практикалық қарым-қатынас тиімсіздігінің өлшемдері болып табылады.

1. Знаков В.В. *Понимание в познании и общении*. - М.: ИП РАН, 1994.

2. *Краткий психологический словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского*.

3. Жарықбаев Қ.Б. *Психология*. – Алматы: Мектеп, 1970.

4. Тоқсанбаева Н.Қ. *Психологиядағы қарым-қатынас мәселесі // Білім беру жүйесінде адам ресурстарын басқарудың қазіргі тенденциялары: Халықаралық ғылыми-практикалық конференция. Материалдары*. - Алматы, 2005.

5. Леонтьев А.А. *Деятельность и общение // Вопросы философии*. 1979. - №1. - с. 121-132.

6. Ломов Б.Ф. *Проблемы общения в психологии: сборник статей*. - М.: Наука, 1981. - 196 с.

7. Петровский А.В., Шпалковский В.В. *Социальная психология коллектива*. - М., 1978. - 176 с.

8. Ломов Б.Ф. *Общение: понятие, формы // Психологический журнал*. 2002. - №6. – С. 26-27.

АРАБ ЕТІСТІКТЕРІНІҢ МОРФОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ

Г.Абдрахманова – ф.ғ.к., доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ

Резюме

На основе источников по арабскому языкознанию в статье делается попытка рассмотреть точку зрения арабских средневековых и современных лингвистов относительно возникновения и распространения масдара в арабском языкознании.

Resume

On the basis of sources on the Arab linguistics in article attempt to consider the point of view Arab medieval and modern linguists on emergence and distributions masdara in the Arab linguistics becomes.

Жалпы қай тілде болса да етістік категориясы сөз таптарының ішіндегі ең күрделілерінің бірі болып есептеледі. Етістіктің ең күрделі сөз табы екендігі оның лексика-семантикалық ерекшелігінен, түбір тұлғасы мен оған үстелетін грамматикалық формалардың қат-қабаттылығынан, грамматикалық категориялардың әр-түрлілігінен, жаңа сөз жасау жүйесінен, қолданылу аясынан, сөйлемде атқаратын синтаксистік қызметінен және тағы басқа лексика-грамматикалық қасиеттерінен байқалады. Етістіктің осындай әртүрлі қырларын зерттеуге арналған еңбектер, ғылыми мақалалар көп жазылғанымен, оның грамматикалық категория ретіндегі ерекшелігі толық танылып, жан-жақты зерттелді деген тұжырым айтуға болмайды. Себебі, етістіктің лексика-семантикалық сипатын, грамматикалық ерекшеліктерін зерттеуде толықтыра түсуді қажет ететін мәселелер, кейбір етістіктің жекеленген бөлімдеріне арналған ғылыми-іздену жұмыстарының төңірегінде әртүрлі пікірлер де кездеседі.

Араб етістігі – өте күрделі сөз табы және жаңа сөз жасаудың негізі. Араб тіліндегі етістіктер – біреудің немесе бір нәрсенің қимыл-әрекетін, жай-күйін білдіретін сөз табы.

Араб тіліндегі етістіктерге араб лингвист ғалымдары мынандай анықтамалар береді: «белгілі-бір уақытта іс-әрекеттің өту барысына негізделген сөз» [1, 18], «жеке лексикалық мағынасы және баяндауыштың синтаксистік функциясы бар сөз» [2, 25], «лексикалық мағынасы нақты уақытты білдіретін мағынасымен сәйкес келген сөз» [3, 46].

Араб етістіктерінің тұйық рай формасы жоқ, сондықтан түбір етістік делініп шартты түрде өткен шақтағы ер тегі (музәккар) тұлғалы етістіктің жекеше түрінің 3-жағы қабылданған [4, 156]. Түбір – сөздің әрі қарай бөлшектеуге келмейтін мағыналы түпкі бөлшегі екені белгілі. Араб тілінде түбір етістікке қарақаттардың (қысқа дауысты дыбыстардың қызметін атқаратын белгілер) қолданысы жатпайды. Себебі қарақаттар дауысты дыбыстардың таңба арқылы емес, диакритикалық белгілер арқылы беріледі. Үш әріпті түбір сөздердің ішіндегі өткен шақ формасындағы үш әріпті түбір етістіктер ғалымдар тарапынан жан-жақты зерттеліп, бірнеше ғылыми еңбектер жазылған. Өйткені, осы формадағы етістіктер араб тілі грамматикасында негізгі *сөз тудырушылар* және етістіктің осы – келер шағы мен бұйрық райының жіктелуінің *түбірі* болып саналады. Олардың өткен шағы үш түрлі формада жасалады: (فَاعِلٌ) *фаала*, (فَاعِلٌ) *фаила*, (فَاعِلٌ) *фаула*. Араб тілі грамматистері түбір етістіктерінің бірінші буынын *فَاء الفعل* – фау л-фиыл, екінші буынын *عَيْن الفعل* – айну л-фиыл, үшінші буынын *لَام الفعل* – ламу л-фиыл деген терминдік атау берген. Фаала (فَاعِلٌ) формуласымен жасалған етістіктер іс-әрекетті білдіреді, фаила (فَاعِلٌ) формуласымен жасалған етістіктер іс-әрекеттің жай-күйін білдіреді, фаула (فَاعِلٌ) формуласымен жасалған етістіктер іс-әрекеттің сапасын білдіреді. Мысалы: (كَاتِبٌ) *катаба- жазу*; (فَاحِشٌ) *фахима – түсіну*; (سَازٍ) *сазура – кішірейту*.

Араб етістіктерінің морфологиялық белгілері:

- *етістік шақ категориясына (өткен шақ, осы шақ, келер шақ және т.б.), жақ категориясына (I – жақ- аль-мутакаллим, II-жақ- аль-мухатаб, III-жақ- аль-зайб) және уақытқа бағынады;*
- *етістік тек категориясында өзгереді;*
- *етістік «септеледі» (раф- атау септігі, насб – табыс септігі, жар-ілік септігі);*
- *етістік соңына التَّوِين (тануин) жалғанбайды;*
- *етістікке ال (аль) артиклі жалғанбайды;*
- *етістік тамарбутаға (әйел тегінің белгісі) аяқталмайды;*
- *етістік алдына көмекші сөздер тіркеспейді;*
- *етістік алдына қаратпа сөздер келмейді.*

Араб тілінде етістіктер *құрылысы жағынан* толымды *الفعل الصحيح* (ал-фиылу ас-сахих) және толымсыз *الفعل المعتل* (ал-фиылу ал-муатал) болып екіге бөлінеді:

1. *الفعل الصحيح* (ал-фиылу с-сахих) *Толымды етістіктерде* түбір құрамындағы дауыссыз дыбыстар өзгеріске түспейді және тиянақсыз дыбыстар (ا،و،ي) кездеспейді. Мысалы: *катаба, фахима, дараса* және т.б. Олар іштей үш түрге бөлінеді:

- *الفعل السالم* (ал-фиылу с-салим) **дұрыс етістік**. Бұл етістіктердің құрамындағы дыбыстар дауыссыз, қайталанбайтын, тұрақталған дыбыстардан құралған. Мысалы: *فَتَح* (фатаха) -ашу, *رَسَم* (расама) -сурет салу, *فَهَم* (фахима) -түсіну;

- *الفعل المهموز* (ал-фиылу л-махмуз) - **хамзалы етістік**. Түбірі үш дыбыстан құралған бұл етістіктің құрамындағы дауыссыз дыбыстардың біреуі хамзалы болып келеді. Хамзалы дыбыс етістік сөзінің басында *أَخَذ* ахаз-а(алу), не болмаса ортасында *سَأَلَ* – са‘ла(сұрау), *قَرَأَ* - қара‘а (оқу) не аяғында келеді.

- *الفعل المضعف* (ал-фиылу л-мудааф) – **қосарланған етістік**. Бұл етістіктің құрамындағы екінші және үшінші дауыссыз дыбыстар қайталанып келеді.

شَدَّ – шадда (күшті болу), *رَدَّ* - радда (жауап беру), *هَزَّ* - хазза (сілкілеу);

2. *الفعل المعتل* (ал-фиылу л-муатал) – **толымсыз етістік**. *Толымсыз етістіктерде* түбір құрамындағы дауыссыз дыбыстардың біреуі, не болмаса, екі дыбысы тиянақсыз дыбыстардан құралады. Олар перфект, имперфект, императив формасында жіктелгенде құрамындағы тиянақсыз дыбыстар өзгеріске түсіп отырады. Мысалы:

<i>Перфект</i>	<i>имперфект</i>	<i>императив</i>
<i>وصل</i> – уасала	<i>يصل</i> – иасилу	<i>صل</i> – сил
<i>وجل</i> – уажила	<i>يوجل</i> – иаужалу	<i>يجل</i> – ижал
<i>قال</i> – қала	<i>يقول</i> – иақулу	<i>قل</i> – қул
<i>رمى</i> – рама	<i>يرمي</i> – иарми	<i>ارم</i> – ирми
<i>وفى</i> – уафа	<i>يفى</i> – иафи	<i>ف</i> – фи

Бұл етістіктер өз алдына төрт түрге бөлінеді:

а) *الفعل المثال* (ал-фиылу л-мисал) – **ұқсас етістік**. Бұл етістіктерге I-ші түбірі (*فَاء الفعل* – фау л-фиыл) әлсіз

(و) уау немесе (ي) йай дауыссыздарынан басталатын етістіктер жатады. Мысалы: وجد – уажада (табу), يبس – иабиса (кебу), وضع – уадаа (қойу).

Ал енді олардың ұқсас етістік деп аталу себебі, перфект, имперфект, императив формасында жіктелгенде дұрыс етістік формасының жіктелуінен көп алшақтап кетпейді. Бұл жөнінде Б.М. Гранденің айтуы бойынша, бастапқы түбірі әлсіз дыбыстан құралған етістіктердің II, III, V және VI баб формасы және олардың осы бабтарда жіктелуі түбірі дұрыс етістіктердің II, III, V және VI баб формасы мен жіктелуінен еш айырмашылығы жоқ, ал, басқа бабтарда ұқсас етістіктер өзгеріп, түрленеді деген пікір айтады [5, 25].

б) الفعل الاجوف (ал-фиылу л-ажуаф) – бос етістік. Бұл етістіктің 2-ші түбірі (عين الفعل – айну л-фиыл) әлсіз а формасында (алиф арқылы көрінеді) беріледі. Мысалы: قام – қама (тұрды), باع – баа (сатты); نام – нама (ұйықтады);

в) الفعل الناقص – нақыс етістік 3-ші түбірі әлсіз алиф немесе йа дауыссыздарына аяқталатын етістіктер. Мысалы: دعا – даа (шақырды), رمى – рама (лақтырды), رضى – радиа (риза болды);

г) الفعل اللفيف *Мүлде толымсыз етістік* 1-ші және 3-ші түбірлері әлсіз дауыссыз дыбыстардан тұратын етістіктер. Мысалы: ولي (жақын болу, басқару), نوى (ыңғайлану), وفى (істеу);

Сол секілді араб тілінде етістік *түбір етістіктер* الفعل المجرد (ал-фиыл ал-мужаррад) және *туынды етістіктер* الفعل المزيد (ал-фиыл ал-мазид) болып екіге бөлінеді.

الفعل المجرد (ал-фиыл ал-мужаррад) түбір етістіктер өз ішінен тағы да екіге бөлінеді. Олар құрамы үш дауыссыз дыбыстан тұрады, не болмаса, төрт дауыссыздан тұратын түбір етістіктер жатады. Мысалы: عمل (амила), وعد (уаада), نال (нала), رمى (рама), دحرج (дахража), زلزل (залзала).

Үш дауыссыздан тұратын түбір етістікке бір, екі не үш аффикстердің жалғануы арқылы туынды етістік бабтары жасалады. Олар:

Төрт әріпті туынды етістік формалары الفعل الرباعي المزيد فيه үш дауыссыз етістікке бір әріп қосылуы арқылы жасалады.

Бес әріпті туынды етістік формалары الفعل الخماسي المزيد فيه үш дауыссыз етістікке екі әріп қосылуы арқылы жасалады.

Алты әріпті туынды етістік формалары الفعل السداسي المزيد فيه үш дауыссыз етістікке үш әріп қосылуы арқылы жасалады.

Төрт әріпті туынды етістік формалары الفعل الرباعي المزيد فيه

الفعل الرباعي المزيد فيه (ас-суласи ал-мужаррад) түбір етістігінің алдына фатхалы алифтің *أ* қосылады. Түбірдің бірінші буыны *الفعل* *فاء* сукундалады, ал екінші *الفعل* *عين* және үшінші *الفعل* *لام* буыны фатхамен харакаттану арқылы жасалады. Ол мына формаға сәйкес келеді: *فَاعِلٌ يَفْعَلُ* (афала – йуфилу) мысалы: *كْرَمٌ يَكْرُمُ* (қрама – йукриму) сыйлады, *حَسَنٌ يَحْسِنُ* (ахсана – йухсину) жақсылап жасады, *أَشَالٌ يَشَالُ* (ашала – йушилу) жандырды.

Үш дауыссыз бап формасы, *الفعل* *الثلاثي* *المجرد* (ас-суласи ал-мужаррад) етістігінің түбіріндегі бірінші *الفعل* *فاء* түбірден кейін созылыңқы алиф әрпінің қосылып, ал қалған екінші *الفعل* *عين* және үшінші *الفعل* *لام* түбірлері фатхамен харакаттануы арқылы жасалынады. Ол мына формаға сәйкес келеді: *فَاعِلٌ يَفْعَلُ* (фаала – йуфаилу). Мысалы: *شَاهِدٌ يَشَاهِدُ* (шахада – йушахиду) (көрді), *طَارِدٌ يَطَارِدُ* (тарада – йутариду) артынан қуды, *سَامِيحٌ يَسَامِيحُ* (самаха – йусамиху) кешірді.

Екі дауыссыз бап формасы, *الفعل* *الثلاثي* *المجرد* (ас-суласи ал-мужаррад) етістігінің түбіріндегі екінші *الفعل* *عين*-дің шаддалануы арқылы жасалады, ал қалған түбірлері фатхамен харакатталады, мына формаға сәйкес келеді: *فَاعِلٌ يَفْعَلُ* мысалы: *قَادِمٌ يَقْدِمُ* (қадма – йуқаддиму) берді, *عَلَّمَ يُعَلِّمُ* (аллама йуаллиму) үйретті, *بَدَّرٌ يَبْدُرُ* (барраба – йударрибу) дайындалды.

Бес әріпті туынды етістік формалары *الفعل* *الخماسي* *المزيد* *فيه*.

Үш дауыссыз бап формасы, *الفعل* *الثلاثي* *المجرد* (ас-суласи ал-мужаррад) түбір етістігінің алдына *إن* қосылып, түбірдегі бірінші *الفعل* *فاء* сукундалуы, ал қалған екінші *الفعل* *عين* және үшінші *الفعل* *لام* түбірлері фатхамен харакаттануы арқылы жасалып, мына формаға сәйкес келеді: *إِنْفَاعِلٌ يَنْفَعِلُ* (инфаала – ианфаилу). Мысалы: *إِنْتَظِرْ يَنْتَظِرُ* (инталақа – ианталику) алыстады, *إِنْسَارِفٌ يَنْسَارِفُ* (инсарафа – иансарифу) кетті, *إِنْدَفَعَ* (индафаа – иандафиу) итерілді.

Екі дауыссыз бап формасы, *الفعل* *الثلاثي* *المجرد* (ас-суласи ал-мужаррад) түбір етістігінің алдына кәсралы алифтің *أ* бірінші *الفعل* *فاء*-дан кейін фатхалы *ت* қосылады әрі сукундалады, ал қалған екінші *الفعل* *عين* және үшінші *الفعل* *لام* түбірлері фатхамен харакаттанады, ол мына формаға сәйкес келеді: *إِفْتَعَلَ يِفْتَعِلُ* (ифтаала – йафтаилу). Мысалы: *يَجْتَمِعُ يَجْتَمِعُ* (жтамаа – йажтамиу) жиналды, *يَقْتَرِبُ يَقْتَرِبُ* (иктараба – йактарибу) (жақынданды), *يَنْتَصِرُ يَنْتَصِرُ* (интасара – йантасиру) жеңіске жетті.

Үш дауыссыз бап формасы, *الفعل* *الثلاثي* *المجرد* (ас-суласи ал-мужаррад) түбір етістігінің алдына кәсралы алифтің *أ* қойылуы және үшінші *الفعل* *لام* түбірдің шаддалануы арқылы, бірінші *الفعل* *فاء* сукундалады, ал

қалған екінші *الفعل عين* және үшінші *الفعل لام* түбірлері фатхамен харақаттанып, мына формаға сәйкес келеді: *يَفْعَلُ* (ифалла – йафиллу). Мысалы: *يَحْمَرُّ* (ихмарра – йахмирру) қызарды, *يَعُوجُ* (уажжа – йауижжу) қисық болды, *يَبِيضُ* – *ابيض* (ибиадда – йабиаддуғарды) және т.с.с.

Алты әріпті туынды етістік формалары *الفعل السداسى المزيدي فيه*.

الفعل туынды бап формасы, *الثلاثى المجرد* (ас-суласи ал-мужаррад) түбір етістігінің алдына фатхалы алифтің *است* қосылып, түбірдегі бірінші *الفعل فاء* сукундалуы, ал қалған екінші *الفعل عين* және үшінші *الفعل لام* түбірлері фатхамен харақаттануы арқылы жасалып, мына формаға сәйкес келеді: *يَسْتَفْعَلُ* (истафала – йастафилу) мысалы: *يَسْتَغْفِرُ* – *استغفر* (истағфара – йастағфиру) кешірім сұрады, *يَسْتَقْبَلُ* – *استقبل* (истакбала – йастакбилу) қарсы алды, *يَسْتَخْرِجُ* (истахража – йастахрижу шығарды).

الفعل туынды бап формасы *الثلاثى المجرد* (ас-суласи ал-мужаррад) етістігінің түбіріндегі бірінші *فاء* етістігінің алдына хамзалы алиф қойылады да өзі сукундалады, екінші түбір *الفعل عين* шаддаланып уау әрпінің қосылуы арқылы жасалады: *يَفْعُولُ* – *يفعول* (бір нәрсеге шаншылу), *يَعْلُودُ* – *اعلود* (ауыр салмақты болды). *الفعل* туынды бап формасы, *الثلاثى المجرد* (ас-суласи ал-мужаррад) етістігінің түбіріндегі бірінші *الفعل فاء* етістігінің алдына хамзалы алиф қойылады да өзі сукундалады, екінші түбір *الفعل عين* дан кейін уау әрпі сукундалады, одан кейін тағы бір *الفعل عين* қосылуы арқылы жасалады: *يَفْعُوْعَلُ* – *يفعوعل* (суландырды), *يَخْشَوْشِنُ* – *اخشوشن* (опасыз болды), *يَحْدُودِبُ* – *احدودب* (бүкірейді) мағыналарына сәйкес.

Бұл жерде араб сөздерінің морфологиялық құрылымының ерекшеліктеріне тоқталып, мүмкіндігінше түсінікті етіп көрсету мақсат етілді. Қазақ тілінде сөздер бағынатын формалық көрсеткіш болмағандықтан араб тіліндегі сөз құрылымдарының өзі бізге жаңалық болып табылады. Бұл жұмыста етістіктің құрылымдарын көрсетумен ғана шектелмей, олардың өзара ерекшеліктері мен айырмашылықтарын талқылап, әрбір формаға қатысты мысалдар келтірілді.

Мақалада араб тіліндегі етістіктердің бөлінуіне зор мән бере отырып, олардың мағыналық өзгерімділігін (дұрыс етістікті баптар көлемінде) нақты мысалдармен көрсетуге тырыстық.

1. Фуад Наама. Араб тілі ережелерінің қысқаша баяндамасы. Каир, аль-Мақтабу ль-ыльми ли т- таалиф уа т- таржама.

2. Амин Али Ас-Саид. Грамматика 2 томдық. - Каир. Дар аль-Маариф, 1994.

3. Аббас Хасан. Толық грамматика. 4 том. - Каир. Дар аль-Маариф, 1999.

4. Тасымов Б.С. Араб тілі. I-том. - Алматы, 1988.

5. Гранде Б.М. Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении. - М., 1963.

УДК 378.147

А 39

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ ЖАҢА ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫН ҚҰРУДА КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ

Ұ.Н. Алашабаева – магистр, оқытушы, ҚазМемҚызПУ, Алматы қаласы

Түйін

Бұл мақалада кәсіптік білім жүйесінің қолданыстағы инфрақұрылымы мен материалдық-техникалық білім жүйесінде кадрлар даярлаудың сапасы мен жастар үшін келешекте қоғамның әлеуметтік дамуына себепкер болатын мамандардың біліктілігін жаңғырту қарастырылады. Мақаланың мақсаты экономиканың индустриялық-инновациялық даму сұраныстарын ескере отырып, кәсіптік білім беру мазмұнының құрылымын жаңарту.

Резюме

В данной статье рассматриваются повышение престижа обучения в профессиональном образовании и развитии инфраструктуры подготовки кадров для отраслей экономики. Целью статьи является обновление структуры содержания в профессиональном образовании с учетом запросов индустриально-инновационного развития экономики.

Summary

In this article is considered the development and prestige of training in professional education and the development of the infrastructure of group teaching for the branches of economy. Purpose of the article is to update the structure of the technical and vocational training to satisfy needs of industrial-innovative development of the economy.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2030» Даму стратегиясында білімді дамытуды ерекше атап көрсетті. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің 2030 жылға дейінгі кезеңіне арналған даму стратегиясы және әрбір білім дамуының кезең-кезеңін қамтитын стратегиялық жоспарлары дайындалды.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2009 жылдың 6 наурызындағы «Дағдарыстан жаңару мен дамуға» деген халыққа Жолдауында: «Біздің жастарымыз оқып үйренуге тиіс, бүкіл әлемде өмір бойы оқумен өтеді. Мына жағдайда қайта оқуға, сөйтіп бүгін қажет болып отырған мамандықты игеруге мүмкіндікте бар, қажеттілікте бар». Бүкіл әлемдік дағдарыс жағдайында қазіргі оқу орындарының базасында сұранысқа ие мамандықтарға адамдарды қайта даярлау қажеттілігін баса айтты [1].

Соңғы жылдары қабылданған реформаларын көптеген білім беру мекемелері бағдарламаларды таңдауда еркіндік алады, білім беру үрдісіне әр түрлі инновациялық тәсілдер мен әдістер енгізілді, сондықтан қазіргі кезде дәстүрлі емес әдіс-тәсілдерді пайдалану мен жаңа инновациялық технологияларын пайдаланудың қажеттілігін өмір өзі дәлелдеп отыр.

Толығырақ айтқанда, инновация – жаңалық, жаңашылдық, өзгеріс деген ұғымды білдіреді. Инновация құрал және процесс ретінде әлдебір жаңалықты ендіру деген сөз. Кәсіптік білім беру процесінде инновация оқыту мен тәрбиенің тәсілдері, түрлері мақсаты мен мазмұнын, оқытушы мен оқушының бірлескен қызметін ұйымдастыруға жаңалық енгізуді білдіреді. Білім берудегі инновациялық процестердің мәнін кәсіптік білім беруде маңызды екі проблемасын құрайды. Олар – озық білім беру тәжірибесін зерттеу, жинақтау және тарату проблемасы және педагогикалық-психологиялық ғылымдардың жетістігін практикаға енгізу проблемасы. Соған сәйкес, инновациялық процестердің мазмұны мен механизмі осы кезге дейін бір-бірінен оқшау қарастырылып келген өзара тығыз байланысты екі процестің тұтастығы тұрғысынан қарастырылуы тиіс.

Бұның барлығы кәсіптік білім беруде жаңалықты жасау, игеру және пайдалануда басқару қызметінің маңыздылығына көз жеткізе түседі. Өйткені, оқытушы жаңа білім беру технологияның, теория мен концепцияның авторы, талдап жасаушысы, зерттеушісі, тұтынушысы және насихатшысы қызметін атқарады. Осы процесті басқару оқытушының өз қызметінде әріптестерінің тәжірибесі немесе ғылымындағы жаңа идеялар, әдістемелерді дұрыс тандап, бағалау және қолдануын қамтамасыз етеді. Ал кәсіптік білім беру қызметінде инновациялық бағыттылықты қазіргі заманғы білім беру, қоғамдық және мәдени даму жағдайында оқытушылық қызметтің инновациялық бағыттылығының қажеттілігі бірқатар жағдайлармен айқындалады.

Біріншіден, қоғамда жүріп жатқан әлеуметтік-экономикалық қайта құрулар білім беру жүйесін, әдістемесі мен түрлі типтегі оқу орындарының оқу тәрбие процестерін ұйымдастырудың технологиясын түбірінен жаңартуды талап етуде. Кәсіптік білім беру саласында жаңалықты жасау, игеру және пайдалануға негізделген оқытушы мен тәрбиеші қызметінің инновациялық бағыттылығы білім беру саясатын жаңартудың құралына айналуға.

Екіншіден, білім беру мазмұнын ізгілендірудің күшеюі, пәндерінің көлемі мен құрамының үнемі өзгеріске ұшырауы, жаңа оқу пәндерінің енгізілуі жаңа ұжымдық формалар мен оқыту технологиясын үздіксіз іздестіруді талап етуде. Осы жағдайда оқытушы арасында педагогикалық білімнің рөлі мен беделі арта түсіп отыр.

Қазақстан Республикасының инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау заңнамасына сәйкес мынадай негізгі бағыттар жүзеге асырылады (сур. 2) [2].

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында инновациялық кәсіптік білім беру жүйесінің басты міндеті – білім беру сапасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарына, жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің қажеттіліктеріне сәйкестігін белгілеудің инновациялық құрылымдары, рәсімдері, нысандары мен әдістерінің жиынтығы.

Сурет 2 – Инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау Қазақстан Республикасының Заңнамасына сәйкес негізгі нысандары

Осы тұрғыда жоғарыда айтылғандай, жастарға сапалы білім, саналы тәрбие бүкіл оқу орнындарында білім беру ісін оқытудың озық инновациялық қызметтің жаңа инфрақұрылымын құру, толықтыру, оқытудың жаңа технологияларын іздестіру, ақпараттық технологияларды болашақ мамандарды оқыту ісінде тиімді пайдаланып, оны келешекте қоғамның әлеуметтік дамуына себепкер болатын мамандардың біліктілігін жетілдіру.

1. Н.Назарбаев 2009 жылдың 6 наурызындағы «Дағдарыстан жаңару мен дамуға» Қазақстан Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. - Астана қаласы.

2. Қазақстан Республикасының Ресми сайты, <http://www.government.kz/about/news/2422/43257/>

THE EUROPEAN EXPERIENCE ON IDENTIFICATION OF THE EDUCATIONAL PROGRAMS: TUNING

M.Yeseyeva, N.Anarbek – *Kazakh State Women's Pedagogical University*

Түйін

Бұл баяндамада халықаралық Tuning educational structures in Europe жобасының негізгі қағидалары берілген. Жобада әр түрлі мемлекеттен 200-ден астам университет қатысады. Берілген жобаның басты мақсаты Болон процесін дамыту мен аяқтау (сәйкес және салыстырмалы оқу жоспарларын өңдеу, білім берудің ашық жүйесін қамтамасыз ету, университет арасында сенімді қарым-қатынас орнату және т.б.) болып табылады. Сонымен қатар, баяндамада жоғары білім беру жүйесінің негізгі жетістіктері қарастырылады. Қазақстан Республикасы болондық процеске қосылу ағымында.

Резюме

В данном докладе изложены основные положения международного проекта Tuning educational structures in Europe, в котором участвует около 200 университетов из разных стран. Главной целью данного проекта является развитие и завершение Болонского процесса: выработка подходящих и сопоставимых учебных планов, обеспечение открытости образовательной системы, построение доверия между университетами и т.д. Также в докладе рассмотрены основные достижения системы высшего образования Республики Казахстан в русле присоединения к болонскому процессу.

Summary

The main provisions of the international project “Tuning Educational Structures in Europe” which involves about 200 universities from different countries are set forth in this report. The main goal of this project is the development and completion of the Bologna Process: development of appropriate and comparable curricula, ensuring the openness of the education system, building of trust between universities, etc. The report also describes the main achievements of the higher education system in the Republic of Kazakhstan within the framework of joining the Bologna Process.

The Bologna ideas have been nurtured in European higher education for decades. Many of its parameters existing at present appeared in the national systems of higher education in Europe long before the signing of the documents taken as the basis of the Bologna Process. In some European countries there were the independent levels of higher education leading to bachelor's and master's degrees. Various types of academic credits were also used for decades. The mobility of students and mobility of teachers were becoming more and more popular.

The international project “Tuning Educational Structures in Europe” involving about 200 universities from different countries [1] has been implemented for harmonization of educational programs since the year 2000 within the framework of the Bologna Process. The main goal of this project is the development and completion of the Bologna Process. The project does not consider the education system, but its structure and content. While the education systems are the responsibility of the state, the structure and content are the responsibility of the universities and professors.

A new methodology has been created within the framework of the project “Tuning”, which enables the development of curricula, making them comparable. Five approaches have been pointed out:

- 1) General academic competences;
- 2) Specific competences for a particular sphere;
- 3) The role of the European Credit Transfer System as an accumulation system;
- 4) Approaches to teaching, learning and assessment;
- 5) The role of quality improvement in the education system.

Let's reveal shortly the essence of each approach.

1) The competences, which a graduate should have, were divided into *the general* and *subject*, or *subject-oriented* ones. **30 general competences** (that are meaningfully divided into *the instrumental*, *interpersonal* and *systemic*) were pointed out.

1. *The instrumental competences* mean the ability to understand the environment and manage it; the ability to organize and plan; basic computer skills and linguistic skills.

2. *The interpersonal competences* mean the individual abilities such as the social skills, teamwork and cooperation.

3. *The system-based competences* mean a combination of understanding, attitude and knowledge which allows to perceive how the parts of a whole relate to each other and to evaluate the position of each component in the system.

2) **Special parameters-descriptors** should be worked out by the relevant professional communities. The

special competences on the basis of seven professional fields: the business administration, management, pedagogy, geology, history, mathematics, physics have been developed within the framework of the international project “Tuning Educational Structures in Europe”.

Consideration of competences includes five areas or aspects: *knowledge and understanding, application of knowledge and understanding, judgment, information interaction, study skills* (Table 1).

- A graduate is awarded the qualification on the basis of the obtained competencies. The concept of **qualification** has narrow and wide interpretation [2]. The narrow qualification is almost equal to the level and degree. When it is referred to a wide interpretation, a *level* is only the part of qualification, and the qualification is generally defined by a set of the following characteristics:

- *Load* is understood as the total number of “earned” credits;

- *Level*: the adoption of three levels (cycles) of higher education (bachelor, master, doctor) by all countries is emphasized in all the basic documents of the Bologna Process;

- *Acquired results* are the definitions of what a learner should know, understand and demonstrate after completion of the learning process. They can relate to the course or module, and any period of the learning process. The learning outcomes indicate the requirements of credits. They are formed by the academic teaching staff;

- *Competence* is a dynamic combination of world-view, knowledge and skills. The development of such competence is the problem of educational programs. The competence is formed in various disciplines and at different stages of learning. Distinguishing of the acquired results and competencies is somewhat artificial as the competences are the results. The main characteristic of the program is, first of all, the planned results (learning outcomes), i.e. actually the competences plus the amount of credits. Students receive the competences.

The learning outcomes are expressed in terms of competences. The competences may be higher than the desired learning outcomes;

- *Profile* is developed by teachers of an institution and approved by the relevant government authorities; is as a kind of response to a specific need that society recognizes as a current.

Cycle	Knowledge and understanding	Applying of knowledge and understanding	Judgment	Information interaction	Study skills
The first cycle: Bachelor	Provision with the enhanced study textbooks, including the elements of the most advanced knowledge in the area of study.	[Through] working out and justifying arguments.	[Includes] the collection and interpretation of information (usually within the study area).	Exchange of information, ideas, problems and solutions.	Acquisition of the skills necessary to continue education with a high degree of independence
The second cycle: Master	The basis or the possibility for the unique development or applying ideas, often in the context of scientific research.	[Through] problem solving in new or unfamiliar situations and contexts within the broader (or multidisciplinary) areas.	[Shows] the ability to integrate knowledge, cope with the complexities and make judgments based on incomplete information.	Informing specialists and non-specialists about own findings and basic knowledge	Studying in a greater or lesser degree independently or fully independently.
The third cycle: Doctor	[Include] the systematic understanding of study area, mastery of skills and research techniques used in a specific area.	[Demonstrates abilities] to plan, develop, implement and update a comprehensive process of research with academic integrity. [In the context of] the ability to make contribution with own original research to expansion of the frontiers of knowledge, some of which may merit publication in a national or international level.	[The need for] the skill to critically analyze, evaluate, and synthesize new and complex ideas.	Informing the colleagues, scientific community and the general public about own knowledge and achievements in a general context (dialogue) of study areas (wide range).	The specialist should promote the technological, social and cultural development in the academic or professional context.

Table 1. Characteristics of Competences on Areas and Cycles

The use of the learning outcomes as a key principle of building of the educational programs represents a conceptual shift from an educational model focused on the teacher to a model focused on the educational activities of a student. The acquisition and transfer of knowledge have been focused in the traditional paradigm of education. The European model focused on the student means that exactly the student is in the center of the educational process. Change of the educational paradigm involves not only the change in the role of teacher and teaching process organization, but also the focus on how the educational program is mastered by a student, how his individual learning path can be structured, what should be the study load and how it should be calculated, what ways of teaching should be chosen and how to evaluate their usefulness in terms of the learning outcomes and competences formed by a student. The learning outcomes determined on the basis of social and economic needs of the society determine in many ways the competitiveness of educational programs.

The structure of the educational programs in the framework of the “TUNING” methodology is formed with due consideration of the units of equal size – **the modules** allowing to distribute optimally the study load of students in different phases of studying. A limited number of credits in the standardized (for the program or series of programs) multiple numbers is assigned to each module (e.g. 5, 10, 15 or 3, 6, 12 and so on; the countdown is 60 credits per year). Mastering of each module completes by evaluation of its results. A similar principle of the equality (equal amounts) of the modules makes it easy to relate different educational programs to each other and readopt the modules mastered by the students during the process of academic mobility. The module may include the academic subjects in whole or certain branches of the disciplines. The term “course units” is used to denote them.

European Credit Transfer System (ECTS) is one of the most important means facilitating the mobility of students and comparability of educational programs. ECTS was developed by the European Commission in 1997 on the basis of a comparability of the complexity of the study load provided for a) each subject; b) the total complexity of the study load per a semester; c) the total complexity of the study load per an academic year; d) for the entire period of study. A student’s study load (i.e. the amount of time (in-class learning, self-study, practice, etc.) needed to achieve certain learning outcomes) is taken into consideration in the ECTS credits. Credits are awarded in the case of successful mastering of a certain part of the program by a student (module or course unit) and do not depend on the assigned grades or the degree of importance of the course for professional qualification. One credit is equal to 25-30 hours of study time. Work efforts of a student during one academic year may not exceed 60 credits.

According to available data, the European Credit Transfer System (ECTS) is most widely used in five European countries: France, Spain, Germany, Italy and the UK. The ECTS system facilitates the recognition of students’ achievements in the study through the recognized measures: credits and gradations; it also provides the means of interpreting the national systems of higher education. The system is based on three core elements: information (on the study programs and student’s progress), mutual agreement (between the partner institutions and a student) and the use of credits (to indicate the workload/performance capability of a student.)

Gradations. Examination and assessment of results are usually expressed in gradations. However, many different gradation systems co-exist in Europe. In addition, the area of transfers increased with the concern of the majority of students participating in ECTS, as well as of the mobile students in general:

a) On the one hand, the interpretation of gradation varies considerably in respect of one or more subjects in different states and universities;

b) On the other hand, the failure to establish a correspondence between the gradations could have serious consequences for a mobile student.

As a result, the European Commission established an expert working group to identify the problem. Information, comments and statistics provided by eighty universities participating in the ECTS and eighty four universities not participating in the ECTS at that time were taken into account in drawing up the so-called gradation scale of the ECTS. All subject research groups agreed to use the gradation scale of the ECTS to verify its effectiveness [3].

Thus, the gradation scale of the ECTS has been developed to help universities to transfer the credits awarded by the host universities to the students of the ECTS. It provides additional information about the student’s knowledge to the existing gradations of a university; it does not replace the local graduations. Universities are free to decide how to apply the gradation scale of the ECTS to their own systems.

Kazakhstan’s accession to the Bologna Process on 12 March 2010 consolidated the desire for mobility and improvement of quality of the education system of Kazakhstan. Kazakhstan became the 47-th country having signed the Bologna Declaration. In connection with the accession to the Bologna Process we must comply with the European Credit Transfer System ECTS. At present the Kazakhstani Credit Transfer System (KCTS) is being developed.

Let's consider the main achievements of the higher education system in the framework of the accession to the Bologna Process [4]. Implementation of the basic principles of the Bologna Declaration in Kazakhstan at the state level:

since 1998 – creation of the National System of Education Quality Assessment (NSEQA);

since 2005 – the guidelines on the implementation of the standard model intramural system of quality assurance; change of the procedure and accreditation criteria; establishment of the National Center of Educational Quality Assessment, the National Accreditation Center, the National Center of Qualification Validation and Certification;

since 2003 – the experiment to introduce the credit system;

since 2004 – development of a new generation of state standards (competence-based approach, credits);

since 2004 – adoption of the three-tier system of education;

2007 – Law of the Republic of Kazakhstan “On Education”, which provides for the three-tier system of higher education; the Master's degree program is involved by the post-graduate education phase, etc.;

2010 – Law of the Republic of Kazakhstan “On Science”;

2010 – Kazakhstan's accession to the Bologna Process, etc.

Implementation of the basic principles of the Bologna Declaration in Kazakhstan at **the institutional level**:

since 2003 – the leading universities of Kazakhstan signed the Great Charter;

development and implementation of joint international programs; development of programs in foreign languages; modular design of educational programs; international accreditation of programs; quality system certification; rating system; participation in international consortia, networks and programs.

Introduction of a cyclical system in Kazakhstan makes it necessary to review all the existing study programs that are not associated with the cycle. In practice, such programs should be “redrawn”, because in the cyclical system each cycle should be considered as a whole. The first two cycles should give a student not only access to the next cycle, but also the right to enter the labor market. This also concerns the so-called “short cycles of study”.

In England, Diploma of Higher Education has been introduced since the early 70-s. It is issued at the end of a 2-year study cycle. The intermediate degrees awarded after completion of a 2-year study program have different names in different countries: the associates in the U.S., a university wide training diploma in France, a document on the successful completion of the basic training phase in Germany. Introduction of the associated bachelor's degree with the issuance of certificates is planned in the modern Kazakhstani education by 2012-2014.

In conclusion, we wish to emphasize that the Bologna Process does not cover the whole variety of directions of development of higher education in European countries and is not a synonym for the “reform of higher education in Kazakhstan”.

Ключевые слова: система высшего образования, болонский процесс, идентификация образовательных программ, кредитная технология обучения, компетенции, трехступенчатая система высшего образования.

Негізгі ұғымдар: жоғары білім беру жүйесі, болон процесі, білім беру бағдарламаларының идентификациясы, оқытудың кредиттік жүйесі, құзыреттіліктер, жоғары білім берудің үшсатылы жүйесі

Keywords: higher education system, the Bologna Process, identification of the educational programs, credit system of education, competence, three-tier system of higher education.

1. “Educational Structures Tuning in Europe” // <http://www.bolognakeg.net/doc/Tuning%20Universities.pdf>

2. Мынбайева А. “Educational Structures Tuning: the European Experience and Prospects for Kazakhstan” // “Educational Programs of Universities of Foreign Countries Participating in the Bologna Process: Specificity and Identification Problems in Kazakhstan”. – Almaty: Kazakh Universiteti, 2009, - p. 101-107.

3. “Objectives and Methodology of the Tuning Project” // www.bolognakeg.net/.../Tuning_Objectives_and_Methofology_Tuning2.doc

4. Anarbek N. “Variability of Higher Education under the Era of Globalization: Monograph”. - Almaty, 2009, - p. 244.

УДК 004

REQUIREMENTS TO WRITING AND PRODUCING A GOOD ESSAY IN MASTERING A FOREIGN LANGUAGE

Г.Д. Хамитова – ст.преподаватель КазНПУ им. Абая

Түйін

Мақалада ағылшын тілін жоғары деңгейде оқу кезінде студенттерді жазу және эссе жазуға дағдыландыру оның шетел тілін меңгерудегі тіл интерпретация механизмінің қалыптастырудағы ролінің маңыздылығы туралы сұрақ қозғалады. Сонымен бірге автор жазуға үйрету – басқа коммуникативті дағдылармен қатар жүруі керектігін және де эссе жаза білу маңызды кәсіби шеберлік екенін баса көрсетеді.

Резюме

В данной статье затрагивается вопрос важности обучения письму и написанию эссе студентов с продвинутым уровнем владения языком и его роли в формировании механизмов интерпретации речи при освоении иностранного языка. Авторы подчеркивают, что обучение письменной форме должно быть интегрировано с преподаванием других коммуникативных навыков, а также, что умение писать эссе является важным профессиональным мастерством.

Abstract

The article deals with teaching writing and reasons for it nowadays, and the role of writing in forming the mechanisms of interpreting speech when mastering a foreign language. Writing should be integrated with teaching other communicative skills and the authors stress that writing essay to advanced level students is an important professional skill.

Writing is very important for success. There are too valid reasons for writing well nowadays – to succeed at the university and in professional life after university. Success at the university is often determined by performance on essay exams, which require an ability to write well. Other students, having learned that many jobs require good writing skill, are taking a course in composition because they want to succeed in the business world. Both of these reasons for writing well are certainly valid for the 3-rd and 4-th year students who want to feel that they are now quite high-level learners of English and are ready to “push on” to become very proficient users of the language.

We are interested in the reasons why they are valid and what the aim of writing is.

First of all, it is to communicate information. It is to persuade others to agree with your point of view. It is to convince others to work toward goals that we believe in. Writing on a good level can accomplish all these things and more.

Writing is not just a matter of putting down what we have learned elsewhere: it is actually part of the learning process itself. We can feel that in the process of setting down our ideas in writing, we are organizing and developing those ideas. Sometimes having to write on a complicated and controversial issue can help to make it clearer to us. Thus, writing does more than just demonstrate our knowledge and communicate our ideas to others; it may actually help us to make sense out of knowledge we have acquired and to formulate and develop our ideas. As the writer E.M. Forster once put it, “How do I know what I think until I see what I say?” This view of the art of writing explains the emphasis placed on it in college /1/.

Also it is necessary to point out that the ever-growing amount of email communication and Internet-based writing (for e.g. blogs, etc.) continuous to raise the importance of writing skills. It is very important to find writing tasks focused on both electronic and “traditional” text types, and provide consolidation of grammar and lexis taught in the Unit. There must always be a focus on a “micro skill” in each Writing lesson, for example, writing headings, paragraphing and using connecting expressions /2/.

And now we would like to stress our attention on writing essays. This type of writing – composing an essay – is not easy. From our experience we can say that students fear the essay exam, and with some reason. Within a limited time, perhaps an hour or two, they are required to produce an essay that reads well and demonstrates a knowledge of the subject. Generally speaking, students can write far better at home when they have time to plan, review, and revise their work slowly and carefully than in the tense atmosphere of an exam classroom.

But as teachers, we can improve their ability to write an essay examinations, and they can come to see such exams as valuable learning experience. Writing an essay as part of an exam can help them to see what they have studied in a new perspective. They may find, as they formulate us answer to a thought-provoking question and plan their essay, that they have developed a new way to look at the material they have studied. In the process of writing a comprehensive answer to an exam question, they can discover how much they actually have learned from taking the course. One of the most satisfying experiences at the university is to walk out of an exam feeling that they have had important insights while taking it. With the proper preparation, they can have that very positive experience often. Generally high-level students want to enjoy their English classes and there is no reason to make higher-level teaching over-serious. It is very important to think topics or themes of essays to raise students’ interest in writing essay.

One of the hints for success on essay tests is to remember that every other student will be under the same type of pressure that you are. That thought may help to relax you and let you perform better. Next, there are certain specific steps you can take at home before the test and in the exam classroom while the test is in progress that will definitely improve your performance.

To help to prepare yourself for an exam some suggestions must be taken into account.

Make writing a regular part of your studying all semester. After each class, take a few minutes to write a one-paragraph summary of the main ideas discussed and to put down any questions you have. Your summary and questions can be written in your notebook at the end of your notes for the day, or, better yet, you may write them

in an extra-wide left-hand margin. You may have to create this special margin yourself with a ruler. We would like to say that the extra-wide margin is a good study aid.

When you read assignments, take notes on them. If there is anything that at first seems unclear, try to paraphrase it.

Writing paraphrases of passage from your textbooks does several things: it helps you learn the material more thoroughly; it helps you to understand difficult passages; it provides writing practice.

As the day of the exam approaches, anticipate possible essay exam questions, and then practice writing answers to them in the pressure-free environment of your room or the university library.

To help yourself and do your best during the exam, first of all, begin your essay test reading the question carefully to make sure that you know what is being asked.

When you begin to plan your answer, make sure that your essay will follow the directions. You might be asked to analyze or to describe something – a literary work, a period in history, or a concept from psychology. Or you might be asked to compare and contrast two things. In all cases, do what the question directs you to do. Do not assume that it will be satisfactory simply to write down facts that show you have studied. Your examiner will want to read a specific answer to the question. If you are asked to contrast two things, for example, it would not be sufficient simply to describe them separately.

Another very useful way of learning writing essay is attentive reading examiners' answers to better understand the differences between answering an exam question correctly and answering incorrectly. This is one good example on the following exam question: "Contrast the situations of the North and the South at the beginning of the Civil War" (320 words).

The examiner says that the response B follows the direction in an organized fashion in comparison with the response A. After an opening statement that the North and the South had major differences economically, socially, and military, the writer develops the contrast between the North and the South in all three categories. The first paragraph deals with economic differences between the North and the South. The second paragraph deals with social difference, and the third paragraph deals with military differences. Within each paragraph, both the North and the South are discussed because the writer is following the layering method of writing a contrast essay. Response B follows the exam direction to contrast the situations of the North and the South, but Response A does not. Response B shows an understanding of the subject under discussion, but A is just a compilation of facts without any particular form. The response A does not really do what the directions called for: it does not contrast the situations of the North and the South at the start of the Civil War. The facts are set in disorganized way, almost at random; they are not used to show the differences between the North and the South.

These are seven suggestions for pointers to remember on how to do your best during an exam:

1. When you begin an essay test, read the question carefully to make sure that you know what is being asked.
2. If a question has more than one part, be sure to answer all parts of it.
3. Before you start writing your essay, spend a few minutes planning.
4. Do not forget to budget your time while taking an essay test.
5. On exams with several sections, it is good idea to read over all the questions before beginning.
6. Proofread carefully so you can catch and correct errors in spelling, punctuation, and usage that might detract from what you have to say.
7. You may make corrections in your essay, but it is useless to recopy it. /1

As the conclusion it is right to say the more our students learn about elaboration in writing, the better writers they will become.

Key words: writing, proficient users, writing skills, high-level learners, essay, and examiner.

1. *Ferguson Laraine. Writing with Style: rhetoric, reader, handbook. Holt, Rinehart and Winston, Inc.-1989.*
2. *Clive Oxenden, Christina Latham-Koenig. New English File. Upper-Intermediate. Oxford.2010.*
3. <http://busyteacher.org/6451-7-strategies-for-elaboration.html>.

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАТЕРИАЛДАРДЫ ПАЙДАЛАНУДА АШЫҚ САБАҚТЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІГІ

Н.А. Бекенова – б.ғ.к., доцент,
А.Ж. Макеева – аға оқытушы

Резюме

Эта статья посвящена актуальной проблеме внедрения достижений этнопедагогической науке в учебный процесс школы (непосредственно на уроках биология). Используя средства народной педагогики можно усовершенствовать и дополнить методику преподавания многих разделов естественного научного цикла.

Summary

If the article is sanctified to the issue of the day of introduction of achievements to the ethno pedagogical science in educational process schools(there is biology directly on lessons). Using facilities of folk pedagogies it is possible to perfect to add methodology of teaching of many divisions of natural scientific cycle.

Оқушыларға тиянақты білім беру мақсатында оқыту әдісін жетілдіру әр ұстаздың негізгі міндеттерінің бірі. Алайда оқушылардың танымдық құштарлығын арттыруда оқылатын материалдарды оңайлату деп түсінуге болмайды. Материалдардың неғұрлым білім нәрін қамти алатын, оқушылардың ойлау қабілеті мен логикалық шешімділігін дамыта алатын негізде ұйымдастырылуы әсерлі болмақ.

Биология сабағын оқытуда оқушылардың пәнге деген құштарлығын арттыруда-сабақта көркем әдебиеттерден үзінді оқу, жануарлар мен өсімдіктер жайында ертегі, әңгіме, жаңылтпаштар, халықтық мақал-мәтелдер мен жұмбақтарды пайдалану.

Ашық сабақ

Сабақ тақырыбы: Үй хайуанаттары және ауыл шаруашылық жануарлары

Сабақ мақсаты:

Білімділік: Үй хайуанаттары және ауылшаруашылық жануарлары жайлы білімдерін тереңдету, жүйелеу.

Дамытушылық: Оқулықтағы материалдар арқылы оқушылардың ой-өрісін, сөздік қорын байыту, мәнерлеп, түсініп оқуда білім-білік дағдыларын дамыту

Тәрбиелік: Экологиялық тәрбие беру, қоршаған ортаны қорғауға баулу, еңбекқорлыққа тәрбиелеу.

Сабақ көрнекілігі: суреттер, оқулық.

Сабақтың түрі: Аралас сабақ

Әдіс-тәсілдер: түсіндіру, сұрақ-жауап, баяндау, әңгімелесу

Сабақтың барысы:

I. Ұйымдастыру кезеңі (1мин)

II. Үй тапсырмасын сұрау (15мин)

III. Жаңа сабақ (20мин)

IV. Бекіту(6 мин)

V. Бағалау (2мин)

IV. Үйге тапсырма беру(1мин)

I. Ұйымдастыру кезеңі

Сәлемдесу, оқушыларды түгелдеу.

II. Үй жұмысын сұрау

III. Жаңа сабақ

Жабайы жануарлар бұдан 10-15 мың жыл бұрын қолға үйретіле бастаған. Оны жүзеге асыру үшін бадамдар көбінесе жас төлдерін қолға үйретуге ұмтылған. Бұл іс белгілі бір мақсатқа сай жүргізіліп отырған. Ең алғаш қолға үйретілген жануар – ит. Оның арғы теңі – жабайы қасқыр (Кесте 1).

Кесте 1. Үй хайуанаттарының шығу тегі

Р/с	Үй хайуанаттары	Шыққан тегі	Қолға үйретілген уақыты
1	Ит	Қасқыр, шибөрі	11-13 мың жыл бұрын
2	Мысық	Шөл мысық	4-9 мың жыл бұрын
3	Жылқы	Тарпан, тұзат	5-6 мың жыл бұрын
4	Түйе	Жабайы түйе	4-5 мың жыл бұрын

5	Қой	Арқар, жабайы қой (муфлон)	10-11 мың жыл бұрын
6	Сыыр	Тур	7-10 мың жыл бұрын
7	Үйқоян	Інқоян	III-IV ғасырда

Жабайы жануарларды қолға үйрету орталықтарын анықтап, ғылыми пікір ұсынған орыстың атакты ғалымы, академик Николай Иванович Вавилов (1887-1943).

Қазақстан жерінің табиғи ерекшелігі де төрт-түлік малды өсіруге өте қолайлы. Төрт түлікке негізделген мал шаруашылығы қыры мен сырын, қазақ халқы жақсы біледі. Олғасырлар бойы мал өсірумен айналысқан халықтың өмір тәжірибесі, соның бұлтартпас айғағы. 1910 жылы Міржақып Дулатұлы «Апат төнгелі тұр» деген мақаласында, халқымыздың өмірінде төрт түліктің алатын орнын атап көрсеткен. «Оның барлық мүддесі мал төңірегінде, игілікті өмірге қолын жеткізетін иен дәулеті де мал байлығы» – деп жазды. «Төрт-түлік» деп халқымыз негізінен жылқы, түйе, сыыр, қой малдарын атайды. Ешкіні кейде қой ешкі деп бір түлікке жатқызады.

Төрт түлікке ақ мал және қара мал деп те атайды. Ақ малға тек жылқыны жатқызса, ал қара малға – түйе, сыыр, қой-ешкі жатқызады. Кейде төрт түлікті ірі қара және ұсақ мал деп те бөледі. Төрт түліктің ұрпағын төл деп атайды.

IV. Бекіту

§63-тің соңындағы «параграф мәтініне қойылатын сұрақ, оған жауап қайтарасындар», «өздеріңе орындауға берілетін тапсырмаларды» орындау

V. Бағалау

Сабаққа белсенді қатысқан оқушыларды бағалау

VI. Үйге тапсырма

§63. Үй хайуанаттары және ауыл шаруашылық жануарлары оқу, конспект жазу

Сабақ тақырыбы: §63. Үй хайуанаттары және ауыл шаруашылық жануарлары

Сабақ мақсаты:

Білімділік: Үй хайуанаттары (Төрт түлік мал) жайлы білімдерін тереңдету, жүйелеу. Бірлесіп жұмыс жасай отырып, оқушының өз пікірін білдіруге, ойын дәлелдеуге, өзгенің ойын тыңдай білуге баулу.

Дамытушылық: Дайындалған материалдар арқылы оқушылардың ой-өрісін, сөздік қорын байыту, мәнерлеп, түсініп оқуда білім-білік дағдыларын дамыту.

Тәрбиелік: Қазақ халқының өмірін төрт түлік малмен байланыстыра отырып, оқушыларды төрт түлікті құрметтеуге, еңбекқорлыққа тәрбиелеу.

Сабақ көрнекілігі: суреттер, сызбалар, интерактивті тақта.

Сабақтың түрі: Аралас сабақ.

Әдіс-тәсілдер: Ой қозғау, топтастыру, түсіндіру, ойын, талдау- жинақтау.

Сабақтың барысы:

I. Ұйымдастыру кезеңі (1мин)

II. Үй тапсырмасын сұрау (15мин)

III. Жаңа сабақ (20мин)

IV. Бекіту (6 мин)

V. Бағалау (2мин)

IV. Үйге тапсырма беру (1мин)

I. Ұйымдастыру кезеңі

1) Балалардың сабаққа дайындығын тексеру, назарларын сабаққа аудару.

2) Сабақ тақырыбымен таныстыру.

II. Үй тапсырмасын сұрау

1) Қазақстанда сүтқоректілердің қандай отрядтарының өкілдері таралған?

2) Ілбіс пен барыстың тіршілігінде қандай айырмашылық бар? Ілбіс қазақта неге «қар барыс» деп аталады?

3) Үнді жайрасы Қазақстанның қай аймақтарын мекендейді?

4) Қалқанқұлақ қай отрядқа жатады, және қай аймақта таралған?

5) Қазақстанда қоянның қандай түрлері кездеседі?

6) Сүтқоректі жануарлар туралы қандай мақал-мәтел білесіңдер?

7) 219-беттегі деңгейлік тапсырманы орында

III. Жаңа сабақ

1) Суреттер арқылы балаларға төрт түлік малдың қазақ халқының тұрмыс тіршілігінде алатын орнын түсіндіру.

Қазақ ежелден мал шаруашылығымен айналысқан халық. Ғасырлар бойы қалыптасқан бай тәжірибесі бойынша олар малдың өрісін, қадыр-қасиетін әбден зерттеп білген. Тіпті малдың айырықша қасиетін, ерекшелігін танитын сыншылар болған. Сөйтіп халқымыз өздерінің тіршілік, шаруашылық өмірін осы мал өсірумен байланыстыра жасаған. Балалар, біз бұрын сабақта өткеніміздей біздің ата-бабаларымыз малдың етін, сүтін, терісін, мүйізін, сүйегіне дейін пайдаланған. Мінсе – көлігі, ішсе сусыны, жесе тамағы, кесе киімі, тұтынса – бұйымы болған. Кең даланы еркін шарлап, көшіп қонған халқымыздың тұрмыс-тіршілігі төрт түлікпен байланыста болған.

«Малым – жаным садақасы, жаным – арымның садақасы» дейтін ата-бабамыз кең даламызды төрт түлікке толтырған. Мал өсіруге аса қолайлы Қазақстан жерін малсыз елестету мүмкін емес. Әр малды өсу жолына байланысты бөлген.

Малдың қадірін біліп, қасиетін бағалаған бабамыз адам есімін де мал атауларын қосуды әдетке айналдырған. Мысалы, Ботакөз, Нартай, қошқар, Серке т.б. Сонымен қатар мамаларың сендерді еркелетіп, төрт түліктің баласына теңейді. Қане, кімді қалай атайды? (Ботам, Құлыным, Қошақаным).

- Міне Ботаның анасы «ботам» дейді екен, не себепті? Бұл сұраққа жауап берсек, бота қандай әдемі болса, баласы сондай әдемі, сүйкімді.

Төрт түлік – мал: түйе, жылқы, қой, сиыр. Қазақ халқы осы төртеуін төрт түлік деп атаған. Ауыз әдебиетінде “төрт түлік малды құрадың” деген тіркес жиі кездеседі. Бұл дәулетіне сәулеті сай адамдарға арналып айтылған. Мысалы, “Байбөрі деген бар екен, Байбөрі малға бай екен, Төрт түлігі сай екен...” (“Алпамыс батыр” жырынан). Халық төрт түліктің әрқайсысының сақтаушы иесі бар деп ұғынып, оларды ойсылқара, қамбар ата, жылқышы ата, шопан ата, зеңгі баба деп атаған. Төрт түлікті кейде жұп (аша, айыр) тұяқ, тақ (тік) тұяқ деп те атайды. Қазақ төрт түліктің ішінде түйе малын байлық ретінде де, көлік ретінде де, азық ретінде де қатты қастерлеген. “Нар жолында жүк қалмас” деген мәтел осының айғағы. “Ат – ердің қанаты”, “Мінсең – көлік, жесең – ет” деп жылқы малын да аса жоғары бағалаған. Сондай-ақ қой мен ешкі, сиыр малының да өзіне тән ерекше қасиеттері болатынын ұмытпаған. Балалар, «Малы бардың – жаны бар», «Елдің көркі – мал» деген халық нақыл сөздерінен-ақ қазақ халқының тұрмыс тіршілігінде төрт түлік малдың ерекше орын алатынын түсінуге болады. Қазақ халқы ежелден-ақ мал шаруашылығымен айналысқан халық. Ғасырлар бойы қалыптасқан бай тәжірибесі бойынша олар малдың өрісін, тіршілік ету сырын, жай-күйін, қадір-қасиетін әбден зерттеп білген. Қазақ халқының ұлттық ойындарында да төрт түлік малға байланысты қызықты ойындар көптеп кездеседі.

Мысалы: «Көкпар», «Қыз қуу», «Бәйге» және тағы басқалары.

Оның өнімдерін тіршілік құралы ретінде пайдаланып, малдың еті, еті, терісі, тіпті мүйізі мен сүйегіне дейін өз қажетіне пайдаланып отырған.

Мал шаруашылығы біздің еліміз үшін қазіргі таңда да маңызды саланың бірі болып келеді. Сондықтан біз ұлтымыздың қасиетті төрт түлікке қатысты ұғымдары мен бай тәжірибесін ұмытпай, күнделікті тіршілігімізде ала беруіміз керек.

3) Төрт түлік туралы тақпақтар айту

Боз бие

Әжем жиі сауады,	Құлыны да тояды.
Боз биені баяғы.	Сабамыз да толады.
Сүті неткен көп еді,	Қанады әбден қымызға
Суалмай- ақ келеді.	Біздің үйдің қонағы.

Сиыр

Әукім, әукім, сиырым,
Мүйізінің сүйірін.
Шүйгін жерге келгелі,
Шығып қапты бүйірің.

Қозы

Кіп-кішкене момақан
Қошақанды ұнатам.
Сүйеді апам қозым деп,
Қошақаным өзің деп.

Бөрте лақ

Шөре- шөре лағым	Марқа туған бөрте лақ,
Тентек болма, шырағым.	Әңгімеме сал құлақ.
Секектеме демінді ал,	Ойнай көрме тым ұзап,
Селтендемей құлағың.	Боп жүрмесін бөрі тап.

4) Төрт түліктің адамға пайдасын суреттер арқылы әңгімелеу.

5) Төрт түлік туралы мақал мәтелдер айту.

1. Сиярдың сүті – тілінде.	2. Ат – адамның қанаты.
3. Қойдың сүті қорғасын,
Қойды ұру болмасын.	4. Аттың бәрі сұңқар емес,
Құстың бәрі сұңқар емес.
5. Жалғыз шапқан ат жүйрік.	6. Түйе көп болса жүк сыймас.
7. Малды бақсаң, сияр бақ,
Сүт кетпейді шарадан.	8. Сиярды теппейді,
Сүтті төкпейді.

6) Жұмбақтардың шешімін табу.

Туа сап жүріп кеткен,
Енесін қуып кеткен. (құлын)
Басында таяғы бар,
Төрт аяғы бар.
Егіз құлағы бар,
Иегінде сақалы бар. (ешкі)
Кезікті бір жануар,
Үстінде екі тауы бар. (түйе)
Кішкентай ғана бойы бар,
Айналдырып киген тоны бар. (қозы)
Екі айнасы бар,
Төрт жылтырмағы бар,
Бір шыбыртқысы бар. (сияр)

IV Бекіту

Балалар, қазір біз барлығымыз бірлесіп, бүгінгі сабағымызды 2-кестедегі сөзжұмбақ арқылы қорытындылайық.

Кесте 2. Сөзжұмбақ

қ				
а				
й				
т				
а				
л				
а				
у				

1. Кішкене ғана бойы бар,
Айналдырып киген тоны бар. (қозы)
2. Ер қанаты не?
3. Қойда бар, тонда жоқ. (Й)
4. Төрт түліктің төресі не?
5. Сияр сүтінен алынатын сусын. (айран).
6. Ешкінің төлі. (лақ)
7. Сүттің түсі қандай? (ақ)
8. Малдың төлдегендегі алғашқы сүті не деп аталады? (уыз)
- Сонымен бірінші қатардағы, торкөздегі әріптерді қосқанда қандай

сөз шықты?

- Өте жақсы.

V. Бағалау

Белсенді қатысқан оқушыларды бағалайды

VI. Үйге тапсырма беру

§63. Үй хайуанаттары және ауыл шаруашылық жануарлары оқу, «Төрт түлік» тақырыбында реферат жазу

Қазақ елі болашағын ұрпағына аманат етіп, сенім артып отырған заманда халқымыздың тағылымға толы қазынасын меңгеру, сол негізде ұрпақтың ұлттық салт-дәстүр туралы білімін қалыптастыру мәселесі әлі де зерттеуді қажет етеді.

1. Жарықбаев Қ.Б., Қалиев С.Қ. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат 1995. – 350 б.
2. Қисымова А.Қ., Обаев С.Н. «Биологияның оқыту әдістемесі» Жалпы бөлім: дәріс курсы. Педагогикалық жоғары оқу орындары студенттеріне арналған оқу құралы. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2010. - 216 бет, суретті.
3. Сәтімбеков Р., Әлімқұлова Р. Қызықты биология 3-бөлім: Жануарлар әлемі. Омыртқалылар. – Алматы: Таймас, 2010. – 128 б.
4. Қайым Қ., Сәтімбеков Р., Әметов Ә., Қожантаева Ж. Биология. Жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналған оқулық. - Алматы: Атамұра, 2003. – 240 б., суретті.

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ҚОҒАМДАҒЫ РӨЛІ МЕН ДАМУЫ

А.М. Жалалова – аға оқытушы,

К.А. Берденова – I курс магистранты,

Абай атындағы ҚазҰПУ, магистратура және PhD докторантура институты

Резюме

В статье рассматриваются некоторые проблемы развития казахского языка. Приводятся примеры как поднять статус, а также методы развития родного языка.

Resume

This article deals with the problems of how to develop the role of our native language, given some examples and methods about it.

Тіл – тек қарым-қатынас құралы ғана емес, ол – ұлттық дініміздің көрініс табатын әлеуметтік құбылысы, мәдениетіміздің биік тұғыры. Сондықтан тіл әлемдегі ұлттық мәдениеттің ара қатынасында аса маңызды рөлге ие. Бұл ретте Қазақстан Республикасының тіл саясаты мемлекеттік тілді дамытуға және республикада қолданылатын өзге де тілдер үшін жағдай жасауға бағытталған.

Бүгінде Елбасының Қазақстан халқына жолдаған жолдауында белгіленген басым бағыттардың бірі – барлық қазақстандықтарды біріктірудің басты факторы ретінде мемлекеттік тілді жан – жақты дамытуға басты назар аударылып отыр. Сондықтан қоғамда қазақ тілінің мемлекеттік дәрежесін нығайту және оның әлеуметтік-коммуникативтік міндеттерін кеңейту еліміз саясатының басты стратегиялық басымдылығы болып қала береді [1].

Басқа ұлт өкілдерінің диаспорасы болып табылатын қазақстандықтар бүгінгі таңда қандай этникалық топқа жататындығына қарамастан, қазақ тілі мен мәдениетіне оның мемлекеттік қызметінің сақталуы мен нығаюының маңыздылығына көңіл бөлуде. Бұған дәлел ретінде соңғы жылдары Қазақстанда қазақ тілінде еркін сөйлейтін адамдар көбейіп келе жатқаны. Зерттеу нәтижелері орыс тілді қазақтардың мемлекеттік тілді меңгеру деген ұмтылысы да белсенді түрде жүзеге асырылып келе жатқаны байқалады. Республиканың бес облысында – Атырау, Жамбыл, Қызылорда, Маңғыстау, Оңтүстік Қазақстан облыстары іс-қағаздарын мемлекеттік тіл – қазақ тілінде жүргізуде. Бұл аймақтар басқа облыстарға қарағанда өзге ұлт азаматтарының қазақ тілін меңгеру деңгейінің жоғарылығымен ерекшеленеді. Сондай-ақ соңғы екі жылда орта мектептерде қазақ тілін оқыту сағаттары көбейтіліп, қазақ мектептері мен қазақ бала бақшаларының саны артты. Бүгінде біз қазақ мәдениетінің қалыптасу процесінің куәгеріміз және елімізде барлық халықтардың мәдени ынтымақтастығын біріктіретін күш ретінде қазақ мәдениетінің дамуына ықпал ететін барлық қажетті жағдайлар жасалған. Азаматтардың қазақ тілін игеру деңгейіне қарай мемлекеттік тілді кезең-кезеңімен енгізу біртіндеп жүзеге асырылуда.

Елімізде егемендік алғалы ана тіліміз мемлекеттік мәртебеге ие болып, қолданыс өрісі кеңейді. Белгілі бір тілдің мемлекеттік мәртебеге ие болуы оңай бола қалатын іс емес. Себебі, ол тіл сол мемлекеттің иесі болып отырған халықтың мүддесінен шығып барлық саладағы мұқтаждықты өтей алатын дәрежеде болуы шарт. Яғни, ол өнер, әдебиет, баспасөз, радио, теледидар, дипломатиялық қарым-қатынас, ғылым, өндіріс, ресми іс-қағаздар т.б. салаларға дейін қызмет ететін қоғамның қажетті құралына айналуы керек. Есеп-қисап, қаржылық және техникалық құжаттамалар да осы тілде жүргізілуі тиіс. Сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдары, Қарулы Күштер, ғылым және білім беру салалары, халықаралық қызмет те осы талаптарға толық жауап беруге міндетті. Тілдерді дамыту – еліміздегі мемлекеттік саясаттың аса маңызды бағыттарының бірі. Тіл проблемаларын оңтайлы шешу – ұлттаралық қатынастар үйлесімділігінің, халықтардың топтасу мен қоғамдық келісімді нығайтудың алға шарты.

1989 жылғы тұңғыш Тіл туралы заң, алғашқы Конституция қабылданар тұстардағы талас-тартыс, қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесінің бекітілуі, мұны нығайта түсу үшін 1997 жылы тіл туралы жаңа заң қандай жағдайларда жүзеге асты? «Ауру батпандап кіріп, мысқылдап шығады» деген мәтелді халық тіршілік заңдылықтарына сүйене отырып айтқан. Тілдің даму процестерінің өзі табиғи құбылыс. Оған жасанды дүниенің өсуіне қажет жағдайдың ешқайсысы жат емес. Сондай-ақ адам алақаны табиғатқа деген жеке адам ретінде жанашырлығымыз бен немқұрайлығымыз өз ықпалын қатты тигізіп отыр.

Бүгінгі күні тікелей жауапкершілігіміздегі міндет – мемлекеттік тіл саясатын қоғамымызда жүргізіліп отырған сындарлы саясат негізінде одан әрі жалғастыру. Бүгінгі күні тілдерді дамытуға деген қамқорлық жан-жақты көрсетілуде. Еліміздегі тілдердің дамуы мен қолданылуына қатысты нормативтік негіздер нығайтуда. Мемлекеттік тіл саясатының тірегі – тіл туралы заң, заңды жүзеге асыруды қамтамасыз етуші қарулы-қаттарлар, бекітілген бағдарлама бар.

Сондықтан да мемлекеттік тілді қолдау туралы мәселені қазақ тілді оқырмандар мен көрермендер де, Қазақстан Парламенті Мәжілісінің депутаттары да тұрақты көтеріп келеді. Атап айтқанда, мәжіліс депутаттары Амангелді Айталы, Мұхтар Шаханов, Бекболат Тілеухан мемлекеттік тіл мәселесін үзбей алға тартуда. Аталмыш мәселе бойынша Мәжілісте арнайы депутаттық топтың құрылып жатқаны да белгілі. Осы орайда, депутаттардың бастамасымен еліміздің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған заң топтамасы қаралған тұста біздің министрлік оны толықтай қолдап шыққанын айтқан жөн. Ең бастысы, қазір қазақстандықтар тарапынан мемлекеттік тілді қолдау және дамыту бағытында барынша мүдделік танытылып отыр. Мәселен, таяуда ғана ұлттық мәдени орталықтардың бір топ өкілі Елбасы Н.Назарбаевқа мемлекеттік тілдің қолдану аясын кеңейту қажеттігі жөнінде арнайы өтінішпен шықты [2].

Жалпы, электрондық бұқаралық ақпарат құралдарындағы мемлекеттік тілдің бүгінгі жағдайы көлемі жағынан да, сапалық тұрғыдан да төмен екендігі жасырын емес. Мемлекеттік емес телерадиокомпаниялардың басым көпшілігінде, әсіресе республикалық телерадиокомпанияларда, қазақ тіліндегі мазмұны мен шығармашылық деңгейі көңілге қонатын тұшымды бағдарламалар мен хабарлар тек мемлекеттік тапсырыс аясында ғана, мемлекеттік қаржысы есебінен шығарылады. Ал компаниялар болса өз қаражатын мемлекеттік тілдегі хабарлар шығаруға шығындауға мүдделі емес, яғни қазақ тілін өркендету тек мемлекеттің құзырындағы мәселе деген көзқарас қалыптасқан.

Қазақ тілі қазақ халқымен қатар әлемнің басқа да көптеген елдерінде тұратын отандастарымыздың ұлттық тілі екендігін ұмытпауымыз қажет. Сондықтан да мемлекеттік тілді игеруге көмектесетін компьютерлік оқулықтар шығару, Интернет жүйесі мемлекеттік тілдегі ақпарат кеңістікті дамыту, шетелдерде тұратын отандастарға арналған арнайы веб-портал ашу әрі жетілдіру өзекті мәселе екені даусыз. Әлемнің әр түкпірінде қоныс тепкен қазақтардың бір-бірімен электрондық жүйе арқылы хат-хабар алмасуына олардың түрлі әліпбиді қолданатыны мүмкіндік бермейді. Сонымен бірге құзіретті органның алдында шетелдерде қазақ халқының салт-дәстүрін танытып, мәдениеті мен өнерін насихаттау мақсатында мәдени орталық ашу, Еуропа елдерінде тұратын қазақ жастарының өнер және спорт фестивалін халықаралық деңгейде ұйымдастыру, Дүниежүзі қазақтарының Құрылтайын жоғары дәрежеде өткізу міндеттері тұр. Тіл саясатын жүргізуді мемлекеттік реттеу қажеттілігі қазақстандық қоғамдастық мүшелері арасында түсіністік орнату мен бұл бағытта белсенді әрекет ету мақсатынан туындайды. Бұл орайдағы басты міндет – қазіргі күні қалыптасып отырған тілдік ахуалды нығайту үшін нысаналы, мақсатты жұмыстар жүргізу. Қазақстанда тұратын өзге халықтардың ана тілін оқып-үйрену ісіне мемлекет пен қоғам тарапынан жан-жақты қолдау, көмек көрсетіліп келеді. Бұл мақсатқа республикалық бюджеттен жүйелі түрде қаржы бөлініп тұрады. Айтылған тоқтамдар мен деректерге келсек, Қазақстандағы тіл саясатының көп ұлтты мемлекетіміздің тұрақты дамуына ізгілікті қызмет етіп отырғандығы қуантады. Біздегі мемлекеттік тіл саясаты шын мәнінде саяси тұрақтылыққа, этносаралық жарастыққа және қоғамдық келісімге алғышарт бола алады.

Тілді оқып – үйренуді жоғары деңгейге көтеру қажет. Қазақ тілін білу еліміздің әрбір тұрғынының кәсіби қажеттілігі ғана емес, сонымен қатар азаматтық парызы болуы қажет. Мемлекеттік тілді білмейтін түлектерді шығаратын жоғарғы оқу орны бар мемлекетті табу қиын. өз сөзінде Президент Н.Ә. Назарбаев: ... Қазақстанның жастары мынаны білуі тиіс: мемлекеттік тілді білмейінше, мемлекеттік органдарында немесе сот саласында жұмыс істеу мүмкін болмайды. Мемлекеттік тілде қойылған сұрақтарға сот тілде жауап беруге тура келеді. Уақыт бар, мүмкіндік бар, мемлекеттің қолдауы бар – өз функцияларыңды қажетті деңгейге жүзеге асыру үшін тілді үйрену керек [3].

Қазақстан Республикасының Конституциясында біздің ел «өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» және тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, діңге көзқарасына, наныныма, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез келген өзге жағдайлар бойынша ешқандай кемсітуге» болмайтындығы атап көрсетілген.

Тілді адамның толыққанды жеке тұлға ретінде қарым-қатынас жасауына, ақпарат алмасуға. Бала тәрбиелеп, зияткерлік мүмкіндіктерін дамытуға мүмкіндік береді. Тіл арқылы қоғам мүшелері, жеке тұлға мен мемлекет арасындағы өзара қарым-қатынас жасалады [4, 11].

Алматы қалалық «Қазақ тілі» қоғамның төрағасы, жазушы Э.Т. Төреханов: «Тілді білген адамда елжандылық, отансүйгіштік, мемлекетшілдік қасиеттер болады» – деген ойын тұжырымдады [5].

Бұл күнде Қазақ мемлекетінің Мемлекеттік тілінің мәртебесіне ешкім де қарсы емес. Конституциямен бекітілген халықаралық доктринаға ешкім де, ешнәрсе де қарсы тұра алмайды. Үш тармақты мемлекеттік билік Мемлекеттік тіл мәртебесін қорғауға міндетті. Жоғарыда алға тартылған Ашық хат та мұны қолдаушылардың ашық үні. Мемлекеттік тіл мәртебесін дамыту, қолдану аясын кеңейту оны көздің қарашығын-

дай сақтау менің, сенің және бәріміздің парызымыз. Тіл майданында қол жеткен Жеңістерден айырылмай, Тәуелсіздікті тұрлаулы ету – Мемлекеттік тілдің мәртебесін асқақтату [6].

Ұлттың ұлт екенін, мемлекеттің мемлекет екенін танытанын тілі емес пе? Олай болса, қазақ деген қасиетті халықтың ана тілінің қызғыштай қорғаушысы, біреудің шылауында кетіп бара жатса, арашасы болу қаны бар әрбір қазақтың борышы болуға тиіс.

1. Назарбаев Н.Ә. «Болашақтың іргетасын бірге қалайық» атты Жолдауы, 31.01.2011 ж.
2. «Президент және халық» газеті 14.09.2012 ж. «Ашық хат».
3. Назарбаев Н.Ә. «Интеллектуалды ұлт-2020. Біз Қазақстанды әлемдік білім беру деңгейінің орталығына айналдыруымыз қажет» // КП 01.09.2011 ж.
4. Рахметова Р.Ә. «Қазақ тілін деңгейлік оқытудың ұстанымдары» этнопедагогика - №1, 2012 ж. - 11 бет.
5. Төреханов Э. «Тілді қолдау – ұлтты қолдау», «Ана тілі» 27.09-3.10.2012 ж. - №39.
6. Ғарифолла Әнес. «Тіл майданында бейбітшілік орнады ма?» «Ана тілі» 25-31.10.2012 ж. №4, - 24 бет.

ПРОБЛЕМЫ РАЗРАБОТКИ МОП СПЕЦИАЛЬНОСТИ «МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ»

**М.С. Сапиева – к.п.н., заведующая кафедрой искусств,
Костанайский государственный педагогический институт**

Түйін

Бұл мақала «Музыкалық білім» мамандығының модульдік білім бағдарламасын жетілдіру мәселесіне арналған. Кәсіпкерлік дайындыққа музыка мұғалімі сыңарының жүзеге асыруы сызба бойынша өңделген. «Музыкалық білім» мамандығы білімділік бағдарлама бойынша модульдік зерттемесінің басқарудағы жағдайымен арнайы белгіленді.

Summary

The article is devoted to the development of modular training programs in specialties "Music Education". The scheme of realization of competence-based approach to vocational training of the music teacher is developed. Basic provisions by which it is necessary to be guided when developing modular educational programs in "Music education" are noted.

В основе казахстанской модели построения образовательных программ в условиях кредитной технологии обучения лежит компетентностный подход, модульная структура и исчисление объема учебной нагрузки в кредитах ECTS. Образовательные программы кредитной технологии обучения должны основываться на взаимосвязи трех основных элементов (компетенции-модули-кредиты) [1, с. 157]. При этом, важное значение при разработке МОП приобретает модель будущего специалиста. Именно она является отправной точкой при формировании компетенции и образовательной траектории студента [1, с. 44-45].

Существует несколько подходов к определению понятия «профессиональная компетентность», где профессиональная компетентность будущего педагога трактуется как: совокупный показатель способности и готовности специалиста к педагогической деятельности (В.А. Адольф, М.Х. Балтабаев, Ю.В. Варданян); сложное личностное образование, представленное единством когнитивной, поведенческой и мотивационной сфер развития личности (Ш.К. Жантлеуова, М.В. Семенова, С.И. Ферхо и др.). Вслед за Ю.В. Варданян, мы понимаем профессиональную компетентность выпускников педагогического ВУЗа как интегративную характеристику специалиста, отражающую готовность и способность личности использовать теоретические знания и практический опыт для разрешения определенных задач [1, с. 36], где понятие «готовность» используется в значении состояния, при котором все готово для чего-нибудь, а понятие «способность» применено в значении умения, возможности производить какие-нибудь действия.

Сопоставляя категории «компетентность» и «готовность» следует подчеркнуть, что, несмотря на близость содержания этих понятий, важно учитывать, что компетентный специалист, как подчеркивает Ю.Г. Татур, не только знает как сделать, но и способен выбрать необходимое для данной ситуации умение и обосновать его применение.

На основе результатов исследований Л.Г. Арчажниковой разработана схема реализации компетентностного подхода к профессиональной подготовке учителя музыки (рисунок 1). На основе анализа исследований в области профессиональной компетентности специалиста педагогического профиля определено, что профессиональная компетентность будущего учителя музыки: во-первых, отражает специфику профессиональной деятельности; во-вторых, направлена на решение предметных задач; в-третьих, содержание профессиональной компетентности составляют знания, умения, личностные качества специалиста, необходимые для осуществления музыкально-педагогической деятельности.

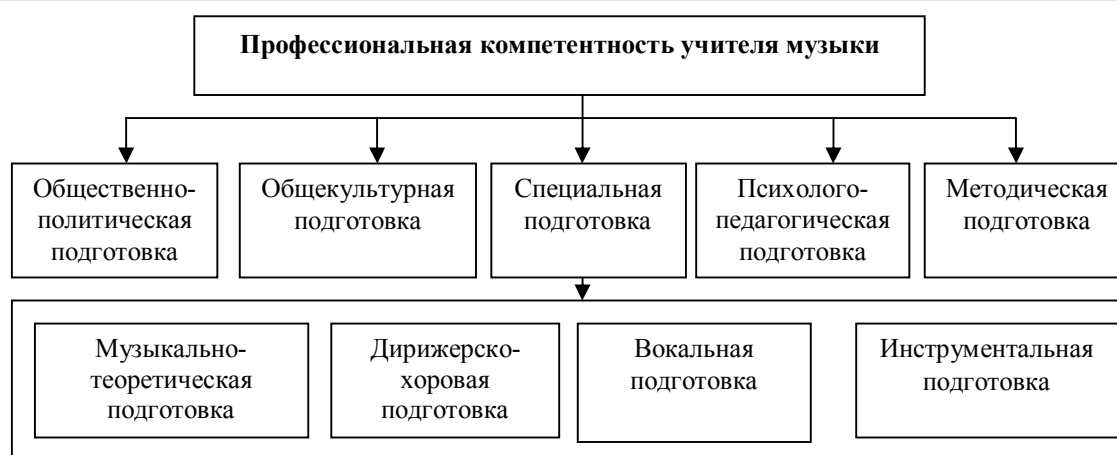

Рисунок 1 – Схема реализации компетентностного подхода к подготовке учителя музыки

Процесс профессиональной подготовки будущего учителя музыки предполагает интеграцию всех знаний, умений, навыков в области общепедагогической и специально-предметной подготовки.

На совещании РУМСв апреле 2013 года было отмечено, что при разработке модульных образовательных программ необходимо руководствоваться следующими положениями:

1. Расширение сферы профессиональной деятельности будущих специалистов. Решение данной проблемы, по мнению членов РУМС, связано с разработкой и реализацией нескольких образовательных программ по выбору студентов, утвержденных Советом ВУЗа. К примеру, в Северо-казахстанском государственном университете им. М.Козыбаева (г. Петропавловск) по специальности «Музыкальное образование» ведется набор абитуриентов по двум образовательным программам «Дополнительное музыкальное образование» (в сферу деятельности входят внеурочные формы организации музыкальной деятельности в учреждениях среднего образования, а также в системе дополнительного образования – музыкальные школы, школы искусств, частные студии и т.д.), «Музыкальное воспитание в дошкольном образовании».

2. Актуализация дисциплин, устанавливаемых ВУЗов и рекомендуемых дисциплин по выбору, достижение преемственности и устранения дублирования в содержании дисциплин профессиональной подготовки. Исходными данными для проектирования образовательных программ являются: учет малокомплектных школ региона, требования потенциальных работодателей и ведущих преподавателей, ожидающих от выпускников их особых предметных компетенций.

3. При разработке МОП руководствоваться требованиями ТУП и *ГОСО 2010 г.*, поскольку несоблюдение данного положения, помимо прочих проблем, осложняет сотрудничество ВУЗов в рамках академической мобильности.

Учитывая вышесказанное, кафедрой разработана модульная образовательная программа по специальности 5В010600 – Музыкальное образование. Данная программа объединяет родственные дисциплины в модули, создавая преемственность и системность в учебном процессе. По причине небольшого количества в 2012-2013 уч. год целевых грантов по данной специальности, а также уменьшения количества кредитов на дисциплины по выбору согласно ТУП 2012 г., в новой образовательной программе исключены траектории, охватывающие работу будущих специалистов в детских садах. Однако, учитывая требования потенциальных работодателей, увеличено количество кредитов по дисциплинам методического направления (Методика преподавания основного инструмента, хоровых дисциплин, разработки уроков музыки и пр.).

Модульная структура по специальности 5В010600 «Музыкальное образование» состоит из общеобязательных модулей, обязательных модулей по специальности, модулей по выбору для специальности, дополнительного вида обучения, практики, итоговой аттестации. Модули по выбору специальности обеспечивают специально-предметную подготовку бакалавра в конкретной области, способствуя формированию теоретических и практических знаний, умений и навыков. В этом блоке представлены модули: «Основы теоретического музыковедения», «Практикум инструментальной подготовки», «Организация школьного хорового коллектива», «Вокально-сценическое мастерство», «Основы исторического музыковедения», «Методика музыкального образования», «Основы исследовательской деятельности будущего учителя музыки», «Оркестровый класс».

Таким образом, вузы находятся в творческом поиске на пути совершенствования кредитно-модульной

системы обучения. Необходимо более тесное сотрудничество между вузами Казахстана для скорейшего решения указанных проблем и подготовки к международной аккредитации.

1. *Проблемы и перспективы подготовки педагогических кадров в свете реализации государственной программы развития образования на 2011-2020 гг. / по редакции Д.Ж. Нукентаевой – Алматы: «Кыздар университеті», 2013. – 164 с.*

2. *Варданян Ю.В. Стрoение и развитие профессиональной компетентности специалиста с высшим образованием (на материале подготовки педагога и психолога): дисс. ... д-ра пед. наук. 13.00.01, 19.00.07. – М., 1998. – 353 с.*

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ЖОБА ӘДІСІН ҚОЛДАНУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ

Ы.Н. Бердешова – аға оқытушы, ҚазМемҚызПУ, Алматы қаласы

Резюме

В статье рассматриваются проектной методики, также обратил внимание на огромный интерес специалистов к этой проблеме, так как данный метод может широко использоваться на любой ступени обучения и при любой модели обучения. Кроме того, являясь в своей основе творческим, он повышает интерес учащихся к изучению иностранного языка путём развития внутренней мотивации при помощи переноса центра процесса обучения с учителя на ученика.

Summary

The article deals with the project methodology also drew attention to the enormous interest of specialists to this problem, because this method can be widely used at any stage of the training and in any model of learning. In addition, as a basis for their creative, it increases students' interest in learning a foreign language through the development of internal motivation with the help of moving the center of the learning process from the master to the disciple.

Қазіргі уақытта “Педагогикалық жаңа технология” мұғалімдердің педагогикалық жұмыстарының негізделген моделі болды. Дүние жүзі бойынша оқытудың пайдалы, мазмұнды жолдары мен жаңа методикалық әдістер іздестірілуде.

Педагогикалық технология дегеніміз – педагогтардың жеке басының шығармашылық күш-қуатын өрістетуде қамтамасыз етудегі, адамаралық және іс-әрекеттегі қарым-қатынасты жоғарылатудағы, кәсіби еңбектегі адамгершілік жүйе болып табылады [43].

Оқыту үрдісінде жаңа әдістерді қолдану ғылымға және тәжірибеге негізделген түрлі білім салаларын кең түрде игеруде, оларды іс жүзінде пайдаланғанда, аумағы кең, жаңа мәліметтер мен күнделікті іс-әрекеттегі ұсыныстарды іске асыруда аса пайдалы. Осыдан келе, әр түрлі оқыту әдістерін оқу мазмұны мен білімгерлердің жас және психологиялық ерекшеліктеріне орай тандап, тәжірибеде сынап қараудың маңызы зор. Қазіргі білім беру саласындағы оқытуды озық технологияларын меңгермейінше, сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес, жаңа технологияны меңгеру білімгерлердің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Оқытудың жаңа технологиясы мектепте оқу үрдісіне қажетті әдіс, тәсіл, амал, дидактикалық талап секілді психологиялық және педагогикалық іс-әрекеттердің жүйелі кешені ретінде пайдаланылады. Ол білімгерлердің тәртібіне, пәнге деген ынтасын, оқу іс-әрекетіне игі әсер етумен қатар, педагогиканы нақты ғылымға жақындатып, мұғалімдердің интеллектуалды шығармашылық қызметі болып табылатын педагогикалық іс тәжірибесі нәтижелілігіне, жинақтылығына жақсы әсер ететіндей оқу тәрбие үрдісінің басты рөлін атқарады.

Былайша айтқанда, педагогикалық технология – оқу-тәрбие үрдісінің шығармашылықпен терең ойластырылған көптеген әдістердің үйлесімділігі арқылы оқыту мен тәрбиелеу тиімділігін қамтамасыз ететін білімнің құрамдас бөлігі болып табылады.

Шетел тілдерін арнайы пән ретінде білім беру және дамыту, жетілдіру потенциалын толық түрде жүзеге асыру арқылы білімгерлердің тек өзін қоршаған әлемге деген көзқарасын байытып қана қоймай, олардың жалпы білім деңгейін арттырып, дүние жүзі мәдениетіне есік ашып, өз мәдениетін терең түсіне отырып, оның азаматтық, рухани және материалдық дамуына ықпал ететініне көз жеткізу болып табылады.

Басқа халықтың ойлау, түйсіну және тұрмыс тіршіліктерінің ерекшеліктерімен танысу білімгерлердің өзін қоршаған әлемнің көпжақты, сан-салалы екені жайында ұғымдары қалыптасуына септесе отырып, басқа әлеуметтік-мәдени бірлестік өкілдерімен сөйлесуге дайын, ашық-жарқын әрі шыдамдылықпен, байыппен қарым-қатынас жасай алатындай жеке бас қасиеттерін тәрбиелеуді, сонымен қатар мәдениет-аралық қарым-қатынасқа үйретуді де көздейміз.

Шетел тілі пәні білімгерлердің тұлғалық, мәдени, кәсіби қалыптасуына үлкен мүмкіндіктер беретін пән. Шетел тілін меңгеру тұрғысынан жақсы оқып білуді талап етеді. Сабақты ұйымдастыру проблемасы отандық сонымен қатар, шетелдік әдебиетерде аз жазылмаған. Ғалымдардың пайымдауынша, сабақтың нәтижелі болуы үшін қойылған оқу мақсатын шешуші білімгерлер тобын құру керек.

Сыныптық сабақ түрлеріне: фронталдық, топтық, жұптық, жеке жұмыстар жатады.

Топтық және жұптық бұл білімгерлердің коллективті оқу қызметі. Отандық педагогикалық ғылымда коллективтік оқу қызметіне толықтай анықтама берген Т.Е. Конникованың:

1. Ортақ мақсатқа жету үшін бірге әрекет жасау іскерлігі;
2. Өзара қойылатын талаптардың болуы;
3. Әр білімгердің өз жұмысына ортақ топтың жұмысы ретінде қарауы;
4. Өзінің жетістіктерін және кемшіліктерін ортақ жұмыс нәтижесінен бағалау, сонымен қатар нәтижесіне қызығушылық білдіру;
5. Өзіне сын көзбен қарау іскерлігі [44].

Үш немесе оданда көп адамнан тұратын топта коллективті оқыту іс-әрекетінде шетел тілін оқытуда білімгерлер әртүрлі қарым-қатынас жағдаяттарында бұрын соңды меңгерген білімдерін тасымалдап, өз сөзіне жаңа тілдік материалды белсенді түрде қосуға мүмкіндік алады. Оқыту егер коллективті оқу қызметінде білімгердің қызығушылығы, қажеттіліктері және жеке психологиялық ерекшеліктері ескерілген жағдайда ғана тиімді болмақ. Осы жерде, әдіскер-психолог У.Литлвуд коммуникативтік сабақтардың психологиялық факторларына жататын: білімгерлерге жеке тұлға ретінде құрметпен қарау, әр қатысушының жұмысының қайталанбауын қарау, әр білімгердің жеке тұлғалық автономиясын сақтау, тұлға аралық қарым-қатынасты жетілдіру деген болатын [45].

Дәстүрлі оқыту моделі бойынша, спонтанды, белсенді, аутентті құрылған жаңа оқу моделімен алмастырылады. Оқу процесінің тиімділігі жобаға қатысушылардың барлығының тілдік қарым-қатынасқа белсенді түрде қатысуына. Білімгерлер қатарларымен бірігіп жұмыс істеуге деген қызығушылықтары артып, тиімді және нәтижелі қарым-қатынасқа деген талпыныстар пайда болады.

Ресей психологы, А.А. Леонтьевтің айтуынша:

Білімгерлердің әлеуметтік тәжірибені, яғни білім, дағды және іскерлікті қалыптастыруға ат салысуы;

Білімгерлерді еркін және креативті ойлауға қабілеттендіруі;

Білімгердің дүниеге көзқарасын қалыптастыру;

Білімгердің бойына тұлғалық қабілет пен сапалық жүйесін жетілдіретін: мотивация, рефлексия, жүйелі білімдер қалыптастыру қажет деген пікірмен толық келісеміз. Яғни жоба технологиясымен жұмыс жасауда жан-жақты білімдер алады, еркін және сын тұрғысынан ойлайды, берілген тапсырманы орындауға деген ішкі құлшыныс (мотивация) пайда болады және тұлғалық қабілеттері жетіледі [46].

Психологиялық көзқарас бойынша, жеке тұлғаға бағытатып оқытуда, «өз бетінше» танып білуі дайындығын ескеруіміз керек.

Жоба технологиясы бойынша өз бетінше танып білуге деген дайындығы екі аспектіде қаралады:

а) мотивациялық және интеллектуалды дайындық компоненттерінен тұратын психологиялық дайындық;

б) методикалық және лингвистикалық компоненттерінен тұратын қарым-қатынас дайындықтары.

Мотивациялық дайындық бұл білімгердің сабақта шетел тілінде сөйлеу қызметіне талпынысы. Мотивация проблемасымен айналысқан, зерттеп, оны қалыптастырудың жолдарын іздестірген психологтар мен педагогтардың пікірінше: «жұмыс барысында өзара түсініспеушіліктің болмауын алдын алу қажет», – деген [46].

Мотивацияны қалыптастыру – оқуға деген ішкі құлшыныстың пайда болуы. Сондықтан да тілмен жұмыс жасағанда, яғни, қарым-қатынасқа түскенде білімгерлердің коммуникативті жағдаятты жасап шығару, интеллектуалды белсенділіктерін қалыптастыру өте маңызды [47].

Қазіргі психологияда шетел тілін меңгеру процесінде мотивация қажетті компонент ретінде оқу қызметінің ішкі құрылымына кіреді яғни, мотивация үйренудің қозғалыс күші болып табылады.

Шетел тілінде қарым-қатынас жасау процесінде салыстыру-болжау, жүйелендіру-нақтылау, дәлелдеу-қорытынды жасау білімгердің интеллектуалды дайындығы болып табылады.

Лингвистикалық дайындық бұл тілдік құралдармен қамтамасыз етілген деген мағынада болса, ал методикалық дайындық меңгерген тілде қарым-қатынас жасау барысында тәсілдерді қолдана білу [48].

Педагогика білімгердің өзіндік жұмысы және қызметі деп ажыратылады. Педагогикалық көзқарас бойынша бұл түсініктер. Өзіндік жұмыс білімгердің шығармашылық қабілетін жетілдіруде үлкен үлес қосады. Осы орайда білімгерлердің шығармашылық өзбеттілігі көрінісі ретінде қаралады.

Ғалым М.Уэста «тіл үйренуге болатын пән емес, үйренуге қажетті пән» деген болатын [49].

Білімгердің танымдық белсенділіктері үш негізгі компонентті қосатын жүйелі білім болып табылады:

Мазмұнды жағы;

Оперативті жағы (түрлі іс-әрекеттер, дағды, іскерлік);

Нәтижелі жағы (білім, идея, көзқарастар мен өмірлік тәжірибелер, жаңа тұлғалық сапалар, танымдық белсенділікті жүзеге асыратын бірден бір шарт). Білімгердің қызметін белсенді етудің мақсаты тілдік материалды меңгеру тиімділігін жоғарылату және олардың шығармашылық ойлауын жетілдіруге ат салысу.

Қарым-қатынасты психологиялық тұрғыдан алып қарасақ бұл коммуникативті тапсырмаларды шешу процесі. Бұл процесс өз кезегінде бірнеше кезеңге бөлінеді. Ол коммуникативті тапсырма негізінде бағытталады.

Психолог А.А. Леонтьев [45] өзінің кітабында шетел психологтарының еңбектерін зерделей отырып, топтық қарым-қатынастағы әрбір қатысушының қызметін кең түсіндіреді. Топтық сөз қарым-қатынасында әрбір қатысушы әлеуметтік роль атқарады. Бұл рөлдерді ойнау үшін үш шарттың орындалуын талап етеді. Біріншіден, берілген рөлді жетік білу керек, екіншіден, сол рөлге сәйкес мотивацияны көрсете білу керек, үшіншіден, рөлді орындауға қажетті дағды мен іскерліктерді көрсете білу керек.

Топтың құрамында топқа әсері бар екендігін автор бөліп айтады. 4-6 адамнан құралған топ аралас болса, дау болуы ықтимал, бірақ аралас топ мүшелерінің әректі кері әсер бере отырып, қарым-қатынастың тиімділігін арттырады.

Ресей психологы И.А. Зимняя топтық қарым-қатынас мұғаліммен бірге тең серіктес қарым-қатынасты жүргізе алатын ұжымның тұтас субъект ретіндегі топты қалыптастырады деп ұйғарады. Осындай қарым-қатынас ұжымның коммуникативтілігін дамытады. Ұжымның коммуникативтік әректің ұстанымы ұжымның шығармашылығын басты мақсат ретінде қолға алса, әркім өзінің белсенділігін көрсете және өзіне маңызды деп санайтын пәнді дұрыс таңдаса ғана жүзеге асады дейді автор [51].

Бүкіл топтың оқу әрекетінің ұжымдық жұмысына қатысуы әр адамның рахат сезіміне бөленуіне, өзінің сөз әрекеті қажетті, пайдалы, дұрыс екендігін сездіруге, шетел тілінде сөйлеуде сенімділікке ие болуына жалпы алғанда әркімнің бойында кісілік қасиеттерінің қалыптасуына ықпал етеді. Сонымен бірге И.А. Зимняя шетел тілінде топтық жұмысты табысты өткізу үшін біріншіден әр қатысушының теориялық білімі терең болуы, екіншіден, шетел тілін жеткілікті меңгеру деңгейі, үшіншіден, тілдік сананың толық қалыптасқан деңгейі болуы керек деп шешеді.

Психолог А.В. Петровскийдің пікірі бойынша қарым-қатынас деп бірлескен іс-әрекеттің қажеттілігін білдіретін адамдар арасындағы байланысты көп жоспарлы түрдегі даму процесін атайды. Ғалым қарым-қатынастың үш жағын көрсетеді. Қарым-қатынастың бірінші коммуникативті жағы адамдардың хабар алмасуы арқылы жүзеге асады. Қарым-қатынастың екінші интерактивті жағы адамдардың сөзбен ғана емес іс-қылықтары арқылы өзара әрекеттесуін көрсетеді. Қарым-қатынастың үшінші перцептивтік жағы қарым-қатынасқа қатысушы адамдар арасындағы өзара түсіністікті қамтиды [52].

Бірнеше психологиялық еңбектердің авторы, психолог А.А. Леонтьевтің пайымдауы бойынша қарым-қатынас деп бір бірімен психологиялық қарым-қатынаста қосылған адамдар арасындағы бағытталған тікелей немесе жанама байланысты орнату және оны белгілі бір құралдар арқылы қолдап отыратын процесті айтады. Автордың тұжырымы бойынша, қарым-қатынас адамдар тобының ішінде болады және сол адамдар өздеріне тән белгілері арқылы сөз қарым-қатынасына түседі. Бұл белгілер қатысушылардың ортақ мақсаты, мотивтері, бірдей қызығушылығы, әлеуметтік білімдері арқылы көрінуі мүмкін [53].

Жоғарыда аталған психологтардың топқа берген анықтамаларын жүйелесек, білімгерлер тобында алға қойған мақсатқа жететін жолдары мен құралдарын жоспарлайтын, топ мүшелері арасындағы атқарылатын іске жауапты қарайтын, қоғамдық белсенділікті дамытатын, топтың ішінде психологиялық үйлесімділікті қамтамасыз ететін лидер болуы қажет деп табамыз. Оған қоса пікірталасты өткізу барысында топтың әр мүшесі берілген рөлді жетік білуі, сол рөлге сәйкес мотивацияны білдіруі, рөлді орындауда қажетті іскерліктерді, шетел тілінде жеткілікті меңгерген білім деңгейін, өзіндік шығармашылығын, тілдік сананың толық қалыптасқан деңгейін белгілі дәрежеде көрсетуі пікірталас үшін маңызды екендігін атап өтеміз.

Аталған авторлардың пікірлерін жинақтасақ, қарым-қатынасты анықтайтын сипаттар пәні, мақсаты, мотивтері, әрекеттері, тәсілдері және нәтижесі дұрыс айқындалып іске асқанда, қарым-қатынас жасаушылар хабар алмасады, өзара әрекеттесе отырып, өзара түсіністікке ие болады деп қорытынды жасай аламыз.

Қазіргі кезде коммуникативті компетенция немесе қарым-қатынас жасау қабілетін қалыптастыру шетел тілін меңгертуде негізгі мақсат болып отыр.

Қазіргі мүмкіндіктердің арқасында білім беру коммуникативті тұрғыда қарастырылуда. Егер біз дәстүрлі оқытуды қажетсіз санап ысырып тастасақ өте қатты қателескен болар едік. Яғни, дәстүрлі оқыту-

дың мазмұнға ғана құрылып, ал нәтижеге жету мақсатын нақты қоя алмайтын кемшілігін жоюға бағытталуында. Яғни, ағылшынша: Communication, Cultural, Connection, Comparison, Communities; Қарым-қатынас, Мәдениет, Байланыс, Салыстыру, Қоршаған орта дегенді білдіреді [57]. Бұл элементтер шетел тілін оқытудағы жоба технологиясында өз орнын табууда. Осыған орай қарым-қатынас жобаның барлық кезеңінде жүзеге асырылады: бірінші кезеңде тақырып талқыланады, мақсаттары мен тапсырмалар және жоспар бойынша білімгерлер өзара шетел тілінде қарым-қатынас жасайды. Өз елінің мәдениетін басқа ел мәдениетімен салыстыра отырып, білімгерлердің көзқарастары кеңейеді.

Қазіргі кезде жоба технологиясы шетелдік сонымен қатар отандық ғалымдар мен толық зерттелуде: И.Л. Бим, И.А. Зимняя, Т.Е. Сахарова, О.М. Моисеев, Е.С. Полат, Hutchinson, L.Fried booth, P.Philips.

Соңғы уақытта пайда болған «жоба технологиясына» Дж.К.Джос мынадай анықтамалар береді:

Толық соңғы нәтижесі шыққанға дейінгі іс-әрекетті модельдеу;

Интуицияның ең қиын актісінің жүзеге асырылуы;

Фактіден болашаққа нақты мүмкіндіктерге қадам [59].

Е.С. Полат технологияның анықтамасына сүйене отырып жоба технологиясын былай қарастырады: «Проектная технология как совокупность поисковых, проблемных методов, творческий по самой своей сути, представляющих с собой дидактическое средство активизации познавательной деятельности, развития креативности и одновременно формирование определенных личностных качеств учащихся в процессе создания конкретного продукта» [56].

Бұл жоба технологиясы – алынған білімнің интеграциясына бағытталған емес, білімгерлердің өз бетінше алған жаңа білімдерін қолдану қызметі.

Жоба технологиясының бір тиімділігі тұлғалық маңызды проблеманың қойылуында және оның шешімінің табылуында. Егер ол теориялық проблема болса, жоба технологиясы процесі нақты шешімі болып табылады. Проблеманың шешімін шешуде зерттеушілік әдістер, іздеу және оқыту құралдары қолдануды қажет етеді. Жоба технологиясы шетел тілдік коммуникативті біліктілігінің барлық компоненттерін тиімді қалыптастыратын, соның ішінде екінші тілдік тұлға дамытатын жаңа тәсіл. Жобалау тәсілі дәстүрлі оқыту әдісіндегі қолданылатын түрлі жаттығуларды орындаудың білімгердің белсенді коммуникативті ойлау қызметімен ауыстырылады. Яғни, оқулықта берілген жаттығуларды орындап қана қоймай білімгер өз бетінше шығармашылықпен ойланып, бір проблеманың шешімін шешетіндей қабілетке ие болады.

Әр кезеңде мұғалімнің қызметі өзгеріп отырады. Дайындық кезеңінде мұғалім жобалық идея табуға жағдай жасайды, бастапқы кезде жоспарлауға көмектеседі. Бұл кезеңде жобаны жасауда мұғалім көмекші ролінде, кеңесші, қосымша ақпарат көзі қызметін атқарады. Яғни, бұл кезеңде мұғалім кеңесші-координатор қызметін атқарады. Қорытындалау кезеңінде нәтижесін шығаруда мұғалім тәуелсіз сарапшы ретінде қатысатын болғандықтан бағалаушы қызметін атқарады.

Жоба – бұл шешім, белгілі проблеманы зерттеу, оның практикалық жүзеге асуы. Жобалау технологиясы қиын және бірнеше шығармашылық кезеңдерден және зерттеу жұмыстарынан тұрады. Осынысымен жоба технологиясы рольдік ойындардан, дискуссиядан басқаша, жұмыс барысында топтық жұмысқа білімгерлерді бөлуде келесі әдістемелік мақсаттар жүзеге асады:

а) материалдарды жақсы меңгеру қажеттілігі;

б) қызығушылықты стимулдау;

в) білімгерлердің танымдық іс-әрекетін ынталандыру. Яғни, егер білімгер тақырып бойынша қажетті материалдарды жетік меңгермесе, ол атқарылатын жұмысқа қызығушылық танытпаса, ынталанбаса ол жақсы, жемісті нәтижеге жетуі екі талай. Жоба білімгерлердің өз бетінше жасалатын жұмысы болғандықтан, білімгер өзі ізденіп, қажетті ақпараттар жинап, топпен бірлікте жұмыс атқара білуі қажет. Яғни, осы көрсетілген әдістемелік мақсаттар жоба әдісінде кездеседі [62].

Дегенмен жоба жұмысы барысында белгілі қиындықтар кездеседі. Барлық кезде білімгерлер жоба дайындауға және шетел тілінде сөйлеп, жобаны іс жүзіне асыруға қабілетті емес: талқылау, дискуссия жүргізу, ұйымдастыру жұмысын талқылау, ойларын құрастыру және т.б. Басты қиындықтың бірі тілдік қателер, ақпараттың белгілі көлемі таныс болмауына байланысты тілдік қиындықтар кездеседі. Жобалық тапсырмаларды орындау кезінде білімгерлер шетел тілін меңгерудің, оқудың практикалық пайдасын көре алады. Пәнге деген қызығушылық артады, білімгерлердің коммуникативті біліктілігі дамиды, олардың тілдік тұлғалары қалыптасады.

Қорыта келе әр сабақты түрлендіріп өткізу студенттердің білім деңгейін көтереді, қажетті білім алуға, біліктерді қалыптастыруға жағдай жасалынады. Шетел тілін оқытуда міндетті түрде әр білімгердің қажеттілігін ескере отырып, шетел тілін үйрету процесін міндетті түрде жеке тұлғаға бағыттап оқыту керек.

Шетел тілін оқыту процесінде маңызды шарттардың бірі ретінде білімгерлердің мотивациясын (ынтасын) жоғарылататын материалдарды қолдану қажет. Сапалы білім беру шарты бойынша шетел тілін оқыту интеллектуалды, шығармашылық және коммуникативті іскерліктерін меңгеруді ұйымдастыруы тиіс. Жоба жұмысы барысында кезеңдер саты бойынша жүзеге асуы тиіс. Шетел тілін оқытуда білімгерлерге шетел тілін сабақта және сабақтан тыс уақыттарда меңгеруге болатындай жағдай жасауымыз керек.

1. Гальскова Н.Д. *Современная методика обучения иностранным языкам. Пособие для учителя.* – М.: АРКТИ, 2000. – 165 с.
2. Әлсейіт Д.А. *Жоба технологиясы* Маг. Дис. 2005.
3. Щукин А.Н. *Обучение ИЯ. Теория и практика.* – М., 2004 г. – 416 с.
4. Тер-Минасова С.Г. *Язык и межкультурная коммуникация.* – М.: Слово/Slovo, 2000. – 624 с.
5. Полат Е.С. *Метод проектов на уроках ИЯ // ИЯШ-2001.* – №1.
6. Леонтьев А.А. *Основы теории речевой деятельности.* – М.: “Наука” 1974.
7. Alan Maley, Diana L.F.V. *Projekt work. // Resource book for teacher -Oxford. Oxford University Press. 1993, 85-89 с.*
8. Зимняя И.А. *Психология обучения ИЯ в школе.* – М.: Просвещение, 1991.
9. Полат Е.С. *Метод проектов на уроках ИЯ//ИЯШ-2000* – №3.

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА СТУДЕНТТЕРДІҢ КОММУНИКАТИВТІК БІЛІКТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Л.Ә. Бөлекбаева – оқытушы, ҚазХҚжәнеӘТУ, Алматы қ.

Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы формирования коммуникативной деятельности студентов на уроке иностранного языка.

Также данная статья рассматривает формирования диалогической речи в коммуникативном плане.

Summary

The article deals with the forming of students' communicative competence in teaching foreign language. This article also deals with the interrelation between the components of dialogue and the functional-communicative skills.

Коммуникативтік біліктілік дегеніміз – шетел тілінің грамматикалық құрылымы мен тілдік бірліктердің қызметін толық білетін, тілді жақсы меңгерген, яғни лингвистикалық білімі сөйлеу әрекетінен жоғары деңгейде көрінетін шетел тілінде еркін қарым-қатынас жасайтын адамның қабілеттілігі. Коммуникативтік дағды белгілі бір тілдік ортада немесе арнайы ұйымдастырылған оқу процесінде қалыптасады.

Тілді үйрену барысында адам жетістігіндегі қандай да бір әрекеттің нәтижелі жүзеге асуы қалыптасқан белгілі бір коммуникативтік мәдениеттің деңгейімен байланысты. Ол деңгейлер: тілдік біліктілік, коммуникативтік біліктілік және кәсіби-сөйлеу біліктілігі.

Коммуникативтік акт – бұл коммуниканттардың интенциясына бағынатын интенциялық акт. Адамдар қатысымға тек сұхбаттасу үшін ғана түспейді, олар әрекет етеді. Олардың әрекет етуі, яғни, сөйлеу әрекеті сипаты мақсаттарын айқындап, сыртқа шығарады. Бұл дегеніміз қандай да бір ашық (эксплицитті) немесе жасырын (имплицитті), кейде тіпті көмескі ниетпен сөйлеуші қашанда өз мақсатына жету үшін бір нәтижеге ұмтылады.

Коммуникативтік актіде уәждемелік мәнбірлер маңызды роль атқарады. Себебі сөйлеу әрекеті сөйлеушінің сөйлеу мақсатына, демек коммуникативті ниетіне негізделеді. Сөйлеу интенциясы – бұл белгілі психикалық жағдай: уәж және сөйлеу актісінің мақсаты. Уәжді – сөйлеу актісінің басты себебі, ықпал етуші күші деп түсінуге болады. Ал, мақсат – әрекеттің қалаулы нәтижесін ойша сезіну. Интенцияның қалыптасуы қарым-қатынаспен байланысты және сөйлеушілердің қатысым жасау қажеттілігіне тәуелді. Сондықтан зерттеушілер макроинтенция ұғымын енгізеді. Макроинтенция диалогте объективті түрде көріну себебі, ол әлеуметтік уәждемелерге бағынады.

Интенциялардың өзара ықпалдасуын, яғни бірін-бірі тудыратын өзара байланысын Л.П. Чахоян мен Ш.А. Паронян интеракция деп атайды. Зерттеушілер мақсаттардың мұндай байланысы адамдар арасындағы қатысым түрлерін белгілейтінін жазады. Себебі қарым-қатынасты анықтайтын психологиялық мәнбір – қатысымның мақсаты мен қатысым тапсырмасы екені анық [1].

Сонымен коммуникативті интенция факторы – бұл коммуниканттың алдына қойған қатысым мақсатына жету үшін қолданатын қатысымның коммуникативті стратегиясы мен тактикасына жоспарланған сөйлесімнің коммуникативті мақсаты. Сөйлесім – әрекет, сөйлеу актісі өнімі, ол тыңдаушыға әсер ету үшін пайдаланылады. Сөйлеу актісі – тыңдаушының бақылау нысаны, сондықтан, ол осының негізінде сөйлеу-

ші жоспарына қорытынды жасайды. Басқаша айтқанда, сөйлеушінің тілдік құрылымдары сөйлеу жағдаятының көрсеткіштерін дұрыс ескере отырып таңдауына тәуелді, ал сөйлеу актісінің ықпал ету күшінің сипаты көздеген мақсаттың орындалуы – орындалмауына байланысты. Бір пропозицияның әртүрлі берілуі сөйлесімнің құрылымы мен мағынасы арқылы берілген ықпал етуші күшін де өзгертеді. А.Бежбицканың пікірінше, сөйлесімнің мазмұны мен оның сөйлеушіге қаншалықты қатысты екендігіне тікелей байланысты мәнбірлер сөйлеу актісі – кеңесті ме, талапты ма және т.б. әр түрлі ниеттерді жеткізумен қатар, басқа да мақсаттарды жанама түрде беруі мүмкін. Тыңдаушы бақылай отырып, оның кеңес пе, әлде мысқыл ма, болмаса т.б. ма екенін түсініп, айырып, қабылдауы керек.

Сонымен коммуникативтік интенция – сөйлеушінің мүддесі мен қажеттігіне сай сөйлеу әрекетін қалыптастырушы шарт екені анықталды. Ол – сөйлеу әрекетінің қозғаушы күші, оны қалыптастырушы негіз. Кез келген сөйлеу актісі сөйлеушінің тіл арқылы өз мақсатын жеткізуі болып табылады. Өз тілегін жеткізе отырып, сөйлеуші белгілі бір мәдениеттің өкілі ретінде өзінің тілді қаншалықты білетіндігін, өз білімін көрсетеді. Сондықтан, коммуниканттар біріншіден, интенцияны белгілей, таба, сипаттай алуы, екіншіден, олардың (интенциялардың) қолдану аясын, тілдік құрылымын білуі, үшіншіден, әр түрлі рольдік позицияда, әр түрлі коммуникативтік жағдаятта интенцияның қызметін айыра алуы керек.

Жалпы коммуникативтік біліктілік ұғымының мағынасы не және ол қандай түсінік береді, сондай-ақ оның шетел тілін оқыту әдістемесіндегі алатын орны мен маңыздылығы қандай деген сұрақтар туындайды. Бүгінгі таңда шетел тілін оқытудың негізгі мақсаты коммуникативтік біліктілікті қалыптастыру болып табылады. Осы негізде «коммуникативтілік» ұғымының мағынасын қарастырамыз. Мұндай мәселелі сұрақтарға танымал әдіскер ғалымдар пікірлері мен ұсынған ұстанымдарына тоқталатын болсақ, И.А. Зимняяның айтуынша, тілдік құбылыс жеке тұлғаның сөйлеу әрекеті бойынша оқытудың басты объектісі ретінде қарастырылады [2]. Ең алдымен адамның коммуникативтік әрекетте сөйлеу әрекетінің орны мен рөлі анықталады.

И.А. Зимняяның пікірінше, адам әрекетінің жалпы құрылысы өзіне тек қана қоғамдық-өндірістік пен танымдықты ғана қабылдап қоймай, сонымен қатар сөйлеу әрекетін оқытудағы ортақ білік пен ережені қабылдай отырып, қоғамдық коммуникативтік әрекетті де іс жүзіне асырады.

Шетелдік әдістемеде коммуникативтік деген сипаттамаға үш талап қойылады. Олар: біріншіден, бұл әрекет түрін ұйымдастыру барысында қарым-қатынас процесіне ерекше мән беріліп, сөйлеушінің білім деңгейі қатар қолданылуы қажет. Екіншіден, сөйлеушінің тілдік форманы немесе арнайы ақпарат тарату үшін тілдік құрылымды таңдауға мүмкіншілігі болуы керек. Үшіншіден, қарым-қатынастың өз мақсатына жетті ме, жоқ па, соны талдау керек, яғни байланыстың болуы. Сондай-ақ коммуникативтік әдістеме материалдың түпнұсқасын, әртүрлі әдіс-тәсілдермен тапсырмаларды қажет деп санайды.

Коммуникативтілік-әңгімелесушіге бағытталған амал. Қазіргі кезде коммуникативті амал шетел тілін оқыту барысында шетел тілінің негізгі мақсаты – коммуникативтілік біліктіліктің қалыптасуын талап ететін мәдениетаралық қарым-қатынастың дамуында қабілеттілікті арттыру болып табылады. Сөйлеу – оқытудың мақсаты. Сөйлеу – өте көп аспектілі және күрделі құбылыс. Біріншіден, ол адам өмірінде қарым-қатынас құралының қызметін атқарады. Оқытушыға ең алдымен оқытуда табысқа жету үшін оның қалайша жүзеге асатынын түсінуі қажет. Екіншіден, сөйлеу – бұл қызмет, адам қызметінің бір түрі. Үшіншіден, сөйлеу қызметінің нәтижесінде оның өнімі – пікір айту пайда болады. Сөйлеу – қарым-қатынас құралы. Қарым-қатынас ауызша, жазбаша түрде де жүзеге асырыла береді. Бірінші жағдайда сөздік қызметтің түрлері ретінде адам қарым-қатынастың екі құралын, сөйлеу мен тындап түсінуді, екінші жағдайда жазу мен оқи білуді меңгеру қажет. Сондықтан, сөйлеу – сөздік қызметтің түрі ретінде қарым-қатынастың құралдарының бірі болып табылады. Көптеген шетел әдіскерлерінің пікірінше бұл әдіс қазірге дейін көптеген елдерде ағылшын тілін оқыту жүйесінде басым болып есептеледі. Осы тәсілге орай үйренушілер әртүрлі күрделіліктегі мәтіндерді оқуға, жаттығулар орындауға, тестер мен эсселер жазуға көп көңіл бөледі. Сөйлеу тілін дамытуда үйренушілер диалог-үлгілерді тындап, оларды қайталауға, жаттауға ыңғайланады.

Тілдегі болып жатқан өзгерістерге сәйкес тілдік материалды оқыту да өзгерді. Ағылшын тілін оқытудың дәстүрлі түрлері аясында оны шетел тілі ретінде қарастыруда «контексті тәсілді» атауға болады. Мұнда барлық грамматикалық ережелер нақты контекстерден алынған – ауызша және жазбаша әртүрлі қызметтік түрлерде мысалдармен безендіріледі. Мысалдардан берілген тілдік құбылыс әртүрлі контексте, тіл иелерінің сәйкес коммуникативті жағдайларда тіл бірліктерін қалай қолдануына байланысты алынғанын көруге болады. Бұл контекстер тіл үйренуші берілген форма қашан және қайда қолдануы туралы өзі қорытынды жасай алатындай таңдалуы тиіс.

Қазіргі таңда «қарым-қатынас» ұғымы бір-біріне арнайы белгі арқылы сөйлеу әрекеті барысында

адамдардың өзара бірлескен әрекеттерінің белсенділігі деп түсіндіріледі. Осы жағдайда қарым-қатынас арнайы мақсатқа жету үшін бағытталған қарапайым ақпарат алмастыру ғана емес, көбінесе тілдік емес сипатқа ие болған сөйлеу әрекетіне қатысушылардың өзара белсенді әрекеті.

Сонымен қатар әдістемеде күрделі міндеттердің бірі коммуникативтік біліктіліктің компоненттерін анықтау болып табылады. Оқытуда коммуникативті біліктіліктің бірнеше тәсілдері пайдаланылады. Г.П. Мильруд пен И.К. Максимова коммуникативтілік біліктілік грамматикалық, әлеуметтік-лингвистикалық, дискурсивтік және стратегиялық біліктерді құрамына енгізеді деп көрсетеді. П.Г. Козлов өз мақаласында коммуникативтік белсенділіктің лингвистикалық, әлеуметтік-лингвистикалық, дискурсивтік, стратегиялық, әлеуметтік-мәдени және әлеуметтік компоненттеріне назар аударады.

Г.П. Мильруд пен И.К. Максимова өз зерттеулерінде коммуникативтік біліктіліктің негізгі компоненттері деп шетел тілінде сөйлейтін сөйлеу-ойлау әрекетінің қаруы болып табылатын біліктілікті санайды [3].

Ал Е.И. Пассов өз зерттеу жұмысында коммуникативтік біліктілікті арнайы ұйымдастырған оқу үрдісіндегі жеке тұлғаның сөйлеу әрекетінің нақты сапасы деп көрсетеді [4]. Е.И. Пассовтың пікірінше, біріншіден, коммуникативтілік оқыту үрдісінде сөйлеу бағытын болжайды. Екіншіден, коммуникативтілік сөйлеу әрекетін оқытудың жекелігін қарастырады, яғни кез-келген студентті жеке тұлға ретінде қарай отырып, сөйлеу әрекетін оқытады, әрі оның сөйлеу дағдысын қалыптастыра отырып, оқуға деген қабілеттілігін арттырады.

Қазіргі кезде тілді меңгеруде тек теориялық емес, сол сияқты әрекетшілдік білім қажет екенін жаңашыл заман ғылымы көрсетіп отыр, оның астарында қоғамдағы адамдардың әлеуметтік жағдайдағы қызметі формальды емес жеке қатынасы адамдардың бір-бірімен өзара әрекеттесе алатын қабілеттілігіне байланысты. Шетел тілін дамытуда коммуникативті бағытталған міндеттерді шешу барысында тіл білімінің әрекетіерекше мағынаға ие. Коммуникативті мәдениет тануға бағытталған міндеттерді шешу барысында тіл білімінің әрекеті ерекше мағынаға ие. Коммуникативтік мәдениет тануға бағытталған оқып-үйренудің мақсаты – лингвистикалық (тілдік), дискурсивтік (сөйлеу), мәдени-әлеуметтік және стратегиялық компоненттерден тұратын күрделі интегративтік тұтастық болып табылады.

Лингвистикалық компоненттің мазмұны – оқып үйренетін тілдің лексикалық, грамматикалық құбылыстары және сол тілдің заңдылықтарын студенттердің кәсіби коммуникативтік әрекетінде қолдана білуі.

Дискурсивтік компоненттің мазмұны – нақыл мәдени-әлеуметтік контексте тауып айтылған тілдік және тілдік емес құралдармен берген нақтылы серіктес, өзге мәдениет өкілімен коммуникативті ниетті іске асыра білудің іскерлігін болжайды.

Коммуникативтік стратегия – нақтылы сөйлеу жағдаятында сөйлеу- ойлау үрдісінде бейімделу. Бұл стратегияға төмендегілер кіреді:

- әңгімелесушінің көңілін аулау;
- әңгімелесушіні түсінуге жағдай жасау;
- сөз қорын байыту, тіл байлығын жетілдіру;
- грамматикалық жетіспеушілік мәселелерін шешу, қателерін дер кезінде өзі түзету;
- сөйлеу барысында тақырыпқа байланысты қарым-қатынас жасап отырған адамға қолдау көрсету.

Коммуникативтік біліктілік – коммуникативті сөйлеу әрекетінде дайындықты көрсетеді, яғни ойлау құралы болып табылады.

Ағылшын тілін қарым-қатынас тілі ретінде барынша ерте қолдану “Community Language Learning” нұсқасында ұсынылады. Бұл тәсіл ағылшын тілін үйренуші ересек адамға тән барынша аз қобалжу мен тынышсыздықты туғызбай, кез-келген тақырыпта қызығушылық тудыратын әңгіме жүргізуде қолданылады. Үйренушілер бір-біріне қарама-қарсы отырады да оқытушы олардың артында тұрады. Егер үйренушінің бірі бірнәрсе айтқысы келсе, ол оқытушығы белгі беріп шақырады да оған өз ойы туралы ана тілінде жәй айтады. Оқытушы ол фразаны ағылшын тіліне аударып, сыбырлап айтады. Үйренуші фразаны бірнеше рет қайталайды да, оны дұрыс айтуға машықтанады. Аз уақыттан кейін, яғни сөйлем жеткілікті дұрыс айтылғанда, үйренуші оны дауыстап айтады. Бұл сөйлем бір уақытта, мысалы, таспаға жазылып отырады. Араға аз уақыт салып талқылауға үзіліс жасалады да, осы диалогта кездесетін тілдік құбылыстарды түсіндіру басталады, оның ішінде грамматикалық ереже және құрылымдар, лексикалық бірліктер талданып, қарастырылады.

Коммуникативті-бағдарлы білімі жоғарырақ деңгейдегі үйренушілер үшін “Task Based Learning” тәсілі қолданылады, яғни, күнделікті өмірге керек және қажетті етілікті қамтитын жұмыс түрінің негізінде оқыту тәсілі алынуы мүмкін. Коммуникативті міндеттер осындай тапсырмаларға дайындық кезінде, оларды орындауда және оны жан-жақты талдауда шешіледі. Сырттай қарағанда бұл тәсіл жобалы әдісте-

мені еске түсіреді, бірақ мұнда шешілетін міндеттер барынша қарапайым – мысалы, балалар мерекесін ұйыдастыру және т.б. [5].

Дәстүрлі оқытудан кейін ілесе пайда болған «Коммуникативті оқыту» тәсілі ағылшын тілін оқытуда маңызды орын алады. Үйренушілерге тиімділігі жөнінен бұл тәсіл барлық сөйлеу әрекеті түрлерінде қатынас дағдыларын игеру туралы мақсатты көздейді. Білімді, ептілік пен дағдыны анықтауды, қалыптастыру әдістерін, бақылау мен бағалауды қамтиды. Шетел тілдерін оқытудағы бұл жетілген жүйе бұрын да педагогикалық қоғамдастықпен қабылданған болатын және қазір де оның бір бөлігі болып саналады [6].

Ағылшын тілін үйретуде коммуникативті- бағдарлы оқыту тәсілін тәжірибеге енгізу қарқынды хабарламалармен алмасуға, ғылым мен техника саласындағы жаңа ойлар мен пікірлерді қарастыруға, мәдениет саласындағы үлкен жетістіктермен алмасуға әкелді. Сондай-ақ әр түрлі іс-әрекет өрісіндегі мамандармен алмасу қарқыны өсті.

1. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. - М.: Просвещение, 1991. - 22 с.

2. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. – М.: Просвещение, 1978.

3. Мильруд Г.П., Максимова И.К. Современные концептуальные принципы коммуникативных обучения иностранному языкам // ИЯШ. 2000 - №4.

4. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методике обучения иноязычному общению. - М.: Русский язык, 1989.

5. Scrivener J. Learning Teaching. A Guidebook for English Language teachers.

6. Мирлобов А.А. История отечественной методики иностранным языкам. - М.: СТУПЕНИ, ИНФРА-М., 2002. – 448 с.

МӘДЕНИАРАЛЫҚ ДИАЛОГТЫҢ ТІЛДІК ҚҰЗЫРЕТІ

Г.А. Болтаева – Шет тілі: екі шет тілі магистрі, Абай атындағы ҚазҰПУ

Резюме

В данной статье рассматриваются межкультурная коммуникация этносов в любой сфере нашей общественной жизни. Принимая во внимание религиозно-бытовые или социально-политические факторы того или иного этноса, межкультурная коммуникация определяет основной уровень его мобильности в развивающемся глобальном мире.

Summary

Intercultural communication of ethnic groups in any area of our public life is considered in the given article. Taking into account the factors of religious spheres and everyday life or socio-political factors of a particular ethnic group, intercultural communication defines the basic level of its mobility in the developing global world.

Қазіргі қоғамда адамдар арасындағы қарым-қатынас олардың ұлтына, сеніміне, діліне, қай мәдениеттің өкілі екендігіне қарамастан диалогтық тілдесім арқылы жүреді. Мұны халықтар арасындағы өзара түсіністікті талап ететін мәдениеттер диалогы дейді. Қазіргі адамзат баласы мыңдаған халықтардың жүздеген мемлекеттеріне біріккен миллиардтаған саны бар жұртшылық. Олардың бәріне ортақ не болуы мүмкін? Олардың бәріне ортақ нәрсе – мәдениет, адам баласының саналы іс-әрекетінің жемісі ретіндегі мәдениет, жасампаздық рухының көрінісі ретіндегі мәдениет. Бұл әлемде абсолютті бірдей екі адам болмайтыны сияқты егіздей ұқсас екі мәдениет те болмайды. Алуан түрлі мәдениеттер арасында қандай қарым-қатынас болуы мүмкін? Оларда өзара түсіністік бар ма?...

Көптүрлі мәдениеттер, олардың өзіндік құндылығы, бірегейлігі, бағалылығы және өзара қарым-қатынасы, байланысы мәдениеттану негізінде жатыр. Сондықтан мәдениеттер диалогы мәдениеттанудың басында тұр десек, артық айтпаған болар едік. «Диалог» ұғымы «екі адамның әңгімелесуі, сырласуы» деген тікелей бастапқы мағынасының тар шеңберін бұзып шығып, қазіргі заман талабының, мәдени-әлеуметтік контекстінің негізгі ұғымына айналып отыр. Бүгінгі таңда диалог адамның және адам іс-әрекетінің жемісі мәдениеттің болмыстық сипаты ретінде кең мағынада қарастырылуда. Жалғыз басты, өзімен-өзі ғана шектелген адам баласының болуы мүмкін емес. Адам жасампаздығының қайнар көзі – адамның басқалармен бірлесе өмір сүруінде жатыр. Сондықтан мәдениет те тек мәдениеттер диалогы ретінде тіршілік ете алады.

Әрбір мәдениет басқа мәдениет тәжірибесін өзіне пара-пар, лайықты деп қарастырмай, өзіндік болмысты кеңейту, ұлғайту мүмкіншілігі деп те қарастырғаны жөн. Мәдениеттер диалогі мәдениеттерді байытады, өйткені «Басқа» – менің шегім емес, менің басқа мүмкіншілігім. Мұндай қағида қандай да болмасын мәдени-әлеуметтік өзіншілдікке жол бермейді. Олай болатын болса, бүгінгі таңда өркениетаралық, халықаралық, ұлтаралық және т.б. шиеленістерді тежеудің бірден бір пәрменді құралы – мәдениеттер диалогі болып отыр [1, 33 б.].

Мәдениеттер диалогі ұғымын біз тар мағынада да, кең, көлемді мағынада да қарастырамыз. Диалогтың тілшілердің кәсіби еңбектерінде термин ретінде қаралатыны, сонымен бірге оның өзінше жеке ұғым екендігі де қазіргі күні белгілі құбылыс. В.Г. Костомаров: «Диалог понимается в широком смысле – это беседа, взаимный разговор, то есть обмен сведениями, мнениями. Без желания понять друг друга диалог немислим, без взаимного обогащения он бессмыслен», – деп жазды [2, 9-11 б.].

Мәдениеттер диалогі адам баласының жалпы дамуы үшін де өте маңызды. Біз бұл маңыздылықты адамдар арасындағы ғылым мен мәдениеттің кез келген саласына қатысты өткен сұхбаттардың қызығушылық пен ынтымақ жағдайында жүргеніне қарап, адамзаттың қалыпты өмір сүруінің, ең соңында тіршілік етуінің шарттарының бірі екендігін растайтын шындық ретінде қабылдаймыз. Мәдениеттер диалогі қоғамның барлық мүшелері үшін олардың өзара түсіністігі мен ынтымағын қалыптастыру үшін де өте қажет. Е.И. Пассов былай дейді: «Только подлинный диалог культур способен обеспечить «культурный запас» учащихя, и только благодаря диалогу культур происходит формирование человека духовного, человека культуры» [3, 439 б.].

Мәдениеттер диалогі әртүрлі мәдениеттер өкілінің бірін бірі түсінуге тырысуы деп қарапайым түрде түсіндіруге де болады. Алайда түсінісу мен түсінуге қол жеткізу үшін тілдік, психологиялық, мәдениеттану бағытындағы толып жатқан кедергілерден өту керек. Олай болмағанда мәдениеттер диалогінде диалогке қатысушы адамдар тарапынан наразылыққа тап болуыңыз ықтимал. Мұндайда: «Мы интересны друг-другу, потому что мы разные», – деген Костомаров пікіріне жүгінген дұрыс сияқты [2, 9 б.].

Мәдениеттер диалогінде зерттеушілер екі үлкен мәселеге ерекше назар аударады. Олар: ұлттық мінез-құлық және ұлттық діл. Ұлттық мінез-құлық – адамдардың психикасындағы ұлттың өмір сүруіне қажет өзіндік шарттарды бойына жинаған ерекшелік, әрбір ұлтқа тән психологиялық айырмашылықтар мен қасиеттердің жиынтығы. Бұл мінез-құлық белгілі бір ұлтты басқа ұлт өкілдерінен айырып көрсететін сол ұлт өкілдерінің басым көпшілігінің бойынан табылатын қасиеттер. Ұлттық мінез-құлыққа осы көзқараспен келгенде С.М. Арутюнянның берген анықтамасы өте әділ көрінеді. Ол: «Бұл дегеніңіз әрбір ұлттың тарихи даму ерекшеліктеріне, материалдық тұрмыс-тіршілігіне қарай қалыптасатын және ұлттық мәдениет сипатында көрініс беретін адам бойындағы сезім мен әсердің, бейнелі ой мен әрекеттердің, тұрақты әдет-ғұрыптардың өзінше ұлттық бітім болмысы», – дейді [4, 271 б.].

Кез келген диалогік тілдесім адамды әлеуметтендіру мәселесімен тығыз байланысты. Мұның ішіне оқу үрдісіндегі, сабақ кезіндегі тілдесім де кіреді. Педагогикалық жағынан дұрыс ұйымдастырылған тілдесім қазақ тілі сабағында үйреніп жатқан тіл қазақ тілі болғандықтан, қазақ халқының әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерімен таныстырудан басталуға тиіс. Осылайша өзге ұлт студенттерін екінші, үйреніп жатқан тіл халқының, әлеуметтік өміріне тартудан басталады. Бұл жөнінде тіл мен мәдениет мәселесін зерттеп жүрген ғалымдар Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаровтар былай дейді: «В процессе ценностного соизучения социально-культурного опыта народов стран родного и изучаемого иностранных языков происходит формирование личности на рубеже культур, для которой характерно сложное взаимодействие общечеловеческого, национального и социально-классового в бикультурном механизме ценного восприятия мира» [5, 36 б.].

Қарым қатынасқа түсуші әріптестердің әлеуметтік-рухани және ұлттық ерекшеліктердің мәнін білудің маңызды екеніне дау жоқ, осы этнос мәдениетіндегі қайталанбас ерекшеліктердің тіл өкілінің сөзінде бейнеленуі тілді мәдениет аралық қарым қатынас құралы ретінде қолдануы мүмкіндік береді және ол мәдениет өкілдері мен қоғамның бірін-бірі түсінуінің алғышарттары болып табылады. Бұдан шығатын нәрсе, тілге, тілдің мағаналық мазмұнына үйрету керек деген пікірмен келіспеуге болмайды, тіл мәдениетті толық түрде көрсететін бірден-бір құбылыс. Тілдер мен мәдениеттер арасында қаншалықты айырмашылық болса, шетел тілін қарым-қатынас құралы ретінде меңгеру соншалықты күрделі екені аян. Әртүрлі мәдени-тарихи бірліктерге тән болудың әсері оқыту ерекшеліктерін де анықтайды, сондай-ақ ол шетелдік ғылым мен тәжірибеде жаңа әдістемелік бағыттық кескініне ие болып отырған, сонғы уақытта өз үстемдігін ала бастаған шетел тілін оқытудағы мәдениет аралық әдіс деп аталатын дидактикалық тұғырнаманы тандауда да өз септігін тигізеді.

Адамды, оның жан дүниесін тілінен тыс зерттеуге болмайды. Сондай-ақ тілді де адам арқылы, адамның жан дүниесі арқылы зерттемей болмайды. Адам өз сөзінің иесі, өз сөзінің қожасы болса, тілдің иесі де, қожасы да халық. Дәлірек айтқанда, тілдің субъектісі біріншіден, тілдік тұлға (жеке адам, тілді тұтынушы), екіншіден, халық, ұлт (тілдік ұжым).

Тілді халық арқылы, халықты тілі арқылы, сондай-ақ адамды тілі (сөзі) арқылы, сөзі арқылы адамды тану идеясы әр дәуірдегі ұлы ойшылдарда да айтылған. «Адамына қарап сөзін алма, сөзіне қарап адамын ал» дейтін Абайдың философиялық ойы осыған дәлел секілді.

Тіл – өмірдегі жаратылыстардың ішіндегі ең күрделі құбылыс. Оны тек лингвистер ғана емес, барлық ғылымның мамандары айрықша атап көрсетеді. Қазіргі халықаралық байланысы күшті барлық елдерде тілдік қатынас мәселесіне ерекше назар аударылуда.

1. *Ғабитов Т.Х., Мутәліпов Ж.М., Құлсариева А.Т. Мәдениеттану. - Алматы: Раритет, 2005. - 33 б.*
2. *Костомаров В.Г. Роль русского языка в диалоге культур // РЯЗР, - № 5/6. 1994. - С. 9-11.*
3. *Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование как развитие индивидуальности в диалоге культур. // Материалы IX международного конгресса МАПРЯЛ: Доклады и сообщения российских ученых.-М., 1999.-с.422-439.*
4. *Арутюнян С.М. Нация и ее психологический склад. – М.: Краснодар, 1966. – 271 с.*
5. *Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвистрановедческая теория слова. – М.: Русский язык, 1980. - 320 с.*
- Селиванова С.И. Обучение пониманию художественных произведений с учетом национальной культуры учащихся (на материале русских сказок): дис. ... канд.пед.наук - М.: МГУ, 1993. - 241 с.*

ӘӨЖ: 378.121

КӘСІБИ ҚҰЗЫРЛЫЛЫҚ ПЕН БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІК КӨРСЕТКІШТЕРІ

К.М. Беркімбаев, Ж.К. Оңалбек – п.ғ.д., профессор, Академиялық инновациялық институт,

Б.Қ. Мұхамеджанов – п.ғ.д., профессор, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ,

Т.Ә. Данияров – п.ғ.к., доцент, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ

Түйін

Бұл мақалада кәсіби құзырлылық пен бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштері туралы айтылады. Бір мезгілде әлемдік және Қазақстанның ішкі талаптарына сай мамандарды даярлау жүйесіне сәйкес келтіруге бірқатар қайшылықтар кедергі жасайды. Кәсіби құзырлылық пен бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштерін келтірген үлгілеріне сүйене отырып дене мәдениеті және спорт мамандарының бәсекеге қабілеттіліктің параметрлерін нақтылауға болады. Соңдықтан, акмеологияда “кәсібилік” ұғымына сипаттама беру үшін екі өзара байланысқан және өзара келісілген категорияларды ескеру керек. Олар “тұлғалықтың кәсібилігі” және “қызметтің кәсібилігі”.

Резюме

В статье рассматриваются показатели профессиональной компетентности и конкурентноспособности. В свое время некоторые противоречия мешали привести систему подготовки специалистов в Казахстане в соответствие с мировыми требованиями. Опираясь на приведенные примеры показателей профессиональной компетентности и конкурентноспособности можно конкретизировать параметры конкурентноспособности специалистов в области физической культуры и спорта. Далее, с целью описания характеристики акмеологического понятия «профессионализм», необходимо учесть взаимосвязанные и согласованные между собой две категории: «личный профессионализм» и «должностной (функциональный) профессионализм».

Summary

The article deals with indicators of professional competence and competitiveness. In due time some contradictions prevented to bring system of training of specialists in Kazakhstan into accord with world requirements. Leaning on the given examples of indicators of professional competence and competitiveness it is possible to concretize the parameters of competitiveness of specialists in the field of physical culture and sport. Further, for the purpose to describe the characteristic of the akmeological concept "professionalism", it is necessary to consider two categories interconnected and coordinated among themselves: "personal professionalism" and "official (functional) professionalism".

Бүгінгі таңда жалпы орта білім беруді жетілдірудің негізінде құзыреттілік тәсілді алу ұсынылып жүр. Қазақстан Республикасы 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында да білімге бағытталған мазмұнды құзыреттілік, яғни нәтижеге бағдарланған білім мазмұнына алмастыру қажеттілігі көрсетілген [1].

Әлемдік дамудың жалпы тенденцияларымен, Қазақстанда білім беру жүйесін модернизациялау Концепциясында келесілер атап көрсетілген:

- қоғамның даму қарқындарын жеделдету: саяси және әлеуметтік таңдау мүмкіндіктерін кеңейту, сол сияқты қазіргі таңда Қазақстанда тек декларацияланып, жатқан экономикалық іс әрекетті таңдау;
- мәдениетаралық өзара әрекеттестіктің ауқымын (масштабын) елеулі дәрежеде кеңейту – бұған сәйкес мүмкіндіктерді Қазақстанда жүзеге асыруға азаматтардың шектеулі тобының ғана шамасы келеді;
- тек халықаралық ынтымақтастық қарым-қатынас шегінде ғана шешілуі мүмкін глобалды мәселелердің өсуі – жалпы шешімге келуді талап ететін мәселе сипаты төңіретіндегі қатынастағы пікірлер арасында қайшылық туғызады;
- экономиканың өсу динамикасы және бәсекелестіктің өсуі барысында әлемдік алдыңғы қатардағы ірі мемлекеттерге қарағанда Қазақстан көрсеткіштерінің елеулі төмен екенін көрсетті;
- адам капиталы рөлінің өсуі, – деп атап көрсетілген [2].

Бір мезгілде әлемдік және Қазақстанның ішкі талаптарына мамандарды даярлау жүйесінде сәйкес келтіруге бірқатар қайшылықтар кедергі жасайды, атап айтқанда: бұған кедергі болатын білім дамуының және кейбір мемлекеттік мәселелердің алдын орайтын мәселелер (басымырақ экономикалық сипатта); қажеттілік арасында жалпы әлемдік білім беру стандартына және өзіндік ерекшелігін, отандық білім беру дәстүрлерінің сақтау тілегіне сәйкес келу.

Нақтылы кәсіби қызмет, оның мазмұны мен ерекшеліктері мамандарға олардың жалпы салалық және арнайы біліктіліктері тұтынушыларға кәсіби қызмет көрсетуге, кейбір сипатымен қатар мазмұнын анықтайды. Дене мәдениеті мен спорт бойынша мамандар үшін бұл келесілерде көрінеді:

- тұрғындардың денсаулық жағдайының нашарлауы, жастардың төменгі мәдени деңгейі, бос уақытын тиімді ұйымдастырудың “үйлесімсіз” формалары дене мәдениеті мен спорт бойынша мамандарды психологиялық-педагогикалық даярлаудың жоғары деңгейінің қажеттілігін айқындайды;

- кәсіби спорт пен рекреациялық дене мәдениетінің (бос уақытын тиімді өткізудегі дене мәдениеті-спорттық бизнестің дамуы) коммерциялануы, салауатты өмір бейнесінде өмір сүруге деген қажеттілік мамандардың экономикалық – басқару, әлеуметтік және құқықтық даярлығына жоғары талаптар қояды.

Дене мәдениеті мен спорт бойынша мамандар педагогикалық, рекреациялық және басқару қызметтерін қызмет ерекшеліктері аясына сәйкес жүзеге асыруға дайын болуы тиіс. Дегенмен, дене мәдениеті мен спорт саласындағы кәсіби қызмет келесі ерекшеліктерімен айырмаланады: маман қандай да бір нақтылы қызмет атқармасын, ол міндетті түрде педагог ретінде (өйткені дене тәрбиесі міндеттерін шешуге, тұрғындарды сәйкес құралдарымен дене мәдениетіне қалыптастыру оның бейімділігі) және менеджер ретінде (дене мәдениеті мен спорттық қызметті ұйымдастыру мен басқару және әртүрлі ресурстармен қамтамасыз етуді жүзеге асыру), алға шығады.

“Дамып келе жатқан, қоғамға қазіргі заманғы білімді, адамгершілігі мол, өнегелі, тапқыр адамдар қажет, яғни олар туындаған күрделі таңдау жағдайында, оның мүмкін болатын салдарлары мен зардаптарын алдын ала болжалдап өздігінен жауапты шешім қабылдай алатын, бірлесіп ынтымақтастықпен қызмет жасауға қабілетті, шапшаңдығымен, әбжілдігімен, конструктивтілігімен ерекшеленетін, отан тағдыры үшін дамыған жауапкершілік сезімі бар адамдар қажет” (концепция). Мемлекет пен, әлеумдік даму тенденциясынан келіп бәсекелестікке қабілетті жас мамандарға қойылатын келесі талаптар анықталған:

1) Потенциалды мүмкіндіктері жайлы мағлұмат алдын ала болжалданған таңдауға дайын болу, мұндай таңдау тәжірибесі және жасалған таңдауға сәйкес келетін кәсіби білім, құзырлылық, дағдылар; 2) Коммуникативтілік және толеранттылық, яғни конструктивтік қарым-қатынасқа қабілеттілік кіретін өзгеше ойлаушыға төзімділік, басқа мәдениеттен хабардар болу, басқаның тәжірибесін қабылдай білу; 3) Дамыған шығармашылдық ойлау қабілетімен және космополиттік таныммен ынтымақтастық қарым-қатынасқа дайын болу; 4) Экономикалық білімдарлық, оқытып, үйретуге қабілеттілік, кәсіби дамуға, өз біліктілігін арттыруға (жеке тұлғаның акмеологиялық бағыттылығы) ұмтылу.

Әлемдік даму тенденциясының ара қатынасын жас мамандарға қойылатын мемлекеттік талаптармен (Қазақстандық қызметтің қолданысқа оларды нақтылап) біздер мамандардың бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштерін айқындадық (1 кесте).

№1 кесте. Салыстыру

Әсемдік даму тенденциясы	Мемлекеттік әлеуметтік-экономикалық процестер	Бәсекелестікке қабілетті мамандарға талаптар	Бәсекелестікке қабілеттілік көрсеткіштері
Қоғамның даму қарқының үдеуі	Экономика мен саясат тек динамика емес, бірақ тұрақты даму бағытын іздеуде мақсаттың анық еместігі	Алдағы өзгеріс сипатын болжалдау қабілеттілігі, оған барабар және жедел реакция беру өзінің дамытуға өзін білімін көтеруге қабілеттілік	Бағдарлау қабілеттілігі, ойлау тапқырлығы, акмеологиялық бағдарлама
Саяси және әлеуметтік таңдау мүмкіндіктерінің кеңеюі	Көптеген ескі әлеуметтік экономикалық байланыстар және қоғамдық институттар жойылған, жаңалары әлі жеткіліксіз дәрежеде тиімді әсер етеді	Таңдауға даярлық: мүмкіндіктерді және таңдау варианттарын, ұғыну, қажетті білім мен біліктілік, таңдау тәжірибесінің болуы	Акмеологиялық және аксеологиялық бағдар алу, қалыптасқан мен концепциясы
Мәдениетаралық өзара әрекеттестіктің масш-	Егеменділігін және өзіндік ерекшелігін сақтап	Коммуникабельділік және толеранттылық, бөгде ойлылар-	Жалпы және кәсіби мәдениет, білімдарлық, коммуни-

табының кеңеюі	әлемдік қоғамдастыққа кіруге ұмтылу	ға сыйластық қарым-қатынас, бөтен мәдениет мәселелерінен хабардар білу	кативтік шет тілдерін және мәдениеттануды білу
Ұлтаралық өзара әрекеттестікті талап ететін глобалды мәселердің саны	Тұрғындар үшін қазіргі бағытпен қажетті ішкі мәселелер саны	Шығармашылықпен ойлау, космополиттік өмір таным және сана	Азаматтық және субъектілік ұстаным, патриоттық және космополитизм, кәсіби таным және ойлау
Экономиканың динамикалық дамуы, бәсекелестік күрестің өсуі, жұмыспен қамтылу аясындағы құрылымдық өзгерістер	Базар заңдарының аясына Ұлтық ерекшеліктерімен ену. Қызмет көрсету аясының дамуындағы оңды динамика	Біліктілікті тұрақты арттыруға және біліктілігін ауыстыруға, кәсіби іс-әрекетке қабілеттілік	Кең жалпы кәсіби даярлық, шығармашылық ойлау, кәсіби бағыттылық, танымдылық қажеттіліктері
Адам құндылығы (адам факторы) рөлінің өсуі	Дүниетанымдық және өнегелілік орта	Қызметтің және тұлғалықтың жоғары кәсібилігі	Арнайы білімділік пен іскерлікті нақты меңгеру, кәсіби-шығармашылық тәжірибесі, тұлғалық сапасының кәсіби маңыздылығы

Кәсіби құзырлылық пен бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштерін келтірген үлгілеріне сүйене отырып дене мәдениеті және спорт мамандарының бәсекеге қабілеттіліктің параметрлерін нақтылауға болады. Сондықтан, акмеологияда “кәсібилік” ұғымына сипаттама беру үшін екі өзара байланысқан және өзара келісілген категорияларды ескеру керек. Олар “тұлғалықтың кәсібилігі” және “қызметтің кәсібилігі”. Соған орай, дене мәдениеті және спорт мамандығының кәсіби құзырлығының екі компонентін бөліп алуға болады, олар құзырлылықтың тұлғалылық-кәсібилігі және қызметтік-кәсібилігі [3].

Құзыреттілік тәсіл бірінші орынға маманның хабардарлығын емес, нақты құбылыстарды танып білу мен түсіндіруде; қазіргі заманғы техника мен технологияны игеруде; практикалық өмірде; мамандық таңдау кезінде өзінің кәсіби білім алуға дайындығын бағалауда; еңбек нарығын бағдарлау қажет болғанда; өмірден өз орнын анықтауға; өмір салтын, кикілжіңдерді шешу тәсілдерін таңдауға байланысты мәселелерді шешу қажет болғанда туындайтын өмірлік мәні бар мәселелерді шешу біліктілігін шығарады.

Б.А. Тұрғанбаева: «Құзырлыққа бағытталған оқыту үрдісінде тәжірибелік жолмен мәселені шешу мүмкіндігі молаяды. Осы жағдай біліктілікті арттырудағы екінші үлгіге көшірудің негізі бола алады», – десе, К.Құдайбергенова: Тұлға құзырлығын қалыптастыру жолдары:

- білім беру жүйесіндегі жүйеге кіретін бала жүйеден шыққанда түлек болады;
- тұлғаның ұжымға енуі арқылы әлеуметтік-психологиялық сипаты көрінеді, – деп тұжырымдайды.

Құзыреттілік тәсіл білімдік парадигмадан біртіндеп мектеп бітірушінің қазіргі көпфакторлы әлеуметтік-саяси, нарықтық-экономикалық, коммуникациялық және ақпараттық қаныққан кеңістік жағдайында тіршілік ету қабілетін көрсететін құзыреттер кешенін игеруге жағдай жасау дағдыларын қалыптастыруға қарай бет бұруды білдіреді [4].

Кәсіби-тұлғалық құзырлылық әлеуметтік, тұлғалық және жекелік компоненттерді қосып алып, әлеуметтік-тұлғалық және жалпы ғылыми құзырлылықтарды меңгеруге көмек береді. Бұл жағдайларда дене мәдениеті және спорт мамандарының кәсіби-тұлғалық құзырлығы қызметте қабілет ретінде көрінеді: - құрылымдық кәсіби қатынас қызметі үдерісінде жүзеге асыру; - педагогикалық ұжымдық және дене мәдениеті-спорттық қызметті басқаруды жоспарлау және іске асыру; - педагогикалық және басқаруға байланысты міндеттерді, мәселелерді шығармашылық түрде шешу және өз қызметінің нәтижелігіне жауап беру; - дене мәдениеті және спорт саласындағы әлеуметтік-экономикалық дамуға байланысты сұрақтарды бағдарлау және шешу; - өзінің жеке кәсіптік білімін, іскерлігін және дағдысын шығармашылық түрде байыту; өзінің құзырлылық деңгейін теңдей бағалау; кәсібін үнемі дамытып отыруға талпыну; - ғылыми танымдық және басқа шығармашылық қызметті жүзеге асыру.

Гуманитарлық және әлеуметтік пәндер циклінде (шет тілдері, тарих, құқықтану, әлеуметтану, этика, психология, мәдениеттануды және т.б.), жаратылыстану-ғылыми және математикалық пәндерді циклінде қалыптасады.

Бәсекеге қабілеттілік: - техника-технологиялық: әлеуметтік-психологиялық, жалпы гуманитарлық және мәдениеттану жөніндегі білімінің, іскерлігінің және дағдысының көлемі мен сапасы; - құрылымдық: әлеуметтік ортада өзін ұстай білу және қарым-қатынас жөнінде тәжірибені жинақтауға мүмкіндік беретін, тұлғалық сапалар; қоғамда жеке өзі жүзеге асыра білу тәжірибесі; - өнегелік: өзін-өзі алып жүру тәртібі және қарым-қатынас мәдениеті, сыртқы түр сипаты, көрінісі, келбеті; - экологиялық: тәртіптің экологиялық қауіпсіздігі.

Құзырлықтың осы тобын қалыптастыру мыналарға сәйкес келеді: жеке тұлғалық кәсібилік акмеологиялық түсінігіне, маманның сапалы сипатына, кәсіби маңызы бар немесе жеке іскерлік сапасының жоғары деңгейіне, кәсібиліктің, креативтіліктің талап деңгейіне, алға іргерілеуші кәсіби дамуға бағытталған, дәлелденген саласы бар құндылықты бағдарлар.

Кілт сөздер: құзырлық, экономикалық сипат, тұтынушылар, кәсіби қызмет, мемлекет, біліктілік.

Ключевые слова: компетентность, экономический аспект, потребители, профессиональные обязанности, государство, квалификация.

Key words: competence, economical aspect, consumers, professional duties, state, qualification.

1. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. - Астана, 2010.

2. Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасы. 16 қарапаша. Астана, 2009. №521 бұйрық.

3. Деркач А.А., Кузьмина Н.В. // Акмеология: пути достижения вершин профессионализма. М: РАГС, 1993.

4. Б.А. Тұрғанбекова «Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе» - Алматы, 2005.

5. К.Құдайбергенова «Құзырлық – тұлға дамуының сапалық критерийі» (ғылыми-практикалық конференция материалдары) Алматы, 2008.

ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЖОБА ӘДІСІ МАЗМҰНЫ МЕН АЛАТЫН ОРНЫ

Р.Е. Дабылғаева – к.п.н., доцент УИЯЦДК,

С.Т. Салпебаева – магистрант УИЯЦДК

Түйін

Оқытушылардың негізгі міндеті шетел тілін меңгеруде, мектеп практикасында әлеуметтік-мәдени жағдаятта, қоғамның даму сатысында, өскелең ұрпаққа сапалы білім беру мақсатында жоба әдісін жаңа педагогикалық технология ретінде орын алады. Осы мәселеге шетел тілі сабақтарында жоба әдісінің рөлі мен алатын орны туралы терең қарастырылады.

Резюме

Основная задача и цель учителей занимает особое место в развитии проектного метода как педагогическую технологию с помощью социо-культурных ситуаций в школьной практике, на этапе развития общества, в подаче качественного обучения подрастающего поколения. По этой причине на уроках иностранного языка глубоко рассматривается роль проектного метода.

Summary

The main task and aim of teachers take a particular place in project method developing as pedagogical technology through social and cultural situations at school practice, at the stage of society development and giving qualitative knowledge to the rising generation. According to this reason the role of project method has been examining at foreign language lessons.

Европада жоба ХХ ғасырдың 30-шы (отызыншы) жылдарда енген. Дегенмен, ол жақсы нәтижелер берген жоқ. Себебі, жоба технологиясының теориялық проблемасы жеткіліксіз зерттелген. Осының нәтижесінде бұл ой білімгерлердің біліміне мұғалімдер үшін қисынсыз, қажетсіз болды. Нәтижесінде жоба әдісі жайлы ой өз дамуын әрі қарай алып кете алмай өз зерттеулерін бұл бағытта тоқтатады. Ал басқа дамыған елдер бұл әдістің теориясы мен практикасын әрі қарай жетілдіреді.

Қазіргі кезде шетел тілін оқытуда бұл әдіс асқан қызығушылықпен қаралуда.

Ғалым-әдіскерлердің негізгі міндеті шетел тілін меңгеруде мектеп практикасында әлеуметтік-мәдени жағдаятта, қоғамның даму сатысында, өскелең ұрпаққа сапалы білім беру мақсатында жоба әдісі жаңа педагогикалық технология ретінде айтылып жүр [1].

Ресейлік ғалым Д.А. Маракин атап көрсеткендей, «Оқыту технологиясы» деген термин соңғы уақытта шетел тілін оқыту әдістемесі ғылымына толық еніп болды. Оқыту процесіндегі «Технология» деген термин, ғылыми әдістемелерде көрсейлгендей, практикада іс-жүзінде қолданылатын әдістер жиынтығы. Жоғарыда аталған жаңа технологиялар оқыту процесін жандандырып, білімгерлердің әрекетін, біріккен әрекетін, танымдық белсенділіктерін арттырады.

Жоба – білімгерлердің өз бетінше жоспарлаған және өзінше оы жоспарды жүзеге асыратын жұмысы, онда тілдік қарым-қатынас келесі бір әрекеттің интеллектуалдық-эмоционалдық контекстінде енгізіледі. Кез-келген жоба негізінде бір мәселе тұрады. Осы мәселені шешу білімгерлерден тек тілдік білім ғана емес, басқа пәндер бойынша тілдерді де талап етеді. Т.М. Мартыянов айтқандай жоба сабақты түрлендіреді. Ол білімгерның сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінде іскерліктері мен дағдыларын дамыта отырып, оның сөйлеу өрісіне, фантазиясы, елестету сияқты ерекшеліктеріне де әсер етеді [2].

Оқу процесіне жаңа технологияларды енгізу оқытушыға білімгерлерды шетел тіліне оқыту ғана емес, олардың тәрбие жұмыстарын жүргізуге де септігін тигізеді.

Оқытудың жаңа технологиясы мұғалім мен білімгер арасындағы қарым-қатынасты жоғары деңгейге көтереді, яғни мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, білімгерлерға өз бетімен жұмыс жасауға, оның ой-өрісін дамытып, мәдениетаралық қарым-қатынасқа түсуіне септігін тигізеді.

Біз арқашанда білімгерлерды тәрбиелей отырып оқытуға, оқыта отырып тәрбиелеуге тырысамыз. Шетел тілдерін оқытудағы жоба әдісін қолдану жобаға қатысушылардың танымдарының кеңеюіне көмегін тигізе отырып, қарым-қатынас жасауға септігін тигізеді.

Жоба дегеніміз не? – Жоба бұл білімгерлер өз ойларын өздеріне ыңғайлы уақытта, шығармашылық түрде ұйымдастырылған, ойластырылған түрде жеткізу болып табылады. Коллаждар дайындау, афишалар мен жарнамалар, сұхбат жүргізу, зерттеулер, қажетті ақпараттар мен модельдер көрсету, түрлі жерлерге бару, жоспарлар құру, карта т.б. жұмыстар атқарылады. Жоба барысында міндеттілік жеке тұлға және жобаға қатысушы топтың мүшесі ретінде білімгерға жүктеледі. Ең бастысы жобаның құрылысы қандай болатыны және презентация қандай түрде өтетінін мұғалім емес білімгерлер шешеді.

Жоба әдістемесін пайдалану білімгерлердің сабақта да, сабақтан тыс уақытта да жұмыс істеуіне, өздерін алдыңғы қатарда көрсетіп, өзін-өзі тексеруіне де жақсы әсерін тигізеді. Білімгерлер өздерінің білім деңгейіне, оларды шынайы іс-әрекетте пайдалана білуіне деген жеке жауапкершілік пайда болады. Жобамен жұмыс істей отырып, оқушылар өз бетімен керекті мәліметтерді табуға, түрлі дерек көздерін пайдалануға үйренеді. Мұғалім олардың тең құқылы әріптесіне және кеңесшісіне айналады.

Жобаның маңыздылығы, білімгерлер жобаны орындау барысында оқу танымдық іскерліктері артып, өз бетінше білім алуға үйренеді. Егер білімгер ақпарат ағымында зерттеу дағдысын үйреніп, оған болжам жасап, фактілерді салыстыратып, қорытынды жасаса, мың құбылып тұрған қоғамда шығармашылық өмір сүріп, келешекте дұрыс мамандық таңдауына еш кедергі болмайды [3].

Жоба әдісін мектеп практикасына енгізудің мақсаттары:

- әр жеке білімгерның немесе білімгерлер тобының мектеп қабырғасында игерген зерттеу тәжірибелерін көрсете білу;

- зерттеу пәніне деген қызығушылық танытып, сол пән бойынша білімін ары қарй жетілдіріп, толықтырып нәтижесінде алған білімдерін жоба әдісі арқылы белгілі аудиторияға, ортаға жеткізу;

- жоба әдісін қолдану шетел тілдерін меңгеруге деген білімгерлердің қызығушылығын, ұмтылысын арттырады.

Бірігіп жұмыс жасау ұжымды жақындастырады: білімгерлердің өзара қатысымы, бірін-бірі түсінуі артады, тек өз қызметіне емес бүкіл топтың жұмысына деген жауапкершілік артады. Әрбір білімгер өзінің бастаған жұмысының толық нәтижесін көрсету үшін оны жақсы аяқтауға тырысады. Мұндай оқыту түрлері білімгерлерды шығармашылық ізденіске дағдылануды, ұжымда жұмыс жасауды үйретеді. Білімгерлер дәстүрлі өткізілетін сабақтарға қарағанда, оқытудың жаңа технологиясын пайдаланған сабақтарға көбірек қызығып, белсене қатысады.

Жобалық сабақтардың дәстүрлі сабақтардан үлкен айырмашылығы бар. Жобалық сабақты дайындау, өткізу білімгерлердан да оқытушыдан да шығармашылық ізденісті, көп күш жігер және уақыт талап етеді.

Қазіргі әдіскерлеріміздің міндеті жастарға тек сапалы білім беріп қана қоймай, өзінше ізденетін, өзіне лайықты жұмысты анықтай білетін, өмірден өз орнын таба алатын, білетін жастарды қалыптастыру. Қазіргі дайындалған мамандардың сапасымен болашақтағы қоғамның дамуы байланысты болғандықтан, дайындалып жатқан мамандарымыз нарықтық экономикалық бәсекелестікке төзе білетін, жеке көзқарасы бар, өз бетінше ойлай білетін тұлғалар болуы керек. Ал (жастар) білімгерлерға өз бетінше ойлауды қалай үйретуге болады? Ол үшін ең бірінші “не ойлау” керектігін үйретуден бас тартып, “қалай үйрету” керектігін үйрету қажет. Бұл үшін бізге жобалық сабақтар көмектеседі. Жобалық сабақтарда білімгерлер белсенді болады, оқытушы не айтады деп күтіп отырмай, өздері іздейді, зерттейді, таңдайды, шешеді, жасайды, басқа білімгерлер мен мамандармен бірігіп жұмыс істейді. Оқытушы дәстүрлі сабақтардағыдай аудиторияда ақпарат беретін жалғыз адам болмай, осы жұмыстарды істеу кезінде білімгерлерға кеңес беріп, яғни, алға қойған мақсатқа жету үшін оқытушы мен білімгер бірігіп жұмыс жасайды [4].

Сонымен жобалық сабақтар дегеніміз – бұл алдын-ала жоспарланған, алдына қойған мақсаты бар сабақтың ерекше бір түрі. Оның дәстүрлі сабақтардан теориялық жағынан ғана емес, практикалық жағынан да айырмашылығы бар. Жобалық сабақтың басы – бір мәселе, не ерекше ой пікір болып аяғы презентациямен аяқталады. Сабақтың басында ұсынылған мәселені шешу үшін оқытушы мен білімгер бірігіп жоспар құрып, жұмыс жасауда әдістерді таңдайды және де жоспарлау, жұмыстарды орындау барысында білімгерлердің өмір тәжірибесі, қазіргі өмір шындығы пайдаланылады, атап айтқанда:

- білімгерлерға өз өмір тәжірибелерін, өз ойларын сабақта пайдалануға мүмкіндік беріледі;
- сабақтың бір бөлігін жүргізу білімгерлерға жүктеледі;
- білімгерлер өздері мәліметтер іздейді, шешімдер қабылдайды, тапқан материалдарын өңдейді, құжаттандырады, жұмыстарының қорытындысы мен басқа білімгерлерды топ алдына шығып таныстырады, баяндайды.

“Жоба” деген сөздің өзі Еуропа тілдеріне латын тілдерінен еніп, – “алға тасталған ой, алға шығып сөйлеуші” деген мағынаны білдіреді. Өзі аты айтып тұрғандай алға тасталған ой, яғни біздің жағдайымызда ортаға оқытушы білімгер болып тақырып тасталады. Содан соң білімгерлер өз ойларын алға шығып айтады.

Жоба жұмысының негізгі ұстанымдары:

1. Вариативтілік.

Сабақтағы вариативтілік әрекет дербестік, пармен немесе топтық жұмыс түрін білдіреді. Мұндағы мәтіндерге байланыстысыолар диалогтар, суреттеулер, диаграммалар, карталар болуы мүмкін. Бұл жерде әртүрлі тақырыптар және жаттығулар түрлері болуы қажет.

2. Мәселені шешу.

Мәселені шешу шетел тілін қолдану тілді оқыту процесінде өте қажетті. Мәселе білімгерді ойландыруға мәжбүр етеді және соған үйретеді.

3. Грамматикадағы танымдық бағыт.

Жүйелерді және анықтама ережелерді барлық білімгерлер бірдей жеңіл меңгере алмайды. Т.В. Душейнаның айтуы бойынша “мен білімгерлерға осымен өздері жұмыс істеуіне көмектесемін. Осыдан оларда грамматикаға деген қорқыныш жоғалады, яғни логикалық жүйесін керемет түсінеді. Бірақ ең негізгі міндетшетел тілін қолдана білу болғанымен, білімгерлерға өткен грамматикалық жүйелерді қолдануға көптеген мүмкіншіліктер беріледі”.

4. Қызығушылықпен оқыту.

Егер білімгерлерға оқыту процесі ұнаса, олар өте жақсы меңгереді. Өзіңе деген жақсыны қабылдау – бұл оқытудың негізгі тиімді талабы болып табылады, сондықтан да қу процесіне ойындарды, жұмбақтарды және әзілдерді қосу өте қажет.

5. Өзіндік (жекелік) фактор.

Жоба жұмысының негізінде білімгерлерға ойлауға және өзі туралы өзінің өмірі жайлы, қызығушылығы қандай әрекетпен айналысуы ұнататыны туралы айтуға көп мүмкіншілік беріледі.

6. Тапсырмаларды топтастыру.

Білімгерға орындай алмайтын қиын тапсырма беруге болмайды. Тапсырма білімгерның деңгейіне сай болуы қажет.

Ал жоба жұмысы кез-келген жас мөлшеріне қарай қолданыла береді. Мысалы, “жанұя” тақырыбын алатын болсақ, бұл жерде мынадай тапсырмалар болуы мүмкін: жанұя мүшелерінің суреттерінің астына атын жазу жанұя ағашын салып және өзінің отбасы жайлы айтып беру өзінің балалық шағын ата-анасының шағымен салыстыру т.б.

Бұл тек қана мүмкін тақырыптарға келтірілген мысал және жұмыс түріне де байланысты. Таңдау жасына, білім деңгейіне білімгерның қызығушылығына, оқуға мүмкін материалдар, уақыт мөлшеріне байланысты әр түрлі.

Жобалық сабақтар әр түрлі кезеңдерден, қадамдардан тұрады:

I. Дайындық кезеңі:

- а) Негізгі тақырыпты түсіндіру, талдау, өз ойларын айту;
- б) Сабаққа қажетті жаңа сөздермен жұмыс жасау;
- в) Қосымша материалдар енгізу.

II. Тақырыпты бөлу:

- а) Білімгерлерды кіші топтарға топтастырып, әр топқа кіші тақырыпшалар табу;
- б) Тақырыптарды талқылау;

III. Тақырыптарды нақтылау:

- а) Сұрақтар құрастыру, жоспар құру рөлдерді, тапсырмаларды бөлу;

Жобалық сабаққа дайындық кезінде жоспарды басшылыққа алған жөн. Бірақ сабақ жоспарынан ауытқуға болмайды. Себебі, жобалық сабақ барысында шығармашылық еркіндік болуы қажет.

IV. Мәліметтерді жинау:

- а) түпнұсқадағы кітап, газет журналдар т.б. мәліметтер;
- б) теле-радио хабарларындағы мәліметтер;

- в) Фото сурет;
- г) белгілі бір жерде зерттеуден алынған мәліметтер;
- д) көшеде алынған сұхбат мәліметтер;

V. Жиналған мәліметтерді презентацияға дайындау:

- а) Плакаттар дайындау, карта жасау, газет шығару, көрме дайындау, брошюра жазу;
- б) Реттеу, өңдеу, презентацияға дұрыстап дайындау;

VI. Презентация:

- а) әр кіші топ өз презентацияларын басқа білімгерлердің алдында түсіндіреді, көрсетеді;
- б) әр жұмыстың нәтижесін, брошюра, плакаттар түрінде дайындау;
- в) қысқаша жұмыс жоспарымен, іс барысымен таныстыру, пікірталас, пікірсайыс;
- г) жұмыстың нәтижесін көрме, брошюра көмегімен ауызша айтып беру [5].

Жобалық сабақтар бірнеше сабақтарға созылатын әрекет деп ойлауға болмайды. Сабақтардың ұзақтығы әр түрлі, ол қысқа және ұзақ мерзімді болуы мүмкін. Олардың кейбіреулері бірнеше айларға созылады, кейбіреулерімен мақсатқа қарай бір күнде ұйымдастыруға болады.

1. Нурбекова Г.Ж., Сакиева Г.О. Шете тілін оқытуда қолданылатын жаңа технологиялар. // Языковая политика и философия иноязычного образования в РК. - А.: 2006. - С. 36.
2. Жусупова А.Т. Жоба технологиясы негізінде III-курс студенттерінің тілдік қарым-қатынастағы іскерліктерін қалыптастыру - А.: 2005. - С. 58.
3. Губаева М.М. Жаңаша оқыту технологиясы. // ИЯШ.-2003. - №6. - С. 27-29.
4. Байдурова Л.А., Шапошникова Т.В. Метод проектов при обучении учащихся двум ИЯ//ИЯШ.-2002- №1. - С. 42-44.
5. Полат Е.С. Метод проектов на уроках ИЯ // ИЯШ.-2002. - №1. - С. 51-53

АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫН ДАМУДАҒЫ РОЛІ

М.Дүкенбаева – Педагогика және психология мамандығының магистранты, Абай атындағы ҚазҰПУ

Әрбір мұғалімді педагогикалық құралдарды қолдануға үйретуге болады, әрі үйрету керек те, сонда ғана оның еңбегі жоғары нәтижелі болып, мұғалімнің орны күн астындағы ең артық орын болар еді»

Я.А. Каменский

Резюме

Данным статье рассматриваются проблемы развитие информационно-коммуникационные технологии в сфере образования.

Resume

Given to article problems development information and communication technologies in the sphere education.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» атты жолдауында: «Сапалы білім беру Қазақстанның индустриалдық-инновациялық дамуының негізі болуы тиіс» деп атап көрсетілгендей қазіргі кездегі білім беру жүйесі әлемдік өркениет көшіне сай, жан-жақты ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен қамтамасыз етілуі керек.

Ақпараттық-коммуникациялық технология білім беру жүйесін ақпараттандыруға, білім сапасын арттыруға, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге, электрондық есептеуіш техникамен жұмыс істеуге, электрондық оқулықтарды, интерактивтік құралдарды қолдануға, интернет желісін пайдалануға, телекоммуникациялық технологияларды пайдалана отырып, қашықтықтан білім беру – Елбасымыздың жолдауында айтылып кеткендей елімізде оқыту теледидарын құруға негізделген міндет [1].

Қоғамның ақпараттандырылуы білім беруге қойылатын талаптарды да өзгертеді. Білім беру саласының қызметкерлерінің міндеті ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып, баланың рухани мүмкіндігін дамыту, білім беру, тәрбиелеу, олардың өзіндік жұмыс жасау қабілетінің дамуына мүмкіншілік жасау. Сонымен бірге ақпараттық-коммуникациялық технологиялар білім беру саласының қызметкерлерінің шығармашылық ізденіс қабілетін дамытуға, жаңа педагогикалық технологияларды жете меңгеруге, мамандық шеберлігін қалыптастыруға ықпалын тигізеді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар – мұғалімнің мүмкіндігін жоғарылататын құрал.

Компьютердің мүмкіндіктерін психологиялық және дидактикалық тұрғыда талдап, керек кезінде

педагогикалық талаптарға сай қолдану, ішкі тиімділігіне көңіл бөлу мұғалімнің шеберлігі болып табылады. Компьютердің графикалық мүмкіндігі жаңа сабақты бояулы суреттермен, тірек сызбалармен, кестелермен меңгертуге жол ашады. Компьютерді мұғалім әртүрлі мағлұматтар, қосымша ақпараттар беру үшін көрнекі құрал ретінде пайдалана алады. Электрондық оқулықтарды енгізу уақыт үнемдейді, мұғалім араласпай-ақ оқушылар өздері меңгеруге тиісті ақпараттар беріледі. Сонымен қатар ақпараттық-коммуникациялық технологиялар – мұғалімнің өз жұмыстарының әдістері мен ұйымдастыру түрлерін түбегейлі өзгертуге, оқушылардың жеке қабілеттілігін дамытуға, оқудағы пәнаралық байланысты күшейтуге, оқу процесін ұйымдастыруды үнемі жаңартып отыруға мүмкіндік береді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың негізгі ерекшелігі мұғалімдер мен оқушыларға өз бетімен және бірлесіп шығармашылық жұмыс істеуге мүмкіншілік туғызады.

Ақпараттандырылған қоғамның талабына сай мұғалім де, оқушы да жаңаша көзқарасты, терең ойлы болуы керек. Сондықтан заман талабына сай жас ұрпақты көкірегі ояу, ізденімпаз, өзіндік шығармашылық жұмыспен айналыса алатын дәрежеге жеткізуіміз керек.

Мұғалімге жаңа материалды өте қызықты әрі түсінікті етіп түсіндіру үшін керекті ең бірден-бір құрал бұл – интерактивті тақта. Интерактивті тақтаны пайдалана отырып, жаңа сабақ барысында қосымша қызықты материалдарды ұсынуға, көлемді қиын тақырыптарды тірек-сызбалар арқылы жеткізуге, өзінің жаңа идеяларын әсерлі, тартымды етіп көрсетуге болады. Интерактивті тақта өзінің аты айтып тұрғандай мұғалім мен оқушылар арасындағы белсенді қарым-қатынасты қалыптастырады. Топпен, жекелей жұмыс жасауға зор ықпалын тигізеді. Алдын-ала дайындалған презентациялар, графикалық сызбалар, мәтіндік ақпараттар, бейне және аудио материалдар, алдын ала үйлестірілген жаңа сабақты меңгертуге арналған ойындар, гиперсілтемелер арқылы сабақтың оқушы үшін қызықты да, тартымды өтуіне көмегін тигізеді.

Жаңашыл қоғамды ақпараттандыру үрдістері және олармен тығыз байланыстағы білім беру жүйесінің барлық формаларын ақпараттандыру үрдістері жаңа ақпараттық және коммуникациялық технологияларын (АКТ) меңгеру және жапай тарату үрдістерімен сипатталады. Мұндай технологиялар қашықтан оқыту және ашық білім берудің жаңа жүйелерінде оқытушы мен оқып үйренушінің арасында қарым-қатынас орнату және мағлұмат алмасу үшін белсенді қолданылады. Жаңашыл оқытушы АКТ төңірегіндегі білімдерді игеріп қана қоймай, сондай-ақ оларды өзінің кәсіби іс-әрекетінде пайдалана алатын маман болуы тиіс.

Ақпараттық және коммуникациялық технологиялар (АКТ) – ақпаратты өңдеудің әр түрлі алгоритмдерін, әдістерін, механизмдерін және түрлі құрылғыларын сипаттайтын ортақ түсінік. Маңызды жаңа АКТ құралдары ретінде сәйкес программалық қамтамасыз етілген компьютер және ақпарат орналасқан телекоммуникация құралдары болып табылады.

Мүмкіндіктері онда орнатылған программалық қамтамасыз етумен анықталатын дербес компьютерлер кез келген білім беру жүйесінің ақпараттық ортасы үшін негізгі АКТ құралдары болып табылады. Программалық құралдардың негізгі категориялары – жүйелік программалар, қолданбалы программалар және программалық қамтамасыз етуді жүзеге асыратын құрал-саймандар. Жүйелік программаларға, біріншіден, дербес компьютер қолданушысының программалармен және барлық басқа програмалардың құрылғымен қарым-қатынасын қамтамасыз ететін операциялық жүйелер жатады. Сонымен қатар бұл категорияға қызметтік және сервистік программаларды да жатқызуға болады. Ал қолданбалы программаларға ақпараттық технологияның инструментариі, яғни мәтінмен, графиктермен, кестелік мәліметтермен және т.б. жұмыс істейтін технологиялар болып табылатын программалық қамтамасыз ету жатады.

Білім берудің жаңашыл жүйелерінде әмбебап кеңселік қолданбалы программалар және АКТ құралдары: мәтіндік процессорлар, электронды кестелер, презентация дайындау программалары, МҚБЖ, органайзерлер, графикалық пакеттер және т.с.с. кең тараған.

Компьютерлік желілердің және басқа оның АКТ құралдарының арасындағы баламалары пайда болуынан білім беру жаңа сапаға ие болды. Ол бірінші кезекте жер шарының кез келген жерінен ақпараттарды жылдам алу мүмкіндігімен байланысты болды. Интернет ауқымды желісі арқылы әлемдік ақпарат ресурстарына (электрондық библиотекалар, мәліметтер қоры, файлдар қоймалары және т.б.) жылдам қол жеткізуге мүмкіндік бар. Интернеттің әйгілі ресурсы – WWW бүкіл әлемдік өрмегінде екі миллиардтай мультимедиялық құжаттар жарияланған.

Желіде АКТ-ның басқа да құралдарын пайдалануға мүмкіндіктер бар. Олардың қатарына электрондық пошталарды, сілтемелер тізімдерін, жаңалықтар топтамаларын, чаттарды жатқызуға болады. Нақты уақыт режимінде сұхбаттасу үшін байланыс орнатылғаннан кейін дыбысты, суреттерді, пернетақтадан енгізілген мәтінді және кез келген файлды жіберу мүмкіндігін беретін арнайы программалар жасалынған. Бұл программалар жойылған қолданушылар бірігіп жергілікті компьютерде қосылған программалармен жұмыстарын ұйымдастыруды қамтамасыз етеді [2].

Компьютерлік желілер арқылы жіберілетін мәліметтерді сығудың жаңа алгоритмдерінің пайда болуынан дыбыс сапасы едәуір артты және кәдімгі телефон желілеріндегі дыбыс сапасына жуықтады. Осының нәтижесінде жаңа АКТ құралы – Интернет – телефония салыстырмалы түрде екпінді дами түсті. Арнайы программалық қамтамасыз ету мен құрылғылардың көмегімен Интернет арқылы аудио және бейнеконференциялар өткізуге болады.

Телекоммуникациялық желілерде ақпараттарды іздеу тиімділігін қамтамасыз ету үшін жасалынған автоматтандырылған іздестіру құралдары бар. Олардың мақсаты – компьютерлік желілердің ақпарат ресурстары туралы мәліметтерді жинап, қолданушыларға жылдам іздеу қызметін ұсыну. Іздестіру жүйелері арқылы бүкіл әлемдік өрмектің құжаттарын, мультимедиялық файлдарды және программалық қамтамасыз етуді, адамдар және мекемелер туралы мекен-жайлық ақпараттарды іздеуге болады.

АКТ желілік құралдарының көмегімен оқу-әдістемелік және ғылыми ақпараттар алуға, консультациялы көмек беруді жылдам ұйымдастыруға, ғылыми зерттеу жұмыстарын модельдеуге, нақты уақыт аралығында виртуальды сабақтар (семинарлар, дәрістер) жүргізуге үлкен мүмкіндіктер бар.

Ақпараттық технологиялардың қоғамдық мәніне талдау жасай келе келесідей тұжырымдар жасалды:

Жаңа ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялар қоғам дамуының ең маңызды стратегиялық факторы болып табылатын ақпараттық ресурстарды белсенді және тиімді пайдалану мүмкіндігін береді;

Өркениеттің дамуы, жұмыс істейтін тұрғындардың көпшілігінің еңбек объектілері мен нәтижелері материалдық құндылық емес, ақпарат пен ғылыми білім болып табылатын ақпараттық қоғам бағытында іске асуда. Сонымен қоса ақпараттық технологиялар қоғамда болып жатқан ақпараттық үрдістерді тиімді ету және көп жағдайларда автоматтандыру мүмкіндігін береді;

Ақпараттық үрдістер, басқа, одан да күрделі өндірістік немесе қоғамдық үрдістердің маңызды элементі болып табылады. Осыған байланысты ақпараттық технологиялар қоғамдық немесе өндірістік технологиялардың сәйкес құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады;

Телекоммуникациялық технологиялар, ақпараттық технологиялардың бір бөлігі бола тұра, адамдар мен мекемелер арасында ақпарат алмасуды қамтамасыз етуде, сондай-ақ жаппай ақпарат тарату мен дайындау жүйесінде маңызды роль атқарады;

Ақпараттық технологиялар қоғамды тұлғаландыру, оның білім беру жүйесін және мәдениетін дамыту үрдісінде негізгі орын алады. Сондай-ақ, оқытатын ақпараттық құралдарды пайдалану, кадрларды қайта дайындау және олардың квалификациясын өсіру жүйесі үшін де, өзіндік білім алу жүйесі үшін де тиімді әдіс болып табылады.

Қашықтан оқыту және ашық білім беру жүйелерінің көзқарасы бойынша маңызды болып келетін АКТ-ның бірнеше негізгі кластары бар. Бейнежазбалар мен телевидениялар осы технологиялардың бірі болып табылады. Бейнетаспалар және сәйкес АКТ құралдары көп көлемді студенттерге мықты оқытушылардың дәрістерін тындауға мүмкіндік береді. Дәрістер жазылған бейнетаспаларды арнайы бейнекластарда да, үй жағдайларында да қолдануға болады. Мысалға, американдық және еуропалық білім беру курстарындағы негізгі материал баспа беттерінде және бейнетаспаларда ұсынылады.

Оқытылатын материалды ұсынатын мұндай жүйелер біздің елде де таралуда. Сонда да барлық курстарды бейнематериалдармен бекіту қажет емес: ресейлік студенттер батыс студенттеріне қарағанда бейне көрсетілімдерге аса үйренбеген; егер курс материалы кітаптан және бейнетаспалардан тұрса, онда ресейлік студент, бәрінен бұрын кітапты, сосын барып бейнетаспаларды қарастырады.

Егер оқу курсына визуальды ақпарат қажет болса және оны қағазға басылған түрде ұсыну мүмкін болмаған жағдайларда бейнематериалдар қажет болады. Егер бейнетаспа – қосымша иллюстрациялары жоқ құр ғана дәріс жазбасынан ғана тұрса, онда ол пайдалы, бірақ қажет емес.

Жаңа компьютерлік телекоммуникациялық құралдардың көмегімен оқытушы және студенттер арасында жылдам байланыс орнату қашықтан оқыту үрдісінің қайталанбас бөлігі болып табылады. Осындай байланыс кезінде студенттер оқытушылармен бағалар, шешімдер, проекттер туралы ақылдаса алады, олардан кеңес сұрай алады. Сонымен қоса, бұл оқытушыларға материалдың меңгерілгендігін бақылау және жеке оқыту негізінде білім беруді ұйымдастыру мүмкіндігін береді.

1. Назарбаев Н.Ә. *«Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» //Егеменді Қазақстан, 2006. 26.05. -2 б.*

2. Исабек Н.Е. *Оқу процесіндегі ақпараттың қалыптасуы және қазіргі жағдайы // Халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция. – Астана, 2009. – Б. 94-98.*

3. Исабек Н.Е. *Ақпараттық технология қазіргі білім беру жүйесінде. Оқу құралы. – Алматы: «Школа XXI века» баспасы, 2006. - 70 б.*

4. Елекешева М. М. *Оқытудың ақпараттық технологиялары және білім беру жүйесінде қолданудың негізгі проблемалары //Ұлт тағлымы. – Алматы, 2009. - № 4. – Б.36-38.б.*

TECHNIQUES FOR ENGLISH SPEAKING SKILL ENHANCEMENT

А.М. Жалалова – аға оқытушы,

Р.М. Нурекенова – I-курс магистранты,

Абай атындағы ҚазҰПУ, магистратура және PhD докторантура институты

Түйін

«Ағылшын тілінде сөйлеу дағдысын дамыту әдістері» мақаласы ағылшын тіліне оқытудың қазіргі жағдайына сипат беріп, кездесетін мәселелерге әдіснамалық шешімдер түрлерін ұсынады. Ұсынылған әдіс-тәсілдер әдеттегі жаттығу формасынан өзге тәсілдемедегі жүйелі, жобалық, топтық іс-әрекетке негізделген сабақ үдерісіндегі сипатқа ие болып, дидактикалық материалға негіз бола алады.

Резюме

Статья на тему «Методы развития навыков говорения на английском языке» предлагает некоторые приемы организаций урока английского языка, характеризованные как проектные и групповые формы деятельности. Приведенные способы развития речевого навыка имеют тенденцию личностно-ориентированного и инновационного подхода в обучении иностранному языку, которые могут быть употреблены как средства в формировании процесса урока.

Every single language teaching aims at getting its learners to speak, produce a fluent speech and intercourse with other speakers of the target language. Unfortunately most foreign language lessons end up with memorizing certain isolated grammar patterns that are barely recalled after. The problem we, English teachers face with, lies in the misleading that we confuse techniques of teaching mathematics with the ones of a foreign language. Here comes the frustration and sense of dissatisfaction due to the fact the learner is not able to acquire the language and function it as a communicating tool.

During last few centuries different linguists have suggested variety of methods to implement as a language skill enhancing way. Among of them interactive method is quite popular judging by activities included into textbooks most schools use today, such as *Solutions*, *English file*, *Move ahead*, *Masterclass*, etc. Direct method is recognized to be vital and forwarding technique in the classroom. Last decade of the century in the Republic of Kazakhstan has been noticed for increase of internationalization of educational programs which is obvious from students exchange projects, educational program 2+2, *FLEX*. No doubt that the mentioned projects anticipate the conditions of total language immersion, what result in successful language acquisition.

However, the current article will try to elaborate on certain techniques and activities advisable for encouraging learners' speaking activity on the English lessons.

Mind map. In 1967 a computer science researcher Ross Quillian proposed a model for storing semantic information in a computer memory. In this model each word has stored with it a configuration of pointers to other words in the memory; this configuration represents the word's meaning. Named information technology program origin put foundation for the development of mind map. [2:240] Its principles of processing a particular operation resembles of what we name *mind map*.

Mind Map is an outline in which the major categories radiate from a central image and lesser categories are portrayed as branches of larger branches. The author describes an in-class exercise in which small groups of students each create a Mind Map for a specific topic [1]. It is also known as brainstorming on a particular topic, but is broader and can be a reliance what students may take to further his/her speech.

A mind map may be represented in the form of a diagram used to display words and ideas that are linked to and arranged around a central key word or idea. Mind Maps are very effective tools for language teaching. It helps the teacher introduce or bring together multiple words that are linked to one subject or theme.

If to encounter the topic given is *Traveling*, learners are expected to bring all the ideas and associations they could ever think about and have already experienced. This helps to build a schemata on basis of what they could develop their idea and fluency of speech during speaking. The representation form is usually drawn as a sun ray or subdivision network of related ideas. For instance the word *Traveling* is written in the middle as a centre of the sun and subdivisions are spread by the rays of it (*Example of the similar network is given below at the pic. 1*).

The coherency of the activity may look as follows:

1. Introduce the traveling types
2. Talk about means of transport each traveling type demands
3. Talk about activities that people undertake in each of the trip

Pursuing the first step, the word *Traveling* is put down in the centre of the writing space. Then rays or branches (depending on what teacher/students use as the topic display layout) are spread as students suggest further differentiation of the starting theme. The thing is that teacher should make sure learners do not get distracted from the given direction.

Usually speaking is not only about describing and mere commenting on what is already true. Teacher is expected to get his/her students to solve and give their personal attitude to the social phenomena. This means topics may vary from routine notions to abstract, social issues if the language level of the learners affords to express their opinion or give solutions.

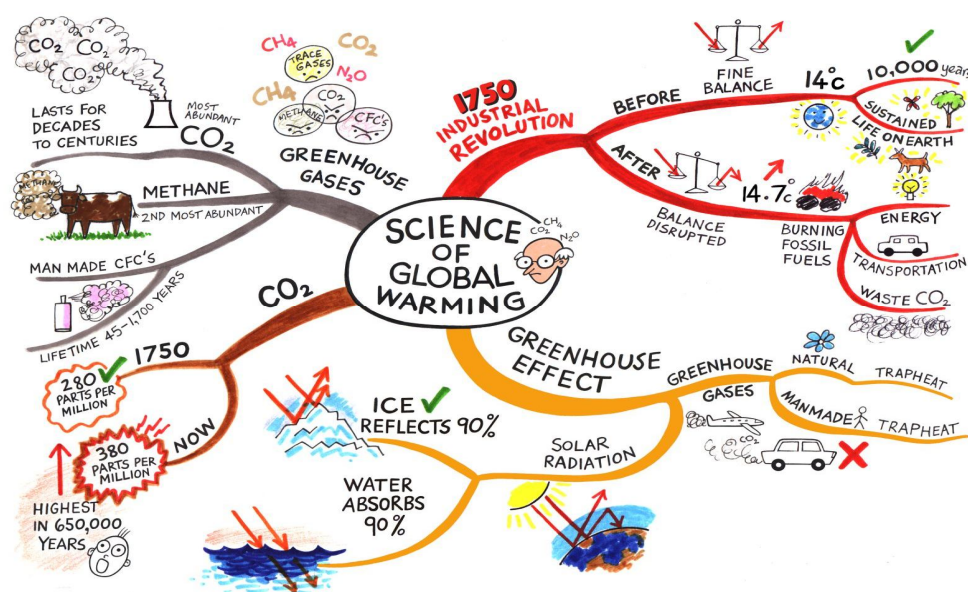
English classrooms of Kazakh schools do not fall behind in using the technique; from my own experience of upper-intermediate English teaching lessons conclusion is that mind map is comfortable and simple way to motivate learners for deeper thoughts.

A mind map is a tool that can be used very effectively at the start of the class, in the middle or as a recap at the end of the class. This also can be followed by representation of the ideas in the form of pictures, schemes and finally an essay.

Thus a mind map can be used in multiple ways and at different points during the class to introduce new words related to a topic, recap something previously learnt or expand on vocabulary of a topic that has been briefly discussed before.

This is how a mind map looks on the course of the language for special purpose [4].

Picture 1

English language teaching methodology has increased the role and significance of updating equipments for the language acquisition facilitation. Today project based learning is becoming inseparable part of the students' activity acting as a self study feature of the learning process. There is a newly accepted kind of an activity of a creative and self studying feature. The name for the activity is *RSA (Rivest, Shamir, Adleman-by the names of its creators) Animate style video*. This involves group work, procedure of what is equipped with information technologies as well as film making tools such as video cameras, movie making software and other additional means [3].

Teachers who have already tried the named activity narrate their experience in a step-by-step procedure which is close to the one of the project based learning. *RSA Animate style video* is a technique that may be carried out involving several stages on a particular topic where reading is followed by instant visualization, hence building related associations. The work results in an animated video audio dubbed with the reading text. On a regular English lesson reading is complicated or monotonous activity which involves pre-reading as in the introduction of vocabulary, topic and new conceptions. In order to add reading and learning new language patterns easiness and fun, *RSA Animate* suggests forms of activities every student would be willing to get started and eager to fulfill it.

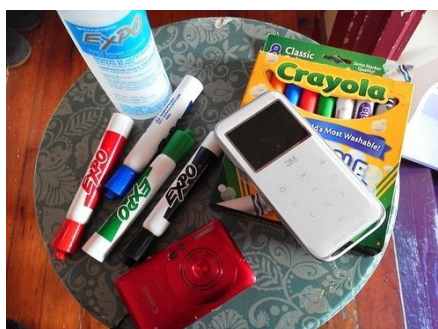
Here follows observation on stages of the *RSA Animate style video* lesson series. The lesson observation concludes that it was an easy way to make students visualize their information, make connections, and re-tell their facts in a story that had a very tight story line that flowed.

The stages of RSA Animate take turns in the following order.

1. Teacher and students choose a source text which may be both from the teaching material or from the groups' own interests. Here teacher's role becomes crucial to make sure students work with not too abstracted and complicated text with coherent structure of a narrative genre. English literature or short story with an educative content is quite acceptable for it.

2. Next step considers deep comprehension and structural analysis of the text so group members could represent it in the animated video correctly making sure the main message remains. To make it easier learners need to break the text into meaningful chunks that later take will shape of pictures.

3. Drawing. Required equipments are accessible and their amount depends on the text's content; they are: erasable markers (of different colors), big rolls of white paper, whiteboards, erasers, and video cameras. After the parts of the reading text are defined and associated with definite depictions of them learners get courage to draw the story! Again, teacher here is a facilitator in encouraging students not to be afraid of drawing as it is not the main criteria of the project for students are not examined for their drawing abilities. When the video is being presented, it will be accompanied with audio dubbing so it will be obvious what depiction stands for the particular conceptions and notions.

4. Rehearsal. When everyone knows what and how to draw the story, filming comes to the process of the project. Video is supposed to follow fluent drawing with no flaws and correction until the dubbing voice stops.

5. Recording video. Recording means that all the preliminary work is done and has been rehearsed for several times. If there are discrepancies between the script and the drawing that students made it is time to make additions or slightly change some stylistic devices as in bringing examples.

6. Video editing. Editing the video may be quite creative depending on the script message. As the drawing process is slow and the reading pace may overtake it, editing needs to add fast forwarding function so the video and the reading pace coincide. Music without lyrics to accompany is just to spice the video up!

There were things teachers who have had tried the task in the classroom wish could do:

- Had more rags available
- More cleaner
- No more than 8 groups per class
- Have the kids be more complex in their drawings, and draw slower. There is no rush while filming the drawing.
- Have kids write key words on board that match key words in script to make it easier to glance up and see where they are
- Fix cameras on tripods, music stands, anything
- Better directions for camera people
- Have each video end with a zoom out so that entire board could be seen
- Wish added one more day, due to necessity to add just a bit more to the research and writing about the implications of the purchase [3].

Experience reveals that following textbook activities every single lesson becomes a tiring routine where motivation to speak the target language no longer exists. Because language is not a set of formulas and clichés, the mentioned approaches are to create conditions to learn by doing and living things through. Therefore integrated lesson of all skills improvement should exist at core of every English lesson aim, where personal interests of learners and teacher's thinking out of box are enclosed.

1. *John W. Budd Mind Maps as Classroom Exercises The Journal of Economic Education.*
2. *Allan M. Collins and M. Ross Quillian Retrieval time from memory - University of Minnesota, 2003.*
3. *Paul Bogush How to make RSA style video with your class Website article.*
4. *<http://live-the-solution.com/mindmaps/>.*

THE MULTIMODAL CHARACTERISTICS OF FILM DISCOURSE

D.Kabylbekova – *Suleyman Demirel University, Almaty*

Түйін

Мақалада семасиологиялық аспекті негізінде кинодискурс көпмодальді және танымдық-қатысымдық түзілім ретінде талдана отырып, оны жіктеудің ұстанымдары қарастырылған. Бұл орайда кинодискурстың ауызша дискурстан айырмашылығы ескерілген. Кинодискурстың мультимодальді сипаттамасы жасалып, вербальді және бейвербальді тұрғыдан жіктемесі көрсетілген.

Резюме

Статья рассматривает критерии классификации кинодискурса как полимодальное и когнитивно-коммуникативное образование, которое было проанализировано в свете семасиологии. Различия кинодискурса от устного дискурса были также учтены. Была предложена мультимодальная характеристика кинодискурса и классификация его вербального и невербального уровней.

The object of the research is a film discourse, multimodal cognitive and communicative constitution; combination of various semiotic units in their inseparable unity, which is characterized by cohesion, wholeness and completeness. Film discourse is expressed with help of verbal, nonverbal signs in accordance with intention of a cooperate author and structured by means of turn-taking, moreover it is saved on a material data medium and aimed for audiovisual perception of audience. The objective of the study is to classify the types of film discourse. The importance of the research is defined by the necessity of clarifying criteria of film discourse classification.

Semiotically inhomogeneous phenomena of synthetic nature are described in science as creolized, heterogeneous, multimodal, video-verbal phenomena. Therefore the creolized texts are those whose structure consists of two inhomogeneous parts (verbal and nonverbal) [1]; heterogeneous texts combine semiotically dissimilar components (images and words) [2]; multimodal texts not only include heterogeneous components but also perceived due to simultaneous work of two or more perceptive modalities. “Multicode text” is understood as a text of complex semiotic structure, expressing combination of verbal text in spoken or written form, image and signs of other nature. Multicode texts differ by the amount of interacting sign systems. Among the most complex ones according to Jakobson are considered to be musicals, especially cinematic ones “extremely complex syncretic performances, uniting quite a number of audio and visual semiotic means” [3].

The place of film discourse among other kinds of discourse is defined by the definite criteria taken into account. In the light of sociolinguistics standard components of film discourse, in the light of pragmatics types of communicative tone, in the light of sociolinguistics themes of communications are taken into consideration in the process of classification criteria. Among the general criteria in order to define types of discourse the following forms of criteria are mentioned: formal, functional, content related to categories of discourse. According to our data the following features are relevant to film discourse:

Spoken/written discourse, which is distinguished according to form criteria (channel of information transmission). In the cases of spoken discourse, which are typical for films, have phenomena of fragmentation: the speech is caused by “beats”, intonation units, independent pauses, which have relatively completed intonation outline and concurrent with simple predications and closures. In spoken discourse as Petluhenko notices, addresser and addressee are involved in the situation, which is defined by the use of pronouns of first and second person, with guidelines to reflective processes and emotions of communicators in use of prosody, gestures and other nonverbal means. Spoken discourse is accompanied with grammar mistakes, hesitation, pauses for deliberation; it is spontaneous and natural.

Film discourse differs from spoken discourse by the presence of author, moreover an artist not only copies the reality but comprehend it in a figurative form, creating screen image of this or that phenomenon or individual. Film discourse differs from written discourse by the presence of sound level. Film discourse is a dynamic system of audio and visual images or flexible forms, which exist in screen conditions of spatial time dimensions and with the help of audiovisual means pass sequence of development of author’s ideas about world and himself.

Monologue/dialogue communication, which is distinguished according to type of communication. Both of these versions exist in a film discourse.

Institutional and personal discourse, defined by the criteria of addressee. The first one represents speech

interaction of members of social groups or institutions with one another; with people, which realize their opportunities of status roles in the frame of existing institutional setting [4]. The peculiarity of this discourse is in the aim of compressing transmitted information, the communicative situation is obvious, and therefore the most important is evaluative modal emotional level of situation. The second type which is more philosophical, intended for finding and experiencing essential meaning. The communication of heroes forms institutional and domestic discourses and along with it the film in whole represents life discourse.

In terms of objectives and communicative principles cooperative and conflict discourses are defined. In cooperative situations of communication the speaker tries “to transform “present state of world” of recipient; to persuade the listener to do or not to do either verbal or nonverbal action” [5], even so the listener possesses important role in creating cooperative communication. The absence of adequate reaction of the listener may lead to communicative disharmony, misunderstanding, and emotional conflict.

Conflict discourse is understood as a speech interaction of communicators, illocutionary dominant of which represents resistance or clash of communicative objectives of participating members of purposeful speech activity, perlocution of which is defined by the presence of negative emotions due to verbal and nonverbal interaction of communicators on each other.

In terms of informative component predominately informative and phatic (metacommunicative) communications are distinguished, which is remarked in various situations is film discourse.

In accordance with lingua semiotic classification of film texts based on type of prevalent image signs in predominate style in film text, the differentiation of film texts are outlined on nonverbal level by dominance of index and iconic signs, whereas on verbal level by speech style.

Film critics highlight two film texts: fiction and documentary. The documentary films are considered to be filming of historical events and people and scientific films (popular science, academic, research). Fiction film texts are considered to be the ones where iconic symbols and stylized informal speech are dominant, which are combined by aesthetic function. In general fiction film text uses colloquial style, as well as substandard language devices (dialects, jargons); spoken language is specially selected and worked out in the process of writing screenplay. Dialogue form of interchange which is specific for film discourse, promotes smooth language behavior, without deliberation and selection, this is “accustomed” operation [6]. Thereby spoken discourse, presented in films, authentically reflects “live speech” and serves as a relevant source for the analysis of turn-taking.

Homogeneous film texts, which differ by structure, are classified according to genres which serve as signals directing viewers’ expectations to the certain aspect [7]. The attributes of genre are constituted by the following factors: 1) functional orientation, 2) level of generalization of narration, 3) evaluation of event, or emotionally axiological direction, 4) nature of use of graphically expressive means and level of their correlation [8]. The genre of the film may affect the film success.

Summarizing all above mentioned, it might be concluded that film discourse is classified according to formal, functional, content criteria. Based on linguistic and semiotic classification of film texts, differentiation of film texts is defined on nonverbal level dominated by index and iconic signs and on verbal level by speech style. Fiction and documentary film texts are also highlighted and film discourse is also classified by genres. The further refinement and improvement of classification criteria of film discourse are required.

1. Сорокин Ю.А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю.А. Сорокин, Е.А. Тарасов // *Оптимизация речевого воздействия*. – М.: Наука, 1990. – 227 с.

2. Сонин А.Г. Экспериментальное исследование поликодовых текстов: основные направления / А.Г. Сонин // *Вопросы языкознания*. – М., 2005. – №6. – С. 115-123.

3. Якобсон Р.О. Язык в отношении к другим системам коммуникации / Р.О. Якобсон // *Избранные работы*. – М.: Прогресс, 1985. – С. 321-324.

4. Карасик В.О. О категориях дискурса / В. И. Карасик // *Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты: сб. научных трудов*. – Волгоград: Парадигма, 2007. – 500с.

5. Григорьева В. С. Элементы теории и практики делового дискурса на материале немецкого и русского языков: учеб. Пособие / В.С. Григорьева, М.К. Любимова. – Тамбов: Изд-во ТГТУ, 2006. 80с.

6. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. -280с.

7. Слышкин Г. Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) / Г.Г. Слышкин, М.А. Ефремова. М.: - Водолей Publishers, 2004. -153 с.

8. Горюнова Н.Л. Художественно-выразительные средства экрана. Ч.1. Пластическая выразительность кадра / Н.Л. Горюнова. – М.: Изд-во Ин-та повышения квалификации работников телевидения и радиовещания, 2000. – 41 с.

SOLVING ALGEBRAIC PROBLEMS BY GEOMETRIC METHODS

А.М. Жалалова – аға оқытушы,
Қазез Ертай – I курс магистранты,
Абай атындағы ҚазҰПУ, магистратура және PhD докторантура институты

Түйін

Мақалада алгебралық есептерді көрнекілі-геометриялық интерпретацияға негізделген әдістермен шешу қарастырылған және осыған орай мысалдар берілген.

Резюме

В статье рассматриваются решение алгебраических задач геометрическим методом. Продемонстрированы примеры основанные на геометрическую интерпретацию.

In recent years the issue of correlation of the teaching process by considering intersubjective connections is being discussed in methodical literatures. Many authors have made different conclusions about the interconnection in their works. For example, correlation in teaching the mathematics is considered as a system of the connection of this subject with other courses, parts of the class and the connection of a content of mathematics with other subjects.

K.S. Muravin in his research work considers that intersubjective connections is the connection between algebra's arithmetic and geometry and while creating exercises, in accordance with intersubjective principles, he considered its two sides: structural and intentional (content) [1].

The aim of teaching mathematics – is to introduce to all the learners the system of knowledge, that is the basis of mathematics and to form the ability to use this knowledge wisely.

It's known that most mathematical tasks can be solved in different ways. The ability to solve tasks by diverse methods means that learner is mathematically well prepared.

We consider solving algebraic tasks by methods based on visual – geometric interpretation.

In Ancient Greece geometry was in a particularly privileged position. Formulating, proving were in a deductive character. The Ancient Greek scientists didn't use any numbers or letters for figures, but showed by segments, and marked each segment with one letter or letters on their edges. This means they knew algebraic tasks in geometric form.

Geometric method directs at visual solving the task or the proving itself. (In the earlier work of Hindu, they turned proving to drawing and wrote only by one word "Look").

The subject of geometry has a great opportunity to improve the logical thinking and spatial imagination of the learners. Why aren't these methods used in algebra? All in all, algebra and geometry are not taken as parts of the whole course, but they are taken as two different subjects.

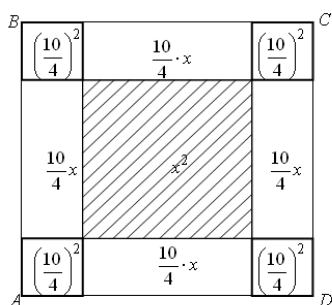
In this article we will deal with:

- Advantages of solving algebraic problems by geometric method, which brings us to effective solution;
- Defining of relationships between different subjects of mathematics course;
- Solution of algebraic problems by geometric method.

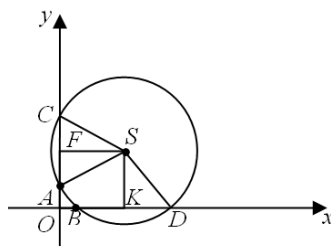
1. Solution of quadratic equation by the geometric method

In early periods geometry has developed better than algebra. Methods of solution of the quadratic equations were already known in that time. They were written in Babylon manuscripts, works of ancient Greek mathematician Pythagoras, Chinese, Japanese manuscripts and treatises. Ancient mathematicians solved quadratic equation by the geometric method: square and root 10 are equal to 39.

Middle Asian scientist Mukhammed al-Khorezmi (IX century) considered six types of the quadratic equation and solve them by the geometric method. He took the equation with positive coefficients and roots. We can observe his consideration in the 1st picture (he took equation $x^2 + 10x = 39$) [2].

1-сурет

2-сурет

Let's draw a square whose sides are equal to x and rectangle to the sides of the square with an altitude of $\frac{10}{4}$. To the angles of the obtained figure draw four squares with sides equal to $\frac{10}{4}$. Then $S_{ABCD} = x^2 + 4 \cdot \frac{10}{4} \cdot x + \left(\frac{10}{4}\right)^2 \cdot 4 = x^2 + 10x + \left(\frac{10}{4}\right)^2 \cdot 4$. Equation $x^2 + 10x = 39$ is given, and area of the square is $x^2 + 10x + 25 = 39 + 25, (x + 5)^2 = 64$. From this, side of $ABCD$ is $AB = 8$, side of the initial square is $x = 8 - 5 = 3, x = 3$.

Let's remember how to find roots of the equation $ax^2 + bx + c = 0$ with the help of compass and ruler.

Circle is given which has points at $A(0;1)$, $C(0;y)$ and intersects x -axis at $B(x_1;0)$ and $D(x_2;0)$, where x_1, x_2 – are roots of the equation $ax^2 + bx + c = 0$. Then according to the theorem about circle intersections $OB \cdot OD = OA \cdot OC$, from this $y = OC = \frac{OB \cdot OD}{OA} = \frac{x_1 \cdot x_2}{1} = \frac{c}{a}$ (2nd picture).

The center of the circle will be an intersection of perpendicular lines SF and SK drawn through midpoints of

chords AC and BD , therefore coordinates of a point S are $S: \frac{x_1 + x_2}{2} = -\frac{b}{2a}, \frac{y_1 + y_2}{2} = \frac{1 + \frac{c}{a}}{2} = \frac{a + c}{2a}$.

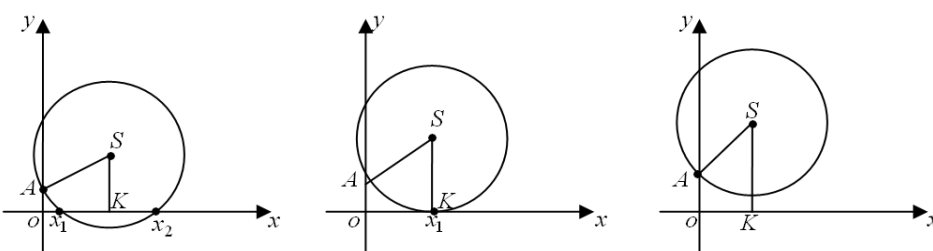
Finally:

1) put points $S\left(-\frac{b}{2a}; \frac{a + c}{2a}\right)$ (circle center) and $A(0;1)$;

2) draw a circle with radius of SA ;

3) intersections of this circle with x -axis will give us the roots of the given equation.

There may occur three cases while using this method (3rd picture).

3-сурет

Equations with high powers are solved by the geometric method with a help of hyperbola, parabola and other curves. All solution cases of cubic equation by the geometric method were considered in XI-XII centuries by Middle Asian mathematician and famous poet Omar Khayyam [3].

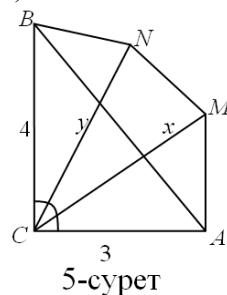
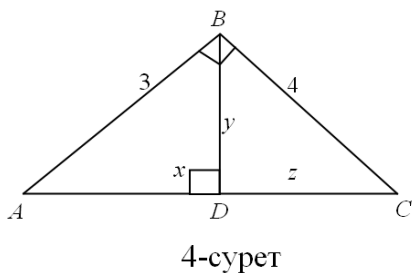
Algebraic solution of cubic equation was founded in XVII century.

2. Equations and systems of equations with two or more unknowns

It is known that Pythagorean Theorem was the basic theorem to show relationship between analysis and many problems and generalize resultant ideas of them.

1-example.
$$\begin{cases} x^2 + y^2 = 9, \\ y^2 + z^2 = 16 \text{ given, for positive values of } x, y, z, \text{ calculate } xy + yz. \\ y^2 = xz \end{cases}$$

Solution. Indeed, it is not too difficult to solve the system of equations by the algebraic method. But here we don't need to calculate values of unknowns and it is given that they are positive, so we can solve the problem geometrically. According to the inverse Pythagorean Theorem x, y and 3 are legs and hypotenuse of the right triangle ADB respectively. From the second equation we can derive similar conclusion, i.e. y, z and 4 are the lengths of legs and hypotenuse of the right triangle BCD . (4th picture).

In the third equation number y is proportional to x and z and in the inverse theorem, where right angle of triangles' segments are proportional, so $\sphericalangle ABC$ is right angle. Now let us calculate $xy=yz$.

$$xy + yz = (x + z)y = 2S_{ABC} = 3 \cdot 4 = 12$$

Answer: 12

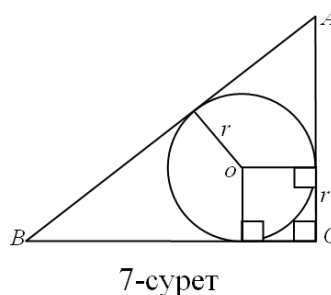
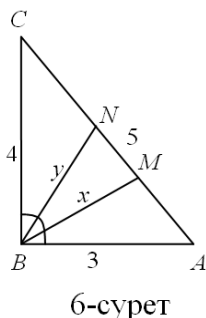
2-example. $\sqrt{9 + x^2 - 3x\sqrt{3}} + \sqrt{x^2 + y^2 - xy\sqrt{3}} + \sqrt{16 + y^2 - 4y\sqrt{3}} = 5$ find x and y .

Solution. $9 + x^2 - 3x\sqrt{3} = 3x^2 + x^2 - 2 \cdot 3x \cdot \frac{\sqrt{3}}{2} = 3^2 + x^2 - 2 \cdot 3x \cos \frac{\pi}{6}$, by this

$$x^2 + y^2 - xy\sqrt{3} = x^2 + y^2 - 2xy \cdot \frac{\sqrt{3}}{2} = x^2 + y^2 - 2xy \cdot \cos \frac{\pi}{6} \quad \text{and} \quad 16 + y^2 - 4y\sqrt{3} = 4^2 + y^2 - 2 \cdot 4y \cdot \frac{\sqrt{3}}{2} = 4^2 + y^2 - 2 \cdot 4y \cdot \cos \frac{\pi}{6}.$$

Let examine a right triangle $\triangle ABC$ (5th picture) which has hypotenuse $AB=5$ and legs $AC=3, BC=4$. Segments will be drawn after conducting rays $CV=x$ and $CN=y$ from the right angle (if x, y will be wrong, they will be outstretched to opposite sides)

By Cosine theorem, summands on the left side are AM, MN, NB , then $AM+MN+NB=AB$ (6th pic.).

Therefore, points M, N will be on hypotenuse AB , and bisector of $x = CM - \triangle ACN$ is the bisector of $y - \triangle BCM$. To find bisector let us to use by formula $l_a = \frac{\sqrt{bc[(b+c)^2 - a^2]}}{b+c}$ (l_a - bisector), then we will

find $x = \frac{3y\sqrt{3}}{3+y}, y = \frac{4x\sqrt{3}}{4+x}$. After this $x = \frac{24}{3+4\sqrt{3}}, y = \frac{24}{4+3\sqrt{3}}$ are found.

$$\text{Answer: } x = \frac{24}{3 + 4\sqrt{3}}, y = \frac{24}{4 + 3\sqrt{3}}.$$

3-example.
$$\begin{cases} y\sqrt{x^2 - y^2} = 48, \\ x + y + \sqrt{x^2 - y^2} = 24 \end{cases}$$
 Find unknown values of equations.

Solution. x, y – are positives. From the 1st equation it is known that $\begin{cases} x > 0, \\ x^2 - y^2 > 0 \end{cases}$ by the converse

Pythagorean Theorem $y^2 + (\sqrt{x^2 - y^2})^2 = x^2$, that is numbers $y, \sqrt{x^2 - y^2}$ and x are cathetus and hypotenuse of the right triangle ABC(7th picture). Area of this triangle is equal to 24 and Perimeter is equal to 24. Then radius of inscribed circle in ABC triangle is equal to 2. ($S = \frac{1}{2} p \cdot r, r = \frac{2S}{p}, r = \frac{2 \cdot 24}{24} = 2$).

For equation $AB = AC - r + BC - r = AC + BC - 2r$, we find $x = y + \sqrt{x^2 - y^2} - 4 - y + \sqrt{x^2 - y^2} = x + 4, x + x + 4 = 24, x = 10$. Therefore, $y = 6$ or $y = 8$.

Answer: (10; 6), (10; 8).

Each mathematical problem has difficulties and interests to it. Before beginning to solve the problem, teacher should attract student's interest.

In the process of solving mathematical problems, coefficients are considered in conjunctions and changing between each other. And it is important for students to get knowledge by broadening of didactical outlook, logical and spatial thinking. Therefore, in different it is better to pay attention to mathematical laws and theorems, forms and functions and etc.

1. Березин В.Н., Березина Л.Ю., Никольская И.Л. Сборник задач для факультативных и внеклассных занятий по математике. Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1993.
2. Галицкий М., Терещенко Г. Задачи по алгебре и началам анализа //математика. – 2003. – №3. – С.13.
3. Ткачук В.В Математика – абитуриенту. М.: МЦНМО, ТЕИС, 1996.

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД КАК КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ОСНОВА МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Г.К. Манапова – магистрант КазНПУ имени Абая

Түйін

Студенттерді оқытудың максаттарының бірі – лингвистикалық-мәдениеттанымдық біліктілікті қалыптастыру. Қарым-қатынас жасау құралы ретінде шетел тілін оқытудың көкейтесті мәселесі – тілдерді оқып үйрену барысында сол тілдерде сөйлейтін халықтардың мәдениетімен тығыз байланыс болуы тиіс. Осыған орай, бұл мақалада мәдениетаралық байланыстың тұжырымдамалық негіздері ретіндегі лингвистикалық-мәдениеттанымдық тәсілдеме қарастырылған.

Summary

One of the actuals problem of teaching foreign languages as means of communication is that languages have to be studied in close connection with culture of the people that speak these languages. One of the purposes of teaching students is formation of lingua-cultural competence. So, this article deals with lingua-cultural approach as conceptual basis of cross-cultural communication.

Процесс глобализации и интенсивной миграции в современном мире – время необычайно активного взаимодействия культур. Экономические, культурные и научные контакты стран и их народов делают актуальными темы, связанные с исследованием межкультурных коммуникаций, соотношения языков и культур. Внимание к языку как орудию коммуникации сменяется интересом к самой коммуникации, а также определяет необходимость обращения к проблемам межкультурной коммуникации. Нередко коммуниканты недостаточно знакомы с представителями другой культуры, с особенностями коммуникативного поведения представителей иной лингвокультурной общности.

Лингвокультурология – комплексная научная дисциплина синтезирующего типа, изучающая взаимосвязь и взаимодействие культуры и языка в его функционировании и отражающая этот процесс как

целостную структуру единиц в единстве их языкового и внеязыкового (культурного) содержания при помощи системных методов и с ориентацией на современные приоритеты и культурные установления (система норм и общечеловеческих ценностей) [1, с. 36-37].

Связь лингвистики и культурологии создала новую самостоятельную отрасль науки – лингвокультурологию. Видение картины мира формирует язык и представителя этого языка, она устанавливает особенности употребления в речи, следовательно, без знания картины мира изучаемого языка невозможно изучать язык как средство общения. Современный высокоразвитый человек должен обогащать культуру. Любая информация обретает смысл для человека в том случае, когда она осмыслена, понята и стала частью его образа мира, его личной культурой.

Объектом лингвокультурологии является исследование взаимодействия языка, которое передает культурную информацию, культуру с ее установками и человека, который создает эту культуру, используя язык. Объект основывается во взаимодействии таких наук – лингвистики и культурологии, этнографии и психолингвистики [2, с. 36].

Предметом лингвокультурологии является изучение и исследование культурного смысла, значение языковых знаков, и основывается на взаимодействии – языка и культуры. Любая языковая личность является и культурной личностью. В связи с этим можно утверждать, что язык выполняет роль «языка» культуры, и носители языка отображают культурно-национальный менталитет. Соответственно возникает культурный барьер даже при соответствии всех языковых норм.

Воробьев пишет, что предметом лингвокультурологии является язык как реализация творческого начала человеческого духа, как отражение культурных ценностей этнического сообщества, а центральной проблемой – проблема изучения языковой картины мира, специфической для каждого языкового коллектива [1, с. 45].

Предметом исследования лингвокультурологии, как науки являются единицы языка, которые приобрели символическое значение в культуре и которые обобщают результаты собственно человеческого сознания – отраженные в мифах, легендах, ритуалах, обрядах, фольклорных и религиозных дискурсах, поэтических и прозаических художественных текстах, фразеологизмах и метафорах, символах, пословицах и поговорках [2, с. 36].

В лингвокультурологии существуют следующие направления:

1. Лингвокультурология отдельно рассматриваемой социальной группы, яркий период народа в культурном развитии.

2. Диахроническая лингвокультурология, исследование изменений лингвокультурного состояния народа за отдельно взятый период времени.

3. Сравнительная лингвокультурология, рассматривающая лингвокультурные связи разных, но взаимосвязанных народов.

4. Сопоставительная лингвокультурология. Данное направление только развивается и сравнивает иноязычный менталитет с позиции инокультуры.

5. Лингвокультурная лексикография, которая исследует и составляет лингвострановедческие словари.

Смыслом всего окружающего человека является его ценностно-символическая интуиция, которая рассматривает восприятие и понимание основных культурных ценностей человека. Благодаря ценностно-символическому восприятию происходит передача смысла при помощи языковых знаков. В основе ценностно-смыслового пространства языка лежат культурологические категории, или ценности: витальные, социальные, политические, моральные, религиозные, эстетические. Данное ценностно-смысловое пространство языка является предметом лингвокультурологии.

Лингвокультурология изучает связь с пониманием этнического представления мира, самого образа мира, языкового сознания, особенностей культурно-познавательного окружения языка.

Лингвокультурология изучает взаимоотношение языка и культуры, но основное внимание акцентирует на лингвистическом аспекте. Лингвокультурология имеет ряд признаков:

- является дисциплиной синтезирующего типа, т.е. занимает положение между науками, изучающими культуру и филологию;

- основным объектом лингвокультурологии является взаимосвязь языка и культуры и интерпретация этого взаимодействия;

- предметом исследования лингвокультурологии служит духовная и материальная культура, формирующие «языковую картину мира»;

- лингвокультурология ориентируется на новую систему культурных ценностей, выдвинутую современной жизнью общества, на объективную информацию о культурной жизни страны [1, с. 32].

Культура тесно связана с развитием языка. Однако история языка не повторяет историю культуры, а отображается в лексике и фразеологии, данное понятие называется «коннотация культуры». Определение культурная коннотация является базовым для лингвокультурологии, так как она исследует культуру и менталитет, проявляющиеся в языковом развитии, и воплощенные в живой язык. Так лингвокультурология исследует и описывает взаимодействия языка и культуры не только ее этнических формах, но в формах национальной и общечеловеческой культур.

Данное суждение говорит о том, что по поведению человека, его духовного уклада можно определить его национальность. В русском языке значение слова красивое связывают со значением слова «солнце», а в восточном понимание красоты связано с луной. Лингвокультурология рассматривается как языковое явление, но является предметом изучения некоторых дисциплин нелингвистического характера, таких как: культурология, литературоведение, философия образования, философской антропологии, мировой художественной культуры, этимологии и других. Интерес к лингвокультурологии вызван рядом процессов, которые происходят в жизни современного общества, а соответственно и в сфере образования. Этими процессами являются: поликультурное развитие, диалог культур, культурная грамотность, информационная среда. Знания по лингвокультурологии применяется на международном уровне и затрагивают большие группы людей.

Исторический анализ показывает, что лингвокультурология всегда сопровождала процесс изучения любого иностранного языка и приобретает в современном образовании системные научные рамки [3, с. 32].

Лингвокультурология рассматривает язык, базируясь на коммуникативные функции, традиции, ценностно-ориентационного мировидения, культурного развития народа, поведения, различий и других важных позиций. Лингвокультурология фокусирует внимание на отличительные черты культуры носителей языка и отображения этих черт в языке. Смысл понятия «лингвокультурология» относится к национальному сознанию и менталитету народа. Категорию лингвокультурологии следует рассматривать в образе взаимодействия и взаимовлияния культур, где каждая сохраняет самобытность.

Лингвокультурология является отраслью знаний и решает свои специфические задачи:

- образование языковых концептов на фоне культуры;
- как значение слова окружают «культурные смыслы»;
- осознаются эти смыслы говорящим и слушающим, их влияние на речевые стратегии;
- существование культурно-языковой компетенция носителя языка, на основании которой воспроизводятся и распознаются носителями языка культурные смыслы. Культурно-языковая компетенция – это естественное владение языком, процессами речепорождения, речевосприятия и владение установками культуры.

- основы совокупности концептов культуры, дискурсы культуры, направленные на репрезентацию носителями одной культуры, нескольких культур (универсалии); культурный смысл языковых знаков;
- составление системы основных понятий науки, что позволяет анализировать взаимосвязь развития языка и культуры;

Лингвокультурология как область науки породила понятия: лингвокультурема, язык культуры, культурный текст, контекст культуры, субкультура, лингвокультурная парадигма, культурная универсалия, культурная компетенция, культурное наследование, культурные традиции, культурный процесс, культурные установки и другие. К понятиям данной науки относятся также такие термины, как менталитет, ментальность, ритуал, обычай, тип культуры, цивилизация, язычество и некоторые другие [2, с. 48].

Лингвокультурология включает в себя результаты исследования в культурологии и языкознании, этнолингвистике и культурной антропологии. Необходимо применять познавательные методы и установки, которые обосновываются возле понятий «язык и культура». В процессе лингвокультурологического анализа методы культурологии и лингвистики применяются выборочно на усмотрение. Любой метод научного исследования и изучения применяется в определенных рамках. В современной науке применяется тезис об ограниченности любого метода. Познание природы, функции и генезиса невозможно при помощи одного метода, так как взаимодействие языка и культуры многоаспектно. Поэтому существует ряд методов, которые дополняют друг друга. В лингвокультурологии используются лингвистические, культурологические и социологические методы.

Одной из целей обучения студентов является формирование лингвокультурологической компетенции. Целью языка является – установление взаимопонимания в процессе коммуникации, формирование сознания человека, внедрение в культуру. Так, лингвокультурологическая компетенция основывается на изучении языка, основ лингвистики, формировании языковой, коммуникативной, лингвистической компетенции.

ции, осознание языка на фоне культуры, осознание культурно-исторического окружения, национального менталитета, языковой картины мира. Можно сказать, что язык является зеркалом культуры, в нем отображается мир человека, его менталитет, национальность, стиль жизни, традиции и представление мира. Язык отображает и хранит культурные ценности, что отображено в лексике, грамматике, фольклоре, письменной и устной речи. Базовыми категориями концепции диалога культур являются «культура – личность-диалог-текст-понимание». В современном иноязычном образовании преподавание языка рассматривают и как культурологическое явление, потому что изучение языка вовлекает не только обучению языковых норм, но и культуры.

Лингвокультурологическая компетенция – одна из самых важных составляющих профессионального мастерства в иноязычном образовании. Лингвокультурологическая компетентность – это отображение в языке знаний национально-культурного характера изучаемого языка.

Многофункциональный характер иноязычной деятельности делает задачу подготовки квалифицированных специалистов достаточно сложной. Профессиональное мастерство педагога и лингвокультурологическая компетенция преподавателя оказывается важным фактором в иноязычном образовании. Главной целью обучения иностранному языку является формирование способности к межкультурному общению, и соответственно межкультурной компетенции, так показателем владения межкультурной компетенцией является взаимодействие коммуникантов, принадлежащих к различным культурным социумам. В учебном процессе межкультурное общение может быть обеспечено, если обучаемые относятся к разной лингвокультуре.

Актуальной задачей обучения иностранным языкам как средству коммуникации является то, что языки должны изучаться в тесной связи с культурой народов, которые говорят на этих языках.

Говорение – продуктивный (экспрессивный) вид речевой деятельности, посредством которого совместно с аудированием осуществляется устно-речевое общение. Содержанием говорения является выражение мыслей, передача информации в устной форме. Говорение характеризуется следующими важнейшими параметрами:

- мотив – потребность или необходимость высказаться;
- цель и функции – характер воздействия на партнера, способ самовыражения;
- предмет – своя или чужая мысль;
- структура – действия и операции;
- механизмы – осмысление, предвосхищение, комбинирование;
- средства – языковой и речевой материал;
- речевой продукт – типы диалогов, монологических высказываний;
- условия – речевые ситуации;
- наличие или отсутствие опор [4, с. 45].

В новых условиях преподавания иностранных языков стало очевидно, что повышение уровня обучения коммуникации может быть достигнуто при ясном понимании социокультурного фактора. Преподавание иностранного языка предполагает основополагающие знания в области страноведения, истории, литературы, культуры, науки своей страны и страны изучаемого языка. Студентам иноязычного образования следует давать упражнения на изучение, разбор и исследование синонимов английского языка, которые понятны носителям языка, но представляют трудность в обучении.

Например, в силу географического положения население Англии занято в мореплавании, ловле рыбы, морепродуктов и их использовании в рационе. Например, в русском языке глагол «плыть» употребляется о живом существе, о корабле и т.д. В английском языке:

- to swim – плыть (о живом существе);
- to sail – плавать (на корабле);
- to navigate – управлять (судном);
- to float – плавать (держаться на поверхности воды),
- to drift – перемещаться (по ветру, по течению).

С.Г. Тер-Минасова берет определение В. фон Гумбольдта: «Разные языки – это отнюдь не различные обозначения одной и той же вещи, а различные видения ее. Языки – это иероглифы, в которые человек заключает мир и свое воображение» [5, с. 56].

В системе иноязычного образования, следуя неоспоримому факту влияния культуры на процесс иноязычного общения, мы не можем преувеличивать влияние культурных факторов на иноязычный процесс и рассматривать его только как культурологическое явление. Следует рассматривать и специфический характер взаимодействия языка и культуры. Если мы переводим культуру, а не язык, то язык

лишается самостоятельности, индивидуальных черт. Студент иноязычного образования является посредником культур, так как он переосмысливает в своем сознании определенные реалии из одной социокультурной плоскости в другую, опираясь на свою культурную память.

В связи с этим методика обучения иноязычному общению должна решать задачу формирования лингвокультурологической компетенции, которая дает возможность коммуниканту выйти за рамки собственной культуры, и опираясь на иноязычную культуру осуществлять иноязычную деятельность. В процессе иноязычного обучения личность выходит на адекватный и креативный уровни, способная справляться с культурно-обусловленными ситуациями иноязычного общения.

Под модернизацией всей методической системы обучения иностранному языку подразумевается обновление всех компонентов этой системы, которую составляют:

- научно-теоретический подход и концептуальные принципы обучения;
- цели обучения;
- содержания обучения;
- средства, приемы и методы обучения;
- способы и формы контроля заданного результата обучения [6, с. 7].

Таким образом, вхождение Казахстана в мировое образовательное пространство создает необходимость приведения существующих в нашей стране стандартов обучения в соответствие с мировыми. Так, одной из главных задач является последовательное формирование компетенций в процессе обучения студентов.

1. Воробьев В.В. Лингвокультурология: теория и методы. – М., 1997 г.
2. Маслова В.А. Лингвокультурология - М.: Академия, 2001 г.
3. Хроленко А.Т. Основы лингвокультурологии. - М.: Флинта. Наука, 2009 г.
4. Иванова Т.В., Сухова И.А. Теория и методика обучения иностранному языку: Базовый курс лекций. Часть II. – Уфа: Изд-во БГПУ 2008 г.
5. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. - М.: Слово, 2000.
6. Методики обучения иностранным языкам в средней школе. Ответственный редактор М.К. Колкова. - СПб.: КАРО, 2006 г.

LINGUO-SEMANTIC PECULIARITIES OF EPITHETS

*MINISTRY OF SCIENCE AND EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
ABAY NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY NAMED AFTER ABAI
FACULTY OF INTERNATIONAL RELATIONS AND FOREIGN LANGUAGES*

Professional communication department

Prepared by:

A.T. Mirzahmetova – Senior teacher,
S.S. Sultanbekova – Senior teacher,
Zh.B. Zhauynshiyeva – Senior teacher

Түйін

Мақалада стилистикалық әдіс ретінде пайдаланатын эпитеттерді жан жақты зерттеу қарастырылған. Эпитеттерді құрылымдық жағынан зерттеуге арналған көптеген жұмыстардың жазылғанына қарамастан эпитеттер лексикологиялық-стилистикалық әдістердің бірі ретінде толық зерттелмегені анық.

Мақаланың өзектілігі және басты теориялық мағынасы осы мәселені қарастыруға арналған.

Epithet as one of the most important trope

From the strongest means of displaying the writer's or speaker's emotional attitude to his communication, we now pass to a weaker but still forceful means – the epithet. The epithet is subtle and delicate in character. It is not so direct as the interjection. Some people even consider that it can create an atmosphere of objective evaluation, whereas it actually conveys the subjective attitude of the writer, showing that he is partial in one way or another.

The epithet is a stylistic device based on the interplay of emotive and logical meaning in an attributive word, phrase or even sentence used to characterize an object and pointing out to the reader, and frequently imposing on him, some of the properties or features of the object with the aim of giving an individual perception and evaluation of these features or properties. The epithet is markedly subjective and evaluative. The logical attribute is purely objective, non-evaluating. It is descriptive and indicates an inherent or prominent feature of the thing or phenomenon in question.

Thus, in 'green meadows', 'white snow', 'round table', 'blue skies', 'pale complexion', 'lofty mountains' and the

like, the adjectives are more logical attributes than epithets. They indicate those qualities of the objects which may be regarded as generally recognized. But in 'wild wind', 'loud ocean', 'remorseless dash of billows', 'formidable waves', 'heart-burning smile', the adjectives do not point to inherent qualities of the objects described. They are subjectively evaluative.

The epithet makes a strong impact on the reader, so much so, that he unwittingly begins to see and evaluate things as the writer wants him to. Indeed, in such word-combinations as 'destructive charms', 'glorious sight', 'encouraging smile', the interrelation between logical and emotive meanings may be said to manifest itself in different degrees. The word destructive has retained its logical meaning to a considerable extent, but at the same time an experienced reader cannot help perceiving the emotive meaning of the word which in this combination will signify 'conquering, irresistible, dangerous'. The logical meaning of the word glorious in combination with the word sight has almost entirely faded out. Glorious is already fixed in dictionaries as a word having an emotive meaning alongside its primary, logical meaning. As to the word encouraging (in the combination 'encouraging smile') it is half epithet and half logical attribute. In fact, it is sometimes difficult to draw a clear line of demarcation between epithet and logical attribute. In some passages the logical attribute becomes so strongly enveloped in the emotional aspect of the utterance that it begins to radiate emotiveness, though by nature it is logically descriptive. Take, for example, the adjectives green, white, blue, lofty (but somehow not round) in the combinations given above. In a suitable context they may all have a definite emotional impact on the reader. This is probably explained by the fact that the quality most characteristic of the given object is attached to it, thus strengthening the quality.

Epithets may be classified from different standpoints: semantic and structural. Semantically, epithets may be divided into two groups: those associated with the noun following and those unassociated with it.

Associated epithets are those which point to a feature which is essential to the objects they describe: the idea expressed in the epithet is to a certain extent inherent in the concept of the object. The associated epithet immediately refers the mind to the concept in question due to some actual quality of the object it is attached to, for instance, 'dark forest', 'dreary midnight', 'careful attention', 'unwearying research', 'indefatigable assiduity', 'fantastic terrors', etc.

Unassociated epithets are attributes used to characterize the object by adding a feature not inherent in it, i.e. a feature which may be so unexpected as to strike the reader by its novelty, as, for instance, 'heart-burning smile', 'bootless cries', 'sullen earth', 'voiceless sands', etc. The adjectives here do not indicate any property inherent in the objects in question. They impose, as it were, a property on them which is fitting only in the given circumstances. It may seem strange, unusual, or even accidental.

In any combination of words it is very important to observe to what degree the components of the combination are linked. When they are so closely linked that the component parts become inseparable, we note that we are dealing with a set expression. When the link between the component parts is comparatively close, we say there is a stable word-combination, and when we can substitute any word of the same grammatical category for the one given, we note what is called a free combination of words.

With regard to epithets, this division becomes of paramount importance, inasmuch as the epithet is a powerful means for making the desired impact on the reader, and therefore its ties with the noun are generally contextual. However, there are combinations in which the ties between the attribute and the noun defined are very close, and the whole combination is viewed as a linguistic whole. Combinations of this type appear as a result of the frequent use of certain definite epithets with definite nouns. They become stable word-combinations. Examples are: 'bright face', 'valuable connections', 'sweet smile', 'unearthly beauty', 'pitch darkness', 'thirsty deserts', 'deep feeling', 'classic example', 'powerful influence', 'sweet perfume' and the like. The predictability of such epithets is very great.

The function of epithets of this kind remains basically the same: to show the evaluating, subjective attitude of the writer towards the thing described. But for this purpose the author does not create his own, new, unexpected epithets; he uses ones that have become traditional, and may be termed "language epithets" as they belong to the language-as-a-system. Thus epithets may be divided into language epithets and speech epithets. Examples of speech epithets are: 'slavish knees', 'sleepless bay.'

The process of strengthening the connection between the epithet and the noun may sometimes go so far as to build a specific unit which does not lose its poetic flavour. Such epithets are called fixed and are mostly used in ballads and folk songs. Here are some examples of fixed epithets: 'true love', 'dark forest', 'sweet Sir', 'green wood', 'good ship', 'brave cavaliers'.

Structurally, epithets can be viewed from the angle of a) composition and b) distribution.

From the point of view of their compositional structure epithets may be divided into simple, compound, phrase

and sentence epithets. Simple epithets are ordinary adjectives. Examples have been given above. Compound epithets are built like compound adjectives. Examples are: 'heart-burning sigh', 'sylph-like figures', 'cloud-shapen giant', "...curly-headed good-for-nothing, and mischief-making monkey from his birth" (Byron).

The tendency to cram into one language unit as much information as possible has led to new compositional models for epithets which we shall call phrase epithets. A phrase and even a whole sentence may become an epithet if the main formal requirement of the epithet is maintained, viz. its attributive use. But unlike simple and compound epithets, which may have pre- or post-position, phrase epithets are always placed before the nouns they refer to.

An interesting observation in this respect has been made by O.S. Akhmanova. "The syntactical combinations are, as it were, more explicit, descriptive, elaborate; the lexical are more of an indication, a hint or a clue to some previously communicated or generally known fact, as if one should say: 'You know what I mean and all I have to do now is to point it out to you in this concise and familiar way'."

This inner semantic quality of the attributive relations in lexical combinations, as they are called by O.S. Akhmanova, is, perhaps, most striking in the phrase and sentence epithets. Here the 'concise way' is most effectively used.

Here are some examples of phrase epithets: "It is this do-it-yourself, go-it-alone attitude that has thus far held back real development of the Middle East's river resources".

"Personally I detest her (Gioconda's) smug, mystery-making, come-hither-but-go-away-again-because-butter-wouldn't-melt-in-my-mouth expression.

"There is a sort of 'Oh-what-a-wicked-world-this-is-and-how-I-wish-I-could-do-something-to-make-it-better-and-nobler' expression about Montmorency that has been known to bring the tears into the eyes of pious old ladies and gentlemen." (Jerome K. Jerome "Three Men in a Boat").

"Freddie was standing in front of the fireplace with a 'well-thafs-the-story-what-are-we-going-to-do-aboul-if air that made him a focal point." (Leslie Ford, "Siren in the Night").

An interesting structural detail of phrase and sentence epithets is that they are generally followed by the words expression, air, attitude and others which describe behaviour or facial expression. In other words, such epithets seem to transcribe into language symbols a communication usually conveyed by non-linguistic means.

Another structural feature of such phrase epithets is that after the nouns they refer to, there often comes a subordinate attributive clause beginning with that. This attributive clause, as it were, serves the purpose of decoding the effect of the communication. It must be noted that phrase epithets are always hyphenated, thus pointing to the temporary structure of the compound word.

These two structural features have predetermined the functioning of phrase epithets. Practically any phrase or sentence which deals with the psychological state of a person may serve as an epithet. The phrases and sentences transformed into epithets lose their independence and assume a new quality which is revealed both in the intonation pattern (that of an attribute) and graphically (by being hyphenated).

Another structural variety of the epithet is the one which we shall term reversed. The reversed epithet is composed of two nouns linked in an of phrase. The subjective, evaluating, emotional element is embodied not in the noun attribute but in the noun structurally described, for example: "the shadow of a smile"; "a devil of a job" (Maugham); "...he smiled brightly, neatly, efficiently, a military abbreviation of a smile" (Graham Green); "A devil of a sea rolls in that bay" (Byron); "A little Flying Dutchman of a cab" (Galsworthy); "a dog of a fellow" (Dickens); "her brute of a brother" (Galsworthy); "...a long nightshirt of a mackintosh..." (Cronin).

It will be observed that such epithets are metaphorical. The noun to be assessed is contained in the of-phrase and the noun it qualifies is a metaphor (shadow, devil, military abbreviation, Flying Dutchman, dog). The grammatical aspect, viz. attributive relation between the members of the combination shows that the SD here is an epithet.

It has been acknowledged that it is sometimes difficult to draw a line of demarcation between attributive and predicative relations. Some attributes carry so much information that they may justly be considered bearers of predicativeness. This is particularly true of the epithet, especially genuine or-speech epithets, which belong to language-in-action and not to language-as-a-system. These epithets are predicative in essence, though not in form.

On the other hand, some word-combinations where we have predicative relations convey so strongly the emotional assessment of the object spoken of, that in spite of their formal, structural design, the predicatives can be classed as epithets. Here are some examples: 'Fools that they are'; 'Wicked as he is.'

The inverted position of the predicatives 'fools' and 'wicked' as well as the intensifying 'that they are' and 'as he is' mark this border-line variety of epithet.

Some language epithets, in spite of opposition on the part of orthodox language purists, establish themselves in

standard English as conventional symbols of assessment for a given period. To these belong words we have already spoken of like terrible, awful, massive, top, dramatic, mighty, crucial.

In linguistics, an epithet can only be a metaphor, essentially a reduced or condensed use of apposition. Epithets are sometimes attached to a person's name or appear in place of their name, as what might be described as a glorified nickname or sobriquet. An epithet is linked to its noun by long-established usage and some are not otherwise employed. Not every adjective is an epithet. An epithet is especially recognizable when its function is largely decorative, such as if "cloud-gathering Zeus" is employed other than in reference to conjuring up a storm. "The epithets are decorative insofar as they are neither essential to the immediate context nor modelled especially for it. Among other things, they are extremely helpful to fill out a half-verse", Walter Burkert has noted.^[2]

Some epithets are known by the Latin term epitheton necessarium because they are required to distinguish the bearers, e.g. as an alternative to ordinals after a prince's name — such as Richard the Lionheart (Richard I of England), or Charles the Fat alongside Charles the Bald. The same epithet can be used repeatedly, in different spheres of life and/or joined to different names, e.g. Alexander the Great as well as Catherine the Great.

Other epithets can easily be omitted without serious risk of confusion, and are therefore known (again in Latin) as epitheton ornans; thus the classical Roman author Virgil systematically called his main hero pious Aeneas, the epithet being pious, which means religiously observant, humble and wholesome, as well as calling the armsbearer of Aeneas fidus Achates, the epithet being fidus, which means faithful or loyal.

There are also specific types of epithets, such as the kenning which appears in works such as Beowulf. An example of a kenning would be the term whale-road, meaning "sea".

Epithets are characteristic of the style of ancient epic poetry, notably in that of Homer or the northern European sagas. See above, as well as epithets in Homer. When James Joyce uses the phrase "the snot-green sea" he is playing on Homer's familiar epithet "the wine-dark sea". The phrase "Discreet Telemachus" is also considered an epithet.

The Greek term Antonomasia, in rhetoric, means substituting any epithet or phrase for a proper name, as Pelides, signifying the "son of Peleus", to identify Achilles; an opposite substitution of a proper name for some generic term is also sometimes called antonomasia, as a Cicero for an orator. However, it should be noted that the use of a father's name or ancestor's name, such as "Pelides" in the case of Achilles, or "Saturnia" in the case of the goddess Juno in Vergil's Aeneid, is specifically called a patronymic device and is in its own class of epithet.

1. Алефиренко Н.Ф. Проблема вербализации концепта. – Волгоград: Перемена, 2003. – 256 с.

2. Антология концептов. под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. Т. 1 - 2. - Волгоград: «Парадигма», 2005. - 348 с.

3. Арутюнова Н.Д. Аномалии и язык (к проблеме языковой «картины мира») // ВЯ – 1987. - №3.

4. Аскольдов С.А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. – М., 1997. – 542 с.

6. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. – Воронеж, 1996. – 378 с.

7. Болдырев И. И. Когнитивная семантика. – Тамбов, 2001. – 348 с.

БАЛАНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕР ЕТЕТІН МЕКТЕПТЕГІ ЫҚПАЛДЫҢ НЕГІЗІ

Г.Б. Ниетбаева – магистратура және докторантура PhD институтының 2 курс докторанты,
Абай атындағы ҚазҰПУ

Резюме

В данной статье рассматриваются факторы влияющие в школе на психологическое здоровье детей, так же даны некоторые физиологические особенности развития в детском возрасте. Важную роль в развитии ребенка, в статье отводится педагогическому процессу, то есть учитель рассматривается не только как организатор учебно-педагогической деятельности, так же он способствует созданию благополучной атмосферы для положительного эмоционального состояния ребенка.

Summary

In this article factors influencing psychological health of children as some physiological features of development at children's age are given are considered.

Important role in development of child, in the article taken to the pedagogical process, id est a teacher is examined not only as an organizer of educational-pedagogical activity, similarly he assists creation of safe atmosphere for the positive state of child.

Осыдан жиырма жыл бұрын «баланың күйзелісі» деген түсінік кездеспеген. Дегенмен қазіргі кезеңдегі ғылыми зерттеулердің көрсеткішінде, бала да ата-анасы секілді қорқыныштан, артылған міндеттен,

психологиялық қысымнан күйзеледі. Бұл көрсеткіштің себебі түрлі болуы мүмкін, мысалы жақын туыс адамнан айрылу, ата-ананың ажырасуы, қымбат затын жоғалту, мектеп ауыстыру, балаға жақын адамның балаға деген талабын аса көтеруі.

Ең күшті күйзеліс, ол мектеп күйзелісі. Бүгін мектеп – елеулі психогендік ықпал. Баланың дамуына және психологиялық денсаулығына әлеуметтік және экологиялық мәселелер үлкен әсер етуде. Сонымен қатар генетикалық ерекшеліктердің орны бар. Дегенмен, баланың психологиялық денсаулығына деген кері әсер мектептегі білім алу үрдісіндегі қолайсыз жағдайға байланысты.

Л.Г. Федоренконың пікірі бойынша, алты, жеті жастағы балалар, мектепке келісімен, жан-жақты жүктелімге ұшырайды [1].

Бала-бақшадағы жайлы жағдайдан, мектептегі бір келкі орналасқан сыныпқа ауысу, далада табиғат ойынға шақырған кезеңде, көп уақыт ыңғайсыз қалыпта отыру, мұғалімнің мінез-құлқында дөрекі сөздердің болуы, сыныптастарының жәбірлі сөздері – баланың психикалық денсаулығына кері әсер беретін жағдайлар.

Сонымен қатар, балаға артқан жүктеме: кешікпеу, басқалардан жақсы болу, дұрыс оқу, қатесіз жазу, тапсырманы уақытымен өткізу, ұдайы жегістікке қол жеткізу сезімі баланың психикалық денсаулығына қысым тигізеді.

Соңғы бес жылда, Бүкіл одақтық денсаулықты сақтау ұйымының мәліметі бойынша бастауыш сынып оқушыларының ауруы 25%-ға, ал жоғарғы сынып оқушыларында созылмалы ауру 50%-ға көбейген. 70 оқушылар мектеп бағдарламасын меңгеруде қиыншылық көреді, әр бесінші оқушының мектеп бітіргенде созылмалы ауруы болса, тек 50 ғана толығынан дені сау, психикасы сау деп көрсетіледі [2].

Қазіргі кезеңде баланың психологиялық күйзеліске ұшырауының себебіне әр маман жауап іздеп, әр түрлі тұжырымға келеді. Біреулер әлеуметтік-экономикалық шешімге келеді: тұрмыстың төмен деңгейі, мұғалімнің төмен айлығы. Екіншілері мектеп бағдарламасының ауыр болуы: оқушының сыныпта көп уақыт болып, ауада аз жүруі, дене тәрбиесімен айналыспауы. Келесі мамандардың пікірі бойынша, медициналық қызмет көрсетуінің кемшілігінде десе, басқалары себепті оқыту әдісінен іздейді.

Біздің ойымызша, бұл пікірлердің барлығын қарастырып, баланың психикалық денсаулығына кері әсер беретін ықпалдың санын қарастырмай, осы мәселелердің шешімін іздестіру маңызды болып табылады.

Физиолог М.М. Безруких көптеген жылдар бойы өткізген зерттеу жұмыстары бойынша, мектепте балаға кері әсер беретін ықпалдарды көрсеткен:

- педагогтың есенгірететін тәсілдері;
- білім үрдісін қарқындандыру;
- оқыту әдістері мен технологияларының жас ерекшеліктеріне және бала мүмкіншіліктеріне сәйкес келмеуі;
- оқу қызметі жүйелі түрде ұйымдастырылмауы;
- мұғалімнің қызметте сауатсыздығы;
- денсаулық және денсаулық өмір салтын қалыптастыру жүйесінің болмауы [3].

Баланың табысқа жетудегі ыждағаттануы, уақыттың шектелуі, сәтсіздікке ұшырауы, мұғалім мен ата-ананың қанағаттанбаушылығы («Тағы бәрі сені күтуде!», «Сен тағы үлгермедің!», «Мына жазуың не?!») баланы әдетте күйзеліске әкеледі. Мұғалімнің баланы кемітуі, елемеуі, дұшпандық қалыпта болуы, баланы күдіктену, сенбеу, немесе дөрекі сөйлесуі, аффективті мінез көрсету, мұғалім тұлғасында невротикалық өзгерістер болуы баланың психикалық денсаулығын микро күйзелістерге әкеліп соғады. Мұғалімнің өз пәнін білім алу жүйесінде ең басты мақсат деп ойлауы, немесе өктемшіл, авторитарлық әдістер қолдануы баланың психикалық денсаулығына қауіп туғызады. Сондықтан осындай ұстаздардың жұмысын ерекше қадағалау қажет.

Бүгінгі физиологтардың пікірінше жоғарғы сыныптағы оқушыларға уақыттың жетпеуі, уақыттың кемшілігі теріс әсер туындатады. Бұл оқытудың әдісі мен технологиясына байланысты. Қазіргі кезеңдегі мектептердегі білімнің жетістігін сапа емес санды көрсеткіштер анықтайды.

Білім үрдісін қарқындандыру ықпалын қарастыруда, бірнеше бағыттар айқындалады: оқу сағаттар санының көбеюі, баланың күн тәртібін өзгертіп, дем алу уақытын азайтуы, баланы болдырып шаршауына, алаңдауына әкеледі. Ал, оқу сағаттарының азайып, үй тапсырмасының көбеюі де баланың шамадан тыс күш салуына әкелуі әбден мүмкін.

Осының салдарынан баланың жай таппауы, дұрыс ұйықтай алмауы, жыламсырауы, зейіннің шоғырланбауы ата-анамен, мұғаліммен бұл белгілер көрінісі еріншектік, оқуды қаламауы, тырыспауы секілді қабылданады.

Жазуға және оқуға үйретуді жеделдету, үздіксіз жазуға үйрету әдісінде баланың психологиялық денсаулығына қауіп тудыруына ықпалын тигізеді.

Оқу қызметі жүйелі түрде ұйымдастырылмауын қарастырсақ, бұл жерде, үзіліс уақытын азайту, үшінші сабақтан кейін белсенді демалыстың болмауы, өзіндік жұмыстарымен бақылау жұмыстарын бір күнде орындау, бір сабақта 3-4 рет іс-әрекет өзгерту, баланың зейінін аударуға қиындық тудырып, еңбекке қабілеттілігінен айырады, денсаулығы нашарлап, оқуға деген түрткі жойылады. Бала еріншек болып, оқуға деген қызығушылығы кемиді.

Баланың психикасына қауіп тудыратын ықпал ұстаз болуы мүмкін. Ұстаз өз пәнін жақсы біле отыра, баланың жеке, дара және жас ерекшеліктерін, мүмкіншіліктерін ескермеуі кездеседі.

Әр мектепте баланың білімімен қатар, эмоционалды жайлығын, денсаулығын дамытатын және баланың қызығушылығын қорғауға жауапты ұстаз керек.

Соңғы жылдары ұстаздың психологиялық денсаулығы мәселесі ерекше қарастырылуда. Қазіргі кезеңдегі мектептердің тұлғаны бағдарлау үлгісіне байланысты, қоғам мұғалімнің тұлғасына деген талабын күшейтуде. Әлеуметтік салада мұғалімнің кәсіби іс-әрекеті психологиялық тұрғыда кернеулі болып табылады. Мұғалімнің еңбегі күйзеліске ықпалы артқан мамандықтардың тобына жатады. Жүйке жүйесінің, психиканың кернеулі жағдайда болуы, невротикалық, психосоматикалық ауытқуларға әкелуі мүмкін. Білім беру мекемесінің тәжірибесінде ұстаздың кәсіби бейімделуінің сәтсіз болу себебі, тұлға белсенділігін ұйымдастыруы мен ішкі күш-қуат қорының сәйкес келмеуі деп қарастырылады [3]. Бұл жағдай ұстазды жағымсыз психикалық күйге ұшыратады. Мұғалім артық шамасынан күш жұмсап қажып, қалжырайды.

Оқушыларға қолайлы жағдай тудыратын, білім беру ортаны жайлы жағдайда ұйымдастыратын – ұстаз. Осыған орай ұстаздың психикалық денсаулығын сақтау жұмысын ұйымдастыру, қазіргі кезеңдегі білім беру жүйесінің өзекті міндеті болып табылады.

Білім беру үрдісіндегі қызметкерлердің кәсіби тұрғыда эмоционалды күйреуінің бірнеше себептері беріледі:

Ұстаздың қате жіберу мүмкіншілігінің болмауы. Кәсіби сәтсіздікке кезікпеу үшін, мұғалім өз жұмыс уақытын кеңітеді (Жұмысты үйге алу және т.б.). Сондықтан толық демалып, жұмыстан кейін күш жинау мүмкіншілігінен айырылады.

Кәсіби мәртебеге қанағаттанбау.

Жұмыс орындарының қысқару себебінен қызметсіз қалу үрейі.

Жас мамандар мен өзге мектептен ауысып келген мұғалімдерді кәсіби маман ретінде басшылықтың, әріптестердің бағаламауы.

Өзін-өзі көрсету, өзін-өзі іске асыру мүмкіншілігінің болмауы.

Еңбек ету кезеңінде жағымды түрткінің болмауы [4].

Сонымен, білім беру үрдісінде мұғалімнің психикалық денсаулығын сақтау және нығайтуға мүмкіншілік тудыру қажет. Психоэмоционалды күйді реттеудегі дағдыларды қалыптастырып, эмоционалды күйзелісті педагогикалық қызметте алдын-алу маңызды орын алады.

Егер педагогикалық іс-әрекетте аталған қағидалар ұсталынса, ұстаздар ұжымында психологиялық климат жақсарып, ұстаздың үрейлі, мазасыз сезімі жойылып мұғалімнің өзін-өзі бағалауы және өзіне деген сенімділігі арта түседі. Қазіргі таңда жоғарғы оқу орындарында білікті, күзиретті болашақ мамандарды даярлауға көптеген жана әдістер, технологиялар қолдануда. Психологиялық денсаулығы тұрақты, өзіне сенімді, белсенді ұстаз әр уақытта балаға сапалы білім беріп, психологиялық қолайлы жағдай туындатады.

Біздің ойымызша, педагогтың кәсіби біліктілігін арттыруға, психологиялық денсаулығын реттеуге арналған психологиялық жұмыстар, тренинг-семинар сабақтары ұйымдастырылуы қажет.

Мұғалім тәлім-тәрбиенің процесін ұйымдастырушы бола отыра, сонымен қатар, балаға ортаны жайлы етіп жасайды. Демек, баланың психологиялық денсаулығы- педагогикалық процестің сапасында.

1. Федоренко Л.Г. Психологическое здоровье в условиях школы. - СПб.: КАРО, 2003.
2. Доклад Комитета экспертов Всемирной организации здравоохранения.
3. (ВОЗ) 1979 года: Психическое здоровье и психосоциальное развитие детей.
4. Безруких М.М. Здоровьесберегающая школа. - М., 2004.
5. Мухина В.С. Детская психология. - М., 1999.

ПУТИ И СПОСОБЫ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ ПЕДАГОГОВ-ХОРЕОГРАФОВ В ВУЗАХ КАЗАХСТАНА

Л.А. Николаева – к.п.н., ст. преподаватель КазГосЖенПУ

Түйін

Мақалада Қазақстан жоғары оқу орындарында педагог-хореограф мамандарды оқыту мен тәрбиелеудің әдістері мен жолдары қарастырылады. Қазіргі таңда Қазақстанның хореографиялық білім беру жүйесінде қазіргі оқыту әдістерінің жаңа түрлеріне ғана емес, ұлттық педагогтардың бай тәжірибесіне де көңіл бөлінуде. Ұлттық педагогтардың бай тәжірибесін тиімді пайдалану оқу үдерісін табысты етері сөзсіз. Жас хореографтардың осы жинақталған тәжірибені үнемі пайдалана бермейтіні рас.

Резюме

В статье рассматриваются пути и способы обучения и воспитания педагогов-хореографов в ВУЗах Казахстана. На современном этапе развития хореографического образования в Казахстане большое внимание уделяется не только современным методикам преподавания, но и богатому накопленному опыту народных педагогов. Их богатый опыт позволяет сделать процесс обучения хореографии наиболее полным и успешным. Молодые педагоги-хореографы не всегда используют накопленный опыт.

Summary

The article describes the ways and methods of the pedagog-choreographers training at the high schools of Kazakhstan. At the present stage of development of choreographic education in Kazakhstan much attention is paid not only to modern techniques of teaching, but also to the rich experience of national teachers. Their experience allows to make process of training of choreography successful. Young teachers-choreographers do not always use of their experience.

Пути и способы обучения и воспитания педагогов-хореографов являются важной областью балетной педагогики Казахстана. Ведь лучший педагог – это воспитывающий педагог. Как нам кажется, в настоящее время воспитательному аспекту уделяется недостаточно внимания, и прежде всего это происходит из-за незнания и неумения начинающих педагогов правильно использовать принцип воспитывающей педагогики. Между тем, воспитание – процесс длительный и многогранный, и его нельзя рассматривать отдельно от процесса обучения. Они тесно взаимосвязаны. И если обучение направлено на развитие технических данных танцовщика, то воспитание в этом процессе способствует становлению личности танцовщика, его творческой индивидуальности.

Следует иметь в виду, что разработка системы хореографического образования в Казахстане началась ещё в далёкие 20-е годы прошлого столетия, когда одарённых детей собирали в школы для талантливой молодёжи. Тогда вопросы воспитания были даже более важны, чем вопросы обучения. Это было связано с недостаточной общей культурой общества. Необходимо было прививать детям правила поведения, общения, навыки к труду, воспитывать нравственность, моральные качества. Вопрос об определении целей балетной педагогики Казахстана всегда рассматривался в тесной взаимосвязи с другими педагогическими категориями – приобретением профессиональных навыков, жизненных умений.

Видный казахский педагог и воспитатель Ж.Аймауытов писал: «Если в существовании человека есть цель, то она должна быть в воспитании. Эта цель должна быть общей и полезной для всех людей» [1]. Далее, рассуждая о методах воспитания, факторах, влияющих на формирование личности, он пишет: «Для того, чтобы воспитывать детей, прежде всего учитель сам должен быть воспитанным. Ребёнок больше схватывает увиденное, чем сказанное. А коли так, ребёнка надо воспитывать на примере [1]. Это как нельзя более кстати применимо к балетной педагогике, ведь всё обучение здесь основано именно на показе педагогом тех или иных танцевальных движений.

Важным моментом в развитии системы хореографического образования балетного танцовщика является также вопрос о способностях ребёнка. В качестве основной задачи выдвигается выявление и развитие у детей положительной мотивации, способствующей, согласно законам педагогики, лучшему восприятию учебного процесса. В ребёнке, по мнению учёных-педагогов, с рождения заложены основы различных способностей, хорошего и плохого. Что в ребёнке будут выявлять, те качества и навыки будут развиваться. Поэтому задача воспитания – выявлять и развивать положительные качества и устранять отрицательные [2].

В послевоенный период (50-70-е годы 20 века) воспитание постепенно отходит на второй план. Это опять-таки связано с общим развитием общества, когда главными становятся технические достижения в области танца. Вместе с тем видные педагоги и воспитатели Казахстана придавали огромное значение воспитательному процессу. В определении целей воспитания балетного танцовщика необходимо учитывать несколько факторов.

1) Прежде всего, педагог должен чётко уяснить, что в зависимости от возрастных групп цели и задачи воспитания бывают разные. Если в младших классах хореографического училища детей следует воспитывать, используя в большей мере принцип наглядности, то в старших классах основной акцент необходимо делать на воспитание самостоятельности учащихся, их умения правильно строить учебный процесс, планировать своё время.

2) Необходимо учитывать индивидуальные психологические особенности учеников. Одного можно воспитывать на примере более способного ученика, другого это, наоборот, приведёт к потере интереса к обучению. Некоторых учеников следует воспитывать в плане отношения к другим членам коллектива. Хореография, как искусство коллективное, предполагает воспитание определённых отношений с партнёрами, и в этом смысле учащимся нужно прививать воспитание чувства партнёрства, уважения, но вместе с тем требовательности друг к другу, так как от верных и точных взаимодействий с партнёрами зависит успех балетного спектакля. Таким образом, хорошее качество воспитательной работы педагога обеспечивает хорошее качество всей творческой деятельности.

3) Вместе с тем искусство балета – это ещё и искусство индивидуальностей. Роль личности танцовщика очень велика. В связи с этим задача педагога заключается не только в умении разглядеть индивидуальность в ребёнке, но и воспитать его в правильном направлении – не превращать в индивидуалиста, но научить вести себя на сцене так, чтобы личность одного исполнителя не выделялась из общего действия спектакля.

4) Немаловажное значение имеет также воспитание в учениках умения трудиться. Трудолюбие и физическая выносливость – одни из самых главных составляющих в процессе воспитания грамотного танцовщика. В этой связи воспитание положительной мотивации у ребёнка имеет первостепенное значение [3].

В настоящее время основной ошибкой начинающих педагогов является то, что они не считают процесс воспитания важной составляющей в общей системе обучения хореографическому искусству. На первый план они выдвигают как можно более ускоренное изучение того или иного танцевального произведения, технические задачи исполнительского мастерства. В результате мы видим на сцене технически сложное произведение, но художественной ценности оно иметь не будет.

В связи с вышеизложенным, наиболее верным решением, как нам кажется, могут стать рекомендации более опытных педагогов, изучение трудов по педагогике и психологии. Кроме того, необходимо также учитывать индивидуальные способности учеников, их психологические характеристики, умение адаптироваться к предлагаемым моделям творческого процесса. А на этот аспект, как показывает педагогическая практика, молодые педагоги-хореографы не всегда обращают должное внимание. В основном они стараются давать учебные знания, но не акцентируют внимание на воспитательных мерах.

Вот почему важнейшей задачей всей системы хореографического образования в Казахстанских ВУЗах культуры и искусства должно стать не только обучение, но и воспитание. Только тогда наша отечественная хореография получит высококвалифицированных специалистов в области танцевального искусства и в системе хореографического образования.

Тірек сөздер: хореография, халық педагогикасы, хореографиялық білім, жоғары мектеп.

Ключевые слова: хореография, народная педагогика, хореографическое образование, высшее школа.

Keywords: choreography, national pedagogics, choreographic education, the highest school.

1. Аймауытов Ж. «О воспитании» – «Абай» 1918 г. - №2(13).

2. Беспалько В.П. «Слагаемые педагогической технологии». - М., 1993 г. – с. 89.

3. Захаров Р.В. «Искусство балетмейстера». - М., 1962 г. - с. 37.

МӘДЕНИАРАЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІҢ НЕГІЗІН ҚҰРАЙТЫН МАҚСАТТАР МЕН ПРИНЦИПТЕРДІҢ ЕКІНШІ ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Г.Е. Нұрғаева – аға оқытушысы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Резюме

В данной статье рассматриваются теоретические проблемы, связанные с межкультурной компетенцией, в частности ее основные цели когнитивно-коммуникативные и когнитивно-развивающие. Они играют важную роль в обучении иностранных языков. В статье выявлены основные принципы межкультурной компетенции, стратегии и техники ее достижения в обучении второго иностранного языка.

Summary

The article deals with the theoretical issues related to intercultural competence, particularly its main objectives – cognitive and communicative and cognitive developing. It has an important role in teaching foreign languages. The main principles of intercultural competence, strategy and equipment of its achievement in training of the foreign language are described in this article.

Қазіргі таңда егеменді еліміздің басқа мемлекеттермен қарым-қатынасы нығайып, артып отырған шақта елімізге шетел тілін жетік меңгерген, келешекте білімін түрлі саладағы қарым-қатынас жағдайында еркін пайдалана алатын, ой өрісі кең, білімді мамандар қажет екені белгілі. Әр тұлғаның қоғамның әртүрлі саласында қол жеткізген жетістіктерінің нәтижелері әртүрлі дәрежеде болмақ, сол себептен шетел тілін оқытудың мақсаты тек нақты білім іскерліктерін ғана біліп қоймай, тілдік тұлғаны қалыптастыру болып табылады, ол тілдік тұлғаға шет тілі «өмір заңдылықтары» мен «нақты жағдаяттарда қарым-қатынас жасай алу үшін» де қажет болмақ [1, 60].

Білім беру үдерісіндегі ең негізгі мәселе – шет тілдерінің, сондай-ақ екінші шет тілін оқытудың мақсаттарын нақтылап анықтау болып табылады. Оқыту процесін құрайтын барлық әдіс-тәсілдердің жиынтығы, нақтылап айтсақ, оқытудың тактикасы мен стратегиясы шет тілдерін оқытудың мақсатын құрайды. Ол маңызды әлеуметтік-педагогикалық және әдістемелік категорияға жатады [2, 24].

Ал шет тілдерін оқыту әдістемесіндегі мақсат – оқыту кезінде алға қойылған міндеттердің бір жүйеге тоғысуы мен субъектінің мәдениетаралық қарым-қатынас құзіреттілігін қалыптастыру болып табылады. Ол бөтен мәдениет пен мәдени диалогқа қатысу арқылы көрініс табады. Бұл мақсатқа өзіміз оқытып отырған студенттердің мәдениаралық құзіреттілікке қабілетті болу мүмкіндігін қалыптастыру арқылы ғана жете аламыз.

Мәдениаралық құзіреттілікке дұрыс түсініктеме беру үшін Н.Д. Гальскова мен Н.И. Гездің айтқан пікіріне сүйенеміз, «это есть способность, позволяющая личности реализовать себя в рамках диалога культур, т.е. в условиях межкультурной коммуникации. Ее становление осуществляется во взаимосвязи освоения иноязычного кода и развития культурного опыта человека, в составе которого можно вычленить отношение человека к себе, к миру, а также опыт творческой деятельности» [3, 346]. Көріп отырғанымыздай, мәдениаралық құзіреттілік, ол – күнделікті өмірде қолданылатын әдет-дағдылар мен салт-дәстүрлер туралы ілімді білу, яғни, басқа мәдениеттің өкілдерімен қарым қатынасқа түсе алатын қабілетті меңгеру. Сонымен қатар ұлттық мәдени құндылықтар туралы кең мағлұмат білу және күнделікті өмірде жиі қолданылатын ым-ишараларды да түсіне білу. Бұл қабілеттер өте жас кезден қалыптаса бастайды және үнемі даму үстінде болады. Біз студенттерге тілді ғана үйретіп қоймай осы аталған әдет-дағдыларды қатар беріп отырсақ, айтарлықтай нәтижеге қол жеткіземіз. Тіл үйреніп жатқан студенттеріміз басқа елдің мәдениетімен кездесіп қалған жағдайда ешқандай психологиялық күйзеліске түспей, емін-еркін қарым-қатынасқа түсе алады [4, 28]. Қай кезде болмасын біз жаңа ортаға тап болып, әртүрлі мәдениет өкілдерімен дәмдес, әріптес болатын жағдайлар кездеседі, міне осындай жағдайда басқа елдің мәдениетін түсіну бізге өзімізге таныс емес ортаға тез үйренісіп кетуімізге септігін тигізеді.

Біртұтас кешенді оқу жүйесі болып табылатын мәдениаралық құзіреттілікке үйрету қазіргі таңдағы тілдік саясат пен тіл мәселесі тәрізді өзекті мәселелердің жаңа бағыттарын айқындайды. Ол әлем бейнесінің көріністеріне ден қоюға бағытталған оқу-әдістемелік шараларды іске асыру бойынша жасалынады. Бұл бағытта болашақ мамандардың біліктілігін кәсіби түрде шетел тілі арқылы дамытуға да зор көңіл бөлінеді. Студенттердің шетел тілінде қарым-қатынас жасай алу қабілеттерін қалыптастыру – шетел тілі курсының барлық оқу-әдістемелік құрылымын анықтайтын оқытудың ең басты факторы болып табылады және де студенттердің тұлғалық потенциалын белсендіретін құрал болып табылады.

Мәдениаралық құзіреттілікті қалыптастыру кезінде ең басты назарға алынатындары *когнитивті-коммуникативті* мақсат пен *когнитивті-дамушы* мақсат болып табылады.

Когнитивті-коммуникативті мақсат бойынша студенттер шет тілінде жазылған мәтіндерді түпнұсқада оқи алады және оларды өмірдің барлық кезеңдерінде қолдана алады, оқу үрдісі олардың жадында ұзақ уақытқа дейін сақталып қалады. Сонымен қатар, тыңдау, сөйлеу, жазуға да үйрету ең маңызды үрдіс болып табылады.

Екінші мақсат – когнитивті-дамушы – ол бірінші мақсатпен өте тығыз байланысты, себебі оқу студенттердің когнитивті қабілеттерін арттыруға, интеллектуалдық ой-өрістерін дамытуға тікелей ықпал етеді. Екінші шет тілін оқытудың когнитивті дамушы мақсатының негізі сол, ол студенттердің ойлау және сөйлеу қабілеттерін дамытып, олардың өз ойларын ана тілдерінде және шет тілдерінде айта білуді көздейді. Ал бұл мақсаттың когнитивті-коммуникативті мақсатсыз орындалуы мүмкін емес [5, 54].

Екінші шет тілін оқыту барысында оның нақты мақсат-міндеттерін анықтау үшін Н.Д. Гальскованың «оқушылардың мәдениаралық қарым-қатынасты жасауға деген қабілеттерін қалыптастыру, оған олардың

үнемі дайын болуларын және өз беттерімен одан ары дамытуға қабілетті болуларын қалыптастыру» деген пікіріне сүйенеміз [5, 56].

Автор осы мақсатты *прагматикалық және педагогикалық* деген екі аспектіде алып қарастырады:

Прагматикалық аспект студенттердің коммуникативтік компетенцияларды меңгеруімен байланысты қарастырылады. Олар өздерінің оқып отырған тілдерін күнделікті қарым-қатынас жағдайында, тұрмыста қолдана білуге дайын болулары керек. Ол үшін студенттер:

- оқып отырған тілдің жүйесі туралы толық хабардар болулары керек, яғни оларды қолдану ережесі туралы жақсы білулері керек.

- коммуникативтік дағдыға ие болулары керек, яғни, нақты бір тақырыпта әңгіме қозғаған кезде емін-еркін сөйлей алатындай, толық түсінетіндей және өз ойын еркін айтып, жеткізетіндей жағдайда болулары керек.

Бұл дағдылар арқылы студенттер:

- өздерінің әріптестерімен ауызша формада болсын, жазбаша формада болсын емін-еркін сөйлесе алады, кез-келген тақырыпта өздерін қызықтыратын мәліметті ала алады, әріптестерінің қойған сұрақтарына нақты жауап беріп, пікірталасқа түсе алады;

- тыңдап немесе оқып отырған мәтіннен қажетті ақпаратты тауып, сол ақпаратты басқаларға өз сөзімен жеткізіп бере алады.

Тіл үйренуші жастардың тілге деген қабілеттерінің ары қарай жетілдірілуі, ана тілі мен өздері оқып жатқан бірінші және екінші шет тілдерінің өзгешеліктерін ажыратып, түсіне білу қабілеттері екінші шет тілін оқытудың *педагогикалық аспектісінде* қарастырылады [5, 64].

Жас ұрпақты тәрбиелеудің кешенді міндеттерін жүзеге асыруға қызмет жасайтын оқыту әдістемесі үнемі жаңарып, даму үстінде болады. Оның тиімділігі студент іс-әрекетінің сипатымен айқындалады. Ал студенттің іс-әрекеті оның қызығушылығы арқылы көрінеді, ол әрине ұстаздың еңбегіне, шеберлігіне байланысты. Студенттердің пәнге деген қызығушылығын оятып, шығармашылық әрекетін ұйымдастыра алмаған ұстаз айтарлықтай табысқа қол жеткізе алмайды. Ол үшін оқытушының өз пәнін жетік меңгеріп алғаны жеткіліксіз, оқытушы өзінің теориялық білімін практикамен ұштастырып студенттермен дұрыс жұмыс жүргізе алуы керек. Өмірдегі нашар ұстаздардың пайда болуы өз пәнін жетік білмеуіне байланысты емес, ең бастысы олардың өз білімдерін өзгелерге оңай жолмен түсіндіре алмайтындығында. Олар алдында отырған студенттерге қажетті материалды баяндаудың әдістемелік негіздерімен таныс емес, тіпті пәннің әдістемесінен жеткілікті хабары жоқ болуы да әбден мүмкін. Сондықтан пәннің әдістемесін игеру барысында оқытушының алдында міндетті түрде «Кімді оқытамын», «Не үшін оқытамын?», «Қалай оқытамын?», «Немен оқытамын?» деген сұрақтарға жауап үнемі басты назарда болуы тиіс.

Шет тілінің мұғалімі тілдік жүйенің инженері ғана емес, ол – нақты бір дағдыларды үйретіп, қалыптастыратын «жаттықтырушы» да емес, ол алуан түрлі мәдениеттердің тоғысатын жеріндегі үлкен дәнекер, яғни, ең басты роль ойнайтын тұлға болып табылады. Ал мәдениет – әртүрлі халықтар мен мемлекеттерді бір-бірімен жалғайтын, олардың арасындағы саяси және экономикалық байланыстарды нығайтатын алтын көпір болып табылады. Екінші шет тілін оқыту бірінші шет тіліне қарағанда мәдениаралық біліктіліктің қалыптасуына, дамуына көбірек ықпал етеді. Оның басты себебі екінші шет тілін жаңа пән ретінде оқи бастаған студент психологиялық және физикалық жағынан жақсы дамыған болып келеді, олар интеллектуалдық жағынан да екінші шет тілін оқуға дайын. Бірінші шет тілін оқыған кездерінде олар өздері оқып жатқан елдің мәдениетімен танысып алған, олардың мәдениаралық біліктілік жөніндегі түсініктері айтарлықтай деңгейде қалыптасып үлгерген. Сол себептен олар өздері тілін оқып отырған елдердің мәдениетін қатар қойып оларды бір-бірімен және өздерінің туған елінің мәдениетімен салыстыра алатындай дәрежеге жете алады. Екінші шет тілін осы үш елдің мәдениетін, ерекшеліктерін көрсете отырып оқытқан өте тиімді, ол адамдармен қарым-қатынас жасауға үйрететін бірден-бір фактор болып табылады. Оны тілін оқып отырған елдің мәдени ерекшеліктерін білмей іске асыру мүмкін емес. Студенттер тілді игеру барысында өздері оқып отырған тілдің әлемдік бейнесімен таныса бастайды, осы тілде сөйлейтін халықтың мәдениетімен таныса отырып олардың рухани байлығынан да хабардар бола бастайды. Сондай-ақ олардың өмір сүру қағидаларымен және өздеріне тән ұлттық ерекшеліктерімен де танысады. Сол арқылы олар саналы түрде ана тілінің, бірінші және екінші шет тілдерінің мәдениетінің өзгешеліктері мен ұқсастықтары жөнінде түсінік қалыптастырады. Өмір сүрудің бөтен қағидасына сыни көзбен қарау арқылы оқушы өзінің әлемдік бейне туралы ұғымын қалыптастырады.

Екінші шет тілін оқыту кезінде когнитивті-іс-әрекеттік бағыт қолдану негізінде оқушылардың мәдениаралық біліктілігін қалыптастыруға бағытталған принциптерді міндетті түрде ескеру қажет:

а) Ең басты принцип – оқу процесін мәдениаралық біліктілікке бағыттау принципі болып табылады,

оның ең басты кейіпкері – студент, ал студенттің барлық іс-әрекеті нақты мәдениаралық қарым-қатынас жасауға бағытталған.

ә) Екінші шет тілін оқытудың когнитивті-интеллектуалдық бағыты. Бұл принцип оқушылардың танымдық қабілеттерін арттыруға бағытталған.

б) Жасанды субординативті трилингвизм принципі. Екінші шет тілін оқыту жасанды триглоссия ретінде жүргізіледі. Ол үрдіс бойынша оқушылар екі шет тілін толық кемеліне жеткізіп жақсы дәрежеде үйрене алмайды.

в) Оқушылардың лингвистикалық және оқу тәжірибелерін ескеру принципі.

г) Екінші шет тілінің барлық коммуникативті іс-әрекетіне үйрету кешенінің принципі. Бұл жерде түпнұсқалы мәтіндер басты назарда болады. Осы мәтін негізінде сөйлеудің барлық түрлеріне үйретудің кешенді бағдарламасы жасалады.

ғ) Оқытатын жаттығулардың талапқа сай болу принципі.

д) Түпнұсқалы мәтіндермен жұмыс жасаудың аналитикалық және синтетикалық формаларының бірібірімен үйлесу принципі.

е) Түпнұсқалы мәтіндермен жұмыс жасау кезінде анықтамалық әдебиеттерді дұрыс қолдану принципі. Бұл принцип жаңа мәтіндерді оқу кезінде кездескен грамматикалық және лексикалық сипатқа ие қиындықтарды жеңуге көмектеседі [6, 32].

Студенттердің мәдениаралық құзіреттілігін арттыру лингвомәдениет пен мәдениаралық бағытты ұштастыру негізінде сәтті болатыны белгілі, ол үшін лингвомәдениет аясы мазмұнының толыққанды болуы шарт. Мәдениаралық құзіреттіліктің қалыптасу үрдісі студенттердің ой өрісін дамытып, өздеріне таныс емес әлемнің мәдениетімен кеңінен танысып, игеруіне толық әсерін тигізеді.

1. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению, 2-е изд.-М.: Просвещение, 1991.-с. 60.

2. Бим И.Л. Обучение иностранным языкам поиск новых путей. Иностранные языки в школе, 1989, №1 - с. 24, 32.

3. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. 4-е издание. – М., 2007, - стр. 346.

4. Василькова О.В. Межкультурная компетенция как составляющая образовательной компетенции студентов неязыкового ВУЗа // Формирование иноязычных компетенций у студентов неязыковых вузов: Материалы межрегион. науч.-практ. конф. - Ижевск, 2012 отв.ред В.В. Поздеев, Н.Н. Изметинская - Ижевск, 2012. – Стр. 18.

5. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. 4-е издание. – М., 2007, - стр. 52, 56, 64.

6. Васильева Н.Н. Межкультурная компетенция. стратегии и техники ее достижения / Иностранные языки в школе, 2001, - №3, - стр. 32.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ (химия пәні негізінде)

З.О. Өнербаева – доцент, жаратылыстану пәндерін оқыту технологиясы кафедрасы, Абай ат. ҚазҰПУ

Резюме

В статье рассматриваются развитие творческой способности студентов, методике преподавания химии и определены научные направления. Технология интенсификации системного подхода активно формирует у студентов творческие способности.

Summary

The article examines the development of the creative abilities of students, teaching chemistry and identified research areas. intensification technology systems approach actively shapes the students' creativity.

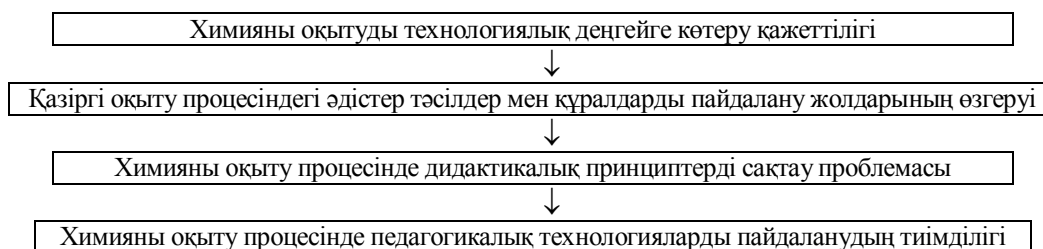
Проблеманың өзектілігі. Бүгінгі оқушылардың білім деңгейінің төмендегі, оларда қалыптасқан іс-әрекет дағдыларының аздығы, мектеп түлектерінің дайындығы қоғам мен нарық талабын қанағаттандырмауы сияқты білім берудегі мәселелер білім ордаларындағы оқу-тәрбие процесін, соның ішінде химияны оқыту ісін сапалы түрде өзгерту қажеттілігін көрсетеді.

Проблемаға орай ұстаздың орындауға тиіс міндеттері. Педагогикалық процестің құрылымдары мен олардың арасындағы байланысты білу; оқу процесінің заңдылықтарын білу; оқу процесін ұйымдастыру жолдарын біліп, соңғы (кепілдік берілетін) нәтижені дұрыс болжай алу; педагогикалық процестің субъектісі – оқушының дамуының қозғаушы күштерін білу; Педагогикалық процестегі қарама-қайшылықтар жөнінде хабардар болу, оларды оңтайлы жолдармен шешуге қабілетті болу.

Аталмыш міндеттер орындалған жағдайдағы болжам. Біздің пікірімізше, аталған міндеттердің

ұстаздармен орындалуы аса маңызды, себебі, мұндай міндеттерді тиісінше орындаған ұстаз шәкірттерімен бірге жоғары нәтижеге қол жеткізе алады. Бұлар ұстаздың негізгі міндеттерінің кейбіреулері болғанымен, өкнішке орай, іс жүзінде мектеп мұғалімдері ғана емес, жоғары оқу орындарының барлық оқытушылары да орындай бермейді.

Химиялық білім беру нәтижесін жоғарлату проблемасын төмендегідей 4-бағытта қарастырдық:

1 – сурет. Химиялық білім беру нәтижесін жоғарлату проблемасы

Жұмысты орындау барысында мынадай жоспар құрылды. 1. Педагогикалық процестің құрылымдық блоктары. 2. Педагогикалық процестегі негізгі заңдылықтар. 3. Педагогикалық процесті ұйымдастыру. 4. Педагогикалық процестегі қарама – қайшылықтарды шешу жолдары [1].

Педагогикалық процестің құрылымдық блоктары. Педагогикалық процесс негізінен үшблукты құрылымға ие:

1 блок – іс-әрекет субъектілері (оқытушы, оқушы)

2 – блок – қоғамдық тапсырыс (мақсат, міндет, мазмұн)

3 – блок – құралдар (іс - әрекет түрлері), формалары, әдістері, тәсілдері (қозғаушы механизм)

Қоғамдық тапсырыс беретіндер – ең алдымен білім алуға мүдделі адамдар, олардың тапсырысын тікелей орындаушылар – білім ордалары (яғни, мектептер, институт – университеттер т.б.). Бұл тапсырысшылар педагогикалық прогресс субъектілеріне айналады.

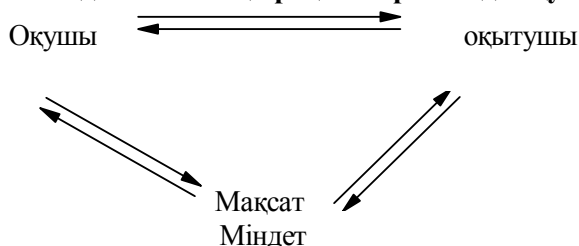
Егер біз, болашақ педагогтар, шын мәнінде, білім беру нәтижесін жоғарлатқымыз келетін болса, онда ертең ұстаз болғанда білім алушылардың оқудан керекті, бәсекеге қабілетті білім-білік алып, жан-жақты тәрбиеленіп шығуына барынша жағдай туғызуға міндеттіміз. Бұл біздің тек заңды ғана емес, ұстаздық, кәсіби борышымыз!

Жан-жақты білімді тұлға қалыптастыру үшін ұстаздар: педагогикалық процестің мәнін түсіну; педагогикалық процестің заңдылықтарын білуі; педагогикалық процестің біртұтастығын білуі; педагогикалық процестің құрылымдық блоктарының арасындағы байланысты қалыптастыруы қажет (бұл нәтижеге қол жеткізу үшін оны модельдей алуға мүмкіндік береді).

Педагогикалық процестегі негізгі заңдылықтар. Педагогикалық процестің заңдылықтары: педагогикалық процестің қоғамның саяси-экономикалық талабына сәйкестігі; педагогикалық процестің мақсаттылығы; педагогикалық процестің екіжақты сипатта болуы; педагогикалық процестің мазмұнының, әдіске, тәсілге, құралға байланысты болуы; педагогикалық процестің нәтижеге қол жеткізуге бағытталып оңтайлы ұйымдастырылуы.

Педагогикалық процесс бөлімдерінің біртұтастығы мен өзара байланыстағы: педагогикалық процестің құрылымын, олардың байланысын білу; педагогикалық процестің мәнін түсіну; педагогикалық процестің заңдылықтарын білу нәтижесінде біртұтас педагогикалық процесте жоғары нәтижеге жетуге мүмкіндік береді [2, 3].

Педагогикалық процесс барысында оқушы дамуының қозғаушы күштері

Мазмұн
құрал
форма
әдіс-тәсілдер
іс-әрекет
нәтиже
2 – сурет

Педагогикалық процестегі қарама-қайшылықтарды шешу жолдары. Біртұтас педагогикалық процесті технологиялық тұрғыда құру нәтижеге жетуге мүмкіндік береді, бұл кезде: әдіс; тәсіл; жұмыс формасы; іс-әрекет өзгереді. Қозғаушы механизмнің өзгеруі нәтижеге мүмкіндік береді.

Қазіргі оқыту процесіндегі әдістер, тәсілдер мен құралдарды пайдалану жолдарының өзгеруі. Жоспары: “Оқыту әдісі” ұғымы, оның өзгеруінің себептері. “Оқыту тәсілі” ұғымы, оның эволюциясы. Оқу құралдарының оқу-тәрбие беру процесіндегі маңызы. Оқыту әдісі, тәсілі мен оқыту құралы арасындағы байланыс.

“Оқыту әдісі” ұғымы, оның өзгеруінің себептері. Оқыту процесінде жоғары нәтижеге жету үшін оқушының танымдық іс - әрекетін жоғарлататын жолдарды іздестіру қажеттілігі пайда болады. Бұл үшін: оңтайлы әдістерді таңдау; оңтайлы тәсілдерді таңдау; оңтайлы құралдарды таңдау керек болды.

“Оқыту әдісі” ұғымы, оның өзгеруінің себептері. “Әдіс” ұғымының мәні: мақсатқа жетудің жолы. Әдістер өзгеріп отырады, бұған оқыту мақсаттарындағы өзгерістер әсер етеді. Қазіргі кезде жан-жақты білімді ұрпақ қалыптастыру қажет, бұл үшін: ойлайтын; проблеманы шешуге тырысатын ұрпақ тәрбиелеу қажет. Ал бұл өз ретінде әдістерді өзгертуді қажет етеді.

Еліктеу → Сөзбен түсіндіру → Догмалық оқыту → Көрнекі оқыту → Оқушының оқуға деген ынтасын күшейту → Проблемалық оқыту. Оқыту әдістерінің эволюциясы болып табылады.

“Оқыту тәсілі” ұғымы, оның эволюциясы. “Тәсіл” ұғымының мәні. Оқыту барысындағы іс - әрекеттер. Әдіс мақсатқа жетудің жолы болса, ал тәсіл сол жолдағы орындалатын іс - әрекеттер. Әдістің өзгеруін туғызады.

Оқыту тәсілдерінің эволюциясы.

Стихиялық → (Тәлімгерлік → Педагогтік ОТ → Ішінара технологиялық ОТ) → Технологиялық ОТ.

Оқу құралдарының оқу-тәрбие беру процесіндегі маңызы. Оқыту құралдары – оқушыларға білімді беруде пайдаланылатын объект. Оқыту процесіндегі әдіс, тәсіл мен мақсаттың өгеруі, техниканың дамуы оған жаңа құралдар пайдалану мүмкіндігі берді. Оқытуды технологиялық деңгейге көтеру осы деңгейдегі техникалық құралдарды жасап шығарған кезде пайда болды. Бұл мүмкіндік оқу процесінде оңтайлы ұйымдастыруға, қақындығын аттыруға, нәтижеге жетуге мүмкіндік туғызды.

Оқыту әдісі, тәсілі мен оқыту құралы арасындағы байланыс. Еліктеу → Оқыту тәсілдерінің эволюциясы → Сөзбен түсіндіру → Догмалық оқыту → Көрнекі оқыту → Оқушының оқуға деген ынтасын күшейту. Оқыту әдістерінің эволюциясы болып табылады.

Тақта → диапроектор → Кодоскоп → Эпидоскоп → Кинопроектор → Мультимедиялық проектор → интерактивті тақта Оқыту құралдарының эволюциясы болып табылады..

Тәлімгерлік → Әдістемелік ОТ → Ішінара технологиялық ОТ.

Оқыту әдістері, тәсілдері мен оқыту құралдарының өзгеруі оларды оқыту процесінде оңтайлы пайдалану жоғары нәтижеге мүмкіндік береді.

Химияны оқыту процесінде дидактикалық принциптерді сақтау проблемасы. Жоспары: Дидактикалық принциптердің мәні. Дидактикалық принциптердің түрлері. Дидактикалық принциптерді сақтаудың маңызы. Дидактикалық принциптердің бір – бірімен байланысы.

Дидактикалық принциптердің мәні. Оқыту процесінде жоғары нәтижеге жету үшін ұстаздардың оқыту процесінде сақталуы керек дидактикалық принциптердің мәнін, түрлерін, олардың өзара байланысын білуі маңызды, сонда ғана ол жоғары нәтижеге қол жеткізе алады.

Дидактикалық принциптердің мәні. Дидактика – білім беру мен оқыту теориясын зерттейтін педагогика ғылымының бір саласы. “Принцип” сөзінің мағынасы: жетекші идея, негізгі қағида. Дидактикалық принциптер – оқыту процесінде сақталуы керек негізгі қағидалар, ұстанымдар, ой – идеялар.

Білім беру мазмұнына қарай: ғылымилық; түсініктілік; жүйелілік; сабақтастық. Білімді меңгеру деңгейіне қарай: саналылық; көрнекілік; беріктілік; Теорияның практикамен байланысы.

Дидактикалық принциптерді сақтаудың маңызы. Ұстаз дидактикалық принциптері біле отырып, оқу процесін: ұйымдастырғанда; оқу мазмұнын таңдағанда; сабақ құрылымын анықтаған кезде істің оңтайлы

жолдарын таба алады. Дидактикалық принциптердің оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдарда сақталмауынан: ғылымның жетістіктері толық көрсетілмейді; қазақша химиялық ғылыми тілдің қалыптасып бітпеуіне байланысты термин сөздер көптеп аударылып түсініксіз беріледі; мазмұн арасындағы байланыстың бұзылуы жүйелілік пен сабақтастықтың жойылуына; Дәстүрлі сабақ көп жағдайда механикалық меңгеруге негізделетіндіктен білім саналы әрі берік меңгерілмейді; сабақтың іс-әрекеттілік бағытта жүргізілмеуі теория мен практика арасындағы байланысты көрсетпейді. Мұғалім дидактикалық принциптерді меңгеріп қана қоймай, оны оңтайлы пайдалану жолдарын, өзара байланысын, маңызын, мәнін толық меңгеріп, оңтайлы пайдалана алуы тиіс.

Дидактикалық принциптердің бір-бірімен байланысы

Дидактикалық принциптердің бір – бірімен байланысы. Дидактикалық принциптерді өзара байланыстыратын ұстаз: кәсіби шебер; шығармашыл; құзыретті; мобильді болуы тиіс. Мұндай ұстаз оқу процесін ұйымдастырғанда дидактикалық принциптерді сақтап, оларды жоғары нәтижеге қол жеткізу мақсатында тиісінше үйлестіре алады [4].

Химияны оқыту процесінде педагогикалық технологияларды пайдаланудың тиімділігі. Жоспары: “Педагогикалық технология” ұғымының мәні. Педагогикалық технологияның ерекшелігі. Педагогикалық технологияның мүмкіндігі. Педагогикалық технологияны пайдаланудың тиімділігі. Білім беру ісін соңғы нәтижеге жетуге бағыттап, оны әлемдік стандарттарға сәйкестендіру мұратына оқыту процесінде педагогикалық технологияларды пайдаланбай жету мүмкін емес. Себебі, педагогикалық технология соңғы нәтижеге жетуге кепілдік береді [5].

“Педагогикалық технология” ұғымының мәні. Педагогикалық технология – соңғы нәтижеге жетуге мүмкіндік беретін процестер мен тәсілдер жиынтығы. Педагогикалық технологияларды пайдаланған кезде: оқу процесінің тиімділігі жоғарлайды; нәтижеге жетуге мүмкіндік туады; мемлекеттік білім стандартының міндетті деңгейін игеруге мүмкіндік туады.

Педагогикалық технологияның ерекшелігі. Жалпы, технологияларды екі топқа біріктіреді: өндірістік технологиялар; әлеуметтік технологиялар. Педагогикалық технология әлеуметтік технологияларға жатады. Өндірістік технология - өзгертуге болмайтын жүйелі процесс. Педагогикалық технологияның өндірістік технологиядан ерекшелігі, ол икемді оны өзгертуге болады, кері байланыс негізінде үнемі толықтырулар мен өзгертулер енгізуге болады.

Педагогикалық технологияның мүмкіндігі. Педагогикалық технология мынадай мүмкіндіктерге жол ашады: біртұтас педагогикалық процесті толығымен басқаруға; нәтижені болжап, оған жетуге; білім беру проблемаларын кешенді түрде шешуге; жан – жақты жеке тұлғаның қалыптасуына; қолда бар ресурстарды мейлінше толық пайдалануға.

Педагогикалық технологияны пайдаланудың тиімділігі. Педагогикалық технология соңғы нәтижеге жетуге кепілдік береді. Мұның арқасында: оқу процесінің жобасы шығады; оқу процесінің қарқыны артады; статикалық білім беруден динамикалық жүйеге көшуге мүмкіндік береді; оқушылардың оқуға деген ынтасын арттыруға, шығармашылыққа жол ашады [6].

Мұғалімді технологиялық даярлау өзектілігіне байланысты көптеген жағдайда оқыту әдістері мен тәсілдері оның құралдары да өзгеріске ұшырауда. «Сын түзелмей мін түзелмейді» демекші білім берудегі, соның ішінде химияны оқытудағы проблемаларды көріп қана қоймай, әр субъект өз тарапынан оларды шешуге нақты қадамдар жасау қажет.

1. Өнербаева З.О. Педагогикалық практика әдістемесі (химия пәні негізінде). – Алматы, “Ценные бумаги”, - 2006. – 288 б.
2. Основы педагогических технологий: Краткий толковый словарь/Уральск.гос. пед.унт. Екатеринбург, 1995.
3. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии. – Рига: Эксперимент, 1995. – 176.
4. Дидактика технологического образования: книга для учителя / под.ред. П.Р. Азимова. – М.: ГЕОСОРАО, 1997.-ч.т.-230 с.
5. Өнербаева З.О. Химия пәні мұғалімін технологиялық даярлаудың маңызы мен ерекшеліктері. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың әл – ауқатын көтерудің негізгі бағыттарын жүзеге асыру. Халықаралық ғылыми – тәжірибелік конф.мат. 12 наурыз. 2008 ж.
6. Қисымова Ә.Қ. Нұрланов Е.Б. Оқыту технологиялары I-бөлім. Алматы 2007. – 270 б.

IMPLEMENTATION OF CULTUROLOGICAL APPROACH TO THE THEORY AND PRACTICE OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

A.K. Sadykova – *cand. of ped.sc., ass.prof., Al-Farabi KazNU*

Түйін

Жаһандану мен оның қарама-қайшы құбылыстары білім беру алдында көп ұлтты және полимәдени орта жағдайында өмір сүруге бейім жас мамандарды даярлаудың күрделі міндетін коюда. Әлемдік қоғамдастыққа интеграция шетел тілінің жаңа рөлі мен мәртебесінің дамытылуына, оқыту үрдісін ұйымдастырудың құрылымы, әдістері мен формаларының өзгеруіне әкеледі. Шетел тілі қарым-қатынас орнату және тілі оқытылатын елдің мәдениеті мен мәдени мұрасы туралы білім алу құралы ретінде қарастырылады. Жоғарыдағының барлығы шетел тілін оқытудағы заманауи тәсілдерге жаңа интергративті анықтамалардың енгізілуін талап етеді.

Резюме

Глобализация с ее противоречивыми явлениями выдвигает перед образованием сложную задачу подготовки молодежи к жизни в условиях многонациональной и поликультурной среды. Интеграция в мировое сообщество объективно предполагает осознание новой роли иностранного языка, изменение целенаправленных установок, содержания, методов и форм, организации учебного процесса. Иностраный язык рассматривается в качестве средства общения и приобщения к культурному наследию стран и народов изучаемого языка. Все это вызвало необходимость введения новых интегративных дефиниций в современных подходах к преподаванию иностранных языков.

Globalization, with its contradictory phenomena poses the challenge of preparing young generation for life in a multi-ethnic and multi-cultural environment, which is determined by several factors. On the one hand, the twentieth century with satellite TV, computerization and development of electronic means of communication gradually began to transform the world into the communicative multilingual and multicultural environment. On the other hand, the pressing issues of intensification of intercultural communication caused the formation of the idea of axiological pluralism and cultural relativism, putting the objective of forming a greater tolerance among people, mentality of cooperation and empathy towards people of different nationalities.

Leading international organizations the UN and the Council of Europe declared that the global culture becomes a dominant idea of life and human development in the XXI century. Global academic community has come to the conclusion that today a young professional, in addition to mastering a certain amount of knowledge and skills, is obliged to demonstrate intellectual mobility and communicative activity, self-organization, self-criticism, motivation, high level of professional responsibility, as well as the ability and willingness to solve a variety of professional tasks, including non-standard ones.

The integration into the world community objectively presupposes understanding of the role of foreign language, changing of target value assumptions, contents, methods and forms of educational process organization. All this entails the reconsideration of ideas about the phenomenon of "learning a foreign language." A foreign language is seen as a means of communication and inclusion to the cultural heritage of the countries and nations of the target language. That is why in the recent years, in foreign language teaching methodology were developed the approaches aimed on the development of the student's personality, the formation of its culture by means of "foreign language".

"Learning a foreign language without acquaintance with the culture of the country, with the mentality of people who speak that language, states A.A. Leontiev - cannot ensure full language proficiency" [1, 7]. Learning foreign languages should be conducted in "an indissoluble unity with the world and culture of the people who speak these languages" [2,28].

In this regard, it is necessary to introduce new integrative definitions in the current approaches to the teaching of foreign languages. One of these concepts is «foreign language education», introduced into science by famous methodologist E.I. Passov in the late 90's. This term has now become generally accepted by foreign language teachers. "Foreign-language education" refers to holistically organized teaching process that contributes to the development of experience in creative activities, spiritual development of students as individuals and formation of a culture. The specificity of foreign language education, providing a source of great educational potential is that students study not only the language but also the culture of a foreign nation.

The interaction of the individual with the objects of a different culture, the interrelation between the representatives of different cultures that allow not only to become more aware of the unique cultural heritage of their ethnic group, but also to create the conditions for knowledge and understanding of the cultural values of other nations, the formation of respect for other cultures and their representatives. The dialogue between cultures is interpreted not only as a way of interacting between individuals, but also as a means of their relationship with the objects, phenomena of culture and art, different cultures in historical perspective.

According to culturological conception, the basic ideas of which belong to V.Krayevsky and I.Ya. Lerner, the content of education cannot be limited to a collection of information subject to acquisition and production, and includes an integral unit of culture-figured learning, which is an attempt to go beyond the paradigm of knowledge-education [3].

The purpose of education becomes increasing of human's personal potential and raising his or her ability to work in the upcoming subjective and social situations [4].

Significant impact on the development of a modern foreign language education have factors of general scientific, educational and linguistic character: the increasing anthropocentric character of the modern foreign language education and interest in the linguistic identity; cultural studies as an important factor of modern researches, the increased interest in pragmatics of language – development of linguapragmatics; intensification of socializing properties of foreign language education, which is associated with the changing nature of language communication and practical possibility of interactive communication via the Internet, which is a part of the global world-wide social and cultural environment.

Socio-cultural approach is one of the cultural approaches to learning a foreign language, that focuses on teaching intercultural communication in the context of socio-educational dominants of pedagogy, accumulating ideas of globalism, humanization, cultural sociologization of goals in the content of teaching a foreign language [5, 69].

Personality-oriented educational paradigm is reflected in the modern concept of language education, which plays an essential role in the personality formation of the student of any university. In student-centered learning, one of the means to achieve the ideal of an educated person can become a culture polylingual person, including social, communicative, logical and mental, emotional and informational culture components.

Modern achievements of cognitive linguistics are one of the main sources determining the basis and direction of modern language teaching theory and practice development. Cognitive linguistics considers language as a cognitive tool, a system that defines the presentation, coding and processing of information. This direction of linguistics on the basis of integrative theoretical positions (psychology, anthropology, philosophy, computerology) suggests dynamic, operational, process-oriented model of text understanding and generating based on a strategic approach. Thus, the sphere of interests of modern linguistics includes the mental framework of understanding and production of speech from the point of how the structures of language consciousness are "represented", i.e. how they are involved in processing of the information [6; 7].

In the process of the "secondary cognitive consciousness" formation in teaching a foreign language, concept or image of another world consecutively emerging in mind and the mechanism of linguistic identity formation is realized through the inclusion of a "structure of knowledge/consciousness" of such cognitive aspects as cognitive-social, cognitive-linguacultural, cognitive-conceptual, cognitive-anthropocentric or person-centered ones, states S.S. Kunanbaeva [8; 127].

Any cognitive act must include the acquisition, use and transformation of cognitive experience. Ability, which is responsible for the acquisition of experience, can be identified by learning abilities, productivity is determined by the application of general intellectual experience, and transforms the experience associated with creativity.

Change of scientific paradigms in the field of philosophical, linguistic and psycholinguistic studies caused the formation of a new ideology of foreign language education methodology, which since the 80s of the last century has found a distinct communicative character. The most important idea of the communicative approach is that it involves learning a foreign language in the function of communication. Methodological science has found a clear intercultural dominant, which was determined with such concepts as "intercultural communication" and "cross-cultural communication."

Intercultural communication is considered by scientists as the process of verbal and non-verbal communication between the communicants, who are the representatives of different cultures and languages [9, 5]. This is a person's ability to participate in the dialogue of cultures, that is, in intercultural communication [10].

V.V. Safonova defines intercultural communication as "functionally determined communicative interaction of people who represent different cultural communities or other people belonging to different geopolitical, continental, regional, religious, national and ethnic communities, as well as social subcultures" [11, 23].

If the result of the primary language education should be the formed linguistic identity, the result of education in the field of foreign languages is associated with the formation of "secondary linguistic identity" (I.I.Khaleyeva, N.D.Galskova and oth.) or a "subject of intercultural communication" as an indicator of a person's ability to fully participate in intercultural communication (S.S.Kunanbaeva). It involves the formation of an interconnected communicative, cognitive and socio-cultural development.

Thus, the basic generalizations concerning the cultural approach can be summarized as follows: considering education as a cultural phenomenon; cultural conformity as one of the most important conditions for the development of education and the realization of the idea of its humanization; person-oriented education through culture; and recognition of it as a decisive factor in the development of professional and personal qualities.

Summarizing all the above, we note that the cognitive linguacultural methodology as a universal conceptual framework of the modern theory of foreign language and polylingual education provides an innovational approach to the modeling and significantly changing the practice of organizing the educational process.

1. Леонтьев А.А. Мир человека и мир языка. - М.: Детская литература, 1984.-127 с.
2. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация/ С.Г.Тер-Минасова. - М.: Слово, 2000. - 360 с.
3. Краевский В.В. Теоретические основы содержания общего, среднего образования под ред. ВШК Краевского, И.Я. Лёрне ра. - М.: Педагогика, 1983. - 352 с.
4. Вербицкий А.А. Новая образовательная парадигма и контекстное обучение/ А.А.Вербицкий. - М.: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 1999. - 75 с.
5. Сафонова В.В. Изучение языков международного общения; в контексте: диалога культур и цивилизаций/ В.В.Сафонова. - Воронеж: Истоки, 1996. - 237 с.
6. Дейк ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация (перевода английского) Т.А.Дейк ван. - М.: Прогресс, 1989.-312 с.
7. Демьянков В.З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века// Язык и наука, конца XX.- М.: Ин-т языкознания РАН, 1995. - С. 239-320.
8. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования, Алматы, 2010.- 340с.
9. Халева И.И. Интеркультура - третье измерение межкультурного взаимодействия//Актуальные проблемы межкультурной коммуникации. Сб. научных трудов МГЛУ. - М.: МГЛУ, 1999. - Вып. 444. - С. 5-14.
10. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика, - 2-е изд./Н.Д.Гальскова, Н.И.Гез. - М.: Асадемия, 2005. - 319 с.
11. Сафонова В.В. Культуроведение в системе современного языкового образования// Иностраный язык в школе №3, 2001- с. 17-23.

«ОБРАЩЕНИЕ» КАК РЕЧЕВАЯ ЕДИНИЦА (на материале французского языка)

С.Н. Сейдомарова – магистрант 1-го курса специальность «Иностранная филология»
КазУМОиМЯ имени Абылай хана (Алматы)

Түйін

Бұл мақалада француз тіліндегі қаратпа сөздер туралы айтылған. Сонымен қатар Панкратова М.В., Пешковский А.М., Шведова Н.Ю., Полонский А.В., Гольдин В.Е. сияқты Ресей зерттеушілерінің қаратпа сөзге берілген анықтамалары келтіріледі және морфологиялық пен семантикалық сипаттамасы беріледі. Қаратпа сөздің адресатқа байланысты және норма жағынан түрлері белгіленеді. Мақалада тағыда қаратпа сөздің функциялық ерекшеліктері қаралады.

Resume

This article deals with the appeals and the definitions of appeals of Russian researchers as M.V.Pankratova, A.M.Peshkovskiy, N.Y.Shvedova, A.V.Polonskiy, B.E.Goldin, and morphological and semantic descriptions are given as well. The forms of appeals to addressee and criterion norms are defined and functional peculiarities of appeals are considered.

Изучение обращения – одна из актуальных проблем современной лингвистики. Являясь специфическим контактоустанавливающим средством, обращение представляет собой одну из самых употребитель-

ных речевых единиц практически во всех языках. Являясь составной частью речевого этикета, оно употребляется в самых разных ситуациях общения, используется людьми, имеющими самые разные социальные признаки, направлено разным адресатам. Изучение системы обращений представляет собой специфический инструмент анализа культуры носителей языка, так как используемый представителями различных этнокультур набор обращений является своеобразным отображением значимых с точки зрения этнопсихологии и культурной традиции признаков коммуникантов и ситуаций речевого общения. Наконец, обращения несут значительную коммуникативную нагрузку не только называя адресата, но устанавливая и поддерживая речевой контакт с собеседником, регулируя при этом представление о ситуации общения в целом и о речевых позициях партнеров, их социальных и личных взаимоотношениях.

Обращение - слово или сочетание слов, называющее лицо, которому адресована речь. Обращения в первую очередь служат имена людей, название лиц по степени родства, положению в обществе, профессии, занятию, должности, званию, национальному или возрастному признаку, взаимоотношениями людей. Формы обращения являются языковым средством выражения взаимных отношений между людьми в определенной социальной общности, поскольку «выбор вежливой или невежливой формы передает не только вкусы отдельных людей, но и языковые навыки отдельных классов общества или всего общества в целом» [1, 35].

Обращения обычно рассматриваются наряду с вводными словами и вставными конструкциями как осложняющие компоненты предложения. Оно изучено довольно основательно, однако, прежде всего по причине сложности и противоречивости лингвистической природы самого объекта, многие вопросы, в том числе относящиеся к определению основных признаков обращений, остаются пока нерешёнными или решаются различными учёными по-разному.

По мнению Панкратовой М. В., «обращение имеет непосредственное отношение к *нормам речевого этикета*, поскольку неотъемлемым свойством речи выступает ее *обращенность*, ее адресный характер.» [2, 5] Играя важную роль в межличностном общении, обращения способствуют взаимодействию говорящего и адресата и помогают создать особое коммуникативное пространство. Обращение, по мнению автора, обладает такими характеристиками *речевого стереотипа*, как воспроизводимость в фиксированной форме, высокая частотность функционирования в речи, направленность на четкую организацию и максимальную успешность коммуникативного контакта, т.е обращение можно определить как *этикетную речевую единицу*, играющую первостепенную роль в межличностном общении и создающую особое коммуникативное пространство.

А.М. Пешковский относил обращения к «словам и словосочетаниям, не образующим ни предложения, ни их частей». Формально основной ролью обращения является побуждение, что не даёт ему возможности вступить с каким-либо членом предложения, при котором оно стоит, в связь согласования, управления или примыкания, и оно остаётся, какой бы распространённости оно ни достигало, посторонней для данного предложения группой. Что же касается возможности самому образовать предложение, то для этого оно оказывается недостаточно самостоятельным» [3, 408].

А.В. Полонский считает, что обращение представляет собою адресатный центр предложения. «Адресатный центр функционально и синтаксически соответствует природе детерминанта, являющегося компонентом семантической структуры предложения и входящего в его грамматическую структуру в качестве распространяющего члена, связанного со всем составом предложения». На этом основании он определяет обращение как «синтаксический *адресатный детерминант* – особый распространяющий член предложения, который входит в семантическую структуру предложения; обладает специализированной словоформой (звательным падежом) с закреплённой за ней специфической функцией и синтаксической позицией в предложении; относится ко всей структуре предложения; сочетается с различными типами предложений» [4, 29-30].

Таким образом, проанализировав мнения различных авторов относительно лингвистического статуса обращения, можно сделать вывод, что обращение не является ни самостоятельным предложением, выражающим законченную мысль, ни полноценным членом предложения. Как слово оно, напротив, избыточно признаками, не свойственными слову (интонацией, предикативностью). *Обращение – это сложная, многофункциональная речевая единица, особенности функционирования которой, определяются коммуникативно-прагматическим контекстом.* Обращение является средством универсального характера, выработанным языком для обслуживания человеческого общения и установления связи между высказываниями и субъектами общения [5, 114], несущим значительную коммуникативную нагрузку и выполняющим ряд речевых функций в процессе непосредственного речевого контакта.

Учитывая лингвистический статус обращения, ситуацию и участников общения, а также морфологические и семантические характеристики выделяют различные виды обращений.

В качестве форм обращения могут использоваться имена собственные, титулы, обращения, связанные с положением, которое коммуниканты занимают в семье по отношению друг к другу, а так же личные местоимения. [6, 81]

В зависимости от **адресата** обращения могут выступать:

- Названия лица или группы лиц (*chers amis, mesdames et messieurs, cherie, Sir, Madame* и т.п.): *Venez ici, mes amis!*

«*Quel bon père vous avez, mes filles!*» dit elle, quand la porte avait fermé.

- Названия одушевлённого существа – не лица: *Vous avez, probablement, faim, mes petits chatons aimés!*

- Названия неодушевлённого предмета (обычно при олицетворении):

Petit sapin, je t'en prie,

Viens avec moi,

Noël, Noël est là!

По частотности употребления обращения делятся на:

- узуальные

- окказиональные.

Узуальные (лексикализованные и фразеологизированные) обращения являются единицами языка; **окказиональные** обращения являются единицами речи. Как единицы языка и речи можно рассматривать те узуальные обращения, которые в конкретном речевом акте получают приращения смыслов к инвариантному значению.

С точки зрения **критерия нормы** обращения можно условно дифференцировать на **нормативные** и **ненормативные**, поскольку выбор и использование обращения, как и любой другой речевой единицы, диктуется нормами, существующими в языке того или иного сообщества людей. К **нормативным** относятся те обращения, которые являются «нормами системы», т.е. они оторваны от конкретной речевой ситуации, носят всеобщий характер, а их знание является непременным условием для осуществления процесса коммуникации на данном языке. Подобные обращения имеют много общих черт с речевыми стереотипами, обладают такими характеристиками, как устойчивость, воспроизводимость в фиксированной форме, ритуальность. Их использование определяется условиями коммуникативной ситуации (кому адресовано сообщение, при каких обстоятельствах происходит общение и т.д.) и контролируется фоновым знанием говорящего, т. е. говорящий, владея нормами языковой системы, при адресации своего сообщения пользуется стандартной формулой обращения, которую он считает приемлемой в рамках данной коммуникативной ситуации. Нормы данного типа «...присутствуют в сознании коммуникантов имплицитно и обнаруживаются, как правило, в случае их нарушения». [7, 5]. Таким образом, адресант применяет речевой шаблон, принятый языковой системой конкретного общества.

К **нормативным** (или стереотипным) естественнее всего отнести этикетные обращения (например: *Monsieur, Madame, Ms., Mds., Sire*, др.) и профессионально-должностные (например: *Docteur, Professeur, Colonel, Ministre, Speaker*, др.), т. е. обращения, идентифицирующие социальный или профессиональный статус адресата. Но кроме них, **нормативными** (стереотипными) являются оценочно-характеризующие обращения, термины родства, обращения, идентифицирующие половозрастные признаки.

Ненормативными, на наш взгляд, могут быть названы те обращения, которые не присутствуют имплицитно в сознании говорящего, т. е. не являются нормами системы. В этом случае говорящий в процессе именованья руководствуется не стереотипной ситуацией, а личными знаниями о своем собеседнике, подчеркивая при обращении свою эмоционально-субъективную оценку собеседника (его поведения, одной из черт его характера, др.). Примерами подобных обращений могут служить: *M. Marié, M. Frais, M. Géant*.

Классификация французского обращения с точки зрения **морфологических характеристик** сводится к использованию в качестве обращения трех знаменательных частей речи: имени существительного, субстантивированного имени прилагательного и местоимения. Необходимо заметить, что только имя может реализовывать номинативную функцию языка, заключающуюся в способности языковой единицы именовать не только предмет или явление, но и любой другой элемент реального мира.

Имя существительное, обладающее «чрезвычайно неоднородным характером», отражает «номинативную деятельность говорящего-индивида». [8, 63] Имена существительные, выступающие в роли обращения, также отличаются неоднородностью.

Собственные имена существительные, функционирующие в качестве обращений, достаточно частотны и вариативны. Обращение, выраженное именем собственным, может быть представлено:

- полной формой имени, например: *Pierre, Cristine, Suzanne, Rosalie* ;
- краткой формой имени, например: *Cristy, Rose* ;
- уменьшительно-ласкательной формой имени, например: *Pierrot, Suzy, Rosy* ;
- только фамилией (а также прозвищем), например: *Dalton* ;
- сочетанием имени и фамилии, например: *Marie Cardinal*.

Нарицательные имена существительные, выступающие в роли обращений, характеризуются еще большей неоднородностью, что делает процесс их классификации довольно трудным, поскольку в его основу могут быть положены различные принципы и критерии. Среди нарицательных имен существительных часто используется подкласс абстрактных имен, которые характеризуют адресата «по его роли в жизни говорящего» и представляют его «как источник тех или других состояний автора речи». [9, 341]

В отношении *семантических характеристик* обращений необходимо подчеркнуть, что обращения содержат как минимум два (и более) дифференцирующих семантических признака. Например, обращение *petit garçon* содержит семантический признак пола и возраста, обращение *Sire* – пола и социального статуса, обращение *Duchesse* – пола и титула, обращение *papa* – пола, родственных отношений и возраста. Но этого нельзя сказать об оценочно-характеризующих обращениях, функционирующих в коммуникативных ситуациях, где действует персональная дистанция общения, единственным дифференцирующим семантическим признаком которых выступает признак личностного отношения. Так, например, обращение *chère(e)* может быть использовано по отношению к мужчине, женщине или ребенку, обращение *sot(bête)* также содержит только дифференцирующий семантический признак психологической характеристики адресата. Последний пример демонстрирует и тот факт, что в качестве обращений используются также и *имена прилагательные в субстантивированной форме*, например: *Qu'est-ce qui s'est passé... ma merveille ?* [10, 10]

Данные обращения относятся к оценочно-характеризующим, в которых весомое значение имеет субъективный фактор, поскольку «номинант, кроме осуществления номинативного замысла, преследует и другую цель – оценить называемый объект определенным образом» [9, 60]. Таким образом, подобные обращения содержат эмоциональный компонент, вкладываемый адресантом сообщения по отношению к своему собеседнику – адресату сообщения.

Кроме того, собственно *имя прилагательное* является частым спутником обращения: *mon gros, ma douce, mon vieux, ma toute belle*. По словам Н.Д. Арутюновой, «для апеллятивов типична, прежде всего, сочетаемость с прилагательными субъективного отношения», а «такие стандартные атрибуты апеллятивов, как *милый, дорогой, любезный, уважаемый*, выражающие отношение автора речи к адресату, сочетаются с именами любой семантики» [11, 356].

Обращения, выраженные *местоимением*, не отличаются значительной вариативностью. В основном, в качестве обращений используются следующие разряды местоимений: личное местоимение 2-го лица единственного или множественного числа – *tu/vous/toi*; определительные местоимения *tous, toutes*. Местоимения не называют адресата сообщения, а только указывают на него, из чего следует, что обращения, представленные местоимением, не могут реализовывать номинативную функцию, чем отличаются от всех остальных обращений. Кроме того, возможно использование в качестве обращения *местоимения в сочетании с именем числительным*, например: *Ecoutez, vous deux, j'ai soif*; а также в сочетании с приложением, например: *Oh, non, non ... Jaques – mon amour, qu'est-ce que tu as, toi?* [12, 98]; *Raoul, mon amour, n'interromps pas monsieur le Directeur* (Аумэ, 2).

В абсолютном большинстве описанных выше определений отмечается, что обращения называют того, к кому (или к чему) обращена речь. По вопросу об объекте обращения (адресате) учёные в целом единодушны. В сущности, любое существительное, обозначающее предмет, к которому может быть обращена речь, способно выступать в функции обращения (*многоуважаемый шкаф*). Однако безусловный приоритет среди обращений занимают личные существительные, личные местоимения, субстантивные сочетания и субстантивированные прилагательные, называющие лицо (собеседника).

Большинством авторов выделяются следующие речевые функции, выполняемые французскими обращениями:

- **номинативная** функция или функция наименования адресата в речи;
- **характеризующая** (Рязанова 1983) функция или функция демонстрации личного отношения к адресату;

- **этикетная** (Гольдин 1987) или социально-регулятивная функция, позволяющая говорить об общении как о процессе, протекающем в соответствии со сложившимися в данном обществе (социальной группе) конвенциональными нормами поведения для различных социальных ситуаций;

- **воздействующая функция.**

Основной функцией обращения признаётся назывная, **номинативная** функция, точнее – специализированная функция называния адресата – **апеллятивная**. Апеллятивная функция шире, чем номинативная функция, так как обращение – это не только называние, но и призывание адресата, оформленное звательной интонацией.

Проявление в форме обращения личного отношения к адресату, связанного с той или иной областью знаний говорящего о своем собеседнике, дает возможность говорить о наличии эмоционально-оценочного характера обращения, а, значит, и о его **характеризующей функции** в речи.

Выбор обращений зависит также и от других факторов, позволяющих многим авторам выделить другую значимую функцию обращения – **этикетную или социально-регулятивную**.

Обращение не только называет адресата речи, но и является индикатором межличностных отношений, обозначая типовое относительное положение адресанта и адресата относительно друг друга и социальной группы в целом.

То есть, обращение отражает ролевые функции коммуникантов, выражая равенство или неравенство общественного положения участников речи, соотношение их возраста, пола, степень их знакомства, что доказывает зависимость выбора обращения от сферы общения коммуникантов: от подчеркнуто официальной до фамильярной, интимной.

1. Будагов Р.А. Человек и его язык //ВЯ № 6 –1970 – С. 35.
2. Панкратова М.В. Формальные и функциональные характеристики речевых единиц обращения: лингвистическая интерпретация примеров языкового материала. – Вестник ИГЭУ Вып. 1 – Спб, 2008. – С. 5-7.
3. Пешковский А. М. Синтаксис в научном освещении. – 8-е изд., доп. – М., 2001. – С. 408.
4. Полонский А. В. Категориальная и функциональная сущность адресатности: Автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.01 /А. В. Полонский; Орловский гос. ун-т. – Орёл, 2000. – С. 29–30.
5. Гольдин В.Е. Обращения: теоретические проблемы.- М., 2009. – С. 114.
6. Bonvillain N. Language, Culture and Communication – N.J., 2003. - P. 81
7. Анисимова Е.Е. О коммуникативно-прагматических нормах текста// Прагматика и структура текста. – М., 1983.– С. 5.
8. Карташкова Ф.И. Косвенная номинация в аспекте мыслительно-языковой деятельности. – Иваново, 2003. – С. 63.
9. Арутюнова Н.Д. Номинация и текст // Языковая номинация: Виды наименований. – М., 1977. – С. 341-346 .
10. Cardinal M. La clé sur la porte. – М., Vissaya Scola, 1988.
11. Арутюнова Н.Д. Семантика начала и конца. – М.2002, с. 356
12. Neil J. Her Consultant Boss. – L., 2002.

УДК 41

С 31

ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ТАҢБАЛЫҚ-СИМВОЛДЫҚ КӨРНЕКІ ҚҰРАЛДАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Ж.И. Сейтимова – ҚазМемҚызПУ, Қазақ филологиясы және әлем тілдері факультеті,
шетел тілін оқыту әдістемесі кафедрасының оқытушысы

Түйін

Тұлғаға-бағдарланған іс-әрекеттік тәсіл білім берудің жетекші парадигмасы ретінде білім берудің барлық деңгейлерінде оқытудың әдістемелік мәселелерін жаңа тұрғыдан қарастыру бүгінгі күнде білім берудің көкейкесті мәселелерінің бірі болып табылады. Мақалада шетел тілін оқытуда таңбалық-символдық көрнекіліктерді пайдаланудың педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылып, педагог ғалымдардың еңбектеріне шолу жасалады.

Резюме

В статье рассматриваются педагогические возможности использовать знаково-символического метода обучения в преподавании английского языка.

Summary

Consideration from new positions teaching methodical problems of personal – focused functioning method as a leading paradigm of education at all levels of teaching. In article is examined pedagogical opportunity of using sign- symbolical visual demonstration in the course of foreign language teaching at high school.

Халқымыз әрқашан да ұстаз мәртебесін көтеріп, аса жоғары қастерлеп, бағалаған. «Ұстаздық еткен жалықпас, үйретуден балаға», «Адамның адамшылығы жақсы ұстаздан болады» деп айтқан ұлы Абай. Ал чехтің педагогы Я.А.Коменский: «Мұғалім мәңгі нұрдың қызметшісі, ол барлық ой мен қимыл әрекетіне ақылдың дәнін сеуіп, нұр құятын тынымсыз жалын иесі» деп ұстаздар қауымын жоғары бағалаған [1].

Кейінгі жылдары жаңашыл педагогтар көрнекіліктердің ішінде таңбалы-символдық көрнекі құралдарды қолдануға деген қызығушылықтарының артқандығын кездестіреміз. Біздің жүргізген талдау жұмысымызда отындық ғалымдардың таңбалы-символдық көрнекі құралдарды тарих, биология, география пәндерінде қолданудың тиімділігі жөніндегі зерттеу жұмыстарымен таныстық. Ал ағылшын тілін оқытуда таңбалы-символдық көрнекі құралдарды оқыту үдерісінде қолдану жөнінде алыс жақын шет елдерде ішінара қарастырылғанымен қазақстандық ғалымдардың қарыстырмағандығы анықталды. Сондықтан біз өз мақаламызда таңбалы-символдық көрнекі құралдарды пайдаланудың педагогикалық мүмкіндіктері теориялық тұрғыдан қарастырамыз. Таңбалық-символикалық құралдар оқыту үдерісінде нақты заттардың орнын алмастырып қана қоймайды, сонымен бірге белгілі құрылымда ішкі байланыстарды қамтиды, яғни объектілер, құбылыстар, үдерістердің мәнін қамтиды. Сондықтан, өзінің қызметінің сипаты бойынша, таңбалық-символикалық құралдарды біз бірнеше түрге бөлеміз:

1. Нақты заттардың сызбалары көрсетілген таңбалық-символикалық құралдар. Бұл шынайы табиғаттағы немесе өндірістергі объектілерді немесе құбылыстарды бақылау мүмкіндігі болмаған жағдайда ерекше маңызды болады. 2. Эмпирикалық зерттеудің құрылымы көрсетілген таңбалық-символикалық құралдар. Осындай көрнекі құралдар оқушыларды эмпирикалық деңгейде өзбетінділік танымдық іс-әрекетке енгізуге мүмкіндік береді, оның барысында ғылыми танымның келесі тәсілдері мен құралдары қолданылады: салыстыру, өлшеу, эксперимент, талдау, белгілі бір заңдар мен теңестірулерді қалыптастыруға байланысты индукция. 3. Теориялық зерттеудің құрылымы көрсетілген таңбалық-символикалық құралдар. Көрнекіліктің осындай оқу құралдарының маңызды міндеті – объективті шындыққа мазмұнының толыққандылығы мен нақтылығы бойынша қол жеткізу. Оқытудың осы құралдарының танымдық іс-әрекеттің құрылымында, келесі танымдық тәсілдер мен құралдар қолданылады: абстракция жасау – заттардың қасиеттері мен қатынастарынан ауытқу; идеализация – таза ойша заттарды құрастыру үдерісі («материалды нүктеге», «идеалды газ», абсолютті қатты дене және т.б.); синтез немесе біріктіру – талдау нәтижесінде алынған элементтерді жүйеге біріктіру; дедукция – танымның жалпыдан жекеге қарай қозғалысы; абстрактіден нақтыға қарай көтерілу және т.б. Осындай көрнекі құралдармен жұмыс, теориялық білімнің спецификасын және олардың эмпирикалық білімнің алдындағы басымдылығын айқындауға мүмкіндік береді[2].

Эмпирикалық білімді қарастыруда, нақты заттарды қолдану жағдайында, біз олардың негізгі сипаттамаларын анықтадық. Енді теориялық білім мен эмпирикалық білімнің арасындағы айырмашылықтарды бағалау мүмкіндігіне ие болу үшін, олардың негізгі сипаттамаларын айқындаудың мәні бар:

1) Теориялық білімдер ұғымдар, ой қорытындылары, заңдар, категориялар, принциптер, үлгілер және т.б. сияқты абстракция жүйесінің көмегі арқылы мүмкін болатын, әмбебап ішкі байланыстар мен заңдылықтарды талдау арқылы пайда болады.

2) Анализ немесе талдау және синтез немесе біріктіру, құбылыстардың мәнін ашатын мазмұнды жалпылау ретінде болатын зерттелетін құбылыстар туралы біртұтас бейнені қалыптастыруға мүмкіндік береді.

3) Теориялық білімдер заттардың байланыстары мен ішкі қатынастарын көрсетеді және сезімдік бейнелердің шегінен асып түседі.

4) Теориялық білімдер біртұтас жүйенің шынайы жалпы қатынастары және оның алуан түрлі айырмашылықтары арасындағы байланыстарды тіркейді.

5) Теориялық білімдерді нақтылау, біртұтас жүйенің ерекше және бірлікті бейнелерін айқындаудан және түсіндіруден құралады.

6) Теориялық білімдер ең алдымен, танымдық іс-әрекеттің тәсілдері, әдістері мен жолдары арқылы көрініс береді, содан кейін таңбалық-символикалық жүйелерде көрініс береді.

7) Практикалық білімнің құрылымы арқылы көрінетін көрнекіліктің таңбалық-символикалық құралдары. Олардың көмегі арқылы оқушылар теориялық білімнен практикалық білімге қарай көтерілу

бойынша іс-әрекетке енеді. Көрнекіліктің осындай оқу құралы ретінде, мысалы, Ван-дер-Вальстің теңдігін алуға мүмкіндік беретін, танымдық іс-әрекеттің құрылымын көрсететін көрнекілік болуы мүмкін[3].

1) Зерттелетін объектілер мен құбылыстардың құрылымы кеңістіктік-графикалық және шартты-таңбалық формада көрінетін таңбалық-символикалық құралдар. Бұндай көрнекі құралдар зерттелетін құбылыстың мәнін ашуға мүмкіндік береді[4].

Графиктер – шамалардың арасындағы функционалды тәуелділікті көрсететін көрнекі құралдардың бірі. Графикалық көрнекілікті қолдану, графикалық сауаттылықты меңгеруге және құбылыстар мен үдерістер арасындағы сандық байланыстарды терең түсінуге көмек береді.

2) Мазмұнды белгілейтін таңбалық-символикалық құралдар. Бұнда зерттелетін объектінің құрылымы жасырын болады. Көрнекіліктің бұл түрін таңбалық құралдар деп атайды. Осы тұрғыда оқытудың барлық көрнекі құралдары екіге бөлінуі мүмкін: 1) классикалық; 2) классикалық емес. Біздің пікірімізше, бұлай бөлу көрнекіліктің осы құралдарының мәні бойынша айқындалады. Осы жағдайда, таңбалық құралдар (оның математикалық аппараты) автоматты түрде зерттелетін объект туралы классикалық бейнелердің қолданылу критерийіне сандық «баға» береді[5].

3) Макроәлемнің классикалық теориясына қарама-қайшы келетін жаңа физикалық объектілер қолданылатын таңбалық-символикалық құралдар. Жаңа физиканың үлгісінің «иллюстративті» сипаты болады. Ол құбылысқа қарағанда, «басқа материалдан» құралады, ал құбылыс макроскопиялық материалдан жасалады». Ағылшын тілін оқытудағы қолданылатын оқытудың барлық әдістемелік принциптері, бір жағынан, алуан түрлі базалық білім, білік және дағдыларды дамытуға және бекітуге бағытталған, ал екінші жағынан, таным үдерісін тереңдетуге бағытталған. Ойлау үдерісін қызықты формада ұйымдастырған дұрыс. Оқу үдерісінде осы үдерістің субъектілерінің таңбалық-символдық модельдеуді меңгеру қажеттілігі, яғни идеалды таңбалық-символдық үлгілерді операциялау қажеттілігі, үлгілеудің ғылыми танымның әдісі ретіндегі мәні ғана емес, сонымен бірге бірқатар психологиялық-педагогикалық теориялардың мәнімен айқындалады: ақыл-ой әрекеттерін сатылы қалыптастыру (П.Я.Гальперин, Н.Ф.Талызина), оқу іс-әрекеті (С.Л.Рубинштейн), мазмұнды жалпылау (В.В.Давыдов, Д.Б.Эльконин), ақыл-ой әрекеті тәсілдерін қалыптастыру (Н.А.Менчинская, Д.Н.Богоявленский, Е.Н.Кабанова-Меллер), оқу материалының дидактикалық бірлігінің артуы (П.М.Эрдниев)[6] және т.б. п сана ал микроәлемдегі құбылыстар мен үдерістер сипаттайтын ұғымдар жаңа емес.

Осылайша, ағылшын тілін оқыту әдістемесінде оқытуда таңбалық-символдық көрнекілік құралдарын қолданудың практикалық тәжірибесі бар екендігі анықталып, оны пайдаланудың тиімділігіне көз жеткіздік.

1. Коменский Я.А. *Избранные педагогические сочинения в 2-х томах. Под ред. А.И. Пискунова.* - М.: Педагогика, 1982. Т.1.-656 б.
2. Гальскова Н.Д. *Современная методика обучения иностранным языкам.*-М.,2000.
3. Столярчук Д.С. *Знакова – символическая наглядности как средство обобщения и систематизации знаний учащихся по физике в средней школе: автореферат. Канд. пед.наук.*-Киев.1987.-24б.
4. Салмина Н.Г. *«Знак и символ в обучении».* – М.:педагогика,1988.-175б.
5. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. *Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика.*-М., 2004.-16-27б.
6. Нұғыманов.И.Н.*Химиялық символика мен номенклатураны оқыту.*-Алматы: Мектеп,1980.-124б.

THE ETHICS OF TRANSLATING AND INTERPRETING

А.М. Жалалова – аға оқытушы,

Н.Юсупова – I-курс магистранты,

Абай атындағы ҚазҰПУ, магистратура және PhD докторантура институты

Түйін

Мақаланың басты мәселесі - ауызша және жазбаша аударманың этикалық нормалары. Барлық мәдениетті қоғамда аудармашылардың жұмыс барысында, ұжымда жалпы және іскерлік этиканы ұстану дағдысы жайлы кеңінен сипатталады.

Резюме

В данной статье рассматриваются главные нормы этики перевода, как и письменного так и устного. Как и в любой другой сфере, в переводе существует своя профессиональная этика, которая включает в себя элементы деловой и общей этики, принятой в любом культурном обществе.

"After the "space", translation and interpreting are the most complex and unknown phenomenon," says the famous linguist S. G. Barkhudarov, quoting the English philosopher Rogers.[1] Language, as we know, is the most important means of human communication, through which people exchange thoughts and mutual understanding. Communication between people who speak different languages can be realized in two ways: orally and in writing. If communicators speak in the same language, the communication takes place directly, but when people speak different languages, direct communication becomes impossible. Translation, therefore, is an important tool, ensuring the fulfillment of its communicative function of language in those cases where people express in different languages. Translation plays an important role in exchanging ideas between different peoples and serves to spread cultural treasures in modern world, there are international contacts of different fields: culture and business, science and sports, of course, tourism. On the one hand, translating promotes interest in the language of the "masses." On the other there are more and more increasing demands for professional translators. Translators needed everywhere: talks and conferences, exhibitions and seminars, travel groups and overseas tours. Of course, the most demand of professionals is in the major European languages like English, German, French, Spanish, Italian, etc.

What does translation mean? At first side - it's simple. What was said in the original text, we should present in another language. But there is an old anecdote about a seminarian who had to translate the Latin sentence «Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma». This is the Gospel saying "The spirit indeed is willing, but the flesh is weak" which seminarian translated as "Alcohol is good, but the meat is addled." And this translation is right in the sense that each of the words translated correctly in grammatical and lexical way. Only the meaning of the original text, it certainly is not right.

And Boris Pasternak in the "Comments to the translations of Shakespeare," says that "... the translation must give the impression of life, not literature." At a conference on the problems of translation speaker began his speech as follows: "Art is big problem in general. The art of translation is generally difficult problem." And so, the difficulties faced by the translator, are numerous. And the first of them - the understanding of the original. Particular difficulties arise when source and target languages belong to different cultures. For example, if translator is European person who tries translate somebody or something originally from Arabic countries or Asia. We have different cultures and traditions, so usually we can make mistake when we don't understand them. And it is not because of less of knowledge, it is because of different mentality and of course culture.

After saying a few words about culture and art of translating we can easily transfer to the ethics of translating which is also very interesting issue in our modern society. As in any other field, the translation has its own professional ethics, which includes elements of the business and general ethics, adopted in any polite society. However, the conversion of the some specific features that are behind the scenes must follow every good professional. The professional career of the interpreter is based on interpersonal communication that occurs between the translator and the client, and between colleagues. That is why it is important to carry out ethical standards that exist in this field. At first, the ethics focuses on creating a positive image of the client interpreter. After all, if the employee is remembered in positive sides to the employer, it means that next time this client will work again with this translator or will need the services of the firm. This creates not only the reputation of the individual worker, but also the company as a whole.[2]

Ethics is the art of conduct. Situational rules of conduct require full adaptation of translator to a situation in which he finds himself. The great scientist or a movie star can be dressed provocatively or behave inappropriately but translator can not. Because, in the role of the translator should be visible as a person, not to divert the attention, his task is give right and accurate information. Therefore, he should be dressed neatly and as applicable, to comply with the generally accepted rules of decency. He violates them only if they are incompatible with its primary professional role in the situation. For example, if he wants to transfer during the dinner, it is not necessary to eat and drink. Backstage at communicating translator can not participate in the conversation as an equal interlocutor; otherwise it will distort the information source and lose its reliability as a translator. So his task is to adapt, but to work.

Ethics of translators is not much different from the ethics of interpersonal communication. General rules to be followed by a person working in this field, are confidentiality, respect for the client and his or her wishes, and commitment. This does not mean that you need throughout and fully agree with the customer, but translator must prove his correctness in very polite and ethical way. Correct relation to the customer and showing politeness and friendliness are more about human ethics, which should be not only in work but also in life. However, another important rule of professional activity is the accuracy of information. The point is that the information provided by the client should not get to a third person without the agreement of the customer. This applies both to the interpretation and written way of translation. In some cases, an interpreter can be invited to business conversations

and meeting. And interpreter must keep that information which he got there. Otherwise, it can lead to variety of negative consequences, including the entering of an interpreter in the black list, and then it will be difficult to find a job in this field. Often translators work with the citizens of other countries, and the impression left by one person, can automatically move to the treatment of all his fellow citizens, which is another good reason to show their best side. Not only professional (although they are important), but also the personal qualities of an interpreter which influence the level of his relationship with the customer. However, do not be too polite, it is important to maintain the level of self-esteem in communication with the client.[3]

A professional translator or interpreter does not simply translate words from one language to another. His duty is to interpret and connect ideas from one culture to another. Faithfully conveying ideas requires translators and interpreters to express appropriate intonation and inflection and to properly transmit the concepts and inferences of the speaker to the listener (interpreter) or the writer to the reader (translator). Typically, translators render in one direction while interpreters alternate between two languages. Professional translators and interpreters need comprehensive mastery of grammar, syntax and vocabulary of both the source and target languages, and in-depth understanding of cultural norms. Additionally, extensive diverse general knowledge increases the translator's or interpreter's understanding and skill.

Interpreters must take care of their health because his physical condition affects the quality of the translation. Translator has the right to react emotionally to the individual defects in speech and speaker should not play them, it is oriented to the interpretation given to the oral version of the literary standard language translation. On his lack of competence translator must immediately signal, and noticed for a correct mistakes and not hide, it is a guarantee of high quality translation and credibility of others. In translation the translator must follow its design to ensure correct attitude towards the customer. The translator is not the part of conversation or the opponent client, this implies that the text for translation untouchable.

A faithful interpretation or translation conveys the message the speaker or writer intends. A thorough rendering of the source language message considers linguistic variations, tone and the spirit of the message without omitting or altering statements or adding unsolicited explanations. A transliteration (literal word-for-word translation), however, may not convey the message or make sense, particularly in the use of idioms. In that case, substitute an appropriate, equivalent cultural idiom to maintain the spirit of the message.

Following ethical standards will not only be successful in the field of translation, but also leave a positive impression on people you work with, which in itself is important. Translation etiquette is a set of written and unwritten rules of behavior of interpreter in the discharge of his professional duties, and in relations with colleagues, customers, translation and translation agencies. [4]

The total translational etiquette includes approximately the following:

- The translations in time with proper quality
- Fair treatment of all its responsibilities
- Punctuality (Interpretation)
- Polite and correct relations with all participants of the translated event

These rules are very similar to the rules of conduct with clients and translators and translation agencies. There are much information about the ethics of translator and interpreter. Now I'm going to give you some practical advices from my own experience. What the translator should not allow in any case?

Do not:

- demonstrate your ignorance, ignorance of the issue, lack of preparedness, to argue in your defense;
- to attract too much attention, to behave carelessly or too emotional
- engage in private conversations with the negotiators (especially on sensitive issues regarding the company and employees);
- express their attitude to translate the statements, even if they are controversial;
- interrupt and supplement a fellow translator, you are working in pairs, allowed intervention only if a colleague is clearly unable to cope with the translation;
- transfer in the third person: "He said that ..." - this is a big mistake;
- distracted by extraneous talking on a cell phone (it must be turned off);
- wear too bright or informal clothing to meetings and conversations, it is recommended classical style.

1. S. G. Barkhudarov // "Ethics of translation and interpreting", p.22

2. Sandra Bermann & Michael Wood Nation // *Language, and the Ethics of Translation* p.37

3. Алексеева И. С. // *Профессиональное обучение переводчика: Учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей.* — СПб.: Издательство «Союз», 2001, стр 18

4. Danilo Nogueira, Kelly Semelini // "The ethics of translator". *Translation Journal*, 2005, pages 51-53.

TEACHING PHILOSOPHY

Ч.Н. Асаналиева – *Ж.Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук Университетинин Педагогикалык Кадрларды максаттуу даярдоо Институтунун агаокутуучусу. Четтил дерциклдык комиссиясынын жетекчиси*

Teaching is a lifelong learning process of learning about new philosophies and new strategies, learning from the parents and community, learning from colleagues, and especially learning from the children. The teaching philosophy is becoming a more common part of academic life for both faculty and graduate students. A teaching philosophy is a self-reflective statement of teacher's beliefs about teaching and learning. In addition to general comments, your teaching philosophy should discuss how you put your beliefs into practice by including concrete examples of what you do or anticipate doing in the classroom. The teaching philosophy is a document in progress. As your teaching changes and your professional identity grows, your teaching philosophy will also change and grow.

I believe that most of us have our own teaching philosophy. As a teacher, I have the utmost confidence that every individual is able to strive for success in their academic performance. In order to realize that, I should try my best to promote growth by employing creativity, stressing the importance of education as well as giving my students the freedom to think and discover knowledge. Moreover, I also appreciate that each different individual is unique therefore any ideas, opinions, criticisms and suggestions from them should be taken into consideration. Each student is a unique individual who needs a secure, caring, and stimulating atmosphere in which to grow and mature emotionally, intellectually, physically, and socially.

Goal number one is to educate the students in my classes. I want them to learn the material of my courses in a permanent, long-lasting way

I want to inspire students, to change their lives, so that they discover life paths that they had never considered before. This may seem arrogant and ambitious, but I've seen it happen

I relish the privilege of getting to know the students in my classes, to talk with them, to visit, to joke, to develop relationships and most importantly to become friends. Teaching a thrill!

Teaching provides an opportunity for continual learning and growth. One of my hopes as a teacher is to instill a love of learning in my students, as I share my own passion for learning with them. I feel there is a need for compassionate, strong, and dedicated individuals who are excited about working with children. In our competitive society it is important for students to not only receive a solid education, but to work with someone who is aware of and sensitive to their individual needs. I am such a person and will always strive to be the best teacher that I can be.

I am learning. I learn something new with every semester that I teach. I have learned a lot in the time that I have been here, but I have also come to appreciate how much more I have to learn. I find teaching to be a constant challenge. I have learned that there is no "right way" to teach something, because every group of students is different. Sometimes a lesson which works with one group of students will fail miserably with another group of students, and so I simply have to take a deep breath and try another approach. Thus, I think that perhaps my greatest strength is my flexibility and my ongoing efforts to become a better teacher. As fundamental principle, I think that what I do in the classroom is far less important than what the students themselves do, in and out of class. The most important facets of my courses are what I require the students to do, the set of activities and assignments that I give to the students.

When I first started teaching, many years ago, I was most concerned that my students learned the things I thought they needed to know, whether those were topics about English speaking countries culture, how to write persuasively, or the ins and outs of library research. Whether I was teaching skills or content, I believed my first responsibility was communicating information that I had already chosen.

Over the years I experienced a series of realizations, some prompted by my students, others by circumstance, which have led me to my current approach to teaching. I also realized that my students would have to find their own reasons and approaches, in their own lives, to pursue scholarship. Without this personal motivation and individual approach, no information I present, no skills I model will be of any use to them. I began to focus on communicating my own enthusiasm to my students, so that even if they did not absorb every detail I presented during class, they would be interested enough to work with me on finding the best learning process and to keep learning on their own.

There are basic three-part processes:

You will begin by generating ideas for your teaching philosophy based on your attitudes, values, and beliefs about teaching and learning.

You will organize your ideas and create a working draft. You'll also check to make sure that you've illustrated your personal beliefs with specific examples of classroom practice that take into account disciplinary contexts and constants.

You will assess your first draft, comparing it to a rubric – a set of guidelines – for effective teaching philosophies. Your assessment should point the way toward gaps in the essay or areas that need to be reworked during subsequent revisions.

The pedagogical challenge of helping each student make an individual connection to writing is at the root of my three main interests: Multiple Intelligence Theory, Web-supported Instruction, and Inter-cultural communication. Multiple Intelligence theory posits that a student's preferred medium for thinking and communicating is the best through which to introduce new skills and concepts, and it tries to determine how teachers might identify and then use that medium in the classroom. Computer technology can make non-textual material far easier to bring into a class, both for students and teachers, and its use has helped us see how Multiple Intelligence theory might be applied. This technology can further allow students to pursue their studies more independently, setting their own pace and choosing their own path.

Now, when I teach, I try not just to impart information and skills, but also enthusiasm for the subject and the process of studying. I aim to make my students aware that the challenges facing me as the teacher also face them when they write, or speak, or otherwise communicate in our class and in general. Taking this approach has led to more productive discussions and feedback in class because the students and I talk explicitly about what I am trying to teach them and how that relates to the choices I have made in presenting material, creating assignments, and figuring grades. Talking about how an assignment is supposed to work and what skills it should help polish leads students to be more conscious of their own learning process. Students are then better able to identify their own difficulties with an assignment and suggest solutions. I also talk to students about why I teach certain ways of writing, or choose certain topics for assignments, so that they can see the context of an academic community in which they write. The students further learn that we all make choices when communicating, and we all make interpretations when listening or viewing; they become active participants in learning and thus more invested in the outcome, and in continuing beyond the end of any one class.

I try to teach each student as an individual, because each will have different needs in writing based in their own unique situation, and these are shaped by "intelligences," by cultural background, by the major they choose, and countless other factors. There is no one right approach for me to take as a teacher, or for them to take as writers. Instead, I focus on helping students identify and understand their own particular writing needs, and to find the best way in which to meet those needs. I believe that each child is a unique individual who needs a secure, caring, and stimulating atmosphere in which to grow and mature emotionally, intellectually, physically, and socially. It is my desire as a educator to help students meet their fullest potential in these areas by providing an environment that is safe, supports risk-taking, and invites a sharing of ideas.

There are three elements which are conducive to establishing such an environment
the teacher acting as a guide,
allowing the child's natural curiosity to direct his/her learning, and
promoting respect for all things and all people.

When the teacher's role is to guide, providing access to information rather than acting as the primary source of information, the students' search for knowledge is met as they learn to find answers to their questions. For students to construct knowledge, they need the opportunity to discover for themselves and practice skills in authentic situations. Providing students access to hands-on activities and allowing adequate time and space to use materials that reinforce the lesson being studied creates an opportunity for individual discovery and construction of knowledge to occur.

Equally important to self-discovery is having the opportunity to study things that are meaningful and relevant to one's life and interests. Developing a curriculum around student interests fosters intrinsic motivation and stimulates the passion to learn. One way to take learning in a direction relevant to student interest is to invite student dialogue about the lessons and units of study. Given the opportunity for input, students generate ideas and set goals that make for much richer activities than I could have created or imagined myself. When students have ownership in the curriculum, they are motivated to work hard and master the skills necessary to reach their goals.

Helping students to develop a deep love and respect for themselves, others, and their environment occurs through an open sharing of ideas and a judicious approach to discipline. When the voice of each student is heard, and environment evolves where students feel free to express themselves. Class meetings are one way to encourage such dialogue. Students have greater respect for their teachers, their peers, and the lessons presented when they feel safe and sure of what is expected of them. In setting fair and consistent rules initially and stating the

importance of every activity, students are shown respect for their presence and time. In turn they learn to respect themselves, others, and their environment.

For me, teaching provides an opportunity for continual learning and growth. One of my hopes as an educator is to instill a love of learning in my students, as I share my own passion for learning with them. I feel there is a need for compassionate, strong, and dedicated individuals who are excited about working with children. In our competitive society it is important for students to not only receive a solid education, but to work with someone who is aware of and sensitive to their individual needs. I am such a person and will always strive to be the best educator that I can be.

I believe each and every child has the potential to bring something unique and special to the world. I will help children to develop their potential by believing in them as capable individuals. I will assist children in discovering who they are, so they can express their own opinions and nurture their own ideas. I have a vision of a world where people learn to respect, accept, and embrace the differences between us, as the core of what makes life so fascinating.

I should practice professionalism such as showing good leadership skills for my students. In my opinion, being an authoritarian will only create a distance between a teacher and a student. As a teacher, I should be able to attend to my students' personal and academic needs whenever needed. In addition, I will try to create a comfortable learning environment based on respect instead of fear. In order to achieve that, I must build strong rapport with my students so that all of us can learn in a conducive and fun environment. Likewise, communication is apparently an important key to an effective teaching and learning process in the academic setting.

My students are my main priority and I am aware that each of them has different level of proficiency in English language. During class, I believe that most people learn best when they are not passively observing a lecture, but instead when they are actively participating in the lesson, when they are involved, explaining, solving, talking, trying, working, and struggling. People learn when they are figuring things out for themselves, rather than expecting others to teach them. I believe that by creating a student-centered learning, my students will be able to take charge of their own learning with little assistance from the teacher. This will inculcate a sense of responsibility in them in terms of achieving their learning goal. As a teacher, one of my roles would be to coach and facilitate them throughout the learning process by providing information and giving useful guidelines in order for them to achieve their learning target.

By being more resourceful, I will be able to achieve self-satisfaction and success in teaching. As a teacher, I am open to new ideas and suggestions therefore I would like to be more involved in educational activities, attend educational talks and participate in forums or conferences to further expand my knowledge. Moreover, being up-to-date with the latest information, keeping in touch with global issues and getting my hands on the latest technology are some of the ways for me to improve myself. In my view, I could also incorporate them into my classroom practice because as for me, knowledge-wise, teachers should be at least two or three steps ahead of their students. Therefore I have to be well-prepared for every lesson by planning my time and materials efficiently to ensure that a successful lesson takes place. I also feel that it is wise to reflect on every lesson that has been conducted so that I can identify the strengths and rectify the weaknesses.

Last but not least, my students should be encouraged to explore every opportunity to utilize the authentic resources around their environment. In order to achieve this, I would vary my teaching styles while at the same time encouraging critical thinking skills among my students. In my personal point of view, a teacher should dare to be different. I think that learning should not only be limited within the four walls. I will try to make my lessons more relevant and appropriate to my students so that they can relate whatever they learn in the classroom with the 'real' environment outside of the academic setting. At the end of the day, my students should be able to have self-confidence, good interpersonal skills and excellent knowledge once they have mastered the crucial skills to survive outthere.

Teaching philosophies are typically between one and four double-spaced pages but may be longer or shorter depending on your circumstances. They are written for two particular audiences. The first is search committees, since teaching philosophies are increasingly becoming part of the academic job search dossier. The second audience is yourself and your colleagues. In this case, the teaching philosophy serves a formative purpose — a document that helps you reflect on and improve your teaching.

During the 20 years I have been working in the field of English language teaching and learning, I have put myself in the position of language learner rather than teacher. In addition to enjoying language study and finding the process fascinating, I have learned something from every teacher I have ever had, even the worst of them. I think a good teacher should have qualities of four areas, such as: affective characteristics, skills, classroom management techniques and academic knowledge.

1. Haugen, Lee. "Writing a Teaching Philosophy Statement." *Center for Teaching Effectiveness. Iowa State University.*
2. Lang, James M. "4 Steps to a Memorable Teaching Philosophy." *The Chronicle of Higher Education. August 29, 2010.*
3. Mangum, Teresa. "Views of the Classroom." *Insider Higher Education. October 28, 2009.*
4. Montell, Gabriela. "How to Write a Statement of Teaching Philosophy." *The Chronicle of Higher Education. March 27, 2003.*
5. Montell, Gabriela. "What's your Philosophy on Teaching, and Does it Matter?" *The Chronicle of Higher Education. March 27, 2003.*
6. O'Neal, Chris, Deborah Meizlish, and Matthew Kaplan. "Writing a Teaching Philosophy for the Academic Job Search." *CRLT Occasional Papers. No. 23. University of Michigan Center for Research on Learning and Teaching. 2007..*
7. Van Note Chism, Nancy. "Writing a Philosophy of Teaching Statement." *Ohio State University.*
8. Vick, Julie Miller and Jennifer S. Furlong. "Writing Samples and Teaching Statements," *Julie Miller Vick and Jennifer S. Furlong, The Chronicle of Higher Education Dec. 20, 2010.*
9. Mark Lenczen Prize for Publishing on Teaching Philosophy (2002, 2004, 2006, 2010)

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ БІЛІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ж.Л. Садықова – п.ғ.к., Қазақ экономикалық университеті, Дене тәрбиесі кафедрасы

Резюме

Данная статья посвящена формированию знаний учащейся молодежи о физической культуре и физическом воспитании и совершенствованию знаний учащейся молодежи на основе разработки теории и практики процесса развивающего воспитывающего обучения, а также разработана авторская концепция формирования физической культуры и физического воспитания учащейся средних школ и студентов.

Summary

Given article devoted the formation of sports and physical education training of studying youth and perfection of the knowledge of studying youth about the physical education and physical culture on the basis of working out the theory and practice of process of developing and bringing up training, as well as the author's concept of sports formation and education of pupils of high schools and students is developed.

Оқыту мен дене тәрбиесі жөніндегі білім беруді іс жүзінде шешу мен ғылыми тұрғыдан оны дайындаудың жаңа деңгейі, сондай-ақ бір жағынан жас адамның дене тәрбиесі жөніндегі білімі мен дене дайындығына үйретумен, екінші жағынан, оқушылар мен студенттердің осы саладағы жеке білімінің көлемімен және біліктілік деңгейімен байланысты қоғамдық білімінің көлемімен, деңгейімен жастардың жеке дене тәрбиесінің шамасы арасындағы қазіргі уақыттағы қайшылықты шешу қажет болады.

Дене тәрбиесі сабақтарымен шұғылдану кезінде жеке өзінің денсаулығын нығайту мүмкіндігінің жалаң және бірыңғай түріне ғана сүйену Қазақстан дамуының қазіргі сатысындағы өскелең талаптарға сәйкес келмейтіндігі айқын болып отыр.

Ұзаққа созылған шаршау, торығу, острохондроз, экология мен ақпараттық байланыс адам ағзасына шамадан тыс жүктеменің салдары қазіргі жағдайда бала кезден бастап адамға серіктес болып келеді. Олар іс жүзінде дәрі-дәрмекпен емдеуге келмейді, бірақ мектеп жасына дейінгі балалар мен оқушы жастарды, студенттер мен жас мамандарды, жұмысшылар мен қызметкерлерді зақымдайды. Алматы қаласындағы әрбір мың баланың бір жыл ішінде науқастануы 24,95 жағдайды құрап отыр. Алматы қаласындағы әлеуметтік тұрғыдан жайсыз топтардың денсаулық көрсеткіштерін статистикалық тұрғыдан өңдеуде балалардың дене және психикалық дамуында төмендегідей ауытқушылықтар анықталды: әртүрлі мүшелер мен жүйелердің ауытқушылығы 100 пайызында, тұлғаның бұзылуы 93 пайызында байқалды, психикалық тұрғыдан дамудың тежелуі 67 пайызында тіркелген.

Педагогикалық зерттеу мәселесі биологиялық және паспорт алу жасына келгендердің ара қатынасындағы үйлесімді дамудың заңдылықтарын ашудан тұрады. Жоғарыда баяндалғандардың тұрғысынан алғанда, денсаулықты, ақыл-ойды және амандық саулықты дене тәрбиесі құралдары арқылы отбасылық деңгейде тәжірибесіндегі спорттық педагогикалық ынтымақтастықтың сүйенетін шамасы ерекше мәнге ие болады.

П.Ф.Лесгафт педагогиканың пайдалануына сол мезгілдегі дене тәрбиесі жүйесінің бірде-біреуін алуға келмейді, адам туралы ғылымға қол жеткізуге негізделген жаңа жүйені жасау керек деп есептеді. Алайда педагогика бүгінгі күнге дейін бұл мәселені шеше алмай келе жатыр. Ресейдегі дене шынықтыру білімінің негізін салушы П.Ф.Лесгафт кез-келген жалпы білімнің мақсаты ақыл-ой, эстетикалық және дене дамуын өзінің жеке тұлғасын және оның маңызын айқындауда өз денесін басқара білуде, жас адамның саналы түрде әрекет етіп, өзінің ақыл-ой қызметін тексеруде адамның ойы мен іс-әрекетіндегі жөн-жосықсыздықты саналы түрде шектеу деп есептеді.

Тәрбиелену үшін білім қажет, оған И.Ф.Харламов толығырақ анықтама берді: Ол «..білімді үйренушінің ғылыми білімдерді; практикалық іскерліктер мен дағдыларды меңгеруі, олардың танымдық және творчестволық қабілеттерін, сондай-ақ дүниетанымымен адамиэстетикалық мәдениетін дамыту деп түсіну керек, осылардың нәтижесінде олар жеке өзіндік өзгешеліктер мен белгілі бір жеке келбетке (бейнеге) ие болады» деп есептейді. Т.А.Ильина білімді жеке тұлғаны қалыптастырудың үш бірінғай процесі – тәжірибені меңгеру, тәрбиелеу мен даму, теорияның үш тағаны (фактілер, идеялар, түсініктер), практиканың (өмірдің әртүрлі жағдайларындағы іскерліктер мен дағдылар) және дүниетанымдық-адами түсініктердің процесі ретінде қарастырады.

Адамның және болашақ мамандардың білімін жетілдіру мәселесі белгілі ғалымдардың назарын үнемі аударарды және аударып та келеді.

Г.Д.Иванов халыққа білім беру жүйесі мен педагогика дене тәрбиесінің және оның құрамдас бөліктері спорт пен дене шынықтыру мүмкіндіктерін қазіргі орта дәрежелі және жоғарғы оқу орындарының оқу-тәрбие және білім беру үрдісінде әзірге бағаламай отыр деп көрсетеді. Осы мәселені ол төмендегі жолдар арқылы шешу керек дейді:

- халыққа білім беру жүйесінің жоғарыда айтылған құрылымдарындағы дене тәрбиесінің бағдарламалық және нормативтік құжаттармен қамтылуы.

- дене шынықтыру білімін, оның ішінде отбасылық және мектеп жасына дейінгі мекемелердегі, теориялық - әдістемелік тұрғыдан негіздеу.

- педагогика мен дене тәрбиесінің теориялық және әдістемелік тұжырымдамасын жақындату;

- оқу орындарын бітірушілердің кәсіби қызметімен дене тәрбиесінің ықпалдасуын қамтамасыз ету.

- студенттердің дене дайындығы нормативтерін негіздеу және оларды мамандардың біліктілік сипаттамасына енгізу;

- білім беру жүйесіндегі дене тәрбиесінің орны мен ролін қайта қарау;

- педагогикалық, инженерлік, әскери және өзге мамандықтар үшін дене тәрбиесі бойынша оқу бағдарламаларын дайындау;

- еңбекті ғылыми негізде ұйымдастыруға байланысты ЖОО-ның жоғарғы курс студенттерінің және орта дәрежелі оқу орындарының оқушыларының, мектеп оқушыларының кәсіби-қолданбалы дене дайындығын негіздеу;

- жеткіншектер мен студент жастарда салауатты өмір салтын, қозғалыс белсенділігінің мәдениетін және дене тәрбиесіне деген қызығушылығын қалыптастырудың әдістемесі мен мазмұнын жасау;

- халыққа білім беру жүйесінің басшы қызметкерлері мен жалпы білім беретін мектептің пән мұғалімдеріне дене тәрбиесі жөніндегі білім беруді жолға қоюды күшейту.

Орта мектеп пен ЖОО-дағы дене тәрбиесі мен білім берудің жағымсыз үрдісін көптеген авторлар атап көрсетті. Мысалы: ЖОО-ның бітірер қарсаңында ауыратын студенттердің саны көбеюде. Медициналық, педагогикалық және басқа ЖОО-ның студенттерінде дене дайындығының жеткіліксіздігі байқалуда.

Студенттердің қозғалыс белсенділігі едәуір дәрежеде төмен. Осы категориядағы студенттердің ауру себебінен сабақты көп жіберушілердің және үлгермеуіне байланысты университеттен оқудан шығып кетушілердің пайызы көбірек.

Педагогикалық ЖОО-на түсушілердің санының тек жартысының ғана педагогикалық мамандыққа қызығушылығы бар. Сол себепті көптеген бұрынғы студенттер өзі және өздерінің қарауындағылары үшін дене тәрбиесінің түрліше құралдарын қолданудың қарапайым ұйымдастырушылық және әдістемелік дағдыларын меңгермеген.

Қазақстанның ондаған ЖОО студенттерінің дене дайындығының бастапқы деңгейі төмен. ЖОО-дағы студент жастардың жан-жақты дайындығын қамтамасыз ету үшін дене тәрбиесінің барысында олардың дене дайындығының өзгерістерін тұрақты бақылап, зерттеу ұсынылады. ЖОО-да студенттер үшін факультативтік сабақтар ұйымдастырылғанына қарамастан, олардың көбінің, әсіресе жоғары курс студенттерінің сабаққа қатысуы нашар. Оқитындардың арасында спорт бойынша разрядшы-студенттер саны жас өспірімдер арасында 5,7 пайызды, ал қыздар арасында 2,2 пайызды құрайды. Бұл- мектепте оқыған 11 жыл қосу ЖОО-да оқыған уақыт нәтижесі.

Демографтар мен дәрігерлер жүргізген талдаулар адамзаттың болашағы көңіл-көңшітерліктей емес екендігін көрсетуде - адам баласы қан тамырларының, өкпенің, бауырдың, бүйректің, асқазан және ішектердің созылмалы сырқаттарына шалдыға отырып, қартайды. Сондай-ақ әлеуметтік гигиена ҒЗИ-ның мәліметтері бойынша қоршаған ортадағы жағдай біздің және біздің балаларымыздың денсаулығына 20 пайыздай әсер етеді, оның есесіне денсаулықтың 51 пайызы салауатты өмір салтына оған қосымша

қоршаған ортаның тазалығына, оңтайлы тамақтануға, адамдар арасындағы үйлесімді қарым-қатынасқа, жыныстық дұрыс қатынасқа, оқу, жұмыс, тұрмыс саласында тазалықты сақтауға тәуелді.

Дәрігер М.Л.Перепелицин фармакологиялық дәрі-дәрмектерсіз емдеуді ұсына отырып, физиотерапия, инемен емдеу, әдеттегі уқалау, қытайлық нүктелер бойынша уқалау, емдік диета, дәрілік шөптермен емдеу, гомеотерапия, аутотренинг, биологиялық қуатпен емдеу, филиппин психологиялық хирургиясы секілді тиімді құралдарды ұсынады. Алайда психологиялық қуатпен емдеу аясы спорттық саланы қосқанда, кез келген тіршіліктің әлі де аз зерттелмеген негізі болып табылады.

Психология мен медицина адамның мінез-құлқының, оның жан-дүниесінің және психикалық қасиеттерінің іргетасы педагогикалық қарым-қатынас пен педагогикалық ынтымақтастық нәтижесінде алғашқы үш жылда қаланады деген бірыңғай пікірге келді. Сонымен, адам үйренетін ақпардың 70 пайызын көру арқылы игереді, ал бала өмірінің алғашқы жылдарында ақыл-ойының өсуі көру арқылы жүзеге асады. Сондықтан педагогикалық ойшыл классиктер педагогикалық қарым-қатынас жасаудың алғашқы кезеңі бесіктен бастау алады деп есептейді. Олар үйрету өз бетінше ойлаудың дамуына мүмкіндік беретін, балалардың қызығушылығы мен әуестігіне сүйенуге тиіс деп дәлелдейді. Сонымен, балалардың денсаулығын нығайту мен денесін дамытуға, олардың үлгісінің әсемдігіне, сыпайы мінез-құлық дағдыларына, қатал ерік-күшке, өзін-өзі басқара білуге зейін көп аударылуы тиіс.

Педагогикалық процесті гуманизациялау әрбір бала мен ұстаздың жеке ерекшеліктерін есепке алудан тұрады. Ол оқушылар жеке тәжірибесі мен жеткен деңгейіне, олардың қызығушылығы мен бейімділігіне сәйкес құрылады.

Мектептерде кәсіби бағдар жөніндегі жүйелі жұмыстың болмауы оқушының мамандық пен кәсіпті ойланбай таңдауына әкеп соғады.

Педагогикалық процесте демократияландыру мен гуманизациялау қағидаларын жүзеге асыру ынтымақтастық педагогикасының негізінде балалар мен ересектердің біріккен дамытатын іс-әрекетінде мүмкін болады, оның барысында олар өзара түсінумен, осы әрекеттің барысы мен нәтижесін талдауға біріккен ұмтылыспен байланыста болады. Жаңашыл-ұстаздардан кейін Т.Межуева ынтымақтастық педагогикасын мұғалім-оқушы, мұғалім-ата-аналар, мұғалім-мұғалімнің өзара қарым-қатынасының жиынтығы есебінде қарастырады. Осының бәрі-бір тізбектегі буын. Осы буындардың байланысы қаншалықты берік болса, тізбекте соншалықты берік, мұғалім мен ұстаздың шеберлігі де соншалықты жоғары болмақ. Мұндай ынтымақтастықсыз мұғалім, ұстаз, тәрбиеші болу мүмкін емес. Бұл ретте оқуға деген басты себеп мұғалімнің қоштауы, оқушының жетістігі үшін оның қуанышы. Баланың сана-сезімінің, оның жеке тұлғасының өсуі-міне, осында.

Спорттық педагогиканы басқару туралы ғылымды ойдағыдай пайдалану шарттарының бірі-психологиялық – педагогикалық құбылыстың ерекшеліктерін басқару жүйесіндегі, спортшының жеке тұлғасын өзін-өзі басқарудың жоғары деңгейін сипаттайтын, өзін-өзі тәрбиелеу процесінің даму ерекшеліктерін есепке алу.

Алайда, педагогикалық қарым-қатынас пен ынтымақтасу мәселесі әлі де дәстүрлі педагогикада жеткіліксіз талданған. Педагогикалық еңбек пен дене шынықтырудағы ынтымақтастық пен қарым-қатынас жасау тараулары педагогикалық энциклопедияларға енген жоқ. Денені тынықтыру мен қозғалыс қимылды қалыпқа келтіруді, спорттағы оқу-жаттығу процесінің практикасын ғылымның кешігіп хабарлауы, мамандар мен теоретиктердің көзқарасының көзге еленбеуі секілді өзінің маңыздылығын іс-жүзінде ғылым қиындықпен дәлелдеген адамның мәдени қызметінің бір саласы жоқ болар.

Профессор М.В. Прохорова атап көрсеткендей, дамыта оқыту мен дене тәрбиесінен білім беру жүйесі, бұл салада зерттеулер жүргізілсе де, бүгінгі күнге дейін әлі де жеткіліксіз қарастырылған. Осы мәселе бойынша мақалалар өте аз. Дене шынықтыру қызметінің осы саласындағы спорттық педагогикалық қарым-қатынас пен ынтымақтастық педагогикасының шамасын кеңейту үшін теориялық алғышарттар жоқ.

Студенттерді олардың болашақ кәсіби қызметіне қалыптастыру төмендегідей үш сала бойынша жүруі мүмкін:

- қоғамдық ғылымдарды оқыту барысында;
- қоғамдық ғылымдар мен мамандығы бойынша пәндерді оқу барысында;
- студенттің практикалық кәсіби қызметі кезінде.

Академик А.М. Уголев адамдардың дүниетанымын кеңірек насихаттау жолымен өзгерту мезгілі келді деп есептейді. Рухани және дене мәдениеті деген түсініктермен қатар пайдалануға биологиялық мәдениет түсінігін де енгізу қажет.

Салауатты өмір салтының негіздері балалық шақтан қалыптасады, Қазақстанның төменгі

сыныптарының мұғалімдері оқу-тәрбие процесіне салауатты өмір салтының негіздерін енгізуге әлі дайын емес және оның қажеттілігіне сенбейді де. Бұл істі тең дәрежеде сынып жетекшілері, пән мұғалімдері, мектеп әкімшілігі, отбасы мен ата-аналар жүзеге асыруы тиіс.

Әлеуметтік тәжірибені тарихи жинақталған іс-әрекеттің және іс-қимылдың жекелеген актілерінің, оның мақсаттарының, құралдарының, тәсілдері мен нәтижелерінің жиынтығы есебінде қарастыра отырып, И.Я.Лернер әлеуметтік тәжірибенің төрт элементі жөнінде түсінік қалыптастырады, олар оқыту, білім беру мазмұнының жүйесін құрайды және кіреді:

- табиғат, қоғам, техника, адам, іс-әрекет тәсілдері туралы білім;
- жеке адамның іскерлігі мен дағдысында біліммен бірге іске асатын жұмыстың белгілі тәсілдерін жүзеге асыру тәжірибесі;
- ерекше ақыл-ой процедураларында іске асқан шығармашылық қызметтің тәжірибесі;
- қызмет етуге эмоционалды-құндылық тәжірибесі, яғни адам олар мен қайсы бір формада өзара әрекет етуге кірісетін (қабылдау, еске түсіру, өзгерту) объектінің аясына кіретін тәжірибе.

Үйрету мен білім берудің мазмұнын қалыптастырудың негізі ретінде әлеуметтік тәжірибенің төрт жеке құрылымымен келісе отырып, В.В.Давыдов творчестволық қызмет тәжірибесін әлеуметтік тәжірибе жиынтығының төрт элементінің бірі есебінде емес, оны өзге бөліктерге (білім, іскерліктер мен қоршаған ортаға адамның көзқарасы) сүйенуге болатын негізгі және басты элемент есебінде қарастырады. Алдыңғы қатарлы педагогтар мен теоретиктердің еңбектерінде үйрету мен білім берудің мазмұнын қалыптастырумен олардың өзара байланысы көрсетілген. Бұл ретте үйрету мен білім берудің мақсатын В.М.Журавский үйренушінің жеке тұлғасын әлеуметтендіру жүріп жататын әлеуметтік тәжірибені игеру мен табыстау есебінде анықтаған.

Г.Д. Ивановтың докторлық диссертациясында көлемді деректі материалдар негізінде ЖОО-дағы оқу-тәрбие үрдісіндегі дене тәрбиесінің орны мен рөлін арттыру тұжырымдамасы негізделген. Автор дене тәрбиесі жоқ ЖОО студенттерінің кәсіби-қолданбалы дене дайындығының ғылыми негіздерін дайындады. Әсіресе жалпы білім беретін мектеп оқушылары мен студенттердің дене тәрбиесі құралдары арқылы өзін-өзі тәрбиелеу мен тәрбиелік жұмыстардың тиімділігін арттыруға бағытталған диссертациялық жұмыстар көкейкесті болып отыр. Адам, оның дене және рухани денсаулығы – біздің түбегейлі өзгеруіміздің қалтқысыз, жалғыз ғана шарасы. Бүгінгі күні және болашақта бізге барынша мүмкін болатын денсаулық пен ғұмырымызға кепілдік беретін бірыңғай жүйе, бірыңғай әлеуметтік ұйым керек. Денсаулық сақтау ісі жұмыс пен тұрмысты, оқу мен қызмет көрсетуді, бос уақыт пен қарым-қатынас аясын, әсерлену мен ақыл-ой саласын қамтитын, тіршілікті қамтамасыз ететін осы жүйесінің құрамдас бөлігі ғана болуы тиіс. Осы жүйе қызметінің мақсаты- халық денсаулығының жеке алғандағы әрбір адамның үйлесімді болмысы.

Денсаулықты сақтау – бұл медициналық – биологиялық емес, биологиялық-әлеуметтік мәселе. Әділетті қоғамға үміт арту адамның денсаулығын сақтау кепілдіктерімен байланысты екендігі сөзсіз.

1. Ахметова А.А. *Формирование у студентов умений решать педагогические задачи по воспитанию спортсменов // Вопросы теории и методики физического воспитания.-1975.- С.82-90.*

2. Межуева Т. *Педагогика сотрудничества: как воспитать стойкую привычку к физическим упражнениям // Спорт в школе.-1995.- № 1.- С.2-3.*

3. Амонашвили Ш.А. *В школу - с шести лет // Педагогический поиск.-*

4. Сухомлинский В.А. *Мир человека // Наука и жизнь.-1980.-№ 1.-С.22.*

5. Боссарт А.Б. *Парадоксы возраста или воспитания. - М.: Просвещение,*

6. Щетинин М.П. *Объять необъятное: записки педагога. - М. 1987.- 40 с.*

7. Козловский В.В., Федотова В.Г. *В поисках социальной гармонии.*

ЗАМАНҒА САЙ ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЖАСТАРДЫҢ МЕНҒЕРУІ

**М.А. Асылханова – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің «Жалпы педагогика және психология»
кафедрасының оқытушысы, БПХҒА корр-мүшесі психология ғыл.канд., профессор**

Түйін

Бұл мақалада қоғамдағы қазіргі кезде жастарды, жұмысшы кадрларды корпоративті кәсіби оқытудың тиімділігін жоғарлату жолдарының өзектілігі мен кәсіби маманның өзінің білімдерін ұдайы жаңартып, жаңа кәсіптерді менгеруге қабілетті болуын талап ету, әрі жан-жақты менгерудің маңыздылығы қарастырылған.

Резюме

В этой статье рассматривается значимость повышения эффективности профессиональной подготовки молодежи, рабочих кадров, требования к их непрерывному самообразованию, а также разностороннего усвоения новых профессий.

Summary

This article focuses on the importance of increasing the effectiveness of training youth workers, the requirements for their lifelong learning, as well as a versatile learning new skills.

Еңбек адамдардың материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыратын қоғамдық пайдалы өнім өндіруге бағытталған іс-әрекеттің түрі десек, ал адамның еңбектегі қабілеті мен жеке басының қасиеттері, оның еңбекте жоғарғы көрсеткіштерге жетуге жетелейтін өмір сүріп отырған ортадағы өндірістік қатынастарға тікелей байланыстылығында. Еңбек ету процесі арқылы адамның қабілеті мен мінез-құлқы жалпы жеке басының барлық адами қасиеттері дамып, қалыптасады. Жоғары оқу орындары мен ірі өндіріс орындарындағы адамдардың таным белсенділігіне ықпалды әсер етіп, оның білімін, шеберлігін, дағдыларын жетілдіруге итермелейді. Бүгінгі өндірісте автоматизация және оператор деп аталған деректер негізінде процессті қашықтан басқару немесе қашықтан оқыту сияқты жаңа ұғым қалыптасуда, әрі қолданыста. Кез-келген мамандық иесінің кәсіби тұрғыда қашықтан басқару мен қашықтан оқуға адамның психикалық ерекшеліктері мен психофизиологиялық мүмкіндігі кәсіби тұрғыда дамыған жағдайда ғана табысты болады. Қазақстанның экономикалық және мәдени дамуының барысында білім беру жүйесінің деңгейін жаңа тұрғыда қалыптасып жаңаша дамуын талап етеді. Әрі ғылым мен практиканың байланысуы қарсаңында ғылыми техникалық дамудың қазіргі кезеңдегі негізгі тенденциясына бейімделуін көрсетеді. Өркениетті елдердің қатарынан көріну біздің негізгі мақсатымыз десек қателеспесіміз анық, ол үшін жастардың білімді, білікті, кәсіби маман болуы маңызды. Қазақстанның экономикалық дамуындағы индустриальды инновациялық қажеттіліктерді кәсіби тұрғыда меңгеру жастардың алдында тұрған үлкен жауапкершілікті талап етеді. Сол себепті еліміздің болашағын дамытатын, жетілдіретін жастардың кәсіби мамандыққа бейімделу ерекшеліктерін дамыту бүгінгі күннің еншісіндегі еңбектің нәтижесі. Іс-әрекеттегі жаңа міндеттер адамның психикалық даму сапасына жаңа талаптар қояды, еңбек адамды рухани жағынан да, дене күші жағынан да дайындайды оның бойына игі қасиеттер қалыптастырады. Қазіргі кезде Республиканың білім беру жүйесінің ең басты мәселесі білім беру сапасының деңгейін халықаралық дәрежеге жеткізу үшін жоғары оқу орындарында, заман талабына сай мемлекеттік білім беру стандартын енгізуге байланысты, көптеген өзгерістер енгізуде, соған орай бүгінгі білім беру жүйесіндегі негізгі мәселе, жоғары оқу орындарындағы студенттердің білімдерін әлемдік стандартқа сай болатындай етіп оқыту, бүгінгі күннің өзекті мәселесіне айналуда. Әсіресе жоғарғы оқу орындарында оқытудың мазмұнының жаңаша өзгеруі, қоғамдағы жаңа өзгерістер әлемдік мәдени ғылым мен білім беру жүйесінің мақсат, міндеттерінің мазмұнын қайта құру қажеттілігін тудыруда. Соған байланысты, елімізде туындаған объективті өзгерістер қазіргі кездегі жоғары оқу орындарындағы барлық мамандықтар үшін білімнің қай саласы болмасын оны жан-жақты және толық меңгеруін ескере отырып, болашақ мамандардың кәсібилігін арттыру бүгінгі күннің талабы. Ел президентінің, Қазақстан халқына арнаған «Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында» атты жолдауында «XXI ғасырда кәсіби білімін дамыта алмаған елдің тығырыққа тірелері анық», - дей отырып, білім беруді әлемдік стандарт деңгейіне жеткізу үшін, жаңа сипаттағы Жаңа әлемдегі Жаңа Қазақстанның жастарын кәсіби білікті мамандар етіп даярлау керектігін баса айтқаны баршаға мәлім.

Міне, соған орай білім алып жатқан мамандардың кәсіби қабілеттігін дамытуда оқыту мен тәрбиелеудің жаңа технологияларын меңгерген болашақ мамандарға «білім беру жүйесінің жоғары сапасын қалыптастыру, әлемдік білім беру кеңістігінде бәсекелестікті, қабілеттілікті арттыру және экономиканың дамуындағы индустриальды инновациялық қазіргі кездегі қажеттіліктерге жауап бере алатындай» бағдарламаны жүзеге асыру жағдайы келтірілген. Бүгінде білім беру жүйесіндегі негізгі мәселе мемлекетті керекті профилдегі мамандар қажеттілігін қанағаттандыру болып табылады. Аталған қажеттіліктер, ақпараттық технологиялармен, шығармашылық тұрғыда жұмыс істей алатын және өзінің кәсіби мамандығын нарықтық жағдайда қолдана білу. Қабілеттілік адамның жеке психологиялық ерекшеліктері, сол себепті ол біліктілікке, икемділікке және дағдыға негізделмейді, бірақ қабілетті адам оларды тез игеруге, есіне оның тиімділігін тез, әрі ұзақ сақтауға және тәжірибеде қолдана білуге, тиімді пайдалануға көмектеседі.

Бұларды жүзеге асыру үшін білім саласындағы мамандандырылған кәсіби дайындықтар негізінде

болашақ мамандарды қазіргі заманға сәйкес информациялық технологияларды толық меңгеруге дайындап, оларды мамандандырылған мәселелер мен қызметтердің шешімін табуға үйрету.

Республиканың әлеуметтік саласын ары қарай жаңартудың басты бағыттарының бірі біліктілікті көтеру мен кадрларды қайта даярлау жүйесінің қолға алынуы қуантарлық жағдай. Сонымен қатар, ғылымда орын тепкен дамыта оқыту қағидасы да студенттердің ғылыми теориялық ойлау жүйесін қалыптастыруға пайдасын тигізіп, соның негізінде студент нақты бағдарланушыдан, жүйелі модульдеуші деңгейге көтеріледі. Жоғары оқу орындарындағы кәсіби мамандарды оқыту процесінде кәсіби іс-әрекетке психологиялық тұрғыдан дайындайтын кәсіптік пәндерінің мазмұнында психологиялық тренинг жұмыстары субъекті-субъектілік әрекеттестікті қалыптастыратын қарым-қатынас мәселелері мен толықтырылса, студенттердің кәсіби білімдер жүйесіндегі пәндерді оқып меңгерулері нәтижелі болады. Болашақ мамандар арнаулы білімдерді меңгеру мен бірге заман талабына сай жаңа технологияларды да кең түрде қолдана білулері қажет. Кәсіптік іс-әрекеттерді меңгеру психологиялық қабілеттілікті керек етеді. Жоғары оқу орындарында мамандарды даярлау процесінде кәсіптік қабілеттілік формасының негізгі міндеті маманның іс-әрекетінің мақсатты түрде қалыптасуына мүмкіндік туғызары сөзсіз. Заман талабына сай психологиялық білім берудің мазмұны мен формасы жалпы психологиялық дайындықтың үздіксіздігі мен сабақтастығын білдіретін өмір талабы, болашақ мамандарға кәсіби білім беріп, олардың мамандығын шыңдауды қамтамасыз ету кәсіптік пәндерді оқыту мен меңгеруді қалыптастыру қажет. Кез-келген жас маман өзінің кәсіби мамандығын бірден меңгеріп кете алмайды, ол алған білім дәрежесін, мамандық туралы көзқарасы негізінде таңдау жасайды. Өзі таңдаған мамандығына маман иесінің кәсіби жетілуі мен қабілеттілігі бірнеше факторларға байланысты шешіледі. Кәсіби жетілу тұлғаның өз мамандығына қанағаттануынан, кәсіби қабілеттілігінен, бағыттылығынан іс-әрекетке деген жағымды немесе икемді қатынасынан, өзіндік кәсіби жетілуге деген ішкі қызығушылығынан тұрады. Кез-келген кәсіби шеберлік белгілі бір талаптар мен қажеттіліктер негізінде жүзеге асады, әрі әрбір кәсіби қабілеттіліктің жетілуі және адамның қиындықтарды жеңуі әрекеттерді орындауға байланысты болады.

Жоғары оқу орындарында мамандарды даярлауда арнайы білім, іскерлік, дағды ғана қалыптасып қоймай олардың кәсіби шеберлігін жетілдіру. Қазіргі кезде студенттің белгілі бір кәсіп түрін таңдауы және осы мамандықты меңгеруге деген ұмтылысы мен болашақ кәсіпке деген жағымды қатынастық мәселелері ерекше қызығушылық тудырады. Мамандықты меңгеру мен жетілдіру кез-келген студенттің қабілетімен байланысты, қоғамдағы адамдарда осы жағдай кездеседі.

Әр адам өздері таңдаған мамандыққа кәсіби тұрғыда қалыптасуы оқу процесінің ұйымдастырылу деңгейіне, оқытушының іскерлігіне, жұмыстың ғылыми тұрғыда ұйымдастырылуына байланысты болмақ. Кәсіптік дайындық үшін, оқу барысындағы пәннің маңыздылығы және оған деген қызығушылығы, оны меңгерудегі қиындықты жеңе білуі, оқыту сапасының тиімділігі мен қанағаттану деңгейі маңызды. Сондықтан болашақ мамандардың қабілеттілігі мен кәсіби ептілігінің, шеберліктерін жетілдіру мақсатында ең алдымен, олардың оқу процесін тиімді ұйымдастыру қажет, әрі иновациялық белсенді, интерактивті әдістерді жиі қолдану негізінде кәсіби жетілдіру мен қабілеттілікті дамытуда жетістіктерге жетуге болары сөзсіз. Жеке тұлғаны психологиялық тұрғыда жан-жақты дамыту және оны болашақ маман ретінде кәсібилігін жетілдіруге дайындау елімізде жүріп жатқан реформаның негізгі бір жағы. Психологиялық дайындаудың қазіргі кездегі деңгейі қоғамның, кәсіби әрекетердің талаптарына сай келе бермейді. Еліміздегі жоғары оқу орындарында кәсіби қабілетті мамандарды дайындауға қажетті нормативті құжаттар, психологиялық тәжірибелік бағыттылықтар кеңінен қарастырылуда, дегенмен болашақ маманның кәсіби жетілуіне оқыту процесіндегі қолданылатын психологиялық тренингтер көп қарастырыла бермейді. Психологиялық тренингтер арқылы меңгерілетін ептілік кәсіби білім мен шеберлікті меңгеруге және оны тәжірибеде тиімді қолдана алу мақсатында жүзеге асуы керек, бұл тұлғаны кәсіпке, кәсіби біліктілікке психологиялық дайындаудың тәжірибелік бағытын жетілдіруді қамтамасыз етеді. Кәсіби жетілдіруге арналған тренингтердің тиімділігі еңбек ұжымындағы топтық қарым-қатынасқа негізделген, ол өзара әрекеттестіктің, өзара қатынастың нәтижесінде олардың негізгі концепцияларының өзгерісі позитивті болады, әрі коммуникациялық процесте ережелер жүйесін бағыт-бағдар етіп ұстанады. Әр адамның қабілеттілігі мақсатты түрде өзіне сәйкес психикалық функцияларды меңгеруге қатысты, себебі психикалық функциялар психикалық процестерде жүзеге асатындықтан қабілеттілік когнитивтік және психомоторикалық процестердің жіктелуіне сүйену қажет. Қабілетті танымдық және психомоторикалық процестерді жүзеге асырушы функциялық жүйелердің қасиеті ретінде анықтама бере отырып, онда іс-әрекеттің өзіндік орындалуының нәтижелілігі мен сапасында көрінетін жеке даралық өлшемі болады. Қабілеттің көрінуінің жеке даралық өлшемін анықтау кезінде кәсіби іс-әрекет нәтижесіне сипаттама берудегі параметрлерді мақсатты түрде ұстану қажет. Кәсіби іс-әрекет

нәтижесінің сипатына оның өнімділігі, сапасы және сенімділігі жатады. Соған орай кез-келген адамның қабілеттілігі іс-әрекеттің табыстылығының деңгейі мен жүзеге асу мүмкіндігіне тәуелді болатын қасиет. Ал, кәсібилікті меңгеру барысында қабілеттіліктің теориясын жасау, олардың әлеуметтік тарихи негізін дамыту барысында ғалымдардың, С.Л.Рубинштейн [1], мен А.Н.Леонтьевтің [2] еңбектерінің маңызы зор. Кәсіби қабілеттер таным субъектілерінің әртүрлі тіршілік әрекетінің салаларындағы кең ауқымды тапсырмаларды шешуде адамның біліктілігі мен икемділік тәсілдерін негізге алады. Ақыл-ой әрекеті де объектіні жаңаша тұрғыдан ашатын және жаңаша тұрғыда танитын ойлау іс-әрекеті арқылы жүзеге асырылады. Иновациялық индустриальды технологияларды меңгеру барысында адамның қабілеттілігі мен кәсіби біліктілік деңгейі жоғары дәрежеде болуы шарт, себебі іс-әрекетті орындау барысында оның жеткен жетістігіне, саналы ойлауына тәуелді, сондықтан да кәсіп таңдауда қабілеттіліктің мәні ерекше. Егер бір іске деген кәсіби қабілеттіліктер болса, онда ол жақсы жетістіктерге жетеді, ал қабілеттілікте құлшыныс болмаса, оның еңбек етуі қиындықтарға толы болады. Психологияда қабілеттіліктердің мынандай ерекшеліктері байқалған: қабілеттіліктерден әрқашан іс-әрекеттердің белгілі бір түрімен байланыстылығы байқалған, олар тек нақты іс-әрекеттерде көрініс береді. Сондықтан қабілеттілікті тек нақты іс-әрекетті талдау кезінде анықтауға болады және олар дамып, өзгеріп отырады. Кәсіби қабілеттіліктер іс-әрекетте ғана көрініс беріп қана қоймайды, сонымен қатар олар жұмыс барысында өзгерісп отырады. Кез-келген адамдардың өз өмірлерінің белгілі бір кезеңдерінде қандайда бір қабілетті дамытуға ыңғайлы жағдайлар туындап отырады, сол кезде кәсіби тұрғыда қабілеттілікті анықтап жете түсіну үшін оларды классификациялауға немесе белгілері бойынша топқа бөлуге болады. Кәсіптік бағдарда бұл категорияларды әрдайым есте ұстап отыру тиімді, жеке немесе элементарлы қабілеттер өз мәні жағынан психикалық процесс болғанымен кәсіптік іс-әрекеттерді таңдауда өте қажетті нәрсе. Қоғамдағы жастардың немесе студенттердің мамандық таңдауда өз қабілеттілігі мен мүмкіншіліктерін бағалауға негізделген жеке талаптардың белгілі бір деңгейін көрсетеді. Кәсіптік таңдау мен қатар кәсіби өзін-өзі анықтау субъектінің жоғары белсенділігін талап етеді, психикалық өзін-өзі реттеудің қалыптасу деңгейіне, бақылау-бағалау саласының даму дәрежесіне байланысты болады. Кәсіби қабілеттілікте өзін-өзі анықтау үшін мыналар қажет: өзіндік сапаларын мамандық таңдау факторлары ретінде баламалы түрде бағалай білу қабілеттілігі; кездейсоқ емес факторларға сүйене отырып, кәсіптер әлемін зерделеу қабілеттілігі; кәсіби мамандық таңдау кезінде өзі үшін маңызды нәрсені бөле білу, яғни факторлардың дербес иерархиясын қалыптастыру, мамандық таңдау жағдайын барынша баламалы бағалау қабілеттілігі. Кәсіптік таңдауды анықтауда негізгі факторлар: отбасындағы үлкендердің пікірін, мектеп, жоғары оқу орындарының оқытушыларының кеңесін тыңдау, жеке кәсіптік және өмірлік жоспарлар, қабілеттіліктер және олардың көрінуі, қоғамдық танымдылыққа құштарлық, әлдебір кәсіптік қызметтер туралы хабардар болу, кез-келген іске қабілетті бейім болуы т.б. керекті факторларды білу. Тұлғаның жеке психологиялық ерекшеліктері, қызметтегі іскерлігі, кәсіпті игеруде оның жеңілділігі мен жылдамдылығын қамтамасыз ету және студенттің не кәсіпкердің білімділігі, қабілеттілігі, өз ісіне шебер бейімделген кәсіби тұрғыда меңгере алатын маман болуы.

Қоғамда қазіргі кезде жастарды, жұмысшы кадрларды корпоративті кәсіби оқытудың тиімділігін жоғарлату жолдарының өзектілігі мен кәсіби маманның өзінің білімдерін ұдайы жаңартып, жаңа кәсіптерді меңгеруге қабілетті болуын талап етуі маңыздылығын көрсетуде. Себебі индустриальды инновациялық қажеттіліктерді кәсіби тұрғыда бағдарлау мәселесі жастар мен қатар жалпы қоғамды мазалайды, себебі кәсіби маманға кәсіби жетілу, күнделікті қоғамдағы жаңалықтармен хабардар болып отырудың мәні зор екені түсінікті жағдай.

1. Леонтьев А.Н. *Деятельность. Сознание. Личность.* - М., 1972 ж.

2. Рубинштейн С.Л. *Основы общей психологии.* - М., 1964 ж.

3. Леонтьев А.А. *Психология общения. Учебное пособие для студентов-психологов.* изд. Тарту. 1974 ж.

**ЖОҒАРЫ МЕКТЕП
ВЫСШАЯ ШКОЛА**

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ ТОЛЕРАНТНОГО
СОЗНАНИЯ СТУДЕНТОВ ПЕДВУЗОВ**

Т.М. Баймолдаев – д.п.н., профессор,
К.Е. Ибраева – к.п.н., доцент, КазНПУ им. Абая

Түйін

Мақалада болашақ мұғалімдердің толеранттық сана-сезімдерінің дамыту моделінің компоненттері айқындалып, олардың психологиялық және педагогикалық сипаттамасы берілді.

Summary

The article is devoted to the justification of the model of development of future music teachers' tolerance consciousness in universities

В настоящее время толерантная позиция личности как жизненная стратегия приобретает все большую востребованность как единственно возможный путь для установления гармоничных взаимоотношений между людьми. Доминантную роль в процессе развития толерантного сознания студентов играет культурно-образовательная среда, которая понимается нами как личностно-ориентированная образовательно-воспитательная система с многоаспектной дифференциацией обучения по специальности 5В010600 - Музыкальное образование в педвузах РК, где учебно-воспитательный процесс строится на принципах гуманизма, толерантности, плюрализма.

Организация целенаправленного педагогического процесса в поликультурном образовательном пространстве опирается на следующие базовые компоненты развития у студентов толерантного сознания:

- приобщение подрастающего поколения как к национальной, так и к мировой музыкальной культуре;
- нравственное и гражданственное воспитание молодежи;
- развитие «ноосферного сознания» (В.И. Вернадский) и планетарного мышления;
- формирование готовности и умения осуществлять конструктивный диалог музыкальных культур в многонациональной среде [1].

Взаимодействие нескольких социокультурных сред, являющееся характерной особенностью педвузов, приводит к смешению и переформированию устоявшихся социальных групп и общностей, сформировавшихся по признаку совместного проживания, учебы (групповому), конфессиональному и др., и выдвигает на первый план коллективно-творческие цели, объединяющие участников культурно-образовательного процесса на новом уровне общения, в результате чего коллективные творческие группы кафедр музыкального образования - хоровые, фольклорные и др. коллективы – приобретают поликультурный характер.

Важнейшим качеством такого объединения является концентрация внимания на достижении музыкально-творческого результата совместной работы при сохранении осознания своей принадлежности к той или иной социально-этнической группе населения и доброжелательного, позитивного отношения к представителям других социальных групп и национальностей.

В ходе исследования была теоретически обоснована и апробирована в практике динамическая педагогическая модель развития этномызыкальной толерантности сознания студентов.

В ходе многолетнего опытно-экспериментального исследования, проведенного авторами на базе ряда педвузов были:

1. Обоснованы педагогические условия обеспечения эффективности реализации данной модели;
2. Выделены ведущие направления личностного развития студентов, которые могут быть реализованы в учебно-воспитательном процессе вуза.
 - проблемно-тематическое структурирование содержания образования; опора на инновационные педагогические технологии (создание диалогического пространства занятия, коммуникативные тренинги межкультурного диалога, самостоятельная исследовательская деятельность студентов, деловые игры, драматизация, игровое моделирование и т.д.);

– соотносительность в музыкально-развивающей среде динамики культуры и процесса личностного становления;

– активизация особых механизмов культурного саморазвития личности в процессе коллективной творческой деятельности.

– когнитивное (обеспечение сознательного освоения и отбора необходимой информации, а также ее критическое осмысление);

– рефлексивное (предоставление учащимся возможности оценить свои действия в сравнении с действиями других участников образовательно-культурного процесса);

– коммуникативное (создание необходимых условий для разнообразного и разноуровневого общения);

– эмоционально-перцептивное (создание условий для чувственно окрашенного позитивного взаимодействия в процессе творческих действий).

Результаты экспериментальной работы показали, что в процессе продвижения указанных направлений развития происходит накопление и развитие культурного опыта учащихся, являющегося одним из базовых оснований этномызыкальной толерантности. Авторы пришли к выводу о том, что большие возможности в исследуемом аспекте имеются в коллективной творческой деятельности студентов в составе фольклорного ансамбля, ансамблей баянистов, кобызистов кафедры музыкального образования КазНПУ имени Абая.

Каждый из этих коллективов в своем творчестве обращается к неисчерпаемым возможностям народного искусства и в процессе творческой деятельности достигает высокого уровня межличностного общения, основанного на доверии, взаимоподдержке, сотворчестве и уважении к творческой личности каждого участника.

По результатам длительного педагогического наблюдения за деятельностью творческих коллективов, а также на основании заключений, сделанных группой независимых экспертов, было выявлено соотношение видов и уровней коммуникации внутри каждого коллектива, а также виды ценностных установок участников данных коллективов. Наблюдения проводились авторами исследования во время выступлений данных коллективов, в процессе занятий, а также во время бесед с участниками ансамблей.

В качестве независимых экспертов выступили преподаватели, кураторы, сокурсники. Ответы на вопросы заносились экспертами в специальную карту и затем статистически обрабатывались авторами.

Анализ педагогических наблюдений, анкетирования и экспертных отзывов позволил выделить следующие виды коммуникации внутри творческих коллективов: межличностная коммуникация, коммуникация малых групп, взаимоотношения солиста и группы в целом, общегрупповая коммуникация. Перечисленные виды коммуникации осуществлялись на следующих уровнях: определяющем (отражающем наиболее ярко выраженный вид коммуникации, подчиняющий себе все прочие виды), предпочтительном (являющемся отражением личных предпочтений участников), конвенциональном (представляющемся собой выражение принятых в данной группе видов общения), периферийном (этот уровень определял наименее выраженные признаки исследуемых видов коммуникации).

Наличие и уровень проявления указанных видов коммуникации внутри творческих коллективов определялись в процессе наблюдения за деятельностью коллектива, которое осуществляли независимые эксперты, а также с помощью специально составленного опросника, предназначенного как для студентов, так и для руководителей ансамблей. В опросник были включены следующие вопросы: «Общаетесь ли вы с коллегами по ансамблю в свободное от занятий время?», «Знакомы ли ваши родители между собой?», «Является ли ваш лучший друг участником данного творческого коллектива?», «Есть ли в вашем коллективе участник, которого вы признаете лидером и которому искренне хотели бы подражать?», «Каким качествам признанного вами лидера вы хотели бы подражать?», «Есть ли в вашем творческом коллективе соперничающие между собой группы участников?», «Если да, то каков характер вашего соперничества – дружеский, напряженный, недружелюбный?» и др.

Анализ опросников показал, что среди студентов на определяющий уровень выдвигается общегрупповой и межличностный виды коммуникации, конвенциональному уровню соответствует вид коммуникации, определяемый как взаимоотношения солиста и группы в целом, а коммуникация малых групп проявляется на периферийном уровне.

Необходимо отметить, что в ходе исследования было установлено, что совместная творческая деятельность, обеспечивающая наличие коммуникативного компонента толерантного сознания студентов, способствует его развитию от интуитивного проявления способности и желания общения к осознанному продуктивному общению и искреннему интересу к сверстникам.

Когнитивный компонент толерантного сознания, также развивающийся в процессе коллективной

творческой деятельности, измерялся при помощи тестовых заданий, которые включали в себя ряд вопросов, касающихся форм, содержания и смысла различных видов народного искусства. Студенты по мере погружения в пространство народного искусства пытаются уловить глубинный смысл народного творчества, их привлекает философская сторона фольклора, вековая мудрость народа, выраженная в формах народного искусства.

По мере накопления культурного опыта происходит развитие и перцептивной составляющей толерантного сознания учащихся. Развитие сферы восприятия студентов происходит по двум направлениям – зрительное, слуховое, тактильное и др. виды восприятия произведений народного искусства, а также восприятие народного искусства непосредственно в процессе творческой работы (в процессе пения, коллективного инструментального музицирования).

Нами были выделены уровни проявления перцептивной составляющей толерантного сознания студентов, соответствующие этапам их подготовки [2]. Так, первый этап – эмоциональный уровень – характеризует восприятие народного искусства на уровне непосредственного проявления эмоций.

Второй этап определен нами как эмоционально-действенный уровень, так как данная группа проявляет свои эмоции непосредственно в процессе творческой работы.

Третий этап, на котором обозначаются перцептивные проявления студентов – сознательно-эмоциональный уровень – отличается тем, что эмоции, проявляемые в процессе восприятия народного искусства, сочетаются с критической и аналитической интеллектуальной деятельностью.

Важнейшим компонентом толерантного сознания является способность к эмпатии (эмоциональный компонент).

Одним из важнейших результатов, полученных в ходе эксперимента, стало подтверждение того, что мировоззренческие взгляды студентов, привлеченных к эксперименту, претерпели значительные изменения в сторону развития установок на осуществление конструктивного межкультурного диалога даже в сложной ситуации общения. Также было установлено, что произошел значительный рост в области когнитивной составляющей толерантного сознания студентов, которые демонстрировали глубокие знания по истории развития национальной и мировой культуры.

Исследование изменений по критериям перцептивного и эмоционального компонентов толерантного сознания позволило определить, что наибольшую сложность представляет развитие качеств личности, входящих именно в эти компоненты, так как они во многом зависят от спонтанного проявления глубинных психологических установок, для изменения которых требуются продолжительное время и значительные педагогические усилия.

Таким образом, в ходе исследования мы пришли к следующим выводам:

1. Специфика учебно-воспитательного процесса в педвузах на современном этапе определяется необходимостью создания особой образовательной среды на интегративно-плюралистической основе, включающей такие компоненты, как вхождение в мировое культурное пространство через освоение этномызыкальной культуры; активное целенаправленное приобщение к традициям национальной культуры и одновременно развитие стремления подрастающего поколения не только к их сохранению, но и к творческому преобразованию; воспитание личности в системе принципов гуманистической педагогики.

2. Одним из наиболее значимых факторов успешности музыкального образования в многонациональном государстве является создание условий для развития высокого уровня толерантного сознания, представляющего собой сформированную систему поведенческих установок, ценностных ориентаций с опорой на развитую способность к эмпатии и направленного на развитие перцептивной, эмоциональной, когнитивной и коммуникативной сфер человеческой жизнедеятельности.

3. Эффективность развития толерантного сознания студентов педвузов зависит от соблюдения в учебно-воспитательном процессе следующих педагогических условий: проблемно-тематическое структурирование содержания образования; опора на инновационные педагогические технологии; соотносительность в культурно-образовательной среде динамики культуры и процесса личностного становления; активизация особых механизмов культурного саморазвития личности в процессе коллективной творческой деятельности.

4. Образовательная среда педвузов многонационального государства является ядром педагогической модели развития толерантного сознания студентов, так как именно в ней формируется интеллектуальный и духовный потенциал личности, направленной на осуществление конструктивного межкультурного диалога и дальнейшее самоопределение и самореализацию в поликультурном пространстве.

5. Центральным направлением стратегии создания такой среды является системная организация

педагогического сопровождения развития толерантного сознания студентов, которая базируется на реализации динамической педагогической модели, позволяющей осуществлять постепенное вхождение студентов в пространство диалога культур в многонациональной республике.

6. Результаты опытно-экспериментальной работы доказывают, что у большинства студентов, принимавших участие в эксперименте по апробации динамической педагогической модели развития толерантного сознания, отмечается: устойчивый рост мотивации к активному межкультурному общению и самоопределению, а также дальнейшей продуктивной самореализации в полиэтнической и поликультурной среде; развитость навыков осуществления конструктивного межкультурного диалога; высокий уровень знаний об особенностях культуры других наций и народностей; высокий уровень творческой активности в освоении духовных ценностей национальной и мировой культуры; увлеченность процессом личностного и творческого роста в ходе коллективной творческой деятельности.

7. Повышение уровня развития толерантного сознания связано также со значительными личностными изменениями: становлением устойчивой гражданской позиции; появлением навыков саморегуляции и управления диалогом с представителем иной цивилизационной модели; ценностным отношением к традициям не только национальной, но и мировой культуры.

Следовательно, можно констатировать, что внедрение разработанной динамической педагогической модели оказывает значительное позитивное влияние на рост уровня толерантного сознания студентов, появление у них осознанности подхода к самоопределению и дальнейшей самореализации в полиэтнической и поликультурной среде, знаний об особенностях культуры своего и соседних народов, умений осуществлять конструктивный межкультурный диалог, углубление интереса учащихся к традициям национальной и мировой культуры.

1. Гершунский Б.С. *Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных концепций)* – М.: Изд-во «Совершенство», 1998. – 185 с.

2. *Толерантное сознание и формирование толерантных отношений: Теория и практика: сб. статей под ред. С.К. Бондыревой. Изд. 2-е, Воронеж: МОДЭК, 2003. – 497 с.*

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ ДАЙЫНДАУДА АҚПАРАТТЫҚ ЖӘНЕ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

К.М. Беркімбаев – п.ғ.д., профессор. Қ.А. Яссауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университетінің
Кентау институтының директор орынбасары,

И.Б. Усембаева – Қ.А. Яссауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университетінің 1-курс PhD-
докторанты, Қазақстан Республикасы, Түркістан қаласы,

Ә.Х. Сарыбаева – п.ғ.к., Қ.А. Яссауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университетінің Физика
кафедрасының доцент, м.а.,

Г.П. Мейрбекова – Қ.А. Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университетінің
3-курс PhD-докторанты

Түйін

Қазіргі уақытта ақпараттық қоғам – физика пәнінің оқытушысына, оның кәсіби құзырлығына ерекше талап қойып отыр. Оның кәсіби құзырлығының маңызды құраушысының бірі – ақпараттық құзырлық болып табылады. Заманның талабы оқу-тәрбие үрдісіне АКТ ендіруге мәжбүрлейді, ал ол оқытушылардың ақпараттық құзырлығын қалыптастыру қажеттілігін тудырады. Осы мақалада осындай ақпараттық құзырлыққа ие болашақ физика мұғалімі ақпараттық телекоммуникациялық технологияларды өз жұмысының барысында пайдалану ерекшеліктері туралы айтылады, ақпараттық құзырлық терминіне анықтама беріліп, ақпараттық құзырлықты қалыптастырудың кейбір жолдары көрсетілген.

Резюме

Сегодня информационное общество ставит перед учителем физики и его профессиональной компетентности особые задачи. Важным компонентом профессиональной компетентности является – информационная компетентность. Современные реалии диктуют необходимость внедрения информационных и телекоммуникационных технологий в учебно-воспитательный процесс, что влечет за собой необходимость формирования информационной компетентности преподавателей, являющейся его профессиональной характеристикой, составляющей педагогического мастерства. В данной статье рассматриваются особенности применения информационных и телекоммуникационных технологий будущими учителями физики в своей педагогической деятельности, дается определение понятию информационная компетентность, а также показаны некоторые пути формирования информационной компетентности.

Summary

Today information society puts singular problems to the teacher of physics and his professional competence. Important component of professional competence is – information competence. Modern realities dictate need of introduction information and telecommunication technology in teaching and educational process that involves need of formation information competence of the teachers being its professional characteristic, a component of pedagogical skill. In this article it is considered features of application information and telecommunication technologies by future teachers of physics in the pedagogical activity, definition is given to concept information competence, and also shown some ways of formation of information competence.

Қазіргі кезде біздің қоғамымыз дамудың жаңа кезеңіне көшіп келеді, бұл кезең ақпараттық кезең, яғни компьютерлік техника мен оған байланысты барлық ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялар педагогтар қызметінің барлық салаларына кірігіп, оның табиғи ортасына айналып отыр.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін ақпараттандыру еліміздің даму стратегиясының негізгі бағыттарының бірі, себебі ХХІ ғасыр – білім беру жүйесін ақпараттандыру ғасыры.

Білім беру үрдісін ақпараттандыру – жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын арттыруды көздейді.

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Біздің жастарымыз оқуға, жаңа ғылым-білімді игеруге, жаңа машықтар алуға, білім мен технологияны күнделікті өмірде шебер де тиімді пайдалануға тиіс. Біз бұл үшін барлық мүмкіндіктерді жасап, ең қолайлы жағдайлармен қамтамасыз етуіміз керек»- деп атап көрсетілген [1].

Қазіргі таңда білім беру үдерісінде ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды пайдаланудың мүмкіндіктері зор. Ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялар ресурстары білім беру үдерісінің мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асырудың елеулі құралдарының бірі болып табылады. ХХ-ғасырдың екінші жартысында белсенді дамыған ақпараттық технологиялар – ақпарат алудың жаңа тәсілін ұсынды, коммуникацияның жаңа түрлерін – электрондық пошта, чаттар, конференциялар және т.б. Компьютерлер тұрмысымыздың барлық саласына енді. Ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялар оқу үрдісін өзгертіп жатқаны сөзсіз факт.

Қазіргі таңда кез-келген оқытушы ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың алуан түрлі құралдарын оқу үдерісіне енгізуге мүмкіндігі бар. Оларға ақпараттар банкі, Интернеттен алынған ақпараттар, көптеген электрондық оқыту құралдары, сөздіктер мен анықтамалар, дидактикалық материалдар, презентациялар, білім бақылауға арналған автоматтандырылған бағдарламалар (MS Excel, MS PowerPoint және т.б. бағдарламалау тілдерінде жасалған тесттер, бақылаулар), тілдесу форумдары және т.б. жатады. Осыған байланысты білім мазмұны өзгереді және байланыс жасау қарқынды ақпарат алмасуға мүмкіндік береді [2].

Сонымен қатар, оқытушы студентке тек білім беріп, тәрбиелеп және дамытып қана қоймай, жаңа ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларын ендіре отырып, өз бетімен білім алуға, кәсіби өсуіне және шығармашылық дамуына ынталанады. Болашақ мамандарды даярлауда ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларға ие бола отырып және оларды оқыту үдерісіне ендіріп оқытушы білім сапасын, мамандар даярлаудың деңгейін арттырады, сонымен қатар өзінің кәсіби және педагогикалық шеберлігін жетілдіреді.

Педагогикалық шеберлік дегеніміз педагогикалық іс-әрекетті жоғары деңгейде меңгеру; педагогқа оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін тиімді басқаруға және мақсатқа бағытталған педагогикалық әсер мен әрекеттестікті жүзеге асыруға мүмкіндік беретін арнайы білімдердің, икемдер мен дағдылардың, тұлғаның маңызды кәсіби қасиеттерінің комплексі [3].

Педагог үшін кәсіби шеберлік – педагогикалық шеберлік болып табылады. Қазіргі білім кеңістігінде ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялары кәсіби шеберлікті жетілдіру құралы болып табылады. Студенттердің ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды пайдаланудағы әрекетін тиімді басқару үшін оқытушы ақпараттық құзырлыққа ие болуы тиіс. Ол өз алдына заманауи оқытушының кәсіби шеберлігінің бір құраушысы болып табылады.

Қазіргі уақытта ақпараттық қоғам – физика пәнінің оқытушысына, оның кәсіби құзырлығына ерекше талап қойып отыр. Оның кәсіби құзырлығының маңызды құраушысының бірі – ақпараттық құзырлық болып табылады. Ақпараттық сауаттылық пен ақпараттық құзырлықты ажырата білу маңызды. Ақпараттық сауаттылық – бұл «тетіктерді баса білу», дербес компьютер, бағдарламалық өнімдер, компьютерлік желілер туралы және олардың қызметі мен мүмкіншіліктері туралы білу, ал оқытушының

ақпараттық құзырлығы – оқытушы өзінің педагогикалық іс-әрекетінде заманауи ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды өз бетінше пайдалануын, кең ауқымды білім саласының мәселелерін шешуге дайындығын және осы салада кәсібін жетілдіру жолдарын жобалау дегенді білдіреді [4]. Осындай ақпараттық құзырлыққа ие оқытушы ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды өз жұмысының барысында пайдалануға ұмтылып қана қоймай, ақпараттық-білімді әрекетті модельдеп және жобалауға тырысуы қажет.

Ақпараттандыру жағдайында студенттер меңгеруге тиісті білім, білік, дағдының көлемі күннен күнге артып, мазмұны өзгеріп отыр. Жоғарғы оқу орнының білім беру саласында ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы білімнің сапасын арттыру, білім беру үрдісін интенсификациялау мен модернизациялаудың тиімді тәсілдерін іздестіру жұмыстары көптеп жүргізілуде.

Физика оқытушылары да өзінің пәнін оқытуда ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларын әдістемелік тұрғыда сауатты пайдалану үшін терең пәндік ақпараттық құзырлыққа ие болуы тиіс.

Заманның талабы ақпараттық қоғамға көшуді талап ететіндіктен физика оқытушысы осы қоғамға енуге дайын маманды дайындауы қажет. Қоғамды ақпараттандырудың негізгі мақсаты – «оқушыларды ақпараттық қоғам жағдайында тұрмыстық, қоғамдық және кәсіби салалардың іс-әрекетіне толық тиімді араластыру» болып табылады.

Бахтиярова Л.Н., Викулина М.А., Кручинина Г.А., Кулик Е.Ю., Маркова С.М., Майорова С.Н., Шевцова Л.А. және т.б. педагогикалық зерттеулері студенттердің ақпараттық мәдениетінің дамуы тек қана физика пәнінің мұғалімі ғана емес, барлық пән мұғалімдеріне қажет болып саналады.

Ақпараттық мәдениет дегеніміз ақпараттық процестердің ұйымдастырылу деңгейі, адамдардың ақпараттық тілдесумен қамтамасыздандыру дәрежесі, ақпаратты құру, жинақтау, сақтау, өңдеу, ұсыну мен пайдалану деп түсінеміз.

Физика пәні оқытушысының ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды оқу процесіне ендіруге деген ынтасы мен ықыласы болу үшін және өзінің ақпараттық мәдениетін көтеруге деген ынтасын арттыру үшін ЖОО-да «ақпараттық және телекоммуникациялық құралдары арқылы ақпараттық және бағдарламалық құралдар ортасын» тудыру қажеттілігін айқындайды [5].

Сонымен қатар, өзге ғылыми көздерге сүйенсек, *ортақ ақпараттық-білім беру ортасы ұғымы аясында оқушылардың, педагогтердің, ата-аналардың, оқу орындары әкімшіліктерін және қоғамды ақпараттық қамтамасыз етудің ортақ технологиялық құралдарымен қамтамасыз ететін, компьютерлік техниканы қолдануға негізделген бағдарламалық-телекоммуникациялық ортаны түсінуге болады.* Соңғы анықтамаға сәйкес, бұндай орта оқу үрдісін қолдауға және оқу мекемесін басқаруға, білім беру үрдісінің барлық қатысушыларын оның барысы мен нәтижелері, сондай-ақ оқудан тыс шаралар туралы ақпараттандыруға бағытталған.

Физика пәнінің оқытушысы осы ортаның мүмкіндіктерін студенттердің ақпараттық құзырлығын және ақпараттық мәдениетін дамыту үшін пайдалануы тиіс. Бұл өте маңызды, себебі оқушылардың ақпараттық құзырлығы жоғарғы оқу орны қалыптастыратын басты құзырлықтардың бірі болып табылады. Қазіргі таңда оқытушылардың ақпараттық құзырлығын қалыптастыру бойынша белсенді жұмыстар жүргізілуде. Ақпараттық құзырлықтың қалыптасуының бір жүйесі туындап, қойылған мәселені шешу үшін алуан түрлі жұмыстар жүргізіледі: курстық дайындық, әдістемелік бірлестіктер жұмысы, мастер-класстар, Интернет олимпиадаларға, Интернет конференцияларға қатысу, студенттермен ынтымақтастық, әдістемелік құжаттарды толтыруда ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды қолданып жасау, және т.б. Осы технологияларды пайдалану оқытушыларға заманауи білім ақпараттарымен жұмыс істеуді ұйымдастыру стратегиялары мен тәсілдерін меңгерумен қатар өзіндік ақпараттық мәдениетін дамытуға мүмкіндік береді.

Ақпараттық білім ортасының басты тұлғасы оқытушы болып табылады. Ақпараттандыру құралдарын оқу процесіне қандай сапада, қандай көлемде және қандай мақсатта пайдалану крөктігін тек қана оқытушының өзі ғана анықтайды.

ЖОО-дағы ақпараттық білім беру ортасының дамуы және де оқытушының осы ортаға енуі қазіргі таңда жоғарғы білім берудің дамуына қажетті үдеріс болып табылады. Шынымен де, бүгінде біліктілік арттыру жүйесінде оқытушылардың компьютерлік технологияларды игеруге ынталандыратын маңызды қадамдар жасалып жатыр: педагогикалық кадрларды аттестациялауда сұрақтар тізімінде сабақта компьютерлік технологияларды қолдану туралы сұрақтар қарастырылған; әдістемелік құралдар мен элективті курстарының бағдарламалары, курстық жұмыстарды баспа түрінде электрондық нұсқасымен жасау қарастырылған. Осылайша мұғалімдердің ақпараттық құзырлығы біртіндеп қалыптасады. Осы жүйенің

функциясы тек қана үйретуші, әдістемелік, түсіндіруші емес, сонымен қатар педагогтың психологиялық қолдау функциясы болып табылады [6].

Ақпараттық білім беру ортасының мүмкіндіктерін тиімді пайдалану үшін педагог келесі талаптарды орындау қажет:

компьютермен жұмыс істеу негіздерін меңгеріп, соның ішінде ақпараттық білім беру ортасын пайдалана алуы керек;

мультимедиялық ақпараттық ресурстарды және олардың бағдарламалық қамсыздандыруын білуі тиіс; Интернетпен жұмыс істеу негіздерін меңгеру керек.

Ақпараттық технологиялардың қазіргі дамуы оқытушыға оқу процесінде тек қана кітап, журналдар ғана емес, мультимедиа ресурстарын - электронды тасымалдау құралдарына жазылған немесе Интернеттегі білім серверлерінде сақталған электрондық оқулықтар мен энциклопедияларды пайдалануға мүмкіндік береді.

Жаңа талаптарға сай кез-келген педагогтың кәсіби біліктілігі оның оқу процесінде жаңа ақпаратты уақытылы тауып, пайдалануына байланысты. Ол үшін оқытушы оқу процесін өз бақылауында ұстай алу қабілетін дамытып, алынған ақпаратты өз бетінше бағалай білуі керек.

Ақпараттық білім беру ортасының дамуы және педагогтың осы ортада табысты жұмыс істеуі кәсіби дамуына бағытталған жеке ақпараттық әрекетінің жүзеге асуын, яғни кәсіби шеберлігінің дамуын қамтамасыз етеді. Қоғамның ақпараттануы және жаңа технологиялардың дамуы жағдайында білім жүйесінің ғылыми тұжырымдамасы жоғары білімді және аса білікті мамандар дайындауды қамтамасыз етуі тиіс. Ақпараттандыру мәселесі білім беруді барлық деңгейлерін модернизациясы үшін басым бағыттарына жатады. Білімді ақпараттандыру – әлеуметтік және педагогикалық қайта құрулар комплексі. Олар білім жүйесін қайта құрулар арқылы ақпараттық және телекоммуникациялық құралдармен байланысты және электрондық-есептеуші техника көмегімен локальды және глобальды жүйелерге шапшаң қол жеткізуге мүмкіндік береді. Білімді ақпараттандыру жоғары оқу орындарында ұйымдастырушылық және педагогикалық, қаржылық және экономикалық, бағдарламалық және әдістемелік жағдайлар жасалуын қажет етеді. Дағдыланып қалған оқыту әдістемесін өзгерту қажет. Педагогикалық кадрлардың ақпараттық құзырлығының қалыптасуы мен дамуы олардың кәсіби педагогикалық құзырлығының дамуына мүмкіндік туғызатын жағдайда жүзеге асырылуы тиіс.

Кәсіби құзырлық – кәсіби оқытатын педагогтың кәсіби іс-әрекетке дайындығының теориялық және практикалық жағын көрсететін өзара байланысқан құзырлықтардың жиынтығы екенін айта кету керек.

Заманауи физика мұғалімінің кәсібилігі - өзінің пәні мен оны оқыту әдістемесін білумен ғана шектелмейді, сонымен қатар ақпараттық құзырлыққа ие болу мен ақпараттық мәдениетке ие болу қажеттіліктерінен тұрады.

Қорыта келгенде, ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың оқыту процесіне белсенді ендірілуі педагогикалық іс-әрекеттің жаңа сапалы деңгейіне жалғасуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, оқыту процесінің дидактикалық, ақпараттық, әдістемелік және технологиялық мүмкіндіктерін біршама арттыра отырып, мамандарды даярлау сапасын және оқытушылардың кәсіби шеберлігін арттыруға себебін тигізетіні анық.

1. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы (14.12.2012ж.) // www.akorda.kz

2. Berkimbaev K.M., Kerimbaeva B.T., Meyrbekova G.P. Using of information communicative technologies in making electron books. *Bulletin of Peoples' Friendship University of Russia. Series Informatization of education.* 2012, № 1. p. 84-89.

3. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2000, с.176

4. Урсова О.В. К вопросу о формировании и развитии ИКТ-компетентности учителя-предметника // Развитие региональной образова-тельной информационной среды "РОИС-2006": Материалы межрегиональ-ной научно-практической конференции – Санкт-Петербург, 2006, с. 51-53

5. Ильина Т.С., Шилова О.Н. Опыт развития информационной культу-ры учителей средствами образовательных технологий // Развитие регио-нальной образовательной информационной среды "РОИС-2006": Материалы межрегиональной научно-практической конференции (<http://rois.loiro.ru>) – Санкт-Петербург, 2006, с. 120-123

6. Berkimbayev K.M., Sarybayeva A.Kh., Usembayev I.B., Ramankulov Sh.Zh. Teaching of using information and computer technology for preparation of competitive specialists // Materials of the ii international «Research and practice conference» (<http://science-canada.com/04-2013-2.pdf>), Vol. II, Westwood, Canada, April 17th, 2013, p.425-429.

ҰЛТТЫҚ САНА – ҰЛЫ ҰСТАЗ
Халық психологиясы мен педагогикасының негіздері
(Ұрпақ тәрбиесіне жаңа көзқарас)

С.-Х. Ғаббасов – Жазушы-дәрігер, фантаст, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, медицина және педагогика ғылымдарының докторы, Махамбет сыйлығының лауреаты, Профессор

Сөзбастау

Алдымен бүгінгі таңдағы «халық педагогикасының», немесе «ұлттық тәрбиінің» жай-күйі қалай еді дейтін заңды сұрақ туындайды. Бұл сауалға жауап беру үшін, бүкіл Кеңес педагогикасы бағдар етіп ұстаған Г.Н.Волковтың “Этнопедагогика” атты ғылыми еңбегіндегі тұжырымға еріксіз тоқталуға тура келеді. Оның пікірі бойынша: “...Халық педагогикасы - ғылым емес, тек ғылыми педагогикаға шикізат, материал, өмірлік фактілер ғана бере алады. Оның біртұтас жүйесінің жоқтығын былай қойғанда, алымды идеяларды жетілдіріп отыратын қорытынды теорияларының болуы да мүмкін емес...” - деп тұжырымдайды.

Міне, бұдан халық педагогикасының ғылыми жүйеленбегендігін былай қойғанда, тіпті оның мазмұны мен мәніне, болмысы мен негізіне ешуағытта да көңіл бөлінбегендігі анық байқалып тұр. Ендеше халық педагогикасының осыншама өгейлікке ұшырауының себебі не? Оның басты себебі, халық педагогикасы - ғылыми пән ретінде танылмады. Ал ол - империялық саясаттың - тікелей әсері еді. Мәселен, көне Грек мәдениетінің соңғы екі ғасыры мен біздің эрамыздың сегіз ғасырын қамтитын Рим империясының әсерімен - Еуропа елдерінің халық педагогикасы ғылыми жүйеленбей, оның орнына “классикалық педагогика” дейтін жасандылық дүниеге келді. Екінші, өзімізге тікелей қатысы бар орыс империясының әсерінен оның қоластында бодандықта болған жүздеген халықтың Ұлттық тәлім-тәрбиелері ғылыми дамудан мақұрым қалды. Сондықтан да ғылыми педагогика делінетін жасандылық қолдан жасалып, Адам баласы ең әуелі биологиялық индивид, сонан кейін ғана қоғамдық тұлғаға ауысатындығын даралауға рұқсат етілмеді. Себебі, генетика ғылымдарының заңдылықтары империялық саясатқа қайшы келетін еді. Жалпы Империя атаулы бағынышты елдерінің ұлттық тарихын да.. халықтық педагогикасында... табанының астына салып, оның бой көтеруін ешуақытта қаламады. Өйткені, бұл екеуінен де, қай халықтың болмасын ұлттық санасы оянады. Ал Империя атаулыны күйрететін күш тек ұлттық сана екендігі дәлелдеуді қажет етпейтін аксиомалық заңдылық..

Ендеше, уағыт талабы мен жаппай қаулап өмірге ене бастаған халық педагогикасын ғылыми түрде дамыту, оның қадау-қадау негіздерін айқындау қажет. Сол арқылы оның теориясын жасау, ғылыми байыптау, жинау, ғылыми жүйелеу де кезек күтіп тұрған жұмыс екені белгілі. Ең бастысы мәселенің негіздерін айқындау арқылы методологиясын да өзгерту қажет. Осылайша, ұлы педагог К.Д.Ушинскийдің: “Халық педагогикасы жоқ жерде, педагогика ғылымы да жоқ, педагог та жоқ”, - деген тұжырымын есте ұстаған жән.

Халық педагогикасының бастауы

Шын мәнінде адам ғұмыры - бір-бірінің міндеттері екіншісіне жүктелмейтін - физиологиялық кезеңдердің тізбегінен тұратындығы анық. Ол кезеңдерді шартты түрде:

1. Отбасын құруға дайындық және ұрық тазалығы;
2. Ана құрсағындағы тоғыз ай...
3. Нәресте кезеңі;
4. Балбөбек кезеңі;
5. Сәбилік кезең;
6. Балиғат кезеңі;

7. Кәмелеттік кезең, - деп міндетті түрде бөле-жара қарастырмаса болмайды. Өйткені, әр кезеңнің өзіне ғана тән заңдылықтары бар. Бұл заңдылықтар ешуақытта басқа кезеңдерге ауыспайды да және екінші бір кезеңге жарамайды да?! Міне, адам тәрбиесінің биологиялық индивид ретіндегі құдіреті күшті тылсым жұмбағы да оның өзіне тән сипатында жатыр.

Отбасын құруға дайындық немесе, халық педагогикасының I-ші негізі

Отбасын құруға дайындық кезеңінде екі жастың өздері, сондай-ақ, олардың туыс-туғандары мен ата-аналары үш түрлі мәселеге ерекше көңіл бөлулері қажет.

Ата-баба дәстүрлерін қадағалау арқылы халқымыздың генофонын көздің қарашығындай сақтау. Қандай да ағаттықтармен бұзып алмаудың қамы.

Отбасын құруға саналы түрде дайындалу арқылы ұрық тазалығын сақтау. Өйткені, ұрығында уланып туған ұрпақты түзеп алудың мүмкіншілігі жоқ. Оны адам түгіл, ғұдайдың өзі де жөндей алмайды.

Ата-ана мен бала арасындағы сыйластық.

Міне, осы үш мәселені қазіргі уақыт жағдайларымен салыстыра отырып талдау жасап көрелік. Бірінші мәселені яғни, ата-баба дәстүрлерін қадағалау арқылы халқымыздың генофонын сақтаудың жай-күйі “қызыл империяның” саясатымен шын мәнінде құрдымға құлдырап бара жатқан еді. Дәстүр атаулының ішіндегі ең ұлттық ерекшелігі бар құндысы болып табылатын “...Жеті атаға дейін қыз алыспау...” өз мәнінен айырыла бастаған болатын. Қазір халық бұл дәстүрді сонау Фараби мен Қорқыт замандарынан, яғни, IX - X ғасырлардан қалыптастырғандығы белгілі. Халқымыздың бұл дәстүрді ұстанғанына... мінеки, он екі ғасырдай уақыт өткен екен. Сонда, бұл дәстүрдің құндылығы неде?.. Бұл сауалға жауап бергенде, ең әуелі салыстырмалы түрде XIX ғасырдың бастапқы кезінде ашылған... бүкіл адамзат қауымының үлкен жаңалығы деп есептелінетін “Дарвинизм” ілімін еске алуға тура келеді. Оның ашқан “...табиғи сұрыптау...” атты жаңалығы, осынау халқымыздың “...жеті атаға дейін қыз алыспау...” дәстүрі мен тікелей сабақтасып жатқандығын ашып айтқан жөн. Оның үстіне басқа жер бетінде тұратын халықтарда мұндай дәстүрдің аса сирек кездесетіндігін айтпағанның өзінде, тіпті бір туыстас Түркі халықтары да “...жеті атаға дейін қыз алыспау...” дәстүрлерін қолданбайды. Қазақ халқына ең жақын деген қарақалпақ пен қырғыздар да ең ұзағанда, үш-төрт атадан аса алмайтындығы белгілі...

Міне, халқымыздың көптеген қасиеттерінің ішіндегі ең ұлағаттысының бірі - осы. Оның мәнін ұқпағандықтан өзінің ұлттық тарихы мен халықтық педагогикасынан айырыла бастаған жұртымыз, бірте-бірте мәңгірттену жолына ауысқандығын қадап айтқан жөн. Ана тілін білмейтін жұртымыздың 40 пайызы, сөз жоқ, “...жеті атаға дейін қыз алыспау...” дәстүрін олар не қажетіне жаратпақ. Тек ерекше атап айтуға тұрарлық жағдай, кең байтақ өлкеміздің шығысы мен батысы, түстігі мен терістігінің жіті араласуынан біздің халқымыз аса бір қолайлы жағдайда отыр. Егер осыны саналы түрде дамытып, “қыз алып, қыз берісуді” осындай кең өріске шығарсақ, онда жұртымыз бұрын-соңды көрмеген жаңғырудың құдіретін сезінеді. Халқымыздың генофоны мүлдем жаңғырудың жаңа биіктігіне көтерілер еді...

Екінші үлкен мәселе, яғни, отбасын құруға дайындық немесе ұрық тазалығын сақтау - аса қиын күйге душар болып отыр. Бұл халқымыздың дәл осы мәселені тереңдей түсініп мән бермеуінің салдарынан у ішкендей болып отырғанын батыл түрде айтуымыз қажет. Олар бүгінгі таңда отбасын құруға дайындық дегенде, тек материалдық жақтарын ескереді. Той жасарда арақ-шарап, ішімдіктің мол болуын қарастырады. Отбасын құру қуанышына жиналған жұрт есінен танғанша арақ-шарап ішуді қызық көреді. Бұл сәтте үй болғалы тұрған екі жаста құр алақан қалмайды. Олар да ішеді.

Той тарқағаннан кейін арақ ішкен екі жасты күтіп тұрған ақ төсектен уланған ұрпақ туады. Өйткені, күллі наркотикалық заттардың, соның ішіндегі арақ-шараптың адам ағзасындағы бірден барып уландыратын мүшелері ми қабаттары мен ұрық бездері екендігі ғылыми түрде дәлелденген нәрсе. Адам ағзасына түскен арақтың 100 грамы ағзадан 7-күнде еркектің бойынан, 28-күнде әйелдің ағзасынан, әрең шығып тазарады екен. Ал ЗАГС-ке тіркелгеннен кейінгі ай бойы ішілетін ішімдіктің зияндылығын немен салыстыруға болар екен? Ендеше ертеңгі өмірге келетін ибасыз қыздар... қатыгез ұлдардың көбеюіне кім кінәлі болады?!

Біздің ойымызша, келер ұрпақ алдында қауым болып қателесіп жүргендігімізді дер кезінде, уақыт өткізбей мойындағанымыз жөн. Өйткені, тіршілік заңы өте қатал. Оны нәпсісіне еріп бұзғандар, түбінде бір жапа шекпей қалуы мүмкін емес. Сондықтан да табиғат қойнауларында тіршілік ететін күллі жан иелері, ұрпақ қамына кірісерде, тек судың тұнығын ішіп, шөптің асылын жеуге тырысады. Тіпті, олар өз бойларындағы арам тер мен артық майынан да арылуға арнайы уақыттарын жібереді. Ал пендешілікпен шырмалған адам баласы, керісінше, ақылы мен парасатын әдейі уландыратындығын қалай түсінеміз? Біздің ойымызша, бұл маскара халден ел-жұрт болып тез арада тыйылуымыз керек.

Қазіргі дүниеге келіп жатқан нәрестелердің кейбірі ұрығынан бұзылып туатындықтан, көпшілігі жарық дүниені көрмей-ақ, өлі туып жатса, бірсыпырасының жаны шықпағанымен жарымжан күйінде тіршілігін бастаған болады. Ал қалған дұрыс туды дегендердің өздері де зейіндері мен зерделері таяз болып туатындықтан, олардың да жай-жапсарларын оқу-ағарту жүйелерінде істейтіндер жақсы біледі. Ендеше, бұл індеттен құтылудың жолын халық педагогикасының негіздерін де, ел болып еркін шешіп алудың жолдарын қарастырған жөн.

Үшінші мәселе, яғни, Ата-ана мен Бала арасындағы сыйластықтың қазіргі кездегі жай-күйі қалай екенін айтсақ, бұл мәселе де қатты дағдарыста екендігін аңғару қиын емес. Бұрынғы ата-бабаларымыздың салып кеткен жолы бойынша, Ата-ана мен Бала арасындағы сыйластық үлкен этикалық заңдылықтарға бағынатындықтан, өзара үндесіп жататынды. Ал қазір ол үндестіктердің бұзылуының салдарынан, ата-ана баланы, бала ата-анасын түсіне алмайтын күйге ұшырап отыр. Соның кеселінен үлкен трагедияларға жиі ұшырап отырғанымызды жасыра алмаймыз. Жастардың бойындағы өзім білемдік ешбір сын

көтермейтін жағдайларға жетіп отыр. Ендеше, ел басына түсіп, еңсесін езген осы кінәраттың түп-төркінін анықтауға тырысып көрелік.

Халқымыздың өзі өмір сүрген ұзақ тарихында небір кезендерді бастарынан өткізіп, заман дауылдарының аяздай қарыған үскіріктеріне ұшыраған сәттері көп. әсіресе, соңғы үш ғасырға жуық уақыттың ішінде, аса күрделі аласапыран кездерді бастарынан өткізді. өз билігінен ажырап қалған халықтың азып-тозып кетуіне көптеген себептер ықпал етті. Енді сол себептерді іріктеп, жұптап қарасақ:

1. Өз еркіндігі жоқ, басқа жұрттың боданы болып келген елдерде ғана қалыптасатын, топастана бастайтын тоғышар орта;

2. Тағдыр тауқыметінің салдарынан ата-баба дәстүрлерінен адасып,оның үстіне арақкештікке салынғандықтан - адамдық парасаттарынан айырыла бастаған ата-аналардың бой көрсете бастауы;

3. Ата дәстүрінің құндағында өспей, ана тілінде тәрбиеленбеген жаңа буын жас ұрпақтың есер қылықтары... - деп шартты түрде топтастыруға болатын тәрізді. Оның үстіне халқымыздың ежелден келе жатқан дархан мінездерін - дарақылыққа, жомарт пейілдерін - ысырапшылдыққа айырбастай салатын пендешілігіміз де жетіп жатыр.

Міне, 1990 жылы 25 қазан айында, халқымыз ғасырлар бойы аңсаған арманына жетіп, өзінің дербес мемлекет ретіндегі декларациясын дүние жүзіне паш етті. Енді өзін-өзі билейтін ел болмақ?! Олай болса, жоғарыдағы айтылған - топастана бастаған тоғышар орта да жөніне келіп, ата-баба дәстүрінен ажырап қалған қауым да... ана тіліміздің қасиеттері де қайтып оралғалы отыр. Бірақ бұл қасиеттер аспаннан өзі келе салмайтындығын ел болып ұғынуымыз керек. Сондықтан, егеменді елдігімізді толық меңгеруіміз үшін, “еңбектеген жастан, еңкейген қарияға дейін” намыстарын қайрап, жігерлерін жанитындай белсенділікке ауысуымыз ауадай қажет. Сөйтіп, тіршілік-тұрмысымыздағы белең алып отырған ата-ана мен бала арасындағы қайшылықтарда жойылып, адамшылықтың ақ босағасын аттаймыз деген үмітіміз мол. Ол үшін үзіліссіз ұрпақ тәрбиесін халық педагогикасының құндағында, ерекше жігермен ел болып қолға алатын мезгілді өткізіп алмауымыз керек.

Ана құрсағындағы тәрбие,немесе халық педагогикасының II-ші негізі

Ана құрсағындағы тоғыз ай - Адам құмырының ең ұзақ, ең күрделі кезеңі. Оның ұзақтығын - түйсіну мен сезінуге ақыл күшін қосу арқылы байқасақ, Жер бетіндегі тіршіліктің сатыларын қамтуға кеткен 500 миллион жылмен пара-пар. Міне, мұны түсіну үшін, тіршілік құпияларына тереңдей толғап үнілмей болмайды.

Қазіргі ғылыми дәлелдерге сүйенсек, Ана құрсағындағы өсіп жатқан Жан иесі өзіне берілген тоғыз айдың ішінде, табиғатта кездесетін барлық тіршіліктің әр деңгейдегі сатыларын басып өтеді де, “...он сегіз мың ғаламның...” сипаттарын түгелдей қайталап шығатындығы белгілі. Былайша айтқанда, бір клеткалы “қарапайым” тіршілік көзінен бастап, хайуанат әлеміндегі омыртқалыларға дейін, тіпті оның ең шырқау биігі болып саналатын Адам бейнесіне де біртіндеп ауысып жетіледі. Сөйтіп, табиғаттағы әр тіршіліктің өз аты-жөндерімен атасақ, бір клеткалы амебадан... құрт-құмырсқа, бақа-шаян, жан-жануарлардың саты-сатыға бөлінетін баспалдақтарын басып өтеді екен.

Бұл күллі табиғат жаратылыстарының ішіндегі аса күрделі, әлі де тылсымы ашылып бітпеген, құдіретті құбылыс екендігінде сөз жоқ. Қысқа ғана ескерте кетсек, Жанның - ОН ЕКІ АРНАСЫ – түйсік, сүю, ұят, мінез, жігер, зерде, табиғи қабылет және ішкі бес сезім де – осы Ана құрсағында ғана ашылатынын ұғынған жөн. Әрине, мұндай құдірет табиғат шебердің ғана қолынан келмек.

Міне, осынау айтуға ғана жеңіл, ал өсу жолындағы әрбір сәті күрделі сан алуан құбылыстарға жіктеле отырып, тек биология мен физиология заңдылықтарына ғана бағынып дамитын тоғыз торқаның ішіндегі жан иесі - жүрек тәрбиесі - атты жүйенің әліппесін парақтап та кетеді екен. Егер әл-Фараби тұжырымына жүгінсек: “...Адам мүшелерінің ішінде ең алдымен жүрек пайда болады, сонан кейін ми, одан кейін бауыр, бұдан кейін көк бауыр... сосын басқалары пайда болады. Бәрінен соң ғана қимылға келетіні - “жыныс мүшелері” - дей келіп, жүрек басты мүше, мұны тәннің ешқандай басқа мүшесі билемейді. Бұдан кейін ми келеді. Бұл да - басты мүше, бірақ мұның үстемдігі бірінші емес, екінші, өйткені, ол ағзадағы барлық басқа мүшелерді билейтін болса, оның өзін жүрек билейді”, - деп таңғажайып тамаша тұжырым жасайды.

Фараби өзінің осы тұжырымдарын ары қарай ғылыми жетілдіре келіп, түркі халықтарының тәлім-тәрбиесінен (халық педагогикасынан) негіздерін алатын үш түрлі ілімнің - хауас, хауас салым, хауаси хамса заһириди (түйсік, ішкі бес сезім және сыртқы бес сезім), екінші - Имани гул (үш сүю), үшінші – Жәуанмәртлік (ақыл, әділет, рақым) мәнін түсіндіреді. Бұл ілімдер – өз топырағына түспеген дән сияқты - араб елдерінде өзінің өркендей даму жолдарына түсе алмайды. Бірақ түркі халықтарынан шыққан ғұламалар ғұламахи Дауани, Жүсіп Қарабағи, Жүсіп Баласағұн, Әлішер Науаи... бұл жайында көп

енбектер жасайды. Жүсіп Баласағұн осының негізінде дүние жүзін тамсандырған “Құтты білігін” поэзия тілімен өмірге әкеледі. Бұл айтылған үш ілімді ары қарай жетілдіріп ерекше биіктікке көтерген ұлы Абайдың орыны жеке-дара бір бөлек.

Мінеки, қазақ жұртының ұлттық педагогикасының тамыры тым тереңде жатқанын осыдан-ақ анық аңғаруға болады. Бұны ғылыми негіздерде дамыту болашақтың ісі. Біз көтеріп отырған адам тәрбиесінің алғашқы екі кезеңі ұрық тазалығы мен ана құрсағындағы тәрбие бүгінге дейін ғылыми педагогикадағы тәрбие жүйелерінен мүлдем тыс қалған. Сондықтан да адам тәрбиесіндегі орны толмас кемшіліктер қатпар-қатпар күйінде жалғасып жатыр.

Біздер ұсынып отырған - жүрек тәрбиесінің жүйесі - адам бойындағы күллі имандылықпен, инабатты мінез-құлықпен, табиғи қабілеттің негіздерін, жаратылыс заңдылықтарымен үндестіре дамыта қалыптастырып, жарық дүниеге іштен жетілдіріліп тудырады. Бір ерекше даралай атап таң қалатын нәрсе, осы құбылысты біздің ата-бабаларымыз білген. Сондықтан да олар: “...Алып - анадан туады...” - дейтін ұрпағына тұжырымды бағдарлама қалдырған.

Құрсақтағы жан иесінің бір жарым айдан кейін-ақ бармақтай ғана жүрегі мен қан тамырлары жүйесі қалыптасып, бірден қозғалысқа түседі. Сөйтіп, анасының түйсігі мен сезімдері арқылы жүрек тәрбиесі қалыптаса бастайды. Бұл күллі тәрбие атаулының алтын арқауы болып саналатын - жүрек тәрбиесінің мәні мен мазмұны тек ана құрсағында қалыптасады деген сөз.

Ана атаулы екіқабат кезінде айналасынан сезінген қым-қиғаш әсерлерді көңіл-күйлерімен әлдилей аялап... құрсағында өсіп жатқан тіршілік иесіне, алпыс екі тамыры арқылы ықпал етуін бірде-бір сәт тоқтатпайды. Ол өзі сезінген жайлы да жайсыз тітіркендіргіш әсерлерді, үнемі ішінде жатқан Жан иесінің жүрек қылын күйге келтіруге жұмсайды. Сөйтіп, оның жүрек тәрбиесін қалыптастыру арқылы, келешекке келер адамның аса елгезек әсерленгіштігімен қоса, оның табиғи қабілетін жетілдіре отырып, мінез-құлғының парасаттануына ықпал етеді. Міне, осындай жүкті кездеріндегі бойына бітетін аса құдіретті құбылысты дұрыс пайдалануды, бұрын парасаты мол, түйсігі терең аналар ғана аңғара алды. Ал көпшілік аналар мұндай қасиетті біле бермеген. Сондықтан да бұл жағдайды “...Мыңнан бір ана ғана білген...” десек асыра айтқандық емес.

Егер біз ЗАГС және басқа да қоғамдық ұйымдармен бірлесе отырып, осынау ғажайып құбылыстардың сырларын әрбір жас анаға үйретсек, біздің болашақ ұрпағымыз ғана үлкен сапаға ауысып қоймайды. Сонымен қоса, күллі ел-жұртымызды да бірте-бірте сауықтыра алған болар едік. Біздер күні бүгіннен бастап, осыншама ұлы арманды жүзеге асыруды бастап кетсек, бекер құмыр кешпегендігіміздің айғағы болар еді.

Ұлы Абайдың - Жүрек тербеп оятар баста миды” - деп тұжырымдауында телегей-теңіз ғұламалық жатыр.

Жалпы, құрсағындағы Жан иесінің болашағын болжалдай білген аналар көп. Солардың бірі - Тобықтының анасы Айпараның мынау бір ауыз сөзін еске түсірелік.

Шынжыр балақ, шұбартөс Ырғызбайым.

Тоқпақжалды, торайғыр Көтібағым,

Әрі де кетпес, бері де кетпес Топайым,

Сірә да оңбас Торғайым... - деген сөздерін осы күнгі ұрпақтары үнемі таңырқай еске алып отырады. Анасының осы айтқанындай, төрт ұлынан тараған ұрпақтарының сипаттары тура келгенін ешкім жасыра алмайды.

Осы тектес мысал, бес қыпшақтың анасының айтқанынан да байқалады. Ол былай айтады:

1) Бұлтың бітті бойыма, ұрлық кірді ойыма; 2) Торы бітті бойыма, билік кірді ойыма; 3) Ұзын бітті бойыма, ерлік кірді ойыма; 4) Көлденең бітті бойыма, сауда кірді ойыма; 5) Қарабалық бітті бойыма, байлық кірді ойыма, - деген екен.

Ананың құрсағында жатқанда тәрбиелеу, адамзаттың ашатын ала бөтен жаңалығы болары қак...

Нәресте кезеңі немесе,

халық педагогикасының III-ші негізі

“...Ал, қазақ, мешел болам демесең, бесігінді түзе”

Мұхтар Әуезов

Бесік - адам баласы игерген игіліктердің ішіндегі ең парасаттысы. Ол үй шаруасында пайдаланатын заттардың ешқайсысымен де салыстыруға болмайтын мүлік. Тіпті, оның өзіне тән қасиеттерін кең түрде тарата алсақ, күллі адамзаттың игілігіне айналдыруға да болар еді. Сондықтан да бесікті ғасырлар бойы пайдаланып келе жатқан Орта Азия мен Қап тауының қойнауын мекендейтін алуан тілдегі толып жатқан жұрт, Таяу Шығыс пен Кіші Азия елдері... бүкіл жер бетіндегі Түркі халықтарының өмір тәжірибелеріне

ерекше көңіл аударған жөн. Өйткені, бесік жана туған бала үшін де, онан да бетер, жас босанған Ана үшін де қажет. Оның атқаратын биологиялық және физиологиялық қызметтерінің теңдесі жоқ. Тіпті, оның кейбір өміршең қасиетін басқа еш нәрсемен алмастыруға болмайды. Себебі, бұл қасиеттер тек Бесікке ғана тән.

Ұрпақ тәрбиесінің негізгі бір тірегі - бесік. Кешегі халқымызды мәңгірт етуге тырысқан зобалаң жылдар бесік тәрізді қасиетті мүлкінді де күресінге лақтырды емес пе? Бас пайдасы үшін арын сатқан ғалымсымақ эзәзілдердің азғыруымен, қалың қауым ата-баба қасиеттерін тепкендей болды. Соның әсерінен қаншама жылдар бойы ұрпақ тәрбиесінің құтынан айырылды. Бесіксіз өскен баланың сағат сайын шырқырап, мазасыздануынан, жас босанған талай ананың түн ұйқысы төрт бөлінуінен жүйкесі тозып, олардың омырауларынан сүт шықпайтын ауыр халге ұшырады. Қазір бұл әлеуметтік мәселеге айналып отыр. Осыған орай, тек бесікке ғана тән Бала мен Анаға берер қасиеттерге тоқталып көрелік. Барынша ойымызды топтастырып айтсақ:

біріншіден, бесік - әмбебап тазалық,

екіншіден - терең ұйқы,

үшіншіден – сәби үшін теңдесі жоқ микроклимат.

Мінеки, бесік беретін осындай үш түрлі қасиеттің арқасында, дүниеге жаңа келген сәбилердің дендері сау болып қана қоймай, сонымен қоса, олардың дене мүшелері мен жұлын-жүйкелері табиғи үндестікте өсіп жетілмек.

Бесікті күстәнәлаған қазіргі таңдағы жағдайымыз қалай?

Ашығын айтсақ, бесіксіз тәрбие жас босанған анаға да, жаңа дүние есігін ашқан сәбиге де оңай тиіп отырған жоқ. Сәбидің сағат сайын дәретімен асты суланып, ұйқысы қашып, жүйкелері тозып, өзінен-өзі әлсірейді. Бұл жағдайды түсіну үшін аса үлкен ғұламалықтың қажеті жоқ. Өйткені, жаңа туған жас сәбидің денесіне тиген дәреті оның балғын терісін тітіркендіріп қоймай, тіпті тұз құйғандай ашытады. Бөленбеген аяқ-қолдары ербеңдеп, терең ұйықтап тыныстауға мүмкіндік бермейді. Осының салдарынан, жас нәрестелер аз ғана уақыт ішінде, шала ұйқыдан асқынған невроз дертіне шалдығады. Бебеу қаққан ана да, күндіз күлкіден, түнде ұйқыдан қалатындықтан оның да жұлын-жүйкесі тозып тынады. Оның үстіне тәулік бойы таудай болып үйіліп қалатын зәрмен шыланған жаялықтарды жуып-ақ жас босанған аналардың күш-қуаттарынан ештеме қалмайды.

Міне, халқымызды бесігінен бездіріп, қолдан жасалынған есуас әрекеттермен ұйқысыз түндер, жаялық жуумен өтетін күндер, жас тума аналардың жұлын-жүйкесін тоздырып тынады. Осындай күйге ұшыраған аналардың сәбилеріне деген сезімдері қалай болмақ?..

Жүйкесі тозған нәрестенің тәрбиеге икемділігінен не қалады?.. Міне, бұл сауалдар... сөз жоқ, кезек күттірмей шешетін мәселелер екендігі даусыз? Ендеше, бүкіл халқымызды азапқа салып аздырған заманның лаңдарын тез арада танып қана қоймай, оны бірден пәрменді тәсілдермен күнделікті тұрмысымыздан аластауымыз керек. Бұл мәселеде де, біздерге қолұшын берер халқымыздың қасиетті дәстүр-салттары болмақ. Ендеше бесіктен безінуіміздің салдарынан жас босанған ананы да, дүниеге жаңа келген жас нәрестені де қолдан невроз жасап отырғанымызды мойындауымыз керек.

Міне, осынау зауалдың ықпалымен тұмса аналар исінуден қалып отырса, нәрестелеріміздің психикалары дұрыс жетілмеумен қоса, балалардың шығыны да аса көп. Өйткені, жөргегінде дұрыс ұйықтаудан айырылып, ана сүтіне жарымай өскен баланың дене құрылыстары түгіл, оның енді ғана, ояна бастаған психикасының да орасан ауыр зардаптарға ұшырайтындығы белгілі. Оның үстіне бесікке бөленіп тәрбиеленбеудің салдарынан, жас нәрестенің бесік жырымен жетілетін, Жүрек тәрбиесі де, өз бетіне әдірә қалады. Бұл ойланбасқа болмайтын аса ауыр ахуал. Себебі, жүрек тәрбиесі - күллі адам тәрбиесінің іргетасы екені белгілі. Олай болса, еліміздің ежелгі мүлкі Бесікке жаппай қайта оралудың мәні ешқандай үгіттеуді көтермейтін шындық. Ол ұрпақ тәрбиесінің де алтын дінгегі болып қала бермек...

Жалпы, бесікке бөлеп өсірген балалардың... асты құрғақ, үсті жылы болғандықтан, өзіне қажет мөлшердегі ұйқысын да дұрыс пайдаланады. Жас нәресте алғашқы айларында, нақтырақ айтсақ, сәби қырқынан шыққанша, тіпті үш айға дейін, кем дегенде 18-20 сағаттан аса уақыт ұйықтаулары ауадай қажет. Ол үшін оған тек астының құрғақтығы ғана емес, сонымен қоса, айналасындағы дыбыстармен ауа қозғалыстарының екпінін де қағып қалатын бесіктің шымылдығының да маңызы зор. Ол тіпті бұдан басқа да толып жатқан тітіркендіргіштерден сақтай алатын - микроклимат - екендігін де ерекше ескергеніміз жөн.

Осындай аса үлкен мәні бар жағдайларды қамтамасыз ететін бесік, жас сәбидің жан жайлауындай қасиет берер күдіретті мүлік. Тек, бесік ішінде ғана ұйқысы қанып, тән рахатына кенеле алатын болғандықтан, бала оянған сәттерінде жадырай езу тартып, бесіктен босанысымен-ақ керіле-созылып,

кереметтей ләззатқа бөленеді. Осы сәтте ұзақ уағыт сәбиін қолына алмаған ана да... бар мейірімімен емірене толғанып, нәрестесін сылап-сипаған алақанының табымен де таңғажайып әсер етпек. Мұндайда халқымыз “...Бала сылаумен, қар қылаумен өседі” дейтін тамаша тұжырымдарын қалдырған.

Айта берсе, бесіктің сыры тым тереңде жатыр.

Ана тәрбиесі. Баланың ана құрсағындағы өсетін тоғыз айы мен қырқынан шығару және үш айға дейінгі нәресте тәрбиесіндегі анаға тиісті сыбаға тым ерекше ауқымды екендігі баршамызға аян. Ол нәрестесінің құрсақтағы кезінде оған өзінің түйсігін, ішкі жан сезімдерін және сыртқы бес сезімін, алпыс екі тамыры арқылы жеткізіп, әсер етсе, енді сәбидің дүниеге келген алғашқы айларында жағымды әуен, аялы алақан, сөз, дыбыс, аналық мейірім, бәрі-бәрі де ана тәрбиесінің пәрменді құралдарына айналады.

Ата-бабамыздың дәстүрінде жас босанған ананы ауыл-аймағы болып қастерлеп, оны қол-аяғын бауырына алып сергігенше ерекше күтімге алады. Алғашқы сәттен-ақ, жайлы да таза төсек-орынға орналастырып, арнайы күтімде қалжалаумен қоса, өмірге жаңа адамның келгенін паш ететін шілдехана тойының бел ортасында жас босанған ананың болуына жағдайлар жасалынады. Бұл қуанышты жас босанған ана ерекше көтеріңкі көңілмен қарсы алатыны айтпаса да түсінікті.

Халқымыздың ғасырлар бойы жалғасып келе жатқан өмір-тәжірибесінде, дүниеге жаңа келген нәрестенің кіндігін кесіп, орап-қымтап алғаннан кейін-ақ, көп кідіртпей анасының омырауына салады. Баланы, алғашқы сәтінен-ақ, анасының уызына қандыруға тырысады. Қазіргі кезде бұл тәртіп те бұзылған күйде екендігін ескертеміз? Бұл анаға да, жас нәрестеге де қиянат. Өйткені, уызға тоймаған нәрестелер қашанда аурушаң болып келеді. Бәрінен де қиыны, сәбилердің аллергиялық және басқа дерттері - диатез, есек жемі, құрқұлақ, бұлақ ағу тәрізді көптеген сырқаттардың белең алуларының негізгі бір себебі, оны анасының уызына қандырмаудан шығатындығын ашып айтқан жөн. Ананың уызында нәрестенің бүкіл иммунологиялық жүйесін қалыптастыратын белокты заттар көп болады. Мұндай заттар ана сүтінде неқұрлым алғашқы тәуліктерде жеткілікті болатынында ескертеміз. Олай болса, нәрестені анасының омырауына ерте беру сәбидің болашағы үшін ересен үлкен биологиялық мәні бар нәрсе екендігін түсінуіміз керек. Міне, бұдан кейінгі бір атап өтетін сәт - баланың кіндігі қатып үлгіретін жетінші күннен бастап-ақ, бесікке салу рәсімі. Ол аса білімдарлықпен жасалынады...

Бесіктің құрылысы. Бесік түп-түгел ағаштан жасалынады. Қазақ халқы негізінен - тал бесікті ерекше қадір тұтқан. Себебі, талдан жасалынатын бесікке иіс-қоңыс көп сіңбейді және әр түрлі кішігірім жәндіктер де жоламайтындығы ескерілген. Бесікке қажетті баланың “жөргегінде” мыналар болады:

1. Түбек. 2. Шүмек. 3. Бесіктің жазғы жабуы. 4. Бесіктің қысқы жабуы. 5. Қолбау. 6. Тартпа бау. 7. Баулар байланатын бел ағаш. 8. Бас жастық. 9. Екі бел жастық. 10. Аяқ жастық. 11. Бел көрпеше. 12. Аяқ көрпеше. 13. Арқалық ағаш. 14. Бесіктің басы. 15. Бесіктің аяғы. 16. Арқалыққа ілінетін жез қоңырау.

Баланы бесікке салу өнер деп қабылданған. Сондықтан да бесік тойы жасалынады. Бесікке салуды аса тәжірибелі, парасатты әжелерге табыстайды...

Баланың балбөбек кезеңі немесе,
халық педагогикасының IV-ші негізі

Ұрпақ тәрбиесінің бұл кезеңі, яғни, балбөбек пен балабақша дәуірінің де ұлттық үлгілері жасалынып көрген емес. Сондықтан да, қазіргі ұрпақ тәрбиесі ұлттық психология мен халықтық педагогиканы пайдаланудан мақұрым қалып отыр. Ұрпақ тәрбиесінде осы күнге дейін қолданылып отырған оқу-ағарту жүйесі тәрізді сырттан таңылған көшірме мазмұн мен формалар үстемдігін жүргізуде. Былайша, үнемі еліктеушілікпен тәрбиеленген ұрпақтан өзінше ойлауды, халқының табиғатына лайық жетілуді күтпек түгіл үміттенудің өзі мүмкін емес.

а) Бала екі жаста. Бұл жаста баланың дене бітімдері балғадай болып, өте ықшам да сергек күйге ауысады. Оның ойлау қабілеттері күшейіп, тыным таппай айналасындағы заттарды түсінуге, олармен қатынас жасай отырып, тілдесуге талпынады. Оған арнар уақыт мөлшерлері де (5 сағ.) көбейеді. Тіпті, өздері жасайтын қимыл-әрекеттерін өз еріктеріне бағындыра алатындай халге де жетеді. Бұл кезде олар өз ойыншықтарын өздері жинастырып, тіпті қуыршақтарын киіндіріп-шешіндіруге де жарап қалады. Олар үйренгендерін ұмытпауға тырысады...

ә) Баланың ақыл-есі. Қозғалыс қуаттары артқан сайын, баланың ойлау қабілеттері де күшейе береді. Күннен-күнге қиялдары қанаттанып, ішкі түйсігі мен сезіну қасиеттері тереңдейді. Екі жасқа толған баланың миы... бұрынғысынан әлдеқайда алғырлана түседі. Оның тіл үйренуге деген ынтасы артып, 200-ден 500-ге дейін сөз тіркестерінің қоры қалыптасады. Ал олардың әлі де айта алмағандарымен, түсінетін сөздері мұнан да көп болатыны белгілі. Сондықтан да естігендерін жылдам түсініп, дереу орындауға тырысады. Өйтсе-дағы балалар бұл жасында... қат-қабаты мол, күрделі ойларды дәл түсіне қоймайды. Тіпті, күрделілікті ғана емес, жалпылама айтылғандарға да онша көңіл бөле қоймайды.

Мәселен, “...балалар, асқа отырындар...” деген жалпылама шақыруды түсінбейді. Өйткені, олар әлі де қарапайым қысқа сәйлемдермен нақты өз аттарын атап шақырғаннан аса қойған жоқ. Бұл тұста олар өздерінің қиялы мен ойларына келгендерін, тек ойын арқылы айқындауға бар күштерін салады. Сыртқа шықса, айналасындағы табиғатқа таңырқаудан танбайды. Олар үшін көріп-сезгендерінің барлығы да жаңалық? Сондықтан да жанындағы үлкендерге: “...Бұл не? Ол не? Мынау кім? Анау кім?” - дейтін толып жатқан сұрақтарды төпеп қоя береді. Көбінесе, олар далада естігендерін жадында ұстап қалып, үйге келгеннен кейін ойнап отырған сәттерінде өзімен-өзі сәйлесіп, үйренгендерін пысықтауға кіріседі. Мұндай әрекеттердің барлығы да... ішкі түйсіктерімен байып, ойынның мазмұнымен астасып кетеді. Олар өздерінің кез келген ойындарын мазмұнға құруға тырысады. Мұндай сәтте баланың беріле ойнайтындығы соншама, тіпті атын атап шақырғанның өзін елемейтін кездері болады. Олар үшін бұл үлкен жұмыс. Көп қуат-күштерін жұмсайды. Бірақ соншама мол ләззат та алады.

Осы кездің өзінен бастап филогенетикалық ата-баба зерделерін оятуды ескерген жөн. Ол үшін ұлттық ойындар - санамақ, жұмбақ, ән-күй, шағын ертегілерді айту артық емес. Кезінде бесік жырымен үндесе дамыған - Жүрек тәрбиесі мен Ақыл тәрбиесі - енді саналы түрде жүргізілетін ойындармен тереңдей түседі.

б) Иmandылыққа ұмтылу. Бала екі жастан бастап, өзінің жайсыз істеріне ұялатын қылықтар көрсете бастайды. Сондықтан, барынша өзін жағымды жағдайларда ұстауға тырысады. Ол осы сәттен бастап үлкеннің тілін алу, кішіге мейірім көрсету тәрізді, имандылық қатынастарды меңгере бастайды. Өзімен ойнап жүрген құрбыластарымен есептесіп, олардың да айтқандарын тындап, өзінің де өтініштерін орындатып, бір-бірімен сыйластық қарым-қатынастардың әліппесін парактайды. Кейде олар өзара беріп және алғанның қуаныш сезімдеріне кенеледі.

Жоғарыда айтылған, негізін әл-Фараби салған - хауас, хауас сәлим, яғни, түйсік және ішкі бес сезім - ілімдерінің жемісін, халық педагогикасының екінші негізі болып саналатын ана құрсағындағы тәрбиеге пайдалансақ, ал оның - хауаси хамса заһириди - делінетін сыртқы бес сезімінің беретін мүмкіншіліктерін барынша үндестіре жетілдіретін тұс балбөбек кезеңі екенін естен шығармауымыз керек. Осы жастағы сәбилердің жүрек тәрбиесінің тереңдігін аңғартатын бір жәйі, ол өзі ренжіткен балаға жаны ашып, олармен бірге жылайтын сәттері де болады. Сыртқы бес сезім – көру, есту, тұшыну, тән сезімі - арқылы ғажайып тәрбие нышандарының үрдістеріне қол жеткізуге болады. Балбөбек немесе халық педагогикасының төртінші негізінде еңбекке баулу, сұлулыққа сүйсіну процестері де басталады.

Сәбилік кезең немесе,

халық педагогикасының V-ші негізі

“Көру оңай, болжау қиын”

В.Франклин.

Жас баланың 4 пен 7 жас аралығында - оның ғұмырына қажетті адамшылық қуатының қайнар көзі, осы кезеңде қалыптасады. Адам тәрбиесінің бұл кезеңінде халық педагогикасының қайнарында, тіпті тіршілік-тұрмысымыздың сан түрлі салаларында қолданылатын дәстүр-салттарымызды да, мейлінше жан-жақты игеруге үлгірген жөн. Ғасырлар бойы қалыптасқан ата-баба дәстүрлерінің кейбір күрделі де қиын сәттерінен жасқанбай, лапылдап тұрған жас жүректің отты сезімдерін парасатпен үйлестіріп, зергелікке де, суретшілікке де, жыраулыққа да, термешілікке де, қиялшылық пен салыстырмалы танымға да, тіпті жүйелі ойлауға да батыл түрде баулудың мәні зор. Дәл осы тұс, баланың танымы мен саналы көзқарастарын жан-жақты етіп, тереңдете дамытуға аянбайтын сәт. Тіпті, аса айқын байқалған дарындыларды арнайы лицейлік мектептерге топтастырып, оның қабілеттерін ерекше ашудың маңызын ұлттық қажеттілікке дейін көтерген жөн. Тек дарыны мен талантын қастерлеген халық қана адамзаттық қазынаға өз үлесін қоса алмақ.

Адам ағзасында сонау жаратылыстың арғы тегінен, атап айтқанда, ана құрсағындағы кезеңде басып өтетін күллі тіршілік иелерінің сипаттары мен қасиеттерінің сақталатындығы белгілі. Осынау жаратылыс зерделерін де барынша ұтымды пайдаланудың сәтті тұсы – балбөбек пен сәбилік кезеңдері. Әл-Фарабидің тңісік пен ішкі бес сезім (хауас, хауас сәлим) ілімінің заңды жалғасы - үш сүю (имани гүл) ілімін жіті қолданудың берері көп. Жас балаға өзін жанындай жақсы көріп жаратқан жаратушысын (табиғатты) сүюді, одан кейін күллі адамзатты сүюді жетілдіре түсіп, үшінші бір құдірет ретінде де әділетті сүюді үйретуден үлкен парыз болмаса керек. Үшінші ілім деп қарастырылатын Жәуанмәртлік (ағыл, әділет, рахым) те үзіліссіз берілетін тәлім ретінде өзінің жалғасын тапқаны жөн. Баланың түйсігі мен ішкі сезімдері үндесе жетілетінінің мысалы ретінде, ұйықтап жатқан адамның өзіне қажетті уақытта, ешбір қоңыраусыз-ақ оянып, “уақыт мезгілін” ұйықтап жатып-ақ сезуін айтуымызға болады. Алайда, осынау физиологиялық ерекшелікті әзірге беймәлім құбылыстардың қатарына қосып жүргені, адам

тәрбиесінің бастапқы екі кезеңіне мән бермей келгеніміздің жанды мысалы деуімізге болады. Әйтсе де, бұл айтып отырған қасиет, адам миының ең алғашқы қатпарларында (подкорка) сақталған сонау ықылым замандардағы тіршілік тектерінің зердесі, солардан қаған түйсік екендігінде еш күмән жоқ. Осынау құдіреті мол түйсіктік ақыл қазіргі кездегі адам тәрбиесінен мейлінше шет қалып отырғандығын барынша ашып айтуымыз керек. Міне, бұл сәбилік кезеңінде өте қатты қадағаланса, адам тәрбиесіндегі көп игілікке қол жетеді.

Мынандай бір аса сирек кездесетін қасиеті бар адамның аты тарихта қалыпты. Оның аты-жөні - Жан Шевалье... Ол XVIII ғасырда Швейцарияда өмір сүрген. Жалпы, жұрт оны “сайтанмен қарым-қатынасы бар” деп сескенетіндіктен, оған көп үйір болмаған екен. Жан Шевальенің адам таңырқарлықтай ерекшелігі сол - уақыт сұраған жандарға кез келген сәтте сағатына қарамай-ақ, дәл уағытты кідірместен айтып бере салады екен. Оның осындай ала бөтен ерекше қасиетін адамдар өмір бойы ұғуға талпынып ештеңе шығара алмапты.

Жан Шевальенің бүкіл ғұмырын өзінің шағын диірменінің басында, жұпыны ғана тіршілігімен жападан-жалғыз ғұмыр кешіпті. Алайда, оның “уағыт мезгілін қателеспей дәл айтатын қасиеті” бүкіл ел ішіне, неше түрлі қауесет болып түрлене түлеп тарап кетіпті. Жан Шевальеге оның өмірінің соңғы шағында Шаван деген ғалым келіп жолығады. Зерттеуші онымен жақынырақ таныса келе оның ешқандай сиқыршылық та, әулиелік те қасиетінің жоқ екендігін аңғарады. Тек оның аса көп оқыған, неше алуан әңгімелерді көп білетін адам екенін түсінеді. Әйтсе де, зерделей қараған адамға, Шевальенің сыры тым қарапайым да емес, сонымен бірге, таңырқауға да тұрарлық қасиеті бар екені рас болып шығады. Өйткені, ол өмір бойы ояу кездерінде үнемі ішінен уағытты секундтап, минуттап, сағаттап есептеуге әдеттенген. Ол жұмыс істеп жүрсе де, кітап оқып отырса да, өзге жұртпен әңгіме үстінде де ішінен уақыт санауды тоқтатпайды екен. Солай болған күннің өзінде де, оның уақыттан ешбір жаңылмайтындығы ақылға сия қоймаған. Сондықтан да жұрт онымен әдейі дауласып, жарыса есептеп, жамырай сөйлеген сәттерді пайдаланып, кенет “уақыт қанша болды? - деп те сұрап көрген. Бірақ Шевалье сол сәттің өзінде де еш кідірместен, дұрыс уақытты... секунд-минутына дейін айтып беретін болған.

Бұл тәріздес өмір ритмдерін сөз еткенде, еріксіз белгілі физиолог Н.Пэрнаның жеті жылдық психологиялық ритмдер жайындағы зерттеулерін ескерген жөн. Оның болжамдары бойынша, адам ғұмырының ұзақ жолдарында бірнеше ауысып отыратын «бетбұрыс» кезеңдері болады екен. Олар 6-7 жаста, 12-13, 18 бен 19, 25 -26, 31 мен 32, 37-38, 43 пен 44, 49 бен 50, 56 мен 57, 60 пен 61, тағы осылайша жалғаса береді.

Ғалымның пікірінше, бұл жылдары адамдардың “рухани өсуі” мен “сана-сезімдерінің ашылуы” үндесе дамидығын сипаттайды.

Бала мектепке дейінгі 4-5 жасар кезеңінде немесе балабақша тәрбиесі тұсында сан-салалы танымдарды игеріп, неше алуан қиындықтарға толы, аса күрделі құбылыстарды да ұғына алатын жағдайға жетеді. Бұл кезде мидың үстіңгі жарты шарлары (кора) баланың бүкіл мінез-құлықтары мен іс-әрекеттерін басқара отырып, өзінің күллі нерв талшықтары мен жұлын-жүйкелерінің тереңдей жұмыс істеу қабілеттерін күшейте береді. Міне, осыған байланысты күн өткен сайын балалардың дене құрылысы мен психикасы үндесе тереңдей жетілуінің ықпалында болады. Төрт-бес жасар балалардың ақыл-есі, салыстырмалы ойлай алатын қабілеттері күшейіп, барынша ерекшелене түседі. Санамақтарды игеріп, аздық пен көптікті, қалың мен жұқаны ажырата алатын халге жетеді. Айналасындағы заттардың жоғары-төмен сатыларын, уақыт мезгілдерін түсінумен қоса, жыл мезгілдерін де жақсы ұғынып, ажырата бастайды. Жалпы адамның ақыл-есінің қайнар көзі болып табылатын, оның ми қабаттарының жұмбағы әлі шешіле қойған жоқ. Әсіресе, ми қабаттарының күрделі құбылыстары мен құрамдық сипаттарын тек қана космоспен салыстыруға болар. Мәселен, аспандағы жұлдыздар дүниесі қаншалықты шексіз, көз жеткісіз шетсіз болса, адам миының жұмбақтығы онан да күрделі екендігі дәлелденді. Бірақ осы күнге дейін мидың ашылған сырынан гөрі ашылмаған жұмбақ қасиеттері, әлі де сол тылсым күйінде қалып отыр.

Бала тәрбиесінің жаңа тәсілдерін іздестіргенде, сөз жоқ, мидың ерекше қасиеттерін ескермей болмайды. Әлі ештеңемен былғана қоймаған сәбилердің ми қабаттарының тіршілік ырғақтарын (биоритмін) ғылыми негізделген жүйемен пайдаланғанның жетістіктері әлдеқайда мол болмақ.

Ойын. Төрт-бес жастағы балалардың ойындарын өткен жастағы кезеңдерімен салыстыруға еш келмейді. Бұл жастағы ойындардың әрбір әрекеттері мазмұнға айналып, белгілі бір мақсаттарды орындауға ұмтылыс жасайды. Мұндай талап баладан үлкен қуат, күш-жігермен қоса белгілі бір мөлшерде зейін зердесінде қалыптасқан білім қоры мен жинақталған іс-тәжірибелерін де пайдалануды қажет етеді. Осының бәрі бірте-бірте баланы табанды еңбек етуге баулиды. Осындай еңбекке үйренудің үстінде, оның инабатты тәлімі мен мінез-құлқының төзімділігі де қалыптаса түседі. Бұл жастағы балалар топ-топ болып,

бірігіп ойнағанды жақсы көреді. Олар кейде белгілі бір мазмұнға құрылған ойындарын қатарынан бірнеше күнге созып жіберетін сәттері де жиі кездеседі. Бірақ одан өздері кереметтей ләззат алады. Бірінің қиялын екіншісі дамыта түсіп, ойындарын ерекше мазмұндандырып аса қызықты етіп жібереді. Жалпы, нағыз тәрбиеші баланың 4-5 жастағы кезеңдеріндегі іс-әрекеттерінен ешуақытта шаршамаса керек. Өйткені, не істемесе де олар барынша саналы түрде жасауға тырысады. Міне, баланың осы жасында қысқа-қысқа уақыттарға ықшамдап ән-күй, домбыра мен қобызда ойнау, шағын ертегілер тыңдатумен қоса, неше түрлі ұлттық ойындарды қызықты етіп үйрету керек. Оларды неге тәрбиелесең де ойын тәріздендіріп әекізудің қызықты да тиімді болары қақ.

Инабат. Төрт-бес жасар балалардың үлкенге деген ізеті мен кішіге деген мейірімділігі күннің шуағындай әсерлі де жан-дүниеге рахат сезімдер ұялатады. Оның бұл қылықтарын үлкендер ешуақытта қағаберіс қалдырмай мадақтап отырғандары жөн. Сонда мұндай қылықтарының дұрыс екендігін бала жақсы түсінеді. Үлкеннің тілін екі етпей алып, бірден тындыруға тырысудың жөні ерекше дамытын кез. Олар бұл жастарында әділеті мол, мейірімді жандарға аса ынтық болады. Осылайша жүрек тәрбиесі мен ақыл тәрбиесінің үндесе жетіліп, саналылық әліппесі парақтала бастайды.

Сана - ой елегінен өткен - білім десек те, немесе болып жатқан оқиғаларды ой елегімен іріктеп, талғап қабылдау деуге де болады. Оуелі санаға ең алдымен ой келетіндігі, сонан кейін ғана ойланудың басталатындығы түсінікті. Бірте-бірте ой үстіне ой қосылып, санаға ырық, мақсат көздеу, талап-тілек, сонымен қоса сезімдердің үндесуінен әсер алу, ренжу, қуану, қайғыру тәрізді көңіл күйлері араласады. Бала кезден бастау алатын күнделікті тәрбиенің бұл тектес тәлімдері, адамдардың ұзақ ғұмырында бір сәтке де толастамай, үнемі жалғаса береді. Ақырында бала кәметтік жасқа жеткенде, тіршіліктегі көптеген әрекеттерді сараптай пайдалануға да шамасы жететін кезеңге шығады. Баланы 4-5 жасында еңбекке баулу, сұлулыққа сүйсінуді де бөлек-бөлек әңгіме.

“Жеті атасын білген ұл - жеті ру, елдің қамын ойлайды” - дейді халқымыз. Балалар бақшасындағы соңғы екі жылды тәрбиелік қуаты мен санадағы өзгерістердің өлшемін еш кезеңдермен салыстыруға келмейді. Бұл шақ адам ғұмырындағы ең алғашқы сана көзі мен сезім түйсіктерінің ағарып атқан ақ таңы тәрізді. Бүкіл адамшылық негіздерінің қайнар көзі де осы тұста ерекше ашылуымен қоса, мінез-құлықтың қалыптасуы да қауырт жүреді. Олар осы жастарында негізі мектепке әзірленеді.

Баланың мектепке жеті жасқа толғаннан кейін баруы өте орынды. Өйткені, адам ең алдымен жаратылыс заңдылықтарына бағынатын биологиялық индивид екенін ешуақытта естен шығармаған жөн. Бала осы жасында физиологиялық бір кезеңінен оның екінші кезеңіне ауысады. Ол сәбиліктен өтіп жас бала сипатына ауысады. Бұл сәттен бастап жыныс бездерінің гармональдық әсерлері өз қызметіне кіріседі. Осылайша адам санасы мен мінез-құлықтарына әсер ететін үш бірдей жүйенің үндестігі басталады. Оларды біздер адам тәрбиесінің үш жүйесі: жүрек тәрбиесі, ақыл тәрбиесі, жыныс тәрбиесі - деп жіктей саралап, ықпалы мол жүйе ретінде ұсынамыз. Осы үш жүйенің үндесе қызмет істеуінен, бүкіл адамдық темпераменттердің негіздері қалыптасып қана қоймай, сонымен қоса, әр адам өзі тіршілік етіп отырған әлеуметтік ортаның әсерімен қоғамдық тұлға ретінде қалыптаса бастайды. Бұған әр халықтың ұрпақтан-ұрпаққа жалғасатын тектік қасиеттерінің әсерлерін де қосқан жөн. Бала тәрбиесіндегі ата-баба зердесі де, оята білсек, олардың ішкі қуат көздерін ашпақ. Жеті жасарлардың ойлауы мен ойнау тәрбиесіне де көптеген өзгерістер енеді. Балаға тәрбие сабақтары I, II, III және IV тоқсандарға жіктеліп өткізіледі және бұл сабақтардың өзіндік бағыт-бағдары мен әдістері болады.

Балиғат кезеңі немесе,

халық педагогикасының VI-ші негізі

“Құпиялы құбылыстарды ғажайып екен дей салуға болмайды”

И.Герге

Баланың мектепке жеті жасында баруы негізінен биологиялық және физиологиялық заңдылықтарды басшылыққа алудан деп түсінген жөн. Өйткені, дәл осы жастан бастап “шабалдың үшінші бұтағы” деп бейнеленетін жыныс жүйесі біртіндеп бүршік жара бастайды. Бұрынғыдай емес, ұл балалар қыздарға, қыз балалар ұлдарға мүлдем жаңа көзқараспен қатынас жасауға ұмтылады. Осы кезеңнен бастап, жыныс безі мен жұлын-жүйке сөлдерінің үндесе қызмет атқаруының арқасында, адамның мінез-құлықтары мен темпераменттері ғана қалыптасып қоймай, әр тұлғаның өз ерекшеліктерінің даралай дамуының ең күрделі сатыларына ауысады. Олай болса, табиғат қашанда заңдылықты сүйетінін ескергеніміз жән.

Адам тәрбиесінің ең алғашқы екі кезеңі, яғни, ұрық тазалығы мен ана құрсағындағы тоғыз ай кезеңінде ойдағыдай жетіліп туған жас балалар әрқашанда алғыр да зерек болып келеді. Олар айналасындағы құбылыстарды тез ұғынып, қабылдауға бейімділік танытумен қоса, түсінгендерін өмір бойы ұмытпайтын зерделіліктің де сапасын байқатады. Баланың осындай ерекше қасиеттері жайында

Н.К.Крупская: “оның ала бөтен ерекше әсерленгіштігі - жеделқабыл танымдылығын да күшейтеді” - деп тұжырым жасайды. Мұны Я.Корчак та: “Бала - сезімділіктің Тәңірі, - деп құптайды. Міне, осы тұжырымдарды жоғарғы нерв жүйесінің ілімдеріне сүйеніп, түсінгіміз келсе, И.П.Павловтың мына сөзіне көңіл аударалық: “Жан-жануарлар әлемінің жетіле өсуінің адамдық фазасында оның жоғарғы нерв жүйелерінің қызметінде қосымша өзгерістер пайда болады. °уелден бар бірінші әсер (сигнал) қабылдау жүйесі жетіле келіп, екінші әсер (сөз) қабылдау жүйесімен үйлеседі. Бұл табиғат шебердің жасаған тіршілік әлемінің шырқау шыңы еді...” - дейтін ғылыми жаңалығының маңызы зор. Сонымен қоса, бұл екі жүйе тепе-теңдік заңдылығын үнемі сақтауға тиіс.

Біз халық педагогикасының негіздері туралы осы еңбегімізде, ұрпақты үзіліссіз тәрбиелеудің кестесін жасап, біртұтас үзіліссіз қазақ мектебінің болашақ құрылымының сызбасын ұсындық.

Жалпы адам ғұмырындағы ең бір жауапты кезең ол мектеп қабырғасында өтетін тәрбие мен тәлімнің дұрыс ұйымдастырылуы болып табылады. “ұйымдастыру - деген сөз XX ғасырдың ең ұлы ұғымына айналып отыр. Оны терең түсініп дұрыс жолға қоймайынша адамзат қауымының үндестікке толы өркенін көз алдына елестетудің өзі қиын. Өйткені, әрбір жеке адамның іс-әрекетінен бастап мемлекеттік басқару жүйелеріне дейін, тіпті, ғылым мен творчествоның да ерекше жемістілігіне, тек дұрыс ұйымдастыру шеберлігін игергенде ғана қолымыз жетпек. Олай болса, адам баласының шыр етіп дүниеге келгеннен кәмелетке жеткенге дейін өтетін сан алуан тіршілік сабақтары барынша дұрыс ұйымдастырылуы қажет. Өйтпесе, ұрпақтарымыздың тәрбиесі мен тәлімі жанбай жатып сөнуге де, ақпай жатып іркілуі де ғажап емес. Ол үшін биологиялық индивид ретінде, ең әуелі адамның табиғаты мен жан-дүниесін түсініп алған жөн. Міне, осынау күрделі құбылыстың жауабын адам жаратылыстарын терең зерттеген ғұламалар - әл-Фараби, ибн-Сина, Ф.Энгельс, И.В.Павлов пен А.А.Ухтомскийдің - еңбектерінен байғауға болады.

Мәселен, баланың биоритмдерін салыстыра келіп (тамыр соғуы, тыныстауы, жүйкенің қозуы мен саябырлауы және т.б.), оның ойлау қабілетінің белсенділігін анықтай келгенде, қазіргі біздердің мектептерде пайдаланып жүрген 45 минут уақыт - мидағы биоритмді ескермейтін ұзақтығын байқатады. Ендеше, тіршілік ырғақтарын бұзу арқылы, әсіресе, бастауыш сыныптың оқушыларын тез шаршату оңай екен. Биоритмді ескермей жүргізілетін сабақтардың сапасы да нашар, оның үстіне баланың ынта-жігерлерін де әлсіретіп, бірте-бірте бейтараптық мінезге үйретеді екен. Сондықтан, әсіресе, бастауыш сыныптардың сабақтары 30-35 минуттан аспағаны ғылыми негізделген. Белгілі гигиена маманы Р.Г.Сапожникова, өзінің көп жылғы зерттеулерін қорытындылай келіп: “кез келген сабақтардың соңғы 10-15 минуттары баланы қатты шаршататындықтан, оның тақырыпты игеруі мен қабылдауында өте көп кемістік бар” - деуінде үлкен шындық жатыр. Осыны қуаттай пікір айтқан А.Н.Кабанова: “Сабақтардың уақыт мөлшерлерін қысқарту арқылы ми қабаттарының тез сергіп, жаңа қуаттылыққа ауысуына жағдай жасалынып, сонымен қоса, оның қабілетін арттырумен жоғарғы деңгейдегі биоырғаққа жетілдіреді, - деп тұжырымдайды.

Кәмелеттік кезеңі, немесе,

халық педагогикасының VII-ші негізі

Жаппай міндетті білім беретін негізгі мектептің (7-8-9) оқу көлемі мен мазмұны тоғызыншы сыныппен аяқталуы керек. Осы кезде мектеп бітіретін қыз бен жігіттер 15-тен 16-ға шығады. Бұл жастар азаматтық жауапкершілікке жетіп, қолдарына куәліктерін алады. Міне, осы сәттен бастап еш зорлықсыз әр адам өзінің келешегін, табиғи қабілеттеріне орай таңдауы қажет. Сонда ғана тіршілік үндестіктері өз орындарында болмақ. Біз ұсынып отырған оқу жүйесінің құрылысы негізінен физиологиялық заңдылыққа бағынса, сонымен қоса, қоғамдық өзгерістердің ішкі қатынастарын да ескеретіндігімен құнды. Өйткені, он алты жасқа толған жігіттер мен қыздар өз мүмкіндіктерін, басқаға қарағанда өздері әлдеқайда жақсы білетіндігін ұғынуымыз керек.

ТҮЙІН ОЙ

Осынау барынша түйіндей қысқартып жазылған «Адам тәрбиесінің жаңа ілімінің» - Жеті түрлі негіздері, немесе Физиологиялық кезеңдері бұрын-соңды бүйтіп жүйеленбегенін ұққан дұрыс. Байқасаңыздар әр кезеңнің Басы мен Аяғы бар екендігімен қоса, тек сол кезеңдердің өзіне ғана лайықты ТӘРБИЕ ТӘСІЛДЕРІ болатындығы да алғаш рет айтылып отыр. Осылайша, адамдағы Тән құрылысы мен Жан дүниесінің тәрбие тәсілдері өзара үндеспей, Абай ғұлама аңсаған «толық адам, нұрлы ақылдың» шұғылалы сәулесіне шомыла алмайтынымыз анық. Бұл ілімнің иновациясы мен технологиясын, «Педагогика мен психология негіздері» (2008) атты оқулық-монографиядан жан-жақты танысып, тіпті оның екі сатылы МЕТОДОЛОГИЯСЫ мен ЖҮРЕК ТӘРБИЕСІ және АҚЫЛ ТӘРБИЕСІ делінетін екі жүйесін де зерделеуге болады. Мұнан да мол бұрындыры педагогика ғылымдарында айтылмаған ұсыныстарға ой жүгіртетіндеріңізге сенемін. Әділетті түрде талқылау мен талдауға алынғаны жөн болар еді.

ЖАРЫЛҚАСЫН АМАНҰЛЫ
ақын, сазгер, күйші.

Совет-Хан Ғаббасовқа.
Қаз дауысты Совет-Хан !
Қаз дауысты Қазыбектей – үндісің ?!
Байтұрсынов Ахметпен – ойың бір,
Ахметтей білімдісің., тілдісің.
Ұрпақ үшін...
Түн ұйқыңды – төрт бөліп,
Көкірегің - өрт болып,
Қайран Ерім – жүрмісің ?..

- «Жаның таза, тәнің таза болмаса,
Жойылады Рухың» - деп,
- «Егер Рухың болмаса,
Жойылады тілің, дінің, ғұрпың» - деп,
Шыбын жаның шырқырап жүр Ерім-ай,
- «Бірте-бірте жойылып,
Кетер ме екен – Ұлтым» - деп !

- «Өзге тілдің бәрін біл,
Өз тіліңді құрметте»- ...
Деген ақын кім екен ?
Кезі кеп бір тілдессе.
- Өз тілімді білемін,
Ұмытпаймын өлгенше.
Жалау ету – жат тілін,
Дерем – саған міндет пе ?
Сақта Алла тағы да,
- «Үш тұғырлы тіл» - деген,
Ұшырадық – індетке ?!

Саналы да - санаулы,
Сөз астарын – түсінер.
Тілін білмей өзінің
- «Өзге тілді – білем» - деп,
Қандай адам – күпінер.
Біз секілді – Ұрпақ та,
Мәңгүрттеніп кетпесе,
- «Сатқындар» - деп, бәрі де,
Бетімізге – түкірер...

Қайран – Сәкем,
Тіл мен Діннің, Діл мен Тіннің,
Тазалығы - қамы үшін,
Қайнап жатыр көкірегің де,
Болат, құрыш – намысың.
Ұрғындағы қан мен майды,
Айырмайтын топастар,
Ұстап берген жауыздарға,
Алаштың -
Әлихан мен Ахметтей арысын.

- “Заман солай болды ғой, - деп,
Айтатында бар шығар.
Қиянатты көріп тұрып,
Оған қалай жан шыдар.
Қаз дауысты Совет-Ханым,
Ауыр жүк бар мойның да
Ердің Ері – нар шыдар.
Байтұрсынов Ахметтей бір тумам,

Сөйлеп кетсең – тіліңнен бал тамшылар.
Құтты болсын – **Жетпіс** жасқа келгенің,
Әлі талай ақыл кенің,
Бұлақ көзің - аршылар.

24. 01. 2009ж.

1. *Әбу Насыр әл-Фараби, Таңдамалы трактаттары, «Арыс», 2009.*
2. *Совет-Хан Ғаббасов, Педагогика мен психология негіздері, А. 2008.*
3. *Ибн Сина, Избранные философские произведения, М. 1980.*
4. *Өтейбойдақ Тілеуқабылұлы, Шипагерлік баян, А. 1996.*
5. *Аристотель, Сочинения 4-х томах, Т-2, М. 1978.*
6. *Воспоминания о К. Марксе и Ф.Энгельсе, Т-1-2, М. 1983.*
7. *Е.П. Блаватской, Раоблаченная изида, Т-1-2. М. 1999.*
8. *Ж. Баласағұн, Құтадғу біліг, А. 2006.*

УДК 378.1 (574)

РОЛЬ РЕФЛЕКСИИ В САМОРАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ

М.А. Абсатова – д.п.н., профессор, КазНПУ им. Абая,

Д.Д. Тектибаева – докторант КазНПУ им. Абая специальности 6D010300 – педагогика и психология

Түйін. Болашақ оқытушының құндылықты-мағыналық саласының қалыптасуы, өмірлік кәсіби тәжірибесінің жоспарлануы, іс-әрекеттің және де өзін-өзі дамыту үрдісіндегі рефлексия қазіргі таңдағы педагогикалық әрекеттестіктің аса өзекті мәселелері болып саналады. Сондықтан осы мақалада өзін-өзі дамыту үрдісіндегі рефлексияның маңыздылығы қарастырылған. Өзін-өзі дамыту және рефлексия ұғымдардың түсініктемелері мен түрлері қарастырылған.

Annotation. The problems of future teacher's valuable-meaningful sphere formation, development of life professional experience, the reflection of activity and of the availability of inclusion into the self-development are relevant in contemporary pedagogical cooperation. These are the reasons why in this article we distinguish the role and the meaning of the reflection in the process of self-development. Here we investigate the notions of "self-development" and "reflection" and its types.

Важность и социальная значимость педагогической деятельности, а также роль педагогов и учителей в деле формирования и воспитания будущих поколений казахстанцев отмечается во всех основных законодательных и нормативных актах. Так, в Законе «Об образовании» Республики Казахстан предусмотрено, что государство признает особый статус педагогических работников в обществе и создает условия для осуществления профессиональной деятельности. В свою очередь, обязанностью педагога является постоянное совершенствование своего профессионального мастерства, интеллектуального, творческого и общенаучного уровня. Подобного рода требование обосновано современными реалиями и необходимостью подготовки конкурентоспособных профессионалов, готовых к условиям постоянного совершенствования деятельности во всех сферах.

Проблема формирования будущими педагогами ценностно-смысловой сферы, проектирование жизненного профессионального опыта, рефлексия деятельности и возможности включения в саморазвитие актуальна в современном педагогическом взаимодействии. На современном этапе образования педагогическая наука и практика решают проблемы реформы и обновления содержания, методов и форм учебно-воспитательной деятельности, реализации инновационных педагогических технологий, способствующих успешному творческому и осмысленному саморазвитию обучающихся. В связи с этим, существует необходимость научного осмысления, теоретического обоснования продуктивных способов формирования ценностно-смысловых ориентаций будущих педагогов на саморазвитие.

Традиционно исследования рефлексивных процессов проводят в разных областях как педагогики, так психологии. Для раскрытия психологического содержания различных феноменов рефлексия рассматривается в рамках подходов к исследованию сознания (Выготский Л.С. и др.), мышления (Алексеев Н.Г., Давыдов В.В., Зак А.З., Рубинштейн С.Л., Семенов И.Н., Степанов С.Ю. и др.), творчества (Пономарев Я.А. и др.), общения (Бодалев А.А. и др.), личности (Абульханова-Славская К.А., Анцыферова Л.И. и др.).

Анализ психолого-педагогической литературы показал, что саморазвитие личности – это интегративный процесс. Существуют разные подходы к структуре саморазвития. Одни авторы, например Д.Ю. Ануфриева, считает этот процесс трехкомпонентным, включающим рефлексию, саморегуляцию, компонент развивающего взаимодействия, «находящего свое выражение в умении личности находить условия для собственного развития» [1].

По мнению Н.И.Куликовой, Н.М.Борытко и Л.В.Шелестовой, процесс саморазвития личности снабжен «уникальными самоусиливающимися механизмами» - антиципацией, интроверсией, рефлексией. Без механизмов рефлексии не мыслится становление личностной и профессиональной позиции будущих специалистов [2, с. 266-268].

Личностное саморазвитие будущих специалистов через механизм рефлексии изучали Л.Н. Борисова и Н.Г.Пешков. Они утверждали, что только рефлексирующий человек обращен к культуре, способен на преобразующую деятельность и на саморазвитие. Рефлексия в педагогическом процессе выступает механизмом самоанализа, самоконтроля, осмысления своей деятельности [2, с. 291-292].

Теоретически роль рефлексии в психическом развитии учитывается Л.С. Выготским, считающим, что «новые типы связей и соотношений функций предполагают в качестве своей основы рефлексию, отражение собственных процессов в сознании» [3; 141], и С.Л. Рубинштейном, подчеркивающим, что «возникновение сознания связано с выделением из жизни и непосредственного переживания рефлексии на окружающий мир и на самого себя» [4; 260].

Как известно, рефлексия является одной из форм самосознания человека, и занимает важную роль в саморазвитии личности.

Необходимо отметить, что когда человек выступает субъектом своей деятельности, он может объективно проанализировать свои действия и поступки, может продуктивно разрешить назревшие противоречия, может осмыслить свою жизнь, мы говорим о нем как о человеке с высоким уровнем рефлексии.

В каждом творческом акте человек понимает и познает себя, выходя за пределы автоматически текущего процесса или состояния. Обеспечить выход за эти пределы помогает рефлексия. Опыт рефлексии как компонента саморазвития личности бесспорно важен для дальнейшего самостроительства личности студента: именно рефлексия помогает эмоционально пересмотреть, «пережить» осознаваемые достоинства и недостатки собственной личности, адекватно самоопределяться в обстоятельствах и программировать свои изменения, соответствующие этим отношениям. В процессе рефлексии происходит осознание своего отношения к собственной учебной деятельности, ее результатам, это несет особое удовлетворение – от своей неуспокоенности, осознанного выбора [5].

Как правило, когда рассматривают механизмы деятельности человека, то больше внимания уделяют организационно-формальным механизмам, основанным на внешней мотивации, это приводит к умалению значения личностного смысла и внутриличностных сил человека.

Как отмечают ученые, самосознание позволяет интегрировать внутриличностные особенности и социальные позиции (внешние, по отношению к личности) в деятельности субъекта. Этим самым обеспечивается личностный рост, в ходе которого человек постоянно связывает себя с тем, что его окружает (проблемы, ценности, задачи). Иначе говоря, самосознание позволяет осмысленно выстраивать пространство и перспективы своего движения. Способы самосознания определяются структурой деятельности. По определению Ф.Энгельса, «...никак не избежать того обстоятельства, что все, что побуждает человека к деятельности, должно проходить через его голову... Воздействие внешнего мира на человека запечатлевается в его голове, отражается в ней в виде чувств, мыслей, побуждений, проявлений воли, словом - в виде «идеальных стремлений» [6, с.290].

В качестве исходного момента в самосознании, предполагается наблюдение человека за самим собой, за своей деятельностью и способами ее осуществления. Такая позиция личности по отношению к своему «Я» и особенностями его реализации в предметной деятельности через средства деятельности, в научной практике определяется понятием «рефлексия».

Итак, *рефлексия* - это «форма теоретической деятельности общественного развития человека, направленная на осмысление собственных действий и законов, деятельность самосознания, раскрывающая специфику духовного мира человека» [7, с.55], а так же «процесс самопознания субъектом внутренних психических актов и состояний; это форма осознания действующим индивидуальным или совокупным субъектом (человеком или общественностью) того, как он действительно воспринимается и оценивается другими субъектами» [5].

Хотелось бы подчеркнуть, что рефлексия в познавательной деятельности позволяет учащемуся встать

на позицию активного субъекта собственной деятельности. Рефлексия помогает реализовать потребности к самоотчету об испытываемых переживаниях, сознанию и самоанализу собственных действий.

Рефлексивный компонент выражается в умении учащегося переосмысливать отношение к собственной деятельности, который выражается (компонент), с одной стороны в построении новых образов себя, его различных подструктур (Я-реальность, Я-будущее, Я-идеальное и т.д.), реализующихся в виде соответствующих поступков, а с другой - в глубоком понимании смысла связи своей личности и познавательной деятельности.

Рефлексия проявляется и функционирует как обращенное на самое себя осознание, как сознание о сознании. В рефлексии как акте самосознания осуществляется переход от индивидуально заданного к общественно заданному и обратно. Если сознание изучает внутренние структуры и закономерности их функционирования, то процессом рефлексии «интимные» механизмы субъективной деятельности объективируются, фиксируются в качестве самостоятельного объекта рассмотрения [8]. Категоризация рефлексии как одного из принципов мышления соотносит ее с процессом познания. В последнее время в научных исследованиях К.А.Абульхановой-Славской, А.В.Брушлинского, В.К.Зарецкого, Jn.Natsaulas, O.Selz, J.Radford, посвященных проблеме рефлексии, все чаще обращаются к личностному аспекту [8, 9, 10].

Личностная рефлексия обращена на самого человека и приводит к переосмыслению всей его деятельности. Категория «рефлексии», как наивысший уровень самосознания, в научной литературе описывается в терминах самопознание, самоанализ, самооценка, самосовершенствование [8,9,11].

Самосознание личности, в форме рефлексии составляет ядро личности, в котором ведущие структуры личности приходят к взаимному согласованию и определяют направление деятельности. К таким структурным компонентам относятся мотивы, установки, ценности, убеждения. В связи с этим анализ процесса рефлексирования личностью своей деятельности, отвечает на вопросы, отражающие сущность личностной рефлексии: что Я думаю, для чего, как, правильно ли Я думаю, что Я при этом чувствую, как к этому относятся другие, для чего и как Я это делаю, как должно быть в идеале.

Анализ научной литературы показал, что развитие рефлексии - это внутрилличностный процесс, который определяется динамикой ценностно-смыслового образования в ходе субъективной деятельности. С помощью рефлексии внешние объективные обстоятельства интериоризируются в психике и экстериоризируются в изменении ею своего «Я», а через него и в новых способах деятельности. Рефлексия, по мнению К.А.Абульхановой-Славской, Г.Алимухамбетовой, В.Г.Куценко, В.А.Сластенина, выполняет регулирующую и управленческую функции в деятельности субъекта. На основе этих функций строится «самопроектирование» субъекта, усвоение и присвоение того, что он считает необходимым иметь в своем «Я» [9].

Ученые Степанов С.Ю., Семенов И.Н. выделяют наличие типов и видов рефлексии, в частности, интеллектуального и личностного типов рефлексии. Интеллектуальная рефлексия включает в себя такие виды, как экстенсивный, интенсивный, конструктивный, а личностная — ситуативный, ретроспективный, перспективный. [12,13]

Также, исследователи выделяют следующие роль и место рефлексии в мышлении:

рефлексия есть проявление высокого уровня развития мыслительных процессов (Н.Г.Алексеев, В.В.Давыдов, А.З.Зак, Ж.Пиаже, С.Л.Рубинштейн);

рефлексия позволяет человеку сознательно регулировать, контролировать свое мышление как с точки зрения его содержания, так и его средств (Л.Н.Алексеева, И.Н.Семенов, Д.Дьюи);

рефлексия есть фактор продуктивности мыслительной деятельности (И.С.Ладенко, Я.А.Пономарев);

рефлексия помогает "войти" в ход решения задачи другого человека, осмыслить его, "снять" содержание и, в случае необходимости, внести необходимую коррекцию или стимулировать новое направление решения (Ю.Н.Кулюткин, С.Ю.Степанов, Г.С.Сухобская).

в личностной сфере человека рефлексия охватывает как коммуникативные процессы, так и процессы самоосмысления, самосознания:

рефлексия является гарантом позитивных межличностных контактов, определяя такие партнерские личностные качества, как пронизательность, отзывчивость, терпимость, безоценочное принятие и понимание другого человека и др. (С.В.Кондратьева, В.А.Кривошеев, Б.Ф.Ломов);

рефлексия обеспечивает взаимопонимание и согласованность действий партнеров в условиях совместной деятельности, кооперации (В.А.Лефевр, Г.П.Щедровицкий);

рефлексия как способность человека к самоанализу, самоосмыслению и переосмыслению стимулирует процессы самосознания, обогащает "Я-концепцию" человека, является важнейшим фактором личностного самосовершенствования (А.Г.Асмолов, Р.Бернс, В.П.Зинченко);

рефлексия способствует целостности и динамизму внутренней жизни человека, помогает стабилизировать и гармонизировать свой эмоциональный мир, мобилизовать волевой потенциал, гибко управлять им (В.В.Столин, К.Роджерс). [14]

Однако, выделение указанных сфер существования рефлексивных процессов в значительной степени условно. В психологической реальности бытия человека его мышление не изолировано от его личностных особенностей. Напротив, как показывают результаты экспериментальных исследований, продуктивность мышления в значительной мере зависит от реализации личностной позиции субъекта мышления, от глубины его "личностных смыслов" (А.Н.Леонтьев), вовлеченных в решение проблемы. Механизмом, опосредующим и связывающим операционально-предметную сторону мышления и личностные смыслы субъекта, включенные в мыслительный процесс, является рефлексия (А.В.Брушлинский, Ю.Н.Кулюткин, Г.С.Сухобская, И.Н.Семенов).

Таким образом, достаточно развитая рефлексия позволяет личности оценить свою деятельность, а потом в целом жизнедеятельность взглядом как бы «со стороны». При этом раскрываются способы различных уровней деятельности и их связи, осуществляется самооценка деятельности и выявляется ее субъективный, индивидуальный характер («почерк»)

По мнению К.А.Абульхановой-Славской, когда рассматривается деятельность, обращают внимание на то, что она ведет к изменению объекта или предмета, совершенно выпуская из виду то, что одновременно она и есть изменение самого субъекта. Иначе говоря, изменение качества деятельности неизбежно влечет за собой изменение качества ее субъекта. Следовательно, повышение качества деятельности обуславливает саморазвитие личности, как субъекта, в основном благодаря его развитой рефлексивной способности.

Основная роль рефлексии в творческой, мыслительной деятельности состоит в целеполагании, установлении и регулировании адекватных требований к себе на основе соотнесения предъявляемых извне требований, ситуационной специфики самого субъекта. Поскольку главным в педагогическом процессе на сегодняшний момент определяется развитие личности субъектов процесса, а развитие является процессом внутренним и судить о его прохождении доступно, прежде всего, самому субъекту, то оценку такого развития и позволяет совершить рефлексия, как акт самонаблюдения, самоанализа, саморазмышления. В педагогическом процессе рефлексивные умения позволяют его субъектам организовывать и фиксировать результат состояния развития, саморазвития, а также причин положительной либо отрицательной динамики такого процесса. [14]

Обобщение вышесказанного позволяет выделить еще одну особенность процесса саморазвития личности: саморазвитие личности - ведущая интегральная функция самосознания, предполагающая достаточно высокий уровень его сформированности, рефлексии.

Таким образом, *саморазвитие* - это процесс, в ходе которого у человека развивается опыт внутреннего взаимодействия с самим собой, предполагающий соответствие, согласованность внешних воздействий (педагогических) с внутриличностным потенциалом.

Неоднозначность понимания процесса саморазвития отражается в том, что саморазвитие - это процесс, обусловленный природно, то есть предопределен биологически, генетически, осуществляемый благодаря природной активности индивида. В тоже время, это процесс, детерминируемый воздействиями среды развития - воспитанием и образованием. И наконец, саморазвитие реализуется внутриличностными факторами: ценностями, целями, волей и рефлексией.

1. Ануфриева Д.Ю. *Саморазвитие учителя в процессе подготовки к педагогической деятельности: Дисс... канд. пед. Наук* – М., 1996. – 153 с.
2. Сергеев Н.К. *Самоорганизация личностного пространства педагога. // Материалы IX международной конференции «Современные технологии обучения».* – СПб., 2003. – С.266-268
3. Выготский Л. С. *Динамика и структура личности подростка.* – В кн.: *Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии.* М., 1982, с. 138-142.
4. Рубинштейн С. Л. *Бытие и сознание.* – М., 1957. – 328 с.
5. Куликова Л.Н. *Проблемы саморазвития личности.* – Хабаровск. ХГПУ, 1997. – 315 с.
6. Энгельс Ф. *Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии // Маркс К., Энгельс Ф., Соч. – Т.21. – С.290*
7. БСЭ. – М., 1975. Д.22. – С.55
8. *Диалектика рефлексивной деятельности и научное познание. Отв.ред. Е.Я.Режабек.* – Ростов, 1983. – 240 с.
9. Абульханова-Славская К. А. *Психология личности и деятельность.* – М., 1980. – 334 с.
10. Зарецкий В.К., Семенов И.Н., Степанов С.Ю. *Рефлексивно-личностный аспект формирования решения творческих задач // Вопросы психологии.* – 1980, №5. – С.112-117

11. Огурцов А.П. Рефлексия. // Философская энциклопедия. – Т.4, 1967. – С.499-504.

12. Зарецкий В.К., Семенов И.Н., Степанов С.Ю. Рефлексивно-личностный аспект формирования решения творческих задач // Вопросы психологии. - 1980, №5. - С.112-117

13. Степанов С. Ю., Семенов И. Н. Проблема формирования типов рефлексии в решении творческих задач. – Вопросы психологии, 1982, № 1, с. 99-104.

14. Рефлексия. Педагогическая рефлексия. [Электронный ресурс] // сайт «Ваш психолог. Работа психолога в школе». URL: <http://vashpsixolog.ru/lectures-on-the-psychology/134-other-psychology/792-reflection-teacher-reflection> (Дата обращения: 11.06.2013).

СТУДЕНТТІК КЕЗЕҢДЕГІ ӨЗІН-ӨЗІ ТАҢУҒА ОРТАНЫҢ ӘСЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.

Ұ.Б. Ағыбаева – Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университетінің психология кафедрасының п.ғ. к., доценті,

Қ.Б. Қойшыбаева – Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті психология кафедрасының п.ғ. магистрі,

Л.Б. Қожахметова – Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті психология кафедрасының магистранты

Резюме

В статье рассматриваются некоторые психологические особенности влияния окружающей среды на самопознания и развития личности студенческого возраста.

Summary

The article discusses some of the psychological characteristics of environmental influences on self-knowledge and personal development of college-age

Студенттік кезең тұлғаның қалыптасуындағы күрделі және маңызды кезеңдердің бірі, себебі осы кезеңде адам балалық шақтан ересектік тәуелсіз өмірге қадам жасайды.

Белгілі бір жастық кезеңнің даму ерекшеліктерін кеңестік психологияда дамудың әлеуметтік жағдайы түсінігімен байланысты талдайды. Л.С.Выготскийдің пікірінше, әрбір жас кезеңнің басына қарай бала мен орта арасында сол жасқа тән жалғыз және қайталанбас қарым – қатынас орнайды. Бұны ол «берілген жастағы дамудың әлеуметтік жағдайы» деп атады. Осы терминмен Л.С.Выготский дамудың ішкі процестері мен сыртқы орта жағдайларының ерекше үйлесімін белгіледі. /1/

Ол әрбір жастық кезеңге тән және осы жастық кезеңде психикалық дамудың динамикасы мен жастық кезеңнің аяғына қарай пайда болатын жаңадан пайда психологиялық түрді қамтамасыз етеді. Осылайша, тұлға дамуының бір кезеңі ретіндегі студенттік шақтың нақты мазмұны, бірінші кезекте, әлеуметтік жағдаймен анықталады. Жастардың қоғамдағы орны мен басқа да көптеген факторлар әлеуметтік жағдайға тәуелді.

Студенттердің өзін-өзі тануға қабілеттері де түрлі болып келеді. Өзін-өзі тануға қабілет – бұл адамның өзін-өзі тез, сапалы, жан-жақты, адекватты тануына мүмкіндік беретін тұлғалық сапалар. Осындай қабілеттердің түрлі даму деңгейлеріне байланысты студенттер бір-бірінен ерекшелінеді: кейбіреулер үнемі өзін-өзі танумен айналысады, өздерін жақсы, жан-жақты біледі және осы білімдерін өмірі мен іс-әрекет барысында пайдалана алады; өзгелері өзін-өзі танумен сирек айналысады, олардың өзі туралы үзілді-кесілді және ең маңыздысы олардың өзі туралы түсінігі адекватты емес, яғни шындыққа сәйкес келмейді. Біз өзін-өзі бағалауы төмен немесе жоғары адамдармен жиі ұшырасамыз, олар осы себептерге байланысты әлеуметтік орта мен, әлеммен қарым қатынас орната алмайды.

Алайда, кез-келген қабілет секілді өзін-өзі тану қабілетінде дамытуға болады. Ол үшін өзін-өзі танудың жағымды мотивациясын қалыптастыру қажет; идентификация және рефлексия өзін-өзі танудың негізгі механизмдерінің потенциалын толығымен пайдалану қажет; өзін-өзі бақылау, өзін-өзі талдау, өзін-өзі моделдеу және т.б. сияқты өзін-өзі танудың спецификалық тәсілдерін үйрену қажет; көркем әдебиеттерді оқу, психологияны оқу, күнделік жүргізу сияқты өзін-өзі танудың түрлі құралдарын пайдалану қажет.

Өзін-өзі танудың ең кең таралған тәсілдеріне өзін-өзі бақылау, өзін-өзі талдау, өзін қандайда бір «өлшеммен» салыстыру жатады.

Өзін-өзі бақылау. Бұл өзін-өзі, өз жүріс-тұрысын, әрекеттерін, ішкі әлемінің оқиғаларын бақылау арқылы өзін-өзі тану тәсілі. Бір кездері психологияның негізгі әдісі ретінде болған және «интероспекция»

деп аталған өзін-өзі бақылаумен адамзат бұрынан таныс. Кейінен бұл әдістен негізгі әдіс ретінде бас тартты, себебі ол өте субъективті және адам психикасының нақты бейнесін бере алмады, алайда өзін-өзі танудың тәсілі ретінде үлкен мәнге ие.

Өзін-өзі бақылау мақсатқа бағытталған және мақсатқа бағытталмаған болып бөлінеді. Мақсатқа бағытталмаған ретінде өзін-өзі бақылау үнемі жүзеге асып отырады және сананың қызмет атқаруына ұқсас. Біз қандайда бір әрекет үстінде өзімізді-өзіміз бақылап отырамыз, өзін-өзі бақылауды жүзеге асырамыз. Жүріс-тұрысымыз өзгелер немесе өзіміз белгелеген нормативтен ауытқып кеткен сайын біз оған түзетулер енгізіп отырамыз. Мақсатқа бағытталмаған өзін-өзі бақылаудың барысында фактілер жинақталады, олардың кейбіреулері маңыздылығына немесе қайталануына қарай біздің санамыздың объектісіне айналады, яғни анықталады, белгіленеді, талданады.

Мақсатқа бағытталған өзін-өзі бақылау біз өзімізден қандайда бір тұлғалық қасиетті немесе сапаны анықтау және көздеген кезде орын табады. Ол үшін адам өзін жиі сәйкес жағдайға қояды немесе сол жағдайды өзі жасайды, яғни өзін-өзі өзіндік эксперимент жүргізеді. Адамның өзіндегі белгілі бір қасиетті немесе сапаны анықтауға және белгілеуге мүмкіндік беретін арнайы ұйымдастырылған психологиялық тренингтер жүргізілетін мұндай экспериментке жақсы мүмкіндік туғызады.

В.Г.Мараловтың пікірінше, мақсатқа бағытталған және бағытталмаған өзін-өзі бақылау да тұлғаның қасиетін, мінез-құлық ерекшеліктерін, қарым-қатынас ерекшеліктерін және т.б. анықтап белгілеуге мүмкіндік береді.

Өзін-өзі талдау. Өзін-өзі бақылау арқылы анықталған қасиеттер талдауға ұшырайды, яғни талдаудың барысында анықталған тұлғаның қасиеті немесе мінез-құлық сипатының себеп-салдар байланыстары анықталады, адамның өзі туралы, берілген нақты қасиеті туралы ойлану процесі жүреді. /2/

Өзіндік сана мәселесімен айналысатын барлық зерттеушілер оның құрылымының күрделі екендігін айтады және оны көптеген компоненттерден тұратын жаратылыс ретінде қарастырады. Әдетте, өзіндік сананы екі құрылымдық компонентін бөледі: өзін-өзі білу және өзіне қатынасы (М.И.Лисина). И.И.Чеснокова өзіндік сана құрылымының үш компонентін бөледі: танымдық (өзін-өзі тану), эмоционалды (өзіне қатынасы), еріктік (өзін-өзі реттеу).

Л.Д.Олейник өзіндік сананың құрылымының алты компонентті үлгісін ұсынады: өзін-өзі сезіну, өзін-өзі тану, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі сынау, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі реттеу.

Өзін-өзі танудың дамуымен, оның ерекшеліктерімен байланысты мәселелер өте аз зерттелген. Осы бағытта А.Г.Спиркиннің, М.И.Лисинаның, И.И.Чеснокованың жұмыстарын атап өту қажет.

И.И.Чеснокова өзін-өзі тануды процесс ретінде қарастыра отырып, оның когнитивті, эмоционалды-бағалау және жүріс-тұрыс сияқты үш құрамдас компоненттерінің өзінің ішкі процестерінің бірлігі арқылы өмір сүретіндігін бөліп көрсетеді. Автордың пікірінше, өзін-өзі тану өзіндік сананың тіршілік етуі мен көрінуінің негізі. Адамның өзін-өзі тануы арқылы алған білімі өзіндік сананың орталық ядросы болып табылады./3,4/

Кеңес психологиясында тұлғаның өзін-өзі анықтауы адамның қоғамдық қатынастар жүйесіндегі өз орнын белсенді түрде анықтауы ретінде түсіндіріледі.Л.И.Божович, И.С.Кон осы құбылыстың негізгі белгісі ретінде жасөспірімдердің ересек адымның ішкі позициясын ұстануға, өзін қоғамның мүшесі ретінде сезінуге, өзінің өмірдегі орнын анықтауға, яғни өзін және өзінің мүмкіндіктерін тануға қажеттілігін көрсетеді. Субъектінің тұлғалық өзін-өзі реттеуі өзін-өзі анықтауының механизмі және оның процессуалды жағы болып табылады.

Өзін-өзі тануға өзіндік сананы талдау контекстінде де, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі тәрбиелеу мәселелерін өңдеу кезінде де «философиялық әдебиеттерден де лайықты орын берілмесе де, дегенмен бізге белгілі барлық еңбектерде тұлғаның өзіндік санасының жетекші қызметі ретінде мойындалады. Және ол кездейсоқ емес, себебі кез-келген құбылыс санада ол білетіндіктен пайда болады. Білім сананың жалғыз заттық қатынасы».

Ал өзін-өзі тануды процесс ретінде адамның өзі туралы бір білімінен екінші біліміне, оны анықтауға, тереңдетуге, кеңейтуге және т.б. үздіксіз қозғалуынан көруге болады.

Өзін-өзі тану тек өзі туралы білім жинақтау ғана емес. А. Н. Леонтьевтің айтуынша, өзіндік сананың негізі ретінде, білім «индивидтегі негізі қаланған әлемді, «өзін-өзі өзекті етуге» қажеттілігін түсінуге ұмтылысы түрінде мәлімделуі қажет.

Бір жағынан, «... өзін-өзі бақылау, өзін-өзі тану- бұл шынайы индивидтің өзіндік санасы» болса, екінші жағынан, өзін-өзі тану мәселесі өзіндік санаға келмейді, себебі, өзіндік сана тұлғанның бір қалыптылығын сақтап қалуға жалпы ұмтылысынан көрінеді, сондықтан қоршаған шындықтың тұрақсыз жағдайларына бейімделуіне жауап беретін салыстырмалы түрдегі тәуелсіз құрауыштарына үнемі қажеттілік туып отырады. Осындай өзіндік сананы құрайтындардың болып өзін-өзі тану процесі табылады.

Өзін-өзі тануды қоршаған орта туралы ақпарат өзін-өзі қабылдаудың пәндік аймағы және адамның іс-әрекеті субъектісі ретіндегі өзі туралы ақпараты спецификалық түрде араласып жатады. Екінші типтегі ақпараттандыру когитация процесінде жүзеге асады. Когитацияның мәні- индивид өзін белгілі бір нақты жағдайдан және оның қызметінің өрістеуіне себеп болатын қатынастар жүйесінен тыс сезіне алмайды. Алайда, сонымен қатар әр сәтте оның зейіні не өзіне, не өз қызметінің мазмұны мен жағдайына бағыттталып отырады. Бірінші жағдайда–ол когитация, екіншісінде-рефлексия. Яғни, бұл жерде рефлексияның мәні менің өзіме және қызметіме қатысты не сезінетінімде, когитация – менің жалпы не сезінетінім. Осы екі процесс өзін-өзі танудың екі жақты мәнін құрайды, яғни менің өзім туралы қандай да бір мәліметім бар.

Өзін-өзі танудың жалпы екі түрін бөледі; еріксіз өзін-өзі тану және мақсатқа бағытталған өзін-өзі тану немесе өзін-өзі талдау.

Өзін-өзі танудың құрылымы адамның өзін-өзі таныуының элементтері немесе тәсілдерінен тұрады деуге болады,яғни өзін-өзі қабылдаудан, өзін-өзі бақылаудан, өзін-өзі талдаудан, өзін-өзі бағалау мен оның даму деңгейінен тұрады.

П.Р. Чаматаның айтуынша, адам өзі туралы негізгі білімді өз мінез- құлқына өзгелердің берген бағаларын саналауы нәтижесінде алады.

Өзіндік сана мен өзін-өзі танудың қалыптасуы – интерактивті процестер екенін ескере отырып, біз В. С. Мерлиннің пікірімен келісеміз. Оның пайымдауынша, тек іс - әрекеттің жемісті болуына септігін тигізетін психикалық қасиеттерді ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік бағалауға жиі ұшырайтын психикалық қасиеттерді де жақсы саналауға болады.

Кеңестік психологияда өзін-өзі бағалауды тұлғаның өзіндік сана формаларының бірі ретінде (Б. Г. Ананьев, М. И. Лисина, И. С. Кон, В. В. Сталин, И. И. Чеснокова және т.б.), тұлға ядросы ретінде (А. В. Захарова, А. И. Липкина) қарастырған.

Сонымен, өзін-өзі тану процесс ретінде адамның өзі туралы бір білімінен екінші білімге үздіксіз жылжып отыруынан, жеке ситуативті бейнелерден адамның өзі туралы тұрақты түсінігінің қалыптасуынан көрінеді. «Мұндай білімдер өзіндік сананың мазмұнына оның өзегі ретінде кіреді».В. В. Столиннің айтуынша, өзін-өзі танудың, соңғы нәтижесі болып мен бейнесі табылады. Демек, өзін-өзі тану іс-әрекет пен қарым-қатынас процесінде адамның өзі туралы объективті білімге қажеттілігінен пайда болатын өзін-өзі бағалауға қатысты да осындай қызмет атқарады.

1. *Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти томах. М.: Педагогика, т.3, 1983, 368 б., т.4, 1984 - 432 б., т.6 1984 - 400 б.*

2. *Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития. М.: 2002, 189 б.*

3. *Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии. М., 1977, 144 б.*

4. *Олейник Л.Д. Индивидуальное самосознание и пути его формирования. Автореф. дис. канд. психол. наук. Л., 1975, 16 б.*

УДК: 159.9

СТУДЕНТТЕРДІҢ ЕРІК-ЖІГЕР САПАЛАРЫН ДАМУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Ж.Қ. Адасқанова – Абай атындағы ҚазҰПУ магистранты

Резюме

В статье рассматривается проблема формирования волевых качеств студента в процессе учебно – познавательной деятельности, характеризуется понятие «волевые качества студента», выявляются ее основные компоненты и делается анализ научно – теоритическим исследованиям. На основе анализа литературных источников определяются пути развития волевых качеств в образовательном процессе, а также перечисляются виды учебного труда, затрудняющие развитие волевых качеств студента, перечисляется мотивы, которые являются побудителями волевой активности студента в учебно – познавательном процессе.

Summary

In this article is described the problems of the student's will-power features which are formed during the study process, characterized the definition of students will-power features, described its main components and it was done the analysis of the scientific and theoretical research. On basic of analys of bibliographical sources it as determined the ways of will-power features in educational system, as considered the types of education work, which are detained developing of student's will-power features.

Елбасы, Н.Назарбаев, жолдауында: «Мен сіздер, бүгінгі жастар, ерекше ұрпақ екендеріңізді қайталаудан жалықпаймын. Сіздер тәуелсіз Қазақстанда өмірге келдіңіздер және сонда ержетіп келесіздер. Сіздердің жастық шақтарыңыздың уақыты – біздің еліміздің көтерілу және гүлдену уақыты. Сіздер осы жетістіктер рухын және табысқа деген ұмтылушылықты бойларыңызға сіңірдіңіздер», - деп пайымдаған. Сондықтан, Қазақстанның жаңа даму кезеңі – тікелей жастардың қолында. Демек, қазіргі адам жауапкершілігінің жоғары болуы, шешім қабылдауға икемі болуы, белсенділікке, нысаналыққа икемді болуы, мақсатқа жетуде адамның ерік сапаларын қалыптастыру және ішкі сыртқы кедергілерді жеңе білуі қажет. Сондықтан, студент қандай болу керек? Оларды болашақтың ісіне, еңбегіне тиімді дайындау үшін не істеу керек? Қандай жекелік қасиеттерді біршама маңызды деп санауға болады? Оларды анықтау және оқып білу үшін қандай әдіс қолдану керек? Міне, бұл психологтар мен педагогтар үшін шешімін таппай келген күрделі, көкейтесті мәселенің бір бөлігін құрайды. Әр студенттің бойында сыры ашылған-ашылмаған көптеген қабілеттері, шамасы келетін, я келмейтін тұстары, яғни белгілі бір потенциал күші болады. Бұл күш қаншалықты пайдаланылса, адам соншалықты жетістіктерге жетеді. Тек соның көзін таба білу керек. Сократ: «Өзіңді өзің таны, сол арқылы әлемді танысың», десе, Қожа Ахмет Яссауи: «Өзіңді танығаның - Алланы танығаның»,- депті.

Жаңа ғасыр толқыны әкелген жаңалықтарға сәйкес қазіргі заманда адамның тұлғалық дамуына баса назар аударылып, жас жеткіншектерге берілетін білім негіздері олардың жеке даралық қабілеттерін жетілдіруге қызмет етеді. Әр баланың ішкі мүмкіндігі мен өзіндік қарымын дамытуға әсер ететін рухани адамгершілік қағидалары жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуының, өзін-өзі жүзеге асыруының аса қажетті шарты болып табылады.

Сол себепті мектепке дейінгі білім беру ұйымдарынан бастау алып, үздіксіз білім беру жүйесін тұтас қамтитын және болашақ 12 жылдық білім беру жүйесі тиімді деп санауға болады.

Қазақстан қоғамындағы мұндай жағдайда өзекті мәселелердің бірі — өзгермелі әлеуметтік және экономикалық жағдайда өмір сүруге дайын ғана емес, айналасындағы шынайы өмірге белсенді қатынасын байқатып, оны жақсартуға ықпал ете алатын, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру болып табылады. Осыған байланысты жеке тұлғаға қойылатын мынадай талаптар алдыңғы орынға шығады: креативтілік, белсенділік, әлеуметтік жауапкершілік, ерік-жігер, ой-өрісінің кеңдігі, жоғары кәсіби деңгейлі сауаттылық, танымдық әрекетке қызығушылығының басымдығы.

Қабілеттер, мүмкіншіліктер, күш-жігер пайдаланылмай құр іште қалып кетсе немесе аз мөлшерде қолданылса, ол қазынаны таппағандығы, өз-өзін тізгіндегені, тұншықтырғаны болып табылады.

Түрлі тәсілдер арқылы студенттердің танымдық үрдісінің даму деңгейін анықтауды барша психолог-педагогтардың - негізгі міндеті деп есептейміз.

Студенттік жастық кезең еріктік сапаларды қалыптастыруда және кәсіптік - тұлғалық қалыптасуында ерекше орын алатын кезең. Студенттердің жеке дамуын көптеген зерттеушілер атап айтсақ , М.Г.Дзугтоев, А.И.Дмитриева, В.Т.Лисовский, А.А.Еромасов, И.А.Монахова, Н.И.Протасова, Б.В.Кайгородов сынды ғалымдар зерттеді. [1]

Жалпы ерік-жігерге тоқталып өтетін болсақ, ерік-жігер - адамның өз мінез-құлқын саналы түрде меңгере алу қабілеті, оның белгілі бір мақсатқа жету, іс-әрекетті орындап шығу жолында қиыншылықтарды белсенділікпен жеңе білуінен байқалатын ішкі қуаты. Адам өзінің ерікті әрекетінің алдымен мақсатын белгілейді, бұл тілек немесе ниет түрінде болады. Тілек — келешекте істейтін істің ойға бекуі. Алдындағы мақсаты айқындалған соң, ол әрекеттің орындалу жолын қарастырады, жоспарын сызады. Жоспар жасау — белгілі білімді, өмір тәжірибесін, ой орамдылығын қажет ететін күрделі процесс. Адамның тілегі кейіннен қалауға ауысады. Тілек пен қалау ерік-жігерді толық көрсете алмайды, өйткені бұлар бір-бірімен үйлеспеуі де мүмкін. Осындай жағдайда түрткілер күресі туындайды да, бұлардың нақты жағдайға сәйкес келетін біреуі жеңіп шығады. Содан кейін ғана адам белгілі бір тоқтамға (шешімге) келе алады. Сөйтіп, алға мақсат қою, тілек пен қалау, осы екі түрткінің өзара күресі, тоқтамға келу — бәрі-бәрі жиналып келіп, еріктік амалдың бірінші басқышы — “даярлық кезеңін” құрайды. Ерік әрекетінің негізгі кезеңі — қабылдаған шешімді орындау, жүзеге асыру. Өз шешімін қайткенде де іске асыратын, оны орындамай қоймайтын адамды ерікі жетілген адам деп айтуға болады. Кейбіреулер алдына бұлдыр, көмескі мақсаттар қояды да, оларды орындай алмайды. Ерік сапалары мен қасиеттері адамның іс-әрекетінде қалыптасады. Әрбір адамның өзіне тән ұнамды және ұнамсыз ерік сапалары бар. Еріктің ұнамды қасиеттері: дербестік, батылдық, табандылық, өзін-өзі меңгере алуы мен ұстамдылық. Мысалы, дербестік — адамның алға қойған мақсатын орындау жолында ешкімнің жетегінде кетпей, өз ойымен, сенім-қабілетімен әрекет етуі. Оның қарама-қарсы ұнамсыз түрі — өзгенің сөзіне еріп, иланғыштығы.

Батылдық — өз шешімін именбестен ашық білдіруден байқалады.

Қорқақтық — батылдыққа қарама-қарсы ұнамсыз сапа.

Табандылық — қабылдаған шешімді жүзеге асыру үшін ұзақ уақыт бойы қажымай, талмай әрекет етуден көрінетін қасиет. [2]

Еріктік әрекеттер табиғатын түсіну үшін бұл жөніндегі ғылыми көзқарастар өрісіне зер салған жөн. Ерік ұғым ретінде де, нақты болмыстық құбылыс ретінде де тарихи сипатқа ие. Ежелгі және орта ғасырлық дүние ерік құбылысын бүгінгі біздің түсінігіміздей танып білмеген. Мысалы, ежелгі қоғамда адам еркі жөнінде тіпті сөз болмаған, оның орнына «даналық мұраты» ұғымын қолданған. Адамның қылық әрекеттері табиғат пен өмірдің ақыл бастауларына және логика қағидаларына бағынады деп түсінген. Осыдан Аристотельдің пайымдауынша, әрқандай әрекет логикалық қортындылардан туындайды. Ал өзінің «Никомахов этикасы» еңбегінде «дәмдінің бәрін жеу керек» және «бұл алма дәмді» деген пікірлер санада «бұл алманы жеу керек» деген қорытынды ой пайда етпейді, адамды бірден сол алманы жеп қою әрекетіне келтіреді деп жазған. Ерік табиғатына болған мұндай көзқарас қазіргі күнде де жоқ емес.

Ш.Н Чхарташвили мақсат пен саналы тану интеллектуалды әрекеттер категориясынан туындаған деумен, еріктің өзіндік сипаты барлығына шек қояды, сондықтан ғылымға жаңа бір «ерік» терминін ендірудің қажеті жоқ екенін дәлелдеуге тырысады. [3]

Жеке адам қасиеті сипатында ерік ортағасырлықтарға да таныс болған. Мұны сол уақытта қоғамда орын алған экзорис – жын-шайтан қуу үрдісінен көруге болады. Бұл үрдісте адам ылғи да енжар астама күйінде танылып, сыртқы әсерлер жинайтын, «ұя» ретінде бағаланған. Ол заманда ерік дербес жасайтын, нақты қайырымды не жауыз құбыжық күштер түріне енген құбылыс деп есептелген. Бұл тылсым күштер қандай да мақсаттар белгілеуші ақылға ие деп түсінілген. Ол күштерді танудан адамның «шын» қылық-әрекетінің мәнін түсінуге болады.

Ерік табиғатын бұлай түсіндірудің себебі сол заманда қалыптасқан қоғамның адам әрекет-қылығының негізі оның өзінде екенін мойындамаудан. Әр адам бабалардан жеткен нәсілдіктің ізі ғана деп қабылдаған. Мұндай сипаттан қауымның кейбір мүшелерінің ғана ажыратылуға құқы болған, мысалы, бабалар әруағы және ол дүниемен тілдесетін бақсы-балгер, от пен металды бағындарған темірші, өзін қоғамға қарсы қойған қарақшы-қанішер т.б.

Мүмкін, ерік түсінігінің жаңа «Қайта тіктелу» заманында жеке адам проблемасымен бірге ғылым аренасына келуі осы адамның қалыпты жағдайдан ауытқуларын мойындаудан болар. Осыдан адам шығармашылыққа қабілетті, «тіпті қателер жіберуге де бейім» дегендей тұжырымдар жоққа шығарылмады. Қалыптан шығып, тек ортасымен бөлінуімен адам жеке адамдық кемелденуге жетіседі. Мұндай тұлға үшін ең мәнді нәрсе - ерік бостандығы.

Ерік бостандығын бір жақты асыра дәріптеу нәтижесінде экзистенциализм немесе «тіршілік философиясы» пайда болды. Экзистенциализм ерікті тәуелсіз, тысқы әлеуметтік әсерлерге қатысы жоқ құбылыс деп таниды. Мұндай пайымның негізі қоғамдық байланыстар мен қатынастардан, әлеуметтік мәдеи ортадан бөлек, дерексізденген адам. «Дүниеге қандай да бір күшпен келіп қалған» бұл адамның өмірі мағынасыз «қым қиғаш оқиғалар» жиынтығы да, адамның өзі – «пайдасыз құмарлық». Мұндай адамның қоғам алдында ешқандай инабаттылық міндеттері мен жауапкершілігі жоқ. Осыдан да ол адамгершіліктен жүрдай, намыссыз, өз бетімен кеткен, тартыну дегенді білмейді. Қандай да қалып тәртіп ол үшін жойылу, басыбайлыққа түсу көзі. Ж.П.Сартр пікірінше, нағыз адамгершілік – бір ғана рет көрінетін, реттестірілмеген, қандай да қоғамдық мекемелер талаптарының шеңберімен оқшауланбаған, өздігінен туындайтын, себепсіз «әлеуметтенуге» қарсылық әрекеті.[4] Ерік бостандығын асыра мақтаудан экзистенциалистер адам болмысының жалпы негіздері жөніндегі ойларына дәлел айта алмай, адамды өз өмірінің мәні, мақсаты және жауапкершілігінен айыратын, қоғам, тарих, мәдениетке қайшы келетін кездейсоқ, жауыздық, ақылдан аулақ бастаулар тұңғиығына бір-ақ түсіреді.

Қылық иесі – адам қалыптасқан тағылым - талаптарды жоққа шығара отырып, міндетті түрде қандай да басқа, өзіне ұнаған құндылықтарға ауысады. Егер адам бір мәдени қалыпты мойындағысы келмесе, онда оның бұл әректі екінші бір, қыр-сырлары танылып болмаған қажеттікті көздегені. Осыдан ежелден бүгінге дейін баршамыз қоғамға жат деп есептейтін паракорлық пен нашакорлықтың бір жағы мәдениеттіліктен шыққандығы ғажап нәрсе. Бұл қоғамға ерсі болып көрінген қылықтардың өздері де қандай да ұйымдасу негізіне ие, өздеріне сай талап, ережелері, мақтан тұтатын қырлары мен ғұрыптары баршылық. [5]

Бұл тұрғыдан Е.Л.Тульчинскийдің пікірінше, жеке адамның психологиялық болмысының барша деңгейлерінде көрінеді, бір қажеттіліктерді басып, екіншісіне ынталандырады, өз міндетін танытып, жеке адамдық қадірін қорғау мен өз мұраты үшін жан пидалыққа дейін апарады. [6]

Біз жоғырыда айтып кеткендей ерік әрекеті сонымен қатар түрлі амал кезеңдерден тұратынын білдік. Ерік пайда болу үшін, ең алдымен, оны тудыратын себеп, түрткілер болу керек. Бұлар адамның мұқтаждықтарынан туындайды. Кісінің күн көруі, тіршілік ету үшін оған өзінің табиғи және рухани мұқтаждықтарын қанағаттандыру керек. Ол мақсат қоюдан басталады. Ал мақсат адам мұқтаждықтарын өтеу үшін пайда болып отырады. Қорыта айтқанда амал кезеңдері мынадай сатылардан өтіп отырады. Алдымен адам мақсат қойып соған жетуге ұмтылады. Мақсатқа жету барысында түрлі мүмкіншіліктерді түсіну қажет. Осыдан келіп түрлі ниет-тілектер пайда болады. Ниет-тілектер арасында өзара тартыс болып, қалау туындайды. Қалау мүмкіншіліктерін пайдалана отырып адам бір тоқтамға келіп, ақыр соңында шешім қабылдайды. Міне, сонда ғана адамның қалауы толығымен орындалып, мақсаты жүзеге асады.

Оқыту процесі екі жақты процесс болғандықтан, тек мұғалім өзінің ғана іс-әрекетінің дұрыс болуына қанағаттанып қоймай, студенттердің де танымдық әрекеті мен ерік-жігер сапаларын дамытуға ерекше назар аударуы тиіс. Мұның өзі оқыту ісі мен бала дамуының заңдылықтары туралы өте күрделі психологиялық және педагогикалық мәселе. Сондықтан, студенттердің оқу танымдық іс - әрекетіндегі ерік-жігер сапаларын қалыптастыру мәселесі толықтай зерттелмегені зерттеу тақырыбымыздың өзектілігін айқындайды.

«Тартыспен түскен, бейнетпен келген жақсылық – шын мәнінде қымбат табыс», - деп, қазақ жазушысы М.Әуезов айтқандай, жетістікке жету жолы психолог мұғалімдерден көп ізденуді талап етеді.

1. Т. Тәжібаев «Жалты психология» Алматы 1993
2. Бапаева М., Әбеуова И., Бапаева С., «Тұлға психологиясы», Алматы-2010
3. Г.У.Тұрарова, Ерік сапаларын зерттеудің ерекшеліктері, Қазақстан кәсіпкері №10, 2009, 14 бет
4. Қ. Жарықбаев «Психология» Алматы 1970.
5. Б.Б.Атабекова, Жасөспірімдердің ерік сапаларының психологиялық ерекшеліктеріне шолу, ҚазҰПУ Хабаршы, №2, 2010, 55-59 бет

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН АРТТЫРУ АРҚЫЛЫ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ МАМАНДАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЯРЛЫҒЫ

А.Аяпбергенова – Абай атындағы ҚазҰПУ Магистратура және PhD докторантура институтының 2-курс докторанты

Резюме

В статье говорится о психологической подготовке будущих специалистов-педагогов к педагогическому общению через развитие культуры общения. Культура общения в поведении педагога одно из главных качеств компетентности. Педагог соблюдая культуру в общении с обучающимися, развивает между ними это качество. Так же, в статье педагог определяется как субъект, и это берется в основу качественной деятельности будущих специалистов. Приводятся требования к личности педагога.

Resume

In the article talked about psychological preparation of future specialists-teachers to pedagogical communication through development of culture of communication.

Culture of communication in behavior of teacher one of main qualities of competence. Teacher observing a culture in intermingling with student, develops this quality between them. Similarly, in the article a teacher is determined as a subject, and it undertakes in basis of quality activity of future specialists. Requirements over are brought to personality of teacher.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев 2012 жылғы Қазақстан халқына арналған Жолдауында: «Кез-келген қоғамда білім беру саясаты өмірлік ұстанымдарды, сұраныстарды, қажеттіліктерді ескеріп, білім беру мазмұны соған сәйкес құрылғанда ғана ұтымды, тиімді, өнімді болады. Қазіргі адамзат баласы бастан кешіріп отырған тез арадағы өзгермелілік, ғаламдану, коммуникациялық құралдардың қарқынды даму дәуірі өмір салтын, қарым-қатынас пен ойлауды өзгертуге әкелді. Ал мұның өзі игіліктерге қол жеткізудің жаңаша әдіс-тәсілдерін ашуға мүмкіндіктер береді. Мұндай жағдай адам интеллектісін, оның қабілетін қайта жасаушы, жасампаздық әрекеттерге бағыттайды. Ендеше жеке тұлға өзгермелі әлеуметтік және экономикалық жағдайларда өмір сүруге бейімделіп қана қоймай, шынайы өмірге белсенді ықпал ете алатын, өмірді жақсартуға, кемелдендіруге атсалысатын тұлға болуы тиіс. Қазірде біздің қоғам үшін көкейкесті мәселе – бәсекеге қабілетті жеке тұлға қалыптастыру» - деп көрсеткен/1/.

Заман талабына сай болашақ мамандардың кәсіби даярлығын жетілдіру мақсатында жоғары оқу

орындарының оқу-тәрбие үрдісінің мазмұнын жаңғырту қажеттілігі нақтылана түсуде. Осыған байланысты қазіргі кездегі оқытушылар мен студенттердің, магистранттардың педагогикалық қарым-қатынасын қалыптастыру, олардың педагогикалық қарым-қатынасқа психологиялық даярлығы мәселелерін зерттеу – әлеуметтік-психологиялық және мәдени дағдарыспен қатар көтерілген өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Педагогикалық қарым-қатынасты білім мен біліктілік, дағды және адамның ішкі құндылықтарына негізделген ұстаздар қауымының мәдени сауаттылығы ретінде қарастыруға болады. Қарым-қатынас – білім мен мәдениеттің бір бөлігі, оның бөлінбейтін бөлшегі іспетті адамзаттың дүниетанымы мен сана-сезімін жетілдірудің ерекше жолы. Ұлттық құндылықтарға негізделген педагогикалық қарым-қатынас мәдениеті магистранттардың саналы көзқарасын, ізгілікті қарым-қатынас орнатуына, рухани-адамгершілік құндылықтарының қалыптасуына, жүйелі іс-әрекет жасауына мүмкіндік береді.

Қазақ жазушылары М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Дулатов және т.б. еңбектерінде педагогикалық қарым-қатынас мәдениеті жөніндегі маңызды пікірлері көрініс тапқан. Ал қарым-қатынастың психологиялық мүмкіншілігі жайлы пікірлерді Қ.Б. Жарықбаев, Ә.Алдамұратов және т.б. зерттеген /2/.

Білім беру субъектілері, оның ішінде педагогикалық мамандыққа болашақ мамандардың психологиялық даярлығы мәдениеттану, философия, педагогика ғылымдарында және әсіресе қазіргі кездегі психология ғылымында да өзіне үлкен назар аудартуда. Білім беру іс-әрекетінің, яғни, өзінеоның екіжақты өзара байланысын - педагогикалық және оқуформаларын қамтитын педагогикалық іс-әрекет субъектілерінің, әсіресе магистранттардың педагогикалық қарым-қатынас орнатуға психологиялық даярлығын психологиялық тұрғыда талдау - психологиялық және нақты педагогикалық міндеттер арнасында жатыр.

Жалпы педагогикалық сөздік бойынша субъект – басқа адамдарда және өзінде өзгеруді қамтамасыз ететін, заттық-тәжірибелік белсенділік пен танымды тасымалдаушы. Адамның субъектілігі оның өмір іс-әрекетінде, қарым-қатынасында, өзіндік санасында көрінеді.

Бұл жерде сөз болып отырған дәстүрлі «оқытушы-студент», «студент-мұғалім» және қазіргі кезде «магистрант-оқытушы» субъектілер қарым-қатынасы өзгеше сипатқа ие болып отыр. Оқытушы мен магистранттың педагогикалық қарым-қатынас мәселесі дәл қазіргі уақытта психологиялық-педагогикалық зерттеу нысанына айналуға басты жолы психологиялық кадрларды даярлайтын жоғары оқу орындарының қабырғасында ескерілуі тиіс. Сондықтан студенттер мен магистранттардың педагогикалық қарым-қатынас дағдылары мен икемділігін қалыптастыру, яғни, магистранттардың педагогикалық қарым-қатынас кезіндегі әртүрлі жағдайларға бейімделуі, тез меңгеру қабілеттеріне ие болуы, магистранттармен жағымды қарым-қатынас позициясын құруға ұмтылу, мотивациясы мен білімін заманның талабына сай жетілдіру аса маңызды болып табылады. Білім беру үрдісіне қатысатын субъектілердің әрқайсысының өзіндік міндеттері мен құқықтары бар. Оқытушының міндегі – оқыту технологиясын іріктей отырып, студенттердің, магистранттардың білімге құштарлығын ояту, өзіндік икемділіктерін ашу, шығармашылықпен айналысуын ұйымдастыру негізінде білім беру сапасын көтеру. Студенттер мен магистранттардың міндегі – оқуға, сабаққа кешікпей келу, тәртіп ережелерін сақтау, білім беру үрдісі мен білім мазмұнына қойылатын талаптарды орындау және т.б. құқықтары бар.

Оқытушының әлеуметтік тұлға бейнесінің қалыптасуы педагогикалық қарым-қатынас мәселесіне келіп тіреледі. Жеке адамның әлеуметтенуі өзінің қоғамына тиесілі өзара қатынастар, кәсіби әлеуметтік талаптарға байланысты болады. Демек, педагогикалық қарым-қатынас – студенттің, магистранттың тұлға ретінде жетілуіне пайдасын тигізетін құбылыстардың бірі, яғни, қарым-қатынас барысында өзге тұлғаларды қабылдап, олардың сөйлеу мәдениетіне бейімделеді /3/.

Педагогикалық қарым-қатынас орнату барысында магистранттардың қоғамдық рухани және материалдық құндылығы қалыптасады, жеке тұлғалық ерекшелігін көрсетеді, өзі үздіксіз қарым-қатынаста болатын қоғамға енеді. Коммуникация әрбір адамның әрекет барысындағы субъектісіне айналады, табиғат пен дүниені таниды, олармен қарым-қатынасын дамытады.

Қазіргі қоғам өмірінің өзгерістеріне орай педагогикалық қарым-қатынас механизмдері, оны жетілдіру амалдары қызығушылық туғызып, зерттеудің қарқынды саласына айналуға болашақ педагог мамандардың барлық қадір-қасиеті білім беру үрдісіндегі басқа да субъектілермен қалай қарым-қатынас жасағанынан байқалып тұрады. Оның ой-өрісі, бағыт-бағдары, білімді меңгеруі, есте сақтауы, эмоциясы мен қызуқандылығы қарым-қатынас жасау барысында көрініс береді. Адамның қарым-қатынасына ұлттық ерекшеліктерінің әсері де зор. Олардың психологиялық, педагогикалық алғышарттарын ашу педагогикалық қарым-қатынасты қалыптастыруға ықпал етеді.

Педагогикалық қарым-қатынастың кәсіби маңызды қасиеттері болып, төмендегілер саналады:

- 1) адамдарға және олармен жұмыс жасауға ықыласпен қарау, қарым-қатынас жасай алу және оны қажет ету, көпшілдік, коммуникативтік қасиеттер;
- 2) эмоционалдық эмпатия және адамдарды түсіне алу қабілеті;
- 3) қарым-қатынастың ауыспалы жағдайларында шапшаң және дұрыс бейімделуді, қарым-қатынас жағдайына, магистранттардың жеке ерекшеліктеріне байланысты сөзбен әсер етуді жылдам өзгерте алуын, қамтамасыз ететін оперативтік-шығармашылық ойлау, икемділік;
- 4) қарым-қатынаста кері байланысты сақтай алу және сезіне білу;
- 5) өзін-өзі қолда ұстай алу, өзінің психикалық жағдайын, өз тәнін, даусын, мимикасын басқара алу, өзінің көңіл-күйіне, ойларына, сезімдеріне ие болу, бұлшықет қысымдарын түсіре алу;
- 6) аяқасты (дайындықсыз) коммуникацияға қабілеттілік;
- 7) болуы мүмкін педагогикалық жағдайларды, өз ықпалының нәтижелерін болжай білу;
- 8) жағымды вербалды қабілеттер: мәдениет, тілдің дамығандығы, лексикалық қоры мол, тіл құралдарын дұрыс таңдау;
- 9) педагогтың өмірлік, табиғи күйзелістер жиынтығын білдіретін және талап етілетін бағытта магистранттарға әсер ете алатын тиісті педагогикалық күйзелістердің өнерін меңгеру;
- 10) педагогикалық тапқырлыққа деген қабілеті, әсер етудің алуан түрлі құралдарын қолдана білу (әсер етудің түрлі тәсілдерін, «тетіктерін» және «құрылғыларын» қолдану арқылы сендіру, иландыру, еліктіру).

Педагогикалық қызметте осы аталған педагогикалық қарым-қатынастың кәсіби маңызды қасиеттері магистранттармен жақсы меңгерілген жағдайда, қазіргі заман талаптарына сәйкес білім беру үрдісіне жүктелген көптеген міндеттер шешімін табатыны сөзсіз, ең алдымен білікті педагог мамандар саны көбейетін еді.

Қазіргі жоғары оқу орындарында оқытушылардың рөлі артып және де студенттерге, магистранттарға психологиялық, педагогикалық әсер ету арқылы кеңейіп келеді. Оқытушы білім мен ақпараттың бағыттаушысы болып қана қоймай, сонымен қатар ол педагог, психолог, психотерапевт болуы керек. Бұған оның педагогикалық қызметінің жетістігі мен беделі тәуелді. Оқытушының беделі – оқу-тәрбиелеу үрдісінің жетістігіне әсер ететін ұжымдастар, магистранттар, студенттер және өзара қатынас барысында білінетін, ұйымдағы оның кәсіби, психологиялық, тұлғалық сипаттамасы. Оқытушының беделі - оның білімділігіне, адамгершілігіне байланысты болып келеді. Қазіргі таңда болашақ педагог мамандарға оқытушының жеке тұлғасы, оның ашық, қайталанбас дербестігі тәрбиеленуші және психотерапевт ретіндегі беделі әсер етеді /4,5/.

Сонымен, білім алуға деген қызығушылық пен жаңаны білуге деген талпыныс адамға ғана тән. Оны байқау және дамыту оңай жұмыс емес. Егер оқытушы студентпен, магистрантпен дұрыс педагогикалық қарым-қатынас орната алмаса, қызықтыра алмаса, оның болашақ мамандығына деген қызығушылығы төмендей береді. Ал егер жоғары оқу орындарының педагог мамандары өз жұмыстарын қазіргі білім беру жүйесіне қойылатын талаптарға сәйкес құрып, болашақ педагог мамандарын яғни магистранттарды педагогикалық қарым-қатынасқа психологиялық даярлауға барынша көңіл бөліп, психология ғылымының педагогикалық қарым-қатынасқа қатысты мәселелерін толық қамтып, оның қыр-сырын меңгертетін болса, білім беру субъектілерінің жұмыс нәтижелері сапалы болуы әбден мүмкін.

Педагог мамандар тек өзінің коммуникативтік шеберлігін дамытып қана қоймай, студенттер мен магистранттарға педагогикалық қарым-қатынас мәдениетін үйретулері қажет. Оқытушыға олардың психологиялық ерекшеліктерін білгенімен қатар, қазіргі жастардың құндылық бағдары мен әлеуметтену ерекшеліктеріне байланысты мәліметтерді үнемі есепке алып отырғандары жөн. Әлеуметтанушылар да буын ауысуының өсу қарқынына назар аудартады. Бүгін буын ауысуы (әлеуметтену, құндылық бағдар) әрбір бес жылда жүріп отырады. Осы орайда бірінші курс студенттері және бітіруші курс студенттері әртүрлі буындарды құрайды. Біздің еліміздегі әлеуметтік және экономикалық өзгерістер динамикасымен және жалпы әлемдік қоғамдастықтың даму қарқынымен байланысты олардың көзқарастары бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді.

Жоғарыда айтылғандармен байланысты қазіргі кезде педагогикалық қарым-қатынастың жетістікке жетуі немесе, керісінше, сәтсіздікке ұшырауы педагогтың жеке тұлғасына байланысты болып келеді.

Педагогтың жеке тұлғасына қойылатын ең басты міндеттердің бірі балаларға, білім алушыларға, педагогикалық іс-әрекетке деген сүйіспеншілік және білім беретін саласы бойынша арнайы білімінің болуы. Кең білімді, педагогикалық сезгіштік, жоғары жетілген интеллект, мәдениет мен адамгершіліктің жоғары деңгейі, білім беру мен тәрбие берудің түрлі әдістерін меңгеру – осы аталған қасиеттердің

барлығы педагогтың бойына туа бітпейді, ол педагогтың өз-өзімен талмай еңбек етуінің нәтижесінде пайда болатын қасиеттер. Тағы да қосымша, алайда тұрақты талаптар ретінде коммуникативтілік, әртістік қабілеттері, жағымды талғампаздық, тартымды сырт келбеті және т.б. саналады. Педагогтың осы аталған негізгі және қосалқы қасиеттері бірігіп келіп, оның дара тұлғасын құрайды. Соның нәтижесінде әрбір жеке мұғалім теңдессіз тұлғаға айналады.

Педагогикалық мамандықтағы магистранттардың психологиялық даярлығына байланысты қойылатын талаптар:

1. мұғалімге оқу материалын түсінікті жеткізуге, оқытудың әдіс-тәсілдері мен мазмұнын табысты түрде іріктеуге мүмкіндік беретін, *дидактикалық қабілеттер*;

2. материалды білім алушыларға тиімді жеткізудің ең жақсы эмоционалдық формасын табуға мүмкіндік беретін *экспрессивтік қабілеттер*;

3. педагогтың психологиялық байқампаздығын, оның оқушылардың ішкі жан дүниесіне ене білу қасиетін білдіретін *перцептивтік қабілеттер*;

4. *ұйымдастырушылық қабілеттер* – сыныптағы немесе аудиториядағы тәртіпті қамтамасыз етуге және сабақтағы әрбір сәтті тиімді пайдалануға мүмкіндік береді;

5. *өктемшілдік қабілеттер* – қатты эмоционалдық әсер беру мен иландыру арқылы білім алушылардың арасында беделге ие болуды білдіреді;

6. *академиялық қабілеттер* – тиісті бір ғылым саласы бойынша білім, білік, дағдыларды меңгеру.

Сонымен қатар, педагогикалық мамандықты меңгерудің арнайы педагогикалық қабілеттеріне педагогикалық әдеп те жатады.

Педагогикалық әдеп – кез келген жағдайларда балалармен жұмыс істеудің мейлінше дұрыс тәсілдерін таба білу болғандықтан, ол «тактика» деген сөзбен білдірілетін ұғымға жақындайды. Педагогикалық әдеп, егер оның мәніне қысқаша анықтама беруге тырысып көрсек, үш нәрсені қамтиді: мұғалімнің терең түсінігін, сезімтал қарым-қатынас орната білу, ілтипаттылық, сыпайылық көрсету, оқушыларға тіл қатқанда дұрыс дауыс ырғағын таба білу, оларға ақылға сиымды талаптар қоя білу, балалардың бойындағы адамдық қадір-қасиеттерді құрметтей білу. Мінез-құлықтың икемділігі, жұмыс жағдайларына бейімделе білу қабілеті, дұрыс педагогикалық қарым-қатынас орната білу – педагогикалық әдептің бар екендігінің көрсеткіші болып табылады /6/.

Осыған орай қалың жұртшылықтың мұғалімнің жеке басына, оның тек кәсіби сапасына ғана емес, сонымен бірге адамгершілік қасиетіне, дайындығына, оның моральдық бет-бейнесіне ден қойып, көңіл аударуы тіпті де тегін емес.

Түптеп келгенде, қоғам мұғалімге ерекше жауапкершілік жүктейді. Мұғалімге үйретуге адам ең көнгіш кезінде сеніп тапсырылады. Мұғалім баланың, білімін, икемділігін, әдетін, мұратын және өмірлік тағдыры тұр.

Себебі, ең бастысы, мұғалімнің әдептілігі білім алушылармен дұрыс педагогикалық қарым-қатынас орнату арқылы өскелең ұрпақты заман талабына сай тәрбиелеуге және білім беруге мүмкіндік береді. Педагогтың әдептілігі оның педагогикалық мамандыққа жоғары моральдық тұрғысынан психологиялық даярлығының көрсеткіші болып табылады.

1. *Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012.*

2. *Мәмбетов М. Педагогикалық қарым-қатынас мәдениеті //Қазақстан мектебі. 2008, №12.*

3. *Рубинштейн С.А. Проблемы общей психологии. Москва: Педагогика.1976. -140б.*

4. *Kelman H.C., Hamilton V.L. Grimes of obedience: Toward a social psychology of authority and responsibility– N.Y., 2000.*

5. *Мұхамеджанова Ә. Оқытушы мен студенттің өзара қарым-қатынасын басқару //Білім. №10 - 2006. 18 б.*

6. *Жігітбекова Б.Д. Психологиялық жаттығулар жинағы. Алматы, 2007*

СТУДЕНТТЕРДІҢ ЛИДЕРЛІК ҚАБІЛЕТІН ДАМУ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ

А.А. Бағыбаева – Магистратура және PhD докторантура институтының I курс магистранты, Абай атындағы ҚазҰПУ

Түйін

Бұл мақала студенттердің лидерлік қабілетін дамыту мәселесіне арналған. Мақалада автор ғылыми педагогикалық – психологиялық әдебиет көздерінқолдана отырып қабілет, лидерлік қабілет ұғымдарын қарастырады және студенттердің лидерлік қабілетін дамытудың педагогикалық – психологиялық ерекшеліктерін көрсетеді. Автор Жоғары оқу орындарында оқу – тәрбие үрдісін студенттердің лидерлік қабілетін дамыту ерекшеліктеріне сай тиімді ұйымдастыруды ұсынады.

Резюме

Эта статья посвящена для развития лидерских качеств студентов. В данной статье автор рассматривая понятия как навык, лидерское качество, указывает педагогическую - психологическую важность развитию этих качеств. Так же автор предлагает в ВУЗах велась такого рода обучения.

Resume

This article is dedicated to the development of leadership skills of students. In this article the author considering the idea as a skill, leadership qualities and points pedagogical - psychological importance of the development of these qualities. The author also offers universities conducted this type of training.

Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы нәтижесінде бірнеше әлеуметтік - экономикалық тиімділіктер қамтамасыз етіледі деп күтілуде. Соның бірі: «Жаңа формация мұғалімдерін қажетті санда және тиісті біліктілікте қалыптастыру. Еңбек нарығының сұраныстарына сәйкес келетін, азаматтардың кәсіби, қызмет жолында және жеке өсуіне ықпал ететін адами сапаларын дамыту қажет» делінген. Яғни, оқытушылар алдына қоғам талабына сай қабілеттерге ие азаматтар тәрбиелеу міндетін қойып отыр. Сондықтан аталған міндетке қол жеткізу үшін бүгінгі таңда болашақ маман, бүгінгі студенттердің бойындағы лидерлік қабілеттерін дамыту маңызды болып табылады [1].

Педагогикалық - психологиялық әдебиеттерге жасалған талдаулар негізінде лидер болуға деген қызығушылық ерте заманнан бастау алған ұғым екендігін анықтадық. Дегенмен қазіргі қоғам жағдайына дейін лидерлік мәселесі аз зерттелгендіктен лидерлік мәселесі жайындағы көптеген еңбектер, ғылыми жұмыстар батыс ғалымдарына тән. Алдымен қабілет ұғымының мәніне тоқталар болсақ, ол жеке адам туралы ілімнің құрамды бір бөлігі болып табылады. Адам әрекеті неғұрлым белсенді болса, соғұрлым шыңдала түседі. Іс-әрекетсіз, белсенділіксіз, еңбексіз, ізденіссіз адам қабілетінің жетілуі мүмкін емес.

Қоғам өмірінің негізі –материалдық өндіріс. Оның даму дәрежесі белгілі бір тарихи кезеңге қатысты анықталады. Ендеше біздің бүгінгі экономикаға негізделген дәуіріміз жаһандану, адам ресурстарын арттыру және шығармашылық әрекет тұрғысынан талдану керек. Олай болса, еңбек құралдарының жетілуіне байланысты адам қабілеттері де кемелденіп, оның іс-әрекеті белсенді әрі жасампаздық сипатқа ие болып келеді. Қазіргі әлемдік бәсекеге қабілетті экономиканы дамыту, өркениетке өрлеу кезінде адамның сапалық қасиеттері, оның бәсекеге қабілеттілігіне қатысты бағаланбақ.

Қоғамның дамуы прогрестің жоғарлауына байланысты, ал прогресті жаңа сатыға көтеруде бұқараның әлеуметтік белсенділігі мен жеке адамдардың жоғары саналылығы, дарындылығы ерекше роль атқарады. Психологиялық теория тұрғысынан адам тұлға болып туылмайды, оның тұлғалық қасиеті әрекет негізінде дамытылады. Адамның тұлғалық қасиеттері оның шығармашылық қабілетімен, яғни әлеуеттік мүмкіндігімен анықталады. Сондықтан да, лидерлік қабілет ұғымы экономика, гуманитарғылым салаларында да қарастырылып келеді.

Б.М. Тепловтың анықтамасы бойынша, қабілет дегеніміз - қандай да бір іс –әрекетті жақсы, нәтижелі орындауында бір адамды екіншісінен ерекшелендіретін жеке дара психологиялық ерекшеліктер болып табылады [2]. М. Мұқанов: «Қабілеттілік, шынмағынасында, әркімнің қолынан бірдеңе келуінің мүмкіншілігі, оның белгілі істерді орындап үлгеруге бейімделген психикалық қасиетінің ерекшелігі» - дей келе мынадай мысалдар келтіреді, суреталу, домбыра тартып үйрену қабілеттіліктің жекетүрі. Бірақ суретші немесе музыкант дегенатқайе болу үшін сурет салып, домбыра тартып үйрену жеткіліксіз. Себебі оған осыдан басқа білім мен икемділік те керек делінген [3]. Білім, ептілік және дағдылардың игерілуінен олардың қабілетпен тікелей байланысы көріне бастайды, яғни іс – әрекетті игеру барысына қатыса отырып, қабілет одан әрі дамиды, іс –әрекетке жаңа мазмұн мен сипат береді. Мысалы, математиканы оқымаған адамның математикалық қабілеті ешқашан жарыққа шықпайды: оны тек сандарды танып, олармен есеп құрып, мәселе шешу барысында ғана қалыптастыру мүмкін. Бұл келтірілген мысал қабілет жүре қалыптасып, дамитын адами қасиет екендігін айқындайды. Сонымен, қабілет дегеніміз – белгілі бір әрекетті нәтижелі орындайтындай тұлғаның жеке дара ерекшелігі. Қабілет қарекеті жылдам, тұрақты, сапалы орындаудың әдіс –тәсілдерімен сипатталады [4].

Сондықтан қабілет жайлы сөз қозғағанда төмендегі жағдайларды ескерген жөн:

- қабілеттер адамды бір – бірінен ерекшелейді. Б.М.Тепловтың пікірінше қабілеттің маңыздысы белгісі өнімді әрекеттің өзіне тән жеке даралығынан, тәсілдердің айқын болуынан көрінеді.

- қабілеттер әрекетті сәтті орындауға ықпал етеді. Кейбір ғалымдар қабілетті оқыту туралы білім, білік, дағдыны меңгерудің нәтижесіндегі жетістік деп қарастырады.

- қабілеттің көмегімен қалыптасқан білік пен дағдыны жаңа жағдайға ауыстыруға болады. Сондықтан жаңа міндет адамның психикалық қасиеттерінің талабына сай, іс-әрекеттің тәсілдерін ұқсас болуы керек.

Жалпы қабілеттерге:

-құзырлылық- адамның лидер ретінде көрінетін саласына байланысты меңгерген білімі.

-белсенділік - адамның қажымай қарқынды әрекет ете білуі.

-бастама жасау (инициатива) - адамның шығармашылық белсенділік көрсетуі, идея (жаңа ой) және ұсыныстар жасауға дайындығы;

-жатырқамау – адамның басқа адамдармен ашық қарым- қатынас жасауға бейімділігі;

-табандылық – адамның еркіндік күшінің айқындығы, бастаған істі соңына дейін жеткізе білуі;

-өзін ұстай білуі- адамның қиын жағдайларда сезімі мен әрекетін басқара білуі;

-жұмысқа қабілеттілігі – адамның шиеленіскен істерді алып жүруде шыдамды болуы;

-байқампаздық - адамның бөлшектерді байқау, көре білуі;

-дербестік- адамның өзіне жауапкершілік ала білуі, пікірлерге тәуелсіздігі;

-ұйымдастырушылық – адамның өз әрекетін жоспарлап, адамдарды жанына жинай білуі, жинақылығы жатады.

Арнайы қабілеттерге:

-ұйымдастырудағы зеректік – басқа адамды түсіне білуі; әрқайсысына жеке қабілеті мен ерекшелігіне байланысты жол таба білуі;

-психологиялық әсер етудегі белсенділігі- үдерісте туындаған жағдаятқа байланысы жеке қабілетін ескере отырып, әртүрлі жолмен әсер ете білуді игеруі;

-ұйымдастырушылық жұмысқа икемділігі- өзіне жауапкершілік алу қажеттілігі, лидерлік позициясы жатады [5].

Бұл аталған қасиеттер адам бойынан көрінуі лидер болады дегенге кепілдік бере алмайды. Дегенмен бұл қасиеттер тұлғаның қабілеті және бұл қасиеттер дамытылатын және қолданылатын жиынтық ретінде қарастырылады. Еш шүбәсіз бір ғана лидерлік ұғымы әлеуметтік құбылыс ретінде кез келген қоғамда маңызды орынға ие бола алды. Себебі, лидерлік қабілеті басым тұлғалар қоғамдық дамуды алға жылжытушы күш болып саналады.

Ғалымдардың зерттеу үдерісінде бұл мәселені қарастыра келіп лидерлік қабілеттің төрт тобын бөліп көрсетті: физиологиялық, психологиялық, интеллектуалдық және жеке- іскер. Ал, Р. Столдилл осындай ерекше бес қабілет сапаларын бөліп көрсетеді [6]. Олар:

- ақыл немесе интеллектуалдық қабілет;

- басқаларға басымдық таныту ;

- өзіне деген сенімділік;

- белсенділік пен алғырлық;

- өз ісін білуі.

Аталған қабілетерді дамыту қажеттіліктен – мотивтен – қызығушылықтан – темпераменттен – мінез – құлықтан- мақсаттан- әрекеттен туындайды. Оның психологиялық танымдық негізі сезіну - қабылдау – елес – зейін – ес- қиял - ойлау- сөйлеу - қарекет сияқты жүйеден түзілетінін ескерсек оқу – тәрбие ісін ұйымдастырушы немесе оқытушы пәнді игертуде немесе қоғамдық жұмысқа араласу шараларын ұйымдастыру барысында мотивациялық ықпал жасауы және бағыт – бағдар ұсынып отыруы аса маңызды болмақ. Себебі, жоғары оқу орнының студенттерінің лидерлік қабілетін жетілдіру – оқытушылар мен студенттердің өзара қатынасына негізделген әлеуметтік мәнді әрекетке мақсатты түрде бағытталған, басқарылатын үдеріс болып табылады. Сондықтан студенттердің лидерлік қабілетін дамытуды көздейтін педагог оқу – тәрбие үдерісін ұйымдастыруда оқытушы – лидер студенттер құрылымын қамтамасыз ететін педагогикалық - психологиялық жағдай құру қажет.

Жоғары оқу орны студентінің лидерлік қабілетін дамытатын психологиялық жағдайлары бөліп көрсетуге болады. Олар:

-студенттердің жеке ерекшелігін тіркеу.

-болашақ мұғалімді лидерлерлікке деген позитивті және мотивациялы дайындау.

-психологиялық кеңдергілерді жою.

-студенттерге психологиялық қолдау көрсету.

Жоғары оқу орны студентінің лидерлік қабілетін дамытатын педагогикалық жағдайларымыналар:

-қойылған міндеттерді шешуде дәстүрлі және инновациялық тәсілдерді үйлестіріп, педагогикалық – психологиялық тәртібінің мазмұнын жаңарту қажет.

-студенттердің белсенді танымдық әрекетін дамыту.

-студенттердің әрекет түрін жетілдіріп, үнемі өзгертіп отыру қажет.

-жоғары курс студенттерінің кіші курс студенттеріне қатысты кураторлық әрекетін ұйымдастыру.

-студенттердің өзіндік басқару ісіне қатыстыру.

- лидерлік жайында зияткерлер клубын құру немесе лидерлік жайында тренингтер ұйымдастыру.

Педагогикалық – психологиялық жағдайларын қарастыра келіп, студенттің лидерлік қабілетін дамытатын ерекшелігінің алғашқы сатысы ынталандыру екендігін айтуға болады.

Топ мүшелеріне әсерлі ынталандырушы әдістерді табу мен қолдану арқылы іс-әрекеттерінің нақты формаларын негіздеуге болады. Ынталандыру бұл – психологиялық өсу мен өзінің құзіреттілігін арттыруға талпындыруға бағытталған және табиғи мұқтаждықтарды қанағаттандыру мақсатында атқарылған жұмыстан рахаттану сезіміне ие болуына мүмкіндік беретін ерекшелік. Ынталандыру үшін оқу – тәрбие үрдісінде жағымды психологиялық орта құрып, өзара ізгілікті әрекеттерге бағытталған топтық жұмыстар, белгілі бір салада лидер ретінде танылып жүрген тұлғалармен кездесулер сияқты шараларды көбірек ұйымдастыру қажет. Осындай шаралардан кейін студенттің еңбекқорлық және табандылықпен білім игеруге, білімін жетілдіруге, оқу және оқудан тыс жұмыстарға қатысуға деген құлшынысы туындайды.

Студенттердің лидерлік қабілетін дамытудың екінші ерекшелігі мазмұндық (психологиялық) ерекшелік. Бұл ерекшелік студентті өзінің қабілеттерін түсіну және қабілеттің болашақ іс – әрекет барысындағы маңызын дәлелдеуге бағытталады. Бұл психологиялық ерекшеліктің басты көрсеткіші лидерлік қабілеттің дамуына кедергі жасайтын келеңсіздіктерді жоюдағы жеке жауапкершілікті сезіну, өзіндік қабілетін түсіну, дербес ойлы болу және жоғары әсершілдік, ішкі күйзелістен арылту болып табылады. Бұл ерекшелік бойынша оқу – тәрбие үдерісінде ойындар, тренингтер қолдануға болады.

Студенттердің лидерлік қабілетін дамытудың үшінші ерекшелігі педагогикалық іс –әрекеттік ерекшелік. Студенттің қабілетінің дамуы мен әлеуметтенуінің әрекет арқылы жүзеге астындығы белгілі. Сондықтан да оқу –тәрбие үдерісінде аудиториялық пәндерді оқытуда интербелсенді әдістерді қолданып, аудиториядан тыс уақытта әрекет етуге бағытталған жоғары курс студенттерін кіші курс студенттеріне қатысты кураторлық әрекетін ұйымдастыру, студенттердің өзіндік басқару ісіне қатыстыру, лидерлік жайында «XXI ғасыр көшбасшысы» тәрізді интеллектуалды жарыстар ұйымдастыру, КВН топтарын құру, «Жоғары оқу орнының Лидер студенті» немесе басқа атаумен аталатын зияткерлер клубын құру шараларын қолдану арқылы жоғары белсенділік таныту, өз ойының көп бөлігін әрекет арқылы іске асыру, өзіндік басқару, бастамашыл, табандылық қабілеттерін қалыптастырып, дамытуға болады. Себебі, оқыту мен тәрбиелеуде әрекет формаларын қолдану маңызды және бұл формалар белсенді өмірлік позиция қалыптасуына ықпал етеді.

Жоғарыда аталған лидерлікке тән қабілеттер мен лидерлік қабілетті дамыту ерекшеліктері өзара тығыз байланысты және осы ерекшеліктердің жүйелі дұрыс қолданылуы студенттердің лидер ретінде қалыптасуында аса маңызды. Аталған ерекшеліктер болашақ мамандардың, яғни студенттердің лидерлік қабілетін дамыту және педагогикалық әрекетін тиімді жүзеге асыруға, жеке әлеуметтік тұлға ретінде сәтті қалыптасуына тиімді мүмкіндік береді деген ойдамыз.

1. Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы- 2010 жжз.government.kz/resources/docs/doc18

2. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий.- М., 2002.- с.156

3. Мұқанов М. Қабілеттілік және оны тәрбиелеу.- Алматы, 1960. - 13 б.

4. Құдайқұлов С. М. Творчестволық және бәсекелестік қабілеттілік. Алматы: Школа XXI, 2006.-82б

5. Давлетова А.И. Лидерство как социальное явление: сб. науч. тр. Славянск-на –Кубани: центр СГПИ, 2006.-с. 76

6. Стогдилл Р. Справочник по лидерству. Обзор теорий и исследований.- Р. Стогдилл. -1974

РАЗВИТИЕ АКАДЕМИЧЕСКОЙ МОБИЛЬНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Э.Д. Баженова – докторант 3 курса специальность «Педагогика и психология» ИМиД КазНПУ им. Абая

Түйін

Қазақстандық жоғары оқу орындарының еуропалық білім беру кеңістігіне енуі үдерісінде білім алушылардың академиялық ұтқырлығына маңызды орын беріліп отыр. Бұл үдеріс тек Қазақстан Республикасы нарығында емес, сондай-ақ дүниежүзінде елеулі орын алуға мүмкіндік беретін және нарықтық экономиканың талаптарына сай сапалы әрі жаңа еңбек ресурстарын қалыптастыратын болады. Білім беру үдерісі аясында жоғары оқу орындарының арасында тығыз байланысты қамтамасыз ететін академиялық ұтқырлықты дамыту қажеттілігі қазіргі заманғы қоғамдық дамудың ағынымен тығыз байланысты іске асып отыр. Бұл мақалада осындай күрделі мәселелер қарастырылған.

Summary

The article describes and provides a content analysis of the category "academic mobility". Owing to Bologna Declaration signed by the post-Soviet countries, this subject has become topical. Because a person is active and constantly developing, its activities should be directed to creation, search of new non-standard solutions to arising problems, including the professional ones. Thus, human development in the education system requires, above all, the movement and hence, the mobility. Academic mobility as a complex integral education is the ability to quickly change the profile and types of training activities and occupation. Academic mobility, first of all, contributes to formation of basic competencies. Second, a transition to creative, practical and innovative activities occurs. Academic mobility is the basis for formation, development and improvement of professional mobility.

Академическая мобильность обучающихся является в современных условиях дает возможность по-новому осмыслить разнообразие современной системы образования.

В качестве приоритетного направления Болонского процесса в Коммюнике Конференции европейских министров, ответственных за высшее образование, является усиление академической мобильности (г.Левен/Лувен-ля-Нев,2009). Данная Конференция призвала все страны-участниц к расширению академической мобильности и по среднесрочным прогнозам, к 2020 году, по крайней мере, 20% выпускников стран-участниц Болонского процесса должны пройти научную стажировку или период обучения за пределами своей страны[1].

В современных условиях интеграция РК в мировое, в том числе в европейское образовательное пространство становится неизбежным процессом, фактором конкурентоспособности и жизнеспособности казахстанских вузов.11-12 марта 2010 года на II Болонском форуме Министров образования стран-участниц Болонского процесса (в г. Будапешт, Венгрия и г. Вена, Австрия) Республика Казахстан присоединилась к Болонской декларации и стала 47 страной-членом Болонского процесса, первым Централно-Азиатским государством, который удостоился чести присоединиться к Болонскому процессу.

Граждане *Казахстана* обучаются в 35 странах мира и география сотрудничества в области образования и науки с каждым годом расширяется.

Основные направления обучения граждан Казахстана за рубежом:

- международные образовательные обмены;
- стипендии Правительств иностранных государств и международных организаций;
- в частном порядке;
- по международной стипендии Президента РК «Болашак»

Существенным моментом при создании предпосылок для развития мобильности студентов является значительный интерес к обучению за рубежом, который проявляют обучающиеся в вузах Казахстана. Потенциальная аудитория для программ мобильности будет со временем расширяться.

Этому также способствуют возрастающие материальные возможности граждан Казахстана, которые позволяют им финансировать свое обучение за рубежом. Способствует также росту числа обучающихся за рубежом также расширение круга программ, финансируемых как за счет правительства Казахстан, так и международных программ. В рамках второго консорциума стипендий программы ERASMUSMUNDUS за 2009-2010 годы Казахстану присвоено 20 стипендий (бакалавриат – 9, магистратура- 5, докторантура-3, пост докторантура-1, преподавание-2).

Вместе с тем, вузами республики реализуется более 80 меморандумов о сотрудничестве по внедрению совместных образовательных программ с зарубежными университетами Великобритании, Испании, Германии, Чехии, США, Канады и России.

Существенным вкладом в развитие человеческого капитала и академической мобильности обучающихся стала реализация международной стипендии Президента Республики Казахстан «Болашак», дающей возможность одаренным молодым казахстанцам получить образование в лучших университетах мира. За рубежом обучаются более 20 тыс. казахстанцев, около 3000 стипендиатов международной стипендии Президента Республики Казахстан «Болашак» обучаются в 27 странах мира. Это способствует укреплению академической и культурной интернационализации казахстанского высшего и послевузовского образования, улучшению качества образовательных программ и научных исследований.

Академическая мобильность обучающихся важна для личного развития и возможности трудоустройства, и она воспитывает уважение к разнообразию и возможности иметь дело с другими культурами, она стимулирует лингвистический плюрализм и повышает конкурентоспособность высших учебных заведений Республики Казахстан.

В 2012 году МОН РК была принята «Стратегия академической мобильности в Республике Казахстан

на 2012-2020 годы», миссией которой является «Повышение привлекательности казахстанского высшего образования через обеспечение качества образовательных и исследовательских программ, дальнейшую интернационализацию, достижение сбалансированной мобильности, развитие поликультурного общества» [2].

В данной стратегии приведен текущий анализ состояния академической мобильности обучающихся РК на настоящий момент, Третий Форум политики Болонского процесса утвердил стратегию "Мобильность для лучшего обучения" ЕПВО до 2020 года, которая определяет цели мобильности, сформулированные в Коммюнике Левен/ Лувен-ля-Нев: как минимум 20% выпускников высшего образования к 2020 году должны пройти академическую мобильность в ЕПВО и 5% за её пределами[3].

В октябре 2012 года при МОН РК открыт Центр Болонского процесса и академической мобильности. Центром Болонского процесса и академической мобильности осуществляется мониторинг академической мобильности.

По итогам 2011-2012 учебного года мониторинг был проведен в два этапа.

Первый этап мониторинга был направлен на выявление общих тенденций и проблем, в котором приняли участие 98 вузов, из них: 8 национальных, 27 государственных, 15 акционированных, 5 медицинских, 51 негосударственных вузов. На данном этапе были опрошены только ответственные за академическую мобильность в вузах.

Данные этого этапа мониторинга показали, что:

- академическая мобильность студентов бакалавриата составляет 0,7 % от общего числа студентов опрошенных вузов, магистрантов – 22,0% и докторантов – 29,2%;
- из них внутренняя мобильность студентов бакалавриата составила 46,6%, магистрантов – 9,9%, докторантов – 5,4%, что значительно ниже показателей внешней мобильности;
- в большинстве вузов Казахстана созданы предпосылки для нормативно-правового обеспечения академической мобильности: в 49,0% разработаны положения об академической мобильности, в 11,0% из которых дополнительно разработаны положения о переводе и накоплении кредитов по типу ECTS; 15,0% вузов в своих стратегических планах развития отразили вопросы реализации академической мобильности;
- 74% вузов осуществляют институциональную поддержку академической мобильности (функционируют соответствующие структурные подразделения);
- 75% вузов размещают информацию по академической мобильности на сайте вуза;
- 38% опрошенных вузов осуществляют подготовку к сдаче экзаменов по иностранным языкам[4].

Анализ вышеприведенных данных позволил выявить основные проблемы академической мобильности, связанные с:

- финансированием (на это указали 62% респондентов);
- с языковой подготовкой (указали 53% респондентов);
- сопоставимостью содержания и уровня программ (указали 26% респондентов);
- отсутствием четко разработанной системы перевода и накопления кредитов.

Центром Болонского процесса и академической мобильности были приняты меры по реализации целей и задач мобильности

Стратегическое направление 1. Совершенствование инструментов академической мобильности

Реализация совместных исследовательских программ для вхождения в ЕПВО и Европейское исследовательское пространство. Разработка образовательных программ на основе Национальной рамки квалификаций, сопоставимой с Европейской рамкой квалификаций, для повышения трудоустройства и занятости, непрерывного образования (обучение в течение всей жизни), гибких траекторий обучения. Расширение опыта разработки и реализации совместных образовательных программ для лучшего баланса потоков и снижения барьеров и препятствий мобильности. Расширение и реализация многоуровневых модульных образовательных программ в соответствии с Дублинскими дескрипторами и требованиями международного рынка труда для внедрения инструментов мобильности: казахстанская модель перезачета кредитов по типу европейской системы перевода кредитов (ECTS); Приложение к диплому; признание академических степеней, профессиональных квалификаций; признание предшествующего обучения (формального, неформального, информального).

Стратегическое направление 2. Осуществление мониторинга академической мобильности

Создание казахстанской системы измерения (целевых индикаторов) мобильности, отражающей мобильность ученой степени, кредитную мобильность, мобильность начинающих исследователей, преподавателей и административного персонала вузов, социальный аспект мобильности. Участие в

работе Европейской сети национальных информационных центров по академическому признанию и мобильности (ENIC Network). Участие в международном исследовательском проекте «Евростудент» для координации социальных аспектов мобильности. Развитие веб-сайта по информации об академической мобильности. Создание постоянно обновляемой базы данных по образовательным программам казахстанских и зарубежных вузов

Стратегическое направление 3. Содействие развитию академической мобильности в ВУЗах Казахстана

Государственная поддержка академической мобильности. Разработка вузами Казахстана стратегий интернационализации и мобильности. Дальнейшее продвижение академической мобильности студентов внутри страны. Создание схем устойчивого финансирования мобильности при участии работодателей, направленных на развитие альтернативных источников и форм академической мобильности. Расширение прямых связей вузов с зарубежными вузами-партнерами для повышения качества мобильности. Расширение прямых связей вузов с международными организациями, фондами и программами: ЮНЕСКО, ЕРАЗМУС-МУНДУС, ТЕМПУС, ДААД, Всемирным банком и т.д. Позиционирование вузов Казахстана на международном рынке образовательных услуг как равноправных партнеров для повышения их привлекательности. Расширение страновых границ академической мобильности для увеличения потоков мобильности в странах ЕПВО и за пределами ЕПВО. Увеличение количества образовательных программ, аккредитованных агентствами по гарантии качества образования. Рост количества вузов, отмеченных в мировом рейтинге университетов. Создание условий для языковой подготовки обучающихся, ППС и персонала вузов и реализации программ по развитию компетенций по работе в международной среде для снижения препятствий мобильности. Создание совместных процессов внешней гарантии качества для формирования и реализации совместных образовательных программ.

Совершенствование структур управления взаимодействия академических и сервисных служб в рамках мобильности.

Ожидаемые результаты развития академической мобильности обучающихся в РК, согласно «Стратегии развития академической мобильности на 2012-2020 годы» видятся следующими:

К 2020 году 20% обучающихся от общего контингента казахстанских студентов будут мобильными, что приведет к сбалансированной мобильности в ЕПВО.

К 2020 году 5 % всех студентов, обучающихся в Казахстане получают предварительную квалификацию за пределами ЕПВО.

Сформирована методологическая, нормативно-правовая, научно-методическая база академической мобильности на основе совершенствования инструментов Болонского процесса.

Обеспечены гарантии качества, открытость и прозрачность высшего образования Казахстана.

Осуществляется непрерывный мониторинг академической мобильности, способствующий обмену качественной информацией индивидуальных, институциональных о социальных программ мобильности.

Вузы Казахстана интегрированы в Европейское исследовательское пространство.

Снижены препятствия мобильности, обусловленные субъективными факторами.

Сформирована казахстанская модель мобильности, ориентированная на импорт- экспорт образовательных услуг[5].

Представляя очевидным, что академическая мобильность не может ограничиваться лишь возможностью обучаться или работать за границей, а само по себе признание национальных дипломов другими странами еще не является доступом, вне зависимости от географического, образовательного и политического пространства, становится профессиональная компетентность специалиста. Сегодня важно не только и не столько получить доступ к международным образовательным программам, но и уметь использовать полученные знания и опыт в своей профессиональной деятельности.

1. *Болонский процесс 2020- Европейское пространство высшего образования в новом десятилетии: коммюнике Конференции европейских министров, ответственных за высшее образование, Ленева/Лувен-ла- Нев, 28-29 апреля 2009 года//Высшее образование в России.-2009.-№7.*

2. *Стратегия развития академической мобильности в Республике Казахстан на 2012-2020 годы*

3. *Болонский процесс 2020- Европейское пространство высшего образования в новом десятилетии: коммюнике Конференции европейских министров, ответственных за высшее образование, Ленева/Лувен-ла- Нев, 28-29 апреля 2009 года//Высшее образование в России.-2009.-№7.*

4. *Анализ эффективности внешней и внутренней академической мобильности обучающихся и ППС вузов Казахстана . Сайт МОН РК*

5. *Стратегия развития академической мобильности в Республике Казахстан на 2012-2020 годы*

МОРАЛЬДЫҚ-ЭТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕ

Т.Ә. Данияров – Халықаралық қазақ-түрік университеті п.ғ.к., доцент, Түркістан қаласы,
А.К. Бимаганбетова – Халықаралық қазақ-түрік университеті, аға оқытушы Түркістан қаласы,
Қ.Қ. Базарбаев – Халықаралық қазақ-түрік университеті, PhD докторант Түркістан қаласы

Түйін

Бұл мақалада жеткіншектерге моральдық-этикалық тәрбие беру – педагогикалық-психологиялық мәселе қамтылған. Қазақ халқының көне дәуірден бері сақталып келе жатқан салт-дәстүрлері тұлға, әсіресе қыз баланы тәрбиелеуде, оның моральдық-этикалық адамгершілік мінез-құлқын қалыптастыруда үлкен мәнге ие. Қоғамдағы ұлт саясатын жүзеге асыру және жаңаша ойлау мен әлеуметтік-саяси өзгерістерге байланысты жас ұрпаққа ұлттық тәрбие беру ісі – бүгінгі күннің өзекті мәселесінің біріне айналып отыр. Өйткені білім берудің негізгі мақсаты – болашақ ұрпақтың білімін, біліктілігін, дағдысын қалыптастыруға қол жеткізу ғана емес, ұлттық тәрбие негізінде ертенгі қоғамның белсенді азаматтарын – өнегелі тұлға ретінде қалыптастыру болып саналады.

Резюме

В этой статье рассматривается педагогическо-психологический вопрос в свете морально-этического воспитания подростков. Большое значение авторы оказывают традициям, которым казахский народ следовал издревле, особое внимание уделяется воспитанию девушек, формированию в них нравственности и характера. Приоритетным на сегодняшний день является общественно-национальная политика и воспитание молодого поколения, изменение социальной политики, и мышления. Главной целью воспитания является не только образование подрастающего поколения, повышение квалификации, развитие умений и навыков, а также воспитание всесторонне-развитой личности на основе народного воспитания.

Summary

This article deals with pedagogical-psychological aspect within moral-ethical upbringing of teenagers. Of great importance are traditions and customs, which a Kazakh person has been following from ancient times. The special attention is paid to girls upbringing, forming moral qualities of character. Nowadays of great priority is public-national policy and upbringing of young generation, changing social policy, and mentality. The main purpose of upbringing is not only education of the growing generation, skills developing as well as upbringing developed in all spheres person on the basis of public education.

Қазақстан Республикасының егеменді ел болып, өркениетті мемлекеттердің санатына қосылуы жағдайында, гумандық, адамгершілікті-этикалық идеялар көрініс алған қазақ халқының рухани-мәдениетін зерттеу, тәрбиедегі озық дәстүрлерін бүгінгі қоғам талабын ескере отырып зерделеу көкейкесті мәселенің бірі болып табылады. Бұны елбасы Н.Ә.Назарбаевтың біздің бүгінгі қоғамымыз «...арды бағалайтын, белсенді, жоғары моральды, әдепті және рухани байлығы мол адамдардан тұруы керек. Қазақстанның бірегей халықтарының ұлтаралық және мәдениетаралық ынтымағы мен жетілуін қамтамасыз ете отырып, қазақ халқының көп ғасырлық дәстүрлерін, тілі мен мәдениетін сақтаймыз және дамыта түсеміз», - деген Қазақстан халқына арнаған «Әлеуметтік экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыттары» жолдауынан байқауға болады [1]. Ұлттық рухани мәдениеттің адамгершілік тәрбиесіндегі мәні, оны жеткіншектерге «өз Отанына сүйіспеншілігін, халық дәстүрлеріне құрметін тәрбиелеу» мақсатында пайдалану проблемасы Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында да жетекші міндеттердің бірі болып отыр [2].

Кейінгі жылдары қоғамда көрініс алып отырған келеңсіз жағдайлар да (оқушы жастардың тәрбиесіндегі кемшіліктер, ересектердің мінез-құлқындағы дөрекі қылықтар, қатыгездік, жауыздық және т.б.), бүгінгі тәрбие саласындағы инновациялық көзқарасты педагогикада жүйелі түрде пайдалануға байланысты тиімді идеяның болмауы да адамгершілік тәрбиесін, соның ішінде моральдық-этикалық тәрбиені дағдарысқа әкелуде.

Бұл мәселенің шешімін, ғасырлар бойы өзінің көкейкестілігін жоғалтпаған, керісінше, әрбір қоғамдық формацияда болған өзгерістерге байланысты жетіліп отырған қазақ халқының озық моральдық-этикалық дәстүрлерінен іздестіру қажет. Өйткені, қазақ халқының озық этикалық дәстүрлерінің негізі болып қаланған гуманистік идеялар, адамгершіліктің басты құндылықтарымен байланысты болады және адамзат моралінің негіздерін мағыналы түрде жан-жақты меңгеруде, адамдар арасында таза адами қарым-қатынасты тәрбиелеуде жетекші құралдардың бірі болып табылады. Моральдық-этикалық дәстүрлерді халық даналығының негізгі бір көрінісі ретінде қабылдау бүгінгі білім беру жүйесі үшін аса маңызды.

Бұның, әсіресе болашақ мұғалімдер үшін пайдасы зор. Олай дейтініміз, оқушылардың моральдық-этикалық мәдени деңгейінің дұрыс қалыптасуы мұғалімнің тұлғалық адамгершілікті моральдық-этикалық қасиеттеріне, осы бағытта меңгерген тарихи-теориялық, практикалық, білім, іскерлік, дағды деңгейіне байланысты айқындалады. Нәтижесінде бұның бәрі, қазақ халқының моральдық-этикалық тәрбиесіндегі озық дәстүрлерін зерделеуге бағыттайды.

Қазіргі таңдағы түбегейлі өзгерістер, яғни нарықтық қатынастардың туындауына байланысты жеткіншектерді шынайы тұлға болып қалыптасу үрдісінде қазақ тәлім-тәрбиесі мен ұлттық әдет-ғұрыптарының асыл мұрасын пайдалану бойынша ғылыми-педагогикалық ізденістер маңызды орын алады. Сондықтан бізге қазақ халық педагогикасында қыздарды моральдық-этикаға тәрбиелеудің тарихи тамырына, яғни теориялық-әдіснамалық негіздеріне халықтың рухани мәдениетімен, халық тәрбиесі дәстүрімен, отбасы тәрбиесімен, ұлттық тәрбие берудегі қоғамдық сананың дамуымен, қоғамдағы әлеуметтік өзгерістер мен өндірістік қатынастардың жаңғырып жанаруымен бірге қарастыруға тура келеді. Ал, ол халық педагогикасындағы жалпы жас ұрпақты моральдық-этикаға тәрбиелеу үрдісінің әмбебаптығын, атап айтқанда, қыз балалардың моральдық-этикаға тәрбиелеу процесінің халық педагогикасындағы барлық тәрбие салаларымен тығыз байланыста екендігін көрсетеді.

Жеткіншектер тәрбиесін ұйымдастырудағы халықтық тәлім-тәрбиенің терең тамырлы мол ықпалына, әсіресе, адамгершілікке, патриоттық сезімге, елжандылыққа, моральдық және этикалық тәрбиеге баса назар аударған.

Адам, тәрбие және гуманизм проблемалары педагогика тарихымен бірге дамып, өз маңыздылығын осы уақытқа дейін жойған емес.

Бүгінгі таңда ұлттық болмыстың көкейтестілігі, оның ішінде халықтың дәстүрлі педагогика мәдениетінің бұрынғы философиялық педагогикалық тарихи тәжірибесіне оралуды талап етеді. Бұл қажеттілік ұлтаралық, толеранттық тәрбиеге, жалпыадамзат идеалдары мен құндылықтардың танылуы, сонымен бірге адамдардың бір-біріне деген түсінушілігі мен сыйластығына керек.

Халық педагогикасын пайдалану мен зерттелуіне басты сөзді, әрине, педагогика ғылымының классиктері халық педагогикасын ғылыми-теориялық педагогиканың қайнар көзі ретінде қарастырған Я.А.Коменский, И.Г.Песталоцци, К.Д.Ушинский болды. Бірақ, ертеректе қайта Өрлеу кезеңінде Томас Мор өзінің әйгілі «О наилучшем устройстве государства и новом острове Утопия» кітабында өз ана тілінде әйелдер мен ер адамдарға бірдей білім беру жаңа адамгершілік түсініктердің қалыптасуына әкеледі деген пікір айтқан [3].

Барлық ғылымның мәдени және ғылыми даму кезеңінде теориялық ілімнің дербес ғылым саласы ретінде педагогика Я.А.Коменский есімімен байланысып, жаңа дәуірде өріс алды.

Я.А.Коменский «Адамзат баласы бірлесе иеленетін жалпыға бірдей даналық қазына» деп бағалаған [4]. Жеткіншектердің тәрбие мәселелерін ұйымдастыру жөнінде өте құнды пікір айтқан алғашқы педагог Я.А.Коменский болды. Ол жеткіншектер тәрбиесін қоғамдық мекемелерде емес, қайта отбасындағы Ана мектебінде ұйымдастырудың жолдарын, мазмұны мен маңызын көрсетіп берген. Өзінің «Ұлы дидактика» деп аталатын кітабының бір саласын «Ана мектебі» деп атап, оны тәрбие жүйесінің алғашқы және маңызды сатысы ретінде қарастырған. Ұлы педагогтың ойынша Ана мектебінде алдымен дене шынықтыру, адамгершілік және ақыл-ой тәрбиесі бірінші орын алуы тиіс. Баланың дене және рухани күштері біртіндеп жетілетіндігін, әр баланың жеке басының өзгешеліктеріне мән бере отырып тәрбиелеу, жас ерекшеліктерін ескеру қажет екендігіне назар аударған. Ол әсіресе жеткіншектердің дене тәрбиесіне көп көңіл аудару маңыздылығын айтқан. Ата-аналардың әсіресе жас аналардың өз нәрестесінің дұрыс тамақтануы, киіндірілуі, ойыны, қимыл іс-әрекеті күнделікті тәрбиелік шаралардың нақты талаптарын сұрыптап көрсеткен. Ананың нәрестесін емізуі, ойнатуы тәрізді мәселелерге жауапкершілікпен қарауға шақырған. Баланың алаңсыз ойынын құптап, ата-анасының оған кедергі келтірмеуін, қайта ойынға араласып, дұрыс бағытқа бағдарлап, әділ бағалауын, мадақтауын жақтаған.

Педагогикалық ықпалды педагогикалық технология қамтамасыз ететін болғандықтан, оның мазмұны педагогикалық ықпал ету құралдарынан тұрады: педагогикалық тіл табысу, педагогикалық баға беру, педагогикалық талант, ақпараттық тілдік және демонстрациялық ықпал. Бұл элементтер атқаратын нақты функциялары мен анықталған кілтті операцияларына сай педагогикалық технологиялардың мәнін құрайды, педагогты тәрбие процесінің субъектісі болатын - тәрбиеленушіге ықпал ету үшін қажетті және жеткілікті кәсіби мәнді білікпен қамтамасыз етеді. Бірақ мұнымен педагогикалық технология мазмұны шектелмейді: қосымша элементтер - психологиялық климат, топтық іс-әрекет, жасаған қылығына педагогикалық реакция, ортаны ұйымдастыру және т.б. жалпылама немесе жеке сипатқа ие болып, ықпал етудің формаларын түрлендіруді және әрбір мұғалімнің дербестігін сақтауды қамтамасыз ететін әрекеттер қатарына жатады.

Біз зерттеу барысында алдымызға оқушылардың салауатты өмір сүру дағдысын жетілдіру барысында инновациялық педагогикалық технологияларды пайдалану мүмкіндіктері мен жолдарын айқындау міндетін қойдық. Педагогикалық технологиялар қолданылу сипатына қарай дәстүрлі және инновациялық болып бөлінеді. Енді осы екеуінің ара жігін ашып көрсетейік.

Инновация («новация» - жаңа, жаңашылдық; «ин» «қайталанатын» процесс, құбылыс, оқиға, т.с.с. білдіретін жұрнақ) бар, әрекет етуші нәрсенің ішінде жаңаның пайда болуын, дамуын білдіреді. Бұл ұғым кейде «жаңалықты енгізу», «жаңашылдық», «жаңаны жасау», «реформалау» ұғымдарымен теңестіріледі, ал кең тұрғыдан алғанда жүйедегі кез келген өзгерісті білдіреді.

Әртүрлі анықтамаларды талдау инновацияға мазмұнды өзгерістер тән деген қорытындыға әкеледі, ал инновациялық өзгерістің басты функциясы өзгерту функциясы болып табылады. Инновация мамандар даярлау міндеттерін дәстүрлі формалар (мазмұн) арқылы шешу мүмкін болмаған жағдайда пайда болып, жаңа мақсат пен міндеттерге сәйкес жаңа технологияларды пайдалану қажеттілігін тудырады.

Дәстүрлі және инновациялық педагогикалық технологиялардың аражігі болғанымен, бұл оларды тұтас бір-бірінен ажыратып алу деген сөз емес. Олардың әрқайсысына тән ерекшеліктерімен қатар бірін-бірі өзара байланыстырып тұратын ортақ сипаттары да болады. Мұғалім білім беру мен тәрбие мақсаты және міндеттерін нәтижелі жүзеге асыру үшін педагогикалық технологиялардың әрқайсысына тән ерекшеліктерді негізге ала отырып, оларды өзара байланыстырып қолданудың мәнін жете түсіну қажет.

Дәстүрлі технологияларды бірнеше жылдар бойы тәжірибеде сыналып, өзінің нәтижелігін дәлелдегенін, сондықтан оларды бүгінде ысырып тастауға болмайтынын, ал инновациялық технологиялардың уақыт ағымына байланысты пайда болып, бүгінгі күннің сұранысына жауап беретінін, сондықтан оларды оқу-тәрбие процесінде пайдалану қажеттілігін көрсетеді.

Инновациялық технологияны іске асырудың қажетті шарты ретінде ғалымдар (Қ.Қабдықайырұлы, В.М.Монахов, т.б.) мынадай әдіснамалық принциптерді міндетті түрде орындауға баса көңіл аудару аса маңызды деп есептейді:

1. Мұғалімнің педагогикалық кәсіби қабілетіне сену принципі. 2. Мектептердегі кері тартпалық пен шек қойып тежеушілікті жойып, бұрынғы дәстүрлі оқыту көздерін дұрыс ара қатынаста үйлесімді пайдалану принципі. 3. Ұйымдастыру мен оқыту технологияларын қолдану мен қалыптастырудағы педагогтік мәліметтердің дұрыстығы мен шындыққа сәйкестік принципі. 4. Мектеп мұғалімдері мен оқушылардың оқу-тәрбие процесіндегі арақатынасының жарасымды даму бірлігі принципі. 5. Жаңа технологияны жобалаудағы мазмұндық, бірізділік, мотивациялық жақтарының бірлігі принципі.

И.Г.Песталоццидің көптеген идеялары белгілі неміс педагогы Фридрих Адольф Вильгельм Дистервергтің педагогикалық көзқарастарында жалғасын тапты. Оның педагогикалық ойларындағы тәрбиелеудің мақсаты – жалпы адами құндылықтар. Дистерверг ұстаздарды жалпы адами құндылықтар мен ұлттық тәрбиені біріктіруге шақырған. Ол, «При воспитании необходимо принимать во внимание условия места и времени, в котором родился человек и где предстоит ему жить, одним словом – всю современную культуру в широком всеобъемлющем смысле слова», – дей келе, жеткіншектер бойында ұлттық дәстүрге, тарихқа сүйіспеншілік пен сыйластық сезімдерін ендіріп, қоғам өмірі, мәдениет пен тәрбие арасында тығыз байланыс орнауын қажет деп есептеген.

М.В.Ломоносов отандық гуманистік педагогикадағы «Мәскеу гимназиясының Регламенттік Жобасында» педагогикалық ойлардың демократиялық дамуының іргетасы қаланған. Ұлттық халық педагогикасы педагогика құралдары арқылы шығу тегіне қарамастан білім беру, жеке тұлғаны тәрбиелеу мен оқыту жүйесінде тектілікті дамыту, отандық ғылым мен мәдениетті қалыптастыру қарастырылды [5].

Ресейде ХІХ ғасырдың ортасынан ХХ ғасырдың басында дарынды педагогтар қатары К.Д.Ушинский, Д.Д.Семенов, Костюк Г.С. өз назарларын білім беру мазмұнын ұлттық негізде құруға аударған. Осы педагогтардың еңбектерінде отандық педагогикалық ойлардың халықтық бағыты бастау алды.

Ұлттық гуманистік бағыттың негізін қалаушы К.Д.Ушинский. «Халықтықсыз – халық», заңды іріп-шіруі ғана қалған жансыз дене дей келе орыс халқының ғасырлар бойы жинақталған тәлім-тәрбие үрдістерін басшылыққа алуды ұсынады. Біздің тәрбиені ойлап тапқымыз келетіні бос әурешілік... тәрбие орыс халқында, халықтың өзі қанша өмір сүрсе, тәрбие де сонша өмір сүрді, онымен бірге өсті, өз тұрпатында бүкіл тарихын, жақсы және жаман қасиеттерін бейнелеген» – дей келіп, «Теорияда да, іс жүзінде де барлық халықтарға ортақ тәрбие жүйесі жоқ. Әр халықтың өзінің тәрбие жүйесін пайдалана алмайды. Соншама тартымды да үлгілі болғанымен бір халықтың тұрмыс тіршілігіндей екінші халық өмір сүре алмайтыны тәрізді жақсы ойластырып ұйымдастырылған бөтен педагогикалық жүйеде басқа халықтың тәрбиеленуі мүмкін еместігі анық» – деп, тұжырымдаған. Қазіргі таңғы халықтардың тәуелсіздікке қолы жетіп, өз ғылымы мен білімін дамуындағы ұмтылыстары тұсында әр халықтың өз

этнопедагогикалық жүйесіне жүгінуі басты қағидалардың бірі болып табылады. Қай халық та өз ұлтының этнопсихологиялық және этнопедагогикалық қазанында қайнап, жетілуі тиіс, ол ұлттық мектептің жаңа үрдістегі оқу-тәрбие процесінде жасалуы қажет.

Қазақ халқы да ұрпақ тәрбиесіне аса ыждағаттылықпен қараған. Мындаған жылдар бойы тарих талқысынан өтіп, елеулі өзгерістерді басынан кешірді. Сан түрлі нәубеттерге мәңгүрттік моральға карамастан қазақ халқы дүниетанымын жоғалтпады. Өзіне ғана тән наным, сенім, әдет, ғұрып, мінез-құлық, салт және дәстүр қалыптасты. Өмірі тұрмыстық және кәсіптік ережелермен, жазылмаған моральдық және заң – құқық кодекстермен реттелді. Қазақи ұлттық ерекшелік оның ұл-қыздарының бойына еркіндік пен тәуелсіздік, қайсарлық пен қайырымдылық, ақниеттілік пен парасаттылық, қажырлық пен төзімділік, ынсапшылдық пен жомарттық, өрлік пен ерлік, сабырлылық пен қайраттылық сияқты асыл қасиеттерді сіңірді.

Мұндай қасиеттер мен ерекшеліктер дала ұрпақтарына ғана тән бай тарихи-әлеуметтік тәжірибелер еді. Сонымен қатар қазақ халқы өзіндік тұрмыс-кәсіп нормаларын, өмір сүру ұстанымдары мен моральдық-этикалық ережелерін қалыптастыра білген халық.

Сондықтан қазақтың халықтық педагогикасы мыңдаған жылдардың тарихи талқысынан өтіп, шындалып бүгінге дейін жетіп отыр. Қазақ этнопедагогикасы саласында 1970-2008 жылдары 100-ден аса зерттеулер жүргізілген.

Қазақ халқының тәрбие тарихында, соның ішінде қыз тәрбиесінде болашаққа үлгі боларлықтай тәжірибе жинақтаған. Мәселен, халықтық педагогика идеяларын жүйелеп, сұрыптап, оқу-тәрбие үрдісіне енгізудің жолдарын ғылыми көрнекті ғалымдарымыз С.Қалиев, Қ.Б.Жарықбаев, С.А.Ұзақбаева, т.б. өз еңбектерінде нақты көрсеткен. Зерттеу нәтижелері ғылыми негізделіп, практикамен тығыз байланыста қарастырылады және одан шыққан тұжырымдарды жоғары оқу орны мен мектепте пайдалануға байланысты қолданбалы әдістемелік ұсынастар жасап, ұсынылымдар ұсынады.

Бүгінгі қазақ қызына моральдық-этикалық тәрбие беру мәселесі қоғамдық сананың дамуы мен қоғамдық-әлеуметтік өзгерістермен тығыз байланысты.

Қазіргі жаһандану заманындағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер тәрбиеге де елеулі әсер етуде.

Қазақ халқының көне дәуірден бері сақталып келе жатқан салт-дәстүрлері тұлға, әсіресе қыз баланы тәрбиелеуде, оның моральдық-этикалық адамгершілік мінез-құлқын қалыптастыруда үлкен мәнге ие. Қоғамдағы ұлт саясатын жүзеге асыру және жаңаша ойлау мен әлеуметтік-саяси өзгерістерге байланысты жас ұрпаққа ұлттық тәрбие беру ісі – бүгінгі күннің өзекті мәселесінің біріне айналып отыр. Өйткені білім берудің негізгі мақсаты – болашақ ұрпақтың білімін, біліктілігін, дағдысын қалыптастыруға қол жеткізу ғана емес, ұлттық тәрбие негізінде ертеңгі қоғамның белсенді азаматтарын – өнегелі тұлға ретінде қалыптастыру болып саналады.

СӨЗДЕР: моральдық-этикалық, қалыптастыру, балалар, тәрбие, педагогикалық-психологиялық мәселе, салт-дәстүр.

КЛЮЧЕВОЕ СЛОВА: морально-этическую, формирование, дети, воспитание, педагогико-психологический аспект, обычай и традиции.

KEY WORDS: moral-and-ethical, formation, children, education, pedagogic-psychological aspect, customs and traditions.

1. *Әлеуметтік экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыттары. ҚР-ның Президенті – Ұлт көшбасшысы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы // Егемен Қазақстан. 2012ж, 28 қаңтар.*

2. *Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңы //Егемен Қазақстан, 1999 ж., 11 маусым.*

3. *Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие. –М.: Просвещение, 1989.*

4. *Джамбинова Т.Н. Воспитание девочек в калмыцкой народной педагогике: автореф... канд.пед.наук. – Чебоксары, 2004. –25 с.*

5. *Дистерверг А.В. Основы этики. //Соч.: В 2 т. –М., 1955. – Т. 1. –395 с.*

ОҚЫТУ ҮРДСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Ш.А. Убниязова – *Магистратура және PhD Докторантура Институты,
Психологиялық педагогикалық мамандықтар кафедрасының 3-курс докторанты,*

Резюме

В статье рассматриваются пути формирования толерантности у студентов. Автор статьи рассмотрел этот вопрос с точки зрения педагогической и психологической науки. В статье были определены основные черты и отличия толерантности в психологии. А также рассматриваются педагогические технологии в формировании толерантности у студентов.

Summary

This article touches upon the problem of students' tolerance formation. Author gives general characteristics to some ways and psychological peculiarities of forming tolerance. The main traits and differences of tolerance in psychology have been defined. Also pedagogical technologies of tolerance formation have been considered by author.

Толеранттылық тұлғаның өзі өмір сүріп отырған әлемге және еліміздегі, отбасындағы, жоғары оқу орнындағы, сыныптағы келісімге мәдени бағытталу болып табылады. Бұл әркімде болуы тиіс адамдық қасиеттер: жауапкершілік, ақкөңілділік, ұстамдылық, шыдамдылықты болжайды. Толеранттылық және оның өндірушісінде басты орын ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетінің дамуы мәселесіне беріледі. ЮНЕСКО бекіткен толеранттылық қағидаларының Декларациясына сәйкес толеранттылық–бұл бейбітшілікке жету мүмкіндігін жасайтын және соғыс мәдениетін бейбітшілік мәдениетіне ауыстыруға қабілетті игі әрекет. Бұл біздің әлеміміздің, өзіндік көрінуіміздің және адамдық даралықтың пайда болуының амалдарының көп мәдениеттілігін тұжырымдау және мойындау [1].

Толеранттылық әртүрлі халықтар, ұлттар және діндер ерекшеліктеріне қарым-қатынас бойынша қажет. Ол өзіне деген және басқа көзқарастармен салыстыруға қорықпайтын және рухани нақтылықтан қашпайтын өзінің жеке көзқарастарына сенімділік санасының белгілері болып табылады.

«Толеранттылық» сөзі әртүрлі тілдерде бірыңғай мағынаны білдіреді; француздарда – адам сенен басқаша ойлайды және әрекет етеді, сол кездегі қарым-қатынас; қытайша – басқаларға қарым-қатынас бойынша өте керемет болу; арабтарда – мейірімділік, төзімділік, бірге күйзелу; орыстарда – басқаларда, ол қалай, солай қабылдау.

Ал, жоғары мектептер толеранттылық сияқты адамгершілік қасиеттерді тәрбиелейтін бірден-бір маңызды институт болып табылады.

Толеранттылық қағидалары

Толеранттылықтың пайда болу ортасы бойынша төмендегідей бағыттарға бөледі:

саяси толеранттылық – басқа саяси көзқарастағы адамдарға шыдамдылық, олардың саяси бағытын құрметтеу, өзінің саяси бағытының болу құқығын мойындау.

ғылыми толеранттылық – ғылымдағы басқа көзқарастардың болуына шыдамдылық, әртүрлі теориялар және ғылыми мектептерге жол беру.

педагогикалық толеранттылық – өз балаларына, білім алушыларға шыдамдылық, олардың жасағандарын түсіну және кешіру шеберлігі.

әкімшілік толеранттылық – қысым көрсетпей және агрессиясыз басқару шеберлігі.

Сондай-ақ заманауи педагогикада, психологияда, әлеуметтанудағы толеранттылық туралы мәселе қозғалады. Психологияда толеранттылық – бұл биологиялық және әлеуметтік жүйелер қасиеті, басқа жүйені немесе оның бөліктерін қабылдау деп есептейді. Әлеуметтануда толеранттылық – негізінде өзінің тобының айрықшалығын түсіну және жеке этномәдени құндылықтарын құптайтын «мәдени» бағыттылық деп есептейді.

Педагогикалық әдебиеттерде – бұл ұлтаралық қарым-қатынастардың мәдениетін дамыту мәселелерін шешу. Мысалы, Б.С. Гершунский «толеранттылық менталитеті», «толеранттылық дүниетанымы», «толеранттылық мінез-құлық» түсінігін енгізген[2]. Ұлтаралық қарым-қатынас мәселелері контекстінде толеранттылық туралы мәселені, «ұлтаралық толеранттылықтың» қажеттілігі туралы айта отырып, алғаш рет академик, РФА этнография және антропология Институтының директоры В.А. Тишков көтерді. Оның анықтауы бойынша толеранттылық – бұл әлем және әлеуметтік орта – көп қырлы және осыған сай осы әлемге көзқарастар әртүрлі және бірыңғайлыққа немесе басқа біреудің пайдасына келуге тиіс еместігін түсінуді болжайтын тұлғалық немесе қоғамдық сипаттама. Ол толеранттылықтың психологиялық

деңгейде (тұлға және ұжымның ішкі құрылымы және қарым-қатынасы) және саяси деңгейін (әрекет немесе жүзеге асырылған қалып ретінде) анықтады[3].

Психологиялық деңгей

- а) өз еркімен дара тандау;
- б) тәрбиелік ақпарат арқылы жинақталады;
- в) жеке өмірлік тәжірибе.

Саяси деңгей

- а) әдейі араласпауға белсенді ұстаным;
- б) субъектінің келіспеушілігіне қарсы әрекет және әртүрлілікке өзара төзімділікке өз еркімен келісу.

Заманауи педагогика қазіргі уақытта шынайы шындық студенттердің мәдени ұлтаралық қарым-қатынасын дамытуға баса назар аударып келеді, осыған орай этникалық толеранттылық қажет, яғни тұлғаның ішкі құрылымына қатысты құндылықтарды, басқа топтардың этникалық ерекшеліктерін қабылдау, этникааралық байланысқа дайындығын білдіреді. Этникалық толеранттылық ұлтаралық қарым-қатынастың басымдық мәдениеті деп есептеледі. Тұлға бағытталуы ретінде оны білім беру үрдісінде, басқа этностар өкілдерімен құрылымдық өзара әрекет үшін жағдай тудыра отырып дамыту керек.

Профессор Т.Д. Дмитриев өзінің «Көп мәдениетті білім беру» деген еңбегінде білім берудегі толеранттылықтың төмендегідей деңгейлерін бөліп көрсетті.

I. Толеранттылықты оқыту.

- Студентте, оқытушыда басқа этностардың мәдени ерекшеліктеріне төзімділікті дамыту.
- Оларды бағалауда қоғамда қабылданған стандарттардан ауытқушылық жіберуге дайындықты қалыптастыру.

II. Басқа мәдениетті зерттеу және құптау.

- Мәдени плюрализмді түсіну және қабылдау жолымен, басқа этникалық топтардың мәдениеті туралы көбірек білу, оны жақсырақ түсіну, яғни оқытушы және студент көп мәдениеттіліктің келесі деңгейіне өтеді.

III. Мәдени айырмашылықты құрметтеу.

- Басқа мәдениетті жоғары бағалауды болжайтын тұлғаны қалыптастыру.

IV. Мәдени айырмашылықты бекіту.

Көпмәдени білім беру және мәдени қалыптасудың деңгейі. Бұл оқытушы мен студенттің іс-әрекет үрдісіндегі бекітілуі. Бұдан толеранттылықты қалыптастырудың өте тиімді тәсілі, яғни студенттерде сыни пікірлер дағдысы және толғамдарды жасауды, тәуелсіз ойлауды қалыптастыруға мүмкіндік беретін тәрбие (егер оны толерантты тәрбие деп атасак) деген қорытынды жасауға болады[4]. Студенттер төзімділік көрсетуге үйренеді – онда адамдар қызығушылықтары, жағдайы бойынша, сыртқы түрлері бойынша ажыратылады және өзінің даралығын сақтай отырып, әлемде өмір сүруге құқығын алады. Бұл жерде толеранттылық және интолеранттылық тұлға туралы айтуға болады. Заманауи психологиялық әдебиеттерде бұл салмақты мәнді, өйткені әрбір адам өзінің өмірінде толерантты және интолерантты қылықтар жасайды. Бірақ өзін солай ұстауға бейімділік немесе басқаша берік тұлғалық нышан болуы мүмкін. Психологияда негізгі нышандар және айырмашылықтар қарастырылды:

1. Өз-өзін тану.

Толерантты адамдар

Өзіне сыни қарайды, өздерінің мәселелерін, өздерінің жетістіктерін және кемшіліктерін өздері шешуге ұмтылады.

Интолерантты адамдар

Өзінде тек қана абыройды көреді, басқаларды кінәлайды.

2. Қорғалғаны.

Толерантты адам өз-өзіне сенімді; барлығын шеше алатынына сенімді. Бұл толерантты тұлғаны қалыптастыру үшін маңызды шарт.

Өзінің әлеуметтік ортасынан және өз-өзінен қорқады; барлық нәрседен қауіпті күтеді.

3. Жауапкершілігі.

Толерантты адам жауапкершілікті басқаға аудармайды, өзінің қылықтарына өзі жауап береді.

Интолерантты адам болып жатқан оқиғалар оған байланысты емес деп есептейді, осыған сай айналадағы болып жатқандардан өзінің жауапкершілігін алып тастайды.

4. Анықтамаға қажеттілік.

Толерантты адамдар жұмысқа, Интолерантты адамдар өздерін екінші жоспарға қояды шығармашылыққа өздері ұмтылады; өзінің (тек мен емес). мәселесін өзі шешуге ұмтылады.

5. Эмпатияға қабілеттілік (басқа адамдар туралы дұрыс пікір қалыптастыруға қабілеттілік).

Толерантты адам өзін және интолерантты Интолерантты адам қоршағандарды өз бейнесінде және адамды дұрыс бағалауы мүмкін. сол сияқты бағалайды.

6. Қалжың сезімі

Толерантты адам өзіне-өзі күле алуға қабілетті. Интолерантты адамның қалжың сезімі жоқ, күңгірт және қатулы.

7. Авторитаризм

Толерантты адам демократиялық, еркін Интолерантты адам авторитарлы қоғамда қатаң билікте қоғамды қалайды. өмір сүргенді қалайды.

Осыған сай, мынадай қорытынды жасауға болады: толерантты жол – бұл өзін жақсы білетін, қоршаған ортада өзін керемет сезінетін, басқа адамдарды түсінетін, көмек беруге әрқашан дайын, басқа мәдениеттерге, көзқарастарға және дәстүрлерге достық қарым-қатынас жасайтын адамның жолы. Ал инвариантты жол – бұл өзінің шектеулігі туралы ойлайтын, тәрбиенің төмен деңгейімен, әлеуметтік ортада өмір сүруде өзін қолайсыз сезінетін, билікті қалайтын, басқа мәдениеттерді көзқаратар және дәстүрлерді қабылдамайтын адамдар жолы.

Бұл жерде оқытушының рөлі өте жоғары. Оқытушы жасай алады және міндетті:

- бейбітшілік рухында тәрбиелеуге;
- әркімнің қабілетін мойындау және әркімнің сезімі мен ұстанымын құрметтеуге;
- балаларға үлгі болу;
- тыңдай алу шеберлігі;
- эмоциялық байланысты құптауға;
- студенттерде өзара түсінушілік сезімін дамытуға;
- студенттердің мәселелерді өзбетімен шеше алуға мүмкіндік беруге;
- қатаң иерархиялық қарым-қатынастан қашуға;
- авторитаризмнің пайда болуына жол бермеу;
- біріккен іс-әрекетті мадақтау.

Толеранттылық нышандар туралы алған білімді бекіту мақсатында толеранттылық бойынша сыныптық сабақ өткізуде, жастарға толеранттылық деңгейін бағалау мүмкіндігін беру үшін біз оларды екі топқа бөлдік. Балалар мынадай нышандарды айта отырып, толерантты және интолерантты адамды дұрыс бағалады:

- қалжың сезімі, түсіне алмаушылық;
- достастық, немқұрайдылық;
- гуманизм; агрессивтілік;
- басқа адамдарға жақсы қарым-қатынас, тәкаппарлық;
- өзін игере алу, немқұрайдылық;
- басқалардың пікірін құрметтеу, тітіркенушілік;
- төзімділік; қарам-қайшылықты түсінбеушілік;
- сенім; көзқарастар, ғұрыптар;
- бірге бірнәрсе істеуге тілек.

Тәжірибеде әртүрлі әдістерді қолдану оқытушының ізгілікті ұстанымының бар екенін, балаларға қарым-қатынас бойынша: қарым-қатынаста үлкен дәрежедегі сенімділік, оларды қабылдау және құптау бар екенін болжайды. Кез-келген педагогикалық жағдай жаңа тәсілдерді туғызады, ал оқытушы өзінің дара стиліне сай келетін тәсілдерді қолданады.

Келесі бағыттар бойынша этникалық толеранттылықтың дамуы бойынша жұмыстар жүргізу ұсынылады :

Сабақтық жұмыстар – этникалық толеранттылықтың дамуын қамтамасыз ететін іс-әрекет және құндылықтар тәсілін, білімдер жүйесін ұсынатын білім беру мазмұнының ұлттық-діни компоненттері;

Сабактан тыс жұмыстар – мамандар сабақтық жұмыстар міндеттерін, ұзақтау уақыт алатын, бірақ одан көлемдірек орындайтын арнайы курстар енгізуді ұсынады.

Осы екі бағытты жүзеге асыруды олар танымал педагогикалық технологиялардың көмегімен жасауды ұсынады:

Қарым-қатынас тренингі. Бұл өмірлік іс-әрекеттің әртүрлі саласында, соның ішінде этникааралық өзара әрекеттегі жемісті қарым-қатынас үшін білім, білік және дағдыны қалыптастыруға бағытталған топтық психологиялық жұмыс түрлері. Топта еске түсірілетін қарым-қатынас жағдайындағы тәжірибелік тренинге қатыса отырып, студент өзінің қабелерін жақсы көреді. Ол студентке көмектеседі:

а) ұлттаралық қарым-қатынас мәдениеті бойынша әлеуметтік-психологиялық білімдерді игеру; ә) әртүрлі ұлттағы адамдардың өзара әрекетінің дара тәсілімен оқыту; б) өзін және қоршағандарды, сондай ақ басқа ұлт өкілдерін дұрыс бағалауға қабілеттілік; в) студенттердің тұлғалық қасиеттері және шеберліктерін түзету және диагностикалау арқылы шынайы этникааралық қарым-қатынасқа кедергі келтіретін тосқауылдарды жою.

Толеранттылықты дамытуға бағытталуды мазмұнды іріктеу есебінен жүзеге асады. «Көп мәдениетті білім беру» теориясын жасаған профессор Г.Д. Дмитриев рөлдік ойындарды ұсынады. Студенттер екі топқа бөлінеді, қатысушылар тек қана әртүрлі тілдерде сөйлеп қоймай, мінез-құлықта, жесттерде, дәстүрлерде, бір-бірімен қарым-қатынасты қиындататын отырыстардың көптеген әртүрлілігі бар. Ойын қатысушыларға:

- басқа этно топқа келгендегі тәжірибелік амал жинақтауға;
- өздерінің стереотиптерін талдауға;
- өзінің толеранттылық деңгейін сыни бағалауға мүмкіндік береді.

Қорытынды жасай келе біз, жоғарғы мектептегі, біздің қоғамымыздағы толеранттылықты дамыту жөнінде бірнеше сөз айта кеткіміз келеді. Толеранттылық – бұл біздің күнделікті өмірімізде айналысатын; оқушыларды әлем рухында, адам құқығы және демократияда тәрбиелеуде бай көп бейнелі әлемдік мәдениетті құрметтеу, қабылдау және түсіну.

1. Декларация принципов толерантности. Утверждена резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 // Век толерантности: Научно-публицистический вестник. М.: МГУ, 2001

2. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века. М., 1998.

3. Тишков В.А. Культуры мира. - Москва: Наука, 1993. - 314 с

4. Дмитриев Т.Д. Многокультурное образование М. Народное образование 1999 г.

УДК: 378.015.31.

ТҰЛҒАНЫҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ ДАМУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.И. Еслакова – *Абай атындағы ҚазҰПУ-нің 1-курс магистранты*

Түйін

Мақалада студенттердің интеллектуалдық дамуының өзекті мәселелері қарастырылған. Студенттің интеллектуалды қабілетінің ғылыми әдебиеттерде зерттелуі, интеллектіні дамытуда инновациялық технологияларды қолдану жолдары қарастырылған. Тиімді инновациялық педагогикалық технологиялар сарапталып, интерактивті оқыту әдісі негізінде студенттердің зияткерлігін дамыту жолдары көрсетіледі.

Резюме

В этой статье рассматриваются интеллектуальное развитие студентов с помощью инновационных технологий. Во-первых, рассматриваются нормативно-правовые акты Республики Казахстан и на их основе определяется актуальность темы. Во-вторых, производится анализ на основные научно-теоретические исследование по этой проблеме и рассматриваются психологические особенности студенческого возраста, определяется уровень интеллектуального развития студентов. В третьих, основываясь на научных исследованиях, выбраны наиболее подходящая инновационно-педагогическая технология для интеллектуального развития студента.

Resume

Summary this article discusses intellektaul development of students by innovative technology. Firstly, we consider the normative-legal acts of the Republic of Kazakhstan and on that basis determine the relevance of the topic. Secondly do analysis on basic theoretical and practical study on this issue and consider the psychological features of college-age, determine the level of intellectual development of students. Thirdly, based on studies we select the most suitable innovative pedagogical technology for the intellectual development of the student.

Бүгінгі таңда әлемде зияткерлік факторының маңыздылығы арта түсуде. Қазақстан білім қоғамына қарай жолда тұлғаның элиталану деңгейін зият (интеллект) анықтайтын даму кезеңіне аяқ басты.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев: «Адамның ақыл-ойы дамуы үшін оның басы үнемі жұмыс істеп тұруы қажет. Бас жұмыс істемесе, басқа органдар да істен шығады», - деп айтуы бекер емес [1]. Демек, жоғары оқу орнында оқу үдерісінің басты мақсаты студент жастардың ақыл-ой мүмкіндіктерін дамыту болады. Ал осы идеяның ілгері нақтылы таратылуы қай бағытта өрбімек? Біздіңше, бәсекеге қабілетті интеллектуалды ұлт келешегін баулуда бүгінгі студенттердің интеллектісін дамыту қоғамның тағы бір өзекті мәселесіне айналып отыр.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылымның, практиканың жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; ...оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп, білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттері көзделеді [2]. Бұл міндеттерді шешу үшін педагогикалық ұжымның ізденісі арқылы барлық жаңалықтар мен қайта құру, өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа тәжірибеге, жаңа қарым-қатынасқа өту қажеттігі туындайды. Сол себепті келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде ұстаздардың инновациялық іс-әрекетінің ғылыми - педагогикалық негіздерін меңгеруі – маңызды мәселелердің бірі.

Осыдан жоғары оқу орындарының мынандай негізгі мақсаты туындайды: студенттердің тұлға ретінде қалыптасуына жол ашу, бүгінгі заман талабына сай эрудициясы мен интеллектісі жоғары азамат пен азаматшаларды тәрбиелеуде жас мамандардың инновациялық технологияны қолдануына жол ашу.

Жалпы алғанда, интеллект тұлғаның өмір сүруінде маңызды құрылым бола отырып, мақсатқа бағытты әрекет ету, рационалды ойлау және қарқынды түрде айналасындағалармен өзара әрекеттесу қабілетін білдіреді. Осыған қарағанда, интеллектіні индивидтің қоршаған ортамен өзара әрекеттестігінің көп түрлі формаларынан тыс анықтау мүмкін емес. Бұл өзара әрекеттестік жай икемделу, бейімділік емес, белсенді әрекет ретінде қарастырылады.

Таным – іс-әрекетінің адам мақсаттары мен ұмтылыстарының негізі болатын білімін қалыптастырушы, шығармашылық қызметінің қоғамдық-тарихи процесі. Ой еңбегі мен дене еңбегі арасында қарама-қарсылық бар жерде, шығармашылық, жаңалық ашушы және тудырушы іс-әрекет орындаушылық пен жаттандылыққа әлеуметтік тұрғыдан қарама-қарсы қойылған жерде таным көбінесе, рухани өндірістің түрлі салаларындағы кәсіби мамандардың ерекше функциясы ретінде көрінеді. Таным адамның табиғатқа белсенді түрде әсер етуінен, табиғат заттарын өңдеуден, зат қасиетін өндірісте пайдаланудан бастау алады [7].

Осыған орай қазіргі таңда интеллектуалдық даму мәселесі әлемдік мәдениеттің барлық дәуіріндегі ойшылдардың назарында болғандықтан «интеллектуалдық дамуға» деген көптеген ізденістерден байқауға болады. Бүгінгі заман талаптарынан туындаған, бәсекеге қабілетті, озық ойлы, рухани бай азамат тәрбиелеуде интеллектінің орны ерекше. Сондықтан интеллектуалдылықты дамыту қазіргі қоғамда психология- педагогиканың негізгі мақсаты болып отыр.

Қоғамда орындаушы адамнан гөрі «интеллектуалды» адамға сұраныстың көп екендігін қазіргі өмір талабы дәлелдеп отыр. Қазіргі жоғары оқу орнында интеллект табиғаты арқылы студент қоршаған ортаны динамикалық тұрғыда өзгерте отырып, соған қарай емес, керісінше, қоршаған ортаны өзіне қарай қайта құрады. Дәл осы интеллект деңгейі және оның даму типі тұлғаның болашағын анықтайды [8].

Студенттердің ақыл-ойына келсек, мұның өзі жасөспірімдік кезеңге қарағанда сапа жағынан да, көлем жағынан да біршама қалыптасып қалған. Қалыптасуда мынадай екі тетік бар: біріншіден, бұлар өзі қоршаған әлеумет ортасынан соның ішінде жеке адамдар арасында кездесетін неше түрлі қатынастың мәнісіне түсініп, әр нәрсенің себебіне және одан шығатын нәтиженің мәнісіне түсініп, әр нәрсенің дүниеде себепсіз нәтиже болмайтынын ұғына бастайды.; екіншіден, егер бұл кезеңде ересек уақытының көбін мұң, фантазия сияқты нәтижесіз объектілерге жіберетін болса, енді сол фантазиядан нәтиже шықпайтынын біліп, күші мен жігерін шындық нәрсені меңгеруге жұмсайды. Осының өзі ақыл-ойдың дамуындағы үлкен жетістіктің бірі.

Студенттердің үлгерімді оқуы көптеген факторларға тәуелді. Олардың ішінде ең бір маңыздысы болып табылатын – ақыл-ой әрекетінің көрсеткіші ретіндегі интеллектуалдық дамуы мен таным процесстерін реттеуші қызмет атқаратын – зейін.

Алғашқы курстарда студенттік ұғым пайда болады, ақыл-ой әрекетінің ұжымдастырудың дағды-үйреністері қалыптасады, таңдалған кәсіпке сәйкестік сезіледі, тұрмыстың бос уақыттың және еңбектің оптималды тәртібі жасалынады, жеке адамның кәсіби мәнді қасиеттеріне өзіндік тәрбиелеу мен өзіндік жасалулар бойынша жұмыс жүйелі түрде орнығады.

Студенттердің үлгерімі тек арнайы қабілеттер мен жалпы интеллект дамуына ғана емес, сонымен бірге, қызығушылықтар мен мотивтер, мінез қырлары, темперамент, жеке адам бағыттылығы, оның өзіндік санасына да тәуелді.

Студенттік кезеңдегі интеллектуалдық және физикалық күш дамуының оптимумының көпшілігіне қол жеткізілуімен ерекшеленеді. Бірақ та, осы мүмкіндіктерімен олардың жүзеге асырылуының арасында қайшылықтар кезедісіп жататыны да рас. Осы қайшылықтарды жеңу мақсатында, яғни студенттердің оқу барысында интеллектуалдық қабілеттерін дамытуда инновация жетістіктерін қолданудың маңызы зор [7].

Инновациялық технологиялардың уақыт ағымына байланысты пайда болып, бүгінгі күннің сұраныстарына жауап беретінін, сондықтан оларды оқу үрдісінде пайдалану қажеттілігін көрсетеді.

Инновациялық педагогикалық технологиялар негізінде болашақ мамандар, яғни қазіргі студенттердің интеллектуалдық қабілеттерін, ой - өрісін кеңейту заманның тағы бір талабы болып отыр [10].

Инновациялық педагогикалық технологиялар кез келген пәнді оқу барысында студенттердің ой-өрісін кеңейтіп, шығармашылықпен жұмыс істеуге, жаңашыл тәжірибелер мен әдістемелерді кеңінен пайдалануға мүмкіндік береді. Сондықтан студенттердің интеллектісін дамытуда инновациялық педагогикалық технологиялардың орны зор. Осыған сәйкес алдымен студенттің жоғары оқу орнының оқу процесіне сәйкес келетін интеллектуалдық қабілетін дамытуда тиімді инновациялық педагогикалық технологияларды таңдап алуда мына төменгі талаптар ескерілді:

Технологияның білім беру мақсатына қол жеткізу үшін атқаратын қызметін анықтау;

Студенттердің қабылдау және жете түсіну сияқты оқытудың когнитивтік аспектілерін ынталандыруға бағыттылығы;

Студенттің таным процесін ұйымдастыруды оны жүйелі ойлау жағына жылжыту жолында пайдаланылатын технологиялар;

Оқу процесінде студенттердің танымдық іс-әрекетін қолайлы ұйымдастыруға мүмкіндік туғызатын педагогикалық технологияларды таңдап алдық.

Осы талаптарды негізге ала отырып, біз өз зерттеуімізде студенттердің интеллектісін дамытуда қолданылатын инновациялық технология ретінде интерактивті оқытуды таңдадық.

«Интерактив» сөзі ағылшынның «interact» сөзінен шыққан. «Inter»-бұл өзара, «act»-әрекеттесу деген мағынаны білдіреді. Интерактивті сөзі бұл бір нәрсемен (мысалы, компьютермен немесе біреумен, адаммен әңгімелесу) диалог түрінде өзара әрекет етуге қабілеттілік дегенді білдіреді. Сонымен, интерактивтік оқыту-бұл ең алдымен оқытушы мен студенттердің өзара әрекеті жүзеге асырылатын диалогтық оқыту, танымдық іс-әрекетті ұйымдастырудың арнайы формасы. Оның өзінің нақты және болжаған мақсаттары болады. Оның мақсаттарының бірі – оқыту үрдісін жемісті ететін студенттердің өзінің интеллектуалдық деңгейін, табыстылығын сезінуге және оқытуда жағымды жағдай жасау.

Оқу процесіндегі өзара әсердің жаңа мазмұнын бере алатын анықтаманы іздестіру барысында интерактивті оқыту термині пайда болды. Бұл шын мәнінде педагогикалық қарым – қатынастың мәнін, мазмұны мен құрылымын, оңтайландыруға қабілетті екендігін көрсетті. Интерактивтілік ұғымы «символикалық интеракционизм» (Г.Блоуберг, Дж.Г.Мид, Р.Сирс, т.б.), яғни адамдар арасындағы қарым – қатынасты үздіксіз сұхбат (диалог) ретінде қарастыру деген сөз. Мұндай тікелей диалог бүгінгі күні ерекше мәнге ие болып отыр.

«Интерактивтің» негізгі ерекшеліктері мен мақсаттары қандай? Мысалы, сондай мақсаттардың бірі – студент өзінің жетістігін, интеллектуалдық қабілетін көрсете алатындай жағдай тудыру және бұл оқыту процесінің нәтижелі болуына әсер ету. Оқу процесіндегі интерактивтік әрекет диалогтық қарым-қатынасты ұйымдастыруды және дамытуды көздейді. Өзара түсінісу, өзара әсерге бірлесіп шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Диалогтық оқыту нәтижесінде сыни ойлауға, күрделі мәселелерді талдау негізінде шешуге, балама пікірлер айтуға, дискуссияға қатынасуға, басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға үйренеді. Бұл үшін сабақ кезінде жеке, жұптық және топтық жұмыстар ұйымдастырылады, зерттеу жобалары, рольдік ойындар қолданылады, әртүрлі құжаттар мен ақпарат көздері мен шығармашылық жұмыстар жүргізіледі.

Интерактивті оқытудың мәні - оқыту үрдісін барлық студенттер таным үрдісіне тартылып, өздері білетін және ойлайтын нәрселерін қайта қарауға, түсінуге мүмкіндік беретіндей етіп ұйымдастыру.

Интерактивті әдісте, жоғарыда айтқанымыздай, оқытушы ұйымдастырушы, бақылаушы деңгейінде ғана көрінеді де, студент белсенділігі арта түседі. Интеракция кезінде оқытушы жұмысқа тікелей қатысқанымен, ол өз мүмкіндігін шектеп, онда студенттің белсенді болуына жағдай туғызуы қажет. Дәлірек айтқанда, өзге тілді үйренуде маңызды болып табылатын студент пен студенттің арасында болатын интеракция кезіндегі әрекет жүйесін бес сатыға бөлуге болады: мақсат қою, жұмысты жоспарлау, тапсырманы бөлу, студенттер әрекетін бақылау, бағалау.

Ал интерактивті оқытудың мақсаты – оқу процесінің барлық сатысында бірлескен әрекетке жағдай жасау, әр студентті жеке тапсырмамен жұмыс істете отырып, топ мүддесін ойлауға үйрету, әрқайсысын өз міндетін жауапкершілікпен атқаруға жетелеп, ортақ нәтежеге қол жеткізуге ұмтылдыру.

Интерактивті оқыту әдістеріне студенттерді білім алу және оны өңдеуге жағдай жасайтын әдістер жатады. Олардың ішінде белгілілері – «Үлкен шеңбер», «Өзара», «Аквариум», «Ми шабуылы», «Дебат», «Мозаика», «Пікірталас жүргізу әдістемесі», «Рольдік пікірталас», «Психологиялық- педагогикалық консилиум» және т.б. [11].

Үлкен шеңбер әдісін сұрақтың шешімін тез табу керек болған жағдайда қолдануға болады. Осы форманың көмегімен мысалы, заң жобаларын немесе нұсқауларды, нормативті-құқықтық актілерді жасауға болады. Жұмыс үш кезеңнен тұрады.

Бірінші кезең. Топ үлкен шеңбер болып отырғыштарға отырады. Мұғалім мәселені ұсынады.

Екінші кезең. Белгілі уақыт ішінде (10 минут) әрбір оқушы жеке осы мәселені шешудің жолдарын қағаздарына жазады.

Үшінші кезең. Шеңбер бойынша әрбір оқушы өз ұсыныстарын ұсынады, топ бұл ұсынстарды сынамай тыңдайды, және әңгіме бойынша тақтаға жазылып тұратын ортақ шешімге қосу, қоспауға дауысқа салады.

Аквариум әдісі: “Аквариум”– балаларға мәселені “қоғам алдында” талқылауға ұсынғандағы диалог формасы. Шағын топ белгілі бір мәселе бойынша диалогты жүргізуге кімге сеніп тапсыруға болатынын таңдайды. Кейде тілек білдірушілер бірнеше болуы мүмкін. Қалған барлық оқушылар көрермен ролін атқарады. Соныдықтан да мұны аквариум деп атайды.

Сократтық әдіс. Тұлғаның интеллектуалдық әлеуетін дамытуға бағытталған оқытудың белсенді және өнімді формасы. Негізі – баланың өзі араласатын оқыту процесіне белсенді қатыстыруда ақыл-ойдың қозғалысы жайындағы Сократтың ілімі. «Сократтық сұрақтар» көмегімен оқушының іс-әрекетін ұйымдастыру - баланың санасында «шындықтың өз бетімен туындауының» факторы болып табылады. Сократтық әдістің дидактикалық құрылымы білім беру мазмұнының өткеннен келесіге, жақыннан қашықтағыға өту қағидасына негізделеді және «белгілі білім емес» принципі бойынша құрылады. Ерекшелігі – әдіс қарапайым өмірлік ситуациялар негізінде құрылады. Шындықты бірлесе іздеу – оқытудағы ең басты тәсіл [12].

Дебат. Оқушылардың сыни ойлауын, талдау, маңыздысын ажырату іскерліктерін қалыптастыруға бағытталған. Элементтері: дәйектерді құру; проблемаға байланысты түрлі көзқарастарды ашу; проблеманың фактілерін және идеясын көрсету.

Миға шабуыл. Шығармашылық белсенділікті және жаңа идеяларды тез жасау іскерлігін дамытудың әдісі. Қолданылу уақыты: проблеманың шешімін табу үшін; жаңа тақырыпты ұсыну және оқушылардың іс-әрекетін өзектілеу, берілген проблемаға оқушылардың зейінін шоғырландыру үшін. Әдістің басты міндеті – танымдық іс-әрекетті белсендендіру және оқушыларды өнімді оқыту процесіне қатыстыру. Технологиясы: сипаты бойынша әртүрлі сұрақтарды пайдалана отырып берілген сұрақ немесе зерттелетін проблема бойынша көп идеялар жинақтау. Идеялар сыналмайды және комментарий берілмейді.

Миға шабуылды ұйымдастыру ережелері:

Миға шабуыл уақытында сыныптың барлық оқушылары қатысады.

Ұсынылған идеяларларға комментарий берілмейді және сынға алынбайды.

Идеяны нақтылау және дамыту мақсатында сұрақ қоюға болады.

Миға шабуыл барысында аралық бағалар қойылмайды.

Проблеманы талқылау деңгейінде ұсынылатын барлық идеялар қабылданады.

Ойлар нақты және қысқа болуы керек [13].

Инновациялық технологияларды оқу процесінде қолдану негізінде қазіргі таңда студенттің өз бетімен еңбек етуіне, зияткерлік және шығармашылық еркін ой мен іскерлік қабілеттілігін дамытуларына қолайлы жағдай туындайды.

Жоғары білімді дамытудың негізгі үрдісі мамандар даярлау сапасын арттыру, қарқынды ғылыми – зерттеу қызметімен ықпалдастырылған инновациялық білімді дамыту, жоғары оқу орындары – зерттеулерінің әлеуметтік саласы және экономикалық қажеттіліктерімен тығыз байланысты. Яғни, білім беру жүйесінде инновациялық технологияларды қолдану, жетілдіру болып табылады.

Мектепте білім беру сапасын қамтамасыз етіп, оны жүзеге асыратын басты тұлға – мұғалім болса, оқыту теориясы мен тәжірибесінің көрсетіп тұрғанындай болашақ мұғалімдер яғни қазіргі студенттердің кәсіптік және тұлғалық өсуінің едәуір әлеуеті – жоғары мектептің білім беру мазмұнын инновациялық технологиялар арқылы меңгеру нәтижесі. Нәтиже студенттердің белгілі кәсіптік салаға бағытталған білім,

іскерлік пен дағдысының инновациялық мүмкіндіктерін қамтамасыз ететін жетекші фактор болып табылады. Бұл, әрине, оқытушының студенттермен субъект аралық өзара әрекетін қарастыратын оқыту үрдісінде инновациялық технологияларды тиімді пайдалануына да байланысты.

Қорыта келсек, қазіргі таңда тәуелсіз еліміздің ертеңі жастардың білімінің тереңдігімен өлшенеді. Білімді, жан-жақты қабілетті ұрпақ – ұлтымыздың баға жетпес қазынасы. Бүгінгі күні педагогика ғылымының өзекті мәселелерінің бірі – жеке тұлғаны жетілдіруде, жан-жақты дамытуда, білім беруде ғылымның соңғы жетістіктерін қолданып, шығармашылық жұмыстарды жасауға қабілетті, дүниетанымдық көзқарасы кең, рухани бай азамат дайындау, сол себепті инновациялық технологиялардың тиімді пайдалануы білім мазмұнына әсерін тигізетіні сөзсіз. Себебі оқыту үрдісі білім беру мазмұны арқылы көрініс табады.

Түйін сөздер: интеллект, интеллектуалдық даму, қабілет, инновация, таным, интерактивті әдіс.

1. Назарбаев Н.Ә. *Қазақстан дағдарыстан кейінгі дүниеде: болашаққа интеллектуалдық секіріс.* // «Егемен Қазақстан» газеті, - 2009, №336.-1-2-бб.

2. *Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы*, - Астана, 2007, № 319-III ҚРЗ.

3. Байтемирова К.Б. *Студенттердің оқу процесіне бейімделуінің теориялық негізі.* - *Вестник КАСУ*, - 2008, №1.

4. Алғанова А.Ж. *Интеллектуалдық дамуы мен өзіндік бағалаудың өзара байланысына этнопсихологиялық түсініктердің әсері.* - Алматы, 2009ж.

5. Баширова Ж.Р., Әлқожаева Н.С., Төлешова Ұ.Б. *Жоғары мектептің оқу үрдісінде жаңа педагогикалық технологияларды қолдану. Оқу құралы.* - Алматы, 2008ж.

6. Жарықбаев Қ., Қалиев С. *Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы: Бірінші том (VI ғасырдан XX ғасырдың басына дейінгі кезең).* (ред. Шаяхметов Ш.Ш.), – Алматы: Рауан, 1994 ж.

7. Қожахметова Л.Б. *Студенттік кезеңдегі өзіндік танымға әлеуметтік орта әсерінің психологиялық ерекшеліктері.* Пед. псих. магист. диссер. -Қызылорда, 2012 ж.

8. Қыдыршаев А.С. *Риторикалық мәдениет және иешендіктануды оқытудың кейбір теориялық аспектілері // «Мемлекеттік тіл саясаты және тіл мәдениетінің өзекті мәселелері» атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары, - Орал, 2007, - 42-46 бб.*

9. Уразбаев А. *Инновациялық технологиялар // Қазақстан мұғалімі.* - 2012, 6 б.

10. Әбиев Ж. *Жаңа адамды қалыптастыру.* - Алматы, 1988 ж.

11. Сманқұлова, Ж. Е. *Оқытудың интерактивті әдісі // Қазақ тілі.* - 2007, -№6, - 4-9 бб.

12. Алимов А.К. *Интербелсенді әдістемені ЖОО - да қолдану мәселелері. Оқу құралы.* – Алматы, 2013 ж.

13. Абдуллина Г. *Интерактивті оқыту таным белсенділігінің қазіргі бағыты.* –*Ұлт тағылымы*, 2009, №2, 17 б.

УДК: 159.9

ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТИҢ КӘСІБИ ІС-ӘРЕКЕТКЕ ҚАТЫНАСЫ

М.Б. Жапбасбаева – *Абай атындағы ҚазҰПУ-нің 1 курс магистранты*

Резюме

В данной статье рассматриваются профессиональные отношения педагога-психолога к своей деятельности. Изучены профессиональные качества и пути становление будущего специалиста, а также актуальность и значимость данной профессий в настоящее время. В статье цитируются мысли ученых о профессиональном значении в психологии как науки, отражающей особенности личности педагога-психолога. Они раскрывают такие качества характера как эмпатия, взаимопонимание и высокая нравственность.

Summary

In this article the professional relations of the educational psychologist to the activity are considered. Professional qualities and ways formation of future expert, and also relevance and the importance given professions are studied now. In article thoughts of scientists about professional values in psychology as the science reflecting features of the identity of the educational psychologist are quoted. They open such qualities of character as empathy, mutual understanding and high moral.

Аннотация: Мақалада психология ғылымында педагог-психолог маманның кәсіби іс-әрекетке қатынасы мәселесі қарастырылады. Сонымен қатар, кәсіби іс-әрекет, маманның кәсіби іс-әрекетте табысты болуы, болашақ маманның кәсіптік деңгейі мәселелері қамтылады.

Аннотация: Мы рассматривали отношение профессиональной деятельности педагога-психолога в психологии. В том числе рассматриваются профессиональные деятельности и профессиональные уровни будущих педагогов - психологов.

Елімізде білім беру процесінің ұлттық талап-тілектерге сай тарихи тұрғыдан жанару басталғалы бері жоғары оқу орындарында психологтер даярлауға баса көңіл аударуда.

Болашақ психолог мамандарының тұлғалық дамуы және болашақ кәсіби іс-әрекетке дайындығын қалыптастыру мәселесі қазіргі жоғары оқу орындарының жұмысын кемелдендірудің теориясы мен тәжірибесінде өте маңызды болып табылады. Себебі, болашақ психолог мамандардың тұлғалық дамуы мен кәсіби іс-әрекетке дайындығы іс-тәжірибесінде көрінеді.

Қазіргі кезде психология ғылымында, студенттердің тұлғалық дамуына, олардың кәсіби іс-әрекеті мен тұлғаның әлеуметтендірілуінің түрлі психологиялық жақтары арналған зерттеулер көптеп жүргізілуде. Аталған мәселелер студенттік кезеңнің тұлғалық дамудың кезеңі ретінде, іс-әрекет субъектісі мен маманның қалыптасу процесінің кезеңдері мен анықтаушы факторларын айқындау контекстінде, студенттердің тұлғалық маңызды сапаларын қалыптастырудағы дара-тұлғалық ерекшеліктері мен ондағы қабілеттер, қызығушылықтар мен мотивтердің рөлі мен орнын анықтау, сонымен қатар кәсіби іс-әрекеттің сәтті жүзеге асу жағдайлары мен кәсіби дайындық деңгейін арттыру контекстінде қарастырылған.

Т.В.Кудрявцев[1,177б.] пен В.Ю.Шегурованың[1,177б.] пікірлері бойынша, индивид алғашында оқу-кәсіби, кейіннен кәсіби іс-әрекетке қатыса отырып, таңдаған кәсіби мен өз мүмкіндіктері жайлы лайықты білім алып қана қоймай, соған қоса оларды белсенді түрде дамытады. Кәсіби іс-әрекет субъектісі ретінде қалыптасып, өзіне іс-әрекет етуші ретінде қатынасты қалыптастырумен қоса, ол тұлға ретінде дамиды. Расында, бұл тұжырымдама бірқатар еңбектерде бейнеленген.

М.Р.Битянова[1,178б.] мектеп психологының кәсіби іс-әрекетін зерттеп, бұл жұмыс жоғары кәсіби біліктілікті, эмпатиялық қарым-қатынасқа жоғары деңгейлі тұлғалық дайындықты, дамыған көмек көрсету мотивациясын, жоғары кәсіби және тұлғалық өзін-өзі бағалауы қажет деп атап көрсетеді. Ұйымдасқандық, жақсы құрылған, жаттыққан ойлау, дамыған байқампаздық аса қажет деп көрсетеді. Сонымен қатар, жоғары эмоциялық әлеует, өз мәселелерін проекцияламай, басқа адамдардың мәселелерін шешуге ену мүмкіндігін беретін, өзіндік психологиялық талдау қажет.

Кез-келген тұлға өзінің кәсіби мамандығын бірден қабылдай алмайды, ол осы уақытқа дейінгі білім дәрежесі, мамандық туралы қандай да бір көзқарастың негізінде таңдау жасайды. Олай болса, маман иесінің өзі таңдаған кәсіби жетілуі бірнеше факторларға байланысты шешіледі.

Д.Сьюпердің[2,31б.] көзқарасы бойынша, кәсіби қалыптасу процесінің өзіндік ерекшелігі бар және оның қалыптасу шарттарының қайталанбастығы көрінеді. Д.Сьюпер тұлғаның өзін кәсіби жұмысшы ретінде өзіндік түсіну процесіне ерекше мән береді. Бұл процесс кәсіби әлемде адамның өзін елестетуі және де осы екі образдың арасындағы сәйкестік теңбе-теңдігінен тұрады. Кәсіби өзіндік анықтау тұлғаның жұмыс туралы жан-жақты ойлануы арқылы іске асады, бұл жердегі жан-жақты ойлану тұлғаның қоғамдағы атқаратын рөлімен және де ол нақтылы кім болғысы келетіні туралы объективті қарама-қайшылықтарға байланысты болуы мүмкін. Біздің ойымызша, Д. Сьюпердің пікірі зерттеу жұмысымызға сай келеді.

Маманның кәсіби іс-әрекетте табысты болуы оның даярлығын талап етеді. Даярлық мәселесі бұл, тек іс-әрекет жасауға қажетті білімдер, іскерліктер ғана емес, сонымен қатар, «кәсіби өзіндік сананың» қажетті деңгейі. Яғни, студентте кәсіби іс-әрекет атқаруы үшін қажетті тұлғалық даярлық болуы керек.

Кәсіби іс-әрекет адамның саналы өмірінің 2/3 бөлігін қамтып, сонымен тұлғаның дамуына үлкен әсерін тигізеді. Адамның ішкі құрылымының байлығы көбіне адамның іс-әрекетіне байланысты, ол оның негізгі бағыттылығын анықтайды.

Кез-келген кәсіби іс-әрекет белгілі бір дәрежелер, талаптар негізінде жүзеге асады. Оның нақты жүйесі, құрылымы, негізгі және қосымша элементтері болады және ол белгілі бағытта ұйымдастырылады. Еңбек объектісіне, мақсатына және тәсілдеріне байланысты әрбір мамандық қызметкерге талаптар қояды (оның шеберлігіне, дағдыларына, білімділігіне, іскерлігіне). Әрбір кәсіби іс-әрекет қызметкерден әрекеттерінің біркелкілігін, қиындықтарды жеңу қабілеттілігін, тұлғаның өзіндік психикалық қасиеттерін, еріктік қасиеттерді және өзіне белгілі қатынасты талап етеді.

Кәсіби іс-әрекет субъект қойған мақсатына байланысты мынадай топтарға жіктеледі: танымдық, түрлендіру, іздену. Сонымен қатар олар алдағы ойларды шешетін жаңа тәсілдер мен құралдарды табу процестермен байланысады.

Е.А.Климов[3,25б.] кәсіби іс-әрекеттің бес типін анықтайды: «Адам-табиғат»; «Адам-техника»; «Адам-белгі»; «Адам-бейне»; «Адам-адам».

Е.А.Климовтың жұмысына сүйене отырып, психолог мамандығын іс-әрекеттің «адам-адам» типіне жатқызу дұрыс. Бұл тип өкілдері үшін, бірқатар спецификалық сапалар тән: адамды естумен қатар тыңдай алу, адамның ішкі әлемін түсіне алу маңызды болып табылады; гуманитарлық білім аумағында кең көлемді білімнің болуы қажет; сөйлеуге ерекше мән беріледі-ол анық, байланысы бар, нақты және айтылған ойларының мағынасы түсінікті болуы тиіс. Мұнымен қатар, ақылдың өзіндік жантанушылық

бағыттылығы;аданың мінезі,ақылы мен сезім көріністеріне байланысты байқампаздық және оның ішкі әлемін ойша елестете алуға қабілеттілік те маңызды болып табылады.

Педагог мамандығы «Адам-Адам»(Е.А.Климов бойынша)типіне қатысты.Бұл мамандық адамның келесі қасиеттерін айқындайды:адамдармен қарым-қатынас жасағанда өзін-өзі жақсы сезіну,дұрыс қарым-қатынасты талап ету,өзін басқа адамның орнына ойша қоя алу, жақсы қабілеті,басқа адамдардың ойын, көңіл-күйін,мақсатын тез түсіну,басқалардың жеке қасиеттері жайлы есте қалдыру және ойда ұзақ ұстауы жақсы болу керек және т.б.

Психологтың жоғарғы оқу орнында маман ретінде қалыптасуын зерттеудің бірқатар себептері бар.

Біріншіден, қазіргі қоғам ЖОО қалыптасатын жан-жақты психологиялық білімге жоғары талаптар қояды:жаһандану заманы,технологиялық және ақпараттық құралдардың қарқынды дамуы адамның психикасына ауыр салмақ түсіріп,әртүрлі психологиялық мәселелер тудырады.Бұл мәселелерді шешу маманның білімін,кәсіби шеберлігін және біліктілігін талап етеді.

Екіншіден,психологтің кәсіби әлем бейнесі,мақсаттары мен міндеттері,іс-әрекет объектісі мен субъектісі, амалдары туралы түсініктері кәсіби білім алу барысында қалыптасады.

Үшіншіден,жоғары мектептегі оқу кезінде маманның психологиялық іс-әрекет талаптары мен нормаларын меңгеруімен қоса,оның түсінігінде «табысты психолог бейнесінің» қалыптасуы жүреді. Психолог іс-әрекеті тұлғалық ерекшеліктерге байланысты екені белгілі.Ол бір жағынан мамандық таңдауды себептесе,екінші жағынан білім алу барысында дамып отырады және кәсіби іс-әрекеттің мотивациясы мен табыстылығын қамтамасыз етеді.

А.К.Маркова[1,177б.] кәсіби мотивацияны былай анықтайды: «бұл адамның не үшін өз кәсіби қабілеттерін салып,кәсіби ойларын жүзеге асыратындығы».Кәсіби мотивацияның қалыптасқандығы жайлы адамның өз мамандығына оң қатынасы бойынша,мамандығымен қанағаттану деңгейі бойынша, сонымен қатар,бұл мамандықты таңдаудың жетекші мотивтері мен кәсіби іс-әрекеттің өз мотивтері бойынша бағалауға болады. Яғни, бұл болашақ маманның қалыптасуының ең маңызды критерийлерінің бірі-кәсіби мотивация екенін байқаймыз.

Жоғары оқу орындарында талаптарға сай маман дайындаудың бір сапалық критерийі-тұлғаның қабілеттерін құрайтын кәсіби маңызды сапалардың нақты даму деңгейі болып табылады.Адамның кәсіби қалыптасуының барлық критерийлерін,олардың белсенді түрде қалыптасатын кезеңі,кәсіби оқыту кезеңін де ескеру ерекше маңызға ие болады.

Кәсіби іс-әрекетке бейімделу механизмдерін түсіндіретін маңызды әдіснамалық ой-желісі Л.С.Выготскийдің идеясы болып табылады.Оның пікірінше, «...субъектінің психикалық процестері қоршаған адамдармен біріккен іс-әрекет және қарым-қатынас арқылы берілетін қоғамдық-тарихи қалыптасатын әдістер мен тәсілдерді меңгеру арқылы қалыптасады».

Маманның кәсіби «мен бейнесінің» қалыптасуы,кәсіби дүниетанымы эмпирикалық зерттеуді қажет ететін маңызды сұрақтар.Бұл мәселе төңірегінде Е.А.Климов,[4,270б.] «шынайы қоршаған орта туралы кәсіби өзекті түсініктердің мамандық типіне байланысты айырмалануы маңызды және кездейсоқ емес» және кәсіби біліктілік «адамның өз мамандығының саласындағы білімдері мен іскерліктерінің жоғары деңгейі ғана емес,сонымен қатар,адам санасының,психикасының ерекше түрде,жүйелі ұйымдасуы» деген.

Болашақ маманның кәсіптік деңгейі біздің ойымызша:

- оны жоғарғы оқу орнында даярлаудың мақсаты,мазмұны мен әдістерінен;
- қажетті деңгейде даярлайтын іс-әрекет түрлерінен(оқу бағдарламаларын жасау,оқулықтар жазу,оқу процесінің оқу-әдістемелік жағынан қамтылуы,педагогикалық практика, тренинг, практикумдар өткізу, студенттердің өзіндік жұмыстары т.б.);

- болашақ маманның жеке тұлғасын қалыптастыру жеке тұлғаға тән кәсіби маңызды қасиеттер: кәсіптік сана,кәсіби біліктілік,ұстаздық-тәрбиелік жұмысқа даярлығы,т.б.қасиеттерден құралады[5,13б.].

Қорыта айтқанда, педагог-психолог маманның кәсіби іс-әрекетке қатынасының психология ғылымында анықталуы жайлы мәселе ғылым мен тәжірибеде жеткілікті дәрежеде зерттелінбеген.Кәсіби іс-әрекетті,кәсіби іс-әрекетке деген қатынасты көптеген авторлар түрліше қарастырады.Біздің ойымызша, педагог-психолог маманның кәсіби іс-әрекетке деген қатынасының анықталуын арттыруға бағытталған тренингтер жүргізілсе,студенттердің кәсіби іс-әрекетке қатынасының деңгейін айтарлықтай арттыруға болады,сонымен бірге,тиімді кәсіби қалыптасу мен педагог-психологтың кәсіби маңызды сапаларының өз деңгейінде дамуы үшін, оқыту бағдарламасына кәсіби маңызды сапаны қалыптастыруға бағытталған, студенттердің тұлғалық өсуіне септігін тигізетін тренингтік сабақтар жүйесін еңгізу тиімді болар еді.

Тірек сөздер: педагог-психолог, кәсіби іс-әрекет, ЖОО, кәсіби бейімделу, кәсіби іс-әрекетке қатынас, кәсіби қалыптасу.

1. «Қазақстан жоғары мектебі» 2012ж.№3,176-180 б.
2. «Жантану мәселелері» 2009ж.№3(7),30-33 б.
3. Г.М.Карибаева «Кәсіби іс-әрекеттің мотивациялық құрылымының ерекшеліктері» канд. дисс., Алматы, 2003 ж., 23-31 б.
4. «Ізденіс-Поиск» 2012ж. №2, 270-273б.
5. «Жантану мәселелері» 2009ж.№3(7),13-16б.

СТЕРЕОТИП ЖӘНЕ МӘДЕНИАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР

Т.Н. Калбирова – Қ.И. Сәтбаев атындағы ҚазҰТУ

Резюме

В данной статье рассматривается взаимодействие понятий стереотип и выявление особенности отражения национальной культуры в стереотипах французского языка, а также, речь идет о выявлении роли стереотипов в межкультурной коммуникации и влиянии стереотипов на процесс социокультурного взаимодействия. В качестве стереотипов могут выступать как образные слова, так и устойчивые фразеологические выражения, представляющие наиболее значимые для нации концепты.

Summary

This article deals with the interaction concepts and determines the characteristics of national culture reflection in the French language stereotype and it is about identifying the role of stereotypes in intercultural communication and the impact of stereotypes on the process of social and cultural interaction. As a stereotype figurative words and idioms can be very important for the national concepts.

Бөгде мәдениетпен танысу аясында, оған деген белгілі бір қатынас қалыптасады. Бөгде мәдениет иегері әдетте бөтен ретінде қабылданады. «Бөтен» түсінігі рецепиенттің аса қарқында қарым-қатынастағы немесе аса маңызды қарым-қатынастағы белгілі бір мәдениет иегеріне байланысты болуы мүмкін.

XIX ғасырдағы орыс мәдениетінде барлық бөтен түсініктерді француздармен байланыстырған, және де француз тілін өнер-білімге жақын элитаға тиесілі болып есептелінген. Тап осы жайындағы тақырыпқа келесі Н.В. Гогольдың «үйлену» комедиясындағы диалог куә: «Сицилияда қай тілде сойлейді? – бәрі айдан анық бәрі француз тілінде. – Бәрінің шешімі бар» [1, 94б.].

XIX ғасырдың соңы және де XX ғасырдың басында бөтен мәдениет өкілі ретінде неміс мәдениеті қабылданады. Қызығы сол көне орыс тілінде «немец» деп кез-келген шетелдік азаматты айтатын.

XII ғасырлардағы орыс мақалдары ағылшындарды былай сипаттайды: «ағылшын немістері пайдақор адамдар емес, алайда төбелесте дес бермес». Ақыр соңы бұл сөзді жат жерлік сөзі алмастырады, ал неміс деп тек Германиядан келген адамдарды атайтын болады. Немец сөзінің түбірі – нем. яғни мылқау, яғни неміс мылқау сөйлей алмайды, біздің тілді білмейді дегеннен шыққан. Шетелдікті анықтау негізінде оның ана тілді білмеу, яғни бұл жағдайда орыс тілін білмеу мәселесі негіз болыр тұр. Чужеземец (жат жерлік) – яғни жат жерден және кейін иностранец (шетелдік) – яғни шет елден сөздері кейіннен тіл білмеу мәселесінен зейінін оның шыққан жеріне, жат жерлік екендігіне мән бере бастады. Бұл оппозицияда туған және бөтен жарығының мәдени аралық қайшылықтары негіз салады. Мәдениаралық қарама-қайшылық терминін түсіну үшін иностранец (жат жерлік) сөзінің мағынасын түсінуге тырысуымыз керек. Сол арқылы бізге тек туған мәдениетіміз адамдарымызды жақындастырып сонымен қатар бөтен мәдениет өкілдерін бөліп тұратыны түсінікті болады. Басқа сөзбен айтқанда туған мәдениет – бұл деген бізді және біздің халықтың өзіндік ерекшеліктерін сақтап және қорғап тұратын қалқан және бізді бөтен халық пен мәдениеттен сақтайтын қоршау ретінде қабылдауымыз қажет. Соған сүйене отырып, біз бүкіл әлемді «біздің» мәдениетпен, тілмен байланысқан және «бөтен» біздің тілді де, мәдениетті де білмейтін адамдар деп бөлеміз.

Туған және бөтен мәдениеттің қарама-қайшылықтары біздің түсінігімізде дұрыс және бұрыс тұсынан қарастырылуы да мүмкін. Рецепиенттің туған тілінде сөйлемейтін немесе түсінбейтін адамдардың болуы бұрыс нәрсе болып қабылдануы мүмкін. (Мысалы: *Сіз менің сөзіме сенбеуіңіз де мүмкін. Алайда біз сонда тұрған отыз төрт күн ішінде мен олардан бірде-бір орыс тілінде сөз естімедім*) [1, 94б.]. Сонымен қатар рецепиенттің туған тілімен мәдениетіндегі адамдардан гөрі өз көңілін басқаша білдірудің өзі бұрыс болып қабылданады.

Өз мәдениетінің дұрыс, ал өзге мәдениетті бұрыс қабылдау бейнелі пішінде болуы да мүмкін: - *Сен неліктен Парижге кетпедің? Сені шақырмаппа еді? - Өйткені мен орыспын... Мен шомырсыз (pena) өмір сүре алмаймын, ал Парижде бақалармен қоректенеді.* [цит. Погодин Н., “Кремлевские куранты”,

М., 1966, б.62; 28] яғни шомыр дұрыс әдеткі орыс асы ретінде және оған қарсы ас ретінде бақаны пайдалану әдеткі емес бұрыс болып қабылданады. Дәл осы жерде лакун тақырыбындағы таптауындарға толығырақ тоқтай кеткеніміз жөн. Өйткені лакун мәселесі мәдениаралық қарым-қатынаста көбіне көп қиындық туғызуы мүмкін, себебі оларды бөтен мәдениет өкілдері қабылдай алмайды.

Лакундардың басты ерекшеліктері олар екі мәдениеттің мәтін алмасу және араласу барысында пайда болуында. Бұл процесс үлгісін келесі суретте көруімізге болады.

→ →
А М Р →
Сурет1

→ → МО}
→ →

А – коммуникацияға қатысушы және мәтін авторы

Р – мәтін реципиенті, коммуникацияға қатысушы

М – мәдениет мәтіні, осы арқылы коммуникация жүзеге асады

МО – мәдени орта, мәдени араласу жүретін орта

АРМ-тізбегі қарым-қатынас барысын түсіндіреді

Егер мәдени мәдениаралық қатынасына жүйелендіретін болсақ, онда барлық белгілі лакундарды төрт топқа бөлуге болады:

Субъекті лакундар

Қызметтік-коммуникативтік лакундар

Мәдени орта лакундары

Мәтіндік лакундар [2, б. 114].

Берілген тақырыпқа бірінші және екінші топты лакундар анағұрлым тығыз байланысты, яғни субъективті және қызметтік-коммуникативтік лакундар, өйткені біріншісі халықтардың ұлттық мінездерінің ерекшеліктеріне сай, ал екіншісі ұлт қызметтік ерекшеліктеріне сай, яғни соған байланысты белгілі таптауыттардың қалыптасуына септігін тигізеді. Ендеше бірінші топтық лакундардан бастаймыз. Оларды субъективті немесе ұлттық-психологиялық лакундар ретінде жіктейді. Бұл лакундар коммуникацияға қатысушылардың ұлттық психологиялық типіне сәйкес келмеген жағдайда пайда болады. Ұлттық-психологиялық құрайтын субъективті лакундарға сәйкес оларды бірнеше топқа бөлуге болады. Характереологиялық лакундардың әр-түрлі жергілікті мәдениет сақтаушылардың ұлттық мінездің ерекше ерекшеліктерімен шартталған. Белгілі мәдениеттің аралық мәдениетпен қарым-қатынасының нәтижесінде басқа мәдениеттегі қарым-қатынаста белгілі стереотиптер қалыптасады, және басқа себептермен әлсіз ұлтта ерекшелігіне тән мінез. Мысалға ағылшындар ұстамды, француздар – қызуқанды, американдықтар – прагматикалық, ал немістерге пунктуалдылық тән болып саналады.

Пунктуалдылықты испандықтарға да тән характереологиялық лакун ретінде де қарастыруға болады және де ол латын американдықтарға бұларды неміс және голанд мәдениет сақтаушыларымен салыстырғанда: пунктуалдылық немістер мен голандықтарда өте жоғары бағаланады, алайда латын американдықтар мен испандықтар арасында түкке де тұрмайды.

Айта кетерлік жайт, барлық характереологиялық лакундар өзара жағдайға қарай пайдаланылады. Бұл жағдайға дәлел болатын әр халықтың ұлттық мінезіне тән еңбекқорлық жайында айта кетуге болады, мысалы, американдық еңбекқорлық пен неміс ұлтының еңбекқорлығы жайындағы түсінігін алып қарауға болады. Неміс ұлтының еңбекқорлығы бұл – негізділік дәлдік, үлгілік, адалдық, тәртіптілік, мұқияттылық құлашсыз және тәуекелшілдіксіз.

Американдық еңбекқорлық бұл – құлаштық, күшті жігерлік, таусылмас іскерлік құмарлық, бастамшылдық... [цит. Н.Ф. Феденко М. 1965 б.38-28] Қорыта келгенде американдықтардың еңбек жайында түсінігіне кіретін белгілердің көбісі немістердің еңбекқорлық жайындағы түсінігіне сәйкес келмейді. Айқын ұйымдастырушылық қабілет, жағдайға қарай лезде икемдену сияқты американдықтарға тән бұл белгілер еңбекқорлықпен тәртіптілігі үйлескен немістер үшін бұл лакундандырылған болып табылады.

Ерекше айта кететін жайт бұл – «өзара рефлексивті» характереологиялық лакундар тобы, олар белгілі бір мәдениет иегерін өзі жайындағы көзқараспен түсініктерін көрсетеді. «Өзі жайындағы» түсінік ұлттың өзін-өзі елестету лакуны басқа ұлт адамының елестете алмайтын халық мінезінің негізін тереңірек түсінуге арналады. Мысалы, шетел азаматына фин ұлтының мінезін толық суреттей алатын «сису» сөзін түсіну қиынға түседі. Бұл сөзді сөздік былайша түсіндіреді: Өмірлік күш қоры, жансебілдік, ұстамдылық,

өзін-өзі билеушілік, ержүректік, батырлық, тапқырлық. [цит. О.Кучкин «Зеленый цвет – цвет надежды.// Театр – 1981 б. 40.28].

Ключевые слова: язык, культура, стереотип, лакуны, межкультурная коммуникация.

Kew words: language, culture, stereotype, lacunae, intercultural communication.

1. Гоголь Н.В. Таңдамалы шығармалар. М., 1984.
2. Текст как явление культуры. Под ред. Антипова Г.А. и др. Новосибирск, 1989.
3. Садохин А.П. Введение в теорию межкультурную коммуникацию. М. 2005ж.
4. <http://www.yandex.ru>
5. <http://www.countries.ru>

УДК 394/395+18

ӨСІМДІКТЕР МЕН ЖАНУАРЛАР БӨЛІМІН ОҚЫТУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ҰҒЫМДАР

Н.А. Бекенова – доцент, б.ғ.к.,

А.Ж. Макеева – аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Резюме

Эта статья посвящена актуальной проблеме внедрения достижений этнопедагогической науке в учебный процесс школы (непосредственно на уроках биология). Используя средства народной педагогики можно усовершенствовать и дополнить методику преподавания многих разделов естественного научного цикла.

Summary

It the article is sanctified to the issue of the day of introduction of achievements to the ethno pedagogical science in educational process schools(there is biology directly on lessons). Using facilities of folk pedagogies it is possible to perfect to add methodology of teaching of many divisions of natural scientific cycle.

Қазақстан Республикасының Елбасы Н.Ә. Назарбаев 1999 жылды «Ұрпақтар бірлігі мен сабақтастығы» деп жариялауында үлкен мән бар. Өйткені егемен еліміздің әрбір азаматының бойында халқымыздың қалдырған асыл мұраларына деген ынта- жігері ерекше орын алу керек. Ата- бабаларымыздың тағылымы мол өнегелі өсиеттерін, терең даналық ой-пікірлерін, асыл қасиеттерін жас ұрпақтарды тәрбиелеуде үнемі үлгі өсиет етіп пайдалануымыз шарт.

Халқымыздың тағылымы мол мұраларының бірі – ғасырлар бойы жинақталған табиғатты аялау дәстүрі екендігін ерекше атап өткен жөн.

*Бабалар табиғатты аялаған,
Малын бағып, бауырын саялаған.
Табиғатты «Ана» деп ардақ тұтып,
Қамқорлығын ешқашан аямаған...*

(Р. Сәтімбеков)

Әр халықтың өскен ортасы, кіндік қаны тамған туған жерінің барлық қадір-қасиеті оның тұла бойындағы адамгершілік ақыл-ой парасатымен үнемі тамырласып, әрі тағдырласып жатады. Қазақ халқының ұғым түсінігінде ең бір қымбат та қимас сөз – «Туған Жер» деген ұғыммен үндесіп тұрады.

*Туған жерді Анам демей не дейін,
Туған жерді панам демей не дейін.
Туған жермен асқақ менің ән – жырым
Туған жермен асқақ менің мерейім.*

(Ж. Молдағалиев)

Халқымыздың табиғатқа етене жақын болуына тарихи қалыптасқан өмір салты да әсер еткен. Халық өзін табиғаттың бөлінбес бір бөлшегі деп есептеп, оны аялауға, оған мейірімділік көрсетуге ерекше мән берген. Қазіргі кезде өзіміз иелік етіп отырған кең байтақ жерді бабаларымыз аттың жалында, түйенің қомында жүріп білектің күшімен, найзаның ұшымен қорғауы, сақтап қалуы тарихта теңдесі жоқ ұлы ерліктің белгісі.

Біздің қазіргі кезде ауызымыздан күнделікті тастамай айтып жүрген экологиялық мәселелерімізге қазақ халқы ертеден – ақ ерекше мән беріп, тіршілік – әрекетін соған сәйкес жүргізе білген. Күнделікті тұрмыс – тіршілігінде табиғаттың барлық жанды, жансыз туындыларына қиянат көрсетуге қарсы тұрып, «обал», «сауап» деген ұғымдарды кейінгі ұрпақтарына ұлағат етіп қалдырған.

Әрбір жеке табиғат байлықтарына және оның дара туындыларына да арнайы айтылған экологиялық тыйым сөздер де халық арасында кеңінен таралған. Ондай тыйым сөздердің тәрбиелік мәні өте зор.

Мысалы, күнделікті мұқтаждығымызды өтеп жүрген, ауыз судың тазалығын сақтауға арналған тыйым сөздерге «суға түкірме», «суды ылайлама», «өзің әшетін суға өлген ит тастама», «бұлақ көрсең көзін аш», т.б. жатады.

Жер бетінің сән берер сәулеті мен бағалы байлық дәулеті деп есептелінетін жасыл желекке, орман – тоғайға қатысты тыйым сөздер көп. Мысалы, «көк ті жұлма», «көкті таптама», «құраққа орақ салма», «орманды өртеме», «жалғыз ағашты кеспе», т.б. Жан – жануарларды аялау, қорғау, мейірімділік көрсету жайлы да тыйым сөздер көптеп кездеседі: «құмырсқаның илеуін бұзба», «өрмекшіні өлтірме», «аққуды атпа», «ұларды шулатпа», «жаралы аңға оқ атпа», «ұяны бұзба», т.б.

1998 жылы 17 – наурызда Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың Алматы қаласында өткізген республикамыздың өнер, мәдениет және ғылым саласындағы шығармашылық зиялы қауым өкілдерімен кездесуінде туған жер мен ел тарихына терең мән бергенін еске сала кеткеніміздің артықшылығы жоқ. Ол: «Әрбір азамат тарих қойнауына ойша тереңдеу арқылы өзінің ата – баба қалдырған осындай кең байтақ жердің лайықты мұрагері болуға ұмтылсын», - деген сөзі Қазақстанды туған жерім, өскен елім деп есептейтін аразаматқа бұл терең ой салып, толғандыру қажет.

Халқымыздың біртуар асыл перзенттерінің бірегейі Мұхтар Әуезов өзінің 1918 жазылған шағын мақаласында: «адамға қорек беретін – табиғат; адамның тұрмысын, кәсібін, жан сипаттарын һәм түрлі түрге салатын табиғаттың шарттары; әр халықтың мінезі, қылығы, салты, пейілі, талабы, жігері өз маңайындағы табиғат әсерінен пайда болады» - деп дөп басып айтқан.

Қазіргі қолда өсіріліп жүрген жылқының арғы жабайы тегі – тарпан, керқұлан, құлан деп есептелінеді. Жылқыны алғаш адам баласы жаугершілік заманында мініс көлігі ретінде қолға үйреткен болу керек. Жылқыны ең алғаш қолға үйретілген негізгі отаны – Шығыс Еуропаның оңтүстік далалы аймағы, Орталық Азия мен Қазақстан алқабы деп саналады.

Қазіргі кезде жылқының 250 –ден астам түрлі тұқымы қолда өсіріледі. Мүшелік жыл санауымызда киелі жетінші жыл – жылқы.

*Он екі жыл бір мүшелді құраған,
Бұрынғылар «жылың не?» деп сұраған.
Әрбір жылдың өзіне тән сыры бар,
Зейін қойып білу керек мұны адам.
Жаныма жақын балған бала күннен,
Жылқы сырын ежелден дала білген.
Төрт түліктің төресін таңдап алып,
Елі мен жерін қорғап бабам мінген.*

(Р. Сәтімбекұлы)

Жылқы жайында Қасиетті Құранда да арнайы Ғадият сүресі бар. Пайғамбарымыз Мұхаммедтің (с.ғ.с.) 399 – хадисінде «қой – береке, түйе – қадірлі, ал жылқының жолына қияметке шейін жақсылық төселіп қойған. Олар – қызметшілерің, достарың. Оларға жақсылық жаса. Егер оларды қиыншылық жағдайда көрсең көмектес!» - деген адамды имандылық пен мейірбандылыққа жетелейтін ұлағатты сөздері бар.

*Шоқпардай кекілі бар, қамыс құлақ,
Қой мойынды, қоян жақ, бөкен қабақ,
Ауыз омыртқа шығыңқы майда жалды,
Ой желке, үңірейген болса сағақ.
Тығылмай, әм сүрінбей жүрдек көсем,
Иек қағып, еріліп жүрсе әсем.
Шапса жүйрік, мінсе берік, жуан жуас,
Разы емен осындай ат мінбесем!*

(Абай)

Жылқыға тікелей қатысты қанатты сөздер, мағынасы терең теңеулер, мағлұматы мол мақалдар, нақтылы айтылған нақылдар халқымыздың сөз байлығында кеңінен орын алған. Батырлардың сенімді серігі, адал ақылшысы, қиындықтан құтқарушы досы ретінде де дастан – қиссаларда жылқы жайлы ерекше атап көрсетіледі. Қобыланның – «Тайбурылы», Ер Тарғынның – «Бозтарланы», Қамбар батырдың – «Қарақасқасы», Төлегеннің – «Бозжорғасы», Ақан серінің – «Құлагері», т.б. Сондықтан да «ат ер жігіттің тербелген бесігі, батырдың ұшар қанаты, мұратына жеткізер асыл арғымағы» ретінде көбірек айтылады.

«Ер жүректісінен, ат жүректісі жақсы», «Тұғырдан тайған тайраңдамас, тұлпарын сатқан сайрандамас», «жабағы – тайды қорлама, жаз шыққанда ат болар», «мінген атың болдырмай, мәрелі жерге жеткізсе, қанат емей немене!», «ер белгісі – құнында, зер белгісі – пұлында, шын сейістер ат қояр, желіде тұрған құлынға», «құлын көбеймей – ұлтың өспес», т.б.

Жылқыны ауызға алғанда халқымыздың жылқымен байланысты ұлттық ойындары – көкпар, қыз қуу, аламан бәйге, т.б. еріксіз еске түседі.

*Бала күннен тартып мінсең ат жалын,
Онда сенің көкірегің от жалын.
Білдің онда не екенін бәйгеңің,
Бұл өмірде жарыс емес қай күнің.*
(Т. Айбергенов)

*Жалындап жүр жанарында от барда,
Бұл өмірде одан артық бақ барма?
Халқымызда азаматтар көп болсын,
Атой салып, ат қосатын көкпарға!*
(Р. Сәтімбекұлы)

Жылқы жылы халық ұғымында елге жайлы, жерге құт әкеледі деген сенімге негізделген. Жылқы жылының жазы ыстық, желді, жаңбырлы, ал қысы суық, боранды болады. Егін бітік өсіп, мол өнім береді, ел молшылыққа кенеледі. Жылқы жылы туғандар өте дарынды болып келеді, бұл жылы туылғандардың мінезі де жайдары бірақ кейде көбірек сөйлегенді ұнатады. Олар өз істеріне тиянақты, әрі ақылды болады. Істейтін істерін алдын ала жоспарлап қояды.

Жылқы малын өсірудің қыр – сырын бабаларымыз өте жақсы білген және өздерінің өмірлік тәжірибесін ұрпақтарына өсиет етіп айтып отырған. Бұрынырақта Албан елінен шыққан Қалыбек деген бабамыз мыңдаған қаракөк, көкшұбар жылқы тұқымдарын сұрыптап өсіріп отырған деген аңыз бар. Абыз қарт жылқыларды түр – түсіне, жас кәрісіне қарай бөліп, іріктеп баққызған. «Мал баққанға бітеді, жылқыны кумай жайып бақ, теріскейді тебіндетпе, күзде жегіз, ойдан бастап қырға шық, күнгейді төлдетуге сақта», - деп үнемі ескертіп отырады екен. Бұл қарттың айтуынша жылқының бес серті бар: «Жабағымда еміз, тайымда тарта мін, құнанымда құрта мін, дөненімде дөңкит, бестімде бәйгеге қос, бәйгеден келмесем басымды кес» - деп үнемі ескертіп отырады екен.

Бабаларымыз балаларын жинап алып айтатын өсиеттерінде:

*Өрендерім естеріңе ұстаңдар;
Бесікте балаң болсын.
Белдеуде бесті атың болсын
Бестіге балаң ие болады,
Есті еліне ие болады – дейді екен.*

Халқымыздың тарихы да, өмір салты да төрт түлікпен тікелей байланысты. Байтақ Сарыарқадай далада төрт түлігі сай, көңілі жай, жегені құрт пен май, халықтың бар дәулеті, даласының сәулеті де – мыңғырған малына сай еді.

Даламызда кейбір ойланбай істелінген істердің жылқыға тигізген кесірі тарихтан белгілі. «Тың игеру» деген жалаң ұранмен төрт түлікке жайлы шұрайлы жерлер тілімденіп жыртылды. Жылқы малына деген немқұрайды қараудың салдарынан даламызда жылқы саны да күрт азайды. Жылқы тағдыры толғантқан ақын Кеішлік Мырзабеков өзінің «Боз бие» деген өлеңінде тың игерудің тбиғатқа тигізген кесірін жылқы мінезі арқылы айқын көрсете білген:

*Нағашы ауылымның арасы бір – ақ қыр,
Қозы – лағы қосылған шүйгін қырат бұл.
Тың көтерген жыл төбенің түбіт көдесін,
Тарап әкетті тарақ табанды – трактор...
...Боз бие біздің қырға өруші еді желдесе,
Қыр беруші еді, құнары тасып селдесе,
Анам айтты: «Іімейді депбұл жануар,
Көдесін қырдың бір мезгіл қажап келмесе».*

Халқымыздың жылқыға деген жүрек жылуын, сүйіспеншілік сезімін, жанашырлық жақындығын ұрпақтардың санасына сіңіріп, ұлтжандылық рухта тәрбие берейік.

Көшпелі халықтардың тұрмыс тіршілігі ежелден – ақ табиғат аясында өткендіктен олардың қоршаған табиғи орта туралы дүниетанымы табиғатпен өте тығыз байланысты екені белгілі. Қазақ халқының табиғат құбылыстары, оның жеке байлықтары, оларды ұқыпты пайдалана білуі туралы тарихи дәуірлерде қалыптасқан қорытынды тұжырымдары мен экологиялық ұғымдары көптеп кездеседі. Осындай танымдық әрі тәрбиелік мәні бар ұғымдардың көпшілігі жабайы сүтқоректі жануарларға арналған. Жабайы сүтқоректілердің кейбір түрлері бағалы терісі және басқа өнімдері үшін ауланса, екінші бір тобынан қорғану қажет болды. Әрбір жануардың қандай табиғи орта жағдайларында тіршілік ететіндіктері, таралуы, көбеюі, табиғаттағы және адам өмірінде қандай маңыз атқаратындығы туралы сан ғасырлар бойы бақылауларынан орынды тұжырым қорытындылар жасап отырды [46,49].

Өлкеміздің кең байтақ аудандарына саяхат жасаған жиһанкездер, ғалымдар және зерттеуші мамандар

өз еңбектерінде қазақ халқының жабайы жануарлар жайлы түйген ой тұжырымдары мен қорытындыларының ғылыми дәлдігіне таңырқап, ерекше атап өткен.

Қазақстанның әртүрлі өңірлерінде арнайы ғылыми зерттеулер жүргізіп, еліміздің солтүстігінен оңтүстігіне қарай 1947 және 1948 жылдары екі рет автокөлікпен аралап, зерттеу материалдарын жинаған орыстың көрнекті зоолог ғалымы Александр Николаевич Формозов (1899 -1973) қазақ халқының жабайы жануарлар туралы ұғымдарының мол екендігіне ерекше мән берген. «В жизни казахского народа дикие животные издавна играли большую роль... Поэтому зоркие глаза казахов всегда внимательно следили за жизнью природы; их народная мудрость накопила много интересных обобщений и выводов... К сожалению, зоологические знания казахов до сих пор использовались недостаточно».

Қазақ халқының өмірінен кейбір жабайы жануарлардың тіршілік әрекеттерінің биологиялық және экологиялық ерекшеліктері жайында көптеген құнды деректерді кездестіруге болады. Мұндай бағалы тұжырым қорытынды ұғымдар көбіне халық өмірінде ерекше орын алған жабайы жануарлар көптеп кездеседі. Осындай түрге кемірушілер отрядына жататын құндызды (бобр) ерекше атап өткен.

Құндық – ерте кездерде Қазақстанның батыс, солтүстік, шығыс, оңтүстік – шығыс және орталық аймақтарында кеңінен таралған. Оны жергілікті тұрғындар өте бағалы терісі мен «құндыз қайыры» үшін көптеп аулаған.

«Құндық» және «құндыз қайыр» деген сөздер XI ғасырда өмір сүрген ғұлама ғалым Махмұт Қашқаридың «Түрік тілінің сөздігінде» кездеседі.

Ертеде Қазақстан аумағына саяхат жасап, ғылыми зерттеулер жүргізген ғалымдар жергілікті тұрғындар «құндыз» - деп орысша «бобр» деген жануарды атайтындығы туралы жазба тарихи деректер көп кездеседі. Мұндай пікір қазақ халқының салт – дәстүрлерін өте жақсы білетін этнограф ғалым Г.Н.Потанин (1835- 1920) еңбектерінде де нақты атап көрсетілген.

«Құндыз – суда, құлан –қырда» деген мәтел әрбір жануардың мекен ететін табиғи орта жағдайын айқын көрсетіп тұр. Қазақстан аумағында 40-қа жуық жер – су атаулары кездеседі және мұндай атаулар өзендер мен көлдерге қатысты қойылған. «Құндызды аулама, аққуды атпа» деген тиым сөз, құндызды көп аулаудың зиян екенін аңғартады. Құндыздың ұрпағы –«құнай» деп аталады.

Еліміздің Каспий теңізінде кездесетін ескекаяқтылар отрядына жататын түр – каспий итбалығы. Оның да тіршілік әрекетіне қатысты ұлттық ұғымдар бар. Табиғаттағы итбалық тіршілігі мен табиғат құбылысының арасындағы мұндай заңды байланыс «итбалықтың кіндік кесері» деп аталады.

Кез – келген жеке мамандықтың шыңына шыққан маман өзінің өмірлік бағыт – бағдарын мектеп жасынан бастап таңдайды да, осыған сай кәсіптік білім алады, маман болады.

Қазақстан Республикасының териофаунасын зерттеу, сақтау мен пайдаланудың зерттеушілері мектепте оқып жатыр. Міне, солардың аңдарды зерттеуге қызығушылығын тудыруда және осы сала бойынша табиғи қабілетін оятуда мектепте биология пәндерін оқыту барысында халықтық педагогиканы, әсіресе жұмбақтар мен мақал – мәтелдерді пайдаланудың мәні зор.

Халық мұрасының бір саласы болып есептелетін жұмбақтар мен мақал мәтелдер ұлттық педагогиканы жүзеге асыруда ауыз және жазба әдебиетінің аса қолайлы жанрының бірі. Өйткені аңдар туралы жұмбақтарда белгілі бір жануар немесе оның әрекеттері астарлы түрде белгіленеді. Сондықтан сабақ үстіндегі оқушылардың назарын жаңа материалға аудару және оны тұрақтандыру, әсерлендіру, сезімдік қабілетін көтеру, байқампаздығы мен қызығушылығын арттыру жаңаны білуге ынталандыру, яғни ақыл – ой қызметінің белсенді қалпын болдыру үшін астарлы сөзжұмбақ айрықша орын алады.

Мысалы: «түйе ерін, есек құлақ, бөкен санды, жылқы құрсақ, бадырақ көзді, жүні жұмсақ, аңыздық аты оның қорқақ», «құрылысы мен тіршілігі әрқалай екі миллион өсімдік пен жануар, бірімен бірін шатастырмай тауып ал», «41 белгіден екеуін таңдаған жыртықшы «ең кіші» ол қандай аң?», «аса күшті, аса мықты жыртықшы, 42 тісі бар, күлкі үшін айтамын ол «ең кіші» аң, ұйқтап жатыр қар жауғалы інінде, ойлап – ойлап оның атын шешіп ал», «терісі бар инелі, балаларға сүймелі қорыққанда доп болады, жегіштерге жоқ болады», «аты жұпар, заты тышқан, бір кезде елімізде көзден ұшқан, терісі оның былғары, жылы киім болды соғыс жылдары», «бармақтай ғана бойы, насекомдар болады оның тойы, бір жарым жыл өмірі, мешкейлікпен көңілді». Міне осындай жұмбақтарды оқу – тәрбие процесінде пайдалансақ, оқыту мен білім беру процесін біршама табысты етеді.

Қазақстан табиғаты алуан түрлі өсімдіктерге бай. Олардың көбі дәрілік өсімдіктерге жатады.

Дүние жүзіндегі барлық дәрілердің шежіресіне көз жүгіртсек, жүрек ауруларын емдейтін дәрілердің - 80%, қақырық түсіретіндерінің - 73%, қан тоқтататын дәрілердің - 60% тек өсімдіктерден жасалады. Соңғы жылдары халықтың мәдениеті артқан сайын жиі қолданылатын дәрілерді дәрігермен келіспей өздігінен алушылар саны көбейіп кетті.

Қазақстанның Оңтүстік өңіріндегі киелі Арыстанбаб жерінде, Отырар ауданының «Шеңгелді» елді мекенінің сортаң топырақты далаларында өзінетән емдік қасиеті бар дәрілік өсімдіктер бар. Қазақстан аумағының көп жеріндегі дәрілік өсімдіктер барынша аз зерттелген. Әсіресе, олар шөлді және шөлейтті жерлерде көп кездеседі. Ол жерлерде басқа ешбір аймақта кездеспейтін құнды дәрілік өсімдіктер бар екені даусыз. Қазақстан аумағында өсетін дәрілік өсімдіктерді дәрігердің бақылауынсыз пайдалану денсаулыққа зиян.

1. Мухамбаева А.Х. *Национальные обычаи и традиции казахского народа и их влияние на воспитание детей и молодежи.* - Москва: 1974. – 182с.

2. Р. Сәтімбеков, Ө. Мұстафаев *Табиғатты ұлы ана деп сана да жүрегіңмен ұл қызыңдай аяла.* – Алматы: Полиграфия сервис и К, 2004.-109 б.

3. Қ.Қайым, Р. Сәтімбеков, Ә. Әметов, Ж. Қожантаева *Биология. Жалпы білім беретін мектептің 7 – сыныбына арналған оқулық.* Алматы: Атамұра, 2003. – 240б., суретті.

4. Измайлов А.Э. *Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана.* - Москва: Педагогика, 1991. – 254 б.

ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО И ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Т.Б. Кенжебаева – докторант КазНПУ им. Абая

Түйін

Бұл мақалада автор педагог тұлғасының интегралды сипаттамаларының бірі ретінде оның кәсіби дамуын негіздейтін-педагогикалық креативтілікті қарастырады. Болашақ мұғалімдерде педагогикалық креативтіліктің даму қажеттігі әлеуметтік өзара әрекет жағдаяттарының күрделенуімен, кәсіби іс-әрекетте мамандарға деген талаптардың жоғарлауымен байланысын сипаттайды.

Зияткерлік және шығармашылық әлеуетін белсенді қолданатын, жана формация мұғалімін даярлау қажеттілігін негіздейді.

Summary

The author substantiates the necessity of teaches training with new formation, using as intellectual and creative potential in professional activity. Future for teachers pedagogical creative necessity development social mutual circumstances of attempt difficult, requirements, that said on professional act to the specialists, characterizes connection to promote.

Activist apply, new teacher of structure Intellectual and creative potency founds necessity cooking.

Современное общество предъявляет к человеку всё более высокие требования. В условиях роста социальной конкуренции молодому человеку необходимо уметь творчески применять те знания и навыки, которыми он обладает; уметь преобразовать деятельность таким образом, чтобы сделать её как можно более эффективной. Для того, чтобы быть востребованным в современном обществе, необходимо превносить в него новое своей деятельностью, т.е. быть «незаменимым». А для этого, что очевидно, деятельность должна носить творческий характер.

Наше время – это время перемен.

Сейчас нашей республике нужны люди, способные принимать нестандартные решения, умеющие творчески мыслить.

Получается, что все должны стать творцами. Пусть одни в меньшей мере, другие в большей, но обязательно все. Природа, все знают, не щедра на таланты. Они как алмазы, встречаются редко. ...

Новое осмысление задач подготовки педагогов выявляет противоречие между существующими традиционными подходами в подготовке специалиста и насущной потребностью развития творческой личности педагога в профессиональном обучении. Глубинные проблемы современного общественного развития не могут затрагивать проблему способностей и творчества. Помимо интеллектуального потенциала педагога особую значимость приобретает его способность решать нестандартные, творческие задачи. Это требует усиления творческой составляющей образовательного процесса в профессиональной подготовке специалиста [1].

Современный специалист, независимо от профиля своей подготовки, должен принимать социально значимые решения, в том числе нестандартных ситуациях, которых с учетом сегодняшних социально-экономических условий становится все больше. Это требует усиления социально-психологической составляющей образовательного процесса.

Обозначенные факторы привели к необходимости замены репродуктивно ориентированного профессионального образования личностно творчески ориентированным. Особую значимость в таком образовании приобретают инновационные подходы, наиболее полноинтегрированные в креативной образовательной технологии.

В рамках личностного подхода профессиональное развитие будущего педагога понимается как рост, становление, интеграция и реализация профессионально значимых личностных качеств и способностей, профессиональных знаний и умений, но главное – как активное качественное преобразование студентами своего внутреннего мира, приводящее к принципиально новому его строю и способу жизнедеятельности - творческой самореализации в профессии [2].

Ведущими психолого-педагогическими деямивучебно-воспитательномпроцессе становятся:

- 1) развитие профессионального мышления будущих учителей;
- 2) ориентация жизнедеятельности высшего профессионального образовательного учреждения на выработку у студентов позиции самостоятельного и ответственного принятия решения в условиях свободы выбора.

Разработка базовой психологической модели человека (Ф.Н. Гоноболин, В.А. Кан-Калик, С.В. Кондратьева, Е.А. Климов, В.А.Крутецкий, Н.В. Кузьмина, Н.Д. Левитов и др.) обосновывает актуальность формирования целостного психологического облика профессионала и его личностного и творческого потенциалов. Однако целостного представления о структуре личностного потенциала и творческих возможностях специалиста, путях и психологических механизмах и хранения в педагогической психологии нет. Исследования интеллектуальной креативности, как известно, имеют большую историю и связаны с именами многих ученых, таких как Б.Г. Ананьев, П.Я. Гальперин, В.Н. Дружинин, А.Г. Ковалев, В.А. Крутецкий, А.М. Матюшкин, Н.С. Лейтес, Я.А. Пономарев, С.Л. Рубинштейн, Б.М. Теплов, О.К. Тихомиров, Н.Б. Шумакова, М.А. Холодная, В.С. Юркевич и другие. Большой вклад в разработку разных аспектов данной проблемы внесли зарубежные психологи М.Воллах, Дж.Гилфорд, С.Медник, В.Смит, Р.Стернберг, П.Торренс, К.Тейлор и другие.

На этом фоне ситуация с исследованием других видов креативности: социальной, личностной, профессиональной оказалась более сложной. В отношении профессиональной креативности исследования практически отсутствуют. Наиболее близкими к профессиональной креативности являются понятия «профессиональный потенциал, личностно-профессиональный потенциал» (М.Л.Воронцов, 2003), «профессиональный потенциал педагога» (И.П. Подласый, 1993), «профессиональная компетентность» (Л.Н. Захарова, Н.В. Кузьмина, В.Н. Куницына, А.К. Маркова), «профессиональная компетенция» (Т.М.Сорокина, 2002), «педагогическая креативность» (Е.Е. Щербакова, 2000) [3].

Отдавая должное накопленным в психологии научным данным, раскрывающим специфику и особенности профессионально-педагогической деятельности, ее структуру и психологические механизмы, мы считаем вполне обоснованным стремление к построению новой системы подготовки современного педагога, в основе которой лежит развитие интегральных характеристик его личности. Одной из интегральных характеристик личности педагога, обуславливающей его профессиональное развитие, является *профессиональная креативность*. От уровня ее сформированности в большей степени зависит эффективное решение педагогом повседневных задачи направление его развития в профессии педагога.

Значимость развития профессиональной креативности будущих специалистов обусловлена усложнением ситуаций социального взаимодействия, повышением их нестандартности, усилением требований к специалистам в рамках профессиональной деятельности. При этом очевидна недостаточная теоретическая разработка вопросов, касающихся понятия профессиональной креативности, ее структуры и этапов развития; налицо недостаточная методическая разработанность данной проблемы; отмечается растущая потребность в новых специалистах, способных активно использовать творческий потенциал в профессиональной деятельности в решении проблем, связанных профессией. Все это определяет высокую социальную, научную и практическую актуальность нашего исследования.

Теоретические положения по проблеме развития творческих способностей выводили в своих трудах ученые: Б.М.Теплов, Р.С.Немов, С.Л.Рубинштейн, А.Н.Лук, Я.А.Пономарев и многие другие.

Особенностям становления личности подростка, их влиянию на процесс развития творческих способностей были посвящены работы И.Ю. Кулагиной, Н.С. Лейтеса, Р.С. Немова, Л.С.Выготского.

С педагогической точки зрения эту проблему исследовали И.Я. Лернер, Н.С. Щуркова, В.А. Левин, А.А. Мелик-Пашаев.

Разные ученые по разному определяют творчество. По мнению известных американских психологов Дороти Сиск и Сандры Кейплан творчество это:

- социальное явление, связанное с преобразованием мира;
 - процесс, направленный на открытие мира и самого себя.
 - преобразующая деятельность, в результате которой создается новое и одновременно ценное;
- ключевое слово – *новизна* [4].

Творчество не дар природы, а приобретенное через трудовую деятельность свойство.

Именно преобразующая деятельность, включение в неё и являются необходимым условием развития способности к творчеству.

Учеными доказано, что любой ученик способен к творческой деятельности, поэтому учителю необходимо уметь организовать такую деятельность, которая побуждала бы каждого школьника к раскрытию своей креативности (творческих способностей).

Основная цель образования сегодня - создание адаптивной окружающей среды для развития природосообразных качеств личности. Результаты академических знаний – все менее и менее важный показатель образования.

Другой способ развития творчества основан на дифференциации по широте и глубине изучаемого материала. Это так называемая обогащенная программа обучения. Однако, лишь повышение уровня сложности и увеличение количества материала не способствует созданию оптимальных условий развития одаренности. Нужно иное, качественно новое содержание образования, специальные программы обучения и развития творческого потенциала, формирование лидерства, умения общаться и других качеств, способствующих в будущем социальной реализации творческой личности.

Обо всем этом говорит нам педагогическая теория, это мы должны знать, изучать, применять на практике.

Как на сегодняшний день на практике реализуется цель – развитие творческого потенциала?

Эта цель на практике реализуется в основном с помощью внедрения в учебно-воспитательный процесс современных технологий обучения, создание дифференцированного, личностно-ориентированного процесса обучения (это и система индивидуальной работы, обучение спецдисциплинам по авторским программам, участие в научно-исследовательской работе с привлечением интеллектуального потенциала лучших преподавателей, ибо воспитать творческую личность может только педагог-творец).

Развитие творческих способностей осуществляется, прежде всего, посредством развития творческого потенциала самого учителя, через совершенствование опыта его творческой деятельности, а также через становление у него личностного смысла по развитию творческих способностей воспитанников.

Еще, одним важнейшим фактором, влияющим на творческое развитие, столь важное для учащегося на любом этапе, является творческий подход самого преподавателя, в том числе и к процессу общения и контакта с учащимися, для чего педагог должен иметь немалые знания и обладать приёмами общения.

Педагогическое общение должно быть эмоционально комфортным и личностно развивающим. Профессионализм общения учителя состоит в том, чтобы преодолеть естественные трудности общения из-за различий в уровне подготовки, способности помогать ученикам обрести уверенность в общении в качестве полноправных партнеров учителя. Для педагога важно помнить, что оптимальное общение – не умение держать дисциплину, а обмен с учеником духовными ценностями. Общий язык с учащимися это не язык команд, а язык доверия.

На наш взгляд, педагогическое творчество должно рассматриваться как процесс решения педагогом бесчисленного ряда учебно-воспитательных задач в меняющихся обстоятельствах.

На практике сам учитель должен правильно понять цели обучения, а его творчество проявляется в умении приложить эти цели к своим условиям работы. Это, как показывает практика, требует учёта множества факторов. Естественно, это и уровень обученности и развития учащихся, и прогнозирование трудностей, и умение наметить перспективы развития для каждого ученика, то есть дифференциация целей, и преобразование и оригинальная формулировка задач на каждом этапе обучения.

Если говорить о применительно к содержанию обучения, то учитель должен прежде всего хорошо знать содержание учебника. Его творчество проявляется здесь в умении увязать предлагаемую ему тематику с ситуациями общения, то есть максимально приблизить учебный материал к жизни.

Индивидуальность понимается как уникальность, неповторимость каждого человеческого существа.

Человеческая уникальность самым тесным образом связана с проблемой творчества. Творчество предполагает новое видение, новый подход, новое решение, т.е. готовность к отказу от привычных стереотипов восприятия, мышления и поведения.

Человеческая индивидуальность всегда неповторима, а следовательно, само ее появление есть уже появление чего-то нового, и реализация уникальности каждой человеческой индивидуальности - это и есть творческий акт.

Таким образом, творческие проявления - это те проявления, в которых удалось реализовать свою уникальную индивидуальность.

Следовательно, педагогу, как и представителю любой другой профессии, желающему добиваться хороших результатов в своей деятельности, требуется хорошая квалификация, залогом которой может быть только постоянная работа над собой, т.е. развитие своего интеллектуального и творческого потенциала.

1. Дружинин В.Н. *Психология общих способностей*. М.: Латерна Вита, 1995- 150 с.
2. Митина Л.М. *Психология профессионального развития учителя: Автореф. докт. дис. М., 1995.*
3. Дружинин В.Н., Хазратова Н.В. *Экспериментальное исследование формирующего влияния микросреды на креативность // Психол. журнал, 1994. №4.*
4. Мясницев В.Н. *Психология отношений. Избранные психологические труды. Под ред. Бодалёва. М. – Воронеж. 1995, с. 356.*

ПЕРВЫЕ ВСЕМИРНЫЕ ПРОМЫШЛЕННЫЕ ВЫСТАВКИ И «ЭКСПО-2017» В АСТАНЕ

С.С. Киргизбекова – ст. преподаватель кафедры «Графики и дизайна» ХГФ КазНПУ имени Абая,
Б.Т. Найманов – ст. преподаватель кафедры «Графики и дизайна» ХГФ КазНПУ имени Абая

Түйін

Берілген мақалада осыған дейін сақталып келген халық шаруашылығы жетістіктерінің халықаралық көрмесін өткізудің кезеңдік дәстүрінің бастауы болған бірінші әлемдік өнеркәсіптік (немесе кейбір кездерде оларды сауда өндірістік деп атайды) көрменің рөлі мен мәні қарастырылады.

Және де халықаралық жоғарғы деңгейде өткізілетін іс шараның Астананың да жалпы Қазақстанның экономикалық және инфрақұрылымдық дамуына арналған көзқарастың маңызды тармағы болады.

Резюме

В данной статье рассматривается роль и значение первых всемирных промышленных (или, как их иногда называют, торгово-промышленных) выставок, которые положили начало традиции периодического проведения международных смотров достижений народного хозяйства, которые сохранились и поныне.

А также проведение столь представительного международного мероприятия станет важной вехой с точки зрения развития для экономического и инфраструктурного развития как Астаны, так и Казахстана в целом».

Summary

In this article the role and value of the first world industrial (or as them sometimes call, commerce and industry) exhibitions which traditions of periodic carrying out the international reviews of achievements of a national economy which remained and until now began is considered.

And also carrying out so representative international action becomes an important milestone from the point of view of development for economic and infrastructure development as Astana, and Kazakhstan as a whole".

Каждый месяц в наших городах открываются промышленные выставки товаров, услуг, новых технологий. Такие выставки теперь все стали международными, узкоспециализированными, с высоким уровнем организации и оснащения, высококлассной рекламой. Но всегда ли так было? Вспомним, как это начиналось.

Инициатором официального показа промышленных изделий стала Англия – первая страна капитализма, авангард новой экономической формации. Произошло это в 1756 году. Но эта выставка еще не была не только всемирной, но и международной. Первая всемирная выставка открылась почти через 100 лет – в 1851 году в Лондоне, когда стали очевидными необходимость расширения рынка и поиск новых потенциальных потребителей продукции стремительно возрастающей промышленности. Торжество новой техники называлось: «Великая выставка изделий промышленности всех наций 1851 года».

Для экспозиции выставки был специально построен архитектором Джозефом Пэкстоном грандиозный дворец из стекла и стали – Кристалл-палас (Хрустальный дворец). Именно здесь в выставочной архитектуре произошел сдвиг от живописности и украшения к инженерии, что стало главной тенденцией развития архитектуры XX века. Дворец стал эпохальным сооружением, предвосхитившим новые методы строительства.[1]

Н.В. Гоголь, имевший дар исторического предвидения, стал пророком, написав однажды: «Мне прежде приходила очень странная мысль. Я думал, что весьма не помешало бы иметь в городе такую улицу, которая вмещала в себе архитектурную летопись... Эта улица сделалась бы тогда историей»

развития вкуса, и кто ленив перевертывать толстые тома, стоило бы только пройти по ней, чтобы узнать все».[2] Такая улица, впервые сооруженная в 1851 году на Всемирной выставке в Лондоне, стала затем обязательной на промышленных выставках, преследуя просветительскую идею. Эти улицы, уменьшенных архитектурных копий стали называть АРХИТЕКТУРНЫМ МАСКАРАДОМ.

Мысль о создании детского городка развлечений «Диснейленд» в Америке родилась в середине XX века после того, как Диснею, художнику-мультипликатору и бизнесмену, попал в руки альбом «Парижская всемирная выставка 1900 года».

За 160 лет существования у МБВ появилось свое наследие:

Хрустальный Дворец в Лондоне; Эйфелева башня в Париже; Мост Александра III в Париже; Ротонда в Вене – павильон под самым огромным в мире куполом; Королевский Выставочный павильон в Мельбурне. [2]

Заявка города Астаны

10 июня 2011 года в Париже в штаб-квартире Международного Бюро Выставок ответственный секретарь МИД РК Рапиль Жошыбаев, национальный координатор проекта ЕХРО-2017, встретился с Генеральным секретарем МБВ г-ном Винсенте Гонсалесом Лоссерталесом. Во время встречи г-н Жошыбаев передал официальную заявку Республики Казахстан, подписанную Премьер-министром РК.

Таким образом, 10 июня Казахстан официально вступил в предвыборную борьбу за право проведения ЕХРО-2017 в г.Астане. До конца года Министерство экономического развития и торговли РК сформирует Заявочное досье, с концепцией, технико-экономическим обоснованием, планом проведения самой выставки и коммуникационной стратегией, инфраструктурными решениями по приему и безопасности гостей. По требованиям МБВ, за 3 месяца работы выставки Астана должна быть готова принять не менее 3-4 млн. человек и участников из 100 стран мира.

ЕХРО-2017 в Астане может стать первой международной выставкой, которая проводится в странах Центрально-Азиатского региона и СНГ.

22 ноября 2012 года в результате тайного голосования на 152-й Генеральной Ассамблее Международного бюро выставок в Париже столица Казахстана, набрав большинство голосов, опередила бельгийский город Льеж и была объявлена местом проведения ЕХРО-2017.

Глава государства в своем обращении отметил, что решение о проведении «ЭКСПО-2017» в Астане является историческим событием.

Выгоду от проведения ЕХРО 2017 в Астане получит каждый регион Казахстана – сказал Назарбаев.[3]

«Еще казахстанцы не осознали, что это самое большое достижение в международном плане Казахстана за годы независимости», - добавил он.

Президент отметил, что фактически весь мир выбрал Казахстан.

«Это станет поворотным пунктом для Казахстана начать совершенно новую страницу в экономическом развитии», - отметил Назарбаев.

Он пояснил, что все что будет построено в Астане для ЭКСПО 2017 станет лабораторией, научным парком, для внедрения новых технологий по всему Казахстану.

«Хочу подчеркнуть особую важность, ближайшие 5 лет весь мир будет говорить о Казахстане», - сказал глава Казахстана.

Для организации «ЭКСПО-2017» в Астане Казахстаном была предложена тема «Энергия будущего». Она направлена на поиск путей для качественных изменений в энергетике, включая, прежде всего, развитие альтернативных источников энергии и новых способов ее транспортировки.

- участок, расположенный в юго-восточной части города Астаны на пересечении улицы Шамши Калдаякова и кольцевой дороги К-1 в районе Гольф клуба.

Сенатор Касымов предлагает построить в Астане Диснейленд в рамках ЕХРО-2017

"Сейчас обсуждаемой проблемой стало, что будет после трехмесячной мировой эпопеи, после того, как ЕХРО-2017 завершится. Как один из вариантов, я предлагаю рассмотреть, кроме научных и образовательных и других значимых объектов, в целях увеличения посещаемости туристов, построить городок международного уровня для детей и родителей типа Диснейленд.

"Сейчас Диснейленд функционирует в США, Китае, Токио в Париже и все родители с детьми ездят туда специально.

Художники Казахстана внесут посильный вклад в «ЭКСПО-2017»

«От имени художников Казахстана поздравляем Вас с еще одной блестящей победой, ставшей результатом проводимой Вами политики! Мы гордимся тем, что выставка «ЭКСПО-2017» впервые будет проходить на территории СНГ, в Центрально-Азиатском регионе», - говорится в письме.

Как отмечают авторы письма, несомненно, это историческое событие даст дополнительный импульс развитию нашей страны. Эта победа еще раз подтвердит всему миру, что Казахстан является родиной новых технологий и идей, докажет, что наша столица сформировалась в качестве нового культурного центра.

К. Телжанов, С. Мамбев, А.Кайдар, Б.Мергенов, Б. Омирбеков, Д. Алиев, А.Аканаев, Б.Заурбекова, В.Сергебаев, А.Дузелханов, Б.Досжанов, Е.Туяков.

В адрес Президента Казахстана Нурсултана Назарбаева поступило поздравление от Президента Швейцарской Конфедерации Эвелин Видмер - Шлумпф, председателя Совета Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ, председателя Совета Федерации Федерального Собрания России Валентины Матвиенко и председателя Коллегии Евразийской Экономической комиссии Виктора Христенко, сообщает пресс-служба Акорды.

В своем поздравлении Э.Видмер-Шлумпф отметила значимость темы предстоящей выставки «ЭКСПО-2017» - «Энергия будущего».

«Нехватка ресурсов делает важным поиск альтернативных источников энергии. Верю, что «ЭКСПО» в качестве площадки для дискуссий и обмена опытом внесет важный вклад в решение этого вопроса», - подчеркнула Президент Швейцарской Конфедерации.

В.Матвиенко подчеркнула, что выбор Астаны – это международное признание успехов Казахстана за годы независимости. Также это свидетельствует о высокой оценке перспектив развития республики и всего Евразийского региона.

В рамках всемирной выставки ЕХРО-2017 в Астане, возможно, будет построен автономный город в городе, о котором Глава государства мечтает много лет. Этим секретом Нурсултан Назарбаев поделился в ходе интервью для представителей ведущих отечественных СМИ.

По словам Президента, город под куполом был бы уже построен, если бы не кризис.

«Под крышей будет город, люди будут жить зимой и летом не в морозах и жаре, а в хороших условиях. Представьте себе, это будет круг диаметром 200 метров, а в этом круге на площади будет все: школы, больницы, театры, магазины, парикмахерские, рестораны, кафе, все что нужно. Здесь можно будет передвигаться только по каналам, автомобилей не будет, а кругом будет жилье - дома и коттеджи. Люди, особенно дети, будут ходить в 30-градусные морозы, не одеваясь в теплую одежду», - рассказал Глава государства.[5]

По словам Президента, на этот круг будут нанизываться другие круги, и так может быть построен город с 10-15 тысячным населением.

«Когда я говорю, потом это делается, вы уже заметили, наверное. Давно я над этим работаю, и если бы не было кризиса, мы такой город уже построили бы. Но, кстати, по этой идее получился «Хан-шатыр», как приближение к этому. «Хан-шатыр» это первая ступень, второй ступенью станет то, о чем я сказал», - добавил Н.Назарбаев.[5]

К ЕХРО-2017 Астану полностью оснастят видеокамерами.

К проведению ЕХРО-2017 вся Астана будет как на ладони. В столице не останется ни одного укромного уголка, где бы горожане не попали в объектив видеокамер.

Вскоре появится и новый специальный центр управления системой видеонаблюдения. «Всевидящее око» уже есть во многих жилых домах столицы.

В начале декабря Глава государства поручил расширить систему видеонаблюдения. Каждый уголок города должен быть под контролем, как за рубежом.

Нурсултан НАЗАРБАЕВ, Президент Республики Казахстан:

- Полностью обеспечить город видеонаблюдением, чтобы каждый человек был виден как в Монако или как в Лондоне. Вот это надо успеть сделать к ЕХРО-2017.

«Тотальная слежка» установлена на дорогах, в торговых центрах и прочих местах скопления людей. Теперь «всевидящее око» следит и за порядком в жилых домах. Более того, каждая камера будет сама распознавать нарушителя. Участники проекта «Безопасный город» пообещали, что видеофиксаторы работают через пару месяцев.

Алибек ИСЕНОВ, участник проекта:

- Камера с функцией биометрии, распознаванием человеческого лица и отслежки. Функции такие: если человек передвигается и совершает какие-то неординарные действия, скажем резкие движения, то она фокусирует свое внимание и начинает слежение за ним. И, соответственно, если человек оставил какой-то предмет или коробку, то камера увеличивает его.

Сеть с оптическим волокном уже раскинулась по всей столице, всего порядка 150 км. Осталось

подключить только цифровые камеры. Своей очереди дождались пока около 30 домов. Это число планируется довести до тысячи. И уже после все камеры будут соединены с оперативным центром управления. Кстати, стоит такое удовольствие 400 тенге в месяц. Впрочем, жильцов это вполне устраивает.

Президент авиакомпании «Эйр Астана» Питер Фостер заверил, что компания основательно подготовится к принятию гостей выставки «ЭКСПО-2017», которая пройдет в Астане. «К 2017 году авиакомпания планирует иметь в своем флоте уже 33 самолета. В этом же году мы планируем осуществить приемку двух новых Боингов 787 для маршрутов дальней протяженности. То есть на тот момент (проведение ЭКСПО – прим. агентства) флот у нас уже будет довольно значительных размеров, и мы будем уверены, что сможем удовлетворить все потребности наших гостей», - сказал Питер Фостер, отвечая на вопрос журналиста.

Напомним, 22 ноября в Париже путем тайного голосования Астана выиграла право провести международную выставку ЭКСПО в 2017 году. Из 148 государств, участвовавших в голосовании, - за Астану проголосовали 103, бельгийскому Льежу досталось 44 голоса

С прицелом на ЭКСПО-2017

Четвертый региональный Фестиваль национальных кухонь впервые прошел в ресторанно - гостиничном комплексе «Жеке Батыр», на базе которого академией «Кокше» создана первая в Казахстане Высшая школа туризма и гостеприимства.

Открыли фестиваль президент Ассоциации кулинаров РК, судья международного класса, обладатель высшей кулинарной награды России «Знак достоинства» Елена Машинская и ректор академии «Кокше» Жанат Касымов.

– Мы проводим сегодняшний форум с дальним прицелом на ЭКСПО-2017, – подчеркнул председатель оргкомитета фестиваля, заместитель начальника областного управления туризма, физкультуры и спорта Шынарбек Батырханов. – Всех нас воодушевила блестящая победа Казахстана, нашей любимой столицы Астаны. И к этому событию огромной политической важности мы активно готовимся уже сегодня.[6]

«Данная выставка по инициативе комитета туризма министерства индустрии и новых технологий в преддверии ЕХРО-2017 является нашим большим шагом к созданию в Казахстане уникальной сувенирной продукции, развитию изделий мастерских наших ремесленников. Мы считаем, что без хорошей сувенирной продукции развить туризм, встречать гостей невозможно», - сказал начальник управления регионального развития и инфраструктуры туризма МИНТ РК Тугельбай Бекбергенов.

Вместо некачественной продукции из Узбекистана, Кыргызстана и Китая отныне, по его словам, на прилавках появятся товары отечественных мастеров, отражающие самобытность и культуру казахов.

«Честно говоря, на сегодняшний день этнографический туризм не развит сполна, поэтому стоит задача вместе с экологическим, гостевым и другими видами развить этнографический туризм», - отметил начальник управления.

Подобные выставки будут внесены в стратегические задачи и в отраслевые программы в целях повышения конкурентоспособности казахстанского туристского продукта.

«Сейчас разрабатывается системный план по развитию туризма в республике, нужно определить места развития инфраструктуры и потом к ним привязывать все остальное. Мы думаем, что в этот системный план мы передадим наши рекомендации. Кроме того разрабатывается еще 4 системных плана, в которые войдут и наши направления», - сказал Бекбергенов.

По словам заместителя начальника управления регионального развития и инфраструктуры туризма МИНТ РК Жалгаса Балгожина, наряду с данной выставкой в целях подготовки к ЕХРО-2017 были организованы семинар переводчиков и экскурсоводов, республиканский семинар по развитию этнографического искусства. В дальнейшем, как он подчеркнул, отечественным умельцам планируется оказывать помощь через инструменты государственной поддержки бизнеса.[6]

Как призналась одна из участниц ярмарки Гульназым Омирзак, лауреат конкурса «Дарын», она уже ощутила на себе поддержку со стороны государства.

Наряду с ручными изделиями все посетители выставки смогут увидеть живых соколов, балабанов и беркутов.

«ЭКСПО-2017» для Казахстана – это не только признание значительных успехов в развитии экономики и гуманитарной сферы страны, но и прекрасная возможность внести свой вклад в развитие глобального технического диалога, укрепить свои позиции в мире».

Проведение столь представительного международного мероприятия в Астане станет важной вехой с точки зрения развития интеграционных процессов на Евразийском пространстве.

1. Павлов К.А. Международные ярмарки и выставки. М., 1962, с. 12-13.
2. Аллен Дж.С. Отрасли Британской промышленности и их организация. М., 1961, с. 28.
3. Источник: www.inform.kz (Казахстан), 29.11.2012
4. Источник: *Егемен Казахстан* (Астана), № 789-792 (27863), 30.11.2012, т
5. Источник: www.bnews.kz (Казахстан)
6. Источник: *Егемен Казахстан* (Астана), № 789-792 (27863), 30.11.2012,

ДИСКУССИЯ КАК ФОРМА ДИАЛОГА

Б.Д. Кисикова – доцент КазНПУ имени Абая

Түйін

“Сұхбат дискуссияның қарым-қатынас үлгісі” мақаланың авторы сұхбатты дискуссияның қарым-қатынас үлгісі ретінде алып, қарым-қатынастың: диалог, монолог, полилог түрлерін қарастыра отырып, ерекшелерін көрсетіп, айырмашылықтары мен өзара байланыстарын айқындады.

Резюме

Автор статьи “Дискуссия как форма диалога” раскрыл дискуссию как форму диалога, рассмотрел разные виды общения: монолог, диалог, полилог, выявил их особенности, различия и взаимосвязь.

Summary

The author of the article “Discussion as the form of dialogue” revealed the discussion as the form of the dialogue, showed different kinds of communication with their peculiarities, differences and interrelation.

В функциях живой человеческой речи кроются истоки диалогичности. С помощью речи один человек не просто информирует другого. Информирование – всего лишь одна, далеко не главная функция речи. Главной в ней, как отмечает Б.Ф.Поршнева, сводится к повелению, подчинению или возражению [14с.197-198].

Известно, что в дискуссии присутствуют диалогические и монологические виды речи. Ряд исследователей Л.В.Крылова [15, с.24], М.Н.Кожина [16,с.187-214] отмечают, что существенной характеристикой диалога является его реактивность, а монолога – развернутость речи, причем границы между ними не определены. В дискуссиях, как в случаях совместной активной мыслительной деятельности, как монологические, так и диалогические формы речи оказываются коммуникативно недостаточными.

Таблица №3 – Основные различия между дискуссией и диалогом

Диалог	Дискуссия
Развитие идеи	Убеждение
Целостное восприятие	Селективный отбор
Логика	Эмоции
Победитель – победитель	Победитель – побежденные
Консенсус	Компромисс

Эти коммуникационные инструменты – диалог и дискуссия – нацелены на получение принципиально разных результатов (в одном случае – это совместное осмысление, углубление высказываемых идей, во втором – их продвижение, навязывание, критика). В первом случае доминирует логика, во втором – эмоции.

Как правило, по завершении дискуссии большинство участников остаются недовольными: их идеи оказались отвергнутыми, и торжествует лишь малая группа <<победителей>>. Диалог, наоборот, нацелен на достижение консенсуса, когда каждая точка зрения должна быть услышана и совместно найдено общее оптимальное (по мнению участников) решение.

Достоинства и преимущества диалога очевидны, однако в современном <<реактивном>> мире временной фактор часто становится решающим. Это означает необходимость пожертвовать консенсусом (достижение которого потребовало бы массу времени) и довольствоваться компромиссом. Следует также иметь в виду, что эмоции могут играть и положительную роль – брошенный вызов зажигает людей, активизирует мышление и воображение, формирует мощный эмоциональный настрой.

Несколько практических советов:

1. Диалог всегда должен предшествовать дискуссии. Это позволит получить единое, более многогранное и глубокое видение проблемы, которое редко удается сформировать в одиночку.

2. Успешный диалог возможен лишь при соблюдении условий:

- Наличие доверительных и уважительных отношений между членами команды.

- Открытое, спокойное восприятие любых идей, какими бы странными они ни казались. Это не означает, что <<предвзятость>> должна быть полностью исключена, но надо постараться <<выключить>> ее на время диалога и использовать на следующем этапе – в процессе дискуссии.

На первом этапе овладения техникой диалога требуется медиатор (ведущий), который бы напоминал участникам о необходимости соблюдения принятых правил и регламента.

3. Чаще используйте <<мозговой штурм>> (идеальная комбинация диалога и дискуссии), особенно при поиске новых, неординарных решений. Сессия <<мозгового штурма>> включает две фразы:

Диалоговая (10-15 минут), когда участники свободно высказывают свои идеи относительно решения рассматриваемой проблемы (критика отрицание запрещены, все предположения фиксируются, но не дискутируются, приветствуются дополнения и развитие идеи).

Дискуссионная, когда каждая предложенная идея уточняется и подвергается оценке. В результате проводится отбор наиболее приемлемых решений.

Главное и в диалоге, и в дискуссии – это умение слушать и слышать, что именно ваши коллеги и подчиненные пытаются донести до окружающих. Это трудно, значительно труднее, чем говорить и спорить, но намного важнее.

В своих работах О.Г.Дзюбенко выдвигает идею о том, что дискуссионная речь, которую он определяет как совокупность средств, обслуживающих сопоставление мнений на диспуте, дискуссии, совещании, полилогична [17,с.11-35].

Существуют такие понятия, как монологическая, диалогическая и полилогическая формы общения. Общение – потребность человека как социального, разумного существа, как носителя сознания. “Настоятельная потребность общения с другими людьми определялась в первую очередь совместной трудовой деятельностью, в процессе которой люди должны были понимать друг друга, устанавливать нужные для успеха дела контакты, учитывать зависимость этого успеха от возможностей каждого ее участника” [18,с.9]. Потребность общения играет важную роль в системе всех потребностей человека. В общении могут принимать участие один, два и более людей. Обычно говорит один человек, другие слушают. Если мы говорим о монологе, диалоге и полилоге, нужно принять во внимание участников общения. Если один человек говорит, а другие только слушают, то это монологическая форма речи. “Монолог – развернутое высказывание одного лица, вид речи, совсем или почти не связанной с речью собеседника ни в содержательном, ни в структурном отношении” [19,с.144]. Непосредственной реакции собеседника на то, что говорится, здесь не предполагается, он только слушает, то есть у слушателя в монологе пассивная роль. Подлинный монолог – письменная речь, которая обращена во внешний мир без непосредственной реакции.

Если же один человек говорит и имеется обратная связь, то есть реакция на то, о чем он говорит, то перед нами диалогическая или полилогическая формы речи. “Диалог, диалогическая речь – форма устной речи, разговор двух лиц, речевое общение посредством обмена репликами” [20,с.12]. Полилог, полилогическая речь – это разговор трех и более собеседников. Их реплики, также как и в диалоге, объединены общей темой.

Некоторые ученые сводят полилогическую речь к диалогической. Между тем, имеющиеся в нашем распоряжении свидетельства полилогической речи (художественная литература, радио- и телепередачи) говорят, о том что полилогическая речь обладает целым рядом свойств, не сводящихся к диалогической.

Диалог и полилог противопоставляются монологу; но между этими формами речи существуют и взаимосвязь: в процессе диалога или полилога может наблюдаться и монолог, когда инициатива ведения беседы оказывается у одного участника. В этом случае другие участники превращаются в слушающих. Таким образом, диалог распадается на монологи, а полилог – на диалоги, то есть всякое общение идет через монологи, через индивидуальные речи составляющих данное языковое сообщество. Диалогическая и полилогическая речи остаются суммой монологов, так как речь в этих формах общения остается индивидуальной, ведь каждый человек индивидуален и неповторим.

Общение, как важная сторона человеческой деятельности, предполагает коллективность. Диалог и полилог мы можем назвать коллективными формами общения: диалог – двухстороннее общение, полилог – многостороннее общение. Но общение может быть и односторонним, монологическим.

Сравним разные формы общения. Монолог, монологическое высказывание – достаточно самостоятельная единица как с точки зрения формы, так и содержания. Монолог обладает гораздо большей степенью традиционности при выборе языковых, композиционных и других средств, имеет, как правило, более сложное синтаксическое построение по сравнению с репликами в диалоге и полилоге. Что же касается диалогических и полилогических реплик, то они не являются достаточно самостоятельными единицами как с точки зрения формы, так и содержания. Ситуативная обусловленность здесь больше, чем в монологе. Диалог и полилог как коллективные формы общения и как языковые категории представляют собой обмен высказываниями, которые порождаются одно другим в процессе разговора. Эта взаимосвязанность высказываний в диалоге и полилоге есть всегда взаимосвязанность смысловая и коммуникативная; в пределах определенной микросистемы она закреплена средствами языковых надпредложенческих связей [21, с.281].

В композиционном построении диалог и полилог не отличаются четкостью и стройностью вследствие того, что создаются совместными коммуникативными усилиями нескольких лиц, принимающих участие в общении; этот факт накладывает определенный отпечаток на характер употребления языковых средств в диалоге и полилоге. Для них характерны встречные или оккурсивные связи, в то время как для монолога – присоединительные или кумулятивные. Кроме того, диалогу и полилогу свойственно употребление специальных форм коммуникативной установки, которые обслуживают языковое общение.

Следовательно, распределяясь между двумя или несколькими коммуникантами, тема диалога резко отличается от темы монологического высказывания. Тема диалога и полилога обладает большим динамизмом, активностью, в то время как монологическое высказывание является более завершенным, закрытым в семантическом плане.

Диалог и полилог отличаются от монолога и самой сутью диалога и полилога, то есть общением нескольких людей. Диалог и полилог – это разные точки зрения, которые либо совпадают, либо нет; это активная интерпретация точки зрения другого; это ожидание ответа и его предвосхищение в собственном высказывании; это взаимодополнение точек зрения участников общения, соотнесение которых и является целью диалога и полилога.

Мы показали, что монолог как одностороннее общение противопоставляются диалогу и полилогу как формам коллективного общения. Диалог и полилог во многом сходны, но отождествлять их нельзя. Диалог – это простейшая или элементарная форма коллективного общения; полилог – более сложная форма коллективного общения как по составу участников, так и по языковой структуре. Одной из отличительных черт монолога от диалога и полилога, как мы уже говорили, является тот факт, что в монологе – присоединительные или кумулятивные связи, в диалоге и полилоге – встречные или оккурсивные. Но, оказывается, в полилогах иногда вместо встречных связей мы можем найти присоединительные, причем удельный вес присоединительных связей в полилоге больше, чем в диалоге, особенно в полилоге – обсуждения.

Участники полилога такого типа, то есть построенного на присоединительных связях, строят монологическое высказывание друг за другом, таким образом, из реплики – это не реплики полилога, а одно высказывание, значит и одна диктема, которая высказывается в нескольких репликах, идущих друг за другом. Напомним, что диктема – элементарная тематическая (тематизирующая, топикальная) единица связной речи.

В полилогах присоединительные связи встречаются гораздо чаще, чем в диалоге. В некоторых случаях мы находим в полилогах и встречные, и присоединительные связи.

Таким образом, мы рассмотрели разные формы общения, такие, как монолог, диалог и полилог, показали их особенности, взаимосвязь и различия; выделили такое явление, как “монолог в полилоге”, то есть показали, что существуют полилоги с присоединительными связями.

1. Гальскова И.Д., Гез Н.И. *Теория обучения иностранному языку. Академия, 2007- с.109*
2. Дейцева С.Н. *Ролевая игра в обучении иностранных языках* /<http://www.festival./September.ru>
3. Китайгородская Г.А. *Методика интенсивного обучения иностранных языках. Высшая школа, 1982 – с.39-41*
4. Коньшиева А.В. *Игровой метод в обучении иностранному языку. КАРО, четыре четверти, 2008 – с.101*
5. Никишина И.В. *Инновационные педагогические технологии и организации учебно-воспитательного и методического профессор в школе. Учитель, 2009 – с.91.*
6. Пассов Е.И. *основы коммуникативной методики обучения иноязычному обучению, Просвещение, 1990 – с.280*
7. Пассов И.Е. *Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению, издание второе 1991 – с.281*
8. Токарева О.В. *Игровая технология в обучении иностранных языках* /<http://www.festival./September.ru>

БОЛАШАҚ ҰРПАҚТЫ САЛАУАТТЫЛЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУ АМАН-ЕСЕНДІКТІҢ КЕПШІ

З.С. Конофеева – Абай атындағы ҚазҰПУ-дың анатомия, физиология, гигиена және тіршілік қауіпсіздігі кафедрасының доценті,

Резюме

Главной целью этой статьи является формирование понятия о здоровье человека и как достичь эффекта и всеобщего успеха в поднятии уровня санитарной грамотности, в сохранении и укреплении здоровья и повышении нравственности.

Summary

The main aim of the article is the forming of the idea of men's healthy lifestyle of human being, and about the achieving of the improving of level of sanitary education, strengthening of health and promotion of morality.

Республика президенті Н.Назарбаевтың 2030 жылғы бағдарламасында “Қазақстан азаматтарының денсаулығы, білімі мен ел ауқаты барлық қазақстандықтардың өмір сүру жағдайларын, денсаулығы, білімі мен мүмкіндіктерін ұдайы жақсарту” – деп атап көрсетеді.

Бүгінгі күнде жас ұрпақты ең жас кезінен дене күштері мен рухани күштері сайма – сай жетіліп, шынығып өсетіндей етіп тәрбиелеу ісін қамтамасыз етуді мемлекетіміз аса маңызды міндеттердің бірі деп санайды. Кез – келген елдің болашағы оның халқының денсаулығы мен аман – есендігіне байланысты.

Халық данасы айтқандай, өткенге тас лақтырсақ болашақ ұрпақ сені мылтықпен атады деген қанатты сөз өмір сараптамасының нәтижесі болса керек. Демек, ұрпақ денсаулығының қалыптасуын бүгін ойламасақ, ұлттың болашағынан қандай қайыр күтуге болады. Ендеше күні кешегі қазақ деген ұлттың басынан өткізген социалистік қоғамда әркімнің денсаулығы мемлекеттің жауапшылығында болғанын бүгінгі тірі жүрген пенделер ұмыта қойған жоқ шығар.

Әкеңнің өлгенін жасырсаң, көмгенде қайтесің дегендей-ақ, социалистік қоғам ыдырағаннан кейін бүгінгі жас ұрпақтың ауыруға шалдығуы 80%-ден асып кетіп отыр. Бұған басқадай анықтама іздемей-ақ қоялық. Биылғы жылдың әскер қатарына шақырылған 100 баланың 10-12-сі ғана әскер қатарына қызмет істей алады деген қорытынды шығарылды.

Бұның себебі, бүгінгі таңда, жаңадан қалыптасып келе жатқан қоғам мүшелерінің денсаулығына мемлекеттік тұрғыдан жауапкершілікпен қарағанды қойып, медициналық тұрғыда халықты емдеу жүйесін жойып жібереді. Осының салдарынан келіп, бүгінгі ұрпақ жаппай ауыруға шалдығуда.

Демек, айтайық деп отырған мәселе, ұлттың болашағы студент қауымның денсаулығы, әсіресе, ауылдан келгендердің жағдайы. Себебі, қайыршының күндегі нәсібі алақанында. Ендеше, ұлттың болмысын сақтайтын болашақтың тұтқасын ұстайтын ұрпақ бүгінгі студенттер – ертеңгі ұлттың зиялысы, бүгінгі оқушы - ертең студент болатындығын ескерсек, бұлардың денсаулығына қатынасты іс-шаралардың ешқашанда сын көтермейтіндігі дәлелдеуді қажет етпейтін сияқты.

Иә, мемлекет тарапынан қолданып отырған саясат, алдағы күнде әркімнің жеке басының денсаулығын сақтауды өзінің жауапшылығына жүктегеніне әлі де болса халық бұқарасы мойын ұсына қойған жоқ.

Ендеше осы аталған мәселелердің барлығы сайып келгенде, ең әуелі студент қауымның салауатты өмір сүру мәселесіне әкеліп тірейді. Иә, салауатты өмір сүрудің негізгі принципі - адам организмі дұрыс дамып жетілу үшін дұрыс, уақытында тамақтану керек екендігі ғылыми анықтаманы керек етпейді.

Дегенмен де, бүгінгі студенттердің материалдық жағдайы қалай десек те сын көтермейді. Мұны мойындауымыз керек. Осылайша күнкөрістің салдарынан студенттер арасында ұрлық-қарлық, тонаушылық, жезөкшелік, т.б. құбылыстарды күн өткен сайын көбеюін кімнен көреміз.

Бүгінгі таңда студент жастар арасында өте-мөте қауіпті дерт-кеңінен етек жайып бара жатқан нашақорлық, шылым, улы, ішімдіктерді қолдану бақылаусыз қалып барады. Бұл жастардың тіршілігіне қарап нашақордан нашақор туады, арақкештен арақкеш туама деп те ойлап қаласың. Басқасын айтпағанда, ең қауіптісі, біздің болашақ аналарымыз болатын студент қыздар ұялады дегенді былай жыйып-теріп қалтаға салып қойды. Институтқа кіретін қақпа алдында илеуіне жиналған құмырсқадай шылым шегуші қыздар басқаларға кіруге жол бермейді.

Бәрін айт та жазып айт, жақсысын айтайық деп бір құдайға жүгінсек, дәл бүгінгі студент-жастардың анадан әлі де пәк туды деуге негіз жоқ сияқты. Еркек кіндікті қойдық, ішеді дейік, тарылды дейік. Ең өкініштісі студент -қыздарымыздың бір-екеуі болса қанеки малда да саяқ болады, жаппай ауыздары шылым шегуден босамайды. Ал шылым тартқандардың ішімдік ішулері шектеулі деп тағы айта алмаймыз.

Сайып келгенде біз неден айырылдык, неден ұтылдык, не істемедік. Енді не істеуіміз керек

Айырылғанымыз жоғара оқу орындарындағы тәрбие жұмысы бүгінгі таңда студент – жастар арасында қалай жүргізіледі.

Ештен кеш жақсы дегендей, бүгіннен бастап барлық жоғарғы оқу орындарында оқытылып жатқан салауатты өмір сүру курсына қазақтың ұлттық ерекшелігі ескеріліп кешегі ата баба тәрбиесінің жүйесін жасау арқылы ұлттық тәрбиенің жаңа кезеңін бастауға болады. Сонда ғана салауатты өмір сүрудің қазақ халқы үшін бастамасы ғылыми негізде ғана іске асырылған болар еді.

Сондай-ақ Қазақстанның көпшілік аймақтары экологиялық қолайсыз аймақтарға жатады, экологиялық сипаттағы ауырулар күннен-күнге көбейе түсуде, генетикалық аурулар жиіленуде, республиканың табиғи ресурстары барған сайын бақылаусыз пайдалануда. Сондықтан қазіргі кезде қазақ ұлтының болашағы үшін келген сыртқы қатерден гөрі эколо-гиялық қауіп қатер айрықша маңызды болып отыр.

Ұлттың, болашағы үшін негізгі қатер радиациялық, хи-миялық ластанулар, атмосфера ауасының ішетін су мен тағамдық азық түліктердің ластануы болып отыр. Соңғы жылдары атмосфераға шығарылатын қорықтардың жалпы көлемі біршама келеді (өндірістік кәсіп орындарының кәлемінің қысқаруына байланысты). Автокөліктер боліп шығаратын улы газдармен ластанудың көбейгендігі байқалады. Жағдай осы қалпында қала берсе, таяудағы 2-3 жылда республика қалаларында атмосфераның жалпы ластануы көбеие түсуі мүмкін. Өндірістік кәсіп орындардың азаюына қарамастан су кәздерінің ластануы азаяр емес. Сайып келгенде осы аталған мәселелердің барлығы ұлттың болашағына қауіп төндіріп тұр.

Осыған орай бүгінгі студент - жастардың салауатты өмір сүру мәселелеріне байланысты, біздер өз тәжірибемізден қорытқан ойымызды ортаға салуды жөн көріп отырмыз.

Ештен кеш жақсы дегендей, бүгіннен бастап барлық жоғары оқу орындарында оқытылып жатқан "салауатты өмір сүру" курсын еңгізіп арнайы оқытылуы керек.

Осылайша "салауатты өмір сүру" бағытында бүгінгі студент – жастарға жоғары оқу орны қандай тәрбие береді деген мәселе күн тәртібіне қойылуы керек еді.

Осыған орай, біздер, өз тәрбиемізден қорыққан ойымызды ортаға салуды жөн көрдік. Жоғары оқу орындарында студент-жастар арасында жүргізілетін тәрбие жұмысының негізгі көзі – әр факультет өз ішінде жеке бастың салауатты өмір сүру жөнінде диспут-конференцияның темасы салауатты өмір сүру үшін жеке бастың не істеуі керек, бұл жөнінде не білуі керек. **Біріншіден**, денсаулығы жақсы көп жасаған тарихи тұлғалармен кездесулер өткізіп, олардың өмір жасынан хабардар етіп отырса. **Екіншіден**, салауатты өмір сүру тәрбиелік жұмысында әрбір тақырыптың мазмұнына сәйкес халқымыздың ғасырлар бойы өмір тәжірибесінен жинақталған алуан асыл мұраларды пайдалану қажет.

Мақал-мәтелдер, экологиялық тәрбиелік мәні бар тиымдық сөздер; халық арасында кеңінен таралып, ұрпақтан-ұрпаққа ауызекі сөз арқылы беріліп келе жатқан ой-пікірлер, төтемдік ұғымдар, денсаулық, тазалық туралы даналық сөздер т.б.

Жалпы алғанда, салауатты өмір сүру пәнін оқыту барысында денсаулық, тазалық, туралы даналық сөздерді пайдалану қазіргі уақыт талабы. **Үшіншіден** салауатты өмір сүру үшін, әрекетінің, яғни жеке бастың өзінің күнделікті тіршілігінің негізінде дайындалған бағдарламалық концепциясы болуы керек.

Міне, осындай іс-шараларды іске асырғанда ғана студент жастар салауатты өмір сүруге бет бұрған болар еді.

К ВОПРОСУ ИССЛЕДОВАНИЯ РОЛИ СИСТЕМЫ ЦЕННОСТЕЙ В ИНТЕГРАЦИИ КУЛЬТУРЫ

А.Б. Конысбаева – КазНПУ им. Абая

Түйін

Мақалада кросс мәдениеттік психологияның құндылықтарын зерттеу түсініктерінің негізгі тәсілдемелерін қарастырады. Құндылық жүйесі әлеуметтік типтік тәртіп негізі болып келіп, зерттеу мәселелерін көкейтесті етіп, бүгінгі даму кезеңіндегі этника аралық арақатынас пен этника аралық толерант қарым қатынасын көрсетеді.

Resume

In the article considers the main approaches to understanding researches of values in cross-cultural psychology. The value of system is the basis sociology typical behavior that allows updating the research of problem at the present stage of development in inter-ethnic cooperation and manifestations of ethnic tolerance.

Со второй половины 20 века наблюдается определенный интерес к проблеме психологического анализа этнической культуры. Культура рассматривается как психологический феномен, который

способен внести ясность в понимание сходств и различий между этническими общностями, но чаще создающая условия для различного рода конфликтов и столкновений.

Этнический признак весьма «удобен» в подержании любых разногласий между группами, примерами которых служат проявление современного феномена национального экстремизма или идеализированное представление о прошлом и внедрение моделей поведения последнего в жизнь. Все эти обстоятельства требуют осмысления понятия *культура*.

Проблема необходимости исследования культуры с позиции психологии просматривается в деятельности и философских размышлениях многих исследователей, ученых разных столетий - Н.Надеждин, Ш.Уалиханов, К.Д.Кавелин., М. Лацарус и Г. Штейнталь, В. Вундт, Ф. Фулье, Г.Г. Шпет, Ф. Боас, А.Кардинер, Р. Бенедикт и др., считали, что объяснение и понимание природы человеческой должно включать изучение этнической культуры, а в частности, ее проявлений - традиции, обычаи, мифы, язык и т.п.

Основные этнопсихологические школы пытались показать связь между культурой и психологическими (личностными) характеристиками личности.

В настоящее время распространено множество определений термина «культура», которые пытаются показать ее психологическое содержание. В этих подходах просматривается попытка материализовать объект изучения, сделать его доступным для психологического анализа. Так, одно из самых коротких, но достаточно широкое определение дано американским культурантропологом М.Херсковичем: «Культура – это часть человеческого окружения, созданная самими людьми». Это определение и своеобразное дополнение к нему - «Культура – это то, что не есть природа» приводит пониманию того, что культура - прежде всего - продукт деятельности человека. /1/. Это понятие порождает необходимость рассмотреть содержание и функциональной специфики данного явления.

А.Крёбер и К.Клакхон в качестве существенной особенности культуры выделяли наличие в ней традиционных, то есть исторически выработанных и отобранных, идей, и, в первую очередь, выработанных данным народом идей-ценностей; культурная система может, с одной стороны, рассматриваться как продукт действия, а с другой, как нечто, что обуславливает последующие действия. Часть культуры состоит из поведенческих норм и стандартов. Другая ее часть состоит из идеологических суждений и рассудочных (рационализированных, пользуясь психоаналитической терминологией) объяснений некоторых форм поведения. /2/

Такое понимание позволяет вывести, что культура есть явление, историческое, формируемое в процессе коллективной жизнедеятельности этноса, результатом развития которой становятся определенные принципы или ценности, которые придают смысл их существованию.

В этом случае, теория Ф.Клакхона и Ф.Стробека, становится некоторым дополнением предыдущего положения, ибо согласно мнению исследователей, каждая культура пытается ответить на следующие вопросы:

- Отношение человека к природе;
- Отношение человека ко времени;
- Модальность человеческой активности;
- Модальность межчеловеческих отношений;
- Представление о внутренней природе человека. /2/

В рамках каждой культуры решаются пять основных общечеловеческих проблем на основе выведение базовых ценностей - отношение к человеческой натуре; отношение человека к природе и сверхъестественному миру; отношение человека ко времени; направленность человеческой деятельности; отношение человека к другим людям. Отсюда, культура может быть рассмотрена как некая система отношений, построенная в результате диалогового взаимодействия человека с окружающим миром, в ходе которого вырабатываются способы организации и обеспечения своей жизнедеятельности.

В представлении современного ам. исследователя Д.Мацумото культура выступает динамической системой правил, эксплицитных и имплицитных, установленных группами с целью обеспечить свое выживание, включая установки, ценности, представления, нормы и модели поведения, общие для группы, но и реализуемые различным образом каждым специфическим объединением внутри группы, передаваемые из поколения в поколение, относительно устойчивые, но способные изменяться во времени./3/. Это определение относится к внутреннему содержанию группового и индивидуального сознания. Всякая цивилизация, сообщество существуют как целое, только в том случае, если имеют в основе единую систему ценностей, которая если и не разделяется всеми без исключения их членами, то поддерживается (или хотя бы принимается) большинством.

Понимание этих определений приобретает определенного рода завершенность образа, если ввести еще одно понятие культуры, предложенное Р. Бенедикт. Точнее это подход, согласно которому культура, является психологической целостью, объединенной определенной центральной темой. Каждая культура, в понимании Р. Бенедикт, имеет уникальную конфигурацию внутрикультурных элементов, которые объединены одной культурной темой (этосом культуры), определяющей не только каким образом элементы культуры соотносятся друг с другом, но и их содержание. /2/ При этом, этос культуры следует понимать как некая совокупность ценностей. Следовательно, культура как психологическая целостность, способна вырабатывать в процессе своего развития, определенное направление движения, которое в последующем регулируется правилами, установками, ориентирами, называемыми ценностями. Подкреплением такого понимания являются и взгляды Г.Оллпорта, который, считал, что в изучении категории “ценности” следует определять когнитивную установку. Главной жизненной задачей индивида, по мнению ученого, является необходимость упорядочить и систематизировать знание о мире. Все люди имеют когнитивную установку, но ее конкретное наполнение будет зависеть от того, каких ценностей придерживается человек. /2/

Отсюда следует, что ценности можно рассматривать как сформированную когнитивную установку, позволяющую людям рационализировать свои отношения с миром, выстраивая в их сознании образ мира, интерпретируя происходящее, распределяя события и объекты по группам, обозначая место человека в нем, регулируя их поведение.

У каждого народа складывается свой субъективный психологический образ, своя специфическая норма поведения. Специфика этнического поведения, выступающего внешним выражением внутреннего мира человека, всей системы его жизненных установок, ценностей, идеалов, непосредственно связана, по мнению Л.Н.Гумилева (1989), с формированием «этнической доминанты», явления (или комплекса явлений - религиозных, идеологических, военных, бытовых), определяющего переход от начального для процесса этногенеза многообразия к целеустремленному культурному единообразию. Этническая доминанта существует во всех областях жизни и быта и в каждую отдельную эпоху воспринимается в этносе как единственно возможный способ общежития.

Поэтому, определяя и изучая данное понятие, необходимо учитывать, во-первых, сложную структуру ценностных ориентаций, вбирающих в себя разные уровни и формы взаимодействия общественного и индивидуального в личности, определенные формы взаимодействия внутреннего и внешнего для личности, специфические формы осознания личностью окружающего мира, своего прошлого, настоящего и будущего, а также сущность своего собственного «Я».

Если необходимо понять культуру, к которой мы принадлежим, или с которой мы прямо или косвенно вступаем во взаимодействие, прежде всего, необходимо понять ее базовые ценности: это прямой путь к пониманию скрытых мотивов и смысла человеческого поведения - деятельности, имеющей природные предпосылки, но по существу общественной ориентируемой преимущественно социальными потребностями, нормами и правилами совместной жизни людей, системой социальных и культурных ролей, общим языком и другими знакосмысловыми системами (Э.А.Саракуев, В.Г.Крысько, 1996). Человеческое поведение находится под значительным влиянием культурно обусловленных ценностей. Для многих стандартных ситуаций (то есть таких, которые часто возникают в межличностных взаимодействиях) в рамках культуры выработаны определенные формы поведения, которые считаются наиболее подходящими, оптимальными для них.

Российский психолог Лебедева Н.М. рассматривает ценности как наиболее консервативный элемент в психологии той или иной культуры, который является «цивилизационным кодом». Поколения приходят и уходят, а культура, ее ценности остаются более или менее неизменными. Исследователь считает, что ценности составляют основу человеческой мотивации, которые руководят нашими поступками и всей нашей деятельностью, поэтому ценности - краеугольный камень психологии и поведения.

Вырабатываемые каждым народом в соответствии с географическими, климатическими, историческими и иными условиями в процессе своего становления и развития. /4/

Система ценностей образует внутренний стержень культуры, и она в свою очередь оказывает влияние на социальные интересы и потребности, выступая одним из важнейших мотиваторов социального действия, поведения индивидов.

Итак, культура – сложный социально-психологический феномен, которая создает психологическую целость этнической общности. Это сложное интегральное образование, где взаимодействуют сознание, чувства, способы духовно-практического освоения мира, это система отношений и различных видов деятельности. В свою очередь система отношений и различные виды деятельности, с одной стороны, если

и обусловлены в какой-то мере заданными извне ценностными установками, но, с другой стороны, эти установки в процессе усвоения индивидом системы социальных значений, превращаются в собственные, т. е. в осмысленные и осознанные.

Стержневым элементом культуры являются ценности, которые обеспечивают некими ориентирами людей, той или иной этнической общности, что придает смысл и направление их поведению и поступкам. Более того, именно общая система национальных ценностей способствует пониманию черт национального характера, или структуры ментального мира того или иного народа, ибо она есть результат установленных отношений человека с окружающим миром: миром явлений и людей, самим собой.

Специфика национальных ценностей определяется в первую очередь их способностью выполнять роль нормативно-оценочной работы общественного сознания и соответствующих идеологических общественных отношений. Каждое проявление национальных ценностей несет в себе нормативность, характеризующую культуру как нацию в целом, так и отдельную личность.

Национальные ценности выступают в форме показателя творческого отношения отдельного субъекта нации к объективной действительности. О национальных ценностях можно судить по степени уникальности, по способности человека превратить природные и социальные условия в условия своего деятельного существования, в объективные предпосылки своего бытия как субъекта определенной нации. Национальные ценности составляют основу свободы личности над социальными, экономическими и политическими обстоятельствами.

Национальные ценности стимулируют начало развития общественной и личной духовности в конкретно-исторических условиях представителя того или иного этноса. Свое активное социальное значение они приобретают в той мере, в какой становятся достоянием большинства представителей этноса и входят в практические отношения людей определенной нации, проникают в их сознание и чувства. Формирование ценностных ориентаций и установок, обеспечение преемственности национального ценностно-ориентированного мировоззрения поколений, обуславливают уровень сознания и нравственные устои этноса, обеспечивая его дальнейшее развитие.

1. Стефаненко Т.Г. *Этнопсихология*. – М., 2006.
2. Лурье С.В. *Психологическая антропология*. – М., 2005
3. Мацумото Д. *Человек, культура, психология*. – СПб., 2008.
4. Лебедева Н.М. *Ценностный компонент в характеристике русского национального характера и его влияние на экономическое развитие России*. // *Мир психологии: научно-методологический ж-л, М-Воронеж, 2009 №3*.
5. Сунцова Я.С. *Теоретические подходы к исследованию ценностей в зарубежной и отечественной кросс-культурной психологии*. // www.superinf.ru

РОЛЬ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА ЯЗЫКОВОГО ВУЗА

О.А. Куратова – к.п.н., доцент,

Н.Дулаева – магистрант 2 курса Университета иностранных языков и деловой карьеры

Түйін

Шет тілі білім берудің гуманитаризациялау жолында коптеген шарттарды ұсынады, соның комегімен тек қана білімді ғана емес, сөнымен қатар заманға сай, онегем және жаңа оймен реалистік козқарасты тұлға тәрбиелеу.

Резюме

Иностранный язык в условиях гуманизации образовательной системы представляет собой большое количество средств, которые не только могут помочь сформировать образованного человека, но и воспитать нравственную личность с реалистическим взглядом на современный мир.

Summary

The foreign language in the conditions of humanisation in educational system represents a large quantity of means which can help to create not only the educated person, but also can bring up the moral personality with the realistic sight at the modern world.

На современном этапе, когда расширяется экономическое, научно-техническое и культурное сотрудничество между странами, все большее значение приобретает воспитание нравственной и гуманистической личности студента.

Именно ради сохранения мировой цивилизации и культуры ставится сегодня проблема гуманизации образования, в основе которой - формирование целостной личности как субъекта культуры, создание новых условий для наиболее полной реализации ее потенциальных возможностей. В современной ситуации обучение, направленное только на передачу знаний становится неэффективным. Гораздо более важным оказывается формирование у человека таких способностей, которые дают ему возможность самостоятельно ориентироваться в области профессиональных и естественнонаучных знаний; способностей, которые в последнее время наиболее востребованы в обществе.

Главным фактором, оказывающим наиболее сильное и целенаправленное воздействие на личность в стенах вуза, является учебный процесс. В воспитании личности студентов активно используются гуманитарные дисциплины, в том числе, иностранные языки. Практика подтверждает, что при воспитании морали у молодого поколения решающую роль играет не словесное ее толкование, а активная практическая деятельность студентов на занятиях.

Содержание, организация учебного процесса должны быть направлены на формирование нравственных взглядов и убеждений студентов.

Р.П. Мильруд писал: “ Гуманистическая концепция обучения означает, что в учебном процессе создаются самые оптимальные условия для раскрытия педагогической коррекции и развития личности ученика” [1,44].

Иностранный язык выступает как средство общения, познания, осмысления и интерпретации фактов иной культуры, осознания своей собственной культуры и ознакомления с ней представителей других языковых сообществ.

Обучение иностранному языку в вузе направлено на развитие поликультурной и многоязычной личности и комплексную реализацию следующих целей:

- практическая – овладение общением в единстве всех его функций (этикетной, познавательной, регулятивной, ценностно-ориентационной) и форм (устной и письменной), которое осуществляется посредством речевой деятельности в рамках сфер и тематики, предусмотренной программой;

- образовательная – овладение системой знаний об иноязычной культуре, формирование картины мира изучаемого языка, развитие умений сравнивать культуру своей страны с иноязычной культурой и достигать взаимопонимания с ее носителями;

- развивающая – развитие интеллектуальной, речемыслительной, эмоциональной, волевой, деятельностной и мотивационной сфер языковой личности обучающегося;

- воспитательная – воспитание культуры мышления и поведения, обогащение духовного мира обучающихся, формирование системы гуманистических взглядов и убеждений, развитие умений самоконтроля и самооценки.

Говоря о конечном результате образования, в последнее время его часто представляют в виде проектируемой "модели специалиста", которая, с одной стороны включает профессиональную подготовку, а с другой - такие личные качества, как физическое, психическое и нравственное здоровье, образованность, общекультурную грамотность.

Реализация модели специалиста как основы формирования квалификационных характеристик во многом определяет содержание и организацию учебного процесса.

Любое учебное заведение, поставившее своей целью обучение конкурентно способных специалистов, сталкивается с необходимостью введения в учебные планы дисциплин гуманитарного цикла: философии, психологии, иностранных языков. Вместе с тем приходится практически решать задачу: чему и как учить, какие условия создать для развития свободной личности, ее нравственного формирования.

Нет необходимости говорить об актуальности введения в учебные планы дисциплины "иностранный язык", т.к. это итак очевидно. Хотелось бы посмотреть на проблему изучения иностранного языка с точки зрения лингвострановедческого аспекта, актуальность которого в нашей стране возрастает с каждым днем. Это связано с расширением международных связей, как на официальном, так и на бытовом уровне. При общении с представителями других культур очень часто возникают проблемы межкультурного взаимодействия или другими словами проблемы различия менталитета. Преподаватель иностранного языка, работающий в современных условиях, сталкивается с большим количеством проблем и вопросов, решать которые ему приходится в процессе ежедневной работы: как сделать преподавание языка наиболее эффективным; как сохранить устойчивый интерес, повысить мотивацию к изучению иностранного языка, помочь студентам выразить себя на иностранном языке. Поскольку иностранный язык имеет непосредственное применение в современной жизни, то задача преподавателя иностранного языка состоит в том, чтобы дать студентам не только языковую подготовку, но и сориентировать их на

практическое использование иностранного языка в технике (при работе с компьютером, Internet, e-mail и т.д.), бизнесе (деловые бумаги на иностранном языке), науке (статьи и монографии) и т.д.; и таким образом изучать язык для жизни и работы. Наиболее полно соответствует этим задачам гуманистическая концепция обучения и воспитания, т.к. она создает оптимальные условия для раскрытия, коррекции и развития личности студента. А коммуникативно-деятельный подход, занимающий основное место в европейской и американской методической школе, как показала практика, дает возможность использовать естественную потребность студента в самовыражении, опирается на реализацию стремления человека к общению с окружающим миром. Целью обучения иностранному языку становится не только непосредственное усвоение знаний, умений, навыков речевого и неречевого характера, но и накопление студентами сведений страноведческого характера. Ведь изучение и общение на иностранном языке помогают студенту формировать отношение к миру, людям, событиям. Мы считаем, что воспитательный аспект есть один из самых важнейших компонентов в обучении иностранному языку, что он не отделим от самого процесса обучения иноязычному общению, а составляет с ним единое целое. Иностраный язык представляет нам огромное количество средств, с помощью которых можно создать не только образованного человека, но и воспитать личность, обладающую высокой системой общечеловеческих ценностей, новым мышлением и реалистичным взглядом на современный мир.

Основными целями обучения иностранным языкам являются следующие:

Современный процесс обучения, построенный на коммуникативной основе с ориентацией на личность студента, формирует у студента широкий гуманистический взгляд на мир, основанный на общечеловеческих ценностях и новом мышлении, что вносит существенный вклад в повышение гуманитарного содержания образования.

Процесс овладения иностранным языком выступает в качестве мощного механизма личностного развития студентов.

Целенаправленное формирование речевых навыков и умений на уроках иностранного языка активизирует работу памяти, мышления и других психических и тем самым способствует умственному развитию студентов.

Полноценное использование воспитательного, образовательного и развивающего потенциала дисциплины создает прочную основу для формирования творческого интеллигентного человека, практически владеющий иностранным языком. Результатом этого является личность, способная принимать активное участие в социально-экономическом и культурном развитии общества, а так же полноценно включаться в интегративные процессы, происходящие в современном мире.

Социальный заказ общества в области обучения иностранным языкам выдвигает задачу развития духовной сферы студентов, повышения гуманистического содержания обучения, более полную реализацию воспитательно-образовательно-развивающего потенциала учебного предмета применительно к индивидуальности студента.

Поэтому главной целью обучения иностранному языку является развитие личности студентов, способной и желающей участвовать в межкультурной коммуникации на изучаемом языке и самостоятельно совершенствоваться в овладеваемой ими иноязычной речевой деятельности.

Воспитательный компонент заключается в следующем: формировании у студентов уважения и интереса к культуре и народу страны изучаемого языка; воспитании культуры общения; поддержании интереса к учению и формированию познавательной активности; воспитании потребности в практическом использовании языка в различных сферах деятельности.

Согласно целям и содержанию обучения иностранному языку, можно сделать вывод, что воспитательный компонент цели является одним из главных аспектов обучения иностранному языку.

Таким образом, при обучении иностранному языку возникают безграничные воспитательные возможности, если иностранный язык используется, как средство для приобщения студентов к духовной культуре других народов и познание действительности путём иноязычного общения, как способ самопознания и самовыражения личности в процессе общения. Воспитание, как известно, осуществляется в труде, обучении, общении и игре. При обучении иностранному языку используются почти все способы воспитания, т.к. он является и предметом обучения, и средством общения.

Е.И.Пассов в своей работе «Урок иностранного языка» выделяет так называемый потенциал урока и считает его главной ценностью любого иностранного языка. В чем же заключены, по Пассову, воспитательные возможности урока? Прежде всего, в содержании используемых материалов; во-вторых, в методической системе обучения; в-третьих, в личности преподавателя и его поведении. Если вспомнить в связи с этим, какие материалы (тексты, темы, проблемы и т. д.) включены в учебник и используется на

уроках. Это рассказы о родине и её истории, о жизни выдающихся деятелей науки и культуры, о беззаветном героизме людей в годы войны, о природе, музыке, экологии. Но у иностранного языка как учебного предмета есть одна всем известная особенность: на занятиях мы обучаем общению, которое по самой своей сути – личностно. Студент не просто рассказывает о чём-то, он высказывает своё мнение, своё отношение к предмету общения. Именно эта личностная заостренность, - утверждает Пассов, - и является тем каналом, через который в душу и сознание обучаемого проникает воспитательное воздействие.

Особую роль Пассов отводит в этом вопросе педагогу, как главному образцу для студентов. Пассов утверждает, что очень важно, что бы студент на каждом шагу видел и чувствовал влюбленность самого преподавателя в язык, ощущал уважение преподавателя к народу - носителю этого языка. И очень важно здесь, не только то, что говорится, но и то, как это делается.

Сам воспитательный потенциал должен быть заложен и в самой системе обучения. Всё зависит от того, на каких принципах эта система основана, какие приемы работы предполагает. Разные системы обучения по-разному развивают интеллектуальные способности студентов. Коммуникативное обучение предполагает достаточно высокий уровень используемых задач. Это не может не развивать способностей студентов и не воспитывать таких качеств, как трудолюбие, настойчивость, инициативность; не развивать волю, мышление, внимательность, воображение, память и т.д. [2,31].

Определяя цели, содержание и средства обучения иностранному языку известный методист С.Ф.Шатилов говорит о том, что цели обучения иностранному языку определяются, прежде всего, общеизвестными запросами, государственными интересами воспитания всесторонне развитого и образованного человека; что цели обучения языку определяют в значительной мере содержание, средства и методы обучения, поэтому категорию целеполагания Шатилов считает одной из ведущих в методике [3,47].

Изучение иностранного языка формирует чувство солидарности, дружбы, взаимопонимания между народами, и главное: изучение иностранного языка формирует студента как здоровую нравственную личность. При обучении осуществляется воспитание важнейших моральных качеств в личности: патриотизм и гуманизм.

1. *Иностранный язык (журнал). М.: «Просвещение».-2007.- №1.- С.57-59.*
2. *Е.И.Пассов Урок иностранного языка. М.: «Просвещение».- 2000.- 357 с.*
3. *С.Ф.Шатилов. Методика обучения иностранному языку. М.: «Просвещение».- 2006.- 420 с.*

РАЗВИТИЕ МОТИВАЦИИ УЧЕНИЯ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ЧЕРЕЗ ДИАГНОСТИКУ

**С.С. Кулуева – Институт целевой подготовки педагогических кадров
Кыргызского национального университета им. Ж.Баласагына**

Түйүн

В статье раскрыта структура понятия мотивации, выделены внешние и внутренние мотивы, необходимые для обучения будущих учителей и приведены результаты комплексной диагностики, позитивно влияющих на развитие мотивации учения.

Summary

The structure of concept of motivation, the external and internal motives necessary for training of future teachers by the subject and results of the complex diagnostics, positively influencing on the development of motivation are given in the article.

Для педагогики и системы образования огромное значение имеет развитие мотивации у будущих учителей. Успешная профессиональная деятельность является ожидаемым результатом и критерием качества образования. Поэтому, развитие мотивации связано с поиском путей гармонизации интересов личности и профессии, общественных отношений в профессиональной сфере.

На Пражском саммите Болонского процесса были выделены важные элементы высшего образования, в том числе: мотивированное привлечение студентов к учебе. Этот факт свидетельствует о том, что важным звеном в формировании личности является развитие мотивационной сферы человека. Мотивация является движущим фактором развития профессионализма. Мотивация – это то, что заставляет человека действовать и вести себя определенным образом. Мотивация – совокупность внутренних (интеллектуальных, физиологических и психологических) и внешних движущих сил, которые

преобладают в поведении человека, побуждают его к деятельности, определяя его границы, формы и направленность этой деятельности. То есть мотивация влияет на качество профессиональной подготовки.

Анализ литературы по теории мотиваций позволяет сделать вывод, что мотивация имеет сложную структуру (интерес, потребность, желание, мотив и др.) (см. рис. 1).

С другой стороны можно сказать, что она состоит из двух частей: деятельности (активности) и направленности. Одной только деятельности (активности) не достаточно для достижения желаемых результатов в учебе. Необходима направленность в учебе. Направленность указывает на то, к чему человек стремится, на что направляет все свои усилия.

Мотивы, как составляющая мотивации подразделяются на внешние и внутренние, на отрицательные и положительные мотивы (см. табл.1).

Таблица 1. – Виды мотивов

Мотив	Классификация мотивов: внешний \ внутренний
Собственное развитие в процессе учения	Внутренний мотив
Познание нового, неизвестного	Внутренний мотив
Возможность работать творчески	Внутренний мотив
Возможность самовыражения	Внутренний мотив
Действие вместе с другими и для других	Внутренний мотив
Учеба как вынужденное поведение	Внешний мотив
Учеба ради лидерства и престижа	Внешний мотив
Ради материального вознаграждения	Внешний мотив
Избегания неудачи	Внешний мотив

Уровень внутренней мотивации учебной деятельности способствует эффективному проведению всего учебно-воспитательного процесса. Внешние мотивы могут оказывать негативное влияние на результаты учебного процесса.

Можно также выделить *познавательные и социальные* мотивы. Если в ходе учения у студента преобладает направленность *на содержание предмета*, то можно говорить о наличии *познавательных мотивов*. Если у студента преобладает направленность *на другого студента* в ходе учения то, имеются *социальные мотивы*.

Мотив не может возникнуть сам по себе, для этого необходим внешний толчок (стимул) для его развития. Преподаватель, развивая творческие способности студентов, поведенческую активность на определенном уровне [1].

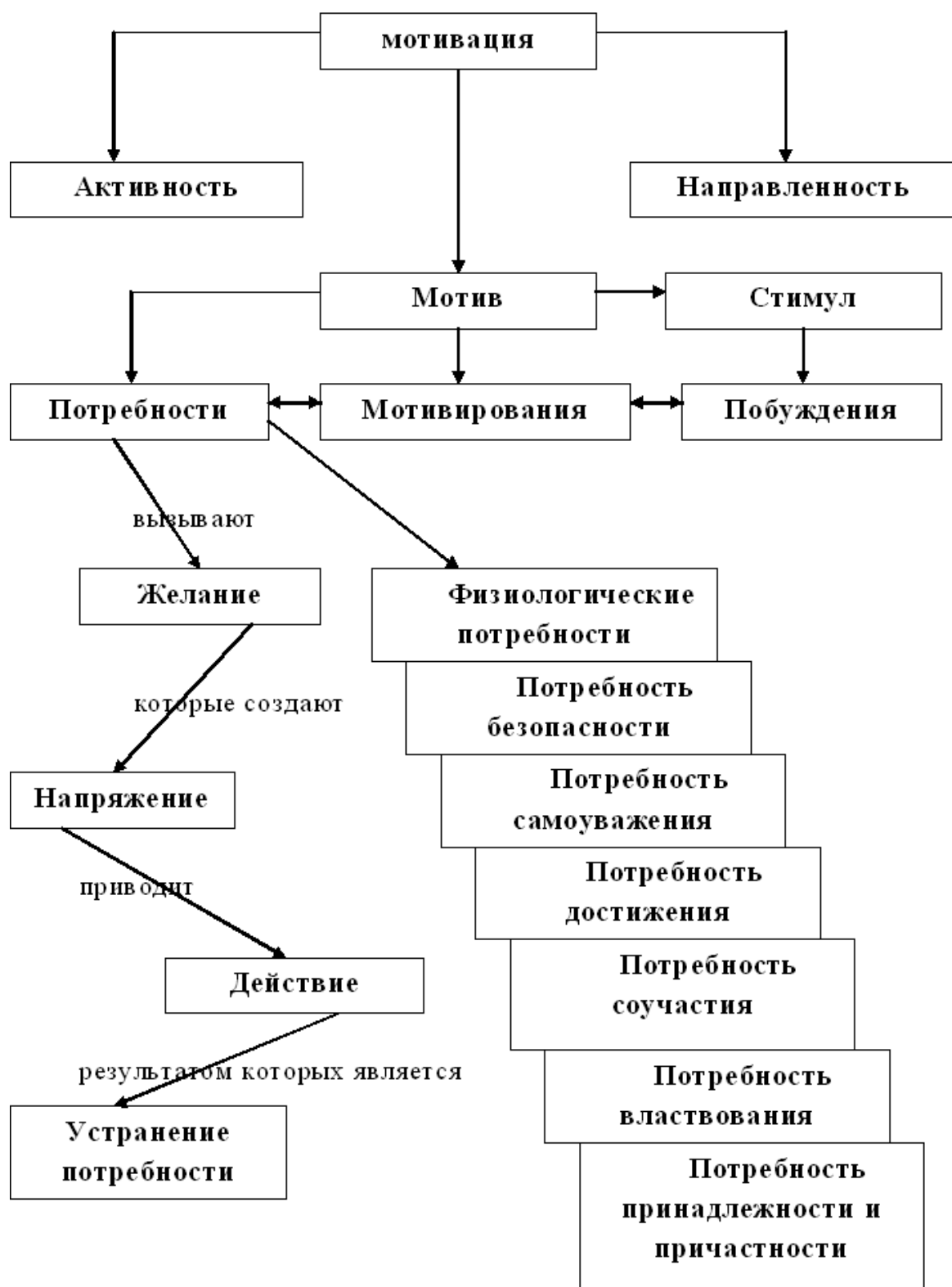

Рис. 1. Структура понятия «мотивация»

должен видеть потенциальные способности в каждом, внимательно реагировать на все проявления творческой активности, студентов, на уровень мотивации. Процесс обучения требует оценки, анализа и учета его результатов. Отсутствие их вызывает затруднения в процессе освоения новой информации.

У многих учащихся возникают проблемы с успеваемостью в процессе учебы и не всегда это связано с работоспособностью студента или его интеллектуальными возможностями. Частоснижение учебной мотивации является следствием падения интереса к учению, причиной этого может быть неподготовленность преподавателя, отсутствие наглядных пособий, компьютерной техники и т.д.

Важным компонентом педагогической деятельности является и диагностика.

Диагностика в педагогическом процессе позволяет определить результаты учебного процесса:

- уровень мотивации;
- уровень усвоенных знаний;
- уровень развития предметных умений и навыков;
- уровень познавательных умений;
- способности к творческой самореализации;
- готовность к учебно-профессиональной деятельности.

Из перечисленного перечня видно, что в функции диагностики входит изучение разнообразных элементов и параметров педагогической системы с целью оптимального решения педагогических задач. Поэтому при поиске новых методов и средств повышения качества подготовки учителей в последнее время приоритет отдается комплексной диагностике и мониторингу уровня достижений студентов.

В диагностику вкладывается более широкий и более глубокий смысл, чем в традиционную проверку знаний, умений обучаемых. Проверка лишь констатирует результаты, не объясняя их происхождения. Диагностирование включает в себя контроль, проверку, оценивание, накопление статистических данных, их анализ, выявление динамики, тенденций, прогнозирование дальнейшего развития событий. Диагностика, служащая улучшению учебного процесса, должна ориентироваться на следующие цели:

- определение пробелов в обучении;
- подтверждение успешных результатов обучения;
- планирование последующих этапов учебного процесса;
- мотивация с помощью поощрения за успехи в учебе [1].

Учеными доказано[2,3], что функции комплексной диагностики многочисленны. Например, в ходе эксперимента К.Б.Колбаевым [2] доказана позитивная роль диагностики в профессиональном самоопределении абитуриентов и первокурсников и в предоставлении огромного объема разнообразной информации преподавателям об уровне развития каждого студента, в том числе и мотивации, что позволяет на научной основе организовать дифференцированный и индивидуальный подход.

З.Н.Максутов[3] установил, что мониторинг с использованием системы диагностического обеспечения процесса подготовки учителей положительно влияет на уровень самообразования, саморазвития студентов даже в рамках получения студентами рекомендаций-советов по результатам диагностирования.

Учитывая все выше перечисленное, я стараюсь использовать в своей практике преподавания истории в Институте целевой подготовки педагогических кадров, осуществляя стартовую диагностику на первом вводном занятии. Результаты этой диагностики приведены в таблице 2.

Таблица 2. - Результаты стартовой диагностики студентов 1-го курса, обучающихся по специальности “История” – 0304.

	Группа	Курс	количество студентов	«5»	«4»	«3»	«2»	% качества
1	Ист.- 3 – 09	1	14	-	7	3	4	50
Итого:			14	-	7	3	4	50

Для повышения успеваемости и развития интереса я в начале каждого лекционного занятия прошу дать ответы на контрольные вопросы, ответы на которые занимают не более 10 минут. По качеству ответов от занятия к занятию я определяю продвижение студентов в их развитии, в том числе и в изменении уровня мотивации. Проводимая работа дает положительные результаты, которые обнаружены при проведении среза знаний, проведенного аттестационной комиссией МОиНКР в конце учебного года (см. табл.3).

Таблица 3. - Результаты среза знаний по специальности “История” – 0304.

№	Группа	количество студентов	«5»	«4»	«3»	«2»	% качества
1	Ист. – 3 – 09.	9	4	2	2	-	75
Итого:		9	4	2	2	-	75

На итоговой государственной аттестации студенты-выпускники показали более качественные знания, которые по достоинству были оценены Государственной аттестационной комиссией (см. табл. 4).

Таблица 4. -Результаты ГАК по “Истории Кыргызстана” выпускников по специальности “История” – 0304.

№	Группа	количество студентов	«5»	«4»	«3»	«2»	% качества
1	Ист. – 3 – 09	9	2	7	-	-	100
	Итого:	9	2	7	-	-	100

Аналогичная работа проводилась и в учебных группах других специальностей. В таблице 5 приведены результаты стартовой диагностики в группах других специальностей, по предмету «история».

Таблица 5. - Результаты стартовой диагностики студентов 1-го курса, обучающихся на неисторических специальностях

№	Группа	курс	количество студентов	«5»	«4»	«3»	«2»	% Правильных ответов
3	Ия – 3 – 09.	1	5	-	2	2	1	40
4	Пнк – 3 – 09.	1	9	-	4	3	2	44,4
5	Инф – 3 – 09.	1	16		7	4	2	43,7

Результаты государственных экзаменов указал на позитивное влияние применяемой мною методики, так как выпускники в большинстве своем сдали экзамены на «4»и «5» (см. табл. 6).

Таблица 6. -Результаты ГАК по “Истории Кыргызстана” выпускников неисторических специальностей

№	Группа	количество студентов	«5»	«4»	«3»	«2»	% качества
3	Ия – 3 – 09.	5	2	3	-	-	100
4	Пнк – 3 – 09.	5	2	3	-	-	100
5	Инф – 3 – 09.	15	7	8	-	-	100
	Итого:	41	15	25	1	-	97,5

Из таблицы 7 видно, что из 41 выпускника 15 получили оценку отлично, а 25 – оценку хорошо и только 1 студент получил оценку удовлетворительно. То есть процент качества знаний составляет 97,5%.

Аналогичную работу я проводила и с учащимися колледжа, поступившими на базе основной общеобразовательной школы (после 9 класса).

Таблица 7. – Результаты стартовой диагностики студентов 1-го курса, в ОСПО по программам общеобразовательной школы в начале учебного года.

№	Группа	курс	количество студентов	«5»	«4»	«3»	«2»	% Правильных ответов
1	Ия-3-09.	1	24	-	11	9	4	45,8
2	ИЯ-4-09.	1	26	-	12	8	6	46,1
3	ИНФ-2-09.	1	19	-	9	7	3	47,3
	Итого:		69	-	32	24	13	46,3

Государственная аттестационная комиссия в отчете за 2010-2011 года подчеркнула хорошую подготовку к государственному экзамену и на аттестат зрелости по дисциплине «История Кыргызстана» у учащихся, поступивших на базе 9 класса. Результаты представлены в таблице(см. табл. 8).

Таблица 8. -Результаты ГАК на аттестат зрелости 1 курса по дисциплине «История Кыргызстана» в ОСПО по программам общеобразовательной школы в конце учебного года

№	Группа	курс	количество студентов	«5»	«4»	«3»	«2»	% качества
1	ИЯ-3– 09.	1	24	7	16	1	-	95,8
2	ИЯ-4– 09.	1	26	9	16	1	-	96,1
3	ИНФ-2– 09.	1	19	9	10	-	-	100
Итого:			69	25	42	2	-	97,1

Из таблицы 8 видно, что из 69 студента 25 получили оценку отлично, а 42 – оценку хорошо, 2 – оценку удовлетворительно. То есть процент качества знаний составляет 97,1%. То есть тестирование в рамках стартовой диагностики уровня знаний положительно влияет на конечный результат процесса обучения.

Это объясняется тем, что педагогическая диагностика дает богатую информацию о каждом студенте, что и обязаны использовать преподаватели в своей деятельности, реализуя индивидуальный подход и корректируя свою педагогическую деятельность. Диагностика ценна тем, что она может выполнять функцию обратной связи в педагогической системе, способствуя оптимальной организации педагогического процесса.

Ключевые слова: мотивация, мотивы, стимулы, потребности, диагностика.

Keywords: motivation, motives, incentives, requirements, diagnostics.

1. Маркова А.К. и др. *Формирование мотивации учения.* - М., Просвещение, 1990.

2. Колбаев К.Б. *Инновационные методы диагностирования готовности к профессиональному обучению в вузе.* – Б., 2004. – 168 с.

3. Максумов З.Н. *Об эффективности диагностирования при профориентационной работе среди старшеклассников // UZLUKSIZ TALIM ILMIY – USLUBIY JURNAL №2, Тошкент 2008, С.55-60*

ҚАРЖЫ МЕКЕМЕСІ – ҚАЗЫНАШЫЛЫҚТЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕСІН ҚҰРУ

А.Муханбетова – Алматы қаласы Т.Рыскулов атындағы ҚазЭУ «Ақпараттық жүйелер»
I-курс магистранты

Түйін

Бұл зерттеудің өзектілігі Қазақстанда қазынашылық ақпараттық жүйесін құру, кез келген уақытта пайдаланушының сұранысына байланысты ақпаратты алып беруді ұйымдастыруға мүмкіндік беретін, ақпаратты өңдеуді, қазынашылық бюджетінің кірісін бақылауды өңдеуге арналған аудан қазынашылығының ақпараттық жүйесін құру. Программалық-техникалық құралдар, ақпараттық технологиялар қарастырылып, олардың жабдықтау түрлеріне талаптар қойылған. Негізгі мәселе - қазынашылықтың біріктірілген ақпараттық жүйесінің жұмыс істеуін қамтамасыз ету болып табылады.

Қазақстан Республикасы экономикасының ақпараттық аспектісінің қызмет етуі мен дамуы уақыт өте келе аса маңызды орын алуда, сондықтан экономиканың барлық нақты жағдайларын ақпараттық кеңістікте жариялау арқылы, оны Қазақстан Республикасының барлық ресурстарының тиімді әсерлесуін қамтамасыз ететін ғылымға негізделген ақпараттық технологиялардың көмегімен басқаруға мүмкіндік береді.

Қазақстан экономикасының нарықтық қатынастарға енуі объективті түрде ақпараттық нарықтың құрылуын талап етеді. Көптеген дамыған елдерде ақпараттық нарық материалдық өндіріс пен қызмет көрсету салаларын нәтижелі түрде қамтамасыз етіп отыр. Ақпарат қазіргі кезде ұлттық стратегиялық ресурстардың бір түріне айырылмас бөлігі бола тұра, ақпараттық өнімдер мен қызметтер нарығында өз сұранысы мен ұсынысына ие.

Автоматтандырылған ақпараттық жүйелердің жобалық құжаттарын дайындауда жүйенің әртүрлі элементтерінің графикалық интерпретациясы маңызды орын алады, мысалы, ақпараттық модельдерде, блок-схемалық алгоритмдерде, деректерді өңдеудің технологиялық процестерінде, құжат айналысында, ақпараттық ағындарда және т.б. Біртұтас ақпараттық жүйенің концептуалды схемасы жалпы жүйені құрудағы әдістемелік аспектілерді кескіндейді және негізгі құрал-жабдықтарды, сонымен қатар, оған кіретін бағыныңқы жүйелердің пәндік облысын анықтайды. Сонымен бірге, функционалды бағыныңқы жүйе рөлін локальді есептеуіш желілері (ЛЕЖ) және локальді немесе желілі автоматтандырылған жұмыс орындары атқаруы мүмкін.

Бұл жұмыстың негізгі мақсаты – қаржының экономикалық мәнін ашу және оның әдістері мен нысандарын қарастыру, Қазақстан Республикасындағы қаржы мекемесінің ұйымдастырылуын,

кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау және оны жетілдіру бойынша ұсыныстар жасау арқылы қаржы мекемесінің есептерін өңдеу және пайдаланушы қолданатын нұсқауды әзірлеу болып табылады.

Осы мақсатқа жету үшін келесідей міндеттерді анықтадық:

- қаржы мекемесінің экономикалық мәнін түсіну;
- қаржының қажеттігіне, атқаратын қызметіне тоқталу;
- қаржы мекемесінің функцияларына тоқталу;
- Қазақстандағы қаржы мекемесінің қалыптасуына талдау жасау;
- қаржы мекемесін дамытудың бағыттарын ұсыну;
- қарастырылып отырған мәселе бойынша статистикалық және заңнамалық материалдарды жинақтау және өңдеу;
- кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау;
- жүргізілген талдау нәтижелері бойынша жетіспеушіліктерді анықтау және оларды жою жолдарын ұсыну;
- қаржы мекемесінің есептерін өңдеу және пайдаланушы қолданатын нұсқауды әзірлеу.

Қазынашылық – бұл бірегей ортақ жүйедегі арнайы қаржы мекемесі.

Бұл зерттеудің өзектілігі сонымен қатар Қазақстанда қазынашылықтың құру. Қазынашылық басқармасы, ал жергілікті жерлерде аумақтық қазынашылық бөлімдері жұмыс істеп отыр. Соңғы он жылдықтарды саралай, ой елегінен өткізіп, талдау таразысына салып, қандай да бір қорытынды жасау мен қазынашылық ақпараттық жүйесін тиімді бағыттарын анықтау үшін біршама тәжірибе жинақталды.

1. Дүйсенбаев К.Ш., Төлегенов Э.Т., Жұмағалиева Ж.Г. *Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау / Оқу құралы. – Алматы: Экономика. 2001 ж.*

2. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. *Методика финансового анализа. – М.: ИНФРАМ, 1995.*

3. Русак Н.А. *Анализ финансового положения предприятия. В учебнике «Анализ хозяйственной деятельности в промышленности». Под общ. ред. В.И. Стражева - Минск: Высшая школа, 1995.*

5. Дуго С.М. *Проектирование баз данных: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 216 с.*

6. ҚР үкіметінің 2005 жылғы «05» ақпан №110 қаулысымен бекітілген Республикалық және жергілікті бюджеттің атқарылу ережесі

7. Жақитбеков С.Т. *Казначейский механизм исполнения бюджета (некоторые вопросы истории, теории и практики) / Под научной ред. К.К.Ильсоева.-Алматы:Қаржы-қаражат, 1999*

УДК: 159.9

ПСИХОЛОГИЯДА МІНЕЗДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАНУЫ

М.Елеусизқызы – Абай ат. ҚазҰПУ, магистрант

Резюме

Статья посвящена определению характера в психологии. Теоретическая значимость данной статьи заключается в том, что раскрыты характерологические особенности личности и акцентуация характера. Учитываются ранее исследованные данные по этому вопросу. Источники, цитируемые в настоящей статье отражает особенности характера с педагогической и этнопедагогической стороны. Как положительный факт этой статьи можно отметить что рассмотрены не только акцентуация и особенности характера, но и национальный характер, которое является актуальным в наше время. Содержание статьи полностью раскрывает данную тему.

Summary:

Article is devoted to determination of character in psychology. The theoretical importance of this article - are opened characterologic features of the personality and a character aksentuation. The studied data on this question are considered early. The sources quoted in the present, article reflects features of character and from the pedagogical and ethnopedagogical party. The positive fact of this article can be noted that not only an aksentuation and features of character are considered, but also national character which is actual presently. The contents of article open this theme completely.

Аннотация: Мінез – адамның негізгі өмірлік бет алысын және оның өзіндік әрекетінің айырмашылығын сипаттайтын сапалы өзгешелік. Ол көп қасиеттің бірлігі, түрлі өзгешелік қосындысы, сонымен қатар, адамның әр қырынан көрінуі. Бұл мақалада мінездің қыр - сырын жан-жақтан зерттеген ғалымдардың ойлары мен теориялары камтылған. Қазіргі кезде өзекті болып табылатын «ұлттық мінез» ұғымы да қарастырылған.

Аннотация: Характер человека – это качественная особенность, целостные свойства личности, постоянно проявляющиеся в её поведении, в отношениях к миру и людям. В этой статье мы опирались на теоретические основы и мысли разных ученых, которые исследовали характерологические особенности личности. Нами был рассмотрен «национальный характер», являющееся очень актуальным в наше время.

Алдымызда тұрған басты мақсат алдыңғы қатарлы 50 озық мемлекеттің қатарына кіру. Осыған орай біздің елімізде 12 жылдық білім беру жүйесі енгізілуде. Сондықтанда негізгі міндет – білімді, білікті, жан-жақты дамыған, жауапкершілігі мол мұғалім, педагог даярлау барысында педагогикалық біліктіліктерімен қатар мұғалімнің бойында мінезін сапалық ерекшеліктері де сәйкес даму керек.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың «Біздің өміріміздің ұлттық жүйемізді, тарихымызды, рухани мәдениетімізді барынша терең дамыта отырып, барлық салада рухани тәуелсіздікке жетуіміз керек», - деген сөзі ұлттық тәрбиені күшейтудегі психологияның орнын ерекшелейді. Осыған орай қазіргі кездің ең негізгі мәселесі ұлттық психологиядағы «ұлттық мінез» ұғымына тоқталмас бұрын, мінездің теориялық түпнегізін анықтап кетсек. Мінез – бұл адамның әлеуметтік мінез – құлқының ерекшелігі ол әлеуметтік топтағы жеке адамның өмір қалпын бейнелейді. Сонымен қатар, жүктелген іске, адамдарға қарым – қатынасынан көрініп отырады. Жеке адамға немесе адамдар тобына тән өзіндік қарым – қатынастар, мінез – құлық пен қимыл қозғалыстардың тәсілдері адамның танымы мен іс - әрекетінде, тәрбие мен өзін - өзі тәрбиелеу үрдісінде қалыптасады.

Іс - әрекеттің әр түрлі болуына және одан алатын әсерге мінездің толысуы мен күші тәуелді болады. Жеке адам тіршілігінің өрісі тар, ол қоғамдық дамудың негізгі бағытынан оқшау жүріп жатса, онда біртіндеп оралымсыз, тартқыншақ мінез қалыптасады. Бала мінезін қалыптасуына жанұя мен мектеп өмірінің моральдық – психикалық жағдайы үлкен әсер етеді. Нәтижесінде адамның әр алуан психикалық процестері оның іс - әрекет түрлеріне ықпал етіп, адамның ақыл – ойын, көңіл – күйін, эмоциясын, ерік – жігер қасиеттерін айқын аңғартады.

Тарихқа көз жүгірте келе, адам мінезін даралық ерекшелік екендігін ғылым тарихында тұңғыш рет сипаттап жазған – ертедегі грек философы Теофраст болатын. Бірақ, ол мінезді адамның адамгершілік сапасына тән қасиет дейді. Лабрюйер «Теофраст мінездері» деген еңбегінде мінезді осы мағынада қолданған[1 бойынша]. Алғашқы кезде мінез адамның әлеуметтік – адамгершілік ерекшеліктерін білдірген. Бұл - әрине, темпераментке кері анықтама. Өйткені, темперамент – адамда туа пайда болатын генотипті организм қасиеті. Осы көзқарасқа орай, мінез – адамның туа пайда болатын фенотипті ерекшелігі.

XIX ғасырда француз ғалымы А. Бен мінезді тек психологиялық ерекшелік, дара адамның ақыл – ойы мен сезімінің және ерік ерекшеліктерінің қасиеті деп санады. Т. Рибо мінезді сезім мен ерік ерекшелігі десе, ал орыс медигі әрі педагог П.Ф. Лесгафт ерік қасиеті деді. Біз осы ғалымдардың берген анықтамаларын жүйелеп, толықтыра кетсек, мінез адамның әрбір адамның жеке басына тән өзіндік психологиялық қасиеттер мен ерекшеліктердің жиынтығы. Мінездің қасиеттері мен ерекшеліктері әркімде әрқилы жағдайда байқалып, адамның сол жағдайларға қатынасын білдіреді.

Мінез – бұл тұлғаның фрустрациялық жағдайларға қарсы тұруы, мазасыздықтың шешілуінің индивидуалды тәсілі. Фрустрация – бұл қажеттілікті қанағаттандыру мүмкіндігінің болмауы. Сондықтан бір адамға танысу қиын, басқаларға айырылысу қиын, біреулерге монотонды еңбек қиын, басқаларға экстремалды жағдайларда әрекет жасау мүмкіндігі қиын. Қалған тапсырмалар жеңіл шешіледі және де адамның өмір сүру жолы жалпы өнімді болып табылады.

Тұлғаның дене көрінісіне (конституционалды типология) орай Э. Кречмер адамды төрт типке бөледі: астеник, пикник, атлетик, дипластик (Конституционалды типология негізі – жатырдағы ұрықтық даму динамикасынан болатын туғаннан соңғы дене құрылымының ерекшеліктері).

1) астеник (әлжуаз) адам – нәзік денелі, қушық кеуде, тар иық, қол-аяғы серейген ұзын, сопақ жүзді, бірақ жүйке жүйесі мен бас миы күшті дамыған; ынжық;

2) пикник (шалтік) адам – кіші не орта бойлы, етшен, биік кеуделі, қарынды, қысқа мойын, домалақ басты; көпшіл;

3) атлетик (шомбал) адам – ірі, қарулы денелі, бұлшық етті, дене бөліктері өзара сәйкес дамыған, кең иықты; маңғаз;

4) дипластик (мүгедек) адам – тән-дене құрылымы қисынсыз жаралған, тартыншақ. [2]

Егер мінез өзгеріп, оның қандайда бір сипаты айқын көрінсе, адам аса сезімтал болуы мүмкін. Бұл жағдай, адамда мінез акцентуациясының бар екенін көрсетеді. А.Е. Личконың айтуы бойынша, акцентуация – кейбір мінез сипаттары аса күшейтілген норма варианттары. Соның салдарынан басқаларға тұрақтылық кезіндегі, психогендік әсердің негізгі түрі қатынасында тандамалы осалы табылады. Айқын акцентуация – “аз қарсыласу орнына” бағытталған фактордың әрекеті жағдайында тұлғаның дезадаптацияға әкелу мүмкіндігін көрсететін шеткі норма варианты. Жасырын акцентуация бұл қарапайым норманың көрінуі.[3]

Орыс халқының әйгілі де атақты педагогтарына тоқтала кетсек, біріншіден, К. Д. Ушинский: “Мінезді

мінезбен тәрбилейді” – деген. Осы Біздің атақты совет педагогымыз А. С. Макаренко: “Ата-аналардың балалар алдындағы беделінің басты негізі олардың өмірі мен жұмыстағы қызметі, адамгершілік қасиеттері, олардың мінез-құлқы” – дейді. Осыған орай отбасы тәрбиесіндегі қателіктердің көбісін ол ата-аналардың балалар алдындағы беделінің көріністерімен байланыстырды. Ол көріністерді А. С. Макаренко “ақылтойысу”, “жазалау”, “дандайсу”, “жақсы көріну”, “алдап қызықтыру” т.б. беделдердің түріне жатқызып, біздің ойымызша өте орынды терең мағына беріп өтті.[4 бойынша]

Мінез – адам өмірін бейнелей отырып, сонымен бірге өмір салтына ықпал жасайды. Табанды, қажырлы қайратты кісі қандай кедергіні болса да жеңіп, өзінің көздеген мақсатына жете алады, осы жолда өз еңбегін, тұрмысын тиімді етіп ұйымдастырады, барлық мүмкіндіктерді жете пайдаланады. Осындай мінезді адам қоғамға аса пайдалы болады, өйткені ол алда тұрған қоғамдық міндеттерді шешуде белсенділік қабілет көрсетеді. Мінез адамның жеке өзі үшін ғана емес қоғам үшін де қажет. Қоғам бұл өзіміздің өмір сүріп отырған ортамыз, мемлекетіміз, отбасымыз және т.б. Сонымен қатар «ұлттық мінез» деген ұғым айналымға тұрмыстық өмірден, күнделікті тілден енді және жинақтаушы, жалпылаушы мәнге ие. Әлеуметтік-тұрмыстық қоршаған ортаға деген қатынаста ұлттық мінезде идеология мен қоғамдық психологияның, соның ішінде ұлттық және таптық элементтері ерекше тығыз байланысады. Қоршаған ортаға деген қатынас адамдардың ұлттық санасының бағыттылығын анықтайды.

Ұлттар психологиясының жүйе қалыптастырушы компоненттерінің қатарына көптеген ғалымдардың өкілдері ұлттық мінез, ұлттық темперамент, ақыл-ойдың ұлттық қыры, ұлттық сезімдер, ұлттық дәстүрлер мен әдеттерді жатқызады. [7]

Этнологтар мен әлеуметтанушылардың пікірлері бойынша, ұлттық мінез –бұл белгілі бір ұлт өкілдерінің әдетке айналған қылықтарын, жүріс-тұрыстары мен типтік әрекет бейнелерін анықтайды.

Бәрімізге белгілі болғандай, тәрбие бұл аға ұрпақтың жас ұрпаққа көрсеткен үлгі-өнегесі. Ата-бабаларымыз: «Ұстазы жақсының – ұстамы жақсы», - деп бекер айтпаған. Болашақ жастарға жақсы тәрбие беру үшін, біз мінезіміздің жағымды қырларымен жақсы үлгі көрсетуіміз қажет. Үлгі көрсете отырып, біз белсенді, қайратты, отанымыздың алдында жауапкершілік пен бойында сапалық ерекшеліктері мол адамды әлеуметтік ортаға бейімдейіделуіне ықпал жасаймыз. Осыған орай: «Мінезі жақсы мұғалім – мінезі жақсы бала тәрбелейді», - деген қорытындыға келдік.

Тірек сөздер: мінез, «ұлттық мінез», мінез акцентуациясы (жоталануы), дезадаптация, айқын және жасырын акцентуация.

1. Жарықбаев Қ. «Психология негіздері», Алматы-2005ж.
2. Кречмер Э. Строеие тела и характер. – М.: Эксмо, 2003. – 416 с.
3. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. – Л., 1983. – 536 с.
4. http://referaty-v.kz7/minezdin_damuy_men_kalyptasuy
5. Бапаева М., Әбеуова И., Бапаева С., «Тұлға психологиясы», Алматы-2010
6. Л. Қ. Таңжарықова, Ұлттық мінез – ұлттық психологияның өзегі. ҚазҰУ хабаршысы. Психология және социология сериясы №2(29), 60-65 бет
7. Л. Қ. Таңжарықова, Ұлттық мінез – ұлттың негізгі құраушысы ретінде. Мектептегі психология, №6, 2008, 23-25

ПРОБЛЕМЫ ВОСПИТАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛОВ В СОВРЕМЕННОМ ВУЗЕ: МОДЕЛЬ ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ

О.Д. Несипбаева – к.п.н., доцент СДУ, Университет им. Сулеймана Демиреля

Түйін

Бұл мақалада ЖОО-дағы студенттерді маман ретінде дайындау кезінде, сондай-ақ, оқудан тыс уақытта тәрбиелеу жұмыстарын жүргізу мен оның шарттарын жақсарту мәселесі қарастырылған. Мақалада қазақстандық ЖОО-да жүргізілетін тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру тәжірибелері қолданылған.

Summary

The paper considers the main problems and conditions of development of educational process at higher education (HE), as in the professional preparation of students, as out of classroom time. In the paper the positive experience of educational work's organization at HE of Kazakhstan was used.

Студенчество занимает особое положение в обществе и отличается высоким уровнем стремления к личностно-профессиональному самоутверждению, творческим потенциалом, активным интересом к практическому участию в социальных преобразованиях Казахстана, собственным отношением к

различным сторонам общественной жизни страны, собственными социальными ориентациями. Студенчество представляет собой лучшую часть казахстанской молодежи и выступает определяющей силой социально-политического, экономического и культурного развития Казахстана. По данным казахстанской статистики, молодежь в Казахстане составляет 1/3 части населения. В настоящее время, по данным Агентства РК по статистике обучаются свыше 620 тыс. студентов (без учета магистрантов и докторантов) [1]. Этот показатель, рассматриваемый всеми международными организациями как уровень образованности любой нации, является одним из самых высоких в мире [3].

Жизнь современных студентов сопряжена с преодолением различных организационных, психологических, моральных и других трудностей. Часть молодежи приходит в высшие учебные заведения с неверными представлениями о вузовской жизни, некоторые приходят с иллюзиями, некоторые с большим самомнением, некоторые, чтобы "продлить детство" и "отсидеться от армии". Воспитательная работа начинается в вузе со студентами первого курса дневного отделения, большинство которых приходит в вузы со школьной скамьи, из семьи, которая как социальный институт пережила за последние годы тяжелые испытания.

Мы считаем, что необходимо уделять большое внимание воспитанию студенческой молодежи, ее морально-психологической подготовке к будущей профессиональной деятельности. В последние годы в университеты пришли молодые люди, выросшие в новых исторических условиях. Профессорско-преподавательский состав сталкивается с поистине новой молодежью, поэтому некоторые старые подходы к воспитанию современных студентов не могут быть применены. На наших глазах формируется качественно новая концептуальная модель воспитания студентов, новая парадигма взаимоотношений между поколениями, но наши общечеловеческие ценности остаются прежними.

Воспитание молодежи является важнейшей функцией образования в системе высшей школы. Преподаватель вуза должен быть не только источником профессиональной информации, но и посредником между студентом и культурой, способным оказывать позитивное влияние на становление и формирование учащихся не только как специалистов, но и как будущей казахстанской интеллигенции. Профессиональный, гражданский и патриотический долг преподавателей университета – быть в равной мере специалистами, воспитателями и наставниками [9]. Поэтому повышение профессионального уровня преподавателей в области педагогики и психологии высшего образования должно быть одной из важнейших задач руководства университетов, факультетов, заведующих кафедрами.

Как мы знаем повседневное общение и осуществление воспитательного воздействия на студентов должно ложиться на плечи кураторов из числа представителей профессорско-преподавательского состава. Основными задачами кураторов является участие в организации воспитательного процесса, оказание помощи студентам-первокурсникам в психологической адаптации к учебе в вузе, осуществление контроля за поведением студентов в учебное и внеучебное время, поддержание постоянных контактов с родителями студентов [2].

На кафедры университетов возлагается ответственность за профессиональное образование, развитие научных, технических, исследовательских способностей студентов, магистрантов и докторантов. В современной концепции воспитания учебный процесс считается главным фактором воздействия на студентов и является профессиональной обязанностью каждого преподавателя, от ассистента и даже лаборанта до профессора и заведующего кафедрой.

Профессорско-преподавательский коллектив вуза в целом призван создать оптимальные психолого-педагогические условия для организации воспитательного процесса в конкретном учебном заведении. К этим психолого-педагогическим условиям относятся следующие:

- органичное включение воспитательной деятельности, конкретных мероприятий в процесс профессионального становления студентов (учебный процесс, научно-исследовательская работа);
- активное использование профессионально-корпоративных возможностей (традиций кафедры, факультета, вуза, отрасли, примеров жизни и деятельности референтных личностей – авторитетных ученых, педагогов, специалистов) для формирования чувства корпоративности, сопричастности студентов к лучшим традициям отрасли, вуза, факультета, кафедры;
- создание атмосферы подлинной и постоянной заботы о студентах, их социально-педагогической поддержки;
- формирование планов воспитательной деятельности и проведение мероприятий на основе изучения интересов студентов;
- ориентация содержания и форм внеаудиторной работы со студентами на активность и деятельность самих студентов, на проявление ими самостоятельности в организации и проведении мероприятий;

- использование в воспитательной деятельности положительного влияния наиболее активных, увлеченных, целеустремленных, способных и успешных студентов на своих сокурсников;
- формирование установки на естественность, престижность и почетность участия студента во внеаудиторной жизни вуза (культурной, спортивной, научно-технической и т.п.). Создание системы морального и материального поощрения студентов за результаты их участия во внеаудиторной жизни вуза;
- широкое привлечение студентов к участию в научном, техническом, художественном творчестве и других формах деятельности;
- создание в вузе психологической службы, подразделения социально-педагогической поддержки студентов, социологической лаборатории;
- соединение личностных ориентиров человека и общественных интересов [8].

Наряду с воспитательным воздействием содержания образования при наличии благоприятных психолого-педагогических условий для организации воспитательной работы по-прежнему первостепенное значение имеет личный пример преподавателя. Вузские педагоги должны являть собой образец для подражания - точность, вежливость, аккуратный внешний вид, культура речи, требовательность, последовательность, справедливость в оценивании, объективность.

В вопросах духовного и нравственного становления студенческой молодежи преподаватели не должны занимать позицию академической беспристрастности или полного самоустранения, полагаясь на проректора по воспитательной работе, заместителей деканов и кураторов.

Каждый преподаватель должен изучать индивидуальные особенности каждого члена учебной группы: характер, способности, интересы, здоровье. Элементарное внимание к студентам, учет их разумных просьб, претензий, поддержка инициатив способствуют поддержанию спокойной, рабочей атмосферы на занятиях [7]. Каждый преподаватель в соответствии с решениями кафедры, инструктивными документами администрации университета и факультета должен неустанно разъяснять особенности и порядок обучения в вузе, знакомить студентов с традициями факультета, университета, отрасли. Студентам необходимо разъяснять специфику изучения той или иной дисциплины, последовательность и содержание форм контроля учебной деятельности студента по предмету. Должны объясняться требования техники безопасности при проведении лабораторных и практических занятий, учебной и производственной практик.

Главная цель воспитательной работы в вузе - воспитание студента как гражданина и патриота Казахстана. В этом направлении воспитания интегрированы гражданское, правовое, патриотическое, интернациональное, политическое, семейное воспитание.

Формирование социально-активных студентов – граждан Казахстана, осуществляемое в системе гражданско-правового образования в вузе, является важнейшим направлением воспитания и развития у студентов гражданственности, уважения к правам и свободам человека, любви к окружающей природе, Родине, семье, патриотического и национального самосознания, благодаря чему обеспечивается тесная взаимосвязь высшего профессионального образования с социально-экономическими и духовными преобразованиями в стране и мире.

Гражданское воспитание. Под гражданским воспитанием сегодня в институте понимается:

1. воспитания студентов как граждан правового, демократического государства, способных к созидательному решению личных и общественных проблем в условиях гражданского общества и быстро меняющегося мира;

2. воспитания студентов как профессионально компетентных специалистов, способных решать профессиональные проблемы на основе гуманистических ценностей и ответственного нравственного выбора [5].

1. *Интеллектуальный* компонент предусматривает приобретение студентами необходимых для гражданской жизни политических, экономических, юридических, психологических и других знаний, а также развитие ума, интеллекта молодых людей. Первостепенное место в формировании данного компонента принадлежит всему комплексу социально-гуманитарных дисциплин.

2. *Операциональный* компонент в структуре личности активного и сознательного гражданина Казахстана должен включать различные технологические умения и навыки, актуальные в гражданской жизни. Речь идет о навыках участия в выборах, в референдумах, в митингах, демонстрациях, собраниях общественных организаций, в освоении умений организации различных общественных акций, проведении собраний и т.д.

3. *Эмоциональный* компонент в гражданственности молодого казахстанца связан с наличием

выраженных гражданских чувств, пристрастности к судьбе Родины, государства, его символике, гражданскому обществу.

4. *Волевой* компонент в гражданском облике студентов может быть сформирован и проверен только через участие в конкретных делах, так как связан с готовностью и способностью к саморегуляции поведения, к самомотивации в интересах государства и общества. Дисциплина в ходе учебных занятий и за пределами учебных аудиторий, умение повлиять на дисциплинированность своих товарищей, сознательное участие в органах студенческого самоуправления, в поддержании порядка в общежитиях, во время массовых мероприятий и многое другое создают достаточное поле для тренинга волевых качеств молодых граждан.

5. *Ценностно-мотивационный* компонент определяет осознанность гражданских устремлений и действий как ценности для конкретных молодых людей и обычно свидетельствует о наличии у них сформированной системы гражданских отношений. Пока студенты составляют почти незаметный процент среди членов политических партий, общественных объединений, редко выступают в качестве волонтеров, участвуют в шефской работе на общественных началах.

Патриотическое воспитание. Государственный заказ на воспитание личности, формирование ее гражданско-патриотического сознания определен в основополагающих документах Республики Казахстан и, прежде всего в государственной программе «Патриотическое воспитание граждан Республики Казахстан» [4], где намечены пути создания и развития государственной системы патриотического воспитания. Этот документ стал жизненно необходимым актом по подготовке граждан к обеспечению суверенитета и безопасности нашего государства, защиты его национальных интересов.

Работа по патриотическому воспитанию студентов в Казахстане осуществляется по следующим направлениям:

1. Широкая пропаганда среди студентов внутренней и внешней политики государства;
2. Пропаганда политики мира и дружбы между народами, достижений нашей страны в развитии экономики, науки и культуры, подъема благосостояния народа;
3. Воспитание у молодежи высокой бдительности и постоянной готовности к защите Родины;
4. Разъяснение особенностей современной военно-политической обстановки, пропаганда боевых и трудовых традиций нашего народа;
5. Воспитание у молодежи чувства гордости за подвиги старшего поколения и стремления подражать ему;
6. Пропаганда идеи защиты родного государства [6].

В университете должны поддерживаться и создаваться условия для приобретения живого и непосредственного духовного опыта, с помощью которого можно убедиться в безусловных достоинствах своего Отечества, в частности на примере собственного университета.

Патриотическое воспитание сегодня – это систематическая и целенаправленная деятельность университета по формированию у студентов высокого патриотического сознания, чувства верности своему Отечеству, готовности к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите интересов Родины.

Ключевое место в формировании социальной памяти у студентов принадлежит курсу отечественной истории, а также различным дополнительным курсам, связанным с исторической проблематикой. В курсе культурологии важное место занимают вопросы истории отечественной и мировой культуры.

Образы, воссоздаваемые при изучении истории Отечества, должны помогать воплощать те идеи, которые университет стремится донести до основной массы студентов. Изучение истории позволяет использовать прошлое как сокровищницу моральных примеров, высоконравственных поступков на материале жизни и деятельности национальных героев – создателей и защитников Казахстана.

Единым координирующим и управляющим центром воспитательной работы является ректорат во главе с ректором университета. Инструмент управления – административная структура, функционально-ответственная за воспитательную работу в вузе: проректор по учебной работе, проректор по административно-воспитательной работе, отдел организационно-воспитательной работы, отдел социально-культурной работы, факультеты (деканы, заместители деканов по учебно-воспитательной работе), кафедры, кураторы студенческих групп, заведующие общежитиями.

Деканы, заместители деканов по учебно-воспитательной работе должны значительно улучшить планирование и организацию воспитательного процесса на факультетах; поддерживать и развивать на факультетах воспитывающую нравственно-психологическую атмосферу, всемерно содействовать работе органов студенческого самоуправления.

1. Высшее образование Казахстана <http://www.rfcaratings.kz/reports/Education.pdf>
2. Журнал «Диалоги о воспитании».
3. Индекс уровня образования стран мира. United Nations Development Programme: Human Development Report <http://gtmarket.ru/ratings/education-index/education-index-info>
4. Молодежь и патриотизм. СПб., 2003.
5. Нурмаганбетов Ж.О., Нурумжанова К.А. Гражданственность как системообразующая основа системы патриотического воспитания подрастающего поколения казахстанцев. Павлодарский государственный педагогический институт <http://www.ppi.kz/kz/images/files/nurm.doc>
6. Общие сведения Казахского Национального Университета им. Аль-Фараби <http://www.kaznu.kz/ru/7963>
7. Основы ювенологии: опыт комплексного междисциплинарного исследования. СПб.: БИС-проект, 2002.
8. Платова Е.Э., Фортунатов В.В., Козлов А.П. Известия Академии наук высшей школы: Научный и общественно-информационный журнал. - № 2 (44). - 2008. С. 121-137.
9. Фокин Ю.Г. Преподавание и воспитание в высшей школе: Методология, цели и содержание, творчество. М.: «Академия», 2002.

МЕКТЕП БІТІРУШІ ТҮЛЕКТЕРДІ КӘСІБИ БАҒДАРЛАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІГІ

А.Т. Оразалиева – Жалпы педагогика және психология кафедрасы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Түйін

Аталған мақалада мектеп түлектеріне кәсіптік бағдар беру мәселесі қарастырылады. Оқушылардың кәсіби бағдарланудағы психологиялық ерекшеліктерінің аспектарының зерттеулері баяндалады.

Резюме

В данной статье рассматриваются дифференциальные обучение и психологические особенности так же профессиональные ориентационные теории при выборе профессии школьников.

Summary

In this article are risen differential learning and psychological orientation theory when choosing profession students.

Білім – қоғамды әлеуметтік мәдени, ғылыми үрдіспен қамтамасыз ететін жоғары құндылық. Болашақтың бүгінгіден нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын күш тек білімде ғана. Қай елдің болсын өсіп - еркендеуі, ғаламдық дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесін деңгейіне, даму бағытына байланысты. ХХІ ғасыр деңгейінде білім беру және кәсіптік даярлау жөніндегі Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына 2012 жылғы Жолдауында “Біз бүкіл еліміз бойынша әлемдік стандарттар деңгейінде сапалы білім беру қызметін көрсетуге жол жеткізуіміз керек. Әр оқушының білім мен қабілет деңгейінің тиімділігін бағалаудың біртұтас жүйесін жасау қажеттігін, оқу жоспарларына жаратылыстану бейініндегі арнаулы сыныптар құруды қарастырған жөн екендігі атап көрсетілген болатын. {1.126}

Жаңа ғасыр табылдырығын білім мен ғылымды инновациялық технология бағытымен дамыту мақсатымен аттауымыз үлкен үміттің басты нышаны болып табылады.» Білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды»- дегендей, жас ұрпаққа сапалы, мән — мағыналы, өнегелі тәрбие мен білім беру— бүгінгі күннің басты талабы. Тәуелсіз мемлекетімізге еңбекқор, кәсібін терең түсінетін, өзінің білімі мен іскерлігін жан — жақты қолдана білетін мамандар қажет.

Қазіргі кезеңде жалпы білімнің міндеті – баланың жалпылама дамуын қамтамасыз ету ғана емес, ең бастысы, оларды жастай өз қабілеті мен қызығуына қарай белгілі бір мамандыққа арнайы әзірлей білу. Жас өспірімдердің шығармашылық тұлғасының белсенді бағытын оның тек сабақтарға жалпы қатынасы және оның қажеттілігі мен мұқтаждығы ғана емес, сондай — ақ білімді тәжірибелік іскерліктерді қабылдау мен меңгеру үрдісінің өзі де анықтайды. {2.16,21}

Оның ішінде үйірме — шығармашылық ізденістің алғашқы баспалдағы. Қандай да бір үйірмеге қатысқан оқушының өзіндік талпынысы, ізденісі болары анық. Адамның белгілі бір әрекетке бейімделуіне негіз болатын факторлар бөлігіне мыналар кіреді:

- азаматтық қасиеті;
- еңбекке деген қарым — қатынасы, мамандыққа қызығуы, сол еңбек апасына қатысы;
- тұлғаның кәсіби еңбек бағыттылығы;
- жалпы жарамдылығы (дене және ақыл — ой);
- арнайы қабілеттері немесе белгілі бір іс - әрекетіне қажетті сапалар;
- білім, дағды, тәжірибе, белгілі кәсіби қызметке үйрену. {3.626}

Әрбір оқушының сана-сезімі, мінез-ұлқы, мәдениеті, өмірге көзқарасы, әртүрлі мамандықтардың ерекшелік сипаттарына қабілеттері бірдей бола бермейді. Олардың өзіндік ерекшелігі тәрбиесіне, шыққан ортасына да байланысты. Белгілі педагог-ғалым А.Кусайынов алдыңғы қатарлы дамыған елдердің (Америка, Германия, Жапония, Франция, Нидерландия, Англия, Канада) жалпы білім беру жүйесіне талдау жасаған. Бұл талдауларда осы өркениетті мемлекеттер, мектептің орта сынып оқушыларынан бастап дифференцияланып білім беру іске асырылып отыратынын көрсетті. {4.236}

Мектеп – еліміздің халыққа білім беру жүйесінің күрделі тармағы. Еліміздің жарқын болашағы, мектеп болашағы – ұстаздардың ізденісінде, балаларға деген сүйіспеншілігінде, кәсіптік деңгейіне байланысты екендігінде. Шындығында мұғалімнің алдында оқушыларға білім мен тәрбие беруде үлкен жауапкершілік тұр. Әрбір оқушыны оқытып тәрбиелеуге байланысты мәселелерді өздігімен және шығармашылық ынтамен шешуге қабілетті жаңашыл мұғалім керек. Мектеп шаңырақ ортасында жеткіншек жандардың жанын жаңалығымен таңқалдыра алатын тұлғалардың еңбек нәтижесі, оқушыларға оның келешек кәсібін таңдата алады {5}.

Кәсіби бағдар — бұл мақсаттардың бірлігі мен тұтас басқарумен біріктірілген -дара байланысты бөліктерден тұратын біртұтас жүйе. {6.} Ол бөліктер: таңсықтылықтың, қызығушылықтың дамуы; оқушының әртүрлі іс -әрекет түрлеріне бейімділігі (ойын, танымдық, еңбек); кәсіби психодиагностикалау; кәсіби кеңес беру; кәсіби іріктеу; кәсіби бейімделу және кәсіби тәрбие. Кәсіби бағдар беру мақсаты — жас ұрпақты саналы түрде мамандық таңдауға дайындау, үйрету екендігі белгілі. Ол үшін мынадай нәрселер өажет:

- оқушылардың бойында ішкі психологиялық - әлеуметтік мәнділікті реттейтін қызмет түрлерін тәрбиелеу;
- түрлі еңбек қызметтері мен сыйластық қатынастарын тәрбиелеу;
- кәсіпті өз бетінше, саналы түрде жеке қасиеттерін есепке ала отырып орындау бағытын жетілдіріп тәрбиелеу.

Кәсіби бағдар берудің негізгі бөліктері төмендегілерден тұрады.

1. Кәсіби бағдар беруді ақпараттандыру.
2. Қоғамдық пайдалы өнімді еңбекке жас кезінен бастап уйрету.
3. Кәсіби бағдарға арналған кеңестер беру.
4. Кәсіптік бейімделу.

Кәсіби бағдар беруді ақпараттандыру — оқушыларға түрлі еңбек қызметтері және кәсіп ерекшеліктерімен, олардың нарық жағдайы және әлемдік өркениеттегі даму бағыттарымен, ел, аймақ экономикасына тигізетін әсері, рөлі туралы жас жеткіншектерді баулу {7.}

Түрлі жұмыстарды атқаруға баланың икемділігін байқау, жеке қасиеттерін тәрбиелеу арқылы өнімді еңбекке үйрету. Оларға тәжірибелік жұмыстар кезінде өз бетінше еркіндік беріп шығармашылыққа баулу. Кәсіби баулу, бағдар беру, оқушыларға психикалық даму ерекшелігіне байланысты кеңестер беру. Мұндағы басты мақсат — кәсіп таңдауда негізгі қоғамдық және идеялық сананы қалыптастыру. Оқушылардың жеке қасиеттері кәсіп талаптарына сай келуі қажет. Осындай кеңестерге мектеп қабырғасындағы оқушылардың тең жартысы зәру болады. Әсіресе, оларға мына топтар жатады.

1. Өз бетінше мамандық таңдай алмаған оқушылар.
2. Мамандық таңдауда ата — аналарымен келісе алмаған жастар.
3. Өзі таңдаған мамандықтың дұрыстығына көз жеткізгісі келген жасөспірімдер.
4. Тәртібі нашар, толқу үстінде жүрген жеткіншектер.

Осыған байланысты кәсіби бағдарға ұсыныс беру түрлерін төмендегінше көрсетуге болады.

1. Ақпараттық—анықтамалық.
2. Психологиялық—педагогикалық.
3. Медициналық.

Кәсіби бейімделу дегеніміз - өзі таңдап алған мамандыққа бейімділігін оқу кезінде дамыту, ал өндірістік салада істеп жүргенде біліктілігін көтеріп шеберлігін арттыру. {8.69,9766}

XXI ғасырды білімділер ғасыры десек, ғылым мен білім саласында еңбек ететін жастарымыздың алдына үлкен жауапкершіліктер тұр.

Демек, сол жастарға кәсіби құзыретті маман болып қалыптасуына бағдар беру — басты мақсатымызға айналуы тиіс. {9 1236}

Бұдан мынандай көріністерді айқындауға болады болады;

а) әрбір адам өзінің жекеленген қасиеттерімен, кәсіби маңызды қабілеттерімен қолайлы жалғыз бір мамандыққа сай келеді;

ә) кәсіби сәттілік және мамандықпен қанағаттанушылық адамның индивидуалды қасиеттері және мамандықтың талаптарымен сәйкес дәрежемен себепті;

б) кәсіби таңдау саналы және тиімді процесс болып табылады, мұнда адам өзі, немесе кәсіби кеңес беруші индивидуалды психологиялық қасиеттерді анықтайды және оларды әртүрлі мамандықтардың талаптарымен сәйкестендіреді. {10.6736}

Оның мәнінің 3 факторы бар:

- 1) индивидуалды қабілеттер және ерекшеліктер, мүмкіндіктері, икемдері, адамның қызығушылығы;
- 2) мамандықтың ерекшеліктері, талаптары - адамдарға талап етеді;
- 3) бірінші және екінші факторлардың арасындағы дұрыс байланыстылығы.

Кәсіби бағдар беру жұмыстарын өткізген кезде тұлғаның жас ерекшеліктерін ескеру өте маңызды.

Мұны Дж. Сьюпердің жіктеу деңгейінде ол адамның кәсіби жолын жас мөлшеріне байланысты былайша деңгейлейді:

1. **жетілу** — қызығушылықтар және қабілеттердің дамуы (0 — 14 жас аралығы);
2. **зерттеушілік** - өз күшінің апробациясы (14 — 25 жас аралығы);
3. **бекіту** — кәсіби білім беру және қоғамда өз ұстанымдарын нығайту (25 — 44 жас аралығы);
4. **қолдау** — кәсіби тұрақты ұрпақ құру (45 — 64 жыл);
5. **төмендеу** — кәсіби белсенділіктің төмендеуі (65 жас және кейін).

Мамандықты таңдау және кәсіби жетілу кезеңі адамда 14-тен 25 жас аралығына келеді және сипатталады, бұнда адам өз күшін әр түрлі іс - әрекет ортада өзінің кәсіби мүмкіндіктерін сынайды. Шынайы өмірлік жағдайлардың талдауы керсеткендей, жас өспірімге өте күрделі өту, жалпы білім беру мектебінен кәсіби еңбекке, бұл өту жеткіншек жасқа келеді, бұл уақытта адам ұстанымды кәсіби таңдау жолының шешімін қабылдайды. Өзін анықтау «персондық» қағидаланады. Жасөспірімнің психологиясында кәсіп таңдаудағы өзін - өзі анықтау үш сатыдан тұрады:

1. **Балалық ойын** Бұл ойында бала өзіне әр түрлі маман рөлін алып, кейбір өзін-өзі ұстау элементтерімен керінеді.

2. **Бозбалалық – бойжеткендік қиял үрдіс көрінісі** мұнда олар өзіне ұнайтын мамандықты армандайды.

3. **Бозбалалық пен осы жастың көп бөлігін қамтитын** — алдын ала кәсіп таңдау. Жеткіншектердің өзіндік анықтауларының әр сатылық қатынастағы ерекшеліктері,оның сол кезеңдік психологиялық дамуы мен тұлғалық қалыптастыру мағанасында ұштасыуы тиіс. Әрине бұл өздігінде оқушыны сол кезеңдердегі қоршаған ортасының ықпалына тәуелді етуі әбден мүмкін. Сондықтан онымен байланысты іс-әрекеттің түрлері таңдалып,ең алдымен жасөспірімнің көзқарасы бағалануы тиіс (мен тарихты жақсы көремін, тарихшы болайыншы) сонан кейін, қабілеттілік көзқарасы, (менде математика пәні жақсы келе жатыр, сонымен айналысайын ба?) ең соңғы көзқарасы, бағалы кәсіп. (мен ауырған жандарға көмектескім келеді, дәрігер боламын, т.б) таңдауының сәттілігіне алып келуі сөзсіз.

Жеткіншек жанының психологиялық анықтаулары олардың жыныстық белгілеріне де қатысты. Өйткені қыз балалар көбінесе жұмыс жасау сферасын таңдайды (мен медицинамен айналысқым келеді, тек сонан кейін мамандық біліктілік деңгейін) немесе керісінше бірінші деңгейін сосын мамандықты (жоғары оқу орнына түссем, бірақ қай мамандыққа екенін өзі білмейді). Сонымен мектеп түлектерінің психикалық процесстерінің байланыстары мен заңдылықтарының ерекшеліктері, олардың таңдаған кәсібінің сәйкестігімен сәттілендірген жағдайда, психологиялық бағыттандырудың нәтижелігін мәнді деуге болады.

1. Ж. Тұрманова. *Жасөспірімдер белсенділігі мен кәсіптік бағдары. Психологияны мектепте оқыту және ЖОО да оқыту.* - 2006. -№2-Б 2-4

2. Бейсенова Ж.Ж. *Жоғарғы сынып оқушыларындағы кәсіби өзіндік анықталу мәселесі //Вестник университета «Қайнар».* – 2004. №4/1. – Б70 -74.

3. Болатова А. *Бағдарлы оқытудың негізгі мәселелердің бірі //Қазақстан мектебі.* -2009. -№1. -Б34-35

4. Н.А.Назарбаев. *Қазақстан на парогө нового рынка вперед в своем развитии .Стратегия вхождения Казахстана в число пятидесяти наиболее конкурентоспособных стран мира. //Казахстанская правда,* 2012

5. Ж.Ы.Намазбаева., О.С.Сангилбаев *«Орысша-қазақша психологиялық сөздік».А.;* «Prints»,2 005.-Б185-186

6. С.Н.Чистякова/»*Основы профессиональной ориентации школьников».М.;*»Просвещение»,1983.-183

7. КлимовЕ.А. *Психолого - педагогические проблемы профессиональной консультации.* -М.: Знание, 19837-976

8. Т.Сырғабаев. *Психологиялық қызметтің бағдарлы оқытудағы рөлі //Мектептегі психология.* -2008.№4(16). Б 47-49

9. Гинзберг М.Р. *Психологические содержание личностного самоопределения. // Вопросы психологии.* - 1994. - №3.-Б56 -58

10. Джакупов С.М.*Влияния социума на характер профессионального самоопределения, //Межвуз сб. науч трудов.- А.: КазНУ,2000.- Б53-57*

ЖАҢАНДАНУ – ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНЫҢ ДАМУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

К.О. Оразбаева – I-курс докторанты, Абай атындағы ҚазҰПУ

Резюме

В данной статье рассматриваются возможности адаптации процесса подготовки специалистов-педагогов согласно нынешнему времени и современным факторам, воздействующим на обучающий процесс. В научной педагогической сфере термин «глобализация» применяется не только в среде образования, но и во многих других отраслях. В общественных науках данный термин употребляется максимально часто, так как отражает современные отношения, складывающиеся в мире. Понятие «глобализация» на самом деле гораздо шире. Под термином подразумевается связь между государствами и их взаимное влияние друг на друга, в том числе и в педагогике.

Summary

In this article possibilities of adaptation of process of preparation of specialists teachers according to present time and the modern factors influencing training process are considered. In the scientific pedagogical sphere the term "globalization" is applied not only in the environment of education, but also in many other branches. In social sciences this term is used as often as possible as reflects the modern relations developing in the world. The concept "globalization" actually is much broader. The term is meant as communication between the states and their mutual influence at each other, including pedagogics.

Мақалада жаһандану - педагогика ғылымының даму факторы ретіндегі қазіргі заманға тигізетін әсерін бағалай отырып, педагог мамандардың осы үдеріске бейімделу мүмкіндігінің мән-мағынасы қарастырылған. Педагогика ғылымында «жаһандану» термині қоғамдық білім саласында ең көп қолданысқа енген терминдердің бірі болып, көптеген мағынада қолданылады және дүниежүзінің даму үдерістерін сипаттайды. Жаһандану терминінің астарындағы ұғым халықтар мен мемлекеттер арасындағы байланыс пен жалпы ғаламшар аумағындағы қоғамдық дамудың жаңа кезеңін көрсетеді.

Қазір жаһанданудың маңызды кезеңінде тұрмыз сол себептен қай уақытта, қай кезде болса да болашақ педагог мамандарымыз жұмыс істеуге дайын болу керек. Барлық өңірлерде жастар істері жөніндегі басқармалар жасақталуда. «Мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы» қабылданды жалпы кадрларды даярлау мәселесі көтерілді. (26.02.2013). Жастар саясатының жаңа тұжырымдамасы бойынша Жастарды болашақ бағдарлама аясында педагог жас мамандарды ауылды жерлердегі мектептерде жұмыс істеуге және де педагогтарға шет елдерде білім алуға мүмкіндіктер жасалып отыр [1]. Осының өзі педагог мамандардың жаһандық білім үдерістеріне қатысуына жасалған жағдай. Жаһандану пікірі ертеден-ақ білім саласында орын тепкен. Атап айтсақ, жаңа мыңжылдықтың тууымен «жаһандану» термині қоғамдық өмірдің әр түрлі салаларында соның ішінде білім берудің ең көп қолданысқа енген терминдердің бірі болып табылады. Жаһандану мәселесі ғалымдардың қоғамдық саяси қызметкерлердің, ірі бизнес пен қаржы өкілдерінің назарын өзіне аударуда. Осы тақырып төңірегінде мерзімдік басылымдарда жарық көрген мақалаларда көптеген авторлар жаһандану құбылысын жаһандық ой-пікірлерін ескере отырып, оның негізгі сипаттамасын анықтап, жаһанданудың қазіргі заманға тигізетін әсерін бағалай отырып, адамның өмір сүру қабілетінің мән-мағынасын байқауға болады. Ғылыми әдебиеттерде жаһандану термині көптеген мағынада қолданылады, және оның нағыз жақтаушылары да, оған кереғар қарсыластары да бар.

Арыстанбекова А.Х. зерттеу жұмысында атақты ғалым Энтони Гидденстің сөздеріне сүйенеді, оның ойынша, көптеген жиі қолданылып жүрген терминдер өз мағынасы бойынша түсініксіздеу, бұл термин де қайдан келгені белгісіз, 80-жылдардың аяғында ол еміс-еміс қолданылып жүрген. Алайда 90-жылдардың аяғында, ХХІ-ғасырдың басында біз бұл терминнің аяқ астынан танымал болып, қоғамдық дамудың әр түрлі салаларында қолданысқа түсе бастағанын аңғарамыз [2].

Ең алдымен «жаһандану» ұғымының мағыналы екенін атап өтуіміз қажет, міне осы қасиетінің арқасында бұл сөз кеңінен тарап кетті. Ғалымдар жаһанданудың қашан басталғандығы, оның дамуының ерекшеліктері жөніндегі әр-түрлі ой-пікірлеріне қарамастан, бұл үдерісті өткен ғасырдың 60-жылдарының басымен байланыстырады, бұл кезде ақпараттық және коммуникациялық технологиялардағы ғылыми-техникалық төңкеріс жаппай дами бастаған болатын.

Осы кезеңде «жаһандық қоғам» деген термин солтүстік американдық ғалымдардың еңбектерінде жарық көрген (университет Ман Луан, Торонто), «жаһандық ауыл» термині алғаш рет жалпы ақпаратты бір уақытта планетамыздың кез-келген нүктесінен дүниенің төрт бұрышына коммуникация құралдары арқылы таралу феноменін көрсету үшін қолданылған [2,3]. Ал «жаһандану» терминін алғашқы рет

Гарвард бизнес мектебінің профессоры Теодор Левит өзінің «Рыноктардың жаһандануы» атты мақаласында ұсынған.

Біреулер үшін бұл бүкіл ғаламшарға нарықтың таратылуы болса, тағы біреулер үшін жалпы адамзаттық құндылықтарға қарай ұмтылу болып табылады. М.А.Чешковтың пайымдауынша, «жаһандану» термині әлемдік қоғамдастықтың әр түрлі бөліктерінің бір-біріне тәуелділік, өзара бірігу және өзара шарттасу процесі ретінде көрсетуге болатын үдерістер мен құрылымдардың кең жиынтығын білдіреді. Басқаша айтқанда, қазіргі заманда аумақтағы жағдайлармен анықталатын біртұтас нәрсе құрылады [4].

Біз бұл талдауды «жаһандану» түсінігі қазір қалай айтылатынын және олардың бір-бірімен сәйкестіктері мен қарама қайшылықтарын білу мақсатында жүргізуіміз қажет; сонымен қатар білім беру және педагогикалық ғылымға осы процестің әсер ету деңгейін есепке ала отырып, жаһандануға өзіміздің анықтамамызды беруге тырысамыз.

Көптеген зерттеушілердің ойынша «жаһандану» түсінігі «өзара тәуелділік», «интеграция» сияқты түсініктер орнына келді және халықаралық байланыстағы экономикада, әлеуметтік және саяси салада жүйенің жаңа даму кезеңін сипаттайды. Ғалымдардың барлығы дерлік жаһанданудың объективтілігін, барлығын қамтитын сипатын атап өтеді. Бұл термин академиялық шеңбердегі сөздік құрамында ғана емес, сонымен бірге, журналистер, саясаткерлер, іскерлік шеңберіндегі өкілдер және білім беру орталықтарында да кең тарады. Негізінен тақырып жаһандық нарық, жаһандық коммуникация, жаһандық қауіп-қатер және т.б. туралы болды. Өткен ғасырдың 60-жылдардың аяғында кейіннен «жаһандық мәселелер» деген атқа ие болған, көзге айқын көрінетін, әлеуметтік дамудың мүмкіншіліктері жөнінде айтарлықтай қауіп төнгізетін және адамзаттың аман қалуы туралы сұрақтарды күн тәртібіне қойған мәселелер пайда болды. Осы үдерісті БҰҰ, ЮНЕСКО және басқа да ірі және жеке қоғамдық ұйымдар өз қолдарына алды.

БҰҰ жанындағы ғылыми-зерттеу институтының зерттеулері бойынша оның жалпы бағыттарын анықтайтын кем дегенде алты үдеріс бар:

1. Өзінің ойын ашық және еркін айту және саясатқа қатысу құқығын алған адамдар санын көбейтетін либералды демократияның таратылуы.

2. Экономикада нарықтық күштің басым болуы экономикалық либерализм бірнеше халықаралық элита тобында, кредитор елдер мен екі ірі халықаралық қаржылық ұйым, Халықаралық валюталық қор (ХВК) мен Бүкіл әлемдік банкте билікті күшейте отырып, 70-жылдар ортасында идеологияны көрсететін болды.

3. Өндіру жүйесі мен нарықтағы жұмыс күшінің өзгеруі. Бүгін өнеркәсіп шағын және икемді жүйе өндірісіне негізделген, ал жұмысшылар қызмет көрсету секторына ауысқанды жөн көреді.

4. Технологиялық жаңартулардың жылдамдығы. Өндірісті компьютерлендіру және коммуникация жүйелері еңбектік қарым-қатынасқа айтарлықтай әсер етеді және мемлекеттер ішінде және олардың арасында жаңа билік қатынастарын туғызады

5. Бұқаралық ақпарат саласындағы төңкерістер.

6. «Тұтынушылық идеологиясы» деп аталатын ұғымның таралуы.

Қоғамның индустриялануы тізбекті реакцияны туғызады, ол мәдениетке біршама әсер етеді; адамның манайы күнделікті қоршаған ортасы бірыңғай және жасанды бола бастайды, еңбек тек жаңа материалдық заттар алуға мүмкіндік беретін құралға (қаражат көзіне) айналады. Кейде адамның бірден-бір көз қуантары теледидар мен компьютер экраны болып табылады. Сол себепті бүгінде «виртуальды шындық» жөнінде көп әңгіме қозғалды. Бұқаралық ақпарат құралдарының (БАҚ) сендіру күшінің дүние жүзінде мықтылығы сонша, жаңалықтар бағдарламасы оқиғалар жөнінде тек есеп беріп қана қоймайды, сонымен қатар олар оқиғалар желісіне белгілі бір әсерін де тигізеді.

Қазіргі заманның барлық жаһандық үдерістерді қалалық ортада өте анық көрінеді – яғни, қалалық әлеуметтік-мәдени кеңістікте, себебі қалалық болу (урбанизация) жалпы әлемдік мәдени интеграцияда орасан зор рөл атқарады, қазіргі кездегі өркеннестік үдерісте маңызды мағынаға ие болады.

Жаһанданудың қазіргі мәдениетінде, соның ішінде тілдік мәдениетте Интернет маңызды рөл атқарады, оның бастамасын Пьер Тейяр де Шарден өзінің «ноосфера» идеясымен жасаған. Бұл жаңа мәдениеттің тілі ағылшын-америкалық, себебі Интернеттің мамандары мен қолданушылары ағылшын тілді елде тұрады (99% -америкалық салымдар, басқасының үлестері өте аз) [5,6].

Дүниежүзілік қоғамдастық үшін жаһанданудың өзектілігін БҰҰ-ң бұрынғы бас хатшысы К.Аннан жаһандану феноменін былайша анықтаған [7]. Жаһандану деген не? Негізінде, бұл белгілі бір топтар мен жекелей тұлғалардың тікелей, бұл процеске мемлекеттің араласуынсыз, шекара арқылы бір-бірімен өзара

қарым-қатынасқа түсуі, бұл жерде күні бүгін осындай қарым-қатынас жасауға мүмкіндік бұрын-соңды болмаған жағдайда болып отыр.

Америкалық және Батыс Еуропалық ғалымдардан кейін жаһандану үдерісін зерттеудің қажеттілігіне ресейлік ғалымдар да көңіл аударды. Ресейлік энциклопедиялық басылымдарда «жаһандану», оған сәйкес «жаһандануды зерттеу ілімі», «жаһанданушылық» секілді терминдер тек XX ғасырдың 90-жылдарында пайда бола бастады. Басында сөздіктер мен анықтамаларда (әсіресе қоғамдық саяси) мынадай сөздерге түсініктемелер беріле бастады; «жаһандық мәселелер», жаһанданушылық. Соңынан «жаһандану» феноменнің анықтамалары пайда бола бастады. Егер де ертерекке үңілсек, 1980ж. тек философиялық энциклопедиялық сөздік [8]. «Жаһандық мәселелер» түсінігіне былайша анықтама береді. Қазіргі кезеңде әлеуметтік үдеріске тәуелді болатын адамзаттық маңызды мәселелерінің жиынтығы – дүниежүзілік териоядролық соғысты болдырмау және барлық елдердің дамуы үшін бейбіт шарттарды қамтамасыз ету; артта қалуды жою арқылы дамыған және дамушы елдердегі экономикалық деңгейдегі өсіп келе жатқан айырмашылық пен жан басына шаққандағы табыстағы айырмашылықты бағындыру, сонымен қатар жер бетінде аштық, қайыршылық пен сауатсыздықтың көзін жою; халық санының күрт өсуін тоқтату (дамушы елдердегі «демографиялық жарылыс») және дамыған капиталистік елдердегі «депопуляция» қаупін жою; атмосфераның, қоршаған ортаның ластануының алдын алу; халықтың экономикалық дамуын, әл-қуатын әрі қарай дамыту үшін қажетті орны толтырылатын (қалпына келтірілетін) және орны толтырылмайтын (қалпына келтірілмейтін) табиғи ресурстармен қамтамасыз ету, оның ішінде азық-түлік, өнеркәсіптік шикізат, қуат көздері; ғылыми-техникалық революцияның тікелей және тікелей емес кері әсерлерінің алдын алу болып табылады.

1993 ж. «Политология (саясаттану) энциклопедиялық сөздік» аударма басылып жарыққа шықты [9], онда глобалистика мен глобализмге ұстаным ретінде арналған мақала орын алған. Мақалада бұл ғылыми бағыттың дамуының үш кезеңі суреттелген. Бірінші кезең XX ғасырдың 60-шы жылдарын қамтиды, бұл кезеңде адамзат тарихында тұңғыш рет өндіріс арқылы табиғаттың антропогендік әсердің орнын толтыру мүмкіндігіне қауіп төнгізі бастады. Осы кезеңге тағы да жататын бір нәрсе қолданылуы жер бетінде қауіп-қатер төнгізетін стратегиялық басыңқы құралдардың өрістеп, қанат жаюы болып табылады. Екінші кезеңге әдіснамалық тұрғыдан болсын, қолданбалы тұрғыдан болсын, глобалистиканың шарықтауы жатады, бұл кезеңде қоғамдық дамуды танып-білуге үлкен, қомақты үлес қосқан Э.Ласло, С.Медловиц, А.Тоффлер секілді зерттеушілердің қызметін атап айтуға болады [10]. XX ғасырдың 80-ші жылдарының ортасында басталған глобалистиканың дамуының үшінші кезеңінің ерекшелігі зерттеу пәнінің өте жоғары динамикасында болды, жаһандық проблемалар әлемінің саяси бет әлпетіндегі тарихи өзгерістер нәтижесінде екінші орынға шығып қалды.

2000 жылы В.С.Степин мен Г.Ю.Семгин «глобализм» терминін былайша суреттеген: «өркениеттің дамуының жалпы үдерістерімен байланысты ғаламшардағы өмір эволюциясының жаңа шарттарын пәнаралық зерттеу; жалпы адамзат және табиғат субъектісі болып табылатын жаһандық көлемдегі карама-қайшылықтармен байланысты жаһандық проблемаларды зерттеу; адамзаттың өзін-өзі көзін жоюдың алдын алу мақсатымен ұйымдастырылған және үйлестірілген саяси стратегиялар жиынтығы» [11,2].

Жаңа (ғасырда) жаһандану мәселелері төңірегіндегі ой-пікірлер мен дау-дамайлар өрши түсті. Профессор И.Ф.Кефели жаһанданудың көп қырлылығын атап өтті. Глобализм мәдени-тарихи анықтама тұрғысынан ұлттық мәдениеттің барлық түрін қамтитын жалпы адамзаттық мәдениет ретінде қарастырылады. Жаратылыстану ғылыми анықтамасында глобализм табиғат апаттарына әкеп соғатын жаһандық өзгерістер призмасы арқылы қарастырылады. Саяси тұрғыдан жаһандану еңбек пен капиталдың бір-біріне қарсы тұруының шиеленісуінің жаңа кезеңі, жаңа әлемдік тәртіптің құрылу процесі, әлемді жаулап алудың қазіргі замандағы жаңа кезеңі деп қарастырылады, бұл жерде жаһанданудың экономикалық, саяси процестің негізгі кейіпкері трансұлттық корпорациялар болып табылады [12].

В.П. Григорьев өзінің «Тіл мәдениеті және тілдік саясат» атты мақаласында «жаһандану» түсінігінің бірнеше анықтамаларына талдау жасайды. М.Делятиннің айтуынша, жаһандану – бірегей қаржылық ақпараттық кеңістікті құру және оны дамыту үдерісі, бұл үдеріс бүкіл әлемді қамтиды және капиталды өте тез қолданумен, ақпаратқа оңай қол жеткізумен байланысты. Бұны шоғырланудың ең жоғары сәті деп айтуға болады, ол ұлы географиялық ашылулар дәуірінен басталып, әлі күнге дейін жалғасып келеді. Сапалық жаңа нәтижелер жөнінде айту керек, себебі ол жаңа технологияларға негізделген. Және де бұл жерде біз Интернет жайлы, жаһандық теле көрсетулер, т.б. әлемдік заттар жайлы, әңгіме қозғап тұрғанымыз жоқ, біздің айтайын дегеніміз адамзат тарихында алғаш рет ең іскерлік пайдалы нәрсе-жансыз заттарды өзгерту емес, тірі сана-сезімді құру болып отыр» [13].

Б.Пядышевтың айтуы бойынша «жаһандану – жалпы саяси экономикалық, басқа да әлемдік дамудың келешектегі кезеңі, өндірістің дамуының алдыңғы кезеңдерінің сатысы, толығырақ айтсақ, капиталистік, ол тудырған саяси, әлеуметтік, философиялық қоршаған орта болып табылады». Американдық зертеуші Т.Фридманның айтуынша, «жаһандану» - «ұлт мемлекеттердің, технологиялардың, рыноктардың іркілмес, тасқынды бірігуі, ол жеке тұлғаларға, корпорацияларға, ұлт-мемлекеттерге бұрын-соңды болып көрмеген жылдамдықпен әлемнің кез-келген нүктесіне тезірек, алысырақ, тереңірек, арзанырақ жетуге мүмкіндік береді»

«Жаһандану» дегеніміз дүние жүзінің барлық дерлік елдерінде ашық (еркін) нарық капитализмінің таралуы, оның өзінің экономикалық ережелер жиынтығы бар және ол ережелер шетел капиталы үшін тартымдылықты көбейту, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатымен ұлттық экономиканың ашылуы, қайта реттелуі мен жекешелендіруіне негізделген [14].

Кейде «жаһандану» үдерісін интернационалдандыру ұғымымен салыстыруға тырысады [15], олардың ойынша, «жаһандану» интернационалдандырудың сапалы жаңа кезеңі болып табылады. Бұл кезеңнің жаңалығы – «қоғамдық байлықтың негізгі көзінің» ауысуында. Автордың айтуынша, интернационалдандыру кезінде бұл көз-еңбек, ал жаһандану кезінде ол тікелей өндіргіш күш ретіндегі ғылым.

Бутенко А.П. бұл үдерістің қарама-қайшылығын атап көрсетті. Бір жағынан, «жаһандану» және интернационалдандыру үдерістері халықтар мен ұлттарды жақындастырады, олардың арасындағы алыс-берісті жиілетеді, дамудың деңгейін теңдестіреді. Ал, екінші жағынан, дамыған елдердің өзінен әлсіздеу және дамымаған елдерді өзіне бағындыру үдерісін байқауға болады.

Арыстанбекованың А.Х. ойынша, жаһандануды интернационалдандырумен шатастыруға болмайды. «Интернационалдандыру» терминін ұлттық территориялар арасындағы ара-қатынастарды кеңейту үдерісіне жатқызу керек [2].

Интернационалдандыру нәтижесінде елдер бір-біріне терең әсер етулеріне болады, алайда олар әр түрлі болып қала береді. Ағылшын зерттеушісі П.Скотт та осындай ойда, оның айтуынша жаһандану түбегейлі жаңа нәрсе, оны интернационалдандырудың өте жоғары түрі ретінде қарастырмау керек, себебі жаһандану интернационалдандыруға қарағанда ұлттық шекараларды бұзады, жаһандық капитализмнің жаппай қолданудың «төменгі» жерлерінде жүзеге асырылады, ол және де жаһандық проблемаларды шешуге бағытталған.

Жаһандық саланы трансшекаралық торлардың өрнегімен салыстыруға болады. Жаһандық байланыстар бұл сол мезеттегі, жылдам байланыстар, жаһандық феномендердің бір уақытта бүкіл дүние жүзіне тарап кету мүмкіндігі бар, оған бір орнынан екінші орынға ауысуға уақыттың да керегі жоқ. Бұл жағдайда оның ұлтаралық, трансәлемдік сипаты бар.

Әлемдік ғылыми әдебиеттерде жаһандану проблемасына арналған қомақты еңбектер бар, алайда, өкінішке орай, оның теориялық жүйелік деңгейдегі мән-мағынасын түсіну әзірше ешкімнің қолынан келе қоймайды. Жаһандану проблемалары бойынша мамандардың жалпы ойы бойынша жаһандану – объективті, кешенді және әмбебап үдеріс, ол бәрін; яғни әртүрлі елдердегі білім беру жүйесін, биосфераны, неосфераны, әлемдік (дүниежүзілік) қоғамдастықты қамтиды.

И.О.Радионоваың айтуынша, жаһандану – XX ғасырдың екінші жартысында бүкіл ғаламшарды қамтыған әлеуметтік және экономикалық дағдарыстың жаһандығы (ғаламдануы). Автордың айтуынша, қазіргі кезде қиындап, неше түрлі түрге еніп отырған дағдарыстың себебі өркениет пен қоршаған ортаның арасындағы белгілі бір тепе-теңдікті сақтап отыруға мүмкіндік беретін ірқу механизмінің күрт кейін кетуі, тиімділігін жоғалтуында [16].

Жаһандану – XXI ғасырдың басындағы дүниежүзінің даму процестерін сипаттайды, кеңейтеді және бір уақытта халықтар мен мемлекеттер арасындағы байланыс пен өзара тәуекелділікті қиындатады, жалпы ғаламшар аумағындағы қоғамдық дамудың жаңа кезеңін көрсетеді, әлеуметтік байланыстар мен қоғамдық процестердің жаңа сапасын байқатады, ол ғылым мен техниканың арқасында болып отыр. Қазіргі кезде әлемдік үдерістер шекараны білмейтін, көптеген мемлекеттердің бірігіп жасаған қимылдарын қажет ететін процестер арқылы жасалады. Жаһанданудың ерекшелігі әлемді бірегей кеңістік ретінде танудың тереңдігі мен ауқымы өсіп келе жатқандығында, ал ішкі жағдайлар сыртқы саяси акциялардан гөрі басқа мемлекеттермен халықтарға әсер ете бастады.

Әдебиеттер талдауы көрсеткендей, гуманитарлық салада жаһандану үдерістерінің әсерімен күрт өзгерістер болуда, олар ең көп мөлшерде кейіннен өркениет тағдырына әсер ететін болады.

Бұл жерде маңызды рөл адамға тиесілі, оның дүниетанымы, құндылықтар жүйесі, ақыл-ойы, білімі, адамгершілігі, руханилығы – бәрі қазіргі кезде түбегейлі өзгерістерге ұшырауы мүмкін.

Жаһанданудың білім беруге әсері ғылыми ортада әртүрлі түсіндіріледі. С.Л.Зарецкая атап айтқандай,

«Егер де білім берудегі интернационалдандыру ұғымында сарапшылар арасында едәуір ауызбіршілік болған болса, жаһандану кезіндегі білім беруге әркім өзінше түсінік береді» [17]. Өткен ғасырдың 90-шы жылдарынан бастап Экономикалық ынтымақтастық және Даму Ұйымы (ЭЫДҰ) және басқа да халықаралық ұйымдар экономикалық өркеніет үдерістерін қарастыра отырып, бұрынғы «интернационалдандыру» терминнің орнына өз баяндамаларында «жаһандану» терминін кеңінен қолданды, бұл әрине, оның кең таралуына мүмкіндік берді. [18].

Негізгі сөздер: жаһандану, жаһандық қоғам, жаһандық ауыл, интеграция, тұтынушылық иделогиясы, ноосфера.

Ключевые слова: глобализация, интеграция, общество глобализации, идеологии потребителей, ноосфера.

Keywords: globalization, integration, globalization society, ideologies of consumers, noosphere.

1. ҚР Президенті – елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан білім қоғамы жолында» атты интерактивті дәрісі 05 қыркүйек 2012 ж.
2. Арыстанбекова А.Х. Глобализация. – Алматы: Дайк-Пресс, 2007. – 304б.
3. Синагатуллин И.М. Роль глобализации и языка международного общения в решении актуальных вопросов нового времени // Иностранные языки в школе. 2003, №6. – 8-13с.
4. Чешков М.А. Глобальное видение и новая наука. – М.: Наука, 1998. – 187с.
5. Кукушкин В.С. Общые основы педагогики. – М.: Ростов-на-Дону, 2006. – 224с.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма.- М., 1996. -189 с.
7. Глобализация как стержневая проблема грядущего мирового развития // Международная жизнь. 2000, №11. – 3-24 с.
8. Философский словарь // Под ред. И.Т. Фролова. – М.: 1989. - 452с.
9. Политология: Энциклопедический словарь//Общ.ред.исост.: Ю.И.Аверьянов - М.: Московский коммерческий университет,1993.– 431с.
10. Глобализация и образование // Сб ст. - М.: ИНИОН, 2001. – С.69.
11. Народное образование в России: исторический альманах. – М.: Народное образование, 2000. – 400с.
12. Кефели И.Ф. Глобализм на перекрестке мнений // Социально-гуманитарные знания. 2003. №2 - 3-1 с.
13. Григорьев В.П., Делятин И.А. Культура языка и языковая политика // Русская речь. 1990. №1. – 70-76 с.
14. Пядышев Б. Глобализация и Россия (круглый стол)//Мировая экономика и международные отношения. 2002. №9. – 3-25 с.
15. Бутенко А.П., Богомолов О.Т. Глобализация: сущность и современные проблемы // Социально-гуманитарные знания. 2002. №3 – 3-18 с.
16. Алексашина И.Ю. Глобалистика: взгляд на мир, направление в науке, философия образования// Интеграция педагогической науки и практики.- СПб: СПбГУПМ, 1997. –23-27 с.
17. Родионова И.А. Глобальные проблемы человечества. – М.: 1993. – 87 с.
18. Громкова М.Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности: Учеб.пос.для вуз. – М.: ЮНИТИ – ДАНА. 2003. – 415 с.

СТУДЕНТТЕРДІ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАТЫСЫМҒА ҮЙРЕТУДЕ ЖОБА ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ

С.С. Султанбекова – аға оқытушы,

А.Т. Касымбекова – аға оқытушы,

С.С. Есимкулова – аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Резюме

Данная статья рассматривает использование методики проектной работы студентами на уроках иностранного языка. Использование данной методики студентами развивает умение работать самостоятельно над научными темами и показать себя с лучшей стороны. Данная методика также способствует развитию самоконтроля и самостоятельно находить необходимую информацию.

Resume

This article looks through the use of methods of project work by students in foreign language lessons. The use of this methods students develop the ability to work independently on scientific topics and to show their best side. This method also helps to develop self-control and independently find necessary information.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының білім жүйесінде әлемдік білім жүйесі деңгейіне жетуге бағытталған өзгерістер болып жатқаны баршаға мәлім. Бұл процесс шетел тілін тиімді оқытудың теориясы мен практикасына да біршама өзгерістер әкелері сөзсіз.

Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуындағы жаңа стратегиялық бағдарлар, қазіргі кезде

болып жатқан өзгерістер және мемлекет дамуының барлық салаларында еліміздің қатысымының әлемдік жүйесіне енуі білім беруге деген талаптардың түбегейлі өзгеруіне себеп болып отыр. Академик С.С.Құнанбаева әлемдік қоғамдастық дамуының қазіргі жаһандық тенденциялары, тілді жаһандық жалпы адамзаттық мәдениеттің құралы ретінде қарастыру, халықаралық интеграция мен мәдениетаралық өзара іс-қимылдың күшеюі, тілдің когнитивтік-коммуникативтік қызметінің артуы, мәдениетаралық қатысым субъектісінің қалыптасуындағы жаңа бағыттар – шетел тілінде білім беру әдіснамасын, негізгі ұғымдар мен категорияларды, әдістемелік амалдар мен принциптердің номенклатурасын түбегейлі қайтадан қарастыруды қажет етіп отыр деп, атап айтқан.

Қазақстанның дүниежүзілік бірлестікке қосылуы мен тәуелсіздігінің нығаюы тұрғысында басқа елдермен жан-жақты халықаралық байланыс жасауы мәдениетаралық қатысымының жоғары деңгейде дамуына байланысты.

Мәдениетаралық қатысымға үйретуден жобалық технологияның негіздері

Жоба технологиясының сипаттамасы

Қазіргі кезде шетел тілін оқытуда бұл әдіс асқан қызығушылықпен қаралуда. Ғалым-әдіскерлердің негізгі міндеті шетел тілін меңгеруде мектеп практикасында әлеуметтік мәдени жағдаятта, қоғамның даму сатысында, өскелең ұрпаққа сапалы білім беру мақсатында жоба әдісі жаңа педагогикалық технология ретінде айтылып жүр.

Оқу процесіне жаңа технологияларды енгізу студенттерге шетел тілін оқытуда ғана емес, олардың тәрбие жұмысын жүргізуге де септігін тигізеді. Біз әрқашан да студенттерді тәрбиелей отырып оқытуға, оқыта отырып тәрбиелеуге тырысамыз. Шетел тілдерін оқытудағы жоба әдісін қолдану, жобаға қатысушылардың танымдарының кеңейуіне көмегін тигізе отырып, қарым-қатынас жасауға септігін тигізеді.

Жоба дегеніміз не? – Жоба бұл студенттер өз ойларын өздеріне ыңғайлы уақытта, жеткізу болып табылады. Коллаждар, афишалар дайындау, жарнамалар, сұхбат жүргізу, зерттеулер, қажетті ақпараттар мен модельдер көрсету, түрлі жерлерге бару, жоспарлар құру, карта т.б. жұмыс атқарылады. Жоба барысында міндеттілік жеке тұлға әрі жобаға қатысушы топтың мүшесі ретінде студентке жүктеледі. Ең бастысы жобаның құрылысы қандай болатыны және презентация қандай түрде өтетінін оқытушы емес студенттер шешеді.

Жоба әдістемесін пайдалану студенттердің сабақтада, сабақтан тыс уақытта да жұмыс істеуіне, өздерін алдыңғы қатарда көрсетіп, өзін-өзі тексеруіне де жақсы әсерін тигізеді. Студенттерде өздерін білім деңгейіне, оларды шынайы іс-әрекетте пайдалана білуіне деген жеке жауапкершілік пайда болады.

Жобамен жұмыс істей отырып, студенттер өз бетімен керекті мәліметтерді табуға, түрлі дерек көздерін пайдалануға үйретеді. Оқытушы олардың тең құқылы әріптесіне әрі кеңесшісіне айналады.

Жобаның маңыздылығы, студенттер жобаны орындау барысында танымдық іскерліктері артып өз бетінше білім алуға үйретеді. Егер студент ақпарат ағымында зерттеу дағдысын үйреніп, оған болжам жасап, фактілерді салыстырып, қорытынды жасаса, мың құбылып тұрған мына қоғамда шығармашылық өмір сүріп, келешекте дұрыс маман таңдауына еш кедергі болмайды.

Жоба әдісін оқу тәжірибесіне енгізу мақсаттары:

- Әр жеке студенттің немесе студенттер тобының мектеп қабырғасында игерген зерттеу тәжірибелерін көрсете білу;

- Зерттеу пәніне деген қызығушылық танытып, сол пән бойынша білімін әрі қарай жетілдіріп, толықтырып, нәтижесінде алған білімдерін жоба технологиясы арқылы белгілі аудиторияға, ортаға жеткізу;

- Жоба әдісін қолдану шетел тілдерін меңгеруге деген студенттердің, ұмтылысын арттырады

Бірігіп жұмыс жасау ұжымды жақындастырады, студенттердің өзара қатысы, бірін-бірі түсінуі артады. Тек өз қызметін емес бүкіл топтың жұмысына деген жауапкершілік артады. Әрбір студент өзі бастаған жұмысының толық нәтижесін көрсету үшін оны жақсы аяқтауға тырысады. Бұндай оқыту түрлері студенттерді шығармашылық ізденіске дағдылануды, ұжымда жұмыс жасауды үйретеді. Студенттер дәстүрлі өткізілетін сабақтарға қарағанда, оқытудың жаңа технологиясын пайдаланған сабақтарға көбірек қызығып, белсене қатысады. Жобалық сабақтардың дәстүрлі сабақтардан үлкен айырмашылығы бар. Жобалық сабақты дайындау, студенттерден де, оқытушыдан да шығармашылық ізденісті талап етеді. Қазіргі әдіскерлеріміздің міндеті жастарға тек сапалы білім беріп қана қоймай, өзінше ізденетін, өзіне лайықты жұмысты анықтай білетін, өмірден өз орнын таба алатын адамды қалыптастыру, қазіргі дайындалған мамандардың сапасы мен болашағы қоғамның дамуымен тығыз байланысты болғандықтан, дайындалып жатқан мамандарымыз нарықтық экономикалық бәсекелестікке

төзе білетін, жеке көзқарасы бар, өз бетінше ойлай білетін тұлғалары болуы керек. Ал(жастарға) студенттерге өз бетінше ойлауды қалай үйретуге болады? Ол үшін ең бірінші не ойлау керектігін үйретуден бас тартып, қалай үйрену керектігін үйрету керек. Бұл үшін бізге жобалық сабақтар көмектеседі. Жобалық сабақтарда студенттер белсенді болады, оқытушы не айтады деп күтіп отырмай, өздері іздейді, зерттейді, қорытындылайды және де басқа студенттермен бірігіп жұмыс жасайды. Оқытушы дәстүрлі сабақтағыдай аудиторияда ақпарат беретін жалғыз адам болмай, осы жұмыстарды іске асыру барысында студенттерге кеңес беріп көмектеседі, яғни, алға қойған мақсаттарға жету үшін оқытушы мен студент бірігіп жұмыс жасайды.

Сонымен, жобалық сабақтар дегеніміз – бұл алдын ала жоспарланған, алдына қойған мақсаты бар сабақтың ерекше бір түрі. Оның дәстүрлі сабақтардан теориялық жағынан да айырмашылығы бар. Жобалық сабақтың басы–бір мәселе, не ерекше ой, пікір болып аяғы презентациямен аяқталады. Сабақтың басында ұсынылған мәселені шешу үшін оқытушы мен студенттер бірігіп жоспар құрып жұмыс жасауда әдістерді таңдайды және де жоспарлау, жұмыстарды орындау барысында студенттердің өмір тәжірибесі, қазіргі өмір шындығы пайдаланылады, атап айтқанда:

- студенттерге өз өмір тәжірибелерін, өз ойларын сабаққа пайдалануға мүмкіндік беріледі;
- сабақтың бір бөлігін жүргізу студенттерге жүктеледі;
- студенттер өздері мәліметтер іздейді, шешімдер қабылдайды, тапқан материалдарын өңдейді, құжаттандырады, жұмыстарының қорытындысымен басқа студенттерді топ алдына шығып таныстырады.

«Жоба» деген сөздің өзі еуропа тіліне латын тілінен еніп «алға тасталған ой, алға шығып сөйлеуші» деген мағынаны білдіреді. Өзі аты айтып тұрғандай алға тасталған ой, яғни, біздің жағдайымызда ортаға студент↔оқытушы болып тақырып тасталады. Содан соң студенттер өз ойларын алға шығып айтады.

Жобалық сабақтар әртүрлі кезеңдерден, қадамдардан тұрады:

1. Дайындық кезеңі:

- а) негізгі тақырыпты түсіндіру, талдау, өз ойларын айту;
- ә) сабаққа қажетті жаңа сөздермен жұмыс жасау;
- б) қосымша материалдар енгізу.

2. Тақырыпты бөлу:

- а) студенттерді кіші топтарға топтастырып, әр топқа кіші тақырыпшалар беру;
- ә) тақырыптарды талдау.

3. Тақырыптарды нақтылау:

- а) сұрақтар құрастыру, жоспар құру, рөлдерді, тапсырмаларды бөлу;

Жобалық сабаққа дайындық кезінде жоспарды басшылыққа алған жөн. Бірақ сабақ жоспарынан ауытқуға болмайды. Себебі, жобалық сабақ барысында шығармашылық еркіндік болуы қажет.

1. Мәліметтерді жинау:

- а) түп нұсқадағы кітап, газет-журналдар, т.б. мәліметтер;
- ә) теле–радио хабарларындағы мәліметтер;
- б) белгілі бір жерде зерттеуден алынған мәліметтер;
- в) көшеде алынған сұхбат мәліметтер;
- г) фото-сурет.

2. Жиналған мәліметтерді презентацияға дайындау

- а) реттеу, өңдеу презентацияға дұрыстап дайындау;
- ә) плакаттар дайындау, карта жасау, газет шығару, көрме жасау, брошюра жасау.

3. Презентация:

- а) әрбір кіші топ өз презентацияларын басқа топтардың алдында түсіндіреді, көрсетеді;
- ә) әр жұмыстың нәтижесін брошюра, плакаттар түрінде дайындау;
- б) жұмыстың нәтижесін көрме, брошюра көмегімен ауызша айтып беру;
- в) қысқаша жұмыс жоспармен, іс барысымен таныстыру, пікір талас, пікір сайыс.

Мұндай жобалық сабақтарды бір күнде өткізе салу мүмкін емес. Дәстүрлі сабақтарға үйренген студенттер бір күнде жобалық сабаққа ауыса алмайды. Жобалық сабақтар дайындап өткізу үшін ең алдымен студенттерді төмендегі дағдыларға үйрету қажет:

- Топтарда жұппен жұмыс жасауға;
- Жұмыс кезінде бірін-бірі қолдап, көмектесуге;
- Басқалардың жетістіктерін бағалауға;
- Бір-бірімен тіл табысып жұмыс істеуге үйрету қажет.

Жобалық сабақтар–бірнеше сабақтарға созылатын ұзақ әрекет деп ойлауға болмайды. Сабақтардың

ұзақтығы әр түрлі, ол қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді болуы мүмкін. Олардың кейбіреулері бірнеше айларға созылады, кейбіреулерін мақсатына қарай бір күнде ұйымдастыруға болады.

Жобалық сабақтарды өткізер алдында оқытушы ұсыныс жасайды, студенттердің инициативасын қолдайды, қажетті ақпарат көзін қайдан алуға болатыны жайлы кеңес береді, сабақтың құрылымын анықтауға көмектеседі. Оқытушы рөлі өзгереді. Яғни, бұрын барлық сұрақтарға жауап беруші басшы, үйретуші ретінде болса, ал жобалық сабақтар барысында керекті әдістерді, мақсатқа жетудің жолдарын көрсетуші кеңесші ретінде болады.

А.С.Комаров «оқыту кезінде бас, жүрек, қол» бірге жұмыс жасауы қажет деген. Осы жоба сабағында ұлы педагогтың айтып кеткен қағидалары пайдаланылады. Яғни, студент алдында шешімді талап ететін мәселені басымен ойлап, жүрекпен түсініп, қолымен жүзеге асырады [32;12] Нашар оқитын студенттер бір нәрсені дұрыс айтпай қалармын деген қорқыныштан арылып, сабаққа белсене қатыса алады. Студенттерге сабақтың кезеңдері—презентация кезінде өз еңбектерінің нәтижелі болуын қалайды. Қытай мақалында «мен естігенімді ұмытамын, мен көргенімді еске сақтаймын, мен қолмен істегенімді түсінем» - деп айтылғандай, студенттер өздері дайындаған, өздері жүргізген сабақтары, өздері тапқан мәліметтерді естеріне жақсы сақтайды.

Көптеген ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып, жобалық сабақтарға төмендегідей сипаттамалар беруге болады:

1. Студенттер мен оқытушылардың бірігіп жұмыс жасауы;
2. Топпен жұмыс істеу (жұппен жұмыс істеу);
3. Студенттердің белсенділігі;
4. Басқа мекемелермен, ұйымдармен, мамандармен бірге жұмыс жасайды;
5. Сабақ үстінде де, сабақтан кейін де жұмыс жасала береді;
6. Студенттердің шешім қабылдауға құқығы бар;
7. Сабақ зерттеулерге, шығармашылықтарға бағытталған;
8. Білім алу студенттердің өз іс-әрекеттер арқылы жүзеге асады;
9. Өз қателерін өздері түзету арқылы үйренеді;
10. Сабақта теория мен практика ұштастырылады;
11. Жиналған материалдар сабақтың соңы қандай болатынын анықтайды;
12. Студенттер дербес, өз бетінше жұмыс жасайды;
13. Оқытушының рөлі тексерушіден кеңесшіге өзгереді;
14. Сабақтың соңы – презентациямен аяқталады, яғни ақырғы нәтижесін көрсетеді [33;148]

Жобалық сабақты дайындар кезінде төмендегідей әдістерді пайдалануға болады:

- ✓ Сұрау жүргізу;
- ✓ Сұхбат алу;
- ✓ Кітапханалардан мәліметтер іздеу;
- ✓ Әр түрлі мекемелермен байланысу;
- ✓ Мәліметтерді интернеттен іздеу ;
- ✓ Эксперименттер жүргізу;
- ✓ Мамандармен әңгімелесу;
- ✓ Мәліметтер сұрастыру (салыстыру)

Студенттер тақырып бойынша табысты жұмыс жасауы үшін төмендегідей дағдыларға машықтану қажет: жоспарлау, пікірталас, таңдау, пікірлесу, дәлелдеу, шешім қабылдау, бірлесіп істеу, зерттеу, іздестіру, ойлап шығару, безендіру, бақылау, қорытынды жасау, құжаттандыру.

Презентацияға материалдарды төмендегідей дайындауға болады: брошюралар дайындау, плакаттар дайындау, коллаждар желімдеу, кестелер, карталар, перфокарталар, эмблемалар, газет-журналдар, үндеулер шығару, викториналар, фото викториналар дайындау, көрмелер дайындау, мақала жазу, репортаж жасау, хат жазу, видеофильмдер түсіру, реферат жазу, баяндама жазу.

Заманауи білім беру орнын түбегейлі қайта құрудың орталық идеясы және соңғы жылдар білім беру саласындағы толып жатқан қайта құру бағдарламалары мен тұжырымдамалар білім берудегі дәстүрлі сәсілдерді қайта қарау болып табылады, студент тұлғасын, оның шығармашылық қабілетін дамытуды, өздігінен ойлай алуын және жеке жауапкершілік сезімін дайын білім, білік пен дағдыны меңгерту арқылы оқытуға бағдарлау. Бұл оқу үдерісіне инновациялық технологияларды енгізу қажеттігін талап етеді, оқыту мақсатының басымдықтарын ауыстыра алатын еді.

1. Шетел тілін үйренуде тұрақты қызығушылық тудыруды қалыптастыру мәселесі табысты шешіледі, егер оның негізіне шетел тіліндегі қарым-қатынас сұранысын қалыптастыру жатса, ол өз кезегінде, белгілі

бір тілдік ортаның болуына байланысты. Алайда қатысымдық міндеттерді шешу үшін сабақты шартты сөйлеу немесе сөйлеу жаттығуларымен толтырып тастау жеткіліксіз. Ең маңыздысы сол студенттерге нақты өміршең мәселелерді шешу мүмкіндігі берген дұрыс, сонда ол ой туғызар еді, студенттер өз айтылысының мазмұнына мән беріп, ал тіл өзінің тура қызметі – осы ойды қалыптастыру қызметін атқарар еді.

2. Нақты мәдениаралық қатынас жағдайында оқылатын тілді пайдалануға арналған талаптарды жасау мәселесін шешуге, ойлау механизмдерін қалыптастыру мен дамытуға қабілетті инновациялық технологиялардың бірі – жобалау әдісі болып табылады, оның негізіне нәтижеге бағытталған оқу-танымдық қызмет туралы идея салынған, оған қол жеткізу үшін студент қандай да бір өзі үшін маңызды практикалық және теоретикалық мәселені шешуі тиіс. Жобалау әдістемесінің мәселелік аспектісі студенттердің ойын шыңдайды, қоршаған әлемді шетел тілі арқылы таниды.

3. Жобалау әдісін дәрістік сабақ жүйесіне ықпалдастыру стандарт белгілеген оқу мазмұнына тимей, сабақ кестесіне еш өзгеріс енгізбестен бағдарламалық материалды аса терең зерттеуге мүмкіндік береді, өйткені жоба жұмысының мазмұны дайын мәтіндерді үйренуге емес, студенттерге түсінікті және нақты өмірден алынған өзекті мәселелерді талқылауға арналған. Сонымен қатар, оқу үдерісі зерттелегін пән логикасына емес, оқу әрекеті логикасына құрылған, ол оқу талаптарын нақты әлеммен қарым-қатынас талаптарына жақындатуға септігін тигізеді.

4. Студенттердің жас ерекшелігін зерттеу жобалау әдісі осы жастағылардың психологиялық-педагогикалық ерекшелігіне қатысты екенін көрсетті.

5. Жобалау жұмысын табысты ұйымдастыру осыған орай студенттердің көптеген дағдылар мен біліктерді меңгеру деңгейіне байланысты, пропедевтикалық кезеңді жүргізу, онда студенттерді жобаны орындауға байланысты арнайы әзірленген тапсырмалар мен ескертпелермен, технологияларымен таныстырды; студенттерге жаңа технология ілімінің өзгешелігін сезінуге жағдай жасайды, оларға психологиялық қолайлылық туғызады.

1. Қунанбаева С.С. *современное иноязычное образование: методология и теории. Алматы, 2005, стр 262*

2. Қунанбаева С.С., Нурғалиева Г.К., Абсеметова Ш.А., Танишгулова А.И. *Обучение английскому языку в процессе информатизации социально-гуманитарного цикла профессионального образования. Алматы -1999, стр.262.*

3. Халеева И.И. *Некоторые проблемы межкультурной коммуникации на основе коммуникативного подхода. И.-1991, стр.28.*

4. Рогова Г.В., Рабинович Ф.М., Сахарова Т.Е. *«Методика обучения иностранному языку в средней школе» Москва: Просвещение, 1991, стр 82*

5. Леонтьев А.А. *Язык, речь и речевая деятельность. Москва, «Наука» 1974, стр.27.*

6. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. *Теория обучения иностранным языкам лингводидактика и методика 2-ое издание. Москва, 2005, стр 156.*

7. Гальскова Н.Д. *Межкультурное общение: проблема целей и содержания обучения иностранным языкам// Иностранные языки в школе 2004, №1, стр 96.*

ЖЕКЕ ТҰЛҒА БОЙЫНА ПАТРИОТТЫҚ ЖӘНЕ АДАМГЕРШЛІК ТӘРБИЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Н.У. Сайбекова – Кәсіби шетел тілі коммуникациясы кафедрасының аға оқытушысы Абай ат. ҚазҰПУ

Резюме

В статье рассматриваются воспитание нравственного и патриотического характера. Автор анализирует и рассматривает пути формирования патриотического и нравственного воспитание приведа конкретные примеры, например, самые простые принципы нравственного воспитания, важные педагогические задачи нравственного воспитания, взаимосвязанность семьи и педагога в воспитании ребенка, развитие ребенка, особенности характерный процессу воспитания, роль патриотического воспитания в воспитании ребенка, роль гуманизма в воспитании ребенка, роль родителей в воспитании ребенка.

Summary

Education of moral and patriotic character is considered in this article. An author analyzes and considers the ways of formation of patriotic and moral education giving concrete examples, for example, some simple principles of moral upbringing, important pedagogical objectives of moral education, mutual relation of family and teacher in upbringing of the child, the development of the child, peculiarities characteristic to the process of upbringing, the role of patriotic upbringing in educating the child, the role of humanism in educating the child, the role of parents in educating the child.

Әл-Фараби бабамыз: «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие беру керек, тәрбиесіз берілген білім - адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне опат әкеледі» - деген екен. Расында да солай. Өйткені ғылымға бет бұрған, соған барынша назар аударып, тәрбиені заңмен реттеуге тырысқан көптеген дамыған мемлекеттер ел болашағы саналатын жастардың тіршілігіне алаңдаушылық білдіріп, мазасыз күй кеше бастады. Олардың жанында ғасырлар бойы атадан-балаға дарыған тәлім-тәрбиесі ұрпақты тек жақсылыққа тәрбиелейтін қасиеттер қазақты замана аласапыранынан сақтап келеді. Болашақта да тағдырымыздың тәлкекке түсіп, талбесігіміз шайқалмауы үшін осы салада қыруар шаруаны іске асыру қажет. Осы орайда еліміздегі мектепке дейінгі білім ордаларының алар орны ерекше. Оған қоса сол білім ордаларында білім беретін мұғалімдер де бұл жұмысқа, яғни жас жеткіншектердің біліммен қоса тәрбиелі болып шығуына атсалысу керек. *Патриоттық тәрбие* жас ұрпаққа тәрбиемен берілетіндігін барлығымыз да жақсы білеміз. Егер, жас кезімізде не ексең, өскенде соны оратындығымызды ұмытпауымыз қажет. Әрбір Қазақстанда тұратын азамат осыны жан жүрегімен түсініп, атсалыса білсе, онда жас ұрпақты тәрбиелеу барысында кездесетін барша қиындықтарға төтеп бере алатындығымыз айқын екендігін баса айтқым келеді.

Сонымен қатар, тәрбиелеу ісінде тек жалаң тәрбиелеуге ғана назар аударып қоймай, тәжірибелерге сүйене отырып, жан-жақты ата-аналармен, сыныппен, топпен біріккен қарым-қатынаста үйлесімді әрі түсінікті жағдайға қол жеткізген жағдайда ғана тәрбие жемісті әрі сапалы және нәтижелі болады деп ойлаймын. Тәрбие беру мақсатында тәрбиеге қатысты барлық әдіс, құралдарды, тіпті педагогикамен психологияны ұштастыра отырып, бөле-жара қарамай, әрбір жас жеткіншектің санасына осындай жолдармен патриоттық тәрбиені біртіндеп енгізе отырып қол жеткізуге болатындығын айта кеткім келеді. Сонымен қоса, «Бала тәрбиесі бесіктен» деген мақал да үнемі ойымызда болу қажет деп ойлаймын. Әрбір мұғалім, әрбір оқытушы, әрбір атаана жас жеткіншектер үшін жауапты және тәрбиелеу барысында кемшіліктерге жол беріп алмай, дұрыс бағытқа бағыттай тәрбиелей білу әрқайсысының алдында тұрған міндет, яғни басты міндеттердің бірі десек те болады. Әрбір жас жеткіншекті жақсы көре отырып, оған өмірге қажетті біліммен қоса тәрбиені ұштастыра бере білу алдағы барлығымыздың, әсіресе, білім беретін біздердің алдымызда тұрған жауапты да мұқият қарайтын міндет, яғни сол міндетті атқаруда атүсті, үстірт қарамайық дегім келеді. Әрқайсымыз соған жауапкершілікпен, үлкен үмітпен қарай білсек, онда нұр үстіне нұр болар еді.

Тәрбие қоғамдық талаптарға сәйкес болуы міндетті. Егер қоғам құқықтық демократиялық мемлекет құрып жатса, ендеше ондағы адам тәрбиесі адамгершілік, азаматтық заңдар мен қылық-әрекет нормалары рухында жүріп жатуы қажетті. Жалпы адамзаттық құндылықтар қалыптастырудың маңыздылығын ескерумен бірге әлеуметтік ортаның кездейсоқ та, мақсатты бағытта да әсер, ықпал жасайтынын естен шығармаған жөн. Тәрбие педагогикада бірнеше қырларымен танылған:

әлеуметтік мағынада – бұл аға буын жинақтаған тәжірибені жас ұрпақ өкілдеріне өткізу. Тәжірибе дегеніміз – адамзаттың өз тарихи даму барысында жасаған рухани мұрасы, дәлірек айтсақ : адамдарға белгілі болған білімдер, ептіліктер, ойлау тәсілдері, құқықтық, адамгершілік және т.б. нормалар.

педагогикалық мағынада – бұл тәрбиеленушіге ықпал жасау үшін ұйымдастырылған арнайы іс-әрекет, тұлға қалыптастыруға бағытталған мақсатты процесс.

Қазіргі заман тәрбиесі гуманистік негізде болып, тұлғаның әлеуметтік-мәдени (өмір және әрекет-қылық кейпін таңдау және іске асыру), даралықты (тұлғаның өзіндік қалыптасуы), жауапкершілікті қатынас (құндылықтар таңдау) бағыттарында дамуына орайласады. Мұндай тәрбие технологиялық икемшілдігіменен (адамның қабылдау және психологиялық даму заңдылықтарына сай орындалады), көңіл-күйге сәйкестігімен (көңіл-күй тәжірибесін қалыптастырады), сұхбаттастығымен (екінші біреуге ұсыну үшін емес, өз меншікті тәжірибесін құрастыру үшін), жағдайға орай орындалуымен (негізгі құралы – тәрбиелік жағдай), болашаққа бағытталуымен (дамудағы тұлғаға арналады) ерекшеленеді.

Сонымен, тәрбие – бұл жалпы, ортақ міндеттерді іске асыру барысында мұғалім мен оқушының ықпалдасты әрекеттерін қамтамасыз етуші арнайы ұйымдастырылған тәрбиелік жүйе жағдайында мақсаты тұлға қалыптастыру болған әлеуметтік процесс. Тәрбие процесіне тән ерекшеліктер:

- мақсатты бағыттылық (мақсаттың түсінікті болуы нәтиже тиімділігінің кепілі);
- мақсаттар бірлігі (тәрбиеші мен тәрбиеленушінің арасындағы қызметтестіктің көрсеткіші);
- нәтиже ұзақтығы (оқу процесіндегідей нәтиже бірден көрінбейді);
- көп жағдаяттылығы (тұлға көп әрі сан қилы ұнамды да, ұнамсыз да ықпалдарға кезігеді. Тәрбие барысында олар реттеледі. Тараптардың тұлғаға болған ықпалы өзара сәйкес келсе, тәрбие нәтижесі тиімді болады.

- ауыспалылығы (тәрбиеленуші мақсатты, көзделген және кездейсоқ әсерлерге бірдей кезігіп отырады).

- үздіксіздігі (ешқандай науқанды, бір мәртелік шара қаншама жарқын болмасын, аса ыждағаттылықпен жүйелі дайындалған тәрбие істерінің орнын баса алмайды);

- кешенділігі (тәрбие мақсаты мен міндеттерінің, мазмұн, форма және әдістерінің бірлігі);

- баламалылығы (тәрбиеленушілер даралық ерекшеліктері және әлеуметтік тәжірибесінің әр түрлілігімен ажыратылады. Тәрбие процесінде бұлар ескерілуі шарт, себебі әсері бірдей болғанның өзінде де тәрбиелік нәтиже әрқилы болуы ықтимал);

- екі тараптылығы (тәрбиелік ықпалды жүргізуші – мұғалім);

- тәрбие процесі - өмірлік, ол қозғалмалы да ауыспалы;

- тәрбиеші тұлғасы – тәрбие барысына ықпалды маңызды жағдаят (тәрбие процесінің өнімді болуының кепілі – мұғалім ептілігі, шеберлігі, құндылықты бағыт-бағдары, қызметтестік қатынасқа түсе білу қабілеті);

- қарама-қайшылықты болуы (қарама-қарсылықтар тәрбиенің қозғаушы күші ретінде қарастырылады).

Даму – адамның сандық және сапалық өзгерістерінің жүрісі мен нәтижесі. Даму нәтижесінде адам биологиялық түр және әлеуметтік тіршілік иесі болып жетіледі. Адамның биологиялық сипаты өз ішіне морфологиялық, биохимиялық, физиологиялық өзгерістерді қамтыған тән- дене дамуынан көрінеді. Ал, әлеуметтік даму оның психикалық, рухани, интеллектуалды кемелденуінен байқалады.

Егер адам сана және өзіндік санаға ие болып, өз бетінше жаңғыртушы іс-әрекет орындауға қабілетті болса, онда ол адам тұлға деп аталады. Адам тұлға болып туылмайды, ол қасиеттік дәреже даму барысында қалыптасады. “Адам” ұғымынан өзгеше “тұлға” түсінігі – адамның қоғамдық қатынастар, басқа адамдармен араласу ықпалында қалыптасқан әлеуметтік сапа-қасиеттерін білдіреді. Тұлға ретінде әрбір адам әлеуметтік жүйеде мақсат бағдарлы және ойластырылған тәрбие барысында қалыптасады. Әрбір тұлға, бір жағынан, қоғамдық тәжірибені игеру деңгейімен, екінші жағынан, материалдық және рухани құндылықтар қорына қосқан қоғамдық үлесімен танылады. Тұлға болып жетілу үшін адам өзіне табиғаттан берілген және өмір мен тәрбие желісінде қалыптасқан ішкі қасиеттерін нақты практикалық қызметте аша білуі шарт [1].

Адам дамуы – бұл өте күрделі, ұзақ мерзімді және қарама-қайшылықты процесс. Біздің ағзамызда болып жатқан өзгерістер өмір бойына ұласады. Ал адамның тән-дене болмысы мен рухани дүниесі, әсіресе, балалық және жас өспірімдік шақта қарқынды ауысуларға кезігеді. Адамның дамуы сандық өзгерістердің қарапайым жиынтығы немесе төменнен жоғарыға бағытталған ілгерілі қозғалыс тобы емес, бұл процестің өзіне тән ерекшелігі – сандық өзгерістердің тұлғаның физикалық, психикалық және рухани сапалық қасиеттеріне диалектикалық түрде өтіп, жаңалануы.

Жаңа кезеңдегі білім берудің өзекті мәселесі жас ұрпаққа – адамгершілік – рухани тәрбие беру. Құнды қасиеттерге ие болу, рухани бай адамды қалыптастыру оның туылған кезінен басталуы керек.

Халықта «Ағаш түзу өсу үшін оған көшет кезінде көмектесуге болады, ал үлкен ағаш болғанда оны түзете алмайсың» деп бекер айтылмаған. Сондықтан, баланың бойына жастайынан ізгілік, мейірімділік, қайырымдылық, яғни, адамгершілік құнды қасиеттерді сіңіріп, өз – өзіне сенімділікті тәрбиелеуде отбасы мен педагогтар шешуші роль атқарады. Рухани – адамгершілік тәрбие – екі жақты процесс.

Адамгершілік тәрбиесі дегеніміз - адамның моральдық қасиетін белгілі бір мақсатқа бағыттап қалыптастыру. Ол халықтың тілімен, әдебиетімен, тарихымен біте қайнасып, ұрпақтан – ұрпаққа жалғасып келе жатқан қастерлі мұра. Жас ұрпақтың бойында адамгершіліктің алау сезімін маздатып, жан – жақты дамыған, мейірбан, қамқор, белсенді, ата – даңқын жалғайтын, қыран құстай самғайтын рухы асқақ азамат тәрбиелеу.

Адамгершілік тәрбиесі – адамның санасы, адамгершілік сезімі, арұяты, адамгершілік еркі, қоғамдық бағалы қасиеттерінің бір-бірімен байланысты тұтас адамгершілікті тұлғаны тәрбиелеу болып табылады [2].

Адамгершілік тәрбие дегеніміз – мақсатты және жүйелі түрде тәрбиеленушінің санасына, сезіміне және тәртібіне қоғамдық тәртіп талаптарына сәйкес адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру.

Адам бойындағы бар игі қасиет мектеп қабырғасында қаланады десек те, отбасы – ұрпақ тәрбиелеудегі негізгі институттардың бірі. Баланың өмірге құштарлығының оянуы, адамгершілік қасиеттерінің қалыптасып дамуы қоршаған ортасына, қоғамға, ата – анаға, олардың іс – әрекеті мен тәрбиесіне байланысты екені сөзсіз. Менің ойымша адамгершіліктің қарапайым қағидаларына: ата -анасын сыйлау, құрметтеу, үлкенді сыйлау, Отанын, дінін, ділін сатпау, сәлемдесу, кішіге көмектесу, мейірімді болу, т.б. жатады.

Гуманизм – латын сөзі, баламасы адамгершілік, яғни дүниетаным принципі. Ол адамды барынша ардақтайтын, адамгершілік қасиетін, бас бостандығын қорғайтын біртұтас көзқарастар жүйесі. Адамгершілікке тәрбиелеудің маңызды педагогикалық міндеттері мынадай:

белсенді өмірлік позициясын қалыптастыру;
қоғамдық борышқа саналы көзқарасын тәрбиелеу;
сөз бен істің бірлігін қамтамасыз ету;
адамгершілік нормаларының ауытқуына жол бермеу [3].

Адамгершіліктің негізі мінез – құлық нормалары мен ережелерінен тұрады. Олар адамдардың іс – қылықтарынан, мінез – құлықтарынан көрінеді, моральдық өзара қарым – қатынастарды басқарады. Отанға деген сүйіспеншілік, қоғам игілігі үшін адам еңбек ету, өзара көмек, сондай – ақ қоғамға тән адамгершіліктің өзге де формалары, бұл – сананың, сезімдердің, мінез – құлық пен өзара қарым – қатынастың бөлінбес элементтері, олардың негізінде қоғамымыздың қоғамдық – экономикалық құндылықтары жатады.

Адамгершілік – адамның рухани байлығы, болашақ ұрпақты ізгілік бесігіне бөлейтін руханиет дәуіріне жаңа қадам болып табылады. Адамгершілік тәрбиенің нәтижесі адамдық тәрбие болып табылады.

Ол тұлғаның қоғамдық бағалы қасиеттерімен сапалары, қарым – қатынастарында қалыптасады. Адамгершілік қоғамдық сананың ең басты белгілерінің бірі болғандықтан, адамдардың мінез – құлқы, іс – әрекеті, қарым – қатынасы, көзқарасымен сипатталады.

Олар адамды құрметтеу, оған сену, әдептілік, кішіпейілдік, қайырымдылық, жанашырлық, ізеттілік, инабаттылық, қарапайымдылық т. б. Адамгершілік – ең жоғары құндылық деп қарайтын жеке адамның қасиеті, адамгершілік және психологиялық қасиеттерінің жиынтығы.

Адамгершілік – адамның рухани арқауы. Ал, моральдық жағынан кіршіксіз таза болу дегеніміз – адамгершіліктің асқар шыңы. Адам баласы қоғамда өзінің жақсы адамгершілік қасиеттерімен ардақталады. Адамгершілік қасиетінің негізі имандылық пен ізеттілікте. Ол әрбір отбасынан басталады. Осыны жадында тұтқан қазақ халқы жастарды кішіпейілдікке, ізеттілікке, инабаттылыққа тәрбиелеуді бірінші міндет деп санаған. Адамгершілік тәрбиесіндегі ең басты буын адамгершіліктің асыл қасиеттеріне баулу болып табылады.

1. www.topreferat.com.

2. Нышанбаев Ә., Әбжанов, «Ой, ақыл, адамгершілік», Алматы: «Білім», 1994 жыл, 28 бет.

3. Төлеубекова Р. «Бала тәрбиесіндегі халықтық педагогика», Алматы, 1994 жыл, 157бет.

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМ МАМАНДАРЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қ.Н. Сарыбекова – п.ғ.к., Тараз мемлекеттік педагогикалық институты

Резюме

В статье рассматриваются особенности подготовки будущего учителя в условиях инновационного формирования личности педагога.

Resume

The following article are considered the features of preparing future teachers in the condition of innovational formation of pedagogues.

Қазіргі Қазақстандық білім беру жүйесін дамытудың басты міндеттерінің бірі - білім берудің мазмұнын жаңарту. Білім беру мазмұны оқушыларға тек белгілі бір білім, іскерлік, дағдылар жиынтығын меңгертіп қана қоймай, оқушы тұлғасын дамытуға, өмір тәжірибесінде кездесетін қиындықтарды өз бетімен және тиімді шешуге, оқушы - тұлға ретінде өзінің орнын әлеуметтік ортада анытай білуге қабілетті болатындай білім мен тәжірибе және жан-жақты іс-әрекет жасайалатындай дүниетанымдық қабілеттерінің жиынтығын меңгертуге бағытталған болуы тиіс.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясында «Ескірген немесе сұраныс жоқ ғылыми және білім пәндерінен арылу, сонымен бірге, сұраныс көп және болашағы бар бағыттарды күшейту қажет» - деген болатын [1].

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті - оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық коммуникациялық желілерге

шығу, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау» деп атап көрсеткендей-ақ, қазіргі кезеңде әрбір мұғалімнің алдына қойылып отырған басты міндеттің бірі - инновациялық озық үлгідегі тәжірибелерді меңгеру [2].

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 – 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының: Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім мақсатында: «...еңбек нарығының, еліміздің индустриялық-инновациялық даму міндеттері мен жеке тұлғаның қажеттіліктерін қанағаттандыратын және білім беру саласындағы үздік әлемдік тәжірибелерге сай келетін жоғары білім сапасының жоғары деңгейіне қол жеткізу» -деп анықталған [3].

Мемлекетіміздің білім беру саласында бағыт белгіленіп, жүйеленді. Бұл ізгіліктік, тұлғалық, тұлғалық-бағдарлы, іс-әрекеттік, құзыреттілік тұрғыдан білім беру. Оның мақсаты – оқушының өз тұлғалық мүмкіндіктерін жүзеге асыру үшін барлық жағдайды тудыру. Мектептегі әрбір оқушы қайталанбайтын, ешкімге ұқсамайтын даралық ретінде қалыптасуы тиіс. Сондықтан мектептегі ұйымдастырылатын педагогикалық үдерістің негізгі міндеті – оқушының тұлғалық қасиеттерімен даралығын ашу, оның айқындалуына, дамуына үлкен ықпал етуші және себепші күштерді ұйымдастыру мен іске асырушы ретінде жетекші орын алуы тиісті.

Мектептің педагогикалық үдерісіндегі оқу-тәрбие жұмыстарын заман талабына сай ұйымдастырудың мәселелері әрқашанды педагогика ғылымының озық теориясы мен тәжірибесі жөніндегі ойлармен тұжырымдалып, әр кезеңде заман талаптарына сай қарастырылып келді.

Қазіргі кезеңде елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, Қазақстандық білім беру жүйесі әлемдік білім беру кеңістігіне еруге бағыт алуда. Бұл педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Себебі білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болды.

Мемлекеттік білім беру саласы қызметкерлерінің алдында қойылып отырған басты міндеттердің бірі - оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және жаңа педагогикалық технологияны игеру.

Өскеген ұрпаққа заман талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалім инновациялық іс-әрекеттің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің бірі. Өйткені жаңа педагогикалық технологияны меңгеруге мұғалімдерді даярлау - оларды кәсіби білімін көтеруге дайындау аспектісінің бірі және педагогтың жеке тұлғасын қалыптастыру үрдісіндегі іс-әрекеттің нәтижесі болып табылады.

Болашақ мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастыруда ең алдымен мұғалімнің инновациялық белсенділігін ескеру қажет. Болашақ мұғалімнің инновациялық белсенділігінің жаңа өзгерістеріне мұғалімнің көзқарасын, жаңаны білсем, үйренсем, қолдансам т.с. жаңа іс-әрекеттерін жатқызуға болады.

Болашақ мұғалімнің инновациялық-дидактикалық іс-әрекеті жалпы әрекеттің реттілігімен, нақтылығымен сипатталады. Педагогтың инновациялық-дидактикалық іс-әрекетке қатысуы мұғалімнің жаңалыққа деген көзқарасы, педагогикалық біліктілік деңгейі, жеке педагогикалық іс-тәжірибесі, мұғалімнің теориялық педагогикалық дайындық дейгейлерімен сипатталады.

Инновациялық-дидактикалық іс-әрекетті болашақ мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастырудың алғашқы баспалдағы ретінде қарастырамыз. Себебі, бүгінгі күндегі мектеп тәжірибесі көрсеткендей, мектеп мұғалімдерінің инновациялық даярлығы сын көтермейді. Мұғалімдер әлі де ғылыми білімді толық бағалай алмайды, олардың тек өз жұмыстарына «қажеттісін» ғана алуға тырысады. Олар өз тәжірибелерінде әлі де оқытудың ескі сарындағы жолына сүйенеді, ал жаңа технологияларды жетілдіре отырып толық пайдалану емес, тек олардың белгілі элементерін ғана жаңалық ретінде пайдаланып келеді.

Кәсіби іс-әрекеттің кез келген саласы сияқты педагогикалық іс-әрекетте еңбек субъектісі - мұғалім. Болашақ мұғалімнің құралдары («еңбек құралдары») - оның білімі, іскерлігі, тұлғалық сапасы, К.К.Жампеисова, Н.Д. Хмель былай деп жазады: «...мектептің педагогикалық оқу-тәрбие үдерісінде іс-әрекет субъектісі мұғалім мен оқушылар; мұғалім іс-әрекетінің нысаны - оқушы емес, педагогикалық үдеріс [4].

А.И.Щербаков пен А.В. Мудрик «педагогикалық іс-әрекет» ұғымына былай анықтама береді: «Педагогикалық іс-әрекет - бұл кәсіби мақсаты өскеген ұрпақты тәрбиелеу болып табылатын қоғамның ересек мүшелерінің іс-әрекеті» [5].

Педагогикалық іс-әрекет кәсіби-педагогикалық іс-әрекет болуы үшін қажетті белгінің сипатталуы: «Педагогтың кәсібилігі негізінен мынадан байқалады: ол қалай оқыту қалай тәрбиелеу, оқушыны бір күйден екінші күйге қалай көшіру керектігін, педагогикалық мәселелерді қалай шешуге мейлінше тез, үнемді жолдармен тәрбие мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асыруға болатындығын біледі... педагог білімдерінің жүйесі оқушылар білімдерінің жүйесін анықтайды» [6].

Бұл жерде мұғалім білімдерінің педагогикалық құрылымынан үш компонентті ажыратады: ғылыми кәсіби білімінің жүйесі. Бұл жүйенің маңызды компоненттерінің бірі - мұғалім оқытатын пәнін терең білуі; оқушылардың психикалық үрдістерін олардың білімін қабылдау, игеру ерекшеліктерін қамтитын психологиялық білімдері; оқушылар білімдерінің сапасын анықтау, білімдердегі кемшіліктерді байқау іскерліктерін қамтитын педагогикалық білімдер мен іскерліктер, сондай-ақ, оқушы оқу жұмысында игеруі тиіс оның білімі мен іскерліктерінің жүйесін алдын-ала жобалауды, ертерек қарастыру іскерліктерін бұл білім мен іскерліктердің іс-әрекеттің қандай түрлерінде қалыптасуы мүмкін екендігін анықтауды қамтитын педагогикалық білім мен іскерліктер.

Білім - субъектіге белгілі бір дәрежеде болашақты көре білуге мүмкіндік беретін объективтік дүниенің ойдағы бейнесі.

Іскерлік - субъектінің білімдері мен дағдылары арқылы іс-әрекетті мақсатқа сай реттеу үшін қажетті психикалық практикалық әрекеттердің күрделі жүйесін игеруі. Бұл жерде болашақ мұғалімнің шығармашылық жұмыспен айналуы мен тікелей байланысты болмақ және осының негізінде кәсібилілігі берік болып оның сапасының артуына да ықпалын тигізетіні анық.

Болашақ мұғалімнің педагогикалық шығармашылығы деп, ең әуелі бір жағынан оның жүзеге асыратын оқу-тәрбие жұмысын, ал екінші жағынан ғылымның жаңа табыстарын, озат тәжірибені игеру жеке өзінің ғылыми-әдістемелік ізденістерін белсенділендіру арқылы кәсіби шеберлікті жүйелі жетілдіруді талап ететін мақсатқа бағытталған жасампаздық іс-әрекетті түсінеміз. Маман жобасын құру жөніндегі еңбектерде үлгінің үш блогы қарастырылады: қазіргі жағдайлардан туындаған мәселелер (немесе іс-әрекет түрлері); біздің еліміздің қоғамдық-саяси құрылысының ерекшеліктерінен туындаған мәселелер (немесе іс-әрекет түрлері); кәсіптің, мамандықтың талаптарынан туған мәселелер (іс-әрекет түрлері) шешуші орын алады [7].

Болашақ мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастыру мәселесіне қатысты болашақ мұғалімнің бүкіл кәсіби-педагогикалық іс-әрекетінің нобайын емес, оның мектепте озат педагогикалық тәжірибемен, білім беру саласындағы ұйымдастырушылық өзгерістермен, ғылыми ойдың табыстарымен, жаңалықтарды жасаумен, оларды игерумен оқыту мен тәрбиелеу практикасында пайдаланумен байланысты үрдістерді - инновациялық үрдістерді жүзеге асыруына тиімді ықпал ететін бөлігінің үлгісін айтамыз.

Болашақ мұғалімнің кәсіби-педагогикалық инновациялық іс-әрекетін біз оның мектептегі оқытуымен тәрбиелеумен байланысты инновациялық мәселелерді (проблемаларды, міндеттерді) шешу ретінде қарастырамыз да, берілген мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін инновациялық іс-әрекеттің бағдарлаушы бөлігі болып табылатын білімдерді кәсіби-педагогикалық инновациялық білім деп, ал орындаушы бөлігі болып табылатын іскерліктерді кәсіби-педагогикалық инновациялық іскерліктер деп атаймыз.

Болашақ мұғалімнің кәсіби-педагогикалық инновациялық іс-әрекетке даярлығының мазмұнын аталған білімдер мен іскерліктер құрады.

Сонымен, болашақ мұғалімнің кәсіби-педагогикалық инновациялық білімдері мен іскерліктерінің жүйесі кәсіби-педагогикалық инновациялық іс-әрекеттің моделі болып табылады. Бұл жерде кәсіби-педагогикалық инновациялық іскерлік кәсіби-педагогикалық білімдерді оқыту мен тәрбиелеу саласына үйреншікті, сондай-ақ жаңа күтпеген жағдайларда қолдану әрекеттері ретінде қарастырылады.

Демек, инновациялық іс-әрекетке даярлықтың мазмұны болып табылатын болашақ мұғалімнің инновациялық білімдері мен іскерліктерін оның инновациялық іс-әрекетінен, яғни ол шешетін инновациялық мәселелерді іздеу керек.

Инновациялық іс-әрекет жағдайында болашақ мұғалімнің шығармашылық еңбегінің басты белгілерін ажырата отырып, шығармашылық іс-әрекеттің тәсілдерін атауға болады: мәселені қоя алуы, оқу-тәрбие үдерісінің жоғары деңгейіне қол жеткізуде білімді шығармашылықпен пайдалана алу. Білім шығармашылық іс-әрекеттің іргетасы болып табылады. Бірақ, болашақ мұғалімнің озық педагогикалық инновациялық тәжірибені үйрену, пайдалану, шығармашылықпен ой елегінен өткізуі де маңызды, себебі осы жағдайда да іс-әрекеттің жаңа, тиімді әдіс-тәсілдері меңгеріледі.

Болашақ мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастырудағы өзін-өзі дамыту мотивтерін қарастыралық.

1) Өзін-өзі тану мотивтері: тәжірибелік-зерттеу жұмыстарымен айналысуға талпыныс (күлшыныс) білдіруі; өзінің мақсатындағы басты жетістіктерді бағалай алуы; өзінің педагогикалық еңбегінде жоғары нәтижеге жетуге мақсаттылығы; жоғары нәтижеге, табысқа жетудегі болашақ мұғалімнің өзіндік жауапкершілігінің артуы және т.б.

2) Инновациялық өзін-өзі анықтау мотивтері: инновациялық іс-әрекеттің мақсатын түсінуге талпыныс; тәлімгерлердің, мектеп әкімшілігінің, инноватор мұғалімдердің пікіріне құлақ асу; өзінің кәсіби-шығармашылық қызығушылық кеңістігін кеңейту, оны тереңдетуге ат салысу; инновациялық іс-әрекеттің артықшылығын мойындау; педагогикалық мамандықтың ашылмаған қыр-сырын меңгеруге құлшыныс таныту; оқытудың тиімді инновациялық технологияларын меңгеруге талпыныс; тәжірибелік-зерттеушілік іс-әрекеттің ерекшеліктерін меңгеру және т.б.

3) Инновациялық өзін-өзі басқару мотивтері: инновациялық іс-әрекеттің басым бағыттарын анықтау басқару мәселелерін шешуге қатысты мәселелерді алдын-ала сезе алу қабілеттерін көре білуге талпыныс; тәжірибелік-зерттеу іс-әрекеттерін жоспарлай алу; инновациялық іс-әрекетке қатысты өзін-өзі бақылауға талпыныс; инновациялық іс-әрекетке өзіндік бақылаудың адекватты критерийлерін анықтау; өзінің іс-әрекетінің нәтижесін объективті бағалай алу; уақытты ұтымды пайдаланудың тиімді жаңа әдіс-тәсілдерін меңгеру; жаңа ғасырдың ақпарат көздерін (Интернет, телекоммуникация желілері т.б.) шұғыл тиімді пайдалану; өзінің инновациялық қабілеттерін одан әрі дамыту, жаңа идеяларды табу, ұсыну, жинау оны жүзеге асыруға ат салысу; инновациялық іс-әрекетке деген мақсаттылықты арттыру, жүзеге асыруға ұмтылу; өзінің еңбек жолын өзін-өзі шығармашылықпен жетілдіру инновациялық білім алуға бағыттау.

4) Инновациялықты жүзеге асыру мотивтері: инновациялық іс-әрекеттегі ең басты, өзектісін назарда ұстау; өзекті, көкейкесті, маңызды мәселелерді ажырата алу, оларды тиімді шешудің жолдарын анықтау; инновациялық іс-әрекеттің үлкен жетістіктеріне мақсатты түрде қол жеткізу; әрқашан кеңінен ойластырылған ұтымды жаңа шешім қабылдау; өзінің кәсіби біліктілігін ұдайы жетілдіріп отыру; өзінің педагогикалық мәдениетін арттыру; шығармашылық іс-әрекетке белсенділік таныту, басқа жағдайларға тәуелсіз, жеке-дара идеялар ұсыну; өзінің ішкі сенімсіздіктерін жеңе алу шығармашылық тұрғыда бастаған ісін аяғына дейін жеткізу; тәжірибелік-зерттеу іс-әрекеттің жүргізу барысында жоғары оқу орны ғалымдарымен, инновациялық зерттеу орталықтары қызметкерлерімен тығыз байланыстар орнату; өзінің инновациялық іс-әрекетінің одан әрі зерттеушілік іс-әрекетке ұласуына атсалысу.

5) Инновациялық өзін-өзі жетілдіру мотивтері: инновациялық іс-әрекеттің тиімділігін педагогикалық ұжымның, мектеп әкімшілігінің мойындауы, қолдануы; инновациялық іс-әрекеттің нәтижелі болуына атсалысу, өзінің жіберген кемшіліктерін, сәтсіздіктерін талдау, оны жою жолдарын табу, кемшіліктерді болдырмау жолдарын іздестіру; инновациялық іс-әрекеттің қолжеткен жетістіктері мен жіберген кемшіліктерінің себебін ашу, тереңірек талдау, өзінің шығармашылық әлеуетін одан әрі жетілдіру; инновациялық іс-әрекетті нәтижелі жүзеге асыру үшін өзінің барлық мүмкіндіктерін пайдалану; инновациялық қабілеттерін одан әрі арттыру, өзінің әдіснамалық мәдениетін көтеру; өзінің педагогикалық шеберлігін шыңдау; оқытудың тиімді педагогикалық технологияларын меңгеру т.б.

Мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастыруда болашақ мұғалімнің инновациялық өзін-өзі дамытуы шығармашылық іс-әрекет құрылымының мазмұнына қатысты анықталынады.

Мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастырудағы инновациялық өзін-өзі дамыту инновациялық іс-әрекеттің мақсатымен анықталынады, ал мақсат инновациялық іс-әрекеттің мазмұнына бағытталады. Мазмұнның құрылымы инновациялық мәселемен анықталынады, сондай-ақ мазмұн күтілетін нәтиженің жағдайларына да тәуелді іс-әрекетті жүзеге асырудың басты деңгейіне емес, орындаушылық деңгейіне байланысты.

Сонымен, болашақ мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастырудағы мұғалімнің өзін-өзі дамытуы инновациялық іс-әрекеттің мақсаты мен мазмұнын белсенді ұғынуымен басталады. Мұғалім инновациялық іс-әрекетке ненің кіретіндіктерін дұрыс ажырата алуы тиіс.

1. ҚР Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. АСТАНА. 2012 жылғы 14 желтоқсан.

2. Қазақстан Республикасының “Білім туралы” Заңы //Егеменді Қазақстан, 7 тамыз 2007ж.

3. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы //Егемен Қазақстан, 7 желтоқсан, 2011 жыл.

4. Жампеисова К.К., Хмель Н.Д. и др. Актуальные проблемы казахстанской системы и практики в профессиональной подготовке будущего учителя. Материалы международной научно-практической конференции «Интеграция науки и практики в условиях мирового образовательного пространства», посвященной 75-летию АГУ им. Абая.

5. Щербиков А.И. Психолого-педагогическая подготовка учителя-воспитателя и пути ее оптимизации в высшей школе. / Проблемы совершенствования психолого-педагогической подготовки учителя.: Межвузовский сборник научных трудов / Под ред. А.И.Щербикова. – Л., 1980. – С. 3-46.

6. Моделирование педагогических ситуаций: проблемы повышения качества и эффективности общепедагогической подготовки учителя. – М.: Педагогика, 1981. – 120 с.

7. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования: научный фонд и перспективы развития/Книга 1/ Алматы: Научно-издательский центр "Ғылым", 2001.

ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОГО ДИАЛОГА В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЕЖИ

А.Ы. Сафарғалиева – *Казахский национальный технический университет им. К.И. Сатпаева, Алматы*

Түйін

Мақала шығармашылық жұмыс процесінде жастардың мәдениет-аралық диалогқа қабілеттілігін қалыптастыруға арналған. Мәдениетаралық қатынастардың ерекшеліктері әртүрлі мәдениет адамдарының диалогы, өнімдері текістер мен шығармалар болып табылатын шығармашылық ретінде, оны жүзеге асырумен байланысты мәселелер, оны тәртіпке келтіру мен реттеу жолдары қарастырылады. Қ.И. Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық университетінің тәжірибелік үлгісі бойынша үйлесімді дамыған тұлғаның қалыптасуы қарастырылған.

Summary

This article is devoted to formation of the youth ability for intercultural dialogue in the process of creative activity. The features of intercultural communication as a dialogue between people of different cultures, as creativity, the products of which are the texts and of the work; the problems associated with its implementation, the way of its establishment and regulation are considered in the article. The formation of a harmoniously developed person are considered on the example of the K.I.Satpayev Kazakh National Technical University experience.

Данная статья посвящена формированию способности к межкультурному диалогу молодежи в процессе творческой деятельности. В ней рассматриваются особенности межкультурного общения, как диалога людей различных культур, как творчество, продуктами которого выступают тексты и произведения; проблемы, связанные с его осуществлением, пути по его налаживанию и регулированию. На примере опыта Казахского национального технического университета имени К.И.Сатпаева рассмотрено формирование гармонично развитой личности.

В середине XX столетия идея межкультурного диалога вошла в проблемное поле философского мышления (М. Бахтин, В.С. Библер) и неуклонно расширяет сферу своего влияния. Для большинства педагогических исследований методологической основой служит теория «диалога культур», согласно которой различные культуры находятся в постоянном диалоге между собой, непрерывно взаимодействуют и взаимодополняют друг друга.

В современном мире культуре уделяется огромное внимание. «Культура, прежде всего, – понятие коллективное. Отдельный человек может быть носителем культуры, может активно участвовать в ее развитии, тем не менее, по своей природе культура, как язык, явление общественное, то есть социальное...» [1, с.4]. «Феномен культуры – и в обыденном его понимании, и в глубинном смысле – все более сдвигается в центр, в средоточие человеческого бытия, пронизывает (знает ли человек об этом или нет) все решающие события жизни и сознания людей» [2, с. 261].

Культура – это форма самодетерминации индивида в горизонте личности, форма самодетерминации нашей жизни, сознания, мышления; то есть культура – это форма свободного решения и перерешения своей судьбы в сознании ее исторической и всеобщей ответственности. Культура существует как общение, как диалог людей различных культур, как творчество, продуктами которого выступают тексты и произведения. «Культура в своих произведениях – позволяет нам – автору и читателю – как бы заново прожить мир» [2, с. 290].

Многообразие культур – одно из ключевых условий существования современного общества. Знакомство с другими культурами помогает формировать поликультурно-грамотную личность, способную вести диалог в поликультурной среде, понимать и интерпретировать лингвокультурные факты, основываясь на сформированных ценностных ориентирах и оценках своей и чужой культуры. А.С. Белова отмечает, что диалог является «ключом к изучению культуры, фактором, расширяющим сознание человека и определяющим направленность его духовных поисков» [3]. Благодаря развитию межкультурного диалога, многообразие культур становится источником взаимного духовного обогащения и способствует укреплению взаимопонимания, примирения, терпимости и гуманизма.

Межкультурная коммуникация возникает и происходит постоянно, поскольку люди различных культур живут в одном государстве, в одном городе, составляют одну нацию. Это общение происходит неосознанно – в быту, работе, учебе. Мир, в котором людей разделяют религиозные, расовые, национальные предрассудки, государственный, корпоративный эгоизм нуждается в активном диалоге культур – синтезирующей функции культурного опыта.

В современном образовательном процессе нельзя добиться высоких результатов без внедрения в учебный процесс новых содержательных структур. Крупные учебные центры типа университетов – это прежде всего территории, где создана и всеми технологическими средствами поддерживается атмосфера научной школы, особенного творческого состояния, без которого невозможно воспитать чувствительность к сложнейшим объектам культуры. Практические рекомендации в области распространения межкультурного диалога могут быть следующие: проведение различных мероприятий; привлечение популярных музыкальных, театральных коллективов, выступающих за распространение межкультурного диалога; создание совместных волонтерских программ по помощи неимущим, социальных программ; создание совместной продукции культурно-просветительского характера – фильмов, роликов, мультимедиа, демонстрирующих единство различных этносов, вероучений и т.д.; распространение в Интернет-сети этой продукции – в блогах, социальных сетях, на форумах; проведения спортивных мероприятий под лозунгом культурного объединения, способствующие диалогу и коммуникации (в повседневной жизни люди и так играют в футбол, – но добавить к этому некоторые элементы пропаганды толерантности было бы весьма полезно) [4].

Для создания творческой образовательной среды Казахский национальный технический университет имени К.И.Сатпаева положил в основу своей деятельности культуросцентристскую концепцию, которая предполагает формирование межкультурного диалога. В университете созданы все условия для самореализации личности студента в различных сферах деятельности. На сегодняшний день в университете функционирует 94 клуба научной, профессиональной, общественной, спортивной направленности и кружков художественной самодеятельности. В университете впервые созданы Клубы докторантов PhD «Intellect» и «Global thinking», основной целью которых является информационно-консультационная помощь обучающимся по международным образовательным программам и организация встреч с зарубежными учеными. Одной из успешных студенческих организаций университета является Общество инженеров-нефтяников – обладатель многих престижных наград, в том числе Золотого стандарта студенческих сообществ 2012. Кроме того, данное общество стало победителем в номинации «Лучший социальный проект» городского конкурса «Студент года-2012» за проект «Дети», в рамках которого студенты университета организовывали благотворительные акции. Радуют успехи университетских сборных команд КВН, занявших призовые места в городских и республиканских лигах КВН. Ректор университета, профессор Адилев Ж.М., в своих выступлениях постоянно подчеркивает необходимость «воспитания нового казахстанского патриотизма, гордости за страну и ее достижения, укрепление общенациональных ценностей» [5].

Наличие особой гуманитарной среды в техническом вузе выступает возможностью, благодаря которой осмысленно интерпретируется получаемая информация. Руководящими принципами осуществления межкультурного диалога являются свобода выбора, свобода самовыражения, равенство, толерантность и взаимное уважение человеческого достоинства. Успешный межкультурный диалог требует ряда качеств, развиваемых в демократической культуре, включая непредубежденность, способность как слушать, так и говорить, способность разрешать конфликты мирными средствами и признавать обоснованность аргументов других сторон. Основой его становятся общечеловеческие ценности, в первую очередь, права человека [4]. В современной сложившейся ситуации мы можем наблюдать, что молодые люди не всегда умеют и могут воспринимать другого, для них характерны динамичность, открытость миру, ранимость, повышенная эмоциональная реакция, оптимизм, романтические устремления, цивилизация новизны.

Проблемы сохранения и дальнейшего развития межкультурной компетенции, предполагающей умения адекватно понимать и интерпретировать лингвокультурные факты, основываясь на сформированных ценностных ориентирах и оценках своей и чужой культуры [6], являются как никогда актуальными и важными. Способности к межкультурному общению формируются нами на занятиях по практике русского языка, лингвострановедению, при знакомстве с особенностями речевого этикета, а также во внеучебное время, в организованном нами клубе любителей русского языка. Основными целями и задачами Клуба являются: содействие более активной реализации потенциала русского языка как средства межнационального общения; воспитательно-просветительская деятельность, развитие патриотизма и высокой духовной культуры; привитие интереса к чтению и литературному творчеству в молодежной среде.

Молодежь успешнее осваивает материал в ситуациях, когда ребята сами являются участниками творческого процесса: олимпиады, конференции, вечера, интеллектуальные игры, тренинги, конкурсы-фестивали, круглые столы, концерты, спектакли и т.д. создают условия для самоутверждения и самореализации в творческой деятельности. Участие в культурно-познавательных мероприятиях

формирует культуру общения, и, как следствие этого, развивает активную жизненную позицию, внушает стиль жизни и дает понятие о счастье мастерства и свободы умелого существования в сильной системе.

В контексте формирования межкультурного диалога на материале произведений казахских классиков (акция «Одна страна – одна книга»), созерцая или слушая произведение искусства: живопись, архитектура, музыка (тема «Год культуры в Алматы»), разъясняя основные положения Стратегии «Казахстан – 2050», обсуждая тему: «Деловые переговоры с зарубежными партнерами» или «Наша гордость – ученые-горняки», мы наглядно показываем, как происходит общение с произведениями искусства, с учеными разных стран, которые жили и работали в разные исторические эпохи. Само произведение выступает связующим звеном между зрителем и автором творения, значительным источником информации, содержащейся в том или ином сообщении. Выражая собственное мнение, например, о произведении культуры, студент вступает в диалог с автором произведения, позволяя первому стать центром «художественного видения». Процесс восприятия оказывает огромное влияние на все его сферы деятельности (эмоции, чувства, нравственные взгляды, убеждения, интеллект, и т.д.) и характеризуется преобразованием внутренних «Я» до «ценностных центров», отражающих их обогащение культурными смыслами, нравственными ценностями.

В свою очередь текст сообщения выступает структурной единицей образования, так как является продуктом творчества и выступает носителем диалога. Содержание текста – это диалогическое взаимодействие двух субъектов, погруженных в бесконечный культурный контекст, требующий особого метода – понимания. «Понимание» может приобретать следующие формы: 1) «восприятие текста; 2) узнавание и понимание значения в данном языке; 3) узнавание и понимание в контексте данной культуры; 4) активное диалогическое понимание» [2, с. 76–78].

Социально-культурная деятельность позволяет реализовать резервные возможности человека в художественно-творческом процессе: благодаря умению держаться на сцене и творческому партнерству приобретает коммуникативность и умение подать себя в различных жизненных ситуациях, а в будущем дает возможность безболезненно адаптироваться в обществе. Но не стоит забывать о том, что эти мероприятия являются не только итогом творческой деятельности, именно здесь формируется толерантное отношение к другим участникам выступления. И здесь важно научиться принимать точку зрения и позицию другого, так как именно в процессе творческой деятельности происходит формирование толерантных отношений и культуры общения.

Формирование межкультурной компетенция, т.е. способности человека существовать в поликультурном обществе, достигать успешного понимания представителей других культур и представителей своей культуры [6], включает, на наш взгляд, следующие компоненты: мотивационно-ценностный (внутренние устойчивые мотивы к моральному и нравственному просвещению и воспитанию молодежи, к усвоению знаний, умений концентрировать внимание на поставленных задачах и возможности их разрешения); когнитивный (наличие знаний нравственного, этического и эстетического просвещения и воспитания, знаний в области теории воспитания молодежи); практический (владение умениями взаимодействия и сотрудничества, техникой установления межличностных контактов, проявление этико-правовой культуры личности при общении, уважение к культуре партнеров по коммуникации; использовать приемы речевой культуры с целью грамотного изложения материала; ораторские, исполнительские и организаторские умения); личностный компоненты (представляет сформированность важных личностных качеств, готовность работать в группе, образ позитивной «Я-концепции», ответственность, организованность, коммуникабельность, терпимость, тактичность, деликатность, честность).

Подводя итог, можно отметить важность осуществления межкультурного диалога для успешного развития современного общества. Молодое поколение, являясь по своей природе творцами, всегда способно отображать в разных видах творчества все многообразие окружающего мира через особенности своего мировосприятия. Диалог с теми, кто готов принимать участие в диалоге, может стать отправной точкой более длительного процесса взаимодействия и взаимовлияния, в результате которого вполне может быть достигнуто согласие по вопросу важности ценностей прав и свобод человека.

Кілтті сөздер: мәдениетаралық диалог, студент жасатар, лық, орыс тілін ұнататындар клубы.

Ключевые слова: межкультурный диалог, студенческая молодежь, творчество, клуб любителей русского языка

Key words: intercultural dialogue; young people; creativity; the Russian language amateur's club

1. Лотман Ю.М. *Беседы о русской культуре. М., 1994.*

2. Библер В.С. *От наукоучения – к логике культуры. Два философских введения в двадцать первый век. М., 1991.*

3. Белова А.С. *Межкультурный диалог и духовно-нравственное развитие личности средствами искусства// Педагогика искусства (электронный журнал), №4, 2011.*

4. Попов М. Ю. Акулова А. А. Межкультурный диалог как фактор развития общеевропейского гуманитарного пространства <http://teoria-practica.ru/-3-4-2009/philosophy/popov-akulova.pdf>

5. Роль молодежи в реализации стратегии «Казахстан-2050» [Электронный ресурс]. Режим доступа // <http://www.kazntu.kz/ru/node/>

6. Азимов Э. Г., Шубкин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР, 2009. – С. 134

ӘӨЖ 37.015.3+001.895

C52

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПӘНДЕР БОЙЫНША СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТАРЫН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК КАБИНЕТТЕ ҰЙЫМДАСТЫРУ ТИІМДІЛІГІ

К.Б. Сматава – Тараз мемлекеттік педагогикалық институты

Резюме

Эффективность организации самостоятельных работ студентов по психологическим дисциплинам в инновационном учебно-методическом кабинете

Инновационный учебно-методический кабинет играет важную роль в обеспечении профессиональной подготовки компетентных и конкурентоспособных педагогов-психологов для всех отраслей и учреждений образования.

Это сложная система, включающая устройство для хранения учебного оборудования, установки для хранения и использования технических средств обучения, экспозиционные материалы, учебно-методические комплекты необходимых для организации самостоятельных работ студентов.

Целенаправленно проводится работа по проявлению интересов к изучаемым предметам, исследованию психологических особенностей и саморазвитию студентов.

Summary

Efficiency of the organization of independent works of students on psychological disciplines in an innovative educational and methodical office

The innovative educational and methodical office plays an important role in ensuring vocational training of competent and competitive educational psychologists for all branches and education establishment.

It is the difficult system which is turning on the device for storage of the educational equipment, installation for storage and use of technical means of training, exposition materials, educational and methodical sets of independent works of students necessary for the organization.

Work on manifestation of interests to studied subjects, research of psychological features and to self-development of students is purposefully carried out.

Қазақстан Республикасы Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында Қазақстан жоғары оқу орындарының (ЖОО) материалдық-техникалық қорлармен жаңартылу деңгейі әлі де жеткіліксіз екендігі атап өтілген.

Еліміздің индустриалды-инновациялық даму міндеттеріне және білім беру саласындағы үздік әлемдік тәжірибеге сай, еңбек нарығының сұраныстарына жауап бере алатын жоғары сапалы білім беруге қол жеткізу, шығармашыл тұлғаны қалыптастыру, сондай-ақ білім мазмұны жаңартылған 12 жылдық білім беру моделіне көшуді жүзеге асыру – инновациялық оқу-әдістемелік кабинетінің жабдықталуы мен ұйымдастырылуын талап етеді.

Бүгінгі таңда барлық арнайы кафедралар базасында инновациялық оқу-әдістемелік кабинеттердің қызмет атқаруы өзекті мәселеге айналып отыр. Заманауи кабинет студенттердің өзіндік жұмыстарын тиімді ұйымдастыру, психологиялық ерекшеліктерін терең зерттеу, пәнге деген қызығушылығын арттыру, өзін-өзі дамыту мен бағалауды жетілдіруге ықпал етеді.

Инновациялық оқу-әдістемелік кабинет – бұл жиһаз, оқу жабдықтары (оқулықтар, оқу құралдары, оқу-әдістемелік нұсқаулары, дидактикалық материалдар, өзіндік, курстық және дипломдық жұмыстарды орындауға арналған әдістемелік ұсыныстар, оқу-әдістемелік кешендер), білім берудің техникалық құралдары, пайдаланылатын құрылғылар, экспозициялық материалдар сақталатын күрделі жүйе.

Студенттердің оқудағы белгілі бір білім жүйесін меңгеруі білім беру кеңістігінің әлеуетіне тәуелді болады. Оның жеке-дара қалыптасуына субъективті және объективті қиындықтар әсер ететіндігі белгілі. Олай болса бұл қарама-қайшы себептер оның даму тенденциясына әсер етеді. Сондықтан жоғары оқу орындарында оқу-тәрбие жұмысының өзегі ретінде осы қайшылықтарды шешу мен себепін анықтау өзіндік жұмыстардың психологиялық ерекшеліктері мен мүмкіндіктеріне тікелей байланысты.

А.Н.Леонтьевтің пікірінше, адам миында заттар, құбылыстар туралы толық бейне сақталу үшін адам мен зат арасында әрекеттік қатынас орнау қажет, осыған байланысты бейнелердің толықтық дәрежесі байқалады. Бұл өз кезегінде жеке тұлғаның өзіндік жұмыспен айналысу арқылы жинақталған білімді толықтырып отыруына меңзейді.

П.Я.Гальперин, Н.Ф.Талызина А.Н.Леонтьевтің психологиялық іс-әрекет теориясына сүйене отырып, ақыл-ой әрекетін кезеңмен қалыптастыру теориясын жасаған. Бұл теория үш типті іс-әрекет негіздерінен тұрады. Біріншісі – толық емес іс-әрекет, ол көп қиындықтардың негізінен тұрады, екіншісі шамалы толықтыру әрекеттеріне негізделеді, ал үшіншісі өз бетінше толық іс-әрекет жасау негізінде өтеді.

Л.С.Выготский «Өздігінен» ұғымы әрекеттердің саналы түрткісі мен өзектілігін болжай келе, «өзіндік танымдылық» ақыл-ой әрекетінің сапасы ретінде өз бетінше білім алу мен даму екендігін атап көрсеткен.

Олай болса, өзіндік жұмыстар – біртұтас педагогикалық үдерістің, жоғары білім берудің негізі. Ол, біріншіден, студенттердің дәрісханадан тыс жұмысы, екіншіден, сабақ кестесі бойынша студенттің дәрісханада жүзеге асыратын жүйелі, жоспарлы, мақсатты жұмысы ретінде маңызды орын алады.

Осы орайда, инновациялық оқу-әдістемелік кабинетте психологиялық пәндерден орындалатын өзіндік жұмыстар студенттердің тұлғалық қасиеттерін дамыту, кәсіби, танымдық білік пен дағдыларды қалыптастыру және жаңа білімді меңгеруде өз бетінше іздену қажеттіліктерін жетілдіру сияқты қызмет атқарады.

Студенттерге ұсынылатын өзіндік тапсырмаларды үш деңгейден тұратын жүйе ретінде қарастырамыз, олар: төмен, орта, жоғары. Тапсырмаларды деңгейлерге бөлу әр студенттің оқу үлгерімінің бірдей болмауымен, сондай-ақ өзіндік танымдық қызметті қалыптастыруға байланысты болады. Әрбір тапсырманың басты мақсаты - студенттің жоғары интеллектуалды деңгейге өтуіне мүмкіндік беретін білім мен білік топтамасын қалыптастыру және бекіту.

Төменгі деңгейдегі тапсырмалардың мазмұнында берілген тақырып шеңберінде студент шешуге үйренетін міндеттері баяндалады. Төменгі деңгейдегі өзіндік тапсырмаларда міндетті түрде орындаудың үлгілері, мысалдары, сондай-ақ әрбір танымдық міндетке түсініктеме мен толықтырулар қамтылады. Одан кейін, студент алған білімін тексере алатын, сонымен бірге жаңаны оқып-үйренетін, жіберген қателіктерді нақтылайтын және түзейтін танымдық тапсырмалардың нұсқасы ұсынылады. Өзіндік тапсырмалармен жүргізілетін жұмыстар әрбір студентке танымдық міндеттің жаңа нұсқаларын тиімді шешуге мүмкіндік береді.

Ең алдымен, оқу материалын оқып-үйрену бойынша дербес жоспар жасалады. Теориялық материалдарды оқып-үйренгенде қиындық келтіретін немесе қосымша айналысуды талап ететін ұғымдар көрсетілген конспект жазылады. Онымен қоса конспектіге суреттер, кестелер, сызбалар және т.б. мәліметтерді енгізу керек. Тапсырманы орындау барысында құралдардың (қосымша әдебиеттер, АОТ, анықтамалар, нұсқаулар және т.б.) тиімділігін ескере отырып пайдалану қажет.

Тапсырманы келесі ретпен орындаған тиімді болады: тапсырманың шарты және талабымен танысу; ұқсас тапсырманы орындаудың жолдарын оқып-үйрену; тапсырманың тиімді шешімін іздестіру; тапсырманы шешу бойынша барлық қажетті әдіс-тәсілдерді қолдану, алгоритмге сүйеніп орындау; алынған нәтиженің дұрыстығын тексеру; жіберілген қателіктерді талдау; қажет болғанда қосымша әдебиеттерге сүйену; одан күрделірек келесі тапсырманы орындауға көшу.

Ең алдымен, төменгі деңгейдегі, одан соң - орта деңгейдегі және соңында жоғары деңгейдегі тапсырма орындалады. Мәселен: төменгі деңгейдегі тапсырма негізінен репродуктивтік түрдегі өзіндік жұмыстар болады (эмоция мен сезім туралы жалпы түсінік беру).

Орта деңгейдегі үйретуші тапсырма жартылай-ізденіс және эвристикалық сипаттағы өзіндік жұмыстар арқылы беріледі (орта деңгейдегі тапсырма – тақырып мазмұны бойынша сөзжұмбақ құрастыру). Осы мазмұндағы тапсырмалар есте сақтау мен шығармашылық қабілеттерді дамытуға ықпал етеді. Әдетте, мұндай тапсырмаларды орындау жаңа материалдарды оқып-үйренумен қатар жүргізіледі.

Жоғары деңгейдегі тапсырмалар өз мазмұнында шығармашыл және зерттеушілік іс-әрекеттерді біріктіреді (сезім, эмоция туралы мақал-мәтелдерді еске түсіру, мәнін ашып көрсету, талдау). Мұндай тапсырмаларды орындағанда студент танымдық қызметтің жоғары деңгейіне қол жеткізеді. Өйткені, зерттеу жұмысы оқу-танымдық қызметтің түрі ғана емес, болашақ маманның кәсіби дайындығын жетілдірудің құралы болып табылады.

Болашақ педагог-психологтардың түрлі мазмұнды өзіндік жұмыстарды орындауының білімдік, тәрбиелік және дамытушылық маңызы зор. Оқу тәжірибесінде студенттер көп жағдайда тақырыпқа сәйкес шығармашыл мазмұнды тапсырмалар орындайды, үнемі бірсарынды тапсырмалар олардың

өзіндік жұмыс жасауға деген белсенділігін төмендетеді. Көптеген жағдайда студенттерде оқулықтарда келтірілген тапсырмалардың практикада қолданылмайтын, яғни өмірде керек болмайтын, ешқашан пайдаланылмайтын жағдайлардан тұрады деген ой туындайды. Сондықтан, студенттердің мұндай қате түсінігін жою үшін тапсырмаларды өмірмен тікелей байланысты екендігін көрсететін әрбір мүмкіндікті пайдалану керек. Осы мақсатта жұмыс жүргізуде мына мәселелерге:

- өз бетінше жұмыс жасауға, әртүрлі мазмұнды қолданбалы тапсырмалар орындауға;
- абстракциялы, дерексіз тапсырмаларды практикалық мазмұнмен толықтыру мүмкіндіктеріне ерекше назар аударылады.

Қорыта келе, инновациялық оқу-әдістемелік кабинет ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты талаптарын орындауға бағытталған қосымша білім беру көзі, пәндер бойынша өзіндік жұмыстарды орындауға әдістемелік көмек көрсету және студенттердің тұлғалық қабілетінің дамуына жол ашатын оқытушының шығармашылық шеберханасы болуы тиіс.

1. *Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 – 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.* / Егемен Қазақстан: жариял. 17.12.2010.

2. *Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты.* ҚР президенті – Ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы: /Егемен Қазақстан: жариял. 28.01.2012.

3. *Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6 т. // Психика, сознание и бессознательное.* – М.: Просвещение, 1982. – С. 16-158.

4. *Бапаева М.Қ. Жоғары мектепте білім беруді жетілдірудің ғылыми- теориялық негіздері: пед. ғыл. канд. ... дисс.* – Алматы, 2001. – 159 б.

ТОО БУЛБУЛУ ТОКТОГУЛДАЙ ТАЛАНТТАР - АДАМДАРДЫН ЖАРКЫН ҮЛГҮСҮ

К.К. Сураналиева – Ж.Баласағын атындағы КУУ ПКМДИ

Билим берүү процессин демократиялаштыруунун, гумандаштыруунун, адамкерчиликтештирүүнүн муктаждыктары инсанга бағыттап окутуу (личноcтно-ориентированное обучение) сыяктуу жаңы педагогикалык бағыттын мүдөөлөрү окутуу практикасында жаңы инновациялык методдорду колдонууну өктөм зарылдык катары алдыңкы планга алып чыкты. Өзгөрүп жаткан жаңы шарттардын талабына мурда активдүү түрдө пайдаланып келсе кээ бир традициялык ыкмалар (маселен репродуктивдик метод) көп жагынан ылайык келбей калды. Издей келгенде, мындай традициялык эмес жаңыча технологиялардын бири интерактивдүү окутуу амалы болуп чыкты. Бул методикалык амал өнүккөн өлкөлөрдүн билим берүү системаларында бир топтон бери колдонулуп келаткан, практикада сыноодон өткөн, өзүнөн турмушка жөндөмдүүлүгүн көп жагынан далилдеген популярдуу усул болуп эсептелет. Азыркы мезгилде методика илиминде анын ичинде кыргыз адабиятын окутуунун методикасында интерактивдүүлүк жана окутуунун интерактивдүү каражаттары, интерактивдүү методдор маселелерин теориялык жана практикалык жактан тактоо проблемасы күн тартибине курч маселе катары коюлууда.

Интерактивдүүлүк термин латын тилиндеги «интер»- аралыгы, ортосу, «актив»-аракеттүүлүк, жигердүүлүк дегенди түшүндүрөт. Демек, мында кеп ортодогу - окуучу менен окуучунун, мугалим менен окуучунун ортосундагы аракеттүүлүк, жигердүүлүк, өз ара аракеттенишүүлөрү туурасында болот. Окутуудагы интерактивдүүлүк- бул сабак процессинде окуучулардын өз ара жана мугалим менен дайыма пикир алышууда болуусу, биргелешкен, демилгелүү иш-аракеттери, жыйынтыгында иреттүү, белгилүү бир тыянак корутундуларга келиши жөнүндө. **Байгазиев С. Гумандуу педагогикалык технология же окутуунун интерактивдүү усулу// китепте Гумандуу педагогика. – Б., 2006.**

Мисалга, элдик жомокторго өз доорунун көркөм элесин чагылдырууга кээ бир жомоктордун көтөргөн жүгү ар башка, түркүн боектуу. Кээде философиялык ой пикир айтылып, жакын жыйынтык чыгарууга келгенде мүмкүндүк болсо акындын «Кедейкан» жомогу аркылуу ой жорушу, көз карашы, жомок менен чечмелөөгө далалаттанган мүдөөсүн ачык көрө алабыз. Токтогул акын катары өзүнө чейинки эл ырчыларынын салтын улантып, элдик оозеки чыгармачылыктын көп түрлөрүн айткан. Аларды мазмун жана форма жагынан кыйла байытып, көркөм-эстетикалык жаңы бийиктикке көтөрдү. Токтогул «Манас», «Жаныш-Байыш» «Курманбек», «Шырдакбек», «Олжобай менен Кишимжан», «Саринжи-Бөкөй» сыяктуу жомокторду, элдик дастандарды, эпосторду айткан. Булардын ичинде «Кедейкан» эпосу да бар. Дегинкиси, акын «Кедейканды» жогоруда саналган эпос-дастандарга караганда кыйла мыкты аткарчу экен. Ысымдары уламышка айланып калган акындар менен кечээ эле бизге жакын доорлордо өмүр сүрүп, тарыхый инсан катары белгилүү болуп калган эл ырчыларынын дээрлик баарынын «Манас» жэ башка эпосторду айтканын билебиз. Манасчыда (жомокчу же дастанчыда) төкмөлүк жөндөм-шык болбосо, анда анын манасчылыгы кайсы? Отузунчу жылдарда латын арибинде жазылган маалыматтарга караганда «Кедейкан» жомогу Токтогулдун шакирти Калыктан жазылып алынган.

Калыктын айтымында жомок биринчи жолу ыр түрүндө Токтогулдун оозунан жаралган экен. Аны Калык ырчы кайталап гана аткарган сыяктуу. Жомоктун кара сөз түрүндөгү элдик варианты алгач кыска гана болсо керек, анын окуясын ыр саптарына салып, сюжетин кеңейтип көркөмдөп айткандан кийин гана эпоско айланганы малым. Демек, эпосту Токтогулдун варианты деп кесе айтууга толук негиз бар.

Мусаев С., Турдугулов А. Көркөм сөз өнөрү (Кыргыз адабияты): Окуу китеби. Б-1999., 303-304-б.

«Кедейкан» - кыргыз элинин илгерки, эски жомокторунун бири. Алгач ал эл ичинде жөө жомок түрүндө көркөм сөз (кара сөз) менен айтылып келген. Андагы негизги идея бийлик жана чыныгы инсандык, адамдык касиеттер жөнүндөгү гуманисттик ойлордун берилишине жатат.

«Кедейкан» - кандын жомогу. Бирок Токтогулдун айтуусундагы варианты да, мурунку кара сөз түрүндөгү варианттарда да кыргыздын кайсыл канынын тушундагы окуяларды сүрөттөгөнү жөнүндө маалымат берилбейт. Эпостон элдин тарыхын, турмуш-тиричилигин, каада-салт, үрп-адатын толугу менен билүүгө мүмкүн эмес. Бул чыгарманын жомокто айтылган та-биятына байланыштуу.

Ошондой болсо да эпостон эл турмушу, анын психологиясы жөнүндө айрым маалыматтарды алууга болот.

Бийликтеги адамдын аңкоолугу, бейпарасаттыгы ишенген кишиси Ак эшен келсе эле колундагы бийлиги менен тактысын үч күндүк мөөнөт менен кедейге аманатка берип койгон Азимкандын образы аркылуу берилет.

Түбүнөн кедей өсүп, күнүмдүк жан багууга оокаты жок өскөн Керээз (анын аты кедей жетимге алмашат) акылдуу, айлакерлиги менен кандыкка жетет. Кедейкан бийликке келгенден кийин эл мурункудай кордук көрбөй акыйкат башкаруучунун алдында тынч өмүр сүрөт.

Карапайым эл илгертен тушундагы өкүмдардын залымдигинен жабыр тартып келген. Алар акыйкат адамдын бийликке келишин саап, мындай ой-тилек оозеки чыгармачылыктын дээрлик бардык формаларында чагылдырылып келген. «Кедейкан» эпосунун тулку боюна сиңирилген негизги идея дал мына ушунда. Эпос алгач кара сөз түрүндөгү жомок болгон дедик. Ал ыр түрүндө Токтогул аркылуу биринчи тарала баштады. Жомоктук сюжеттин ырга салынып айтылышы чыгарманын көркөмдүк касиетин андан бетер жогорулатып, таасирдүүлүгүн арттырат. Токтогулдун акындык чеберчилигинин бир чети, бучкагы да ушунда - өзүнүн төкмөлүк өнөрүнө салып фольклордук көп чыгармаларды профессионалдык деңгээлге жеткирди. Реалдуу турмуштук фактыга келсек, системалык курстун элементтерин ичине алган адабияттык окууда окуучуларга сунушталган Асан Кайгынын, Калыгул бай уулунун, Арстанбек Буйлаш уулунун, Жеңижок Көкө уулунун жана Токтогул Сатылгановдун чыгармаларын методологиялык жактан бир философиялык ой жорумга коюп, бир багыт менен кароого мүмкүн эместигин, окутууда эске алынышы керек. Эгерде булардын ар кимисинин дооруна, ошол мезгилдеги көз-карашына, коом жана алар жашаган реалдуудуулуктун философиясына жараша баа берилбей калса, сүрөткерлердин чыныгы жүзү ачылбай калышы мүмкүн. Ошондуктан акындын «Жаштарга», «Гүлдөп ал», «Дүнүйө», «Карылык» ж.б. чыгармаларын бир ыкта түшүндүрүү мүмкүн эмес. Токтогул өзүнүн аталган тематикадагы ырларында жарандын жеке аракетине артыкчылык берет, бардык нерсе адамдын өзү каалагандай болот деп эсептейт. Токтогул ошол эле туюмдарды, адамдардын жашоосун жеке тиричилик ыргагына, пендечилигине коюп. Ошол бийиктиктен туруп баалайт. Натыйжада, Токтогул адамдарды ушул өзү жашап жаткан тирүүлүктү түшүнүп билүүгө, аны туура жана ыгы менен пайдаланууга чакырык салат. Токтогул – даанышман адам. Ошондуктан өмүрдүн бир келип, кайра берилбестигин, анны нускалуу жашап, кийин өкүттө калбагандай болуш керектигин ушул «Гүлдөп ал» деген ырында тастыктайт.

С.Батаканова. »Мектепте көркөм чыгармаларды талдоонун илимий – педагогикалык негиздери»

Монография Бишкек -2012 11-13-бб

«Кайрылып келбейт өмүрүң, ойлогула, кайран жашты картайтып койбогула» деп өмүрдүн кызыктыгын белгилейт.

*«Кайран өмүр барында,
Балалыктын чагында,
Гүлкайырдай гүлдөп ал,
Күлгүн жаштын барында.
Карылык кууп жеткен соң,
Кайран өмүр өткөн соң,
Кара чым басып денеңди,
Каласың жердин алдында».*

Акындын «Жаштарга» деген ыры деле барып-келип ушул мааниде айтылат. Мында Токтогул нускоочу акын катары санат, насыят, терме, үлгү ырларынын формасын, ыкмасын пайдаланат. Акын жаштарга ар кандай акыл насааттарын айтып келип:

*«Жаи кезинде кызмат кыл,
Баркыңды билген элиңе.
Душманыңа алданып,
Элиңдин сырын сатпағын.
Бет алган жоодон качпастан,
Ишеничин актағын».*

Албетте, жаштарга «андай жүрбөй мындай жүр, тигиндей бол, мындай бол» деген кеп-кеңештерди берип салыш ар кимдин эле колунан келер иш, бирок ошондой айтаар нускалуу кепти ирээти менен ылгап, тизмектүү ыр саптарына кынап көркөмдөп, таасирдүү кылып айтып берүү – Токтогул сыяктуу даанышман инсандардын таанытып окутуу биздин негизги милдет.

Токтогулдун чыгармачылыгынын акыркы мезгилде, же болбосо өмүрүнүн сонку күндөрүндө жараткан терең мазмундуу ырларынын мыкты үлгүлөрү катары «Карылык» менен «өлүм алдындагы ырын» айтсак болот.

Бул дүнүйөгө түркүк болгон эч бир пенде жок деп айтылат. Адам өмүрү канчалык таттуу, канчалык кымбат болбосун, алчектелүү, анын ченеми бар. Жаратылыштын мыйзамы ушул – бардык нерсе түгөнөт, картаят. Философиялык ындай ой акындын «Карылык» деген ырынын негизги пафосун түзгөн.

*«Картайып кеттим Токтогул,
Кара чачым ак болуп.
Кайран жашты жоктодум,
Канаттуу куштай балалык.
Кайрылып келбейт окшодуң»,*

деп акын жаштыгы менен кош айтышып, карылыкка моюн сунганын билдирет. Бул жөн эле карылыкка моюн сунуу эмес, бул табият мыйзамын жетик түшүнүү дегендик. Бирок карылык келди деп акын кейибейт.

Мусаев С., Турдугулов А. Көркөм сөз өнөрү (Кыргыз адабияты): Окуу китеби. Б-1999., 284-б.

Ырда адамдын бүт өмүрү сүрөттөлүп жаткандай сезилет. Карылык келгенде адамдын «көзүнүн курчу кетип, оозунан тиши гана түшпөй», анын жаштыкта көргөн дөөлөтүнүн баары жоголгону жөнүндө айтылат. Ал эми андай дөөлөтүнүн кайра келбеси «күндө үч убак май берип, сыйласаң келбейт жашчылык», күнүгө арман күү четтип. Ыйласаң келбейт жашчылык» деп карылыкка карама-каршы коюлат. Буга удаа:

*«Күндө мээнет тарткызып,
Кыйнасаң кетпейт карылык.
Боюна туташ чапталган,
Туйласаң кетпейт карылык»,*

Адам эркине баш ийбеген табияттын мындай мыйзамы бары бир өзүнүкүн алат, буга кейиген жарабас, акын мына тек гана «буралган жаштыгын жоктоп» отурат:

Биз, жаштар, бүгүн Токтогул атабыздын калтырып кеткен ушул көркөм мурасы менен таанышып, нускалуу, абройлуу, абийирдүү өмүр сүрүүгө үйрөнөбүз. Бүгүнкү жашоо-тиричилигибиздин маңызын түшүнүп, келечегибизди түптөйбүз. Мына Токтогул сыяктуу эл акындарынын бизге калтырган көркөм сөз өнөрү үйрөнгөнгө нуска, үлгүтө тартаар насаат катары кызмат аткарат.

Окутууда окуучуларга жеткиликтүү болушу үчүн анын философиялык дүйнө таанымынын ар тараптуулугун биринчи планга коюп, толук талдоону талап кылган, көркөм булакка, сүрөттөө манерасына, акындын чеберчилигине жана реалдуу турмуш чындыгын кабылдоону «кысым» көрсөтпөй, ар бир чыгарманы автордук позициядан туруп талдаса, дароо максатына жетиши мүмкүн.

Демек, маани-маңызына, мазмунуна терең даанышман ойлорду батырып, табигат сырларын, адам өмүрүнүн маңызын терең ачып, сүрөттөгөн философиялык ырларынын негизинде «адамдык жаркын үлгүсүн» алсак болот десем жаңылышпайм.

1. Оторбаев Б.К. Адабиятты окутуунун интерактивдүү жана салттуу метод-ыкмалары, кызматташуу педагогикасы. – Б., 2008. -45-46-б.

2. О.Султанов «Түбөлүк кенч» \\\ Китепте: Т.Сатылганов. Чыгармалардын эки томдук жыйнагы. Ф-1989 1-том, 8-9 б;

3. С.Батаканова «Мектепте көркөм чыгармаларды талдоонун илимий-педагогикалык негиздери» Монография Бишкек-2010, 11-12-бб;

4. *К.Иманалиев. Кыргыз адабиятын окутуунун методикасы Ф-1976;*
5. *Редколлегия. Токтогулдун замандаштарынын эскермелери Ф-1990;*
6. *Саалаев Ө. Окутуунун интерактивдүү усулдары Б-2007;*
7. *Б.Кыдырбаева. Сабак түгөнбөгөн түшүк Б-2007.*
8. *А.Турдугулов. Төкмө ырчылар менен жазгыч акындардын чыгармачылыгын үйрөнүү Б-1996.*
9. *Акындар чыгармачылыгынын очерктери. Ф-1988., 66-68-б.*
10. *Байгазмиев С. Гумандуу педагогикалык технология же окутуунун интерактивдүү усулу// китепте Гумандуу педагогика. – Б., 2006.*

NATIONAL PECULIARITIES OF KAZAKH AND ENGLISH FAMILY CUSTOMS AND TRADITIONS

A.Tautenbayeva – *Kazakh National Agrarian University Candidate of pedagogical sciences*

Түйін

Қазіргі таңда Қазақстанның білім беру жүйесінде ұлттық мәдениет пен халық педагогикасының ғасырлар бойы жинақталған бай тәжірибесіне көңіл бөлінуде. Халық педагогикасының бай тәжірибесін тиімді, ұтымды пайдалану оқу-тәрбие үдерісін табысты етері сөзсіз. Мақалада қазақ және ағылшын халықтарының отбасылық салт-дәстүрлерінің ортақ құндылықтары, өзіндік ұлттық ерекшеліктері қарастырылады. Екі халықтың отбасылық салт-дәстүрлері салыстырмалы түрде ашылып, талданады.

Резюме

На современном этапе развития образования в Казахстане большое внимание уделяется богатому накопленному опыту народной культуры и народной педагогики. Применение богатого опыта народной педагогики позволяет сделать процесс обучения наиболее полным и успешным. В статье рассматриваются национальные особенности семейных традиций казахского и английского народов. Также в статье проведен сравнительный анализ семейных традиций казахского и английского народов.

Nowadays at the stage of the development of Kazakhstan education system the great attention is paid to the rich experience of national culture and national pedagogics. Application of experience of national pedagogics in the educational-upbringing process makes the training successful. The paper describes national peculiarities of Kazakh and English family customs and traditions. Birth customs, wedding ceremony and customs devoted to the death in the cultures of Kazakh and English are comparatively analysed in the paper.

Customs it is closely connected with communication between nations. Each culture has own features. However there isn't any culture with unique national culture without effect of other nations. Through communications and material, spiritual communication of the nations, the people supplement each other with the cultural wealth. Therefore custom of one nation is combined with other nation's custom, with its similarities and features.

Traditions and folklore are educational tools. The educational importance of traditions and customs belongs to ethnopedagogical science. They have passed a long way during many centuries. The oldest traditions were removed; the best ones were selected in accordance with spirituality of the nation in national cultural pedagogics. Now the contents and the types and application of ethnic education in the educational process have to pass the strict selection.

When we analyse tradition of any nation, we can meet the following symbolical features. First, the importance of customs (outlook of the people, reasons, dreams and purpose). Second, its transfer from generation to generation; in the third updating of tradition; the fourth disappearance of tradition that contradicts new society, development and acquisition new value. The fifth, interrelation between traditions of other nation. It is possible to note that such significant features are common for traditions of the English people. Many customs and traditions arose in a century of the Anglo-Saxon. They were developed and transferred to generation to generation and came up to nowadays.

Within many centuries the special attention is given to the child's upbringing, to his training in order to form humanistic qualities in ethnopedagogics. The theory of education is combined with dream and hope of parents to the child. One of celebrations which are celebrated in honour of the birth of the child – Epiphany and respecting person's name is usually given to the newborn.

The Epiphany – unique custom of the Christian is considered the most sacred ceremony. The Epiphany is the introduction in Christianity. It is the first and significant celebration for the newborn. For this process God parents are appointed in the church. If something bad happens to parents of the child, God parents will be responsible for the child. The Epiphany is carried out in the sixth month of the child and valuable things such as a

silver spoon or a small cross are presented. The English people are rich for the songs, proverbs - sayings, fairy tales devoted to education of the child [1].

The Kazakh culture has also different holidays, for example «Balaga at koyu» (to name the child), «Besyk toy», «Khyrkhyran shygaru» (the fortieth day of the child), «Tusau kesu» and they were studied by many Kazakh researchers [2].

The marriage is a social tradition which lasts for centuries. The choice of the bride, the courtship, and all customs, ceremonies belonging to the marriage are similar in every nation by the contents. Although the betrothal of the groom is a private matter, it is closely connected with the future. Therefore parents have paid special attention since ancient times; they have married their children themselves and controlled this process. The betrothal of young couple was happened under the agreement of parents in English culture. Marriage of the girl from the richest family or to get married for powerful family could give the chance to improve financial position and situation in the society. Therefore, in those days the great attention was paid to a financial position in a marriage.

In order to get married the groom had to choose the girl. After the groom informed his parents about the girl, parents of the groom send the relatives to the house of the girl. Intention of people coming to the house could be noticed on a hawthorn branch hung up at a door of the house of the girl. If the girl liked the groom she let the branch of hawthorn to be hung, but if a hawthorn branch was changed to a cabbage flower it meant that the girl didn't like the groom.

In the Kazakh culture the customs «Khyz koru» (the first meeting with the girl) or «Zhar tandau» (choice of the bride) had own features. The father of the groom hung up a «khamshy» (the whip) in a honourable place of the house, and said «let it be the beginning of the betrothal » and gifted a horse. The mother of the groom gave the girl an earring, a skullcap with an eagle owl. After that process the girl was considered engaged [3].

The date of a wedding was very important for British. For example, the month May was considered not successful for marriage. Even nowadays this superstition doesn't waste its value [4].

British strictly keep customs of a wedding. Before the wedding the groom shouldn't see the bride. Girlfriends have to wear dresses which are chosen by the bride, and mother of the bride pays for these dresses. The friend of the groom organizes the wedding and pays to the priest for a wedding. In the wedding morning all relatives come to the house of future couple. Two close girlfriends of the bride decorate entrance of the house with white flowers. It is forbidden to be done by the bride. In the wedding day guests go to the church, sing songs and men shoot via the weapon. His custom means exile of evil ghosts and preservation from the bad things. Such interesting traditions are appeared in the cultures of German and Georgian. In Germany at the wedding party alcohol is given to the rooster. Drunken rooster runs and crows, makes a noise. The noise of the rooster is considered frightens evils and bad spirit. Nowadays this custom has a new form in the European countries. For exile of evils empty cans are hang up in the young couple's car [2].

The element of this custom is met in the Kazakh culture also. Such ceremonies as «otpen alastau», «otka mai kyu» which are connected with religion believes of people.

British believed in customs as beating of the church bell, it had bad value. Therefore before church wait the termination bell beating. The bride with the groom have to pass from a tree which lies horizontally before church, it means that they will overcome difficulties in further joint life. Footwear was considered as a happiness symbol too. At the wedding party the bride throws one pair of shoes through the left shoulder. On belief of the people who will reach footwear the first that will marry in the next few days. This custom has changed today. Now in the European countries bride throws a bunch of flowers instead of footwear [5].

The big pie is prepared for the wedding party, and the groom with the bride cut the pie. In common pie cutting means as «the partner in life». Earlier days fruits, berries and nuts were added in the pie. It had two special meaning: wealth and wellbeing. After the wedding party the bride goes to the house of the husband. If the bride stumbles or she enters the house with left foot it will be considered as a bad sign. Therefore the groom bears the bride on hands at an entrance to the house. In Kazakh culture the young bride has to enter the house from the right foot. It is tradition of centuries.

XVII century in England the number of unmarried girls and single guys had increased. Wedding fairs, evening meetings were organized in big cities. One of the barriers of the marriage was religion, the strict rules and hard relationship between Catholics and Protestants. Also British society didn't recognize the marriage to other nation [6]. Preparation of the girl for a marriage was of great importance for each people. Because it guaranteed a good, happy life of the girl. Development of capitalist society had influence on marriage ceremonies of the English. For example, customs of a wedding of our times absolutely differs from the earliest.

Where there is a birth, there is also a death, variability of life the indisputable lawful phenomenon. In the

Christian countries there was a superstition as giving of sins of the dead to the alive person. In Great Britain, transfer of sins was done with help of the food. This tradition is called «Sineating». The relatives of the dead person invited Sineating person. A glass of beer with bread was carried out on a body of the dead and was given to Sineating person. After that ritual all sins of the dead transferred to Sineating person, and other life of the dead person considered to be quiet. Usually Sineating people were poor, they took a little money for their service. Even in Wales and in Scotland there were special Sineating people in each church.

We can meet similarity and feature of such traditions in Kazakh culture. In Ybyray Altynsarin's work named «Орынбор ведомствосы қазақтарының өлген адамды жерлеу және оған ас беру дәстүрінің очеркі» the custom «Yskhat» (ысқат) was described. Yskhat, on understanding of Kazakh people, the cost of the sin according to the laws of Shariat. People had a huge respect to death despite of religion and belief. If the dead person had any wish or desire the closest people tried to execute his desire.

Тірек сөздер: отбасы, салт-дәстүр, ұлттық ерекшелік.

Ключевые слова: семья, традиция, национальная особенность.

Keywords: family, custom, tradition, national peculiarity.

1 Khimunina T., Konon N., Walshe L. *Customs, Traditions and Festivals of Great Britain.*-М.: Просвещение, 1984-239.

2 Үлгілі үйдің ұл-қызы – Народ истинный воспитатель. Құрастырған С.Қалиев – Алматы: Санат, 2000 – 208 с.

3 Арғынбаев Х. Қазақтың отбасылық дәстүрлері. – Алматы: Қайнар, 2005. – 216 б.

4 Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. / Под ред. Токарева С.А. – М.: Наука, 1973. – 351 с.

5 Satinova V.F. *Read and speak about Britain and the British.* – Минск: – Высшая школа, 1988. – 260 с.

6 Алхазова Н.Д., Кройтореску Л.И. *В Королевстве, где говорят по-английски.* – Кишинев: Штиинца, 1989. – 220 с.

КЫРГЫЗ ЭЛИНИН АСКЕРДИК МАДАНИЯТЫНЫН “МАНАС” ЭПОСУНДА ЧАГЫЛДЫРЫЛЫШЫ

А.Ш. Турдумамбетов – Ж.Баласагын атындагы КУУнун алдындагы, ПКМДИнин доцентинин м.а
(Кыргызстан)

Аннотация

Как историко-культурный источник эпос “Манас” содержит обширную информацию по изучению военного наследия кыргызского народа. Кыргызская армия, военная стратегия, военнoзирoванные игры, и воинские символы нашего народа, отраженные в известном героическом эпосе “Манас”, а также вооружение и воинская одежда кыргызов является фундаментальным исследованием данной статьи.

Кыргыз элинин байыркы мезгилдерден бери аскердик өнөрү, согуштук айла-амалдары окумуштуулар тарабынан терең кызыгууну жаратып келет. Адеп, кыргыз элинин аскердик жоо-жарактары, зоот кийим-кечектеринен кыскача сүрөттөмө берсек, элдик дастандардын түпкү нускасында болуп көрбөгөндөй баяндалып, кош миздүү келген, кооз кыны бар, болоттон жасалган өтө курч «*канжар*» менен «*тинте*», бабабыз Манас жана анын жакынкы башкы чоролоруна асмандан керемет жол менен түшкөн айтылуу «*алты курч*», эки миздүү, учу эки ача, укмуштуу кылыч «*зулпукор*», бабабыз Манас баатырдын энчилүү эл оозунда айтылып жүргөн кылычынын түрү «*наркескен*», далай элдин тарыхында согуштук бетме-бет салгылашууларда керектелүүчү, курч темирден жарты ай сымал жасалган «*айбалта*», душмандарга оор сокку берүү үчүн колдонула турган «*күрсү*» же «*чоюбаиш*», эки тарап жекеге чыкканда колдонулуучу кыргыз элинин жоокердик куралы «*найза*», жоокердик алдынкы катардагы куралдарынын бири «*жаа*» сыяктуу курал-жарактар негизги ролду ойношкон.

Эпостон жоокердик куралдардын бир түрү көмөкөйлү найзанын сүрөттөлүшүнөн мисал келтире кетсек мындайча баяндалат:

Көмөкөйлү найзаны
Колго имерип алганы.

Коржондогон каапырды
Качырып кирип барганы. (6. 171-б.)

Ал эми жаанын сүрөттөлүшү:

Жааны колго алышып,

Жаалданып калышып,

Күчүгөн жүндүү сыр жебе

Киришине чыгышып. (6.132-б.)

Ал эми кыргыз элинин аскердик ок атуучу куралдары элдик дастандарда мыкты сүрөттөлүп, ар бирине өзгөчө маани берилет. Мисалга алсак, **«ак келте, жазайыл, койчагыр, чотала, бараң, очогор, төө мылтык, чогоол, күлдүр мамы, үркөрбоо, замбирек, топ, бор»** жана башка түрлөрү кездешет.

Ошондой эле, жоо бетинде жүргөн эр жүрөк жоокерин баалап-барктап, ичкен тамагынан кийген кийимине чейин бапестеп, уз-устасынын колунан айлап, жылдап токулуп, кийсе ок өтпөс, сайса найза тешпес, суукта үшүтпөс, ысыкта тердетпес кылып чын пейилден жасалып келген жоокердик кийимдеринин ичинен **«туулга, олок, бадана, соот, көк ырапс тон, чайинги тон, кыяк, чарайна, чопкут, карыпчы, белдемчи, жаргак шым, кандагай, кур, жекесан»** сыяктуу бут кийимге чейинкилер түзөт. Башкача айтканда, кыргыз жоокери, жоо жарагын асынып, зоот кийимин бекем топчуланып, элине кандай гана каршылашкан душман келсе да, качкан эместигин даңазалоо менен, Манас бабабыздын “Ак олпогунун” Каныкейдин колунан жаралып, сый урмат менен тапшырылып жатканынан үзүндү келтирсек:

Кан Манастын Аколпок

Басып келип кийгизип,
Иштүү катын Каныкей

Иштүүлүгүн билгизип,

Бүчүлүгү бир тогуз,
Ич жагына төрөңдүн
Айкаштыра түйгүзүп,
Топчулугу бир тогуз. (б. 59-б.)

Демек, кыргыз эли санында жоо-жарагы, шайман куралдары жок адамды көргөн эмес. Тагыраак айтканда аскердик зоот кийим-кечелери, курал-шаймандары кыргыз азаматы үчүн жоодо атак даңк алып келген.

Илимий макаланын экинчи бөлүгү катары кыргыз жоокердик тарыхында керемет сүрөттөлүп келген, аскердик кошуун тууралуу сөз кылсак, кыргыз элинин аскердик кошууну чакан бөлүкчөдөн тартып, зор бөлүктөргө чейинки куралдуу азаматтардын жыйындысынан турган. Мындай тарыхый чындыкты элдик оозеки дастандар чегине жеткире сүрөттөшү, көчмөндөрдүн реалдуу турмушунда кеңири пайдаланып ал тургай, айтылып келген маалыматтар, дүйнөлүк чыгаан кол башчылардын жоокерлерди тарбиялоо менен аскердик мыйзамдуулугун орнотууда колдонулуп келген. Мисалга алсак, ар бир он башы он адамдын керт башы үчүн жооп берүүгө милдеттүү болуп, кандай гана учур болбосун жоокерлердин саламаттыгын, кийген кийиминен ичкен тамагына чейин көзөмөл жүргүзүү, анын жеке аткара турган жооптуу кызматтарына кирген “ондук”, ал эми он башы башкарган бөлүккө караганда алда канча жоопкерчиликтүү, ар бир аскери үчүн көп чыгымды тартуулаган жооптуу аскердик “жүз башы” кызматы өтө оор экени талашсыз сүрөттөлөт.

Ал эми “миндиктин” башын бириктирүүгө башчы шайлоо иши менен, аскердик тартип өтө бекем чыңдалып, ар бир кошуундун тагдыры көзөмөлгө алынуу менен, ошол эле учурда он башынын абалын жүз башыга, жүз башы миң башыга аскердик топтун ээси катары башкы кол башчыга маалым кылып туруу, кыргыз аскердик түзүлүшүнүн бекемдиги менен эртеңки күндөгү тагдырын ойго салышы, аскердик бөлүктүн болуп көрбөгөндөй тартип менен куралгандыгынан баа берет. Бирок, мындай учурда кыргыз аскердик бөлүктөрдүн адеп айтылып кеткен “он башы, жүз башыдан” турган топтор “миң башыга” түздөн-түз баш ийип турушу жоокердик заманда өз ордун таба алган. Ар бир бөлүктөрдүн жашоосунда керек болсо, ар биринин ортосундагы мыйзамдуулук айырмачылыкка карата башын ийип, буйруктарына толук көз каранды экени байкалат.

Албетте, кыргыздардын “он башы” башкарган аскердик бөлүк, өзү алы жете турган душман менен кармашууга ылайыкташтырылган. Кийинки “жүз башы” аскердик тобу өзүнө тең келээрлик душмандардын колун талкалай алган. Ал эми “миң башынын” аскерлери өтө дасыккан миң адамдын ар бир ону, ар бир жүзү, өзүнчө аскердик өнөрдүн ыгын билген, ар тараптуу каныккан жоокерлердин курамынан түзүлгөн. Элдик оозеки дастандардын баалуулугу, ошентип олтуруп кыргыздардын аскери “азар-түмөнгө” чейин куралгандыгы менен аздектелет. Эсепсиз миндеген жоокерлердин катарын бекемдөө бара-бара “түмөн башынын” мойнуна жүктөлгөн.

Демек, **“түмөн башынын”** ар бир жүзүн **“жүз башы”** анын ар бир онун **“он башылар”** жетектеп, түмөн башынын кол алдында ички аскердик тартипти колго алышкан мындай көрүнүштү албетте, кыргыз аскердик мыйзамдары өтө жогору бааланып, туруктуулук менен жоокердик заманга ылайык даярдыктан өтүп турганынан кабар берет. Башкача айтканда, кыргыз элдик кошуундардын тамыры, биздин көөнө тарыхыбыздын өтө басымдуу жери оң канат уруу эли, сол канат жана ичкилик болуп куралганыбыз тууган катары жоодо жардамдаш болууга милдеттендирет. Тагыраак айтканда ар бир кыргыз уулу өз Ата Мекени үчүн колуна курал кармап эрдик көрсөтүү ыйык милдет болгон.

Ошентип, аталган илимий макаланын үчүнчү бөлүгү катары кыргыз элинин тарыхында, колго түшкөн душманды жазалоо жана эки элдин ортосундагы бүлүнгөн ынтымактын учугун улоо тууралуу, элдик дастандарда бир канча айла амалдар колдонулуп келгени сүрөттөлөт.

Алсак, «*колун бооруна алдыруу, башына коок кийгизүү, мойнуна кур салдыруу, туткундоо*» сыяктуу жазоолоолорду колдонушкан. Жоокерчилик замандын шартына ылайык, жеңген тарапка жеңилген тараптын башчысы айыбы үчүн «*эки колун бооруна алып*», кечирим сураган. Мындай жоокердик салт кыздары тартуу, малы олжо болуп турган доордун мүнөзүнө туура келген жана айыпка жыгылган адамдын күнөөсүн кечиргендиктин белгиси катары бааланат. (6), (9). «*Коок кийгизүү*» тарыхый жактан колго түшкөн душмандын ичине катылган сырын билүү үчүн, же болбосо качкан күндө да, өз элин таанытпоого колдонулган жазалоолордун бири болгон. *Кур салуу* – душмандын багынгандыгынын белгиси катары, жасаган кылмышы, келтирген чыгымы үчүн кечирим суралган. *Туткундоодо* – душманды колго түшүрүп, жоо тараптын кишисин көз каранды абалга алып келүү дегенди айтсак болот. Ал эми «*далынын кечирин кесүүдө*», душманды кыйноонун, кордоонун оор түрлөрүнүн бири. Тагыраак айтканда, жогоруда көрсөтүлгөн жазалоолордун түрлөрү, кыргыз элинин жоокердик маданиятында, башка көчмөн калктардын жазалоо ыкмаларындай эле, колго түшкөн душмандардын өчүн алууда колдонулуп келген. Бирок, душмандардан өч алуу эрежелери кыргыз элинин мыкаачылык касиетин сүрөттөбөйт. Башкача айтканда, эби келсе, жарашуу ынтымагы, баатырдык урмат-сый да колдонулган. Кыргыз элинин аскердик мыйзамдары да өтө күчтүү болгон. Айтсак, жоого аттанаарда, коомдун баардык катмарынан бирдей жоокердик кошуун куралган. Согуштук майданда «туу» түбүндө туруп, башкы аскер башчыга желөк болуп, аскерлердин саны менен саламаттыгы биринчи орунда турган. Ал эми казатка аттануудан баш тарткан, чыккынчылык ишке барган, аскердик мыйзамдарды сыйлай албаган жоокерлер үчүн, оор жаза катары башы алынып салынган. (2. С.111)

Илимий макаланын кийинки бөлүгүн, кыргыздын жоокердик ат унаасы Камбар Ата тукуму тууралуу сөз кылабыз. Кытай эли байыртадан кыргыз журтчулугунун жылкылары чыйрак, анын ичинде мыктылары жоортуул менен жоого чыдамдуу келет деп айтышкан. Ал эми атчан жоокерлери колу буттарын жыгач калкандар менен калкалап душмандын огуна сактанышкан. Кыргыз эли Борбор Азияда көчмөн элдердин ичинен, байыртадан жылкы тукумуна аяр мамиле жасап келишкен. Жоокер жоо менен алпурушкан мезгилде жоокердин күнүн кошо көрүп, күчүнүн көбүн салгылашуу учурунда жумшаган. Тагыраак айтканда, тулпарлар да жоокер сымал эле алп согуштарда жарадар болуп, жардамга дуушар болушкан. Айрым учурларда мезгилдин каатына жараша, оозуна алар чөп калбай калганда, эң бир жакшы амал менен даярдалган тоонун ар кайсы дары чөптөрүнөн туурап, кичинекей куржунга салынган күн мурун дайындалган күлазык, жаныбардын күчүн толтуруп, каруусуна күч кошкон. Эр жигит менен анын тулпары бир гармонияны жаратышып, жоокерчилик заманда кыйынчылыктардын барын биргеликте кечиришкен. Ошондуктан, айрым этнографиялык жана археологиялык маалыматтар айтып тургандай, жоокер менен тулпар эки дүйнөдө тең бир-бирине канатташ болушкан. (4. 16-б.), (8. С.7).

Демек, кыргыз журтчулугу ат унааларын эзелтен аздектеп, жан боорундай мамиле жасап, Ала-Тообуздун көк шибер адырларын бойлото чаап, Камбар Ата тукумунун учугун улап, муундан-муунга өткөрүп келе жатышат.

Ал эми жогорудагы айтылган ойго улай, кыргыз элинин жоокерлерин тарбиялоо маселеси да терең кызыгууну жаратып келет. Алсак, баятан сөз болгондой эле кыргыз жоокери жаш кезинен ат үстүндө жүрүүгө машыгып, жылкы тукумун кулун кезинде эле балага мингизип, алгачы жоокердик ырым-жырымдарды жасашкан. Ошондуктан кыргыз уулун жоокердик өнөргө тарбиялоонун эң биринчи ыкмасы, бул келечекте жоо менен кармашууда ат үстүндө өзүн бекем алып жүрүү болгон. Башкача айтканда машыктыруу учурунда ат үстүнөн ооп кетүү, душман менен жоодо кармашып жатып жеңилүүгө дуушар болгонун билдирген.

Демек, жаш өспүрүм жоокер үчүн, согуш майданында эрдик жаратууга, эң негизги өнөр, ат үстүндөгү шамдагайлык биринчи орунду ээлеп келген. Жалпы жолунан, кыргыз элинин жоокерлерин аскердик өнөргө тарбиялоодо, өзүбүздүн эзелтен той-аштарыбызда ойноп келген *"ат чабыш, күрөш, жамбы атмай, эр сайыш, ордо"* ж.б.у.с. оюндары алардын дененин чымырканышына биринчи иретте чоң көнүгүү болуп келген. Тактай кетсек, кыргыз аскерлерин тарбиялоонун жаш курагы да өтө маанилүү болгон. Мисалы, профессор А.Н. Бернштамдын изилдөөлөрү боюнча кыргыздын эркек балдары 6-7 жаштарынан тарта кой үстүнө минип, жаа менен чымчык атканды үйрөнүп калышса, бир аздан кийин кулунга минип ойной башташкан. (1. С.179)

Жаш уландар 14-15 жаштарында эле, бир айылдын балдары менен тоо арасында күнөп-түнөп жапайы жаныбарларга мергенчилик кылып, ушул жаштан тарта жоокердик милдетти мойнуна алышкан. (1. С.179)

Дагы бир кыргыз элинин жоокерлерин машыктыруунун түрү бул дене-бойду аркандай оор соккуларга чыдамдуу кылып даярдоо болгон. Мындай машыгуудан өткөн жоокердин денеси тышкы тоскоолдукка бекем туруштук берип, ага чапкан жоо шаймандары сынып калган да учурлары кездешет. Бул касиеттин ээси болуу үчүн, жаш жоокерди ийилчек, жаш кезинен тарта тарбиялаган.

Ал эми эпосто, тийген жерин жөн койбой быт-чыт кылып, кетмендей колу менен душмандын үрөйүн учурган өнөр **“канжар кол жоокер”** деген аталышка ээ. Ошодой эле азыркы кезде өтө кызыгуу менен ойнолуп келген, кыргыз элинин акыл оюндры “тогуз коргоол, чатыраш, киште, упай, топ таш” сыяктуу оюндардын эрежелери, жоокерлерди акылмандуулукка, чечкиндүүлүккө, сабырдуулукка тарбиялап, алардын мыкты аскер болуп чыгышына шарт түзө алган.(5.С.126.)

Кыргыз элинин улуу эпосунда аскердик маданият жогорку деңгээде даңазаланып, керек болсо жоокерчилик заманда керектелүүчү музыкалык аспаптар да баса белгиленет. Аларга **“керней, сурнай, жезнай, чымылдак, соор, сыбызгы, чыңыроо, добулбас”** сыяктуулар кирип, бул аспаптардын жасалуу ыкмасынан, жогорку деңгээлде колдонуу ыкмасына чейин мыкты сүрөттөлөт.(5.С.141-148)

Мындан сырткары элдик дастаныбыздын баалуулугу, жоодо жарадар болгон аскерди элдик дарылоо аркылуу сакайтуу идеясы да каралган. Кыргыздар жоокерлеринин саламаттыгын элдик дарылоонун мыкты жетишкендиктерин колдуп, адегенде колго багылган же болбосо, жапайы жаныбарлардын эти жана ички органдары менен дарылашкан. Ал эми салгылашуудан жабыркаган сөөктүн сыныгын, аккан канды, уунун күчүн, чыккан жараны жоюш үчүн, **“кырма кызыл дары, кайнатма кара дары, себеп, жот дары, искеме дары, ак дары, момия”** сыяктуу дары чөптөрдү колдонушкан. Мындан сырткары жоокерлерди дарылоодо **“суу берүү, териге алуу, жылуу сууга салуу, ысыктоо, ушалатуу, кан алуу, сүлүк салуу, тамыр кармоо”** деген ыкмаларды колдоно билишкен. Жогоруда көрсөтүлгөн кыргыз элинин дарылоо ыкмаларынан сырткары жоокерлердин денесине уруш маалында туруп калган ок, куралдардын сыныктары, канча тереңдикте жатканын билүү үчүн **“тинтүүр”** аттуу аспап колдонулган. Ал темир зымдан жана эң айла кеткенде табылгыдан да жасалган деген маалыматтар бар. (7.279.)

Демек, улуу “Манас” дастаныбыз кыргыз элинин кылымдардан бери келе жаткан улуу мурастарыбыздын ыйык энциклопедиясы экенин жогоруда азыноолак гана айтылган мисалдарыбыз менен тастыктай алдык. Бирок, аталган илимий макаланын мазмуну келечекте өсүп келе жаткан жаш окумуштуулар тарабынан жаңыча көз караш аркылуу изилденүүгө тийиш.

1. Абрамзон С.М. Черты военной организации и техники у кыргызов (по историко-этнографическим данным и материалам эпоса “Манас”) // Труды Института языка, литературы и истории. – Вып. 1. – Фрунзе, 1945.

2. Бернштам А.Н. История Кыргызов и Кыргызстана с древнейших времен до Монгольского завоевания // Рукоп. Фонд НАН КР. Инв. № 128.

3. Нестеров С.П. Конь и культых тюркоязычных племен Центральной Азии в эпоху средневековья. Новосибирск, 1990.

4. Орхон Енисей тектери . Фрунзе, 1982.

5. Молдобаев И.Б. Эпос “Манас” как источник по истории государственности кыргызов . Бишкек, 2004.

6. «Манас» С.Орозбаков варианты боюнча. Фрунзе, 1980. 2-китеп, 1981, 3-китеп.

7. Манас энциклопедиясы. Бишкек, 1995 2-китеп.

8. Табалдиев К.Ш. Эволюция погребального обряда кочевников Внутреннего Тянь-Шаня в Средние века. Автореферат дисс., к.и.н., Новосибирск, 1994.

9. Юдахин К.К. Кыргызча-орусча сөздүк. М., 1965.

БҮГҮНГҮ ТАҢДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН МЕН ТҮРКИЯ АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Н.П. Турузбеков – Абай атындагы ҚазҰПУ, Магистратура және PhD докторантура институтының
6M020200-Халықаралық қатынастар мамандығының I курс магистранты

Түйін

Бұл мақалада Қазақстан және Түркия арасындағы саяси және әлеуметтік қарым-қатынастар мәселелері қарастырылған.

Резюме

В статье рассматриваются вопросы политических и социальных взаимоотношений между Казахстаном и Турцией.

Summary

This article deals with questions of political and social relations between Kazakhstan and Turkey.

Қазіргі орталық-азиялық аймақ экономикалық деңгейі әркілы, азаматтық-қоғамдық даму деңгейі де біркелкі емес бірнеше мемлекеттердің орналасқан өңірі. Осы аймақтың құрам дас бір бөлігі болып табылатын қазақ елінің бірегейлігі оның еуразиялық геосаяси кеңістікте орналасқандығы, славяндық Солтүстік пен түріктік Оңтүстік, христиандық Солтүстік-Батыс пен конфуциандық-буддистік Оңтүстік-Шығыс, мұсылмандық Оңтүстік-Батыс арасындағы жанама үзбесі іспеттес.

Осындай геосаяси тұрғыда ұтымды аймақта орналасқан және кен байлығы жағынан да кенде емес Қазақстанмен өзара ынтымақтастығын жандандыруды мақсат тұтқан елдер қатарындағы Түркия Республикасы қазақелінің алғашқы тәуелсіздік сәтінен бастап өзара байланыстың қалыптасуы мен дамуына өте ынталы екендігін білдірген мемлекеттердің бірі.

Түркия - түркітілдес халықтар арасында оқ бойы озық тұрған ел болғанымен, жер байлығы жұтандау, этникалық қақтығыс жиі болатын ел, дегенмен қазір Түркия саяхат саласын дамыта алған, мәдениеті жағынан да бірқатар елдерге өнеге бола алатын мемлекет. Түркияның қазақелімен жақындығы оның тілі мен діні, мәдениеті мен этникалық түп тамырларының біртектілігінде. Сонымен бірге, кезінде Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрі болған Қасым- Жомарт Тоқаевтың пікірінше, Қазақстанға Түркиямен жақын қарым-қатынаста болу өте маңызды мәнге ие. Оның пайымдауынша, тәуелсіздіктің алғашқы күндері-ақ қазақстандық дипломатия алдына Түрік Республикасымен саяси, экономикалық, мәдени-гуманитарлық ынтымақтастықтың едәуір әлеуетін екіжақты тұрғыдан да, ЕҚЫҰ, ЭЫҰ шеңберінде де іске қосу міндеттері қойылған. «Түркияның мұнайды өз аумағы арқылы тасымалдау жобаларына қызығушылығы Қазақстанды транспорттық коммуникациялардың және әлемдік нарыққа шығудың балама арналарымен қамтамасыз ете алады.

Солтүстік-атлантикалық одақты қамтитын бірқатар маңызды халықаралық ұйымдардың мүшесі болып келетін Түркиямен тығыз қарым- қатынастар Қазақстанға еуропалық құрылымдарға интеграция тұрғысынан маңызды [1].

Сол ретте түріктер де бәсекелестіктен гөрі ынтымақтастық тұжырымдамасын берік ұстап Еуразиялық экономикалық қоғамдастық және Шанхай ынтымақтастық ұйымы сияқты аймақтық ұйымдармен тығыз қарым-қатынаста болуға ұмтылғаны айқын. Орталық Азия елдерімен, сол құрамдағы Қазақстан Республикасымен жандандыратын ынтымақтастық аясының басым бағыт-бағдарын айқындайтын болсақ, бұл, біріншіден, адам құқығы, заңның үстемділігі мен демократияландыру саласы, екіншіден, жастар мен білім беру мәселесі болса, үшінші сала экономикалық даму, сауда және қаржы салымы. Сондай-ақ Қазақстан өңірі ауылшаруашылық өнімдерімен де ерекшеленеді. Энергетикалық бағыт шеңберінде мүдделі елдер Каспий аумағынан энергия көзін тасымалдау арқылы өз қажеттілігін қамтамасыз ету мүмкіндігіне ие бола алады. Келесі бағыт лаңкестік пен экстремизмге, есірткі тасымалдауға қарсы бірлесе күресу және жалпы аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыз етуі орталық-азиялық елдердің экономикалық өркендеуі үшін ауадай қажет. Қазақстандағы, жалпы Орталық Азиядағы тұрақтылық осы аймаққа мүдделі барлық елдер үшін тиімді болары сөзсіз. Бүгінгі күні Қазақстан мен Түркияның халықаралық және аймақтық ұйымдардағы үйлестірілген ұстанымдары Ауғанстан, Ирак және т.б. өзекті мәселелерде бір арнадан шығуда.

Соған орай, Түркия Республикасы Қазақстан мен ынтымақтастықты тереңдете түсу мақсатында мәдени салада, ғылым мен техникада, түркі халықтарының алмасуын кеңейте түсу бағытында, ізгілікті саладағы байланысты дамыту үшін жағдай жасау қажеттігін қарастыруға назар аударады. Тіпті сонау 1992 жылы экономикалық, мәдени және техникалық ұйым Түріктік халықаралық кооперация агенттігі құрылған еді. Агенттіктің негізгі мақсаты аймақтағы елдерге әртүрлі саладағы жобалар мен бағдарламаларға оның ішінде ауыл шаруашылығы, білім беру, кіші және орта кәсіпкерлік, энергетика, саяхат және тағы басқа да түріктік көмекті тиімді үйлестіру болатын.

Екі елдің әртүрлі саладағы ынтымақтастығы қазіргі кезеңде өзінің тұрақтылығы мен екі ел басшыларының дәстүрлі түрде саяси, сауда экономикалық және мәдени-гуманитарлы байланыстарды нығайтуымен ерекшеленеді. Аталған үрдістерге екі ел халықтарының бір-бірімен тарихи, мәдени және этно-діни жақындықтары да өзіндік жағымды әсерін тигізуде.

Қазақстан мен Түркияның стратегиялық серіктестер екендігі 2003 жылы мамыр айында Қазақстан басшылығының Түркияға жасаған ресми сапары барысында мәлімделінген болатын. 2004 жылғы маусымдағы Ыстамбұл қаласында өткен НАТО саммиті барысында, сондайақ 2005 жылғы 25 мамырда «Баку-Тбилиси- Джейхан» мұнай құбырының әзірбайжандық бөлігінің іске қосылу салтанаты кезіндегі екі жақты кездесулер барысында серіктестік жаңа серпінге ие болды. Түркияның саяси жетекшілері де Қазақстанды Орталық Азиядағы саяси және сауда экономикалық саладағы сенімді әріптесі деп санайтындықтарын мәлімдейді.

Қазақстан Республикасының Парламентінің депутаттары алдында Түркия Республикасының Президенті Абдулла Гүл жаңа Жібек жолын жаңғыртудың тарихи рөліне екі елдің ие екендігін жария еткен болатын. Ол өз сөзінде: «Түркия мен Қазақстанға жаңа көліктік байланыс және энергетикалық дәліздерін дамыту ісінде маңызды рөл мен тарихи жауаптылық жүктелуде. Яғни, жаңа Жібек жолын жаңғырту Еуропа мен Азияны, Батыс пен Шығысты өзара жақындатады, аймақ елдерінің экономикасының, олардың әл-ауқатының дамуына үлесін қосады», - деген.

Оның пікірі бойынша, Қытай мен Қиыр Шығысты Еуропа нарығымен байланыстыратын Баку-Тбилиси-Карстемір жолының жобасын Қазақстанның көмегімен жүзеге асырғаннан соң тарихи Жібек жолын жаңғыртуда маңызды қадам жасалынады. Қазақстан мен Түркия арасындағы өзара қатынастардың маңызды салаларының бірі әскери және әскери-техникалық ынтымақтастық болып табылады. 2005 жылдың 13-15 маусымында Түркия Республикасының Бас штабының басшысы Х.Өзкөк Қазақстанға ресми сапармен келсе, өз кезегінде Қазақстан Республикасының Қорғаныс министрі М.Алтынбаев 2006 жылы 28-29 маусымда Анкарада ресми сапармен болып қайтты. Сапарлар барысында тараптар әскери-техникалықяғни, осы мұнай өңдеу зауыттары қазақстандық мұнаймен қамтамасыз етілуге тиіс екендігі жарияланды. Бұл шикі мұнайды Ресейдің Новороссийск деген қаласынан Түркияға тасымалдап, сол жерде өңделген өнімді сатуға мүмкіндік береді. Қазақбасшыларының пікірі бойынша, мұнайды өңдеу зауыттарының құрылысы Босфор бұғазының өткізу қабілеттілігінің жеткіліксіздігіне байланысты мәселені шешуге мүмкіндік туғызады[2].

Осындай негізде қалыптасқан қазақ-түрік ынтымақтастығын екі ел басшылығының қарым қатынастары соңғы кезде одан да берік нығайта түсуге бағыт ұстады. Оған екі ел арасындағы қатынастар деңгейі күе. Қазақстан мен Түркия арасындағы қарым-қатынастың оң бойына «аға-інілік» емес, тең әріптестік арқау болып тартылып, желі болып есіліп жатыр. Бұған Елбасының былтырғы Түркияға сапары кезінде екі елдің Стратегиялық әріптестік туралы келісімге келуі айғақ.

2009 жылғы 29 қаңтарда Бүкіләлемдік экономикалық форум аясында Қазақстан Президенті Н. Назарбаев бірқатар екіжақты кездесулер өткізді. Сондай кездесулер кезінде мемлекет басшысы Түркия Премьер-министрі Реджеп Эрдоғанмен бейресми кездесу өткізген болатын. Екіжақты сұхбат барысында екі ел арасындағы мәдени-гуманитарлық қатынастарды дамыту мәселесіне айрықша мән берілді. Екіжақты қатынастардың тығыз дамуына 2009 жылғы 3 қазан күні Нахчыван қаласында (Әзірбайжан Республикасы) өткен түркітілдес мемлекеттер басшыларының ІХ саммиті де өзіндік үлес қосты.

Бұл саммитте Қазақстан Президенті Н. Назарбаев, Әзірбайжан Президенті И. Әлиев, Қырғызстанның сол кездегі президенті Қ. Бакиев және Түркия Президенті Абдулла Гүл этникалық, тарихи және мәдени түбірлері ортақ серіктес елдердің даму болашағын талқылау үшін кездескені белгілі. Өз сөзінде Қазақстан Президенті қазіргі уақытта Анталияда өткен (Түркия Республикасы) VIII саммитте Әзірбайжан, Қазақстан, Қырғызстан және Түркия Парламенттері қабылдаған жалпы түркілік құрылымды құру жөніндегі шешім орындалып жатқанын және түркітілдес мемлекеттердің Парламенттік Ассамблеясы құрылғанын атап өткен еді.

Сол ретте, Н. Назарбаев «Түркітілдес мемлекеттердің ынтымақтастық Кеңесін (Түркі Кеңесі) - жаңа өңіраралық ұйымды» қалыптастыру бастамасын дамытуды ұсынған болатын. Ал 2009 жылғы қазан айының 22 күні Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың Түркия Республикасына ресми сапармен келуі екі ел арасындағы ынтымақтастықтың жоғары деңгейде екендігінің айғағы. Бұл ресми сапар барысында Қазақстан мен Түркия мемлекеттерінің басшылары, ең алдымен, Анкара қаласындағы Ататүрік мемориалды кешенін аралап, Түркия мемлекетінің негізін қалаушы әрі тұңғыш Президенті Мұстафа Кемал Ататүрік кесенесіне гүл себетін қою рәсіміне қатысады. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаев Түркия Республикасының Президенті Абдулла Гүлмен шағын құрамда кездесті. Кеңейтілген құрамдағы келіссөздерден кейін, мемлекет басшылары екіжақты құжаттарға, атап айтқанда, Қазақстан Республикасы мен Түркия Республикасының арасындағы Стратегиялық әріптестік туралы Шартқа қол қойды. Бұл құжатқа қол қою барысында Абдулла Гүл стратегиялық әріптестік туралы шарт түркітілдес мемлекеттердің ішінде бірінші болып Қазақстанмен жасалынғанын атап өткен еді.

Сонымен қатар, екі ел үкіметтері арасындағы ғылым мен техника, туризм, қоршаған ортаны қорғау салаларындағы ынтымақтастық туралы Келісімдерге қол қойған болатын. 23 қазанда Қазақстанның Елбасы Анкара қаласында ТҮРКСОЙ халықаралық ұйымының штабпәтерінде болып, ұйым жұмысымен танысқан еді. Ресми сапар барысында Қазақстан басшысы Анкаралық индустриалды аймағындағы нысандармен, «Арчелик-Бико» электр-техникалық зауыттың өнімдерімен танысуы екіжақты қатынастарға өзіндік зор үлес қосары хақ.

Ал 2010 жылғы мамырдың 24 күні Қазақстанға ресми сапармен Түркия Республикасының президенті

Абдулла Гүл келгенде оны Шымкент әуежайында Елбасы Н. Назарбаевтың өзі қарсы алды. Бұл сапардың нәтижелері екі ел арасындағы қатынастардағы өзекті мәселелер мен болашақ дамудың айнасы іспеттес.

Түркия Республикасының Президенті Абдулла Гүл Қазақстанға ресми сапары бағдарламасын барлық түркі халқына қасиетті орын болып табылатын Түркістандағы Қожа Ахмет Яссауи кесенесіне барудан бастады. Онда екі ел басшылары жерленген бабалар рухына тағзым етті. Қазақстан Президенті Н. Назарбаев пен Түркия президенті Абдулла Гүл Түркістанға жасаған сапарларының барысында Қ.А.Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің студенттерімен және оқытушы-профессорлар құрамымен кездесті. Оқу орны мәдениет орталығының үлкен залында Түркия президенті Абдулла Гүл мырзаға Қ.А.Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің құрметті профессоры атағының берілгені туралы диплом табыс етілді. Оқу орнының және Қазақстанның басшылығына алғысын білдірген Абдулла Гүл мырза өз кезегінде Нұрсұлтан Назарбаевқа биліктің ежелгі белгісін асатаяқты (скипетр) табыс етті. «Сіз - Ұлы Ақсақалсыз. Мен мұны барша түрік елдерінің атынан, түркітілдес халықтардың көшбасшысы деп танудың белгісі ретінде айтып отырмын және бұл скипетр ежелгі түріктердегідей, сіздердің егемен мемлекеттеріңіздің бірінші тұлғасының белгісі болсын», - деді А.Гүл өз сөзінде. Қ.А.Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Қазақстан мен Түркияның бірлескен күш-жігерінің арқасында құрылған және ол бүгінде түркітілдес мемлекеттердің арасында халықаралық мәртебеге ие алғашқы халықаралық жоғары оқу орны болып табылады. Университеттің ерекшелігі онда заман талаптарына сай жоғары білікті мамандар тәрбиеленуде. «Осынау оқу орнының барша түркітілдес халықтардың отаны болып табылатын Түркістандағы табысты жұмысы Қазақстан мен Түркияның арасындағы байырғы достастық және серіктестік қарым-қатынастардың белгісі болып табылады. Және сіздер, осынау оқу орнын әлемдегі ең үздік университетке айналдыру үшін барлық жағдайды жасауларыңыз керек», - деді Н. Назарбаев студенттермен және оқытушылармен болған кездесуде[3].

«Біз өз тарапымыздан университеттің білім беру және ғылыми бағыттағы жұмыстарына жан-жақты қолдау көрсетуге уәде береміз», - деді А.Гүл. Ресми сапар барысында екі ел басшылары Астананың Бейбітшілік және келісім сарайында «Түркі өркениеті: дәуірлерді жалғаған өзек» атты Халықаралық еуразиялық конгресінің жұмысына қатысты. Форумға алыс және жақын шет елдерден келген тарихшы, саясаткер, әлеуметтанушы, тіл саласының ғалымдары қатысты. Барлығы 350-ден астам белгілі ғалымдар бас қосса, соның елуі шетелдік ғалымдар болды.

Н.Назарбаев өз сөзінде атап өткендей, «Түркі академиясын құру уақыт талабынан туындап отыр. Жаңа бірегей ғылыми-зерттеу орталығы соңғы бес жүз жылда жоғалған түркі әлемінің бірлігін қалпына келтіруде *үлкен рөл* ойнауы тиіс». Мемлекет басшысы бұдан былай археология, этнология, түркітану және әдебиет саласында зерттеулермен айналысып жүрген ғалымдар бір шаңырақ астында жұмылып жұмыс істейтініне сенім білдірді. Өз кезегінде Түркия Республикасының Президенті Абдулла Гүл қатысушыларды түркі өркениетінің рухани, дүниетанымдық дамуындағы осы бір маңызды шарамен құттықтады. Бас қосу барысында ғалымдар қоғамдағы ұлтаралық және дінаралық қарым-қатынастарды қалыптастыру тәжірибесіне де тоқталды.

Әсіресе демократия қағидаларын одан әрі жетілдіру, елдердің тәуелсіз мемлекеттерді қалыптастыру жолындағы жетістіктерін дәріптеу мәселелеріне баса көңіл аударылды. Түркі өркениетінің тарихына және оның қазіргі кезеңдегі дамуына өзіндік баға берілді. Астанадағы келіссөздер барысында Қазақстан Президенті Н. Назарбаев Түркиямен экономикалық ынтымақтастықтың жаңа деңгейдегі арнайы бағдарламасын алға тарта отырып, түрік инвесторларының қазақстандық экономикаға құйған инвестициясы 2,5 млрд доллардан асып түскендігін жеткізді. Сондай-ақ қазақстандық кәсіпкерлер де түркиялық нарықты игеріп, осы ел экономикасының гүлденуіне 1 млрд доллардан астам инвестиция бағыттаған.

«Біз энергетика, транзит, көлік, ауыл шаруашылығы салаларында ынтымақтасудамыз, - деді жоғарғы деңгейдегі келіссөздерден кейін ұйымдастырылған бірлескен баспасөз мәслихатында Президент Н.Назарбаев. - Әскери-техникалық бағыттағы ынтымақтастығымыз да зор әлеуетке ие. Құрылыс, сондай-ақ кәсіпкерлік салаларындағы көпжақты қарым-қатынасты да әрі қарай дамытуға дайынбыз».

Өз кезегінде Түрік басшысы екі ел арасындағы ынтымақтастықтың, әсіресе құрылыс саласында, мұнай-газ секторында, көлік кешенінде қанат жайып отырғандығын атап өтті. Ақордадағы екі ел өкілдерінің қатысуымен өткен кеңейтілген келіссөздер барысында мемлекет басшысы: «Жаһандық қаржы-экономикалық дағдарыс біздің елдер арасындағы сауда айналымын біраз төмендетті, 2008 жылы өзара тауар айналым 2,9 млрд долларды құрады. 2009 жылы ол \$1,4 млрд-қа дейін төмендеп кетті. Биылғы жылы біз тауар айналым деңгейін қалпына келтіріп, өзара сауда-саттықты арттыруымыз керек», - деген

болатын. Енді, міне, қарым-қатынастардың жаңа деңгейі белгіленуде, ол Қазақстан мен Түркия арасындағы өзара сауда айналымы \$10 млрд қа жеткізілуі тиіс, яғни Түркия Республикасы Қазақстанның жетекші сыртқы экономикалық серіктестерінің алдыңғы қатарында қала бермек.

Қазақ-түрік бизнес форумына қатысқан Елбасы Н.Назарбаев Қазақстанда 1500-ге тарта түрік компаниялары жұмыс істеп жатқанын еске сала келіп: «Түрік капиталының қатысуымен қурылыс, тоқыма, металлургия салаларында елеулі жобалар жүзеге асты», - деген еді. Қазақ- түрік бизнес форумында жалпы сомасы жарты млрд доллар болатын нақты келісімдерге қол қойылды. «Бұл - осы сапардың және бүгінгі келіссөздердің нақты нәтижесі!», - деп бағалады Н.Назарбаев.

Екі ел арасындағы ынтымақтастықтың аясын айқындау үшін осы қазақ-түрік бизнес форумына қатысқан компанияларданақ көруге болады. Мұнда екі елдің құрылыс саласы мен құрылыс материалдарының өндірісі, ауыл шаруашылығы, тамақ өнеркәсібі, машина жасау, орман шаруашылығы, тоқыма және дайын киім өндірісі, кеме жасау, мұнай химиясы салаларында жұмыс істейтін екі елдің 300-ден астам компаниясы қатысқан болатын. Екі елдің ынтымақтастығының болашағы Түркия Президентінің форумда алға тартқан ой-ниеті шеңберінде айқындалған: «Біз сіздердің елдеріңізде бұдан да көп жұмыс істеуге, ендігі игерген салаларда ғана емес, жаңаларында да бұдан да көп жобаны жүзеге асыруға құлықтымыз!». Абдулла Гүл түркиялық бизнесмендерді қазақстандық тау-кен өнеркәсібіне, маркетинг, көлік және логистика салаларына, темір жол құрылысына, банк секторына назар аударуға шақырды. Болашақ қазақ-түрік ынтымақтастығына қатысты мәселелерді шешуге арналатын жиын туралы Абдулла Гүл: «Жана, жеке кездесуімізде Түркі ынтымақтастығы кеңесінің отырысын тамыз айында Ыстамбұлда өткізу туралы шешім қабылдадық және біз енді осыған қажетті шараларды атқара бастаймыз», - деді.

Астанада өткен Түркі әлемі сәулетшілері мен қала құрылысшыларының III құрылтайында «Қазақстан тек қана Азияның жүрегі емес, ол сондай-ақ осы аймақтың маңдайындағы жарқыраған жұлдызы! Мұны тек Қазақстан ғана мақтан тұтпайды, мұны біз Түркия да мақтан тұтамыз!», - деді Түркия президенті Абдулла Гүл [4].

2010 жылдың 17 қаңтар күні Алматы қаласында Қазақстандық-түріктік кәсіпкерлер Ассоциациясының («КАТИАД») қатысуымен өткен бас қосуда екіжақты сауда-экономикалық қатынастардың өзекті мәселелері талқыланған болатын. Екі елдің өзара қатынасын нығайтуда сауда-экономикалық ынтымақтастықтың мәні ерекше екендігін атай келе, оның басты міндеті өзара сауда көлемін арттыра түсуде, сол ретте 2010 жылдың қорытындысы бойынша бұл көрсеткіш 3,170 млрд АҚШ долл. құрады.

Ал Қазақстан мен Түркияның өзара әрекеттестігі жөніндегі мәселе 2011 ж. 7 ақпанында Астана қаласында Қазақстан мемлекет хатшысы, *сыртқы* істер министрі Қ.Саудабаев пен Азиядағы өзара ықпалдастық пен сенім шаралары жөніндегі кеңестің атқарушы директоры, елші Чинар Алдемирмен болған кездесуде талқыланды. Екі елдің ынтымақтастығының кең аясын атай келе тараптар екіжақты байланыстарды әлі де нығайта түсу жолында өзара бірлесе ұмтылатындықтарына сенім білдірді.

Түркия президенті Абдулла Гүл 2010 ж. Астанаға келгенінде Қазақ елі мен өз елі туралы айтқанда, жоғары мәртебелі мейманымыз: «Тамыры терең қос бәйтеректің нөсер жауындарға шайылмай, дауылдарға шайқалмаған қайратты дінгектері бүгінде көк нұрына шомылуда», - деп толғаған еді.

1. Токаев К. *Дипломатия Республики Казахстан. – Астана. - 2001. - С.33.*

2. *Турция и Казахстан создадут новый Шелковый путь* //news.mai.ru/inworld/kazakhstan

3. *Сотрудничество Республики Казахстан с Турецкой Республикой* //http://www.mfa.gov.kz

4. Сенбай Е., Шәріп А. *Қазақстан - Азияның жүрегі, аймақтың жарқыраған жұлдызы!* //thenews.kz

ВОЗМОЖНОСТИ СИНТЕЗАТОРА КАК ЗНАЧИМОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ

А.И. Умурзакова – доцент КазНПУ им. Абая

Түйін

Мақалада синтезатордың мүмкіндіктері арада табысты жоо дайындықтың қамсыздандыруында және тұлғаның кәсіби-мәнді сапасының көтермелеуінде талданады.

Резюме

В статье анализируются возможности синтезатора в обеспечении успешной вузовской подготовки и повышении профессионально-значимых качеств личности.

Resume

In the article possibilities of synthesizer are analysed in providing of successful institution of higher learning preparation and increase of professionally-meaningful qualities of personality.

Являясь удивительным изобретением человечества в области музыкального искусства синтезатор, как электромузыкальный инструмент, благодаря своим многофункциональным свойствам и характеристикам по праву занимает одно из приоритетных положений, существенно отличаясь и значительно выделяясь из ряда других инструментов.

Увлекательная история его рождения, на наш взгляд, теснейшим образом связана с появившейся и быстро распространившейся в начале XX века новой парадигмой о концепции звука и его качественных характеристиках, опровергнувшей утвердившиеся представления и критерии эстетической и научной оценки, тесно сблизившей идеи гуманитарного и естественнонаучного знания, художественного и технического творчества. Так, абсолютно ясная, новая и одновременно будоражащая воображение концепция музыки, настолько потрясла Юзефа Вроньски, что его восприятие полностью изменилось и музыка представлялась ему, как «...звуковые тела, движущиеся в пространстве» (1). Развивая по аналогии ту же мысль в своих высказываниях Эдгар Варез утверждает, что наряду с горизонтальной, вертикальной, динамической проекцией звука возникает чувство того, будто звук «...покидает нас без надежды вернуться в отраженном виде – чувство, родственное тому, которое возникает при взгляде на лучи света, испускаемые мощным прожектором. Слуху, как и зрению, феномен этот внушает ощущение продления, выхода в космическое пространство. При этом специфические имманентные факторы музыки – звуковысотность, темп, ритм, утрачивают свое значение и в функции единственного существенного элемента начинает выступать энергетический напор неконгруэнтных звуковых масс» (2). Развернувшиеся в печатных изданиях дискуссии о природе звука, протекавшие в острых спорах и столкновениях различных, иногда сблизившихся, иногда антагонистических тенденций, велись философами, эстетиками, искусствоведами, осуществлявшими междисциплинарные исследования на стыках различных областей знаний. Перемены отчетливо проявились, как в профессиональных «кругах», так и на уровне массового сознания, где музыкальное искусство предстало в качестве отражения «мозаики мира» и потрясения его незыблемых основ. Многие ведущие ученые – исследователи, композиторы-музыканты, бывшие сторонниками трехмерности звука (пространство, время, движение) стали отвергать идеи традиционного подхода и его четырехмерности (динамика, тембр, высота, длительность). Согласно их взглядам информация, закодированная в звуке, непосредственно обращена к сознанию воспринимающей музыку личности. При этом звук мог представлять в различных ипостасях: и в качестве физического феномена, и в качестве числа, и в качестве элемента музыкальной речи.

При всей художественной неповторимости и заметном различии судеб их искусства создатели музыки конца XIX начала XX века испытывали острейший кризис в наличии выразительных возможностей, средств и форм употребления звука. «Я лично в своем творчестве чувствовал необходимость новых средств выражения - писал Э.Варез – я отказываюсь употреблять только уже известные звуки, то, что я ищу - это новые технические средства, которые могут соответствовать любому выражению мысли» (3). К такому же мнению приходит другой композитор Жан Кокто (1892 - 1964), изложивший свое мнение в книге «Петух и Арлекин», сетовавший на то, что хватит облаков, волн, аквариумов, наяд, ночных ароматов. Необходимо была иная музыка, земная музыка повседневности. Общественность хотела и ждала музыки острой и решительной.

В своих попытках воспроизвести звучащие реалии бытия композиторы вводили и использовали в музыке звукошумовые эффекты - остинатную ритмику, имитирующую инструментовку, диссонантную гармонию и др., применяя для этого звучание различных инструментов – ударных, фортепиано, оркестровых и др., тем самым всемерно способствуя расцвету различных форм виртуозного инструментального исполнительства, стараясь максимально приблизиться к концертной эстраде. И все же человечество нуждалось в новых инструментах и формах воспроизведения звука.

Однако, поворотной вехой, несовершенной попыткой в развитии искусства синтезатора можно считать изобретение Элайши Грея (1876г.), продемонстрировавшего первый музыкальный «телеграф» с клавиатурой в две октавы и встроенным динамиком. Большой причудой на сегодняшний день можно считать и первый электромузыкальный инструмент под затейливым названием - «Телармониум», вес которого составлял около двести тонн. Рационализаторская мысль продолжала свою работу и случилось так, что в Советском Союзе, по особому указу В.И.Ленина (1920г.) был сконструирован инструмент «Терменвокс», имевший чувствительность к движениям рук музыканта, снабженный специальными датчиками. Ясно одно, именно синтез науки, техники и искусства позволил открыть новую эру в создании и распространении синтезатора, ведя от музыки машин к «машинной музыке» (Н.Провозина).

За последующие годы синтезатор претерпевал ряд кардинальных изменений в устройстве, коснувшихся попыток синтеза инструментов – фортепиано, клавирина, духовых и др. В настоящее время в его характеристиках указывается, что это инструмент, создающий звук при помощи генераторов звуковых волн, имеющий корпус с клавиатурой, могущий обладать синтезаторским модулем, управляемым от MIDI-клавиатуры, или MIDI-гитары и др. По этому поводу заметим, что если клавишный синтезатор оборудован встроенным секвенсором, то он представляет собой рабочую станцию. Среди инструментов электромузыкальной индустрии наиболее популярными и пользующимися большим спросом считаются: «Yamaha», «Roland», «Korg», «Alesis», «Casio», «Ensoniq» и др. Таким образом, современный синтезатор являет собой синтез передовой технологии тон-генерации с цифровой электроникой. Он может воспроизвести большое количество разновидностей тембра (около шестидесяти четырех), рояля, органа, гитары, струнных медных духовых, саксофона, деревянных инструментов, воссоздать различные стили – поп-музыка, рока, джаза, «фанк», старинных танцев, маршей, песен, латиноамериканской музыки и многого другого.

Новые грани скрытого потенциала электронной музыки, богатство мелодических форм, средств выражения звука, возможности применения, как в домашнем музицировании, так и на большой концертной сцене, а также обнаруженные ранее неизвестные новые возможности оперирования акустическими эффектами, создающими трехмерное пространство, привлекли к себе внимание композиторов, внесших инновационный вклад в саму эстетику музыкального искусства. Об этом могут свидетельствовать грандиозные творческие работы Э.Артемьева – создателя музыки к художественным фильмам А.Тарковского – «Солярис», «Сталкер», «Зеркало», Н.Михалкова – «Сибирский цирюльник», публичный концерт П.Зиновьева (Лондон) – «Partita for Unattended Computer», масштабный мультимедийный проект Э.Вареца (Брюссель) – «Электронная поэма» и др. Все эти произведения, являющиеся моделями художественно-творческого поиска говорят нам о том, что их богатое внутреннее психологическое содержание разворачивается в контексте самопознания личности самой себя.

В связи с этим можно с уверенностью утверждать, что искусство синтезатора с его специфической образностью может раскрываться только через особое эстетическое отношение человека к окружающей его действительности. В частности, анализируя возможности цифрового рояля, как новой технологии освоения музыки, К.А.Цатурян указывает на то, что это другой инструмент, «не похожий полностью ни на «Хаммер-клавир», ни на акустический рояль. Это инструмент нового века, требующий иного подхода, иной выучки» (4). Для освоения данного вида профессиональной деятельности будущему учителю музыки необходимо знать, что обучение игре на синтезаторе имеет свою особую специфику и для работы с ним необходимо обладать определенными исполнительскими умениями и навыками, так как, начиная с клавиши синтезатора, представляющей собой выключатель, замыкающий и размыкающий электрическую цепь, этот инструмент по своей чувствительности и отзывчивости на прикосновения пальцев к клавиатуре существенно отличается от акустического рояля. Если фортепиано настраивается по определенному существующему способу и для него важен исполнитель, воплощающий звуки в конкретном звучании, то в данном случае, благодаря режиссированию и предварительной записи музыки интерпретатор имеет возможность корректировать звучание непосредственно в исполнительском процессе. Многие музыканты указывают на то, что не испытывают проблем с техническим исполнением произведений, так как существенную сложность для них представляет решение задач, связанных со звукорежиссированием. Так, согласно М.М.Заббаровой мы становимся наблюдателями следующей пятизвенной коммуникативной цепочки: «композитор – исполнитель – слушатель – звукорежиссер – программист» (5). К деятельности программиста ею причисляется создание программ управления звуковым материалом, к сфере деятельности композитора – высотно-ритмических, фактурных, тембровых программ, исполнителя – агогики, артикуляции, звукорежиссирования - (программ создания виртуального пространства электроакустическими средствами, композиций с живыми исполнителями, мастерами -инструментальщиками), а также программ, предусматривающих использование виртуальных голосов.

При этом, каждый из студентов, приобщающихся к творчеству, может дать полную свободу своему творческому мышлению и фантазии при раскрытии и проникновении в содержательную основу изучаемого произведения. Ввиду субъективной направленности учебной деятельности во время освоения технологии игры на синтезаторе для нас важным является накапливаемый будущим учителем музыки самостоятельный профессиональный и творческий опыт, увеличивающийся за счет приобретения новых знаний и преобразования имеющихся умений и навыков. При этом воплощение педагогом-наставником различных ролей (эксперта, акустика, звукорежиссера, музыканта, драматурга и др.) может являться своего рода импульсом к появлению ценностной мотивации студентов, так как подача

интересующей их информации будет осуществляться в виде назревающей проблемы, которую необходимо решить на практике. Постоянное столкновение с ней потребует от студентов постижения и применения всех известных приемов и способов решения звуковых исполнительских задач.

В разработанном нами спецкурсе «Технология игры на синтезаторе» каждому из студентов предоставляется возможность проявить свои способности с целью самоактуализации на основе имеющихся и вновь приобретаемых знаний, умений, навыков, профессионального опыта, творческого потенциала. Синтезатор – самый молодой и в то же время самый многофункциональный инструмент. Он расширил возможности составления звуков. С ним становится возможным, как подбор количества и состава обертонов в звуке, так и плавная регуляция силы каждого обертона, так как он имеет практически неисчерпаемое число его различных сочетаний. Этот инструмент имеет огромную память, начиная от ритмблока до многих мелодических треков. В тоже время, он не может точно воссоздать звучание подлинного классического инструмента. Структуру обучения игре на синтезаторе можно представить в следующей цепочке последовательностей: цель деятельности – учебные мотивы – учебные задачи – способы учебных действий – самоконтроль – самооценка – результат.

При этом подразумевается, что исполнительская деятельность студентов активизируется за счет собственной работы мысли, так как необходимо в первую очередь познать самих себя, раскрыть глубины своего творческого «Я», далее научиться проявлять себя в искусстве через выражение своего собственного исполнительского отношения к музыкальным произведениям.

Одна из главных задач спецкурса – повышение исполнительского уровня по программе начального звена музыкального образования. Программа является конкретным руководством в вопросах параллельного обучения на двух инструментах. Так, на Normal –клавиатуре воспроизводится курс обучения на фортепиано, осуществляемый с учетом уменьшения тесситуры. В тоже время имеющаяся Overal – функция, позволяет прибавить к действующим октавам еще четыре октавы с учетом изменения звукообразования. В связи с этим требуется знание применения специальных приемов звукоизвлечения. В тоже время, многотембровость синтезатора позволяет прибавлять к основному репертуару пианистов огромные пласты из репертуара струнников, «народников», органистов, духовиков и др. В связи с этим, отбирая музыкальный репертуар, предназначенный для изучения студентами, мы старались использовать музыку различных направлений и стилей, сочиненных композиторами-представителями, работавшими в различных техниках нотного письма. При этом подразумевалось, что деятельность студентов активизируется за счет собственной работы мысли, самостоятельных индивидуальных репетиций на синтезаторе, в процессе которых им ставилась задача познания своих исполнительских возможностей на базе соответствующей подготовки, проявления себя в музыкальном искусстве через выражение самостоятельного отношения к произведениям. В связи с этим большое внимание уделяется развитию самостоятельности студентов в следующих видах деятельности - чтение нот с листа, самостоятельный разбор, подбор по слуху, аккомпанемент, аранжировка музыкальных произведений. Так, например, подбор по слуху рекомендуется начинать с несложных попевок и детских песен. В самостоятельной работе каждый будущий учитель музыки должен уметь определять тембр учеников и в соответствии с этим подбирать аккомпанемент песни в требуемой тональности. При этом будущий педагог-музыкант должен уметь находить соответствующее звучание инструментов, которые могли бы максимально разнообразить и украсить саму мелодию песни.

В связи с этим в основе предлагаемой методики обучения технологии игры на синтезаторе предлагается развитие профессионально-значимых качеств будущих учителей музыки, чувств самоактуализации, саморазвития и удовлетворения достигнутыми результатами. Безусловно то, что для работы на синтезаторе будущему учителю музыки необходимо обладать специальными знаниями, умениями и навыками. Так, например, существенную сложность для начинающих студентов представляет собой работа с MIDI-устройством, предназначенным для записи и воспроизведения звуков. Иными словами, он должен научиться работать с устройством, напоминающим многоканальный магнитофон. При этом, главными в освоении технологии игры на синтезаторе считаются принципы постепенности и последовательности, перехода от простого к сложному, повторения пройденного и др.

Приступая к изучению технологии игры на синтезаторе каждый студент должен иметь:

- знания об организации исполнительской, теоретической, практической, исторической, полихудожественной, опосредованной видов деятельности;
- уметь осуществлять подбор автоаккомпанемента, нахождения стиливого решения музыкального материала, внесения поправок в исполнительскую версию и др.;
- опираться на педагогическую интеграцию музыкально-образной, эмоциональной, режиссерской, театрально-художественной, теоретической, практической сторон процесса обучения;

- осуществлять слуховой анализ, синтез, обобщение, моделировать версию исполнения музыкального произведения и др.;

- обладать необходимыми знаниями, умениями, навыками игры на клавиатуре синтезатора.

И в заключении статьи хотелось бы заметить то, что освоение будущими учителями музыки технологии игры на синтезаторе постоянно требует обновления знаний, умений, навыков моделирования учебного процесса за счет применения новых способов и приемов использования звука.

1. Л.Акопян Эдгар Варез. *Asmir theremin ru / lib / Varese. htm. 2013*

2. Э.Варез. *Манифест электронной музыки. Cuntroll ru /articles /article 3/ ingus. ru. Индустрия нестабильности. 2013.*

3. Там же.

4. К.А.Цатурян. *Музыкальная педагогика сегодня: Цифровой рояль и «Новая выгода» электронного редактирования. /Музыкальное образование в современном мире. Алматы. 2008. Вып.1 с 99-109.*

5. М.М.Заббарова *Функции электронной аранжировки в социально-культурном контексте музыкального образования. Сб науч. Ст. Алматы.2010. –с 164.*

УДК: 159.9

ПСИХОЛОГИЯ ҒЫЛЫМЫНДА ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫНЫҢ АНЫҚТАЛУЫ

А.А. Утепбаева – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің 1 курс магистранты

Резюме

В статье рассматривается актуальная тема нашего времени ценностные ориентаций. Также описывается мнение, взгляды о ценностных ориентаций отечественных и зарубежных исследователей. Вместе с этим также говорится о национальных ценностях казахского народа, и каким должен быть преподаватель 12 летнего образования, в особенности учителя начальных школ. И какие мы должны делать условия для развития ценностных ориентаций у учителей начальных школ, для того чтобы воспитывать у детей ценностные ориентаций.

Resume

This article considered the nowadays actual theme the valuable orientations. There are also opinions, outlooks on valuable orientations of our and foreign researchers. At the same time it is about national values of Kazakh people too and about how will be a teacher of twelve years education, a specially teachers of primary schools. And what kind of necessary of conditions can we give for development valuable orientation about teachers of primary schools to inculcated children valuable orientations.

Аннотация

Қазіргі кездегі кең тараған мәселелердің бірі құндылық бағдарлар. Құндылық бағдарлардың психология ғылымында алатын орны және ғалымдардың берген анықтамалары, олардың зерттеген мәселелері қарастырылады. Сонымен қатар, болашақ бастауыш сынып мұғалімдердің ұлттық құндылықтары аталып өтіледі.

Ценностные ориентации являются актуальной темой нашего времени. Мы рассматривали определения, которые были даны как отечественными, так и зарубежными учеными, и роль ценностных ориентаций в психологии. Также рассматривали национальные ценностные ориентации будущих учителей начальной школы.

Қазіргі кезде тұлғаның дамуын, қалыптасуын зерттеу басты орынға қойылған мәселелердің бірі болып отыр. Бұл мәселе көптеген ғылымдар аясында туыстас ғылымдар түйісінде зерттеудің ортақ объектісі болып отыр. Тұлға құрылымындағы «құндылықтық бағдарлар» ерекшеліктерін, әлеуметтік-психологиялық маңызын, оның тұлға дамуындағы, қалыптасуындағы рөлін айқындау ерекше.

Құндылық анықтамасын әлеуметтік психологиялық бағытында құндылық жүйесін адамға деген қатынастың нормалары мен ережелерінің жиынтығы ретінде емес, адамның құндылықты қабылдауының әлеуметтік сипатын талдау ретінде қарастырады. В.Ф. Сержановтың [1,336] қорытындылауына эр түрлі құндылықтар екі қасиетпен сипатталады: ол мәнділік және тұлғалық мән. Құндылық мәнділігі заттың немесе идеялардың қоғамдық мәнді қасиеттері мен қызметтерінің жиынтығы, құндылықтың тұлғалық мәні адамның өзімен анықталатындығында.

Құндылық мәселесінің әртүрлі аспектілерін отандық ғалымдар зерттеген болатын. Мысалы: жеке тұлғаның құндылықтарға бағдарлануы теориялық практикалық негіздерін И.Д. Багаева, З.И. Васильева, Г.К. Нұрғалиева, жастардың құндылық бағдарын әлеуметтік тұрғыдан В.Я. Ядов, Б.В. Ломов қарастырған.

Сонымен қатар, ұлттық құндылықтарды танып білу, меңгеру және ұлттық мәдениеттің қалыптасу негіздері ағартушылар Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, А. Құнанбаев, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов, Ш. Құдайбердиев, М. Дулатов, А. Байтұрсыновтың рухани мұраларынан бастау алады.

Философтар мен мәдениеттанушылар Т.Ғабитов, Ғ.Есім, Д.Кішібеков, Б. Ерасов, Е. Әлсатов, С.Нұрматов т.б. құндылықтардың әлеуметтік-философиялық мәнін айқындаған.

Құндылық бағдардың қалыптасуының теориялық негізін Т. Парсонс, Р.Б. Перри, А.В. Кирьякова, Н.Г. Казакина, А.И. Титаренко, Л.С. Рубинштейн, В.Н. Мясичев, Д.Н. Узнадзе қарастырған. Қалыптасқан тұрақты құндылықтар бағдарларының жиынтығы тұлға тұрақтылығын, қажеттер мен қызығулар бағдарында көрінген әрекет-қылқ және іс-әрекет типтерінің өзара байланыса, ұштасуын қамтамасыз етеді. Осыдан, құндылықты бағдар тұлға мотивтеріне себепші, реттеуші маңызды фактор ретінде іске қосылады.

Құндылық бағдарларының негізгі мазмұны-адамның саяси, философиялық, адамгершілік наным-сенімдері, терең әрі тұрақты бейімділіктері, әрекет, мінез принциптері. О.И. Зотова және М.Н. Бобневалар “құндылықтық бағдарлар” түсінігін философиялық тар аумақтан шығарып, әлеуметтік, саясаттанулық, психологиялық пәндерге енгізу керек деп көрсеткен[2,196]. Осы көрсетілген құндылықтық бағдарлар түсінігінің ауқымы кең екені, мәні зор екені көрінеді. Яғни бұдан біз құндылық бағдарларды тек қана бір ғылым төңірегінде зерттей алмайтынымыз көрінеді.

Құндылықтық бағдарлар- бұл бекітілген бағдарлардың жүйесі. Олар тұлғаны берілген мәдениеттің құндылықтарына көңіл аудартады және тұлғаның өмірлік, мінез-құлықтық таңдауларын анықтайды. Осы бағдарларға сүйене отырып, индивид белгілі-бір мінез-құлықты атқарады. Құндылықтарда әрбір адамның қайталанбас өмірлік тәжірибесінің, қызығушылықтары мен қажеттіліктерінің, әдеттерінің ерекшеліктері жинақталған. Адамның өмірлік мақсатын анықтайтын құндылық бағдарлар адамның мәнділік және тұлғалық мағынасын көрсетеді. К.А. Абульханова - Славская және А.В. Брушлинский құндылық бағдарларды ұйымдастыру жүйесіндегі мағыналық түсініктер рөлін сипаттай келе, ол келесі қызметтерде көрінеді деген: белгілі бір құндылықты қабылдау мен іске асыруда; оның мәні не артқанда, не төмендегенде; әр уақытта құндылықты ұстап тұрғанда немесе жоғалтқанда.

Құндылық бағдардың дамуы- тұлға кемелінің белгісі, оның әлеуметтенуінің көрсеткіші, құндылықты бағыттардың тұрақты бірлігі тұлғаның келесідей сапаларының дамып, орнығуына себепші болады: тұлғаның тұтастығы мен сенімділігі, белгілі мұраттар мен принциптерге адалдық, осы мұраттар мен принциптерді іске асыру жолында ерік күшін аямауға қабілеттілік, өмірлік ұстанымдарға орай белсенділік, мақсатқа жетуде табандылық пен өжеттік. Құндылықты бағыттар арасындағы қайшылықтар әрекет пен мінездегі тұрақсыздығы туындатады. Құндылық бағдардың төмендеуі адамның селкостығы мен енжарлығына себепші болады.

Әлеуметтанушы В.Л. Оссовский құндылық функцияларының екі аспектісін көрсетті: қоғам қызығушылықтарын қанағаттандыратын, мәдениет элементі ретіндегі- норма құндылықтары және адам қызығушылықтарының объектісі ретіндегі- объект құндылықтары. Оның жұмысында бұл құндылықтардың өзарақатынас ерекшелігі көрсетілген. Құндылықты сендіру түсінігі арқылы қарастыру Г.Е. Залесский мен американдық психолог М. Рокичтің жұмыстарында үлкен орын алған. Олар құндылықты тұрақты сендіру ретінде көрсетеді. Олардың ойынша тұлға құндылығының мынадай белгілері бар:

- Құндылық бастаулары - мәдениет, қоғам;
- Әлеуметтік феномендерге деген құндылық әсері;
- Адам дәулеті саналатын жалпы құндылықтар саны;
- Құндылықтар дәрежесінің әр түрлілігі;
- Жүйе бойынша ұйымдастырылған құндылықтар.

Психологиялық пәндер аясында «құндылықтық бағдарлар» адам мінез-құлқы мен іс-әрекетін сипаттайтын механизм санаттарымен байланысты. Э. Шпрангер бұл қағиданы сынға ала отырып, адам жанының мазмұны эмоционалдық реттеу арқылы айқындалатын субъективтік құндылықтарды ғана емес, сонымен бірге объективтік құндылықтарды да бейнелейтінін көрсеткен. Бұл құндылықтар өмір тарихында қалыптасып, жеке-дара өмірдің мәні мен мазмұны шеңберінен шығып объективті мәдениет аясында кіретінін айтқан. Сонымен психологияда құндылықтық бағдарлар субъективтік және қоғамдық сананы, нормалар мен түсініктерді көрсететін екі жақты сипатқа ие. Бұл жерде құндылықты бір ғана жағынан қарастыруға болмайды. Себебі, ол субъективтік, сонымен бірге қоғамға ортақ нормаларын, ережелерден, талаптардан көрінуі мүмкін[2,216]. Осы айтылған оймен толықтай келісемін, себебі құндылық кең ауқымды мағынаны қамтиды. Бұны біз көптеген ғалымдардың зерттеулерінен байқауға болады.

Құндылықтық бағдарлар қоғам өзгерістерімен шарттас болғандықтан қоғамдық жүйенің өзгеруі әлеуметтік саладағы өзгерістер жұртшылықтың санасында құндылықтық бағдарлардың жаңа жүйелегі орнығуына ықпал етуде. Қазіргі таңдағы тұлғаның қалыптасуындағы, әсіресе жаңа буын қалыптасуындағы құндылықтық бағдарлар өрісінің бейтарап тұрғандығын көрсетпек болады.

Бүгінгі Қазақстандық қоғамда құндылықты бағыттар қатарында ұлтжандылық, отаншылдық сезімдері, яғни өз халқымызды, оның салт-дәстүрін, тілін, мәдениетін, әдеттерін, туған ел табиғатын құрметтеп білу-жоғары маңызға ие болып отыр. Сонымен бірге әрбір адам үшін жоғары құндылық – бұл өмір, тіршілікке болған қамқорлық, гуманистік қатынастар негізі - әр адамның өз басын сыйлауы, өз адамгершілік сапаларына болған құндылықты қатынас; ата-ананы, туған-туысқанды, отбасы, бала-шағаны ардақ тұту, табиғатты аялау және ең жоғары инабатты құндылық ретінде еңбекті қадір ету[3,149б]. Осыдан біз ұрпағымызды жастайынан тәрбиелеу керек деген ой келеді. Бұл ұрпақты тәрбиелеу мамандардың қолдарында. Сол себепті, қазіргі заман талабы 12 жылдық білім беруге көшу. Ал 12 жылдық білім беруге көшуде алғашқы саты- бастауыш білімнің орны ерекше. Сол себепті оларды оқытып, тәрбиелейтін мұғалімдер жан-жақты маман болуы керек. Болашақ бастауыш мектеп мұғалімдерінің бойындағы басты ерекшелігі, ұлттық құндылық. Ұлттық құндылыққа бай маман болуы үшін оны ЖОО-нда даярлау керек. Олардың құндылық бағдарларын анықтап, әлеуметтік ортада да, өзі үшін де маңызды құндылықтарға бағдарлануы психологиялық, педагогикалық жағдай жасауды қажет етеді.

Тірек сөздер: құндылықтар, құндылық бағдарлар, ұлттық құндылықтар.

1. Э.К. Қалымбетова – «Құндылықтық бағдарлардың психологиялық ерекшеліктері»- \ҚазҰУ хабаршысы, психология және социология сериясы, №4(31)-32-36б.
2. Э.К.Қалымбетова, Л.О.Баймолдина – «Құндылықтық бағдарлардың студент тұлғасына әсерінің психологиялық ерекшеліктері»- \ҚазҰУ хабаршысы, психология және социология сериясы, №4(35)-19-22б.
3. Бабаев С.Б., Оңалбек Ж.К. Жалпы педагогика – Алматы, 2005-228б.
4. Н.С.Жұбаназарова, Б.Т.Абдрахманова – «Тұлғаның құндылық бағдарына нарықтық жағдайдың әсері»- \ҚазҰУ хабаршысы, психология және социология сериясы, №1(36)-56-60б.

БІЛІМ ЖӘНЕ ӨЗ БЕТІМЕН БІЛІМ АЛУҒА ДЕГЕН ФИЛОСОФИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАР

Н.Қ. Толегенова – магистрант *І.Жансүгіров атындағы ЖМУ, Талдықорған қаласы*

Резюме

В данной статье дается определение понятиям «знание» и «самостоятельное получение знаний», а также рассматриваются философские взгляды ученых-философов древнего мира и Казахстана. В «Словах назиданиях» Абая очень много написано о том, что нужно самому самостоятельно развиваться и получать знания.

В статье раскрывается проблема актуальности самостоятельного получения знаний в системе кредитной технологии обучения и проблема подготовки конкурентноспособных специалистов, способных реализовать программу развития Казахстана, предложенную президентом Нурсултаном Назарбаевым.

Summary

In this article the concepts of "knowledge" and "independent acquisition of knowledge" are defined, and the philosophical views of scientists-philosophers of the ancient world and Kazakhstan are discussed. In Abay's "Words of edification" it is written a lot about the people, who must independently develop and absorb knowledge.

This article deals with the problem of relevance of independent learning within the system of credit teaching technology and the problem of training of competitive specialists, who are able to implement the development program of Kazakhstan, which president Nursultan Nazarbayev has proposed.

Қазақстан Республикасының экономикалық қатынастары мен бәсекелестіктің қанат жаюына байланысты әр түрлі өзгерістер жоғары оқу орындарындағы білім беру жүйесіне қойылатын талаптарды да өзгертуге әкеліп отыр. «Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Қазіргі әлемде жай ғана жаппай сауаттылық жеткіліксіз болып қалғалы қашан. Біздің азаматтарымыз үнемі ең озық жабдықтармен және ең заманауи өндірістерде жұмыс жасау машығын меңгеруге дайын болуға тиіс.», – деп Елбасы Қазақстан халқына жолдаған «Қазақстан-2050» бағдарламасында айтқан болатын [1]. Сондай-ақ жас ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажеттілігіне, олар қазіргі заманға бейім болуы үшін бұл аса маңызды екеніне де назар аударды. Ел Президентінің ұсынған бағдарламасы білім беру жүйесінің алдына нәтижеге бағытталған білім моделін жасауды қамтамасыз ету және оны халықаралық білім беру кеңістігімен интеграциялау мақсатын қойды. Демек, Елбасының жастарды еңбектің қай саласында болмасын, әсіресе білім алуда да

тек мәлімет жиынтығын меңгертумен шектелмей, іс-әрекетін өздігінен тиімді ұйымдастыра отырып, шығармашылық бағыт ұстанатын, сол тұрғыда өз болмысын таныта алатын құзырлы маман болуға даярлау қажеттігін негізге алып отыр.

Ал құзырлы маман бойында заман талабына сай білімі болуы тиіс. Жалпы, білім (лат. scientia, ағылш. knowledge, араб.: علم) [2] – адамдардың белгілі бір жүйедегі ұғымдарының, деректері мен пайымдауларының, т. б. жиынтығы. Білім адамзат мәдениетінің ең ауқымды ұғымдарының бірі болып табылады. Ол сана, таным, объективті әлем, субъект, ойлау, логика, ақиқат, парасат, ғылым және т.б. күрделі де терең ұғымдармен тығыз байланыста әрі солар арқылы анықталады. Білім философия мен рационалды білім пайда болғаннан көп бұрын дүниеге келген [3].

Өз бетімен білім алуға деген әртүрлі философиялық көзқарастар бар. Аталмыш мәселе ерте заманғы тарихтан, яғни ежелгі грек философы Сократтың ой-пікірлерінен бастау алады. Философ еңбектерінде шәкірттің өздік іс-әрекеттерінің сана дамуында ерекше орын алатындығы, оқыту барысында оның өздік іс-әрекеттерін басқарып отыру маңыздылығы атап өтілген. Білім алушы мұғалімнің басқаруымен өз бетінше шешім қабылдай алуы қажет екендігі айтылған. Сократтың әңгімелесу түріндегі эвристикалық оқыту әдісі ерекше сұрақтар арқылы білім алушыға өз бетімен мәселе қойып, оның шешімін табуға көмектеседі. Сократтың әдісі дамып, ғұлама педагогтар еңбектерінде көрініс тапты. Ян Амос Коменскийдің «Ұлы дидактикасында» балаларды оқыту қажеттілігі туралы былай деп жазған: «бастауларды ашу және олардан жылғалармен шығару қажет». Осылардың негізінде жұмыс ұйымдастырылса, лекция, семинар, өздік жұмыс, кеңес беру сияқты ұғымдар арасында шекара болмайды. Қытай философы Конфуцийдің «Естігенің ұмытылар, көргенің есінде қалар, ал өз ақыл-ойыңмен істеген ісінді түсінесің» деген даналық сөздері осы айтылғандарды дәлелдей түседі.

Әбу Насыр Әл-Фараби адамды өз болмысын өзі танып білуге тәрбиелеу ісіне үлкен мән берді. Бұл мәселені логикалық, этикалық, педогогикалық, тілдік тұрғыдан кеңінен саралап, бұларды бір-бірімен өзара сабақтастықта қарастырады [4].

Әл-Фараби сезім мен ойлау, тәрбие мен іс-әрекет жүйесін жетілдіру мәселесіне қайта айналып соғып отырған. Білімсіз адамгершілік молаймайды, адам өзгенің абзал қасиеттерін тани алмайды. Жан-дүниені тәрбиелемей, үлкен жетістікке жету жоқ. Ғылым мен тәрбие ұштасса ғана рухани салауаттылыққа жол ашылмақ. Әл-Фараби мінез-құлқын түзей алмаған адамның ақиқат ғылымға қолы жетпейтіндігін ескертеді. Бір сөзбен айтқанда, Фараби адамдардың өздері көздеген мақсатына жетуі оның өзіне ғана байланысты екенін айтады. Адам рухани жағынан үнемі өзін-өзі жетілдіріп отыруға тиіс, адам тек ақиқатты, айналадағы дүниені танып-білу арқылы жетіледі деп түйін жасайды.

Білімнің өзі адамды жануардан ерекшелендіреді. Баласағұни сондықтан да білімсіз адамдар малға ұқсайды дегенді айтады. Ол білімділікті қаншалықты жоғары бағаласа да, оның жазбаларынан «жазылған нәрсеге үміт артпа, өзің күш-жігер таныт» дегенді кездестіреміз. Баласағұни үшін философия білім алу немесе өздігінен білім алу процесімен пара-пар, ал неғұрлым кең мағынасында ол білім берумен үйлеспейтін, бірақ оның мәні болып табылатын нәрсе. Бұл жерде «өте мәнді сәтті» атап көрсету маңызды, Әл-Фараби салған дәстүрден кейін іле-шала Баласағұни философиясында білім алу әлеуметтік-мәдени процесс ретінде ғана емес, сондай-ақ дүние құрушылықтың әмбебап ұстанымы ретінде де бой көрсетеді. Сондықтан да білім беру мен оқытудың реттілігін, іргетастық онтологиялық қатынастарға сәйкес, оқушылардың оларды оқып-үйренуінің субъективтік реттілігіне сәйкес келтіреді. Оның сенімі бойынша, «ғылым мен зерде – барлық істердің негізі», «білімсіз зерде де, сөз де құнарсыз» [5].

А. Құнанбаев тұлғаның өзіндік сана-сезімді дамытуда өз бетімен жан-жақты білім алуға шақырады. Абай өз шығармаларында нәр татқан рухани бұлақтар төркінін жасырмайды, ол қайта: «Ғылымды іздеп, Дүниені көздеп, Екі жаққа үңілдім...», – деп ескертуінде мәні терең сыр жатыр. Фараби мен Абай шығармаларындағы пікір сабақтастығын, ақын шығармашылығы нәр алған рухани көздерінің түп-төркінін қарастырғанда, алдымен екі ұлы ойшылға ортақ «жан қуаты» немесе Абайдың өз сөзімен айтқанда «өзін танымақтық» жөніндегі көзқарасына айрықша назар аудару қажет [6].

Адамзат тарихында ғылыми ой үздіксіз даму барысында «өзін танымақтың» немесе «жан қуаты» туралы ойлардың қалыптасу жолдарын танып білу күрделі мәселеге айналып, бастан-аяқ қарама-қарсы көзқарастардың өріс алуына түрткі болды. Адамның өзін танымақтық жөніндегі ілімінің алғашқы қадамы көне дүние философияларынан басталса да, оны өз заманында ғылыми жүйеге түсіріп, қалыптастырған Фараби еңбегі ерекше көзге түседі. Жалпы «жан қуаты» немесе «өзін танымақтық» жайлы күрделі ой сарасына қазақ топырағында арғы заманда Фараби, соңғы дәуірде Абай терең барлап барған. Абай өлеңдері мен қарасөздеріндегі жан қуаты жайлы ой толғануында «жан құмары», «жан қуаты», «жанның азығы» т. б. осы іспеттес философиялық сарындағы ойларын таратқанда: «Жан қуаты деген қуат-бек көп

нәрсе, бәрін мұнда жазарға уақыт сиғызбайды», – деп, айрықша ескертуінің өзіндік себептері бар. Бұл тұжырымынан ақынның «өзін танымақтығы» жөніндегі ілімінің тарихымен толық таныстығы анық байқалып, өз тарапынан ойларын кең түрде тыңдаушыларына молынан жеткізе алмаған өкініші де сезіледі. Жан қуаты жөнінде Фараби қолданған философиялық терминдер Абайдың өлеңдері мен қара сөздерінде қазақы ұғымға сай балама сөздермен беріледі. Ақынның Он төртінші, Он жетінші қарасөзі мен «Әуелде бір суық мұз ақыл зерек...», «Көзінен басқа ойы жоқ...», «Малға достың мұңы жоқ малдан басқа...», «Жүрек – теңіз, қызықтың бәрі асыл тас...» өлеңдерінде арнайы сөз болып, талқыланатын ақыл, қайрат, жүрек жайлы философиялық мағынадағы ойларының бастау алар көзі Фараби еңбектерінде жатыр [7].

Абай Құнанбаев төртінші сөзінде «Кулық саумақ, көз сүзіп, тіленіп, адам саумақ – өнерсіз иттің ісі. Әуелі құдайға сыйынып, екінші өз қайратыңа сүйеніп, еңбегінді сау, еңбек қылсаң, қара жер де береді, құр тастамайды», – деген. Ал оныншы сөзінде «Ғылымсыз ахирет те жоқ, дүние де жоқ. Ғылымсыз оқыған намаз, тұтқан ораза, қылған хаж, ешбір ғибадат орнына бармайды», – деп айтқан.

Жалпы, кез-келген іс-әрекет қорытындысының есебі болу керектігін Абай он бесінші сөзінде баса айтқан «Егерде есті кісілердің қатарында болғың келсе, күнінде бір мәртебе, болмаса жұмасында бір, ең болмаса айында бір, өзіңнен өзің есеп ал! Сол алдыңғы есеп алғаннан бергі өмірді қалай өткіздің екен, не білімге, не ахиретке, не дүниеге жарамды, күнінде өзің өкінбестей қылықпен өткізіппісің? Жоқ, болмаса, не қылып өткізгеніңді өзің де білмей қалыппысың?»

Он тоғызыншы сөзінде «Адам ата-анадан туғанда есті болмайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады. Естілердің айтқан сөздерін ескеріп жүрген кісі өзі де есті болады. Әрбір естілік жеке өзі іске жарамайды. Сол естілерден естіп, білген жақсы нәрселерді ескерсе, жаман дегеннен сақтанса, сонда іске жарайды, сонда адам десе болады», – деген.

Өз бетімен білім алу туралы отыз сегізінші сөзінде былай деп жазған: «Ғылым-білімге махаббаттандырмақ әлгі айтылған үшеуінен болады. Ғылым-білімді әуелі бастан бала өзі ізденіп таппайды. Басында зорлықпенен яки алдауменен үйір қылу керек, үйрене келе өзі іздегендей болғанша. Қашан бір бала ғылым, білімді махаббатпенен көксерлік болса, сонда ғана оның аты адам болады. Сонан соң ғана Аллаһ Тағаланы танымақтық, өзін танымақтық, дүниені танымақтық, өз адамдығын бұзбай ғана жәліб мәнфағат дәфғы мұзарратларны айырмақлық секілді ғылым-білімді үйренсе, білер деп үміт қылмаққа болады.»

Ал, қазақ халқының мәдениеті мен ағартушылық тарихында ерекше орын алатын Ы.Алтынсарин оқып-үйретушілердің өз бетінше білім алуға ұстаздың ролін жоғары бағалап, қазақ жастарын ең алдымен оқу, өнер-білім, техниканы игеруге шақырады («Оқысаңыз, балалар, Шамнан шырақ жағылар. Тілегенің алдыңнан, Издей-ақ табылар»). Автор оқу-білімнің тек ізденіс, еңбекпен табылатынына мән берді. Ыбырай бала кезінен бастап білімге және өз бетінше оқып білуге бейім екенін байқатты. Кейінірек халық ағартушысы ретінде өз білімін өзінше оқып, арттыра түсуді белсенді түрде жалғастыра түсті. Бұған инемен құдық қазғандай ыждаһаттылық, талап пен сабырлық қажет екенін ескертеді. Ал оқымаған надандарды ақын аз ғана сөзбен сынап, олардың ақ, қараны айырмайтын көрсоқыр екенін айтады («Оқымаған жүреді, Қараңғыны қармалап. Надандықтың белгісі – Еш ақылға жарымас»). Оқу, білімнің пайдасы қандай, ол неге керек деген мәселеге келгенде, оның өмір үшін, болашақ үшін қажет екенін талдап көрсетеді («Ата-енең қартайса, Тіреу болар бұл оқу. Қартайғанда мал тайса, Сүйеу болар бұл оқу»). Жастарды өнер-білім, техниканы игеруге үндеу ақынның «Өнер-білім бар жұрттар» деген өлеңінде өз жалғасын тапқан. Ол өнер-білімі жетілген елдердің артықшылығы қандай, олар сол өнерімен нені игеріп отыр, ертеңгі өмірдің талап-тілектері не секілді күрделі мәселелерді жастар алдына көлденең тарту арқылы оларға ой тастап, өнер-білімді батыл игеруге шақырады («Адамды құстай ұшырды, Мал істейтін жұмысты, От пен суға түсірді. Отынсыз тамақ пісірді, Сусыздан сусын ішірді»).

Елімізде енгізілген кредиттік оқыту технологиясы да өз бетімен білім алуға негізделген. Білімді дербес меңгеру адамның өміріндегі мәңгілік мәнге ие болатын үздіксіз білімнің ең маңызды компоненті сияқты қарастыруға болады.

Педагогикалық сөздікке назар аударсақ, өздігінен білім алу – күндізгі оқу орнында жүйелі курстан өтпей-ақ өздігінен жұмыс істеу үрдісінде алынған білім. Өздігінен білім алудың ең кең тараған формалары әдебиет оқу және зерделеу болып табылады [8].

Жеке тұлғаны өздігінен білім алуға баулу – оны ғылым мен мәдениетке үйрету, білім, қарым-қатынас ережелерін, әлеуметтік тәжірибені меңгерту.

Мұндай теориялық-әдіснамалық маңызы бар анықтаманы көптеген зерттеушілер жоғары оқу орындарындағы өздігінен орындайтын жұмыстарды ұйымдастыру негізіне алған.

Өздігінен орындайтын жұмыстарды ұйымдастыру мәселелеріне отандық және шет елдік психология және педагогика ғылымдарының өкілдерінің көптеген еңбектері де арналған (М. В. Кларин, Л. С. Выготский, Р. А. Әлімқұлова, Б. Е. Қожамқұлова, К. Б. Сматованың т. б.)

Мысалы, К. Б. Сматованың берген анықтамасы: «Студенттердің өзіндік жұмыстары – бекітілген сабақ кестесі бойынша және одан тыс уақытта мақсат қоя отырып, оқу іс-әрекетін жүзеге асыруды, оның тәсілдерін меңгеруде психикалық дамуды қамтитын, өздігінен білім алу, бар білімді шыңдау және жеке тұлғаның «өзін-өзі тәрбиелеуі» ұғымымен байланысты танымдық әрекет [9].

К. Б. Сматова өздік жұмыстарды өз бетімен білім алу мәселесін студенттің өзін-өзі тәрбиелеуімен ұштастыра отырып қарастырған.

Ғылыми еңбектерде біз қолданып отырған «өз бетінше білім алу», «өздігінен білім алу», «студенттердің өзіндік жұмыстары» ұғымының «өздігінен жұмыс істеу», «өздік жұмыс» сияқты баламалар қолданылып, көптеген анықтамалар беріледі.

Жалпы, қазіргі заманда енгізілген жоғары оқу орындарындағы оқытудың кредиттік технологиясында өз бетімен білім алу деңгейін көтеру және дара негізінде шығармашылық білімді меңгеру мәселесі көзделген. «Өз бетімен білім алу тұлғаның білім алуға, танып-білуге деген қызығушылығын және рухани қажеттілігін қанағаттандыру мақсатын көздейтін үздіксіз білім беру процесі болып табылады. Студент бойында өз бетімен білім алуға деген қызығушылығын тудыру қоршаған ортада бағдарлау үшін ақпараттың қажеттілігі, ақпарат және білімді алғаннан кейін іс-әрекетті табысты ұйымдастыра білу және өзінің дамуын қамтамасыз ететін қызметті ұйымдастыра білу, мақсат қоя, оны іске асырудың тәсілдерін таба білу және өз іс-әрекетін басқара білу сияқты дайындықтардан тұрады.» [10].

Студенттердің өздік жұмыстары ұғымына, оның студенттердің оқытушылармен бірігіп жасайтын өздік жұмыстары екендігін ұмытпаған жөн.

Жоғары оқу орындары студенттердің өздік жұмыстарын жетілдіру мәселесі көптеген отандық, шетелдің ғалымдардың зерттеулеріне арқау болған.

Кредиттік оқу жүйесіндегі өздік жұмыстың ашылмаған қырлары әлі де баршылық, сондықтан бұл мәселе түбегейлі зерттеуді жалғастыруды қажет ететін күрделі де маңызды мәселе ретінде ары қарай күн тәртібінде қала бермек.

1. ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жылғы 14 желтоқсан. «Қазақстан-2050» Стратегиясы

2. Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. – Алматы: "Сөздік-Словарь", 2006. – 384 бет.

3. Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. – Алматы: 2007. – 344 бет.

4. <http://kk.wikipedia.org/wiki>

5. <http://ikitar.kz/books/farabimura/files/assets/basic-html/page30.html>

6. Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – А: «Аруна Ltd.» 2010.

7. Ислам. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: "Аруна Ltd." ЖШС, 2010.

8. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Педагогика / Жалпы редакциясын басқарған ЭФД, профессор Е. Арын – Павлодар: "ЭКО" ҒӨФ. 2006.

9. Жоғары оқу орындарында өздік жұмыстар арқылы студенттердің оқу біліктерін қалыптастыру. К. Б. Сматова ПҒК ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. ҚР Алматы, 2010.

10. Мухамбетова Ф. Г. Компьютерлік бағдарламалар көмегімен студенттердің өз бетімен білім алуына қызығушылығын қалыптастыру.

ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ ВУЗА ПО ФОРМИРОВАНИЮ ИНФОРМАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ

Б.С. Шахим – Университет Кайнар

Түйін

Мақалада жоғарғы оқу орындарындағы оқытушылардың ақпараттық біліктіліктерін қалыптастырылуының және арттырудың әдістемелік жұмыстарын ұйымдастырылуы қарастырылады. Оқыту үрдісінің көптеген принциптері мен әдістемелері, оның ішінде орта және үлкен жастағыларды оқыту принциптері де бар, келтірілген. Әдістемелік жұмыстың структурасы және жаңа ақпараттық технологияларды пайдалануға ынталандыратын моделі келтірілген.

Resume

The article deals with the organization of the methodical work of High Education in building and improving the information competence of teachers. There are many principles and methods of teaching, including the psychological and pedagogical principles of adult learning. It shows the structure of methodological work of High Education forming the

information competence of teachers. A model of motivation to improve the use of information technologies. There is a model for increasing the motivation using the new information technologies.

Мощным современным наглядным средством обучения является компьютер, создающий условия для применения в учебном процессе различных мультимедийных обучающих материалов – аудио, видео, изображений, презентаций, трехмерных схем и т.д. В условиях применения информационных технологий наглядность реализуется за счёт использования:

- статических визуальных средств (тексты, иллюстрации, схемы, графики, таблицы);
- динамических визуальных средств (анимация, видеоряд);
- аудиальных средств (музыкальное и текстовое сопровождение);
- сочетаний различных средств (видеофильм, ролик и т.д.).

При этом принцип активности трансформируется в специфический для компьютерного обучения принцип интерактивности. Интерактивность заключается в двухсторонней активности участников образовательного процесса, в данном случае – учащегося и компьютера, которые становятся равноправными при решении учебных задач. При этом учащийся выполняет задания, а компьютер управляет его деятельностью.

Следует подробно остановиться на психолого-педагогических принципах обучения взрослых, т.к. наша опытно-экспериментальная работа направлена на образование взрослых, работающих в сфере образования, людей, которые, в силу своей профессии критически будут относиться к научно-методической основе нашей работы.

Таким образом, опытно-экспериментальная работа по формированию и развитию ИК преподавателей высшей школы в условиях кредитной системы обучения является формой непрерывного повышения их квалификации, т.к. имеет целью формирование новых дополнительных знаний, умений и навыков, необходимых для профессиональной деятельности, адекватной развивающейся информационной среде.

Существует множество предлагаемых различными авторами андрогогических принципов или принципов образования взрослых. Так, по С.И. Змееву выделяются следующие принципы [1, С. 92-93]:

- основополагающий принцип - **самостоятельность обучения;**
- принцип организации совместной деятельности;
- принцип опоры на опыт обучаемых;
- принцип индивидуализации обучения;
- принцип актуализации результатов обучения;
- принцип системности обучения;
- принцип контекстности обучения;
- принцип элективности обучения;
- принцип развития образовательных потребностей;

Другими авторами [2] предлагаются следующие андрогогические принципы:

Принцип модульного проектирования учебного процесса заключается в том, что взрослому обучаемому предлагается ряд учебных модулей намного шире его образовательных потребностей.

Принцип образовательного сопровождения.

Принцип информационной полноты и доступности.

Принцип партнерских отношений.

Принцип саморазвития.

Так, методы обучения, выделяемые по уровню познавательной активности обучаемых, включают в себя объективно-иллюстративные, репродуктивные, проблемные, частично-проблемные и творческо-исследовательские методы.

К методам, выделяемым по типу источника знаний, относят:

- практические методы (упражнения, лабораторные работы, эксперимент и т.д.)
- визуальные методы (наблюдение, демонстрация, иллюстрация и т.д.)
- словесные методы (лекция, беседа, чтение учебников и книг и т.д.) [3, С.153]

Говоря об образовании взрослых, различные исследователи выделяют следующие психолого-педагогические особенности образования взрослых, в частности, в системе повышения квалификации преподавателей, с применением новых информационных технологий:

- 1) наличие психологического барьера перед НИТ;
- 2) необходимость учета мотивов использования НИТ;
- 3) необходимость учета психологических возрастных особенностей обучаемых;

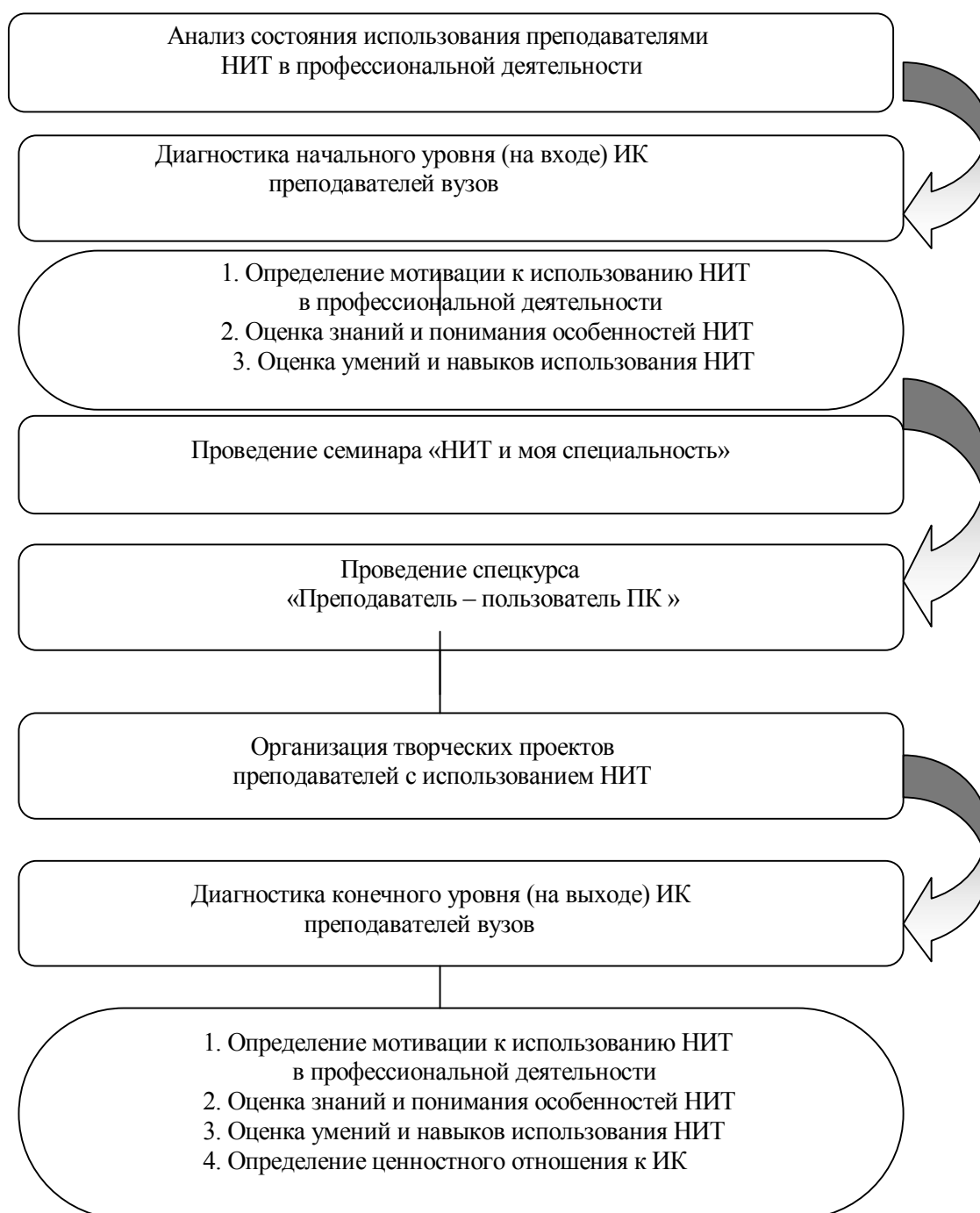
4) необходимость индивидуализации процесса повышения информационной компетентности преподавателей [4, С. 74].

Разработанная нами модель информационной компетентности, ее целостное представление позволило определить ожидаемые результаты процесса формирования информационной компетентности преподавателей. Модель предопределила содержание, формы и методы осуществления процесса формирования и развития ИК преподавателей, а также способы диагностики ее уровня, что позволило нам определить направления методической работы по повышению информационной компетентности преподавателей вузов и разработать ее структуру (см. рисунок 1).

Содержание методической работы по формированию и развитию ИК преподавателей вузов учитывает совокупность методических требований.

1. Повышение мотивации к использованию НИТ в профессиональной деятельности (семинар «НИТ и моя специальность»).

Рисунок 1 – Структура методической работы по формированию ИК преподавателей высшей школы в условиях кредитной системы обучения

Как показало изучение вопроса, использование преподавателями интернет-технологий как средства обучения, коммуникации, поиска информации, инструмента создания собственных дидактических материалов требует отдельной мотивации. Так, Интернет применим в следующих сферах деятельности преподавателя:

- научная деятельность;
- учебно-методическая деятельность, широко применим в условиях дистанционного обучения);
- работа со студентами (трансляция, мониторинг знаний, коммуникация).

По теории А. Маслоу [5, С. 77-105], представляющей собой пятиуровневую иерархию потребностей человека – так называемую «пирамиду Маслоу», на вершине которой находятся высшие потребности человека в самореализации, а основании – низшие физиологические потребности в еде, питье, сне и др.

Тем не менее, мы согласны с теорией Маслоу в том, что самореализация есть высшая потребность человека. Отталкиваясь от понятия «самореализация» как способности человека максимально проявить себя в какой-либо деятельности, мы попытались разработать модель повышения мотивации к использованию НИТ в профессиональной деятельности преподавателя вуза (см. рис.2).

Рисунок 2 – Модель повышения мотивации к использованию НИТ в профессиональной деятельности преподавателя высшей школы

2. Формирование совокупности знаний о НИТ и программных средствах (спецкурс «Преподаватель – пользователь ПК»)

По мнению В.П. Беспалько [6], одним из наиболее эффективных методов обучения является демонстрация учащемуся конкретных профессиональных задач, в решении которых им необходимо будет использовать знания по изучаемой теме. В связи с этим, следует отметить, что целью данного спецкурса является не только формирование знаний о НИТ, но и их закрепление на практике, что соответствует принципу актуализации результатов, т.к. наиболее эффективно знания формируются с последующим их закреплением на практике, и если методы обучения будут носить интерактивный, практико-ориентированный, деятельностный характер.

3. Формирование умений и навыков (организация работы по созданию творческих проектов преподавателей)

Организация творческой работы преподавателей является, по сути, организацией их самостоятельной работы, в основе которой лежит деятельностный подход, предполагающий активную позицию субъекта в процессе его обучения.

Суть деятельностного подхода заключается в целенаправленном развитии творческого потенциала обучаемого, его коммуникативных способностей. Деятельностный подход перестраивает привычную

схему процесса обучения как процесса сообщения знаний, формирования умений и навыков на позиции процесса общения, взаимодействия обучающего и учащегося. Активизация познавательной деятельности учащегося происходит не при пассивном восприятии готовых знаний, а путем включения в деятельность, когда сам учащийся становится на позиции исследователя.

1. Змеев С.И. Основы андрогогики: Учебное пособие для вузов. – М., 1999. – 152 с.
2. Капитанская А.К. Принципы и организация процесса обучения с андрогогических позиций. – <http://vio.fio.ru>
3. Педагогика: Учебное пособие для студентов пед. институтов / под ред. Бабанского. – М.: Просвещение, 1988. – 479 с.
4. Богдан Г.Ю. Новые информационные технологии как фактор повышения квалификации преподавателей колледжа. – Дисс... к.п.н., 13.00.01, 13.00.08. – Челябинск, 2003. – 180 с.
5. Маслоу А. Мотивация и личность. – СПб., 1999.
6. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. - М.: Высшая школа, 1995. - 336 с.

УДК 502.1+504,5(574)

ӘЛЕМДІК ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДАҒДАРЫСТАР

А.Ж. Макеева – оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Б.К. Капанова – аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Резюме

Экологических основных причин аварий первое - научно-технический прогресс. Когда теперешняя наука правильно использует человеческое существо providence техники только знала, антропогенных экологических кризисов возможности предварения открывается просторная строка.

Summary

Ecological basic reasons accidents first is scientific and technical progress. When nowadays science correctly uses human creature providence of technique knew only, anthropogenic ecological crises to possibility anticipating opened spacious line.

Қоғамның даму тарихына қарағанда, оның жан-жақты дамуы, табиғатта түрлі экологиялық дағдарыстардың орын алуына себеп болып келді. Экология ғылымында, экологиялық дағдарыстарды болжай отырып, оның алдына алу маңызы өте зор. Біздің планетамыздың тарихында бірнеше *экологиялық дағдарыстар* мен апаттар (катастрофалар) болған. Олар, көптеген тірі организмдер мен өсімдіктер дүниесінің жойылып, олардың түрлерінің, қасиеттерінің өзгеруіне ықпал етті. Мұндай катастрофаларға - геологиялық процестердің, космостағы планеталардың және денелердің бір-бірімен соқтығысуының немесе жер орбитасының параметрлерінің өзгеруі және жердің айналу осінің орнын өзгертуі сияқты әсерлер себеп болды. Ал қазіргі күні, адамдардың тіршілік әрекеті салдарынан болатын экологиялық апаттар халықты қобалжытуда және бұл экологиялық проблемаларды дұрыс шешу міндеті – экологтардың, ғалымдардың еншісінде.

Экологиялық апаттардың негізгі себептерінің бірі - *ғылыми-техникалық прогресс*. Қазіргі ғылым мен техниканың құдіретін адамзат дұрыс пайдалана білгенде ғана, антропогендік экологиялық дағдарыстардың алдын алу мүмкіндігіне кең жол ашылады.

Табиғи экологиялық дағдарыстардың негізі климаттық факторда жатыр. Жер шарының әр түкпірінен табылған ауа райы туралы деректерді салыстырғанда, мұнан бірнеше миллион жылдар бұрын климаттың басқаша болғаны, содан бері планетамыз көптеген өзгерістерді бастан кешіргені мәлім болды. Ол кезде жоғарғы ендіктер мен экватор арасында климат айырмашылығы қазіргідей көп болмаған. Үшінші дәуірде (біздің дәуірге дейін 16-2 миллион жыл бұрын) солтүстік және оңтүстік ендіктерде температура томендеп, біртіндеп мұз қабаты пайда бола бастады. Төртінші дәуірде (соңғы 1 миллион жыл шамасында) мұз орта ендікке дейін келіп, қайта еріп, оның шегі солтүстікке қарай жылжып отырды. Мұздың орта ендікке дейін соңғы рет жетуі шамамен 10 мың жыл бұрын болатын. Сонан кейін, тұрақты мұзды алқап Солтүстік Мұзды мұхит пен Антарктида ендіктерінде сақталды. Климаттың салқындауы, атмосферада көмір қышқыл газының азаюына байланысты болды. Сонымен бірге жанартаулардың атқылауы мен үлкен өрт кезінде аспанда пайда болған шаң-тозаң - күн сәулесінің жер бетіне толық түспеуіне, осының нәтижесінде климаттың салқындауына әсер етті.

Ғалымдардың болжауы бойынша, адамдардың іс-әрекетіне байланысты ХХІ ғасырдың соңында, көмір қышқыл газының үлес салмағы 0,04 пайыздан - 0,07 пайызға дейін артуы ықтимал және соның салдарынан жер бетіндегі орташа температура өзгеруі мүмкін.

Егер, дүниежүзілік температура 1,5-4 °С-қа көтерілсе, көпжылдық мұздар мен мұздақтар жаз айларында еріп, мұхит суының жайылуы әсерінен көптеген қолайсыздықтар орын алуы мүмкін. Бұрын дүние жүзі ауасының температурасы бірнеше мың жылда 0,1 °С-қа көтерілетін болса, қазір отын мен энергия қорларын шектен тыс жағуға байланысты, бар болғаны 30-40 жылда 1 °С-қа көтерілетін түрі бар. Адамзат әрі қарай да қазіргідей жылына 7-10 миллиард тонна отын жағып, ауаға қосылатын көмір қышқыл газы мелшерін арттыра беретін болса, ауаның жылынуы нәтижесінде мәңгілік мұздар еріп, құрлықты су басып, тұщы су қорлары азаюы ғажап емес.

Алғашқы антропогенді экологиялық проблемалар, адамдар өмір сүретін аймақтарда өте ерте кездерде – ақ байқалған. Сол кездердің өзінде-ақ, жабайы аңдардың, өсімдіктер түрлерінің азаюы байқалады. Кейбір ғалымдар, бұл жағдайдың себебін климаттың өзгеруімен байланыстырса, ал кейбіреулері математикалық есептерге сүйене отырып, "жан-жануарлар, өсімдіктердің қырылуына адамзат кінәлі" деген жорамалдарды айтуда.

Ерте кездегі адамның қоршаған ортаға әсері олардың отты қолдануынан басталған. Ормандағы және даладағы өрттер жабайы аңдарды ұстаудың көп қолданылатын түрлерінің бірі еді. Ормандардың жанып, жазық далаға айналуы аңдарды ұстауды одан сайын жеңілдетті. Бұл көптеген өсімдіктер мен жануарлардың ұшты-қилы жоғалып кетуіне әкеліп соқты. Сол кездерден бастап экологиялық тепе-теңдіктің бұзылуы тұрақты құбылысқа айналды.

Бір кездерде адамдар егін және мал шаруашылығымен шұғылдана бастады. Мал бағу, егін егу үшін жазық дала қажет болғандықтан, көптеген орман ағаштары жағылып жойылып кетті. Отынның күлі тыңайтқыш ретінде қолданылып, егін өнімінің жоғарлайтыны байқалған соң, ормандарды жаппай жою үйреншікті көрініске айналды. Әрбір 2-3 жылда ағаш күлінің тыңайтқыштық қасиеті азайып, адамдар басқа жерден орын іздеуге мәжбүр болып отырды. Егін егудің мұндай әдісі енді дамып келе жатқан елдерде қазіргі күнге дейін қолданылып келеді.

Өсімдіктердің үлкен аймақта жануы (ортенуі) табиғат жағдайының күрт өзгеруіне әкеліп соқты: өсімдіктер мен жануарлардың түрі, топырақтың құрамы, ауа ылғалдылығы және ауа райы өзгеріске ұшырап, көп жағдайларда қоршаған ортаны бұрынғы қалпына келмейтіндей етті.

Көптеген жерлерде өсімдіктердің құрып кетуіне, үй жануарларының көптігі әсер етті. Әсіресе, құрғақ климатты жерлерде мыңдаған, миллиондаған үй жануарлары өсімдіктерді жеп, мыңдаған малдардың тұяқтары топырақты қопарып, шөптердің тамырын үзіп, көкшалғын жерлерді шөп өспейтін мидай далаға тақырға айналдырып жіберді.

Ғалымдарымыздың айтуынша, қазіргі тасты, құмды жерлердің көпшілігі кезінде орманды жерлер болған. Мысалы, археологтардың айтуынша, Орта Азияда егін егетін жерлер қазіргіге қарағанда бұрын бірнеше есе көп болған.

Ерте заман адамдары келешегін ойлауды, іс-әрекетінің табиғатқа тигізер зардабын болжауды игермегендіктен, оларды кінәлауға құқымыз жоқ. Оның үстіне, экологиялық зардаптың көп жылдар өткен соң біліне бастайтынын ескерген жөн.

Қоғамның дамуына байланысты, табиғат ресурстарын пайдалану қарқындап өсе бастады. Табиғат байлықтарын қисапсыз көп мөлшерде өндіру барысында оның құрамындағы қажетті заттарды айырып ала білу жолын жақсы меңгермегендіктен, қоршаған ортаға зиянды қалдық тастау мөлшері өсе түсті. Мысалы, 1945-1970 жылдары АҚШ Атлант мұхитының шығыс жағалауына 3 мың метр тереңдікке радиоактивті қалдықтар салынған 85 мың контейнер тастады. АҚШ өскерлері Вьетнам жеріндегі ағаштарды, өсімдіктерді у шашып жойып жіберді. Соғыс біткелі 30 жыл өтсе де, әлі күнге дейін онда ештеңе өспейді. Ханфордтағы (АҚШ) атом электр станциясы радиоактивті қалдық суларды Колумбия өзені арқылы Тынық мұхитқа, ағылшындар — Ирланд теңізіне, француздар - Рона өзені арқылы Жерорта теңізіне жіберіп жатыр. Кеңестер империясы 40 жыл бойы Қазақстан жерінде - ауада, жер астында атом және сутек бомбаларын жарып келді. Екібастұзда жылына 100 миллион тонна күлі көп қоңыр көмір қазылып, оны жағу арқылы алынған электр энергиясын жоғары вольтты сымдармен Ресейге жөнелтуде, ал Қазақстан жерінде көмірдің күлі мен түгіні қалуда. 1993 жылы қазан айында Ресейдің сұйық радиоактивті қалдықтар салынған контейнерлерді түн қараңғысын жамылып, Жапон теңізіне тастағаны белгілі болды. Ормандарды жою, өзен-көлдерді, топырақты, ауаны ластау сияқты тағы басқа масқара қылықтардың кешегі социалистік елдерде жүргізілгені, ұзақ жылғы үнсіздіктен соң мәлім болды. Жыл сайын, егістіктер мен шабындықтарға 500 миллион тонна минералды тыңайтқыштар қолданылып, 700 миллион тоннадан астам шаң-тозаң, газ, бу қосындылары, соның ішінде 200 миллион тонна көміртек тотығы, 50 миллион тоннадан астам көмірсутектер, 146 миллион тоннаға жуық күкірт қостотығы, 53 миллион тонна азот тотығы атмосфералық ауаға келіп қосылады. Адамдардың іс-әрекетінің нәтижесінде, жер мен ауа ластанып, өзен, теңіз, мұхит түрлі жарамсыз коқыс тегетін орынға айналып барады.

Адамзат санасы қоршаған ортаның қасіретті жағдайын терең түсініп, табиғат тепе-теңдігінің бұзылуын, азып-тозуын тоқтатуға жұмсалса, биосферада мәнді өмір жалғаса берері сөзсіз.

1. Мамбетқазиев Е., Сыбанбеков Қ. *Табиғат қорғау. Оқу құралы. Алматы, Қайнар, 1990.*
2. Бигалиев А.Б., Халилов М.Ф., Шарипова М.А. *Основы общей экологии Алматы, «Қазақ университеті», 2007.*
3. Жамалбеков Е.Ү., Білдебаева Р.М. *Жалпы топырақтану және топырақ географиясы мен экологиясы. Алматы, Қазақ университеті, 2000.*
4. Акимова Т.А., Хаскин В.В.. *Экология. Человек-экономика-биота-среда., М., «ЮНИТИ», 2007.*
5. Шилов И.А. *Экология. М.: Высшая школа, 2001.*
6. Ильин В.И.. *Экология, М., «Перспектива», 2007.*
7. Новиков Ю.В. *Экология, окружающая среда и человек. М., «ФАИР-ПРЕСС», 2003.*
8. Никаноров А.М., Хорунжская Т.А.. *«Глобальная экология», М., ЗАО, «Книга сервис», 2003.*

СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Б.А. Қиясова – п.ғ.к., доцент Абай атындағы ҚазҰПУ

Резюме

В данной статье рассмотрены некоторые вопросы о развитие творческой активности студентов, как например организация работы студентов по решению поставленной проблемы.

Summary

This article examines some of the issues on the development of creative activity of students, such as the organization of the work of students in solving the problem.

Бүгінгі таңда елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім кеңістігіне еруге бағытталуда және студенттердің шығармашылық белсенділігін қалыптастыруда білімнің үйлесімділігімен қатар, жеке дербес ерекшеліктеріне, қабілеттеріне сәйкес бағдар ұстауды талап етуде. Сондықтан бүгінгі таңда жоғары оқу орындарының оқыту үдерісінде студенттердің шығармашылық мүмкіндіктеріне мән беріліп және олардың өздігінен дамуына әсер ететін өзіндік белсенділіктерін қалыптастыру мәселеселері педагогикалық тұрғыдан ғылыми – зерттеуде көкейкесті мәселе болып отыр.

Соңғы жылдары Республикамызда оқушылардың және студенттердің оқу-танымдық әрекетін белсендіру, инновациялық технологияны оқыту үрдісінде пайдалану, оқыту әдіс-тәсілдерін жетілдіру жайында зерттеу жұмыстары жүргізілуде. Б.А.Тұрғынбаева, М.Н.Нұғыманова, Т.С.Сабыров, З.Ибрагимова, Г.М.Құсайынов, Ж.К.Оналбек, Б.Т.Абыканова, С.А.Көшімбетова және т.б. зерттеулерінде орын алған [1].

Қазіргі уақыттағы қоғам дамуында білімді, білікті, белсенді тұлғаның алатын орны ерекше. Демек, студенттердің оқу үдерісіндегі белсенділігі, білімді өз бетімен игеру дәрежелері педагогика теориясы мен жоғары мектеп тәжірбиесінде маңызы зор. Әлеуметтік тұрғыда адамның белсенділігі және дербестігі, оның еңбегінің жемісті болуының кепілі және тапқырлығының мәнін құрайды. Сондықтан, оқушылар мен студенттерде осындай қасиеттердің болуына жағдай туғызу - әрбір ұстаздың, болашақ маманның міндеттерінің бірі болып есептеледі.

Белсенділік – жаратылыстағы заттардың, құбылыстардың, тірі организмнің іс-әрекеті мен қимыл-қозғалысының қарқынын білдіретін ұғым. Белсенділік салыстырмалы түрде анықталады. Тіршіліктің негізі – қозғалыс пен іс-әрекет болса, оның не қарқынды, не баяу жүруі қажеттілік пен құштарлық шегіне байланысты. Белсенділік элементарлық белсенділік, биологиялық белсенділік, әлеуметтік белсенділік болып жіктеледі. Белсенділіктің бұл түрлерінің өзінің қамтылу аясына қарай әр ғылым өз әдісіне сай зерттейді.

Саяси белсенділік – жеке тұлғаның не әлеуметтік топтың саяси процеске араласу деңгейін білдіретін ұғым. Бұл белсенділік әлеуметтік топтың өзі көздеген мақсаттарына сай саяси жүйеге ықпал етіп, оны өзгертуге ұмтылуына белгілеуге болады.

Әлеуметтік белсенділік – белгілі бір тарихи кезеңде әлеуметтік топтың, қауымның қоғам алдына қойылған міндетті саналы түрде шешуге бағытталған іс-әрекеттерінің жиынтығы. Әлеуметтік белсенділік қоғам өмірінің әр түрлі аясында (саяси-қоғамдық істерді, еңбек, мәдениет және тұрмыс саласында) көрініс береді.

Психикалық белсенділік – субъектінің ұстанған бағдарын жүзеге асыру барысындағы іс-әрекетінің жігерлілігі. Ол жеке тұлғаның өзіндік ерекшеліктеріне, яғни белгілі бір ахуалға сай әсерленуіне, мінез-

құлқына, ешiм қабылдау қабiлетiне байланысты. Психологиядағы белсендiлiк – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынас жасауының сипаты. Бұл орайда белсендiлiк iс-әрекетпен байланысты бағаланады. Психологияда белсендiлiктi тұлға белсендiлiгi, ситуацияға үстем белсендiлiк, iздену белсендiлiгi, шектен асқан белсендiлiк деп бөлiнедi.

Тұлға белсендiлiгi – адамның шығармашылықтағы, iс-әрекеттегi, қоғамдағы, қарым-қатынастағы тегеурiндiлiгi. Бұл адамның әлеуметтiк өзгерiстерге араласуынан байқалатын қасиет. Тұлға белсендiлiгi оның идеялық принциптiлiгi мен өз көзқарасынан таймауынан, сөзi мен iсiнiң бiрлiгiнен көрiнетiн адамның белсендi өмiрлiк позициясы ретiнде сипатталады:

Жағдаятқа үстем белсендiлiк – субъектiнiң ситуациялық талаптының деңгейiнен биiк болу қабiлетi. Ситуацияға үстем белсендiлiк арқылы субъект iс-әрекеттiң iшкi және сыртқы кедергiлерiн (мыс, енжарлық, самарқаулық, селқостық) жеңедi. Белсендiлiктiң бұл түрi шығармашылық жағдайларда танымдық белсендiлiкте, риясыз бас тiгуде және шектен асқан белсендiлiкте көрiнедi, iздену белсендiлiгi болашағы беймәлiм ситуацияны өзгертуге бағытталған мiнез.

Iздену белсендiлiгi – мiнез-құлықтың көп типтерiнiң бiрi болып табылады. Оның психикалық көрiнiстерi – жоспарлау, қиялдау т.б.

Шектен асқан белсендiлiк – нәтижелi iс-әрекеттi сипаттайтын, iстiң жоғары нәтижелiлiгiнiң маңызды көрсеткiштерiнiң бiрi. Мысалы; жеке және ұжымдық өндiрiстiк жоспарларды асыра орындауда бұл белсендiлiк маңызды қызмет атқарады.

Т.И. Шамова белсендiлiктi және дидактикалық категория, яғни, дидактикалық ұғым деп бөле отырып, оның рөлiнiң зор екендiгiн айтқан [2]. Яғни, саналылық пен белсендiлiк ұстанымдарының ара жiгiн ажырата алу мен мақсатты белсендiлiк материалды толық ұғынған жағдайда ғана болады, немесе, белсендiлiксiз саналылық нәтижесiз болады деген мағынаны бередi. Ал, студенттерде белсендiлiк болмаса, оқу үдерiсiне толық қатыса алмайды. Олай болса, белсендiлiк – бiлiм мақсаттарына жетудiң негiзгi шарттарының бiрi.

Педагогика ғылымы үшiн ең негiзгi мәселелердiң бiрi – кез келген әрекет барысында студенттердiң көзқарасы, оның әрекетшiлдiгi ретiндегi белсендiлiктегi өзiндiк рөлi. Бастысы, әрекет кезiнде ол бiреудiң тапырмасын енжар орындаушы ғана емес, белгiленген мақсатты шығармашылықпен iске асырушы және әрекет етушi объектiсiн жаңадан жасаушы, өзiнше бiр қосымша мiндеттер ұсынушы жасампаздық белсендiлiгi.

Белсендi оқыту теориясы мен практикасының дамуына әсерi жеке тұлғаның iшкi дайындығының бiртұтастығының мәнiн ашады. Оқыту үдерiсiндегi белсендiлiк, пайда болған мәселеге, мiндетке тұрақты ынтаның пайда болуымен танымдық әрекеттерiне бағыттылығымен (талдау мен синтез, салыстыру мен салмақтау т.б.) көрнiс бередi.

Қазақстандық ғалым Т.Сабыров оқыту үдерiсiнде белсендiлiк негiзiнен, екi түрлi сипатта болатындығын алға тартады. Олар – сыртқы және iшкi белсендiлiк. Сыртқы белсендiлiк дегенiмiз – оқушы әрекетiнiң сыртқы көрнiстерi (белсендi қимыл қозғалыстары, тәжiрибелiк әрекеттерi, оқытушыға зейiн қойып қарауы, мимикасы т.б.). Iшкi белсендiлiгiне оның белсендi түрде ойлау әрекетi жатады [3].

Оқыту үдерiсiнде студенттiң шығармашылық белсендiлiгi ойлау әрекетiнiң даму деңгейi және саналы бiлiмiмен тығыз байланысты. Осы тұрғыдан алғанда оқытушы мен студенттiң танымдық iс-әрекеттi белсендiру барысы төмендегiдей кезеңдер арқылы жүзеге асырылатындығы белгiлi .

Оқытушы

Проблемалық ахуал туғызады;

Студенттердiң қойылған проблема бойынша ойлануын ұйымдастырады;

Қойылған проблема шешiмiнiң ақиқаттығын дәлелдеудi ұсынады;

Қажет болған жағдайда нақтылаушы мiндет қояды. Студент тапқан проблема шешiмiн нақтылайды немесе жалпылайды.

Студент

проблемалық ахуалдың туындалуы;

шешу тәсiлiн табу немесе ұйғарым жасау және болжамды негiздеу;

болжамды дәлелдеу;

проблеманы шешудiң дұрыстығын тексеру

Бiрқатар ғылыми-зерттеулердi талдай келе, оқыту мен оқу бiр-бiрiмен тығыз байланысқан екi жақты шығармашылық белсендi еңбек деп ой түйiндеуiмiзге мүмкiндiк туғызып отыр. Сонымен қатар, оқытудың белсендi әдiстерi – студенттердiң танымдық iс-әрекеттерiн ынталандыратын әдiстер. Белсендi

оқыту әдістері студенттердің белсенділіктерінің жоғары деңгейімен сипатталады. Оқу және оқу-өндірістік іс-әрекеттегі белсенділіктерін арттыруда оқыту әдістерінің мүмкіндіктері түрліше.

Жоғары оқу орындарында инновациялық технологияны тиімді пайдаланудың нәтижесі мол. Сондай-ақ, студенттің шығармашылық белсенділігін қалыптастыруда, білім беру жүйесінде жаңа бағыт-бағдарларға байланысты әлі де зертеуді қажет ететін мәселе екендігін айта кетеміз.

1. Нұрманов И.Н. Оценка знаний, навыков и умений студентов: методический аспект // ВШ Казахстана, 2000, №2.-С.12-19., Нұрғалиева Г.К. Психолого-педагогические основы системы ценностного ориентирования личности.-Алматы, 1993.155 с., Көшімбетова С.А. Оқу-тәрбие үрдісінде оқытудың инновациялық әдіс-тәсілдерін пайдалану жолдары. Изденіс-200 №2.-262б.

2. Шамова Т.Н., Давыденко Т.:М. Упрвление образовательным процессам в адаптивной школе, М.,2001.334с

3. Сабыров Т.С. Белсенді әдістерді қолданудың ерекшеліктері.-Алматы, 1986.-126 б.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ И НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ

М.М. Ковтонюк – кандидат физико-математических наук, доцент, докторант, Винницкий государственный университет имени Михаила Коцюбинского, Украина

Резюме

В статье анализируются педагогические условия фундаментализации математической подготовки будущего учителя математики. Эти условия реализуются через компоненты педагогического процесса: содержательный, операционно-деятельностный, диагностический и результативный. Предлагается научно-методическое сопровождение и авторская инновационная технология, базирующаяся на модульном обучении студентов в условиях личностно-развивающей модели процесса обучения.

Summary

The paper analyzes the pedagogical conditions of fundamental nature of mathematical preparation of future teachers of mathematics. These conditions are realized through the components of the educational process: substantive, operational-activity, diagnostic and effective. It also offers the scientific and methodological support and the author's innovative technology which is based on a modular student training during the personal developmental model of the learning process.

Постановка проблемы. Мировые тенденции образования все ярче демонстрируют, что будущее за гибкими моделями образовательного процесса, в которых органично сочетаются различные средства, методы и технологии. В конкурентном обществе, в которое постепенно входит Украина, важнейшим является умение личности максимально адаптироваться и быстро усваивать новые знания и умения. Именно поэтому медленно, но неуклонно меняется система образования Украины и, в частности, математическая подготовка будущего учителя математики.

Цель статьи: предложить педагогические условия и научно-методическое сопровождение математической подготовки будущего учителя математики.

Изложение основного материала. Для реализации задачи фундаментализации профессиональной подготовки будущего учителя математики нами разработана инновационная методическая система, основанная на комплексном применении системно-синергетического компетентностного, блочно-модульного и личностно-развивающего подходов, под которой понимаем теоретически обоснованную, практически апробированную совокупность взаимосвязанных и взаимообусловленных компонентов, направленную на повышение профессиональной подготовки будущего учителя математики. Методическую систему профессиональной подготовки учителя математики мы рассматриваем как подсистему педагогической системы, характеризующуюся как открытая система, нелинейно развивающаяся в окружающей среде, и способная к самоорганизации. Развитие такой системы зависит от многих условий (и внешних, и внутренних), а ее эффективность и функциональность определяется тем, какие из выделенных условий сильнее на нее влияют. Анализ проблемы фундаментализации профессиональной подготовки учителя математики [2] позволяет выделить педагогические условия и построить научно-методическое сопровождение: 1) фундаментализация содержания профессиональной математической подготовки; 2) проектирование инновационных методик и технологий в учебный процесс; 3) проектирование и создание учебно-информационных комплексов математических дисциплин; 4) активизация самостоятельной и учебно-исследовательской деятельности студентов; 5) формирование мотивов профессиональной подготовки учителя математики.

Эти условия реализуются через компоненты педагогического процесса: содержательный, операционно-деятельностный, диагностический и результативный. В *содержательный компонент* мы включаем:

1) проектирование содержания математической подготовки будущего учителя математики через учебные планы, учебные и рабочие программы дисциплины;

2) внедрение в учебный процесс авторских учебных пособий, электронных учебных пособий, учебно-методических рекомендаций и «Рабочих тетрадей студента» по определенной математической дисциплине, сайта преподавателя;

3) проведение лекций, практических и лабораторных занятий на основе проблемного подхода;

4) написание математических произведений, т.е. индивидуальных теоретико-практических исследовательских работ;

5) выполнение лабораторных работ по классическим математическим дисциплинам (например, математическому анализу и дифференциальным уравнениям);

Операционно-деятельностный компонент предполагает:

6) использование инновационных методик и технологий;

7) проектирование самостоятельной и учебно-исследовательской деятельности студентов.

Диагностически-результативный компонент включает:

8) проведение зачетов, коллоквиумов, защиты индивидуальных домашних работ в сочетании классических и инновационных форм (защита проектов, игровые формы и т.п.);

9) активное участие студентов в конференциях, конкурсах, олимпиадах.

Реализация педагогических условий фундаментализации математической подготовки студентов имеет ряд особенностей в зависимости от учебной дисциплины (ее содержание, задачи, методы). Поскольку математический анализ является фундаментальной наукой, имеет первостепенное значение как для самой математики, так и для ее приложений, поэтому занимает важное место в курсах математики как средних общеобразовательных школ базового, академического и профильного уровня, так и педагогического вуза. На его изучение в подготовке будущих учителей математики преимущественно отводится наибольшее количество учебного времени (918 с 8640 часов общего объема, что составляет 10,625%, а вместе с учебными дисциплинами «Дифференциальные уравнения» и «Комплексный анализ» этот объем увеличивается до 14,17%). Известные математики Н. Я. Виленкин и И. М. Яглом в свое время отмечали, что курс математического анализа является одним из важнейших математических курсов в пединституте и назначение этого курса - дать строгое обоснование различных понятий, изучаемых в школе (площадь, длина и т.д.), а также дать общие методы решения различных задач, рассматриваемых в элементарной математике, показать будущим учителям современный уровень строгости математических рассуждений. Все это обуславливает необходимость глубокого изучения математического анализа будущими учителями математики. Его содержание служит не только для развития общематематических представлений студентов, но, в первую очередь, направлено на воспитание математической культуры мышления. Вместе с тем математический анализ является и одной из самых сложных дисциплин для студентов, особенно первокурсников и студентов-заочников.

Предлагаемая нами инновационная методика преподавания фундаментальных математических дисциплин классифицируется как модульное обучение студентов педагогического вуза в условиях личностно-развивающей модели процесса обучения, основанное на деятельностном подходе и принципе сознательности (осознается программа обучения и собственная траектория движения по ней), характеризуется замкнутым типом управления (благодаря модульной программе и модулям), и относится к категории высокотехнологичных. Конечно, в чистом виде эта технология не может быть применена в вузах, а только в сочетании с традиционными формами организации учебного процесса: учебные занятия (лекции, практические, лабораторные, индивидуальные занятия, консультации), самостоятельная работа, практическая подготовка, контрольные мероприятия (Закон Украины о высшем образовании). Здесь важно учитывать, что каждый метод или форма деятельности имеют свои преимущества и ограничения. «Со временем ограничения метода или формы обучения или воспитания могут превратиться в недостатки в виде закостенелости, стереотипности, скованности, авторитарности и т.п.» [1]. Поэтому эти факторы нужно учитывать и своевременно вносить коррективы в содержание форм и методов обучения и воспитания.

На протяжении девяти лет нами отбирались и разрабатывались методы, приемы, средства фундаментализации профессиональной математической подготовки студента, а именно:

- в процессе лекционных и практических занятий внедрялись педагогические технологии преподавания математических дисциплин (математического анализа, дифференциальных уравнений);

- студенты имели возможность использовать авторские учебные пособия и учебно-методические разработки по математическому анализу и дифференциальным уравнениям (в том числе электронное пособие на сайте). Общение со студентами в процессе эксперимента, их отзывы о новых, созданных нами условиях обучения, позволили рассматривать внедрение новых технологий организации учебно-познавательной деятельности на занятиях и в самостоятельной работе как одно из педагогических условий фундаментализации математической подготовки;

- студентам предлагались творческие задачи: 1) проекты «Применение дифференциального исчисления функций одной переменной», «Пространство $P_{2,\alpha}$ », «Моделирование реальных процессов с помощью дифференциальных уравнений», 2) математические произведения «Монотонные функции», «Использование числовых последовательностей в задачах на недвижимость», «Выпуклые функции», 3) индивидуальные домашние задания «Приближенные методы решения дифференциальных уравнений» и др.;

- предлагались курсовые и дипломные работы, касающиеся применения математических методов в физике, биологии, экономике и т.д.;

- широко внедрялись в учебный процесс элементы дистанционного обучения.

Как известно, одной из ведущих форм учебного процесса и одновременно методом обучения, воспитания и развития студентов, особенно в педагогическом вузе, является лекция, поскольку именно с лекции начинается изучение учебной дисциплины. Ученые отмечают, что характерной особенностью лекции является ее деятельностная основа, она выражает бинарную природу обучения (студент - преподаватель). В педагогических кругах можно встретить дискуссии относительно целесообразности применения лекции в вузах [3, с.270], ведь лекция как метод обучения имеет определенные недостатки: приучает к пассивному, некритическому восприятию студентами мыслей, механическому, неосознанному конспектированию, не формирует активную позицию студента к самостоятельному овладению знаниями, не позволяет обеспечить необходимую обратную связь. Как отмечают авторы книги [4, с.270], учебная информация в процессе лекции воспринимается студентами преимущественно через слуховой канал «ухо-мозг», а 80-90% людей лучше воспринимают информацию через зрительный анализатор «глаз-мозг». Кроме того, пропускная способность зрительного анализатора «глаз-мозг» в 100 раз выше слуховой канал «ухо-мозг». Именно такие дискуссии привели нас к мысли, что лекция должна быть построена на проблемной основе, т.е. только принцип проблемности является стержнем современной лекции и позволяет творчески подходить к качественной реализации учебного материала на лекции. Однако проблемный метод является затратным по времени, поэтому он реже используется.

Следующая позиция заключается в том, что в современных условиях следует отказаться от механического конспектирования лекций. Это можно сделать, если с началом семестра студент имеет все конспекты лекций по конкретной учебной дисциплине. Таким образом, нами была реализована идея создания учебных пособий «Лекции по математическому анализу» для студентов математических специальностей педагогических вузов, структурированных по модульному принципу. Пособия написаны на основе многолетнего опыта работы автора на математических специальностях педагогического вуза. Мы постарались, чтобы изложение материала в форме лекций было доступным широкому кругу студентов - будущим учителям математики. Вместе с тем в пособии учтены современные тенденции развития математики, использованы элементы современной математической символики. Наиболее сложные доказательства разбиты на определенные смысловые части, иллюстрируются схемами, графиками, примерами и т.п. Благодаря системе различных выделений (как шрифтовых, так и графических), пособием удобно пользоваться и как справочником. Пособия содержат также исторические справки.

Важно, что если студент по каким-то причинам пропустил лекцию, или не успел записать на лекции определенные положения, то он их сможет восстановить, читая (даже в процессе самой лекции) пособие. В пособии есть качественные рисунки, которые сложно выполнить на доске, студент может их видеть в пособии. Именно эта первая наша попытка читать лекции несколько иначе позволила высвободить время на постановку многих математических и учебных математических проблем, решать интересные задачи, сравнивать, анализировать и обобщать, проводить часть лекции в форме диалога, то есть активизировать познавательную деятельность студентов. Также становится возможным часть теоретического материала представлять в виде индивидуальных теоретико-практических учебно-исследовательских задач, которые мы называем математическими произведениями.

С активным использованием информационно-коммуникационных технологий стало возможным создание электронного пособия по математическому анализу, которое доступно для всех студентов на

сайте www.kovtonyuk.inf.ua. Заметим, что учебник или пособие должны быть интегрированы в технологию обучения, которую проектирует и внедряет преподаватель. Тогда логика и структура лекционных занятий становятся элементом творчества педагога и он способен выбирать свою стратегию и методику обучения.

Формирование умений и навыков будущего учителя математики возможно тогда, когда он будет уметь решать задачи (первый этап) и научиться их конструировать самостоятельно (второй этап). Бесспорно, что невозможно научиться решать задачи (тем более исследовательские и проблемные), не решая их. Математический анализ является одновременно той фундаментальной и профессиональной учебной дисциплиной, в которой присутствуют все типы задач (и по количеству неизвестных в структуре задачи, и по характеру объектов, по отношению к теории, по функциям в процессе обучения, по преимуществу типа мышления (алгоритмические, полуалгоритмические, эвристические), на вычисление, доказательство, текстовые и т.д.). Поэтому важно спроектировать цикл практических занятий в каждом семестре таким образом, чтобы в них максимально были включены различные типы задач, удовлетворяющих требованиям. Требования к таким задачам можно сформулировать так: «Исследовать», «Найти наиболее рациональный способ решения (доказательства)», «Найти общее решение», «Найти ошибку», «Рассмотреть все возможные объекты, удовлетворяющие заданным условиям», «Найти зависимость», «Составить задачу», «Выяснить причину» и другие. В решения стандартных задач (а они необходимы при изучении математического анализа) можно вносить элементы исследовательского характера.

Охарактеризуем второй этап формирования умений и навыков студентов по решению задач - «научиться самостоятельно конструировать задачи». Типовой труд сегодняшнего студента можно упрощенно охарактеризовать так: 1) заучи (если сможешь, разберись) чужие теоремы 2) решай (если сможешь) чужие задачи. И следует признать, что и методическое обеспечение, и организационные формы обучения во многом нацеливают студента на такой характер труда. Но причастность студента к продуцированию нового знания обеспечивается через конструирование им объектов исследования, составление задач, переработки логических рассуждений, которые привели к определенному результату (процесс приближения к истине) в строго логическое доказательство (обоснование сформулированной истины). Поскольку конструирование математических объектов – неотъемлемая составляющая процесса нового математического знания (процесса познания реалий математического мира), то логично включать его в арсенал тех умений, которыми должен обладать выпускник. Это позволит, с одной стороны, придать традиционному учебному материалу форму, стимулирующую личностную активность как обучающего (преподавателя), так и обучаемого (студента). А с другой стороны, важно, что выпускник не будет сужать свой математический мир до уровня школьного учебника. Точнее, сущность нашей установки состоит в том, что включение в учебную деятельность студента трансформированных, согласно этапам обучения, методов и приемов научного поиска, форм организации научного исследования не может не повлиять на его познавательную деятельность, а конструирование объектов исследования не может не придать его деятельности личностного характера. То есть предлагаемое нами содержание (полигон деятельности) и технологии, основанные на конструировании и моделировании математических объектов, направленные на приобретение студентом такой способности как системное вхождение в сферу научно-исследовательского поиска. Конечно создание таких понятий и методов – это новый, более высокий уровень математического творчества, образцы которого надо искать у классиков математической науки, однако учиться такому умению можно и нужно на хорошо знакомых студенту математических объектах, используя методы, знакомые ему еще с школы.

Отметим, что сейчас в вузах традиционно используется система учебных занятий по математическому анализу, которая состоит из лекций и практических занятий. Такая форма как лабораторные занятия практически отсутствует в процессе изучения математического анализа, а, соответственно, эта проблема недостаточно разработана в методической литературе, и, как закономерное следствие, практически отсутствует в практике работы учителей математики. Однако проведение таких занятий в процессе изучения математического анализа возможно благодаря наличию возможностей символического и образного представления учебной информации, построению математических моделей, установлению межпредметных связей. Особую роль такие занятия приобретают в связи с масштабностью использования в учебном процессе информационных технологий. Более того, применение технических средств обучения меняет ритм и темп занятия, а иногда и его структуру. Все это способствует активизации обучения и создает условия для организации проблемного обучения.

Выводы. Особенность разработанного научно-методического сопровождения фундаментализации

математической подготовки будущего учителя математики мы видим, во-первых, в его общем целостном, системном и прогностическом характере, а во-вторых, в его направлении на организацию педагогического процесса подготовки будущего учителя математики, конечным результатом которого является формирование компетентного учителя математики.

1. Гончаренко С. *Методологічні знання як виявлення фундаменталізації професійної підготовки вчителя* / С. Гончаренко, В. Кушнір, Г. Кушнір // *Шлях освіти*. – 2007 – №3 (45). – С.2-8.

2. Ковтонюк М. М. *Проблема фундаментализации профессиональной подготовки будущего учителя математики* / М. М. Ковтонюк // *Бюллетень лаборатории математического, естественнонаучного образования и информатизации*. – 2012. – Москва: Издательство «Научная книга». – Т. IV. – С.33-37.

3. Кузьмінський А.І. *Педагогіка вищої школи: Навч. посіб.* – К.: Знання, 2005. – 485с.

4. *Педагогіка вищої школи: Підручник* / [Чернілевський В. Д., Гамрецький І. С., Зарічанський О. А. та ін.]; під ред. Д. В. Чернілевського. – Вінниця: АМСКП, Глобус-Прес, 2010. – 408 с.

КИТАЙСКИЙ ПРОФЕССОР ХУ ЧЖЭНЬХУА – ПЕДАГОГ С БОЛЬШОЙ БУКВЫ!

Хай Шуин – доктор наук Центральный университет национальностей Китая (г. Пекин, КНР),
Р.Р. Масырова – д.п.н., проф., Алматинский гуманитарно-технический университет, г. Алматы, РК

«Учитель – перед именем твоим,
позволь смиренно преклонить колени».

Н.Острогорский

Түйін

Мақалада авторлар белгілі қытайлық Ху Чжэньхуа педагог-ғалымның Орталық Азия халықтарының тілін зерттеп, дамытудағы ролін ашады. Барлық өмірін тарихи деректерді зерттеумен айналысқан, ол б.з.д. II ғасырдағы тарихи құжаттарды зерттеген. Профессорды Қытайда, Германияда, Жапонияда, Түркияда, Азербайжанда, Қазақстанда, Қырғызстанда, Өзбекстанда, Тәжікстанда, Түркіменстанда құрмет етеді.

Summary

The authors emphasize the role of the famous Chinese scholar – teacher Hu Zhenhua study of the history and development of the languages of the peoples of Central Asia. Throughout his life he devoted to the study of historical documents dating from the II century BC. Professor enjoys great prestige in China, Germany, Japan, Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan.

Известный китайский ученый – педагог Ху Чжэньхуа родился 9-го января 1931 года в городе Циндао провинции Шаньдун Китая. По национальности он хуэйцзу (дунганин), его мусульманское имя Мухаммед. И сегодня он в боевом строю: научный руководитель докторантуры Института языков и литературы национальных меньшинств Центрального университета национальностей Китая (г.Пекин); высокопрофессиональный специалист, пользующийся особой правительственной субсидией Китайской Народной Республики (КНР), Специальный научный сотрудник Института евразийского социального развития при Госсовете. Профессор Ху Чжэньхуа пользуется большим авторитетом не только в Китае, но и в Болгарии, Германии, Индонезии, Малайзии, Сингапуре, Франции, Японии, Турции, Азербайджане, Казахстане, Кыргызстане, России, Узбекистане, Таджикистане, Туркменистане.

С 1949 по 1951 годы он учился в Шаньдунском университете на факультете иностранных языков по специальности «русский язык». С 1951 по 1953 годы обучался в Центральном институте национальностей (ныне ЦУН) по специальности «уйгурский язык». В 1953 году досрочно окончил университет и остался в университете. Ученый – педагог Ху Чжэньхуа в 50-ые годы учился у известных советских специалистов С.П. Сердюченко и Э.Р. Тенишева тюркскому и русскому языку, глубоко осмыслил лингвистические знания по теории перевода, тюркологии, древней тюркской письменности, учился (халхаскому) монгольскому языку у профессора А. Тудаева. Он хорошо владеет азербайджанским, казахским, русским, турецким, кыргызским, уйгурским, японским и другими языками. Всю свою жизнь он посвятил изучению исторических документов, датируемых II веком до нашей эры.

Ученый – педагог Ху Чжэньхуа является первым человеком, который познакомил народы других национальностей с героическим эпосом «Манас». В 1953 году он впервые знакомится с эпосом. С 1955 по 1957 годы в ходе полевых экспедиций в Синьцзяне им собраны ценные материалы. С июня 1960 по июнь 1961 годы профессор Ху Чжэньхуа с кыргызскими студентами провёл учебную практику в уезде Улуу-

Чат Кызылсуу-кыргызского автономного округа Синьцзяна. В ходе полевой практики студенты занимались переводом и исследованием эпоса «Манас». К сожалению, во время культурной революции научно-исследовательская работа над героическим эпосом прекратилась. В 1978 году, после того как в Китае началась политика реформы и открытости, профессор Ху Чжэньхуа написал Китайскому правительству доклад о продолжении научно-практического изучения героического эпоса «Манас» для сохранения исторической ценности кыргызского народа, которое было одобрено. В 1979 году профессор Ху Чжэньхуа съездил в Синьцзян и пригласил сказителя Джюсупа Мамай в город Пекин для совместной работы над эпосом «Манас». В течение года ученый и сказитель записывали и переводили эпос. С января по февраль 1980 года сказитель Джюсуп Мамай вернулся в Ах-Чий Синьцзяна, подарил перевод первой главы эпоса «Манас» кыргызам для ознакомления и учёта их мнений. Эти материалы до сих пор хранятся в архиве Центрального университета национальностей Китая. Выводы научных исследований опубликованы профессором Ху Чжэньхуа в статьях: «Героический эпос «Манас», «О временах происхождения героического эпоса «Манас», «Анализ ритма эпоса «Манас», «Эпос «Манас» и его исследование» и др. После опубликования этих статей профессор Ху Чжэньхуа по приглашению руководства и учёных прочитал лекции в ведущих университетах Франции, Японии, Турции и стран Центральной Азии. В мае 1989 года по приглашению профессор Ху Чжэньхуа посетил бывший СССР и выступил с часовым докладом «Эпос «Манас» и манасчи Джюсуп Мамай», транслировавшее по Государственному телевидению Кыргызстана. Имя профессора Ху Чжэньхуа включено в «Энциклопедию Манаса.

Профессор Ху Чжэньхуа преисполнен глубокой любовью к своей национальности и долгое время исследует историю хуэйцзу Китая и исламской культуры. С научной точки зрения профессора, предки китайских хуэйцзу – персы и арабы, переселившиеся на юг Китая при династиях Тан (VII век). В XIII веке Чингиз-хан стал продвигаться на Запад, тюркоязычные и ираноязычные народы, прибывали со Средней Азии в Китай. Затем прибывшие народы постепенно смешивались с уйгурским, монгольским и ханским народами. В начале династии Юань и в конце династии Мин сформировалась новая национальная общность – национальность хуэйцзу. Как главный редактор, профессор Ху Чжэньхуа вместе с другими учёными подготовили к печати «Словарь представителей современной литературы и искусства национальности хуэйцзу» и другие. В 1993 году им опубликована книга «Китайские хуэйцзу», в которой впервые раскрывается история и современное состояние всех провинций, автономных районов, городов хуэйцзу в Китае и Гонконге, Манко и на Таньване Китая. Поэтому эта книга имеет большое значение в исследовании местной истории хуэйцзу Китая и удостоена второй премии Государственного Национального комитета и Министерства культуры КНР.

В 80-е годы XX века по совету известного китайского социолога Фэй Сяогун профессор Ху Чжэньхуа написал статью «Китайский хуэйцзу и китайский язык», в которой разъяснил, почему китайский хуэйцзу не имеет своего национального языка. В статье он отмечает, что происхождение китайских Хуэйцзу делится на две ветви: одна ветвь происходит из края Китая и Центральной Азии, а другая из арабских стран и Персии, поэтому они не смогли поселиться на большой территории. Их распределение отличается большой разрозненностью и маленькой населённостью. Кроме того, эти смешанные переселенцы говорили на арабском, персидском, тюркских языках, которые относятся к трём языковым группам, поэтому китайские хуэйцзу говорят на китайском языке с многочисленными заимствованными словами из арабского и персидских языков. Но для того, чтобы заработать на жизнь, им было необходимо заниматься торговлей, общаться друг с другом и они выбрали китайский язык, который стал их общим языком. Таким образом, китайские хуэйцзу до сих пор не имеют своего национального языка. Следующая причина состоит в том, что при династии Мин император Чжу Юанчжан проводил политику национализма ханцев и китайские хуэйцы были вынуждены использовать китайский язык. Дунгановедение является частью востоковедения. В 30-е годы большой интерес к среднеазиатским дунганам проявили востоковедческие центры Москвы и Ленинграда. Первое знакомство с дунгановедением профессора Ху Чжэньхуа началось с 50-х годов посещения лекций известного советского специалиста С.П. Сердюченко, принимавшего активное участие в работе над созданием дунганского языка в бывшем СССР. Читая лекции в ЦУНе, С.П. Сердюченко подробно рассказал о процессе создания дунганского языка в Советском Союзе. Профессор Ху Чжэньхуа встречается с самыми известными учёными дунгановедами Кыргызстана М.Сушало, Ю. Яншансин, Ясыр Шываза и др. В 1957 году он опубликовал первую статью на тему «Дунгане в Советском Союзе». В 1989 году по приглашению профессор Ху Чжэньхуа посетил Советский Союз, в ходе которой была проведена языковая экспедиция. В 90-е годы им опубликованы ценные статьи: «Хуэйцзу в Центральной Азии», в которых отмечает, что

хуэйцзу в Центральной Азии являются потомками говорящих на китайском языке мусульман – хуэй (хуэйцзу), переселившихся на территорию Кыргызии, Казахстана и Узбекистана после дунганского восстания в северо-западном Китае во второй половине века. В СССР в процессе национально-государственного размежевания в Средней Азии, инициированного в 1924 году, в качестве официального наименования для китаезычных дунганских переселенцев, используемого в русском языке, был выбран этноним «дунгане» (центрально-азиатские хуэйцы). Что касается языка, используемый дунганями в настоящее время, то профессор Ху Чжэньхуа в трудах: «Исследование центрально-азиатского дунгановедения», «Исследование центрально-азиатских языков и культуры» и др. считает, что дунганский язык является вариантом шэньсийского и ганьсуйского диалектов.

В 1999 году под руководством профессора Ху Чжэньхуа был создан Институт дунгановедения при Центральном университете национальностей Китая и он назначен директором. Начиная с 2003 года по инициативе ученого – педагога в Пекине ежегодно проводится Международная конференция по изучению языков нацменьшинств. Профессор Ху Чжэньхуа по приглашению коллег выступает с лекциями в ведущих университетах Японии, Франции, Турции и в странах Центральной Азии. Его статьи переведены на японский, английский, русский, турецкий и кыргызский языки.

9 января 2011 году известному китайскому ученому – педагогу Ху Чжэньхуа в области изучения языков национальных меньшинств, проживающих в Китае, а также основателю теории дунгановедения в Китае исполнилось 80 лет. Посол Кыргызстана в КНР Кулубаев Жээнбек Молдоканович и заместитель генерального директора департамента внешних связей и сотрудничества Холдинга газеты «Жэньминь жибао» Инь Шугуан от имени правительства Кыргызстана и Холдинга газеты «Жэньминь жибао» поздравили его с юбилеем. В интервью сайту газеты «Жэньминь жибао» (Жэньминьвану) Ху Чжэньхуа признался, что совершенно не чувствует возраста и планирует сделать еще больше для укрепления дружбы между Китаем и странами Центральной Азии. В 1999 году он был избран Почётным академиком Академии Кыргызской Республики. В 2002 году за особые успехи в изучении кыргызского языка и литературы и важный вклад в укрепление дружбы между народами обеих стран Президент Кыргызии вручил Ху Чжэньхуа орден Манаса (третьей степени). В 2003 году он был удостоен звания почётного профессора Бишкекского гуманитарного университета. Его называют «сыном кыргызского народа». Ученым – педагогом издано более 50 учебников и учебных пособий, 300 статей в Китае и за рубежом. В 2006 году профессором Ху Чжэньхуа в соавторстве с другими учёными опубликован учебник «Очерки о пяти странах Центральной Азии», который был удостоен премии Государственного Национального Комитета (второй степени). Его труды, переводы и другие печатные пособия под его редакцией: «Очерк пяти стран Центральной Азии», «Китайская национальность хуэйцзу», «Словарь персонажей современной литературы и искусства национальности хуэйцзу», «Исследование кыргызской языковой культуры», «Собрание сочинений о языковой культуре национальностей», «Краткие сведения о кыргызском языке», «Учебный курс кыргызского языка» (издано в Индианском университете США), «Учебник кыргызского языка», «Краткий китайско-кыргызский словарь», «Пословицы кыргызского языка», «Перевод фрагментов первой главы эпоса «Манас» на китайский язык» (издано в Японии), «Китайско-кыргызский словарь» (издано в Киргизии), «Народные песни илийских уйгуров», «Старо-уйгурские документы династии Мин», «Старо-уйгурский словарь династии Мин», «Собрание сочинений по изучению тюркских языков» и т.д., которые являются актуальными и значимыми в теории и практике.

Ученый-педагог с большой буквы всю свою жизнь посвятил образованию и воспитанию высококвалифицированных кадров. За 60 лет им подготовлено столько учеников, что и не перечислишь! Во всех уголках Китая и за рубежом успешно трудятся его ученики. С 1993 по 2013 годы профессор Ху Чжэньхуа подготовил 11 китайских конкурентоспособных докторов наук по трем направлениям: язык и культура китайских национальных меньшинств; язык и культура дунгановедения Центральной Азии; национальные языки и особенности культуры народов Центральной Азии. При его поддержке все докторанты и аспиранты прошли научную стажировку в странах Центральной Азии. Многие его ученики занимают руководящие должности, другие успешно работают в сфере образования, дипломатии, журналистики и печати. В 2003 году по инициативе профессора Ху Чжэньхуа в Институте иностранных языков открыты специальности по двум языкам: «русский и казахский», «русский и кыргызский», «русский и узбекский», «русский и туркменский».

6 июня 2012 года в Доме народных собраний в Пекине профессор Ху Чжэньхуа был награжден премией «Шелковый путь – гуманитарное сотрудничество». Как сообщил почетный директор Пекинского центра культуры «Путешествие во имя мира» Чжан Дэгуан, церемония вручения премии «Шелковый путь – гуманитарное сотрудничество» – это доброе начало культурного обмена в рамках

нынешнего Саммита ШОС. Данная премия, учрежденная одноименным комитетом, вручается знаменитым личностям за особый вклад в гуманитарное сотрудничество между государствами-членами ШОС. Премии удостоены 6 лауреатов: профессор Центрального университета национальностей Китая Ху Чжэньхуа, деятель искусства России Мира Кольцова, посол Таджикистана в Китае Рашид Алимов, общественный деятель Узбекистана Гульнара Каримова, ученый Казахстана Дукен Мазимхан, экс-министр культуры Кыргызстана Султан Раев.

В 82 года ученый – педагог Ху Чжэньхуа творчески и энергично передает свой богатый научно-педагогический опыт молодому поколению. Профессор пользуется большой любовью и огромным уважением среди педагогов и студентов. В выпускном альбоме студенты написали: «Глубокоуважаемый профессор Ху Чжэньхуа! За два года преподавания кыргызского языка Вы не только дали нам богатые знания, но и сформировали дух научно-исследовательской работы, воспитали высокие человеческие качества, добросовестное отношение к учёбе, оптимистическое стремление к жизни, скромность в успехах, терпение в трудные минуты и упорство для достижения благополучия. Вы приветливый и заботливый наш любимый дедушка!» С тех пор студенты профессора Ху Чжэньхуа ласково зовут «дедушкой Ху» и Педагогом с большой буквы.

Ключевые слова: история, ученый-педагог, национальные меньшинства, этнос, субсидия.

1. Ху Чжэньхуа «Исследование дунгановедения в Центральной Азии» Пекин, 2012.

2. Ху Чжэньху «Сборник статей национальных культур». – Пекин, 2009.

3. www.eurasica.ru/.../hu_chzhenhua_kratkoe_opisa

4. www.kirghiz.ru/enc/.../dunganovedenie_531/

УДК 342.725.5

РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИЙ В ОБРАЗОВАНИИ КАЗАХСТАНА (1917-1930 гг.)

Р.Р. Масырова – д.п.н., профессор кафедры «Профессиональное обучение»

Алматинский гуманитарно-технический университет, г. Алматы,

З.А. Зубайраева – к.п.н., зав.кафедрой педагогики Региональный социально-педагогический университет
г. Шымкент

Түйін

Мақалада Қазақстанның тарихи-педагогикалық ретроспективасында білім инновациясының дамуы қарастырылады. Білім адам қоғамның барлық тарихынан ажырағысыз және соцмәдениеттік дамумен анықталады. Сол себептен әлеуметтік және рухани өмірдің негізгі сипаттары мемлекет тарихындағы негізгі кезеңдегі бағыттары инновацияның дамуын анықтайды.

Резюме

В статье рассматриваются развитие инноваций в образовании Казахстана в историко-педагогической ретроспективе. Образование неотделимо от всей истории человеческого общества и во многом определяется социокультурным развитием. Поэтому основные черты социальной и духовной жизни в тот или иной исторический период определяют основные направления в развитии инноваций в образовании страны.

Summary

The article discusses the development of innovations in education in Kazakhstan historical and pedagogical retrospect. Education is inseparable from the history of human society and is largely determined by social and cultural development. Therefore, the main features of the social and spiritual life in a particular historical period, determine the main directions in the development of innovation in the education of the country.

Инновационные процессы являются закономерностью развития образования, несмотря на ряд объективно-неблагоприятных факторов, явившихся тормозом для введения нововведений. Казахские мыслители А. Байтурсынов, М. Дулатов, Н.Кулжанова, М.Жумабаев, Ж.Аймауытов, Ш.Альжанов внесли огромный вклад в развитие инноваций в образовании республики .

Основоположник казахской филологии, педагог-просветитель, деятель культуры, общественный деятель А.Байтурсынов (1873–1938) автор первого казахского букваря (учебное пособие, Оренбург, 1912) [1] развитие школы и воспитания он видел в сохранении, углублении и сохранении национальной самобытности, культуры, языка, литературы, духовно-нравственных традиций казахского народа. По

мнению ученого-педагога, в отличие от существующих общеобразовательных школ, эти задачи должны быть фундаментальными в содержании школьного образования и воспитания в новой школе. Он отмечает, что нехватка опытных, творчески работающих учителей, владеющих методами обучения, знающих методику преподавания предмета, негативно сказывается на обучении детей. А. Байтурсынов указывает: «Во-первых, учитель – это душа школы. Какой учитель, такой будет и школа. Следовательно, если учитель образованный и умеющий передавать свои знания, то и учащиеся будут иметь большой запас знаний. Во-вторых, для процесса обучения необходимы и средства. В-третьих, – программы».

А. Байтурсынов является новатором методики преподавания казахского языка, впервые применил буквенный метод обучения грамоте. Методические труды ученого-педагога «Изложение курса казахского языка», «Руководство к изучению грамматики», «Развитие речи», «Новый букварь» имеют инновационное обоснование и до сих пор используются в области казахского языкознания и методики преподавания казахского языка.

Ученый – педагог М. Дулатов внес инновационный вклад в содержание образования. В своих работах он подвергает резкой критике схоластическое обучение, бессмысленную, механическую зубрежку, неоправдавшие себя методы обучения и воспитания [2]. Обучение в таких школах он считает ненужным и бессмысленным времяпрепровождением. Вся ответственность, по его мнению, лежит на учителях. В своих педагогических исследованиях М. Дулатов, рассматривая состояние просвещения среди казахского населения, организацию обучения в мектебах и медресе, информировал широкие народные массы о ремесленной школе, организованной в свое время И. Алтынсариним, при этом подвергая резкой критике практику использования школьников в роли учителей во время летних каникул. Признавая учебную программу как составную часть педагогического процесса, он требовал повысить внимание к теоретическим и прикладным знаниям, практическим умениям и навыкам, живым связям с действительностью.

М. Дулатов в ряде своих работ исследует пути совершенствования системы образования, предлагает новые, оптимальные методы обучения, формулирует социально-педагогические цели обучения и воспитания, подчеркивая их тесную взаимосвязь и единство, рассматривает вопросы структуры урока и методики его проведения, дает характеристику особенностей системы начального образования. Наряду с образовательной и воспитательной функциями обучения, ученый-педагог показывает, что обучение должно осуществлять развивающую направленность, включать учащихся в самостоятельную мыслительную деятельность, тренировать у них память, формировать прочность в усвоении знаний, отстаивать собственную позицию и точку зрения.

М. Дулатов в трудах «О здоровье» подчеркивает важность здравоохранительного воспитания подрастающего поколения. Педагогические идеи ученого-педагога о здравоохранительном воспитании актуальны и по сей день, доступны для восприятия и выполнимы детьми.

Неоценимый вклад в развитие инноваций в стране внесла Назипа Кулжанова. Под ее руководством создаются дошкольные учреждения в аулах, пересматриваются функционирующие детские сады, проводится работа по закреплению материальной базы. Независимо от типа детского сада основное содержание, формы и методы работы дошкольного учреждения становятся едины, но при этом учитываются особенности города и деревни. Одной из особенностей педагогического процесса в эти годы была координация образовательной работы в детском саду с условиями окружающей жизни.

Анализ работы «Дошкольное воспитание» свидетельствует о том, что Н. Кулжанова впервые в Казахстане определила цель и назначение детского сада: «Детский сад является одним из первых учреждений, накопивший значительный опыт дошкольного воспитания» [3]. На основе сравнительного анализа ученый – педагог одна из первых в Казахстане изучила опыт дошкольного воспитания в европейских странах и России с преломлением его в степном крае. Автор впервые в Казахстане разработала инновационную «Программу воспитания в детском саду», которая актуальна и сегодня.

Магжан Жумабаев стоял у истоков развития инноваций в образовании. Им написано большое количество учебников и методических пособий: «Педагогика» (1922), «Родная речь в начальной школе» (1923 г.), «Методы обучения родной речи в начальной школе» (1925), «Обучение грамоте» (1926), «Букварь для взрослых» (1929) [4].

Знакомство с содержанием целевой установки воспитательного процесса, предложенной ученым-педагогом, дает нам основание утверждать, что в ее основу были заложены идеи гуманизации и формирования гуманной личности, т.е. цель воспитания должна быть направлена на выполнение человекообразующей функции. Вместе с тем важно обратить внимание на то, что в основе инновационных положений М. Жумабаева заложены идеи этнопсихологии и народной педагогики.

В своих работах видный казахский психолог Ж. Аймауытов рассматривает основные педагогические понятия, «образование», «обучение» дает определение понятию «дидактика» и вычленяет ее основные категории: процесс обучения, принципы, методы, содержание образования» [5]. Инновационность работ ученого-педагога заключается в утверждении, что в обучении должна быть обеспечена постоянная руководящая роль учителя – новатора в сочетании с высокой познавательной активностью и самостоятельностью учащихся.

Ученый – педагог Ш. Альжанов разработал ряд инновационных педагогических требований и условий: повышение эффективности методов обучения; учет возрастных особенностей учащихся; учебно-методическое оснащение школы; сознательное и систематическое приобретение прочных знаний; приобретение навыков самостоятельной работы учащихся [6].

Историко-педагогический анализ архивных документов и литературы свидетельствует о том, что конец 20-х начало 30-х годов характеризуется диктатурой партии и советских органов, массовой коллективизацией, насильственным переводом казахского населения на оседлый образ жизни, страшный голод и массовое вымирание казахского народа, началом индустриализации республики.

В сфере образования начинается отход от инноваций и от многообразия видов школ к их унификации не только по организационной структуре, но и по содержанию образования; в учебной работе школа возвращается к предметной системе обучения и классно-урочной форме занятий.

В 30-е годы развитие инноваций в образовании шло по пути вооружения учащихся систематическими и прочными знаниями, способствующее подготовке людей, владеющих основами наук. Проблема активности и самостоятельности учащихся в процессе обучения рассматривалась в сочетании с руководящей ролью учителя. Большое внимание стало уделяться связям между методами, их комбинированию в процессе обучения, изменению механизма действия методов при применении в процессе преподавания различных предметов.

Вместе с тем нужно отметить, что педагогической теории Казахстана в 30-е годы предприняты первые шаги в разработке теории содержания образования. Основное внимание педагогической теории в республике было направлено на решение таких задач, как повышение качества знаний, вооружение учащихся прочными знаниями основ наук.

Таким образом, основными направлениями развития инноваций в образовании Казахстана в послереволюционные годы является:

- разработка содержания образования;
- издание учебников, учебных пособий и учебных программ для общеобразовательной школы;
- трудовой характер школы;
- обязательное общее и политехническое образование до 17 лет;
- светскость, бесплатность, совместное обучение мальчиков и девочек;
- равное образование для всех народов и национальностей на родном языке с начальной до высшей школы.

Ключевые слова: развитие, инновация, образование, ретроспектива, направление, процесс, фактор.

1. Байтурсынов А. Оқу құралы. – Орынбор, 1912.

2. Дулатов М. Азамат: Избранные стихи. – Оренбург, 1913.

3. Кулжанова Н. «Дошкольное воспитание». – Оренбург, 1923.

4. Жумабаев М. Педагогика – Алматы: Ана тілі, 1992.

5. Аймауытов Ж. Педагогическое руководство. Оренбург, 1924.

6. Альжанов Ш. Национальная школа на новом этапе //Просвещение национальностей. – 1932.

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА

БАСТАУЫШ СЫНЫП ПӘНДЕРІН ИНТЕГРАЦИЯЛАУ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ

**С.Ж. Піраліев – педагогика ғылымдарының докторы, профессор,
А.А. Курабаева – PhD докторант**

Резюме

Авторы раскрывают значимость идеи модернизации образования в начальной школе через интеграции предметов, согласно которой цель образования на первой ступени связана с охраной и укреплением физического и психического здоровья школьников начальных классов, обеспечением их эмоционального благополучия; развитием ребенка как субъекта отношений с людьми, с миром, с собой; сохранением и поддержкой индивидуальности каждого школьника.

Актуальность выбранной темы данной статьи связана с уделением особого внимания интегрированному обучению в начальных классах в последнее время. Именно на начальной ступени обучения интеграция предметов в единое целое наиболее эффективна, так как младший школьник целостно воспринимает окружающий мир, и для него не должно быть границ между предметами.

Summary

Authors open the importance of idea of modernization of education at elementary school through integration of subjects according to which the education purpose at the first step is connected with protection and strengthening of physical and mental health of school students of initial classes, ensuring their emotional wellbeing; development of the child as subject of the relations with people, with the world, with itself; preservation and support of identity of each school student.

Relevance of the chosen subject of this article is connected with paying of special attention to the integrated training in initial classes recently. At an initial step of training integration of subjects into a whole is most effective as the younger school student completely perceives world around, and for it there shouldn't be borders between subjects.

Бастауыш мектепте берілетін білім мазмұнын жаңарту, оқытудың жаңа әдістемелік жүйесін жасау ең алдымен, әрбір оқушының жан-жақты дамуына, ойлау қабілетінің үздіксіз жетіліп, жаңа деңгейлерге көтерілуіне қызмет етуі тиіс. Сондықтан да жаңа талаптарға сәйкес оқу пәндерінің мазмұнын, дүниетанымдық мүмкіндіктерін толығырақ пайдаланудың дидактикалық амалы – жақын пәндерді бір-біріне кіріктіре (біріктіре) отырып, ізгілендіру болып табылады.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев мемлекетіміздің болашақта дамуына арналған «Қазақстан - 2030» бағдарлама-сында жоғары білімнің сапалылығы, адам сүйгіштігі және ғаламдануы арқылы мәдениет жасауға, интеграцияға ерекше мән бергені белгілі [1]. Интеграциялық оқытуды жүзеге асыру, оның ғылыми деңгейін арттыру, тұтастай алғанда оқушылардың танымдық әрекетіне тән дағдыларды қалыптастыру, тіл мәдениетін дамыту міндеті күн тәртібіне қойылған ділгір мәселелердің бірі екендігіне дау жоқ. Осы негізде интеграция, интеграциялық оқыту мәселесі сан қырынан зерттелуде. Оқыту мен тәрбиелеудегі пәнаралық байланыс мәселесін және білім берудегі интеграцияны әр түрлі негізде жасауға Н.В.Малахов, И.А.Лошкарёва, В.Н.Максимова, Н.Я.Виленкин тағы басқалар зор үлес қосты. Қазақстандық педагогика да жалпы білім беретін мектептегі оқу-тәрбие үрдісіндегі интеграция мәселесінің педагогикалық негізін Б.Т.Набиева, А.А.Әбдиева қарастырса, ал, А.А.Бейсенбаева, пәнаралық байланыс негізінде оқу процесін ұйымдастыру мәселелері төңірегінде, Т.К.Оспанов пен И.В.Баранованың «Интеграция ұғымына педагогикалық тұрғыдан түсінік берудің жайы», К.Жүнісованың «Мектепте білім мазмұнын интеграциялап оқыту не үшін керек?» Ж.Молдабековтің «Білім мазмұнын интеграциялау проблемасына қысқаша тарихи шолу», Н.Жапанбаеваның «Кешенді-интеграциялап оқыту – оқу процесін жандандырудың тиімді құралы», А.Б.Маженованың «Жаратылыстану буынындағы білім мазмұнын интеграциялау түрлері мен жолдары», Ә.Мұханбетжанованың «Бастауыш білімнің интеграциясы» еңбектері жарық көрді. С.К.Ерімбетова химияны оқытуда экологиялық бағыты бар кіріккен сабақтар өткізу әдістемесін, ал, Ә.Б.Түркіменбаев «Қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы мектептерде жаратылыстану пәндерін интеграциялап оқыту процесінің педагогикалық шарттары» қарастырды. Бұл еңбектер республикадағы қазіргі білім беудегі және педагогика ғылымындағы интеграция құбылысын ғылыми тәжірибелік тұрғыдан айқындауға бағытталған алғашқы зерттеу жұмыстары болып табылады.

Педагогика ғылымдарының докторы профессор А.А.Бейсенбаева: «Оқу пәндерінің мазмұнының барлық жүйесін жөндеу және кіріктіру ғылыми дүниетанымның берік іргетасын түзеді. Ал оны бір немесе бірнеше, бірақ бір-бірінен бөліп алынған пәндерде қалыптастыруға болмайды», - деп жазды [2].

Ал, А.Мұханбетжанова [3] бастауыш сынып оқушыларының дүниенің ғылыми бейнесін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздерін бастауыш білімнің интеграциясы арқылы зерттеген болытын.

Бастауыш сыныптарда пәндерді интеграциялап оқыту шәкірттердің ой-өрісін байытумен қатар олардың адамзат құндылықтарымен де молырақ сусындауларын қамтамасыз етеді.

Жалпы дидактикалық сабақтар шарттары:

-пәнаралық сабақтың ең алдымен анық қалыптасқан оқу танымдық мақсаты және оқушылардың жоғары білімділігі болуы шарт;

-пәнаралық сабақ сондай-ақ, шәкірттердің дүниетанымдық көкжиегін кеңейтіп, ой қорытындысын қамтуы және алған білімдерінің ара қатынасын тануға қызығушылығын ояту қажет;

-интеграцияланған сабақ оқушылар мен мұғалімнің берік ынтымақтастығының негізінде құрылуы қажет.

Тұлғаның өмір сүру әрекетінің негізгі шарты: оның санасында дүниенің біртұтас бейнесі және ондағы адамның өз орны болуы; адамның заттармен, құбылыспен, табиғатпен заңды байланысын орнату болып табылады. Тұлғаны дамыту және қалыптастыру, дүние, табиғат, қоршаған орта және адам, олардың өзара байланысы жөнінде біртұтас көзқарас қалыптастыру; оқушылардың әр түрлі әрекеттері үшін барынша жағдай туғызу - бұл білімді интеграциялаудың негізгі мақсаты. Бұл жерде әңгіме, білімнің жиынтығы және эрудицияның кеңдігі жөнінде емес, еркін бағдар және ХХІ ғасыр адамының даралық мәдениеті, өзіндік позициясын тандап алуын қамтамасыз ететін дара тұлғалық, құзырлылық сапасы жөнінде болып отыр. Сондықтан бастауыш білім мазмұнының бүгінгі күн талабына сәйкес болуы аса маңызды мәселе.

Баланың өзіндік «дүние бейнесі» ерте пайда болады және толық еместігіне қарамастан оның маңызды жетістігі - тұтастығы. Бала мектепке келгеннен кейін осы тұтастық пәндер арасындағы шекараның салдарынан бұзылады да, нәтижесінде оның алған білімі өзара нашар байланысады. Кейбір мұғалімдер өз сабақтарында пәнаралық байланысты қолданғанымен ол мәселені тұтас шеше алмайды.

Білім - тұтастық және оқушы алдында да сол күйде болуы керек. Пәндер арасындағы кедергілерді жою үшін білімді басты объектілердің, немесе тақырыптардың айналасына біріктіру қажет. Бұл пәнді әр қырынан қарастыруға, оның барлық өзара байланысын ашуға мүмкіндік береді. Анализ, синтез, салыстыру, біріктіруді қолдануға болады. Бұл дүниетанымды, адамтану, экологиялық, коммуникативтік білімдер мен іскерліктерді қалыптастыру үшін маңызды. Интеграция мазмұнды кең қамтуға, уақытты үнемдеуге, міндетті пәндер санын азайтуға мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушысында қоршаған дүниені тұтастықта қалыптастыру мәселесі бастауыш білім берудің өзіндік ерекшелігіне қайшы келмейді. Бастауыш сыныптарда танымдық әрекетті талдау бастапқы деңгейде болады, әзірше құбылыстарға тереңдеп енбейді. Бәрі туралы аздап интегралды келу дәл осы бастапқы буынға сәйкес келеді.

Қазіргі дамыған елдердегі бастауыш білімнің ерекшелігі қоршаған дүние мен қоғамның дамуы туралы білімдердің интеграциясы болып табылады. Бұл тәсіл көптеген елдерде (Бельгия, Англия, АҚШ, Германия, Австрия) мектепке дейінгі тәрбиеге, бастауыш мектеп және кіші орта мектепке, сол сияқты орта мектепте интеграцияланған курс (жаратылыстану, қоғамтану, Отантану және т.б.) түрінде енгізілген. Бұл елдердің бастауыш мектептерінде интеграциялау өлі және тірі табиғат, техника, адам, т.б. білімдерді біріктіреді.

Әр түрлі пәндерді оқытуды байланыстырудан оларды терең өзара кіріктіруге көшу әр түрлі деңгейде жүзеге асырылады:

- пәнішілік интеграция, пәнаралық интеграция, пәндер мазмұнын жақындастыру, жаңа түзілім пайда болуына әкелетін мүшеленген бөліктердің толық бірігуі ретінде - синтез;

- бастапқы деңгейі: бір пән бойынша сабақта ұғымдарды, бейнелерді басқа пәндерден алу, яғни «басқа аймаққа кіру» принципі;

- тереңірек деңгей: қазіргі жаратылыстану, мәдениеттану, т.б. әдіснамалық негізін құрайтын жалпы принциптерді әр түрлі пәндер бойынша сабақтарда қолдану;

- өз ерекшеліктері бойынша әр түрлі пәндік білімдерді қажет ететін мәселелер мен құбылыстардың кешенін қарастыру.

Жоғарыда аталған дегейлер негізінде оқыту сапасын арттыруда мұғалімнің оқыту әрекеті өзіндік мынадай ерекшеліктерімен сипатталады: жаңа дидактикалық әдістерді қолдануы, сабақты оқытудың әдістемесі және түрлері; оқушының сапалы меңгерген білімі, іскерлік, дағдысының жетістігі; оқушының оқуға көзқарасы; шәкіртінің әртүрлі олимпиада, сайыс, ғылыми конференцияға қатысуы, ғылыми-әдістемелік біліктілігінің жетілдіруі, ғылыми экспериментке қатысуы т.б. барлық көрсеткіштер - мұғалімнің сабағындағы жұмыс сапасының куәгері.

Оқушының білім сапасын айтып өтер болсақ, ол бастауыш, орта, негізгі білім беру мамұнының міндетті минимумын игерген жетістігін бағалаумен анықталады. Қазіргі заманғы білім берудің бағыты мен технологияларын қамтитын педагогикалық технологияларды мұғалімдер өз тәжірибесінде жүйелі қолданып, яғни білім сапасының жоғары болу мақсатында іске асыру керек. Біздің ойымызша, интеграциялық оқытуды жүзеге асыру оқушылардың танымдық қызығуы мен білім сапасын арттыру, бір сабаққа бірнеше оқу пәндері мақсатының бірігуіне мүмкіндік береді. Интеграциялық оқытуды жүзеге асыру әр пәндік мазмұнды қосып біріктіріп жіберу немесе бірнеше пәнді бір пәнмен алмастыру емес, керісінше, оған қондырғы ретінде қызмет етеді. Бастауыш білім кеңістігінде барлық пәндер өз мазмұнын және қалыптасқан оқу үдерісінің ұйымдастыру формасын сақтайды. Интеграциялық оқыту пән мазмұнының айқын анықталуына мүмкіндік береді.

Бастауыш білім беру сапасы – қоғамның тұтынымдық дамуымен және сұранысына сай келіп, келешек тұлғаның адамгершілігін, қоғамдық өмірге бейімделу қабілетін қалыптастырып, қоғамдағы бастауыш білім үрдісінің күйін және нәтижесін, пәндерді интеграциялау арқылы анықтайтын әлеуметтік категория. Бастауыш білім мазмұны, оқыту әдістемесі, материалдық-техникалық базасы, мамандардың құрамы т.б. бастауыш сынып оқушысын дамытуға бағытталған білім сапасын интеграциялап оқытудағы көрсеткіштердің жиынтығы арқылы анықталады.

Білімнің интеграциясында бастауыш сынып оқушыларының оқу-танымдық мотивациясын, білім санасын арттыру маңызды педагогикалық-психологиялық аспектілер ретінде танылады. Өйткені, білімді интеграциялау тұтастықты қалыптастырып, бастауыш білімді жүйелеу мен жинақтауда ір түрлі ғылымдарды біріктіре отырып, бастауыш сынып пәндерін интеграциялап оқыту мәселесінің педагогикалық-психологиялық ролін, мәні мен мазмұнын айқындай түседі, қолдану аумағын кеңейтеді.

Бастауыш сынып пәндерін интеграциялау негізінде білім сапасын арттыруда:

- бастауыш сынып оқушыларының оқу-танымдық іс-әрекетіне барынша жағдай жасалады;
- оқушыларды дүние, табиғат, қоршаған орта және адам, олардың өзара байланысы жөнінде алғашқы біртұтас көзқарастар қалыптастыру жүзеге асырылады;
- бастауыш сынып оқушыларының санасында дүниетанымдық белсенділік орнап, ой-өрісі байытылады;
- білімнің мазмұнын оқу-танымдық мотивтік компоненттер арқылы жетілдіруге көмектеседі.

Интеграция мен пәндердің өзара байланысы ұғымдарын мәнделес ұғымдар ретінде түсінуге болмайды, дегенмен ғылыми білім жүйесін жетілдіру міндетімен қамтамасыз етіледі. Интеграция - жоғарыда айтылғандай, тұтастықты қалыптастырып, білімді жүйелеу мен жинақтауда әр түрлі ғылымдарды біріктіреді.

Бастауыш мектепте жаңа бағдарламаға интеграцияланған курстары енгізіліп, мектеп тәжірибесінде жүзеге асырылуда. Сонымен, мектеп тәжірибесі, бастауыш мектепте сабақтарды интеграциялауды мұғалімдердің жиі қолдануы, әр түрлі ғылыми білімдерді жинақтау есебінен оқу-тәрбие үдерісінің тиімділігін арттыратындығын көрсетіп отыр.

Бастауыш мектеп тәжірибесіне интеграция курстарының нашар енгізілуінің бір себебі: бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктері толық ескерілмеген және бастауыш мектептегі негізгі пәндерден біршама алшақтауы байқалады. Біздің көзқарасымыз бойынша, бастауыш сынып оқушыларын артық жүктемеден құтқару үшін бұрыннан бар пәндер негізінде сол пәндерді жаңа сапада интеграциялап оқыту қажет.

Біздің ойымызша, интеграциялық оқытуды жүзеге асыру оқушылардың танымдық қызығуы мен білім сапасын арттыру, бір сабаққа бірнеше оқу пәндері мақсатының бірігуіне мүмкіндік береді. Интеграциялық оқытуды жүзеге асыру әр пәндік мазмұнды қосып біріктіріп жіберу немесе бірнеше пәнді бір пәнмен алмастыру емес, керісінше, пәндік құрылымды жоққа шығармай, оған қондырғы ретінде қызмет ету болып табылады. Бастауыш білім кеңістігінде барлық пәндер өзінің негізгі мазмұнын және қалыптасқан оқу үдерісінің ұйымдастыру формасын сақтайды, сөйтіп интеграциялық оқыту пән мазмұнының айқын анықталуына мүмкіндік береді.

Ключевые слова: интеграция, интегрированные уроки.

Keywords: integration, integrated lessons.

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2030. «Барлық Қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және алуқатының артуы» атты Жолдауы, Алматы, Білім, 1998.

2. Бейсенбаева А.А. Пәнаралық байланыс негізінде оқу процесін ұйымдастыру. Алматы. Республикалық баспа кабинеті. 1995.

3. Мұханбетжанова Ә. Бастауыш білімнің интеграциясы арқылы оқушыларда дүниенің ғылыми бейнесін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздері. докт. дисс. автореф. Түркістан, 2001.

К ПРОБЛЕМЕ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ ЧЕРЕЗ КОМПЬЮТЕРНЫЕ ИГРЫ

О.С. Сангилбаев, А.О.Сангилбаева

Түйін

Балалардың компьютерлік ойындарға тәуелділіктерін зерттеу, бүгінгі кезеңнің өзекті мәселелерінің бірі болғандықтан, мақалада компьютерлік ойындардың балалар мен жеткіншектердің әлеуметтену үрдісіне жанама және тікелей әсерлері теориялық және практикалық тәжірибелер мазмұнын талдап зерттеу негізінде қарастырылды.

Summary

The article is devoted to the problems of computer addiction of children and teenagers through the process of socialization. The role of computer games was analyzed in the upbringing of child's personality. There were shown direct and indirect causes of computer addiction and the ways of solving of this addiction.

Компьютерные игры могут быть «воспитателями», как и любимая книга которая сильное воздействие оказала на нас в детстве или отрочестве. Герои ее часто становились идеальными образами – объектами для подражания.

Сегодня эту роль чаще выполняют герои компьютерных игр.

Компьютерные игры и их роль в воспитании личности огромна, но обычно недооценивается. Исследователи, которые хотя бы раз столкнулись с этой проблемой, обычно остаются под ее впечатлением долгое время.

Например, американские исследователи, М. Коул, Ш. Текл, изучавшие влияние компьютерных игр на детей, назвали электронные игры – «воспитателями, не имеющими себе равных». В своих исследованиях они сопоставили влияние этих «вторичных агентов социализации» по сравнению с «первичными» - родителями, учителями и др [1].

Для начала мы введем несколько понятий, которыми пользуются социальные психологи и социологи для анализа предлагаемой проблемы.

Социализация – процесс усвоения индивидом образцов поведения, психологических механизмов, норм и ценностей, необходимых для успешного функционирования индивида в обществе. Социализация охватывает все процессы приобщения к культуре, коммуникации и образования, с помощью которых человек приобретает социальную природу и способность участвовать в социальной жизни, обеспечивая передачу культуры от поколения к поколению. Некоторые из факторов социализации действуют в течение всей жизни, создавая и изменяя установки индивида, другие – на отдельных стадиях жизни [2].

Социализация – это широкий процесс взаимодействия личности с социальной средой, и она может протекать стихийно, и осуществляться под воздействием различных компонентов этой среды. Частью процесса социализации может быть воспитание личности. Воспитание – это целенаправленный процесс воздействия на личность ребенка, подростка, который осуществляют родители, педагоги, воспитатели и другие субъекты. Ребенок же в данном случае – это объект целенаправленного воздействия того или иного воспитателя, который обычно знает, что именно он хочет воспитать и как, с помощью каких методов он это делает [3].

Семья является первым в жизни социализирующим агентом. Традиционно выделяется две стадии социализации: первичную, характерную для раннего детства, и стадию интернационализации установок и норм, или стадию формирования процессов саморегуляции, но которой происходит замена на внешних санкций внутренним контролем, что является конечной целью успешной социализации индивида. Социальные правила становятся как бы частью самого индивида, его «Я».

Ранняя социализация – решающий период в жизни индивида, во многом определяющий его личность и последующее участие в социальной жизни.

Таким образом, в нашем обществе дети и подростки в значительной мере усваивают роли и правила поведения из сюжетов компьютерных игр, телевизионных передач, фильмов и других средств массовой коммуникации.

Символическое содержание, представленное в этих медиа, оказывает глубокое воздействие на процесс социализации, способствуя формированию определенных ценностей и образцов поведения. Обращаясь к специфике компьютерных игр, мы знаем что, процессы компьютеризации в нашей стране с 90 - х годов прошлого века происходили очень бурно, что повлекло за собой развитие различных форм взаимодействия с компьютером, в частности, увлечение пользователей компьютерными играми. У некоторых индивидов это взаимодействие приобрело формы, схожие по своему содержанию с психологической зависимостью [4].

Поскольку компьютерная индустрия в будущем будет, вероятно, только развиваться, а компьютерные технологии становятся все более доступными для широких слоев населения, то, как мы полагаем, проблема со временем будет приобретать все большую остроту.

Значительное число людей, которые могут характеризоваться той или иной степенью зависимости от компьютерных игр составляют школьники. По наблюдениям педагогов и родителей это вызывает значительные проблемы, связанные с успешной социализацией детей, физическим и даже психическим здоровьем.

В традиционной теории игрового поведения компьютерные игры не выделяются в качестве самостоятельного явления, так как этот феномен не имеет большой истории. Опираясь на эти теории, мы попытались обозначить его место в системе игр. Оказалось, что большинство моментов, выделяемых, например, Йоханом Хейзингом, характеризующих игру в целом, характерны и для компьютерной игры [5].

Так, компьютерная игра также является деятельностью свободной, к которой человек обращается по собственному желанию, игра происходит при условии наличия интереса, если этого условия нет, то человек может просто прекратить игру. В большинстве случаев характерна изолированность, если игра не является сетевой. Компьютерная игра, так же как и обычная, не является самостоятельной реальностью, играющий осознает нереальность происходящего (пока речь идет о сохранности психического здоровья). Игра ограничивается местом, пространством и временем. В этом моменте компьютерная игра несколько отличается от традиционной, т.к. широкие визуальные возможности игры делают ее пространство продуктом умственной деятельности не игрока, а разработчика, который придумывает правила игры. Место игры постепенно утрачивает свое значение. Время игры имеет сходное значение со временем в традиционной игре. Сыгранная компьютерная игра сохраняется в памяти как факт и может быть повторена при наличии желания, если восстановить первоначальные условия игры. В компьютерной игре также обязательно соблюдение правил, что заложено в ее алгоритм [6].

Естественно, что по классификации компьютерные игры несколько отличаются от реальных, хотя можно обнаружить и некоторые общие моменты. Специально создаваемые программы могут заменять детям сюжетно-ролевую игру, задавая условия сюжета и предоставляя право выбора любой роли. Элементы предметно – манипулятивной игры свойственны играм-симуляторам и обучающим программам, например для летчиков, которые имитируют полет и, по сути, также могут быть отнесены к играм. Летчик всегда оставляет за собой право на ошибку, ведь она повлечет за собой лишь условное наказание. Однако такие тренажеры выполняют ту же функцию, что и предметно – манипулятивные игры: они помогают закрепить навыки. Широко распространены компьютерные эквиваленты многих настольных и дидактических игр [7].

В принципе, все компьютерные игры являются играми с правилами, и все реальные предметы в компьютерных играх заменяются символами, которые с развитием техники становятся все более и более реалистичными.

Хотелось бы отметить одно важное отличие компьютерных игр от реальных (оно в основном относится к сюжетно-ролевым играм). В реальной игре участники сами придумывают условия игры, взаимодействуют друг с другом, могут изменять свое поведение в процессе игры, что позволяет мыслить более гибко, развиваются коммуникативные навыки. Виртуальные игры в определенной степени снижают эти возможности, так как игра обычно имеет разработчика, закладывающего в нее определенный алгоритм, который в процессе игры кардинально не изменяется.

Различное влияние компьютерных игр на психику индивида объясняется так же специальными приемами, которыми обычно пользуются разработчики компьютерных игр. Так, например, вид из глаз компьютерного героя провоцирует идентификацию с персонажем, и человек может терять связь с реальной жизнью, в отличие от вида извне своего компьютерного героя, что характеризуется меньшей степенью вхождения в роль.

Интересной, на наш взгляд, является особенность парадигмы «жизнь-смерть» в игровом пространстве. С одной стороны, переживания по поводу гибели героя, с которым индивид идентифицирует себя в игре, достаточно сильны, с другой – есть основания предполагать, что дети и подростки (у которых представления о смерти и так относительно незрелые) отчасти переносят представления о возможности иметь несколько «жизней» и, в крайнем случае, «загружать» новую игру из виртуальной реальности в обычную жизнь.

Сопоставляя изучаемое явление с традиционно выделяемыми формами аддикции, мы опирались на определение аддиктивного поведения как стремления изменить свое психическое состояние посредством

приема некоторых веществ или фиксации внимания на определенных предметах или видах деятельности [8].

По-видимому, последнее и имеет место при формировании зависимостью от компьютерных игр.

Компьютерная зависимость как результат увлеченности компьютером

Компьютерная зависимость (как и любая другая) - форма ухода от реальности. Реальности, которая травмирует и которую сложно предсказать, где приходится строить отношения с разными людьми - и с симпатичными нам, и не очень. Реальность чревата конфликтами и разочарованиями, болезненными провалами и горькими потерями. Поэтому еще не научившемуся существовать во взрослом жестком мире подростку и кажется, что компьютер, виртуальная жизнь – идеальный выход [9].

Зависимость от компьютера осознают окружающие ребенка друзья, родственники, знакомые, но отнюдь не он сам, что очень схоже с любым другим видом зависимости. Основными критериями, определяющими начало компьютерной зависимости, можно считать следующие:

- беспричинное возбуждение или вялость, частые и резкие перепады настроения от безучастно-подавленного до эйфорически-приподнятого, болезненная и неадекватная реакция на критику, замечания, советы, нарастающая оппозиционность к родителям, старым друзьям, значительное эмоциональное отчуждение;

- ухудшение памяти, внимания;

- снижение успеваемости, систематические прогулы занятий;

- ограничение общения с ранее значимыми людьми: родственниками, друзьями, любимым человеком, значительное изменение круга общения, подозрительные контакты, телефонные звонки, встречи;

- уход от участия в делах, которые ранее были интересны, отказ от хобби, любимого дела;

- пропажа из дома ценностей или денег, появление чужих вещей, денежные долги ребенка;

- появляющиеся изворотливость, лживость;

- неопрятность, неряшливость, не характерные ранее;

- приступы депрессии, страха, тревоги [10].

Компьютер, выполняет действительно широкий спектр задач: проигрывание музыки и радио, отображение фильмов и телевизионных каналов, фиксация текстовых наборок, отображение текстов, графических объектов и анимации, выполнение функций телефона и калькулятора, отображение и предоставление возможности изучения глобальных сетей и участия в электронных играх, а также многое другое. Таким образом, перед ребенком открывается новый мир бесчисленного количества возможностей и интересов, который "отключает" его от реального мира, "переключая" на себя. Психологическая невозможность совладать с желанием насытиться новой информацией и есть компьютерная зависимость [11].

Несмотря на то, что стремления, возникающие при компьютерной зависимости, изначально несут положительные аспекты, данный тип зависимости, как и любая другая аддикция, ведет к деградации личности, разложению социального статуса, потере собственного "Я", ухудшению психологического здоровья, возбуждению внутренних раздражителей, возникновению агрессии, замкнутости.

Результаты наших исследований показывает, что ребенка привлекает в игре:

- Наличие собственного (интимного) мира, в который нет доступа никому, кроме него самого;

- Отсутствие ответственности;

- Реалистичность процессов и полное абстрагирование от окружающего мира;

- Возможность исправить любую ошибку путем многократных попыток;

- Возможность самостоятельно принимать (любые) в рамках игры решения, вне зависимости от того к чему они могут привести [12].

Единственным на настоящий момент проверенным способом не дать подростку оказаться в зависимости от компьютерных игр - это привлечь его в процессы, не связанные с компьютерами, чтобы электронные игры и процессы не стали заменой реальности. Показать растущему человеку, что существует масса интересных способов свободного времяпровождения помимо компьютера, которые не только позволяют пережить острые ощущения, но также тренируют тело и нормализуют психологическое состояние. Задача педагога – организатора организовать досуг ребенка таким образом, чтобы оградить его от негативного воздействия информационных технологий, в том числе и компьютера.

Виртуальная реальность - это нематериальность воздействия, условность параметров и эфемерность, - это не есть жизнь, это лишь вторичная часть жизни, это параллельный, но не основной процесс. Нет смысла игнорировать компьютерные возможности, необходимо их использовать по мере необходимости, а развлечения в виде компьютерных игр, необходимо сопрягать с реальными активными действиями в реальном мире.

1. Моторин В.Н. Об использовании компьютера в педагогическом процессе. Дошкольное воспитание. 2001 - №12.
2. Чудинова В. П. Социализация ребенка и медиа // Школьная библиотека. – 2004. - № 4
3. <http://www.med.resourse.ru>
4. Яманова Т. Новый вид наркомании // Аргументы и факты. Семейный совет. – 2004. - № 17 (234) 17 сентября.
5. <http://www.ixbt.ru/>
6. Стукова О. В компьютерной колыбели? В компьютерных сетях! // Аномалия. – 1996. – № 23
7. <http://www.nnm.ru/>
8. <http://www.vn.ru/>
9. <http://www.Le-Mon.ru>
10. <http://www.baby.com.ua/>
11. <http://www.nnm.ru/>
12. <http://www.podumель.ru>

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ САБАҚТАН ТЫС ІС-ӘРЕКЕТТЕРІН ҰЙЫМДАСТЫРУДА ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСІН ДАМУ ТҰРАҚТЫ ҚҰРЫЛЫМЫ

С.Ф.Тәжібаева – Жалпы педагогика-психология кафедрасы профессоры, п.ғ.к.,
Н.Сманова – педагогика кафедрасы доценті, п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ

Резюме

Статья отражает этапы и содержание воспитательной системы и ее критерии оценки. Данные критерии условны, они могут быть расширены и конкретизированы применительно к той или иной воспитательной системе. Также эффективно созданная воспитательная система способна во многом подчинить своему влиянию окружающую среду, стать реальным центром воспитания в школе и социуме.

Resume

This article presents the stages and content of the educational system and its prioritizing criterion. Those criterion can be expanded and minimized to be applied to a particular educational system. In addition effectively set up educational system is capable to take control over surroundings, become the epicenter of education in schools and society.

Еліміздің және шетелдің көптеген ғалымдары тәрбие – ерекше сала және оны оқыту мен білім беруге қосымша ретінде қарастыруға болмайды деген қорытындыға келіп отыр. Тәрбиені білім беру құрылымының бөлігі ретінде қарастыру оның ролін төмендетеді және рухани өмірдің әлеуметтік практикасының нақты көрінісіне сәйкес келмейді. Педагог тәрбие саласына баса назар аударғанда ғана оқыту білім беру міндеттері тиімді шешіледі. Соған байланысты қазіргі мектеп тәрбиелеу мен оқыту өзінің педагогикалық жүйесінің маңызды құрамдас элементтері болып саналатын күрделі жүйе ретінде қарастырылады.

Мектептің педагогикалық жүйесі - өскелең ұрпақты мәдениетін меңгерген шығармашылықты, белсенді тұлға ретінде қоғам өміріне бейімдеу негізгі мақсаты болып табылатын мақсатқа бағытталған, төзін-өзі ұйымдастыратын жүйе. Бұл мақсат мектептің педагогикалық жүйесінің қызметінің барлық кезеңдерінде, оның дидактикалық және тәрбиелік жүйесінде, сондай-ақ барлық білім беру процесіне қатысушылардың кәсіби және еркін қарым-қатынасы саласында жүзеге асырылады.

Осы мектептің педагогикалық жүйесінің аксиологиялық негізін жетекші идеялар, мақсаттар, міндеттер, принциптер және педагогикалық теориялар қамтылатын теориялық тұжырымдама құрайды.[1]

Педагогикалық қарым-қатынас педагогтар мен тәрбиеленушілердің өзара ықпал ету құралы ретінде мектептің педагогикалық жүйесінің байланыстырушы компоненті. Педагогикалық жүйенің құрылымындағы қарым-қатынастың мұндай ролі оның тиімділігі бірлесе әрекет ету барысында ересек адамдар мен балалардың арасындағы қарым-қатынасқа (ынтымақтастықты және ізгілікті қатынас, жалпы қамқорлық, сеніммен қарау, әрбір адамға көңіл бөлу) тәуелді екендігіне қатысты.[2]

Мектептің кез келген педагогикалық жүйесі үшін оның элементтерін (белгілі бір ұйымдастырушылық) құрастырушылардың арасында байланыс пен қарым-қатынастың болуы ғана емес, өзара қарым-қатынаста жүйе өзінің тұтастығын бейнелейтін ортамен бөлінбейтін бірлік тән. Соған байланысты тәрбие жүйесі микро ортамен және макро ортамен тығыз байланысты болады. Микро орта ретінде мектеп игерген орта (ықшам аудан, елді мекен), ал макро орта ретінде жалпы қоғам қарастырылады. Мектептің тәрбие жүйесі көп жағдайда қоршаған ортаға өз әсерін тигізеді. Бұл жағдайда мектеп нақты бір тәрбие орталығына айналады.[3]

Бірыңғай педагогикалық жүйе аумағында дидактикалық және тәрбиелік жүйесі арасындағы өзара байланыс пен өзара әсерлесу әр қилы сипатқа ие болады. Жүйешілердің өзара тәуелділігі көп жағдайда теориялық тұжырымдама мен және басқа да педагогикалық жүйені дамытудың шарттарымен

анықталады. Тәрбиелік жүйеше сипаты мен мектептің жалпы педагогикалық жүйесі жағдайының арасында дидактикалық тәуелділік бар. Дамытылған мектеп тәрбие жүйесінің динамикалық дамуын қажет етеді.

Тәрбие жүйесі- тәрбиенің компоненттерінің (субъектілер, мақсаттар, мазмұны және іс-әрекет тәсілдері, қатынастар) өзара әсерлесуі нәтижесінде қызмет етеін және ұжым өмірінің бейнесі, оның психологиялық климаты сияқты интегративті сипатқа ие болатын біртұтас әлеуметтік организм (Л.И.Новикова).

Тәрбие жүйесін құрудың мақсаттылығы:

- тәрбиелік әрекет субъектілірінің күшін интеграциялау, педагогикалық процестің компоненттерін (мақсатты, мазмұндық, ұйымдастырушылық, бағалаушылық-нәтижелілік) өзара байлағысын бекітумен;

- табиғи және әлеуметтік ортаны игеру және оларды тәрбиелеу ортасына тарту арқылы мүмкіндіктер ауқымын кеңейтумен;

- тәрбиені жүзеге асыратын мазмұнның, әдістердің сабақтастығы және диалектикалығы қойылған міндеттердің орындалуын қамтамасыз ететіндіктен педагогикалық ұжымның уақытын және күшін үнемдеумен;

- оқушыға, мұғалімге, ата-аналарға ұжымдағы іскерлік және тұлға аралық қатынастырда шығармашылықпен өзін-өзі көрсетуге өсуге, қайталанбас даралық, ізгілік танытуға мүмкіндік беретіндей олардың тұлға ретінде өздерін көрсетуі және танытуы үшін жағдай жасаумен байланысты.[4]

Мектептің тәрбие жүйесін дамытудың қозғаушы күштері. Мектептің тәрбие жүйесі “жоғарыдан” берілмейді, мұғалімдер, балалар, ата-аналар және т.б. сияқты педагогикалық процеске қатысушылардың күшімен құрылады. Олардың өзара әрекеттесуі барысында оның мақсаты мен міндеттері қалыптасады, оларды жүзеге асырудың жолдары анықталады, тиісті іс-әрекеттер ұйымдастырылады. Мектептің тәрбие жүйесі емес, динамикалық құбылыс, сондықтан оны ұтымды басқару үшін оны дамуының механизмі мен ерекшелігін білу қажет.

Жүйені құру әрқашанда оның элементтерінің реттілікке ұмтылуына, біртұтастыққа қарай қозғалауына байланысты. Осы тұрғыда тәрбие жүйесінің қалыптасуы қашанда интеграцияланған процесс. Алайда интеграция дезинтеграцияға, жүйенің әр түрлі элементтері тәуелсіздіктің өсуіне және олардың арасындағы өзара әрекеттестіктің бұзылуына қарай бағытталған қарама-қарсы тенденциялармен бірге біруақытта жүреді. *Интеграцияланған және дезинтеграцияланған процестердің арасындағы қарама-қайшылықтың қз шешімін табуы тәрбие жүйесінің дамуының қозғаушы күші болып табылады (Л.К.Гребенкина).*[5]

Интеграция ең бірінші ұжымның ұйымшылдығынан, жағдаяттардың стандартталуынан, тұлғааралық орнықты қарым-қатынастың орнауынан, жүйе материалдық элементтердің пайда болуынан жеке түрленуінен байқалады. *Дезинтеграция* тұрақтылықтың бұзылуынан, жеке және топтық айырмашылықтардың. Қабылданған норма мен. Құндылықтарға сәйкес келмейтін жағдаяттардың көрініс беруінен, жүйенің материалдық элементтерінің бүлінуден байқалады.

Мектептің тәрбие жүйесін дамытудың әртүрлі сатыларында интерациялық та, дезинтеграциялық та процесстер маңызды рөл атқарады. Жүйенің қалыптасу кезеңінде интеграция тұлғалық-дамытушы орта құруға, оқушылардың әрекет ету мен қарым-қатынас жасауларының нормалары мен тәсілдерін меңгеруге мүмкіндік жасайды, әлеуметтік қорғаудың өзіндік бір құралы бола алады. Ал басқа кезеңдерде шеттен шыққан реттілік тұлғаның белсенділігін, өзін-өзі анықтау, шығармашылықты тұлға ретінде өзін дамыту мүмкіндіктерін төмендетеді. Бұл жағдайда стихиялық элементтер жанашылдыққа, таңдау еркіндігінің мүмкіндіктеріне ие болады. [6]

Тәрбие жүйесін дамытуда интеграциялық және дезинтеграциялық процестердің арасындағы жалпы қарама-қайшылық нақтылануы мүмкін. Егер интеграцияны тасымалдаушы жалпы жүйенің өзі болатын болса, ал дезинтеграцияны тасымалдаушы оның қандай да бір элементі болады, онда сол элементтің сипатына қарай қарама-қайшылықтың формасы айқындалуы мүмкін (А.М.Сидоркин).

Жүйенің тұрақсыз негізгі элементі оның субъекті- әрқашанда еркіндікке және тәуелсіздікке ұмтылатын адам. Соған қарамастан жүйе оның автономдылығына объективті түрде мүмкіндік бермейді, не ол мектепте қабылданған норманы, функционалдық міндеттерін және т.б. орныдау тиіс. Оқушының немесе мұғалімнің “мектептің кейіппін” қабылдау себептері белгіленген ережеге сәйкес келмейтін әдеттер, мәдениеті деңгейінің жоғары еместігі, жеке басының мүддесін құжым мүддесінен жоғары қоюшылық, эгоизм сияқты әр қилы болуы мүмкін. Бұл жағдайда қарама-қайшылықты жою жүйенің орнықтылығын қамтамасыз етеді, себебі адам дәстүрге, беделді және т.б. бағынады.

Басқа жағдайда, мысалы мектепте шығармашылықты, стандартты емес ойлайтын мұғалім немесе болатын болса, дезинтеграциялайтын элемент жүйенің жаңаруына жағдай жасайды. Бұл қарама-қайшы-

лық іс-әрекет түрлерін таңдау диапазоны мен формасы барынша ауқымды болған жағдайда жүйенің интенсивті дамуы кезеңінде айқын байқалады. Мұндай жағдайда адам жүйеге бағынуға бейім келеді не өзін оны жүзеге асырушы ретінде сезінеді. Осыдан жүйені дамыту жеке тұлғаны дамыту шарты екендігі байқалады.

Дезинтеграция элементі тәрбие жүйесінің материалдық-кеңістіктік ортасы да болуы мүмкін. Оның объектілері онымен қарама-қайшылықта болады: оқу ғимараты ескірген, жиһаздар бүлінген. Бұл объектілер дами алмайды. Мұндай қайшылықтар жүенің дамуына кедергі келтіреді (екінші ауыстыра оқыту, акт залының тарлығы). Материалдық ортаны өзгерту бойынша ұжымдық жұмыстың жүйелі шешімі болуы да мүмкін.

Жүйенің дамуына жағдай жасайтын тағы бір -әлеуметтік-саяси жағдаят, қоғамдық құндылықтар. Мысалы 1980 жылдардың екінші жартысында олардың бірден өзгеруі тәрбие жүйесін бүлдірді. Саяси және қоғамдық жағдайдың өзгеруі мектеп ұжымын өзгермелі ортаға қатынасына қарай өз беттерінше өздері үшін тәрбие жүйесін барынша дараланған, берік ететін құндылықтар мен идеалдарды тұжырымдауға мүдделі етеді.

Сонымен бірге жағдаят, яғни белгілі уақыт аралығындағы жүйенің жай-күйі дезинтеграцияның маңызды элементі бола алады. Оқуда және оқудан тыс пайда болатын жағдаяттардың арасындағы қарама-қайшылық барынша типті болып келеді. Балаларға өздерін шығармашылықты тұлға ретінде танытуларына, зеріктіретін сабақтарды болдырмауға мүмкіндік беретін сабақтан тыс ұйымдастырылған қызықты іс-әрекеттер сирек емес, керісінше, көптеген, балалар үшін қызықты сабақтардағы танымдық іс-әрекеттер қызықмыз формальды түрде ұйымдастырылатын жұмыстарға қайшы келеді. Бұлардың әрқайсысы тәрбие жүйесің белсенді дамуын қамтамасыз ете алады.

Мектептің тәрбие жүйесінің даму кезеңдері. Мектептің тәрбие жүйесінің дамуы төрт кезеңді қамтитындығын тәжірибе көрсетіп отыр.

Бірінші кезең-жүйенің қалыптасуы. Бұл кезеңнің маңызды құраушысы ретінде болжау сатысын бөліп көрсетуге болады. Бұл сатыда болашақ тәрбие жүйесінің теориялық тұжырымдамасы жасалып, оның құрылымы, элементтерінің арасындағы байланыстар моделденген.

Бірінші кезеңнің басты мақсаты- жетекші педагогикалық идеяларды таңдау, бірдей көзқарастар адамдардан тұратын ұжым құру. Жүйе компоненттері жеке жұмыс істейді, олардың арасындағы ішкі байланыстың беріктігі жеткіліксіз, ұйымдастыру мәселесіне назар аударуды ішкі байланыстың беріктігі жеткіліксіз, ұйымдастыру мәселесіне назар аударуды талап етеді, педагогикалық ізденістер жүзеге асырылады, білім беру процесіне қатысушылардың барлығының арасында қарым-қатынас жасау стилі қалыптасады, технологиялар өнделеді, дәстүрлер жаңарады. Қоршаған ортамен өзара әсерлесу көбінесе стихиялы сипатқа ие болады. Алға қарай қозғалу екіні мұнда жоғары болуы тиіс.

Екінші кезең-жүйені жасау. Бұл кезеңде мектеп ұжымы, өзін-өзі басқару, бірігіп басқару органдары дами түседі, іс-әрекеттердің жетекші түрлері, жүйе қызметінің шешуші бағыттары анықталады, барынша тиімді педагогикалық технологиялар өнделеді. Аталған кезеңде тәрбие жүйесін педагогикалық тұрғыда басқарудағы басты қиындық оқушылар ұжымы мен педагогикалық ұжымның дамуының екінін сәйкестендіруде. Педагогикалық ұжым мектеп ұжымының қызметін ұйымдастыруда белсенділік танытуы тиіс.

Үшінші кезең-жүйені рәсімдеуді аяқтау. Бұл кезеңде мектеп ұжымы-балалар мен үлкендердің бірдей мақсатты, бірдей мазмұндағы іс-әрекеттерінің шығармашылықпен қарым-қатынас жасаудағы ынтымақтас-тығы. Мұнда басты назар еркін, ізгілікті, рухани, шығармашылықты, тәжірибелі тұлғаны тәрбиелеуге, жетекшілердің және жалпы мектепте жасалатын қарым-қатынастың демократиялық стилін дамыту.

Педагог-тәрбиешілердің мәдениетінің жоғарылағаны, ізгілікті педагогикалық бағыттарды ұстануы, ізгілікке тәрбиелеу технологияларын меңгере бастағаны байқалады. Мұның бәрі Е.В.Бондаревскаяның пікірі бойынша ізгілендіру идеясына сүйене отырып тәрбие берудің жаңаруының айқын көрсеткіші болып табылады. Жүйе өзінің дәстүрін жинақтайды және оны ұрпақтан ұрпаққа таратады. Мектептің тәрбие жүйесі мен ортасы бір-бірімен белсенді түрде шығармашылықпен қарым-қатынас жасайды.

Төртінші кезең-тәрбие жүйесін құру. Бұл не революциялық, не эволюциялық жолмен жүзеге асуы мүмкін. Оған “жүйе” кризисіне әкелетін дезинтеграциялайтын құбылыстардың күшті себепші болады. Мұнда негізгі іс-әрекет түрлеріне наразылық тууы мүмкін, мектеп өмірінде қалыптасқан тәртіп бұзылуы мүмкін және т.б. Кризистік құбылыстардың пайда болу себептері әр түрлі, бірақ олар ұжымда зерігушіліктің пайда болуына, іс-әрекеттегі шығармашылықтың жойылуына, жаңашылдықтың жетіспеуіне әкеп соғады.[7]

А.М.Сидоркин кризис нәтижесінде:

-жүйе құрушы байланыстардың бір тұтастығын қалпына келтіруге мүмкіндік беретін және субъект дамуының жаңа кезеңіне әкелетін жетекші іс-әрекеттердің ауысуы;

-бұрынғы тәрбие жүйесінің базасында ескі жүйенің кейбір құндылықтары мен дәстүрлері сақталған жаңа жүйенің пайда болуы;

дамудың жаңа айналымы болмаса негізгі жүйе құрушы байланыстар мен формалар бүлініп, жүйе жойылуы мүмкін деп есептейді.

Тәрбие жүйесінің даму кезеңдері өзінің ядросы болып табылатын ұжымның даму кезеңдерімен сәйкестендіріледі. Жүйенің қалыптасу кезеңінде ұжым да қалыптасады. Жүйенің құрылымы мен іс-әрекетінің мазмұнын реттеуде ұжым жаппай тәрбиелеу құралы, ал берілген тәртіппен қызмет етуде ол жеке тұлғаны дамыту субъектісі болады. Мектепте ұжым құру-оның біртұтастығын дәлелдейтін тәрбие жүйесінің жаңа интегративті сапасының пайда болуы.

Мектептің тәрбие жүйесінің тиімділігін бағалау. Мектептің қазыналық “мекемеден” тәрбие жүйесі жағдайына ауысуы, тәрбие жүйесінің бір даму кезеңінен екінші бір жоғары кезеңіне өтуі педагогтардың жетекшілік етуімен мектеп ұжымының мақсатты бағытталған жұмысының нәтижесінде жүзеге асуы мүмкін. Бұл жұмыстың табыстылығы бәрінен бұрын мектептің тәрбие жүйесінің тиімділігін зерделеу мен бағалауды қамтитын басқару жұмыстарының сипатына тәуелді.

Мектептің тәрбие жүйесін және дамыту технологиясы жетекші идеяны айқындау, негізгі мақсат пен міндеттерді тұжырымдау, олардың негізінде теориялық тұжырымдама жасау, жүйе құраушыларды және олардың өзара байланысу механизмдерін нақтылау, сәйкес инновациялық педагогикалық технологиялардың теориялық тұжырымдамаларын және жарамалданып отырған құрылым аумағында оларды жүзеге асыру мүмкіндіктерін анықтау, ол үшін жағдайды жобалау және оны практикада қолдану, органы өнімді игеру сияқты элементтерден тұрады.

Мектептің тәрбие жүйесінің қалыптасуының деңгейін анықтау үшін Л.К.Гребенкина бағалаудың факт критерийі және сапа критерийі деп аталатынекі тобын пайдалануды ұсынады. Бірінші топ берілген мектепте тәрбие жүйесі бар ма деген сұраққа жауап береді, ал екіншісі оның қалыптасуы мен тиімділігінің деңгейі жөнінен түсінік береді.

Факт критерийлері

-мектептің өмірлік іс-әрекеттерінің реттілігі (оқу-тәрбие жұмысының мазмұнының көлемінің сипатының мектептің мүмкіндіктері мен жағдайына сәйкестігі);

қалыптасқан бірыңғай мектептік ұжымның болуы;

-тәрбиелік ықпалдардың интеграциялануы, педагогикалық күштің біріктірілуі сияқты көрсеткіштері арқылы ұсынылуы мүмкін.

Сапа критерийлері

-жүйенің қойылған мақсатқа жақындау дәрежесі, тәрбие жүйесінің негізі болатын педагогикалық тұжырымдаманың, идеяның және принциптердің жүзеге асырылуы;

-мектептің жалпы психологиялық климаты, қарым-қатынас стилі, оқушының өзін-өзі сезінуі, оның әлеуметтік тұрғыда қорғалуы, ішкі комфорт;

-оқушылардың тәрбиеліліктерінің деңгейі сияқты көрсеткіштерден тұрады.

Бұл критерийлер шартты, олар мектептің қандай да болмасын жүйесіне қолдануға болатындай етіп нақтылануы мүмкін.[8]

1. *Альтернативные модели воспитания в сравнительной педагогике.*-Новгород, 1994.

2. *Библер В.С. Школа диалога двух культур: идеи, опыт, перспективы.*-Кемерово, 1993.

3. *Воспитательная система школы. Аспект моделирования: Учеб.-метод. Пособие.*- Псков, 1994.

4. *Воспитательная система школы. Проблемы и поиски.*-М., 1989.

5. *Гуманистические воспитательные системы: вчера и сегодня /Под ред. Н.А.Селивановой.*-М., 1998.

6. *Иванов И.П. Методика коммунарского воспитания.* -М., 1990.

7. *Караковский В.А. Воспитательная система школы: педагогические идеи и опыт формирования.*-М., 1992.

8. *Караковский В.А., Новикова Л.И., Селиванова Л.Н. Воспитание/// Воспитание: теория и практика школьных воспитательных систем.*-М., 1996

ОСОБЕННОСТИ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ

А.К. Калимолдаева – д.п.н., преподаватель кафедры общей педагогики и психологии, КазНПУ им. Абая

Түйін

Бұл мақалада жоғары сынып оқушыларына патриоттық тәрбие берудің ерекшеліктері анықталады. Ол ерекшеліктердің мәнін ашып көрсетуде осы мәселені қарастырған отандық және шетел ғалымдар еңбектеріне талдау жасалады.

Summary

A comprehensive analysis of research on the problem at the same time allowed us to identify a number of characteristic features of the present day in the development of patriotism among students. Solving the problem of patriotic education of students who need to focus their efforts on building their valuable relation to the phenomena of social life, past and present.

Современное общественное развитие Казахстана остро поставило задачу духовного возрождения нации. Патриотическое воспитание, как один из стержневых компонентов духовной жизни любого общества, издревле занимало умы специалистов в области истории, философии, психологии, педагогики и других наук.

Всесторонний анализ исследований по проблемам патриотического воспитания учащихся позволил нам уяснить: понятие патриотизм в исследованиях ученых постсоветского периода не претерпело значительных изменений в ее содержательном плане, что является ярким примером его непреходящей ценности.

По-прежнему патриотизм:

- в одних исследованиях рассматривается как нравственное качество человека, которое выражается в его любви и преданности своей родине, осознании ее величия и славы и переживании своей духовной связи с ней, в потребности и стремлении в любых условиях беречь ее честь и достоинство, практическими делами укреплять ее могущество и независимость; [1]

- в других, как интегративное качество включающее патриотические знания, взгляды, убеждения, патриотические чувства, уважительное отношение к историческому прошлому Родины и унаследованным от него традициям, эмоционально-ценностное отношение к служению интересам Родины; стремление нести ответственность за неё, вставать на ее защиту; готовность к выполнению гражданского долга и служению в Вооруженных силах РФ; стремление своей деятельностью способствовать расцвету Родины; [2]

- в-третьих, как ценность, присущая всем сферам жизни общества и государства, являющаяся важнейшим духовным достоянием личности, высший уровень развития которой проявляется в активно-деятельностной самореализации человека на благо Отечества; [3]

- в-четвертых, как социокультурная ценность, в рамках которой патриотизм понимается как отношение к Отечеству, являющееся ценностным отражением в сознании и практических действиях людей, связи человека с определенным пространственно-временным, социокультурным, национально-государственным континуумом; [4]

- в-пятых, как исторически сложившаяся и развивающаяся категория социальной педагогики, отражающая устойчивое положительное отношение людей к своему Отечеству, проявляющееся в деятельности на его благо, в реализации которого с единых позиций участвуют и государство, и общество [5].

В своем исследовании мы придерживаемся точки зрения тех исследователей, которые рассматривают патриотизм и как интегративное нравственное качество личности и тех, кто представляет данный феномен как ценность.

С нашей точки зрения, неправомерно рассматривать данное понятие либо как качество, либо как ценность. Эти понятия нельзя противопоставлять. Это звенья одной цепи.

Данный феномен появился не сегодня и не вчера. Понятие патриотизм как нравственное качество имеет свою давнюю историю. Поэтому оно и представляет собой одну из наиболее значимых и непреходящих ценностей в истории человечества.

Именно поэтому патриотизм и как качество и как непреходящая ценность является важнейшим духовным достоянием личности и характеризует высший уровень ее развития, проявляющийся на практике в ее активно-деятельностной самореализации на благо Отечества.

Здесь мы придерживаемся точки зрения Н.В. Ипполитовой: «Подлинный патриотизм имеет непреходящий характер, относится к разряду общечеловеческих ценностей. Любовь к Родине проявляется независимо от общественно-экономических, политических условий в государстве».

Воспитание патриотизма учащихся старших классов является целью и результатом патриотического воспитания. Всесторонний анализ работ по проблеме исследования одновременно показал: на сегодняшний день нет единых подходов к определению понятия «патриотическое воспитание».

В одних исследованиях оно рассматривается как процесс взаимодействия воспитателей и воспитанников, направленный на развитие патриотических чувств, формирование патриотических убеждений и устойчивых норм патриотического поведения (В.Н. Ипполитова), в других - это скоординированный совместный процесс деятельности государственных и общественных организаций по формированию у граждан высокого патриотического долга и конституционных обязанностей по защите интересов Родины (Ю.С. Иванов).

Ни одно из проанализированных нами определений не раскрывает глубинную сущность исследуемого феномена. Именно такое положение дел обязало нас обратиться к уяснению сущности такой составляющей исследуемого феномена как воспитание.

В нашем исследовании привлекла внимание точка зрения тех исследователей, которые рассматривают воспитание как преднамеренный и сознательно осуществляемый педагогический процесс организации и стимулирования разнообразной деятельности формируемой личности по овладению общественным опытом: знаниями, практическими умениями и навыками, способами творческой деятельности, социальными и духовными отношениями. (И.Ф.Харламов, И.А.Кибальченко, Л.Д.Столяренко и др.)

Указанный подход к трактовке развития личности в педагогической науке получил название деятельностно-отношенческой концепции воспитания. Сущность этой концепции состоит в том, что, только включая растущего человека в разнообразные виды деятельности по овладению общественным опытом и, умело стимулируя его активность (отношение) в этой деятельности, можно осуществлять его действенное воспитание. Без организации этой деятельности и формирования положительного отношения к ней воспитание невозможно.

Исходя из того, что патриотическое воспитание, является частью общей системы воспитания, а как часть целого она должна включать в себя все его основные характеристики, мы в своем исследовании определили патриотическое воспитание как целенаправленный и сознательно осуществляемый педагогический процесс организации и стимулирования разнообразной деятельности формируемой личности учащегося, развития в них их активности с целевой установкой на всемерное становление необходимых свойств и качеств патриотически воспитанной личности. Данное определение на начальном этапе нашего исследования носило рабочий вариант. Однако в дальнейшем оно претерпело некоторые изменения. Суть этих изменений будет представлена нами позднее.

Всесторонний анализ исследований по проблеме позволил нам одновременно выявить ряд характерных для сегодняшнего дня особенностей в развитии патриотизма у учащейся молодежи.

Патриотическое воспитание - это часть общегражданской культуры и общегражданского воспитания, опирающаяся на общечеловеческие ценности (жизнь, здоровье, духовно-нравственное воспитание человека, права и свободы личности).

Оно направлено на воспитание патриотов Казахстана, граждан правового, демократического государства, способных к социализации в условиях гражданского общества, уважающих права и свободы личности, обладающих высокой нравственностью и проявляющих национальную и религиозную терпимость, уважительное отношение к другим народам, к языкам, традициям и культуре народов, проживающих в Казахстане.

Патриотическое воспитание – формирование духовно-нравственных, гражданских и мировоззренческих качеств личности, которые проявляются в любви к Родине, к своему дому, в стремлении и умении беречь и приумножать традиции, ценности своего народа, своей национальной культуры, своей земли.

Общая цель патриотического воспитания, по мнению Г.К. Селевко «воспитывать у подрастающего поколения любовь к Родине, гордость за свою Отчизну, готовность способствовать ее процветанию и защищать в случае необходимости. Патриотизм проявляется в детском возрасте, развивается и обогащается в социальной, особенно духовно-нравственной сфере жизни. Высший уровень развития чувства патриотизма неразрывно связан с активной социальной деятельностью, действиями и поступками, осуществляемыми на благо Отечества и на основе демократических принципов развития гражданского общества».[6]

Отсюда одним из острых вопросов является вопрос патриотического воспитания современной молодежи, в частности учащихся старших классов. Быть патриотом – естественная потребность людей, удовлетворение которой выступает как условие их материального и духовного развития, утверждения гуманистического образа жизни, осознание своей исторической культурной, национальной и духовной принадлежности к Родине и понимание демократических перспектив ее развития в современном мире.

Патриотическое воспитание осуществляется в процессе включения учащихся старших классов в активный созидательный труд на благо Родины, привития бережного отношения к истории Отечества, к его культурному наследию, к обычаям и традициям народа – любви к малой Родине, к своим родным местам; воспитание готовности к защите Родины; изучения обычаев и культуры разных этносов. Воспитание патриота – одна из краеугольных задач современного образовательного учреждения.

Решая проблему патриотического воспитания учащихся, необходимо сосредотачивать свои усилия на формировании у них ценностного отношения к явлениям общественной жизни прошлого и современности.

Чтобы сформировать у молодого поколения осознанное отношение к Отечеству, его прошлому, настоящему и будущему, развить патриотические качества и национальное самосознание учащихся, развить и углубить их знания об истории и культуре родного края, о подвигах дедов и прадедов в деле защиты Родины, преподавателю необходимо обладать такими качествами, как высокая культура, нравственность, гражданственность, являться патриотом своей страны, любить и уважать свой родной край.

Следует отметить, что патриотизм выступает в единстве духовности, гражданственности и социальной активности личности, осознающей своё единство с Отечеством. Он формируется под влиянием многих факторов: в процессе обучения и социализации подрастающего поколения, однако главную роль при этом играет воспитание. Ведь оно всегда оказывало решающее воздействие на становление личности и, соответственно, на благополучие целого общества. При этом следует учитывать, что главным творцом воспитательной системы является сам народ.

Итак, подводя итоги, хотелось бы отметить, что в решении проблем патриотического воспитания учащихся должна в первую очередь принимать участие сама молодежь, осознавая всю важность своего участия в жизни Родины, любить, знать и уважать ее культуру, традиции и историю. Однако направлять действия молодежи в нужное русло должно как государство, так семья, школа и вуз. И их основная задача заключается во взаимодействии с целью формирования национального самосознания, гражданственности и патриотизма у современной молодежи.

1. Харламов И.Ф. *Воспитание патриотизма и культуры межнациональных отношений // Педагогика: учебное пособие. 3-е изд., перераб. и доп., М.: Юность, 1997, 512с.*

2. Ипполитова Н.В. *Теория и практика подготовки будущих учителей к патриотическому воспитанию учащихся: Дисс... д-ра пед. наук. – Челябинск: ЧелГУ, 2000. -390с.*

3. Лутовинов, В. И. *Проблемы воспитания патриотизма // Педагогика. - 2008. - № 7. - С. 50-53.*

4. Иванова, С. Ю. *Формирование российской идентичности и гражданского патриотизма в поликультурном социуме // Современное состояние и сценарии развития Юга России. - Ростов н/Д, 2006. - С. 145-153.*

5. Микрюков В.Ю. *Военно-патриотическое воспитание и начальная военная подготовка в школе: Учебно-методическое пособие. М.: ВАКО, 2009. - 205 с.*

6. Селевко Г.К. *Энциклопедия образовательных технологий. Том 2 – Москва, 2012. -96с.*

ӘӘЖ 37.035.6

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ТӘРБИЕ БЕРУДЕ ХАЛЫҚТЫҚ САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАЙЫ МЕН ОНЫ ЖАҚСARTУ ЖОЛДАРЫ

Г.Л. Абдрасилова

Резюме

В статье сделан обзор педагогической и методической литературы по теме исследования. Указаны пути осуществления нравственно-эстетического воспитания учащихся начальных классов на уроках родного языка, казахского языка, математики и познании мира и во внеурочное время.

Определен уровень готовности учителей начальных классов к воспитательной работе с младшими школьниками на основе национальных традиций казахского народа.

Summary

In this article had made review of pedagogical-systematic literature by theme research. Had indicated ways of realization morally-aesthetic education of the pupils of primary school on native language lessons, kazakh language, mathematics and perception of the world in extracurricular time.

Had determined level of readiness of teachers of primary school to pedagogical work with little pupils on base national tradition of kazakh nation.

Қазіргі қоғамда болып жатқан әлеуметтік, экономикалық, экологиялық, саяси, мәдени өзгерістер оқу-тәрбие үрдісін ұлттық сипатта ұйымдастыруды талап етеді. Тарихы сан ғасырдан бастау алатын шежіреге толы Отанымызды қорғау, ұлттығымыздың айғағы тілімізді, салт-дәстүрімізді білу, сақтау, оны зерттеу, келер ұрпаққа жеткізу - азаматтық парыз. Бұл қазіргі күнгі - өмір талабынан туындап отыр. Бұл міндеттер Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында: «...білім беру жүйесінің басты міндеттері: Қазақстан Республикасына шын берілген, адал патриот азамат даярлау ... олар мемлекеттік белгілердің мәні мен маңызын терең түсінген, халықтық дәстүрлерді қастерлейтін ... халық, Отан, отбасы алдындағы жеке бастың міндеттері мен құқықтарын сезінген тілін, тарихын, салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын қадір тұтып игеруге пейілді азамат болуы керек» - деп көрсетілгенінен қазақтың салт-дәстүрлерінің тәрбиелік мәніне айрықша көңіл аударылғанын байқауға болады [1].

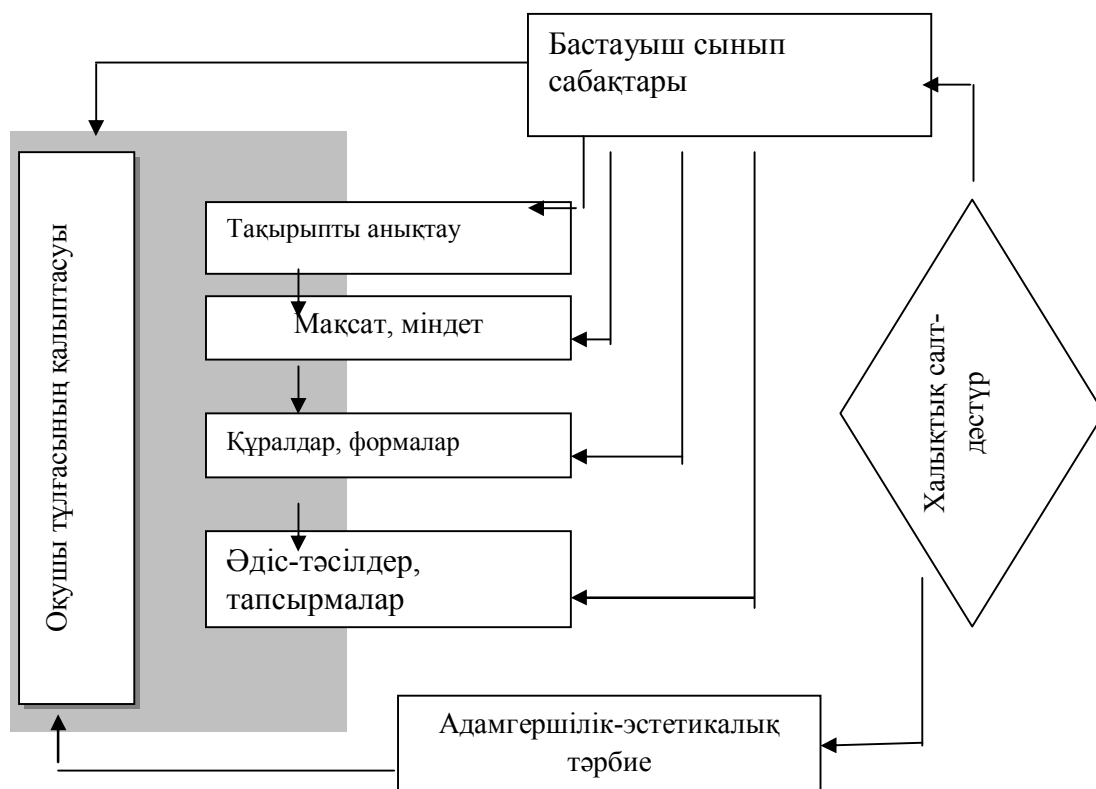
Қазақ халқының салт-дәстүрлері ежелден келе жатқан ұлттық мәдениеттің бір бөлігі екендігі белгілі. Ғасырлар сынынан екшеліп, ұрпақтан-ұрпаққа ұласып келе жатқан салт-дәстүрлердің озық үлгілері -жеке тұлғаның жан-жақты дамуына септігін тигізеді. Сондықтан, қазақтың халықтық салт-дәстүрлерін жинақтап зерттеудің мол тәжірибесі негізінде жас өспірімдерге адамгершілік-эстетикалық тәрбие берудің қажеттілігі арта түсуде. Оның маңыздылығы, Қазақстан Республикасының «2015ж. дейінгі білім беруді дамыту» тұжырымдамасында: «...жылдам өзгеріп отыратын дүние жағдайларында алынған терең білімнің, кәсіби дағдылардың негізінде еркін бағдарлай білуге, өзін-өзі іске асыруға, өзін-өзі дамытуға және өз бетінше дұрыс, адамгершілік тұрғысынан жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті, жеке тұлғаны қалыптастыру", - деп нық көрсетілген [2].

Бастауыш сыныпта халықтық салт-дәстүрлерді пайдалану арқылы оқушыларға адамгершілік-эстетикалық тәрбие беру сабақ барысында және сабақтан тыс жұмыстарда жүзеге асырылады.

Адамгершілік-эстетикалық тәрбие беруде халықтық салт-дәстүрлерді пайдалану оқушы тұлғасының қалыптасуы мен дамуына тікелей әсер етеді.

Сабақ үрдісінде халықтық салт-дәстүрлерді пайдалану сатылап, жүйелі бірізділікпен жүргізіледі: тақырыпты анықтау, мақсат, міндеттерді, құралдар мен формаларды жүйелеу, әдіс-тәсілдер мен тапсырмаларды орындау барысында.

Бастауыш сынып оқушыларына қазақтың салт-дәстүрлері арқылы адамгершілік-эстетикалық тәрбие беру үшін мұғалімдерге салт-дәстүрлер туралы білімдер беріліп, арнайы педагогикалық жағдайдағы әдістемелік дайындықты қамтамасыз ету керек.

Сурет 1 – Бастауыш сыныпта халықтық салт-дәстүрлерді пайдалану арқылы оқушыларға адамгершілік-эстетикалық тәрбие берудің үлгісі

Қазақ халқының салт-дәстүрлері арқылы оқушыларға тәрбие берудің нәтижелі болуы мұғалімнің осы бағыттағы алған қазақ салт-дәстүрлері бойынша білімдері мен әдістемелік дайындығының деңгейіне тікелей байланысты.

Бастауыш мектепте тәрбие жұмысының ұйытқысы, әрине, сынып жетекшісі екендігін бәріміз білеміз. Жалпы тәрбие жұмысын жоспарлап, ұйымдастырғанда, тәрбие жұмысының тақырыптарын қарастырғанда кездесулер өткізу, салт-дәстүр, әдет-ғұрып тақырыбына байланысты апталықтар, викториналар, кештер, көрмелер т.б. жұмыс формаларын ұйымдастырудың жолдарын меңгерумен қатар оқушыларды соған тәрбиеледі.

Сабақтардың негізгі мақсаты – бастауыш сынып оқушыларына халықтық салт-дәстүрлер арқылы адамгершілік-эстетикалық тәрбие беру. Әрбір сабақ белгілі міндеттерді көздейді:

-балаларға халықтық салт-дәстүрлер туралы бастапқы білім беру, ұғымдарымен таныстыру;

-жас ерекшелігіне байланысты игере алатын білім мазмұнымен қамтамасыз ету;

-халықтық салт-дәстүрлер негізінде балаларды гуманды-көркемдік сезімдерді бастан кешіруге баулу;

- халықтық салт-дәстүрлер негізінде балалардың бойында адамгершілік-эстетикалық дағдыларды қалыптастыру;

-алған білімдері, білік-дағдылары негізінде адамгершілік-эстетикалық әсерленуін, талғамын, эмоциональды-бағалау қатынасын дамыту.

Мысалы, 1-сыныпта «Ана тілі» пәнінен (Атамұра, Алматы) «Төрт түлік» бөлімін өткенде көптеген тақырыптар – «Мал атасы», «Құлыншағым», «Төлді қалай шақырады?» т.б., «Шаңырақ шуағы», «Үлкенге құрмет – кішіге құрмет», «Әке көрген оқ жонар...», «Талаптыға нұр жауар», «Сәлем –сөздің анасы», «Кішіпейілділік – кісілік белгісі» бөлімдері қазақ этнопедагогикасы материалдарына негізделіп берілген. Яғни бұл тақырыптарды өткенде қазақтың ата кәсібі, тұрмыс-салт дәстүрлері, қолөнері, әлеуметтік дәстүрлерін кенінен қолдануға болады.

Осы бірінші сыныптың «Математика» пәнінде мынадай тақырыптарды өткенде халықтық педагогика элеменеттерін қолдануға болады: «Нешінші?» тақырыбы (Мысалы, «Көкпар» ойынын қолдануға болады, «Біріктіру және бөліп алу.» (Төрт түлікке қатысты ата кәсіп дәстүрлері) т.б.

«Дүние танудан» - «Табиғат», «Түн тынысы», «Айналадағы дүниемен танысу», «Отбасы», «Ауыл»; «Бейнелеу өнері» пәнінен «Графика», «Живопись», «Қазақ халқының өнері», «Ертегі бойынша сурет салайық», «Өрнек құрастырайық», «Халық шеберлерінің ісімен танысайық», «Үй жануарларын мүсіндейік», «Ұлттық киімдерді әшекейлейік», «Наурыз мерекесі»; «Музыка» сабағынан «Тұрмыс-салт әндері», «Төрт түлік малға арналған әндер», «Наурыз келді, алақай!» бөлімдері; «Еңбекке баулу» сабағынан «Қоржын жасау»; «Киім кескіндерін аппликациялау», «Қолданбалы өнер» бөлімінен – «Ұлттық киім үлгілері», «Зергерлік өнер», «Шаршы оюлар», «Көркем қолөнердің ерекшеліктері» тақырыптарын өткенде қазақ халқының салт-дәстүрлері мен олардың элементтерін пайдалану арқылы адамгершілік-эстетикалық тәрбие берудің мүмкіншілігі артары сөзсіз.

Екінші сыныпта да халықтық салт-дәстүрлерді пайдаланудың өзіндік ерекшеліктері бар. Ана тілі пәнінен «Туған елім – Қазақстан», «Асыл сөз», «Адам болам десеңіз», «Еңбек түбі – береке», «Өнегелі өмір», «Табиғат – тіршілік бесігі», «Біздің тілегіміз – достық» атты бөлімдерде ұлттық салт-дәстүрлер арқылы сабаққа сәтті жол тапсақ, оқушылардың белсенділігі дамып, пәнге деген құштарлығы ояна түсері сөзсіз. Олар - халықтық педагогикада балалар тәрбиесінің таптырмайтын құралы, әдіс-амалы, тәсілі, белгілі ережелері мен әдет-дағдылары болды, сонымен қатар құнды адамгершілік қасиеттерін (қайырымдылық, мейірімділік, ізеттілік, инабаттылық т.б.) және сезімдік-эстетикалық қасиеттерін (өнердегі, табиғаттағы әдемілікті, әсемдікті талғаммен, сүйіспеншілік сезіммен қабылдау, әсерлену, эстетикалық тұрғыда баға беру қалыптастыратын тәрбие құралы.

«Қазақ тілінен» – «Зат есімді» өткенде әр түрлі ұлттық жиһаздар, мәдени бұйымның атаулары: киіз үй, сандық, кебеже, күбі, мес, ожау, диірмен, сырға, шолпы, оймақ т.б. пайдалану арқылы тұрмыс-салт дәстүрлерін, «Етістікті» өткенде жан-жануарлардың төлдеуі, дыбыс шығаруына байланысты ұғымдарды меңгерту, мысалы: қой қоздайды, маңырайды, түйе боталайды, боздайды, жылқы құлындайды, кісінейді, сиыр бұзаулайды, мөңірейді, ешкі лақтайды т.б. және «Сын есімді» өткенде қазақтың ұлттық заттарын, мысалы, жылқының түр-түсін ажыратуға байланысты: жирен, құла, қара қасқа т.б. ұғымдар арқылы ата кәсіпке байланысты дәстүрлерді, «Сан есімді» өткенде қазаққа қасиетті сан болып табылатын жеті саны (жеті қазына, жеті жарғы, жеті ата, жеті шөлшек, жеті күн, жұт - жеті ағайынды) туралы, он үш саны (он үш мүшел жас) әлеуметтік-мәдени салт-дәстүрлерді т.б., «Сөйлем» тақырыбын өткенде «Жеті ауылға саяхат» және «Мәтін» тақырыбын өткенде «Хан талапай» ойынын ойнату арқылы бала тәрбиесіне байланысты салт-дәстүрлерді пайдалану тәрбие мазмұнын арттырып, байытады.

Математикадан – «Жүз көлеміндегі сандар» бөлімінде – «Сандарды оқу, жазу, салыстыру, қосу және азайту», «Ондықтан аттамай ауызша қосу және азайту», «Кестелік қосу және азайту», «Ондықтан аттап ауызша қосу және азайту», «Ондықтан аттап жазбаша қосу және азайту»; «Мың көлеміндегі сандар» бөлімінде - «Сандарды оқу, жазу, салыстыру», «Қосу және азайту» тақырыптарын өткенде қазақ халқының сандарға байланысты игі дәстүрлерін пайдаланған жөн.

Дүние танудан – «Адамның айналадағы дүниемен қарым-қатынасы», «Табиғат», «Өсімдіктердің тіршілігі», «Жануарлардың тіршілігі», «Отан» бөлімдеріне енген көптеген тақырыптар халықтық мұра салт-дәстүрлерді пайдалануды өз-өзінен қажет етеді.

Қазақ халқының салт-дәстүрлері – халықтың ғасырлар бойы сыннан өткен халық тағлымы екендігі айқын. Олай болса, халықтық салт-дәстүрлер мектебі тәрбиелеудің кені дей аламыз. Мектепте сабақтан тыс уақытта жүргізілетін жұмыс түрлері өте көп. Мысалы: салт-дәстүрлерге арналған әңгімелесу, тәрбие сағаттары, саяхат, экскурсия, кездесулер, онкүндік, түрлі ойындар, КВН-дар ұйымдастыру арқылы адамгершілік-эстетикалық тәрбие берудің тың жолын салуға болады.

«Ұлттық салт-дәстүрлер туралы түсінік» тақырыбына әңгіме жүргізуге болады. Әңгімені жоспарлы түрде жүргізген жөн. Алдын-ала қаралатын сұрақтары мен әңгіме барысын айқындау алу керек.

1) Ұлт, ұлттық сезім ұғымдарына анықтама.

2) Салт дегеніміз не?

3) Дәстүр дегеніміз не?

4) Ұлттық салт-дәстүр дегеніміз не?

«Ұлттық отбасы тәрбиесі» тақырыбына КВН, отбасындағы қыз бала, ұл бала тәрбиесіне орайластырылған «Қыз сыны», «Жігіт сұлтаны» атты конкурстарын ұйымдастырған дұрыс.

Қорыта айтқанда, бастауыш сынып оқушыларының қазақ салт-дәстүрлерінен алған білімдері, іскерліктері мен дағдылары түрлі әдіс-тәсілдер (ауызша, жазбаша, әңгімелесу және т.б.) арқылы айқындалады. Біз өз жұмысымызда бастауыш сынып мұғалімдерінің бастауыш сынып оқушыларына қазақ салт-дәстүрлері арқылы тәрбие беруге дайындығының деңгейіне талдау жасалынды.

1. Білім туралы Қазақстан Республикасының заңы // Егемен Қазақстан, 15-маусым, 2007 жс.

2. Қазақстан Республикасында гуманитарлық білім беру тұжырымдамасы. - Алматы: Қазақстан, 1994.

3. Бастауыш сыныптардың оқулықтары. - Алматы, «Атамұра», 2008-2011.

ҰЛ БАЛА МЕН ҚЫЗ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ЕРЕКШЕ ҰЛТТЫҚ ҮРДІСТЕРДІҢ МӘНІ

А.Кенжан – п.ғ.к., доцент, Алматы қаласы

Резюме

В статье рассматриваются актуальные проблемы о воспитание. Автор уделяет большое внимание на семейном воспитание, духовного развития молодежи и установления гуманистических отношений в духе-национального единства и любви к родине.

Summary:

The article deals with actual problems of education. the author devotes great attention to family education, spiritual development of young people and establishing relations in the spirit of humanistic-national unity and love of country.

«Отан от басынан басталады» дейді халық. Отбасының екі тірегі әлпештеген әке мен аялаған ана. Әкешешешесі арқылы өрбіген тұқымның туыстық-адамгершілік қатынастары жүйеленіп, әлеуметтік, қоғамдық құрылысқа байланысты қалыптасқан. Әр бір отбасында ұрпақтан-ұрпаққа келе жатқан тарихы бар. Ол өз шежіресін үйрету. Біздің ата-бабаларымыз балаға 7-9 жасында әкесінен бастап ағайын-туысын, нағашы жұртын, алыс-жақынды таныстыру, ата-тегін, руын, ел-жұртын білдіруге ерекше көңіл бөлінген. «Жеті атасын білу» заң болған. Ер жігіттің үш жұрты бар, оның шығу тарихын, тегін білу ер-азаматқа парыз деп ұққан халық; «Жеті атасын білген ұл жеті жұртқа жөн айтар» деген аталы сөзді арқау етіп, баласына ата-баба тарихын жастайынан жаттатқан, ел-жұрт тарихын білу ер азаматты ерлікке, елдікке, Отан сүйгіштікке булиды деп ұққан. Әкесі, атасы балаға жеті атасына дейінгі бабаларының атын жаттатып қана қоймай, олардың қандай адам болғанын, ел-жұрты үшін жасаған ерлігі, өнегелі істері жайлы да әңгіме еткен. Сол арқылы бала ата-баба дәстүрін жалғастырса екен деген мақсатты көздеген. Сондай ата-бабасының өнегелі, үлгілі істерінен сусындау арқылы бала бойында өз еліне деген сүйіспеншілік, мақтанш сезімдерін тәрбиелеген.

Дегенмен, ата-ру тарихын білу жақсы. Бірақ баланы өз руының адамдарын ғана қолпаштап, жақсы, текті, асыл азаматтар тек біздің рудан ғана шыққан деген өзімшілдік, менмендік көзқараста тәрбиелеу дұрыс емес. Басқа рулар мен елдердің де ақылды, шешен, батыр, ақын адамдары сөз қозғап, әңгіме ету, «Жақсы- көпке ортақ», «Жақсы туса-елдің ырысы», «Жақсыда жаттық жоқ, ол халықтың қамқоршысы» деген ой-пікірді жастардың жетесіне жеткізу- азаматтық парыз.

Баланы өз елін, Отанын сүйуге тәрбиелеу мақсатында жүргізілетін тағы бір жұмыс болды. Ол бала 5-7 жасқа келгенде әкесі оны далаға алып шығып, өздері өмір сүріп отырған жер-су аттарымен таныстыру. Әкесі баласына бұл атаулардың шығу тарихы, оған байланысты кейбір айтулы оқиғалар жайлы қызықты тартымды аңыз-әңгімелерді айтып берген. Ел тарихынан осылайша бірте-бірте хабардар еткен, ата-бабасының зираттарын көрсетіп, олардың кейінгіге үлгі-өнеге болар істерін, ерлік терін әңгімелеген.

Сүндет той. Қазақта ер бала өміріндегі айтулы оқиғалардың бірі оны- сүндеттеу. Сүндетке отырғызу VII-VIII ғасырларда араб елдерінен шығып, бүкіл мұсылман жұртына тараған. Сүндетке отырғызу мұсылмандықтың белгісі болып саналады. Ер баланы сүндетке 5-7 немесе 9 жасында отырғызған, яғни, тақ жасында отырғызған. Баланы неғұрлым ерте отырғызса, соғырлым ауырсынбай, тез жазылып кетеді. Сүндетке отырғызу көбінесе жазға салым немесе күзге қарай іске асырылған. Себебі ыстық та, суық та балаға әсер етпесін деген мақсат көзделген. Кейде 5,7,9 жастағы ауыл балаларын жинап, қожаны шақырып, 3-4 үйдің балаларын бір-ақ сүндеттеткен. Қожаға баланы сүндетке отырғызғаны үшін қой, тайынша, тай немесе ақша берген. Баланы сүндетке отырғызғанда әкесі, «сүндет атың» деп балаға арнап белдеуге ат байлаған.

Сүндеттелетін бала ел аралап тойға жұртты өзі шақырған. Ол өзінің ерекше көркімен назар аударып тұруы керек. Соған орай балаға жаңа киімдер кигізіп екі иығына, бөркіне үкі таққан. Ердің алды-арты алуан түсті матамен желбірленген. Астындағы атының құйрығы сүзіліп, ақ шүберекпен бунақталған. Жалы өріліп, әрі түсті жіппен байлаған. Кекілі түйіліп, бір шоқ үкі тағылған. Баланың қолына ұстайтын қамшысының сабына да әр түрлі орамалдар байланған. Мұның бәрін жол үстінде кезіккендер бірден байқап, баланы құттықтап, тілектерін білдірген.

Бала ауылдың екі-үш жігіт ертіп, ағайындарды аралатқан. Бала барған ауылдың әйелдері шашу шашып қарсы алған, әр түрлі сәнді түймелерді, күмістерді қадаған. Ал ер кісілер айыл-тартпа, жүген-құйысқан, қамшы сияқты атқа қажетті заттар сыйлайды. Жігіттер тойдың болатын күнін жариялаған.

Сүндет тойы қазақ өміріндегі қыз ұзатудан кейінгі екінші ірі той болған. Оған да арнаулы мал сойылып жиналған, жұртқа табақтар тартылған. Ат жарыс, бәйге, аударыспақ ойындары ойналып, палуандар күреске түскен. Содан кейін көкпар беріліп той тарқаған.

Келесі күні баланы сүндетке отырғызған. Бұл күн ата-ана үшін де, бала үшін де қуанышты күн. Ересектер сүндеттелетін баланы қошеметтеп, «енді жігіт боласың» деп жігерлендірілумен болған. Арнайы бөлмеге жұмсақтап төсек салып, баланы жатқызып, балаға сүндет жидесін (сүндетке отырғызылатын балаға арнайы тігілген, етегі ұзын, әрі кең жеңіл киім) кигізген.

Бүгін үйге молда келеді,
Кәмпиг тола дорба береді,
Кәмпигті жыламаған жиді,
Жыламағаны ұнамағаны дейді,
Сүдетке шыдамағаны дейді,
Шыдамасаң масқара-ай,

Мазақ болма басқаға-ай,-деген сияқты тақпақтар айтып баланы алдаусыратып, намысын шындаған.

Баланы сүндетке отырғызар алдында молда сүндет дұғасын оқып «бір, екі, үш, төрт, бес, насыбайым ұшын кес» деп баланы сүндеттеген.

Сүндеттелгенде кесіп алынған тері «сүндет тері» деп аталады. Мұны шүберекке түйіп немесе тұмар жасап тығып қойған. Кейде құдайдан ұл тілеп жүрген келіншектер әдейі келіп ырым қылып қалап алатын да болған.

Ауыл адамдары кейде сүндетке отырғызылған баланың тойына шашу ретінде мал атаған. Бұл мал «сүндет мал» деп аталған. Тойға келушілер «әдеміленген» тойға барамыз деп тұспалдап айтқан.

Демек, сүндетке отырғызу – азаматтықтың белгісі. Мұнан әрі бала ерексек адамдардың қатарына қосылып, өзін ересек сезіне бастаған. Бала бойында жауапкершілік сезімі оянады. Жалпы, бұл той бала психологиясына әсер етіп, өзін үлкендерше әрекет жасауға бағыттайды деуге болады. Қазақта сүндет тойынан кейін 12-13 жастағы ер балаға қыз айттырып, құда түсу дәстүрлері орындалған. Бұл баланың психикасына ықпал етіп, өзін үлкейген екенмін деп сезіне бастаған.

Сонымен, жоғары да аталған әдет ғұрыптар бала өмірінде өзіндік іздерін қалдырып отырған. Бұл әдет-ғұрып, салт-дәстүрлердің орындалуы барысында балалар көпшіліктің ықыласына бөленіп, көңілінде

қуаныш өздерін қоршағандарға бауырмалдық, мейірімділік, сүйспеншілік сезімдері оянады. Сол мейірімділік ықыластарын есейгенде өзгелерге жасауға үйренеді, ата-баба дәстүрлерін сақтауларына ықпал етеді.

Қазақ халқы «Қыз» деген сөздің өзін әдеміліктің, әдептіліктің, сұлулықтың белгісі ретінде қолданған. Сондай-ақ қыз баланың ұқыптылығын, шеберлігін, сүйкімділігін, шеберлігін, өнер – білімге бейім тұратынын жоғары бағалап, оның сол қасиеттерін нақыл сөздер арқылы ерекше көрсеткен. Мысалы, «Қыздың жиған жүгіндей», «Қыздың тіккен кестесіндей», «Қыз – елдің көркі, гүл жердің көркі», «Жақсы қыз – жағадағы құндыз», «Қызы бар үйдің қызығы бар» т.б.

Сонымен қазақтың ауыз және жазба әдебиеттеріндегі қызға берілетін жалпы сипаттамасы мынадай: «Сұңғақ бойлы, сыңғырлаған дауысты, оймақ ауыз, күлім көз, жайдары мінез, алма мойын, ақша бет, ақ тамақ, тал шыбықтай бұралған бұраң белді, сүмбіл шашты, ұзын кірпікті, ақ білек, маржан тісті, қыр мұрынды» деп суреттелген.

Халқымыздың ұлттық дәстүрлеріндегі бір ерекшелік – тәлімдік, ақыл-кеңесті жас ұрпақ санасына, әсіресе, қыз балаға тұспалдап жеткізу, жөн-жосық нұсқап, бағыт-бағдар беру, өнеге көрсету. Бұл салт ауылдық жерлерде әлі де сақталған. «Қыздың қырық жаны бар», «Қызға қырық үйден тыю» деген сөздерде тәрбиелік талап-тілектерді бетке айта салмай, тұспалдап жеткізеді. Әсіресе, қыз мүшеліне толысымен «Ұлдың ұяты-әкеде, қыздың ұяты-шешеді», «Қыздың қылығы – түзде» деген ана баса назар аударған.

Халқымыз қыз баланың тәрбиесі жолында әдет-ғұрып, ырым -жораларды қалыптастырды. Мысалы, «Қыз қабағы күрең тартса, елде жұт болады» деп қызды ренжітпеуге тырысқан; қонақ қыз баланы босағаға отырғызбаған, қыз бала босағаға отырса, үй иесі бақытсыздыққа ұшырайды деп білген; қыз баланың қолына көбіне ырым етіп «құлып» білезік салған. Бұл тәртіпті, тәрбиелі болсын деген ұғымнан шыққан: бойжеткенде қыздарымыз құстай қалықтасын деп, қыз балаға құс тұмсық жүзік салған.

Құлақ тесу. Қазақта қыз баланы кішкене күнінде құлағының сырғалығын тары дәнмен уқалап етін өлтіріп, отқа қарылған инемен тесіп, оған жіп өткізіп тұйықтап байлап қойған. Кейіннен кішірек күміс сырға таққан. Ол бір жағынан «балаға көз тимесін» деген ниет болса, бір жағынан айналасындағы адамдарға деген ыстық ықыласын мейірімділігін, сүйіспеншілігін оятқан.

Алқа тағу. Қазақ қызы он үш жасқа келген соң, оған екі алқа сыйлап, мүшел жасын тойлаған. Екі алқаны қызының омырауына таға отырып, ана «Сен енді үлкейдің, секірме, текіректеме, жүгірме. Ерсі болады, жәймен, баппен сыпайы жүр. Жақсы жүрсен алқандағы күміс қоңырауларың да жақсы әндетеді.. одыраңдап жүрсен-берекесіз шолдыр-шұлдыр етіп өзінді бездіреді» - деп ақыл-кеңес берген, дұрыс жүріп-тұруға, әдептілікке тәрбиелеген.

Қазақ қызды қонақ десе, мүшеліне толғанда «қонақ жасы» деп санаған. Әсіресе осы кезде қыз бала тәрбиесінің ерекше мән берген. Бұрынғы аналар қызының әдепті, ісмер, әсем болуы үшін бар күш-жігерін жұмсаған.

«Шешеге қарап қыз өсер» деген сүйеніп, қызды көргенді ету үшін, аналар ең алымен өзіне шек қойған. Яғни қыз бойжете бастасымен ол бұрынғы қыдыруын доғарған. Осыған байланысты «Шешесі қыдырмашыл болса, қызы бастаңғышыл болады» деген сөз қалған.

Қазақта «Қыздың мұраты - кету, жолаушының мұраты – жету» дегенімен олар бойжеткен қызын сыртқа жөнсіз шығудан шектеген. Тек кей жағдайларда аса бір аяулы адамды аттандыруға үйде ешкім болмағанда ғана жұмсайтын болған, жұмсамаса қыздың өзі оны аттандыра алмаған. Себебі – оны кез-келген кісімен кезіктіру қазақтың әдептің салтында жоқ, әдепсіздік деп білген.

Қыз бойжеткен соң, оны құтты жеріне қондыру ата – ананың арманы. Халқымыздың ежгі дәстүрі бойынша ер жігітке серік боларлық ақылды, әдепті, еңбекқор, адал жар таңдау, өнегелі көргенді жерден қыз алу келешек отбасы бақытының басты нышаны болған. Қазақтың «Тегіне қарап қызын ал» деген нақыл сөзі бар. Оның мәні мынады: текті жердің қызы әдепті, ибалы, іске шебер, қиыншылыққа төзімді, анасы сияқты тәрбиелі болып келеді, ол өскен ортасы мен ата – анасына жаманат сөз ергізбейді. Сол себепті бабаларымыз «Аяғын көріп, асын іш, шешесін көріп, қызын ал» деп өсиет еткен. Әсіресе, қалыңдықтың ақылына ерекше көңіл бөлген. Ол үшін қызға сыншылар әр түрлі сыйлықтар ұсыну арқылы бойжеткеннің дүние – мүлікке көзқарасын, жұмбақ шешкізіп зейін – зердесін байқаған, аға – іні, құрбы – құрдастарымен қарым – қатынасына қарай бауырмалдығы мен қайырымдылығын екшеген. Киген киімі, істеген ісі, сөйлеген сөзіне қарап, оның ұқыптылығын, іскерлігі және мінез-құлқынан мағлұмат білген.

Іскерлікке, қолөнерге қазақта балаларды әке-шешелері, ауылдың салықалы тәжірибелі қарттары шеберлер баулыған. Қызына ана алдымен кесте тіккізіп, одан әрі өсе келе түскиізге, тақияға тігіп одан әрі

сырмаққа, түрлі бұйымдардың оюлармен жалғастырған. Әдетте кестемен түскиіздер, орамалдар, әйелдердің бас киімі, көйлектері, қамзол, белбеу, белдемелері т.б. әшекейленді. Қазақта қолөнерге икемі жоқ қыздарды «Өз үйінде ою оймаған, кісі үйінде тон пішер» деп келеке еткен. Жалпы қыздарды қолөнерге балу арқылы олардың бойына биязылық, адамгершілік асыл қасиеттерді сіңірген. Өнерлі адамның жаны таза болатынын біліп, қызын алдымен еңбекке, ісмерлікке тәрбиелеген. Кішкене күнінен қыздарды тігуге, тоқуға, киіз басуға және сол сияқтыларға үйретеді, дәл сәл өсе келе енді мұның бәрін олардан талап еткен.

Ұл балалар елдің тыныштығын қорғаушы делінсе, қыз балалар бүкіл ұлттың болашағы дап саналады. Себебі, әдепті, арлы, ибалы қыздар ертеңгі күні тәрбиелі ұрпақты дүниеге әкеліп, тәрбиелейтін абзал ана. Сондықтан қыз бала тәрбиесіне халқымыз үлкен мән берген.

Ерте кезден бастап ата-аналарымыз осы бейнелеу өнеріне өте жақын, сонымен бірге біте қайнасып келе жатыр десек артық айтпаспыз. Әжелеріміз кезінде киім-кешек, үйдің іші-сыртын безендіруге керемет-керемет оюлар ойлап тауып, аталарымыз сонау ерте заманды айтпағанда киіз үй мен ер-тұрман, зергерлік бұйымдардың неше түрін ойлап тауып, соларды әшекейлеуі тіптен керемет. Осы ата-бабаларымыздың ер-тұрманына, сырмағы мен текеметіне, сандығы мен кебежесіне қарап өнердің нағыз өресі болғанын білеміз. Алғашқы дизайнерлік шешімдердің үй тұрмысында қолдануы біздің ұлы шеберлерімізден бастау алғанын мақтаншпен айтуымызға болады. Қазақтың кез келген оюын алып қарасаңыз қайталанбас керемет туынды. Бір оюы біріне ұқсамайтын қазақ халқының төл туындылары. Кезінде қазақтың тума талант суретшісі Әбілхан Қастеев атамыздан сурет салуды қайдан үйрендің дегенде – «ешкінің мүйізінен, әжемнің киізінен, таудың жотасынан үйрендім» деген екен. Қорыта келе ұлттық тәрбиенің ұрпақ тәрбиесіндегі орны ерекше. Қазақ ұлтты ұл бала мен қыз бала тәрбиесіне ерекше мән берген ұлы халық.

1. С.Қалиев. *Қазақтың тәлімдік-ойлар антологиясы. А. 2011 ж.*
2. К. Оразбекова. *Ұлттық психология мен халық тәрбиесі болашақтың бастауы хақында. А. 2000 ж.*
3. Қ. Жарықбаев. *Қазақ тәлім-тәрбиесі. А. 1995 ж.*
4. *Халықаралық форум материалдары. А. 2013.*

ОҚУШЫЛАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР СҮРУІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Ф.А. Абдримова – аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Резюме

В статье рассказывается о методике формирования здорового образа жизни. Вместе с тем затрагивается тема интеллектуальных игр, которые помогают закрепить знания, понятия учащихся о здоровом образе жизни.

Summary

The article focuses on the method of formation of the healthy way of life. However, addresses the theme of intellectual games, which help solidify the knowledge of students about healthy lifestyles.

Қазақстанның ХХІ ғасырдағы негізгі даму бағыттарының бірі – салауатты өмір салтын сақтай алатын, жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру басты міндет болып отыр. Сондықтан білім беру мекемелерінің алдында тұрған міндеттердің бірі – жас ұрпақтың салауатты өмір сүруге көзқарасын қалыптастыру, олардың денсаулығын сақтауға, қоршаған ортасын таза ұстауға және жоғары, сапалы білім алып, сол білімді келешектегі өмірінде пайдалана білуге тәрбиелеу.

Салауатты өмір салтын насихаттауда, салауатты өмір сүру мәдениетін қалыптастыру мәселелерін жетілдіретін, осы саладағы басымдықтарды анықтайтын ғылым да, өскелең ұрпақты оқыту, тәрбиелеу формалары мен жаңа әдістерді ұстанатын білім де қажет. Мектеп оқушыларының салауатты өмір салтын қалыптастыру туралы алған білімдері болашақ азаматтардың денсаулығын сақтап қалуға берік тірек болады.

Мектеп оқушыларының денсаулығының нашарлауы бұл тек дәрігерлердің мәселесі емес, сонымен қатар маңызды педагогикалық мәселе болып есептеледі. Өйткені, бұл ұрпақтардың тәрбие алған отбасыларына және қоршаған ортаға байланысты болады. Кейбір отбасыларда маскүнемдік, шылым тарту, нашақорлық және созылмалы инфекциялық аурулар, дұрыс тамақтанбау сияқты салауатты ұрпақ тәрбиелеуге кері әсерін тигізетін факторлар кездеседі.

Сонымен қатар, оқушылар мен олардың ата-аналарында салауатты өмір салты туралы педагогикалық және дәрігерлік білімдердің жеткіліксіз болуы және өз денсаулықтарына деген құнды қатынастың жақсы қалыптаспағаны да әсер етеді.

Жас ұрпақтың денсаулық жағдайын жақсарту мәселесін жалпы білім беретін мектепсіз шешу мүмкін емес. Сондықтан, мектеп мұғалімдері, сынып жетекшілер, психолог, дәрігер және ата-аналар бірлесіп оқушылардың салауатты өмір сүруі үшін іс-әрекеттерді ұйымдастыруы керек және мектептің оқушыларда сау болу, салауатты өмір сүру қажеттілігін қалыптастыруы қажет. Ол үшін мұғалімдер мен сынып жетекшілерде «салауатты өмір салты» ұғымының мәні туралы айқын түсініктердің болуы керек.

Салауатты өмір салты - денсаулықты нығайту, сақтау және қалпына келтіруге бағытталған тіршілік әрекетінің үлгісі. Ғалым А.Н.Леонтьев «салауатты өмір салты» - тұлғаның өмірдегі өз орнын білу, өмір сүруге ұмтылыс жасау, алдына қойған мақсатына жету жолдарынан тұратынын атап көрсетеді [1].

Салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін әр бір адам саналы түрде өз денсаулығына көңіл бөліп, үнемі шұғылдану қажет екендігіне басты назар аудару керек. Салауаттылықтың негізгі қарапайым жолдары – адамның өзін-өзі күтуі және тазалық сақтауы.

Педагогикалық үрдісте оқушылардың білімін көтеруде, тәрбиесін тереңдетуде сабақтан тыс уақыты өте құнды болып келеді. Өйткені, ол оқу жоспарынан тыс қалған мәселелерді жетілдіреді, сынып жетекшісінің және пән мұғалімінің әдістемелік тәжірибесін көтеруге мүмкіндік туғызып, оқушылардың дамуына әсер етеді.

Бастауыш сынып оқушыларының денсаулықтарының нашарлауы көбінесе оларда салауатты өмір салты туралы білімдердің қалыптаспағандығына байланысты болады. Салауатты өмір салты туралы білімдер сабақ барысында және сабақтан тыс іс-әрекеттер барысында қалыптасады. Сондықтан мұғалімдер мен сынып жетекшілері әңгімелер, жаттықтыру, сурет салу, табиғатты бақылау, өсімдіктерді күту және ойын әдістері арқылы оқушыларда салауатты өмір салты туралы білімдерді, түсініктерді қалыптастыруы керек.

Сынып жетекшілері денсаулыққа байланысты тәрбие сағаттарын және айына бір рет «Денсаулық сабақтарын» өткізуі керек. Мысалы, «Ұрпақ салауаттылығы – ұлт болашағы», «Дені саудың – жаны сау», «Денсаулық – зор байлық» және т.б..

Сонымен қатар, сынып жетекшілерінің салауатты өмір салты туралы әңгімелер жүргізуіне де болады. Себебі, әңгіме әдісі оқушылармен жұмыс істеудің ең тиімді формаларының бірі болып есептелінеді.

Әңгімелескен кезде табиғатты қорғау және зиянды әдеттердің алдын алу туралы мәселелерден бастау керек. Сосын адамгершілік, мейірімділік, қайырымдылық тақырыптарында сөз қозғау қажет. Әңгіменің тағы бір бағыты – денсаулық әліппесі, яғни гигиенаның тақырыптары, жағымды әдеттер, дұрыс тамақтану туралы болуы керек.

Сонымен қатар, ұлттық тағамдардың табиғи құндылығын түсіндіру, дұрыс тамақтану қажеттілігі де ерекше.

Мысалы, әңгімелесу үшін төмендегі сұрақтарды беруге болады:

- Денсаулық дегеніміз не?
- Адамдардың денсаулығы неге және кімге байланысты болады?
- Денсаулықты күту үшін не істеу керек?
- Денсаулыққа достық көмектесе ала ма?

Сурет салу арқылы да оқушылардың салауатты өмір сүруге шақыруға болады. Себебі, сурет салу үрдісі оқушыларға өз ойларын жақсы жеткізуге көмектеседі. Бұл әріне бастауыш сынып оқушыларында кеңінен қолданылатын әдіс. Бұл жастағы оқушылар сөзбен жеткізе алмаған ойларын, көзқарастарын сурет салу арқылы жеткізеді. Мұғалім оқушылардан өз денсаулықтарыңды сақтау үшін не істей аласыңдар және ол үшін қандай заттар көмектеседі деп сұрап, сол заттардың суреттерін салдыруы керек.

Әдеби кітаптарды оқу да салауатты өмір салты туралы білімдерді қалыптастыруда тиімді әдістердің бірі болып есептелінеді. Сондықтан мұғалімдер мен сынып жетекшілерінің қарастырылып отырған мәселе қозғалатын әдебиеттерді оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай ұсынып отырулары қажет.

Салауатты өмір салтын қалыптастыруда ең тиімді әдістердің бірі болып – ойын есептелінеді. Ойын – оқушылардың еңбек ету мүмкіндігін арттыратын іс-әрекеттің түрі. Ойын барысында оқушылар әртүрлі байланыстарда болады. Мысалы, ынтымақтастық, істестік, бір-біріне бағыну, өзара бақылау және т.б. Мұғалім ойынды пайдалану барысында оның ережелеріне бағыну арқылы өзінің білім беру және тәрбиелеу міндеттеріне үлкен мүмкіндік ашады.

Мысалы, қимыл-қозғалыс ойындары, жарыстар, жаттығулар және т.б. Ойындарды көбінесе таза ауада жүргізу керек.

Оқушылардың салауатты өмір салтын дене шынықтыру негізінде қалыптастыруда қазақтың ұлттық ойындары да өте құнды болып келеді. Осы тұрғыда мұғалімдер мен оқушылар халқымыздың көкпар, ақсүйек, қыз құу, тоғызқұмалақ сияқты ұлттық ойындарын кеңінен қолдануы қажет [2].

Сонымен қатар, салауатты өмір сүру туралы білімдерін, түсініктерін қорытуға көмектесетін зияткерлік (интеллектуалды) ойындардың да салауатты өмір салтын қалыптастыруға тигізер пайдасы көп. Мысал ретінде «Сөзді тап» ойыны. Мұғалім оқушыларға темекіні жасырады және оның адам өміріне зиянды жақтарын айтады. Сонда оқушылар бұл заттың не екендігін табады.

Келесі бір әдіс – оқушылардың жобалау іс-әрекеті. Бұл көбінесе негізгі және жоғары сыныптарда жүргізіледі. Оқушыларды жеке және топтарға бөліп, жобалау жұмыстарын жүргізу үшін шағын тақырыптар беріледі. Мысалы, «Денсаулықты сақтау және қорғау», «Күн тәртібі», «Шылым шегудің денсаулыққа зияны», «Ішімдіктен аулақ бол!» және т.б. тақырыптар беріледі. Жоба бойынша жұмыс істеуде оқушылар мектеп жасындағы балаларда кездесетін денсаулыққа байланысты мәселелердің жайын ашып алады, денсаулық туралы газет-журналдардан мақалалар, мақал-мәтелдер жинайды, сосын өз тақырыптарына сәйкес материалдарды таңдап, жоба жұмысын бастайды.

Салауатты өмір салтын қалыптастыруда табиғат аясында жүргізілген сабақтарды, саяхат сабақтары, КТК-ын, мерекелік кештерді, викториналық ойындарды қолдануға болады. Салауатты өмір салты туралы білімдерін қалыптастырудың мүмкіндігі мұғалімдер мен сынып жетекшілері оқушылардың жас және дербес ерекшеліктерін ескере отырып қолданған әртүрлі әдістерге байланысты болады.

Қорыта айтқанда, жас ұрпақтың денсаулығы – қоғам байлығы. Ал, жарқын болашақтың кепілі – саналы да салауатты жастар. Сондықтан әрбір адам өз денсаулығының мықты болу жолдарын қарастыруы керек.

1. Леонтьев А.Н. *Потребности, мотивы, эмоции*. М., Изд. Московского университета, 1971. – 38 бет.
2. Төтенай Б. *Қазақтың ұлттық ойындары*. Алматы, 1994 ж.

РОЛЬ ИГРЫ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

М.К. Ахметова – *учитель английского языка в начальных классах школы – лицея «Туран»*

Түйін

Бұл мақала оқыту кезінде бастауыш мектеп жасындағы балалардың психологиялық процессінің дамуына ойнау қызметінің әсеріне арналған. Мақалада шет тілін үйренудегі коммуникативтік компетенцияны қалыптастыруда ойынның рөлі, сонымен қатар сабақтың негізгі үш мақсатыны жетуде қолданылатын ойын технологиясының құндылығы ашылып көрсетіледі.

Summary

This article is devoted to the influence of the game activities on the psychological processes development of the young learners at the lessons. The article describes the role of the game activities in the formation of the communicative competence in the process of foreign language learning. Also the value of the game technologies using during the lessons is shown to achieve the main aims of the lessons: educational, educative and developing.

Мир детских игр разнообразен. Каждый вид игры выполняет определенную функцию в развитии ребенка. На сегодняшний день в теории и практике наблюдается стирание граней между самостоятельными и обучающими играми, что является недопустимым. Этим делом заинтересованы многие ученые. В последнее время в литературе появился даже специальный термин “игрология”, или, с использованием латыни - “лудология”.

Как было доказано А. В. Запорожцем, В. В. Давыдовым, Н. Я. Михайленко, игровая деятельность не изобретается ребенком, а задается ему взрослым, который учит малыша играть, знакомит с общественно сложившимися способами игровых действий.

Обучаясь у взрослых техникам различных игр, ребенок затем обобщает игровые способы и благополучно переносит их на другие ситуации. Таким образом, игра приобретает самодвижение, становится формой собственного творчества ребенка, а это обуславливает ее развивающий эффект.

Крупнейший психолог Д.Б. Эльконин называет игру как средство развития умственных действий и средство развития произвольного поведения [1]. Игра как ведущая деятельность у детей “определяет важнейшие перестройки и формирование новых качеств личности”, что именно в игре дети усваивают общественные функции, нормы поведения, что игра учит, изменяет, воспитывает, как говорил Л.С. Выготский, ведет за собой развитие [2].

Результаты изучения развития детей, показали, что в игре эффективнее, чем в других видах деятельности, развиваются все психические процессы. Обусловленные игрой изменения в психике ребенка настолько существенны, что в психологии (Л.С.Выготский, А.Н.Леонтьев, Д.Б.Запорожец и др.)

утвердился взгляд на игру как на ведущую деятельность в дошкольный и младший школьный периоды [3]. Так, А.Н.Леонтьев отмечал, что в игре развиваются новые, прогрессивные образования и возникает мощный познавательный мотив, являющийся основой возникновения стимула к учебе [4]. Игра помогает активизировать стремление ребят к контакту друг с другом и учителем, создает благоприятные условия равенства в речевом партнерстве, разрушает устоявшийся барьер между учителем и учеником. Игра помогает преодолевать неуверенность. В обычной дискуссии ученики-лидеры, как правило, захватывают инициативу в свои руки, а более скромные - предпочитают отмалчиваться. В таком, например, виде игры как ролевые игры, каждый получает роль и должен быть активным партнером в речевом общении.

На уроках иностранных языков в играх школьники овладевают такими элементами общения, как умение начать беседу, поддержать ее, прервать собеседника, в нужный момент согласиться с его мнением или опровергнуть его, умение целенаправленно слушать собеседника, задавать уточняющие вопросы и т.д. Игры дают огромный шанс формированию коммуникативной компетенции, при которой не только говорящий, но и слушающий максимально активен, так как он должен понять и запомнить реплику партнера, соотнести ее с ситуацией.

Игры положительно влияют на формирование познавательных интересов школьников, способствуют осознанному освоению иностранного языка. Они содействуют развитию таких качеств, как самостоятельность, инициативность; воспитанию чувства коллективизма. Учащиеся увлеченно работают, помогают друг другу, внимательно слушают своих товарищей; роль учителя лишь управлять учебной деятельностью.

Ценность игры как воспитательного средства заключается в том, что, оказывая воздействие на коллектив играющих детей, педагог через коллектив оказывает воздействие на каждого из детей. Посредством игры учитель формирует не только игровые отношения, но и реальные, при этом закрепляя полезные привычки в нормы поведения детей в разных условиях и вне игры - таким образом, при правильном руководстве детьми игра становится школой воспитания.

Образовательная ценность игры состоит в том, что, игру так же рассматривают как ситуативно-вариативное упражнение, где создается возможность для многократного повторения речевого образца в условиях, максимально приближенных к реальному речевому общению с присущими ему признаками - эмоциональностью, спонтанностью, целенаправленностью речевого воздействия.

Игры способствуют выполнению важных методических задач: созданию психологической готовности детей к речевому общению; обеспечению естественной необходимости многократного повторения ими языкового материала; тренировке учащихся в выборе нужного речевого варианта, что является подготовкой к ситуативной спонтанности речи вообще.

Игры могут использоваться на различных этапах урока, что помогает учителю в нестандартном проведении урока, развитии креативного подхода учащихся, их совместной деятельности - умению работать в коллективе, а также мотивировать их интерес к изучению английского языка, что является особенно важным на данном этапе.

В начальных классах дети очень любят импровизировать, изобретать различные предметы и действия. Именно это можно использовать, например, при закреплении букв алфавита во втором классе. Можно, к примеру, им предложить: «Встаньте так, чтобы быть похожими на буквы алфавита.», или предложить им спеть буквы под популярные мелодии, например «В лесу родилась елочка...».

Для активного участия класса (группы) при выполнении игровых упражнений, рекомендуется использовать различные формы работы: парную, групповую и фронтальную. Все учащиеся имеют одинаковую возможность практиковаться в речевой деятельности, применять полученные ранее навыки и умения.

Можно широко использовать в языковых играх:

- подвижные игры (зарядка, игра в животных, “кошки-мышки”, игры во внимание)
- стихи и песни, сопровождаемые движениями
- игра-соревнование (дети делятся на команды и выполняют различные задания)
- игра с мячом (вопрос-ответ, перевод слов и предложений с русского на английский и наоборот)
- настольные игры (домино, лото, рисование)
- диалоги с героями книг английских и американских авторов (в гости к ребятам приходят Винни-Пух и Мэри Поппинс, Белоснежка и 7 гномов, Маугли, Том Сойер и т.д.)
- ролевые игры и т.д.

Игра организуется таким образом, чтобы учащиеся могли в активном речевом общении с максимальной эффективностью использовать обрабатываемый языковой материал.

Учитель непременно сам верит в игру, в её эффективность. Только при этом условии он сможет добиться хороших результатов. Еще одним важным требованием при проведении различного рода игр является использование всевозможной наглядности.

Более того, учитель должен всегда помнить о таких элементарных требованиях, как соответствие игры возрасту детей и изучаемой теме; нельзя допускать такого момента, когда в игре задействованы не все учащиеся. Также нужно удостовериться, что инструкция понятна и усвоена всеми и учащиеся готовы к осуществлению игровой деятельности.

Также не стоит забывать и о том, что обсуждая проведенную игру, оценивая участие в ней школьников, учителю следует проявить такт, особенно при оценке результатов игры. Отрицательная оценка деятельности её участников неизбежно приведет к снижению активности. Желательно начать обсуждение результатов игры с удачных моментов и лишь затем, перейти к недостаткам.

Младший школьный возраст несет в себе большие возможности в познании окружающего мира, в том числе и средствами английского языка. Плодотворной почвой для этого является познавательная деятельность, реализующаяся в играх, в полной мере отвечающих возрастным особенностям детей младшего школьного возраста.

Игра формирует у младших школьников коммуникативные умения, необходимые для человека как члена общества, члена коллектива. Умение общаться предполагает умение слушать собеседника, вступать в разговор, поддерживать его, и т.д.

Игра приносит огромную пользу в изучение английского языка в начальных классах средней школы. Ученик в этом возрасте способен проживать те или иные элементы учебного процесса в условно-игровом плане. Таким образом, лексико-грамматический материал усваивается легче, а правильно спланированная игровая деятельность и реализация игровых приемов на уроке ведет к повышению результатов и интереса к предмету.

1. Эльконин Д.Б. *Детская психология*. – М., 2000
2. Выготский Л.С. *Педагогическая психология*. – М., 1991
3. Запорожец Д.Б. *Избр. психол. труды: В 2 т. М., 1986*
4. Леонтьев А.Н. *Избр. психол. произведения: В 2 т. М., 1983*

ӨЛКЕТАНУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ МӘНІ

Д.Д. Байдалиев – М.Х. Дулати атындағы ТарМУ, Тараз қ.

Резюме

В статье рассмотрены история развития и значимость краеведения в процессе воспитания учеников общеобразовательных школ, конкретизированы уровни и сделаны выводы по краеведению.

Summary

In the article the history of development and significance of regional studies in the upbringing process of secondary school children are considered, levels are concretized and conclusions on regional studies are made.

Аннотация. Мақалада өлкетанудың даму тарихы мен жалпы білім беретін мектептегі оқушыларды тәрбиелеудегі мәні, деңгейлері нақтыланып, тұжырымдалған.

Қазіргі кезде елімізде өмір сүріп жатқан жас ұрпақтың бойындағы ерлік пен елдік қасиеттің рухани негізі – туып - өскен жері мен елінің салт-дәстүрінен, ұлттық мәдени мұраларынан, ел мен жер байлығын қорғап қалған батырлардың ерлік істерінен бастау алады.

Қазақ халқы ежелден – ақ қоршаға орта болмысын, оны бүкіл өзінің шаруашылығының дамуы мен қалыптасуының, тіршіліктің даму жүйесінің көзіне айналдыра білген. Қазақтың көшпелі өмірінің өзінде табиғатты пайдаланумен қатар, оны аялаудың, қорғаудың тамаша үлгілері қалыптасқанын байқауға болады.

Туған өлке табиғатын, оның ерекшелігін, сұлулығын, байлығын, оған деген сүйіспеншілігін ерте кезде адамзат баласы қара сөзбен өрнектесе, ғұламалар өздерінің өлең - жырларына арқау еткен.

Өлкетану жұмысының қазіргі кездегі маңыздылығы туралы Елбасы Н.Ә.Назарбаев, «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» атты Жолдауының 12 тапсырмасында: «Мысалы өте көкейкесті болып табылатын... «Өлкетану» (туған жерге махаббат отаншылдықтың негізі ғой)... сынды пәндер қайда? Олардың жоқтығы жастардың едәуір бөлігінің

элеуметтік инфантилизміне, ересек өмірге бейімделе алмауына, басқа да келеңсіздіктерге ұрындырады. Жастардың бір бөлігі діни секталардың, экстремистердің, есірткіге құмар және қылмыстық топтардың «онай олжасына» айналады. ...Сондықтан бүгінгі таңда оқу – тәрбие үдерісін түбірінен өзгерту маңызды» - деп атап көрсетті [1].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында, тарихи сананы қалыптастыру тұжырымдамасы мен гуманитарлық білім беру тұжырымдамасында, Қазақстан Республикасының азаматтарына патриоттық тәрбие беру мемлекеттік бағдарламасы мен білім беруді дамыту бағдарламаларындағы туған өлкеге сүйіспеншілікті қалыптастыруға ерекше мән берілуі бұл мәселенің қазіргі таңдағы өзектілігін дәлелдегенімен, мектептер мен жоғары оқу орындарында өлкетану жұмыстары кемшін қалып келеді.

Туған өлкедегі табиғат пен тарихты, шаруашылық пен саясатты, мәдениет пен адамдардың тіршілік әрекетін қосып адамға ауқымды білім мен тәрбие беретін өлкетану психолого – педагогикалық мәселе ретінде зерттеушілерге әрқашанда үлкен қызығушылық тудырған.

Қазақстанда өлкетану ғылымы патшалық Ресейдің қазақ даласын отарлау мақсатында алдын - ала арнайы әскери экспедициялар шығарып, ғылыми-танымдық зерттеулер жүргізу шеңберінде еңсе, оқытудың ғылыми деңгейін арттыруда өлкетану жұмыстарының педагогикалық құндылығын ерте кезде – ақ түсінген. Алғашқы өлкетанымдық зерттеулердің алғышарттарын біз көне дәуір оқымыстылары Геродот, Эмпедокл, Гиппократ, Теофраст еңбектерінен байқауымызға болады. Өлкенің құбылыстарын зерттеушілер өсімдіктер мен жануарлар әлемінің қоршаған ортаға тәуелділігін қарастырған [1,25].

Өлкетаным туралы Аристотель «Адам ақыл – ойының арқасында қоршаған ортаны, табиғатты жалпы танып біле алады. Бірақ жалпыны түсіну үшін ең алдымен бірінші жалпыны білуі керек» - деп сипаттама берген [3, 12].

Цицерон болса, Отанға, өлкеге деген адамның қатынасын, патриоттық санадан іздестіреді. «Ең мәртебелі ой – толғамдар Отанның игілігі жайында болмақ. ...Отан деген ұғымға, ең алдымен, саяси орта, құқықтық қатынастармен байланысы бар белгілі бір өлкедегі адамдар бірлестігі және мемлекет кіреді» - деп санаған.

Өлкедегі табиғат құбылыстарының терең тылсымсын зерделеуде адамзат баласы талай – талай жолдардан өтті. Алғашқы өлкетанымдық көзқарастар сондай – ақ ертедегі саяхатшы, жиһангездердің жазбаларында мольнан көрініс тапты.

Антикалық Грецияда Геродоттың, Полибияның жазған тарихи концепциялары, Гиппократ, Демокриттің жаратылыстану ғылымы тұрғысынан адамға көзқарастары, Римдегі Лукреций Кардтың көзқарастары өлке ілімінің ең алғашқы туындылары десек қателеспейміз. Материалист ақын Лукреций (б.д.д. I ғ.) артта қалған, дамымаған өлкедегі халықтар туралы мәліметтерді пайдаланып, адам мәдениетінің дамуының толық концепциясын жасады. Оның еңбегі «О природе вещей» деп аталынады. Антикалық авторлар халықтардың өлкетанымдық көзқарастарының кейбір тұстарын жергілікті халық аңыздарына сүйене отырып қарастырды. Олар әр өлкедегі халықтардың мәдениеті, тұрмысы, әдет-ғұрпы туралы тереңірек жазып, мәліметтер беруге тырысты [4].

Кез – келген тарихи кезеңдерде табиғат, өлке оның түрлі құбылыстары жөнінде әрбір адамның өзіндік көзқарасы мен түсінігі болады.

әл - Фараби өзінің «Философияны білі үшін не білу керек?» деген еңбегінде нағыз тәрбиеші ұстаздың бойындағы он екі қасиеттің бірі ретінде – дүниетаным, қоршаған ортаның құбылыстарын жете меңгерген ұстаз – нағыз тәрбиеші бола алатындығын нақтылай түскен [5, 62 б.], сондай – ақ ғалымның: баланың ой санасының дұрыс қалыптасып дамуы үшін айналадағы шындықты танып, білуі арқылы ғана ой - өрісі жетілетінін айтады. Тұлғаның дүниетанымын қалыптастырудың басты құралы тәрбие мен білім екендігін – тұжырымдайды [5, 45].

Өлкетану деректері бұрыннан бері халықтар арасында ауызша ұрпақтан-ұрпаққа таралып, жалғасын тауып келді. 1718 жылы 13 ақпанында Ресей патшасы I - Петрдің жарлығымен өлкетанушылардың тапқан тарихи жәдігерлері, заттары патшаға жеткізіліп, өз өлкесіндегі ізденіс жұмыстары үшін марапаттап отыру талап етілді. Бұл сол кездегі қазақ даласына да қатысты еді.

Өлкетанудың деректемелік жұмыстарымен қатар, осы кезде мектептептегі өлкетану жұмыстары да өз жұмысын бастады. Оның негізін қалаған М.В.Ломоносов болса, ал туған өлкені зерттеуге аса көңіл бөліп, оның ғылыми педагогикалық негізін салған К.Д.Ушинский еді. Ғылымның бұл саласына К.Д.Ушинский «Отантану» деп анықтама беріп, «Туған өлке» және «Балалар әлемі» атты мектеп оқушыларына арналып жасаған кітаптарында ол арнаулы «Айнала және жақын», «Қоршаған ортаны танып білу» деген бөлімдерінде ол айналаны танып білу процесінде бақылау, негізгі білім көзі болады деп көңіл аударады [6,7].

Осы кезде Ресейдегі алдыңғы қатарлы мұғалімдердің көптеген мазмұндағы өлкетанушылық

материалдары баспаларда жариялана бастады. Өз өлкесін тану идеясы мен педагогикалық процесте өлкетану материалдарын қолдану, ұлы ағартушылар Я.А.Коменский, Ж.Ж.Руссо және басқалардың еңбектерінде негізі қалыптасқан болатын. Ғалым Н.Ф.Бунаков өлкетану саласында жиырмадан астам кітаптар мен өлкетанудың алғашқы оқу бағдарламасын жасады.

Қазақстанда өлкетанудың дамуы аса көрнекті мемлекет қайраткерлері С.Аспандияров, М.Д.Жолдыбаев, Ә.Жангелдиннің есімдерімен байланысты. Сол кездегі О.Жандосовтың «Познай свой край» мақаласы өлкетануға елеулі үлес қосты. В.Д.Гордецкийдің «Материалы для школьных экскурсий в Джетысу» атты оқу құралы Жетісу өңіріндегі мектептерге таратылды. Бұл мектептердің оқушылары мен мұғалімдеріне арналған ең алғашқы өлкетану бойынша оқу құралы еді [7, 32 б.].

Елімізде 1920 жылдан бастап өлкетану жұмыстары бірте – бірте жолға қойыла бастады. Осы жылы Қазақстанда Зерттеу Қоғамы құрылып, 1930 жылы оның жанынан Өлкетану Бюросы жұмыс істеді.

1930 жылы сәуір айында Өлкетану Бюросының жетекшісі С.Аспандияровтың басшылығымен алғаш рет бүкіл қазақтық өлкетанушылар съезі шақырылды [8, 134 б.].

Аталған съезд, студенттер мен мектеп оқушыларының арасында өлкетану ісін жандандыру мәселесіне ден қойып, қаулылар шығарады. Өз өлкесінің табиғи өндіргіш күштерін, тарихын, климатын, өсімдіктер әлемін т.б. білу, біліп қана қоймай, Қазақстанды дамытуға пайдалана білу аса қажетті белгі болып табылатындықтан, өлкені танып – білу жұмыстары студенттердің арасында әлі де болса шектеулі дәрежеде деген съезд шешімі жоғары оқу орындарында өлкетану үйірмелерін ашуды ұсынды [7, 105 б.].

Көрнекті тарихшы – ғалым С.Аспандияров «Қоғамдық ғылымдарды оқытудың, тәрбиелеуде маңызы зор», деп атап көрсетіп, Ол: «...Болашақ жастар өмір сүріп отырған мемлекеттің өткені мен келешегін, оның алдында тұрған жоспарларды жақсы білуі қажет. Оқушы өз елінің басынан кешкен қиындықтарымен танысып қана қоймай, сондай қиындықтан елін, халқын алып шығуға белсене қатысып, оған өзінің үлесін қосатындай болып тәрбиеленуі тиіс» - дей келе [7, 104 б.], «өлкетану жұмыстары Отанды сүю мен патриоттық тәрбие беруде маңызды роль атқарады» - деп есептеді. Педагог – ғалым өлкетану жұмысын туған өлкенің тарихын, мәдениетін, әдебиеті мен табиғатын, халық шаруашылығын танып білуде аса маңызды деп санайды [8, 135 б.].

Қазақ халқының ағартушы – ғалымдары мен ақын – жазушыларының еңбектеріндегі өлкенің сұлу көріністері негізінде жасөспірімдердің табиғатпен, қоғаммен қарым – қатынасын орнықтыру, білім беру, тәрбиелеу, қазақ халқының мәдениеті мен ағарту саласы мен соның негізінде азаматтық, адамгершілік қасиеттерін жетілдіруде маңызды орын алады.

Қазіргі кездегі мектеп оқушыларының бойында жақсы мінез – құлықтың қалыпты нормаларын қалыптастыру үшін адамгершілік тәрбиесі ғасырлар бойы жүргізіліп келеді. Имандылық, әдептілік, ар – ождан, намыс, бауырмалдық, кішіпейілділік, батырлық, ерлік, ұлтжандылық, елжандылық және оқушыны Отанды сүюге, оны қорғау жолында әрдайым даяр болуға өлкенің, Отанның игілігі үшін аянбай еңбек етуге тәрбиелеу тәрізді бағыттар адамгершілік тәрбиесінің басты ұстанымы. Бұдан шығатын қорытынды: өлкетану негізінде Отанға сүйіспеншілікті қалыптастыратын тәрбие адамгершілік тәрбиесімен де тығыз байланысты. Өйткені адам бойындағы асыл қасиеттер Отанға деген сүйіспеншіліктен туындайды.

Отан – адамның туған өлкесінен де гөрі неғұрлым ауқымды да әлеуметтік ұғым. Осыған байланысты Н.Ә.Назарбаев: «Көптеген адамдар туған өлке деп тек «өзінің» облысымен немесе «өзінің» ауданымен шектеледі, бұл қате түсінік. Мұндай психологиямен келісу қиын. Перзенттік сүйіспеншілік пен аялы көзқарасқа – патриоттық көңіл күйдегі жастардың қайратты, шебер қолдары мен қалтықсыз жасампаз еңбегіне мұқтаж жерлер Қазақстанда көп. Айталық, біртұтас халықтың өндірістің барлық салаларындағы балалары Қазақстанның гүлденуі мен күш – қуатының артуы жолында жұмыла еңбек етсе, несі жаман» - деп тұжырымдаған [9, 84 б.].

Адамгершілік (мораль) қоғамдық сананың бір формасы. Адамның қоғамдық өмірдегі өз орнын анықтауы, еңбекке, оқуға, ғылымға, қатынасы, отбасындағы, қызметтегі т.б. тәртібі, іс - әрекеті осының бәрі оның адамгершілік қасиеттерінің – сапаларының қаншалықты дұрыс қалыптасуына байланысты. Адамгершілік тәрбиесінің негізіне бүкіл адамзат жинақтаған, тарих тәжірибесінде сыналған адамшылық қасиеттер алынады. Олар: адалдық, шыншылдық, кішіпейілділік, қарапайымдылық, сыпайгершілік, еңбексүйгіштік, жолдастық, достық, қоршаған ортада үлкенді, қарт адамдарды, әйелдер мен жас балаларды сыйлаушылық сияқты қасиеттер.

Демек адамгершілік тәрбиесі тәрбиенің басқа салаларымен, бағыттарымен тығыз байланысты. Алдымен қоршаған ортаға, өлкеге, дүниеге ғылыми көзқарасты қалыптастырумен тығыз байланысты, егер оларға көзқарас дұрыс қалыптаспаса адамгершілік қасиеттер де дұрыс, немесе толық қалыптаспайды.

Жергілікті өлке материалын тиімді пайдаланудың оқушыларды шығармашылыққа тәрбиелеуге көп

көмегі тиеді, өйткені оқу материалы оқушыларға жақын, әрі таныс болғандықтан оларды қызықтырады. Жеке қайраткерлерге қатысты мәселелер қарастырылғанда оқушыларға берілетін тапсырмалар мен сұрақтардың көбіне оларды ойландыратындай, өз пікірлерін білдіріп, қажет болған жағдайда баға беретіндей болғаны дұрыс.

Мұғалім өзінің осы салада жүргізген жұмысының нәтижесін көріп – біліп отырса өте дұрыс. Мұның өзі күрделі мәселе, оның үстіне жұмыс нәтижесі бір пән арқылы жүзеге асты деу қиын. Соған қарамастан мұндай тәрбие жұмысының нәтижесін мынандай жағдайдан байқауға болады.

1. Егер де оқушылар өз жауаптарына нақты оқиғаның негізінде қайраткерлердің, сол оқиғаға қатысушылардың адамгершілік қасиеттерін (мотивтері, іс - әрекет тәсілдері, нәтижелері) ашып көрсетіп берсе.

2. Қарастырылып отырған қоғамдық құбылысқа, оқиғаға, фактіге, қоғам қайраткерлеріне, олардың іс – әрекетіне, айтқандарына, қызметінің нәтижелеріне жеке өзінің қатынасын білдірсе.

3. Қоршаған ортадағы құбылыстарды, келенсіз жайттарды талқылап, бағыт бергенде дұрыс бағыт ұстаса.

4. Оқушылардың ұжымға, от басының мүшелеріне, жолдастарына, айналасындағы басқа адамдарға, табиғатқа, тарихи мәдени ескерткіштерге, оларды қорғау мәселесіне қатынасы адамгершілік өлшемдерге сәйкес келсе.

5. Оқушы мектепте, сыныпта, және басқа да ұйымдастырылатын қоғамдық – саяси жұмыстарға белсене қатысса, тек қатысуы ғана емес ұстанған адамгершілік мотиві де тиісті дәрежеде болса.

Жалпы оқушының тәрбиелілігі оның кез-келген іс-әрекетінен де, сөйлеген сөзінен де байқалып тұруы тиіс.

Өлкетану материалдары арқылы оқушылардың туған жеріне деген сүйіспеншілік, мақтаныш сезімдерін қалыптастыруда нақты айғақтың, деректер мен тарихи құжаттардың шындықты дәлелдеп отыратынын айта келе, өлкетану материалдарының негізгі мазмұнын патриоттық тәрбиемен байланыстыру аса маңызды фактор болып табылады. Патриоттық тәрбие берудегі оған арқау болатын өлкетану материалдарының негізгі мазмұны мынадай мәселелерді қамтығаны дұрыс:

-өлкенің тарихы (өлкенің кеңес дәуіріне дейінгі тарихы; төңкеріс кезеңдегі тарихы; тәуелсіздік жолындағы күрес тарихы; өлкенің бүгінгі таңдағы тарихы);

-өлкенің табиғаты және табиғи қорлары;

-өлкеден шыққан батырлардың, халық қаһармандарының, ғылым, мәдениет және спорт қайраткерлерінің ерліктері мен еңбектері;

-мәдени құндылықтар;

Мұғалімдер өздерінің іс – тәжірибелерінде өлкетану материалдары негізінде оқушыларға тәрбие беруді мынадай деңгейлер бойынша жүзеге асырса тиімділігі арта түседі:

1 деңгей. Оқушыларға адамгершілік және патриоттық тәрбие беру мақсатымен туған өлке туралы білімдерді түрлі оқу құралдары мен бұқаралық ақпарат құралдары көмегімен ұсынуы.

2 деңгей. Оқушылардың өз бетімен танып – білуі, мұндай білімнің қайнар көзі – оқу құралдарымен қатар, ғылыми – танымдық және ғылым – әдебиеттер, электрондық оқу құралдары, бұқаралық ақпарат құралдарындағы баспасөз материалдары, мектеп және өлкедегі тарихи орындар, мұражай экспонаттары, интернет материалдары болып табылады.

3 деңгей. Мұғалімнің басшылығымен оқушылардың терең зерттеулер жүргізуі барысында туған өлкенің құндылықтарын игеруі. Мұнда оқушылар жас ғалым – зерттеушілер ролін атқарады, олар көбінесе өлкетану үйірмелерінің және оқушылардың ғылыми қоғамдарының мүшелері әрі белсенділері болып табылады.

Оқушылардың өлкетану білімін игеру процесі, әрбір жаңа ұғымды қабылдауды, ой елегінен өткізуді және қолдануды қамтамасыз етерліктей, мұғалімдердің өздерінің іс – тәжірибелерінде оқыту амалдары мен әдістерін сұрыптауына, сондай-ақ оқушылардың практикалық және өз бетімен істейтін жұмыстарын ойластырып істеуіне байланысты заңдылықтардың мазмұнын және оны игерудің жағдайларын оқытушы өзіне - өзі айқын елестете алғанда ғана бұлардың барлығы іске асады.

Өлкетану негізінде, табиғат пен адам, қоғамның табиғат компоненттерінің негізгі белгілері, қасиеттері және өзара қатынастары көрінген ұғымдардың жүйесі және олармен байланысты түсініктер жатады. Ұғымдарды меңгеру барысында оқушылар:

- өлкетану ұғымының анықтамасы мен мазмұнын және олармен байланысты түсініктерді игеріп алуы;

-осы өлкетанымдық әрекеттерді игеруге және қолдануға мүмкіндік туғызатын ақыл – ой әрекетінің тәсілдерін ұғып алуы;

-оқу мен практикалық міндеттерді шешкенде өлкетану әрекеттерін өз бетінше қолдана алуы керек.

Оқушылардың белсенді таным әрекетінсіз өлкетану білімін орнықты әрі толық игеру мүмкін емес. Түрлі бағыттағы жұмыстарды орындау процесінде олардың іскерлік пен дағдылары қалыптасады.

А.Ж.Бекмағамбетов оқушы жастардың өлкетану негізінде отансүйгіштік қасиетін қалыптастыруды оңтайландырудың мазмұндық бағыттары ретінде: әлеуметтендіру, демократияландыру, ізгілендіру, саралау деп төрт топқа бөліп қарастырады [10, 12 б.].

Қорытындылай келсек, өлкетану – оқу және сыныптан тыс жұмыстар арқылы туған өлке туралы оқушылардың белгілі білім көлемін байытуға ықпал ететін, отандық педагогиканың бір прогрессивті құбылысы болып табылады; оқушыларға ғылыми білімдер арқылы қоршаған өмірдің қоғамдық және табиғи құбылыстарының мәнін ашады; патриотизмге, ізгілікке, адамгершілікке баулиды, өз халқының мәдени дәстүрлерін құрметтеуге, жергілікті өлкенің шынайы өмірін құрметтеуге үйретеді, туған өлкеге ұлы отанның бір бөлігі ретінде сүйіспеншілігін тәрбиелейді; оқушыларға зерттеу жұмысының және әлеуметтік – пайдалы еңбектің бірқатар практикалық дағдыларын меңгеруге көмектеседі; оқушылардың танымдық қызығушылықтарын дамыту арқылы, олардың жеке тұлғасын қалыптастыру процесіне ықпал ететін құрал ретінде болады, оларға байқампаздық, ізденістік және зерттеу жұмысының дағдыларының дамуына жағдай жасайды, шығармашылық ойлауды дамытады, қоғамдық ұмтылыстар, жоғары моральды және эстетикалық сезімдерін қалыптастыруға ықпал етеді.

Түйін сөздер: өлкетану, отансүйгіштік, адамгершілік, өлкетану материалдары.

Ключевые слова: краеведение, любовь к родине, человечность, нравственность, краеведческие материалы.

Key words: regional studies, love to motherland, humanization, morality, regional studies materials.

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам. //Егемен Қазақстан. – 2012. №380-382. – 10 шілде.
2. Фурсов В. Биология осылай басталады. – Алматы: Қазақстан, 1967. – 124 б.
3. Аристотель. Риторика. – М., ОГИЗ. Соц.ЭКГИЗ. 1939, – 163с.
4. Раймханова К.Н. Тарихи өлкетану. – Тараз, 2004. – Б.7-8.
5. әл – Фараби. Әлеуметтік – этникалық трактаттар. – Алматы, 1975. - 419б.
6. Текесбаева А.М. Өлкетану негізінде бастауыш сынып оқушыларының дүниетанымын қалыптастыру: автореф. ...пед. гыл. канд. –Алматы, 2004. – 26 б.
7. Аспандияров С.Д. История Национально-революционного движения на востоке. – Кызыл-Орда, 1932. – 210 с.
8. Ахметова С.Ш. Историческое краеведения в Казахстане. – Алматы, 1972. – 188 с.
9. Джанбаева Р.А. Қазақ халық педагогикасындағы патриоттық – ерлік тәрбиесінің ғылыми негіздері: пед. ғылым. док. дисс... – Алматы, 2007. –268 б.
10. Бекмағамбетов А.Ж. Аймақтың өлкетану құндылықтары арқылы жоғарғы сынып оқушыларына патриоттық тәрбие беру: автореф. ...пед. гыл. канд. – Астана, 2008. – 32 б.

ПРОБЛЕМЫ РАННЕГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Ж.Г. Кулеkenова – кафедра профессиональной иноязычной коммуникации,
Факультет иностранных языков и международных отношений, КазНПУ им. Абая

Түйін

Бұл мақалада ерте жастан балалардың шетел тілін оқытылуы қарастырылады. Осы мәселе қазіргі кездегі білім жүйесінің дамуына байланысты ғалым педагогтар мен психологтардың назарын өзіне аударады. Мақала авторы ерте жастан оқытудың жақсы жақтарын көрсетіп, балалардың дене, психикалық және танымдық ерешеліктерін, олардың ерте жаста шетел тілін үйренудің зор қаблеттері бар екенін айтып отті. Осы мақалада ерте жастан шетел тілін оқытудың мақсаттары, олардың сиппатамасы және мақсатқа жету жолдары көрсетілген. Сонымен қатар, мұғалімдерге оқу материалдардың мазмұннің тандау жөнінде нұсқаулар берілген.

Resume

The article considers the problems of teaching a foreign language at an early period, which at the modern stage of developing the system of education in the country becomes actual and attracts teachers' and psychologists' attention. The author writes about the advantages of early teaching, pointing to children's physical, psychological and cognitive peculiarities and their unique abilities of learning foreign language at an early age. The aims of early teaching, their characteristics and ways of achieving them are determined in the article. The author also gives some recommendations to teachers on the questions of selecting the materials to teach, i.e., which content to teach, leading to effective acquisition of a target language at an early stage of learning.

На современном этапе преподавания иностранных языков становится все более актуальной проблема раннего обучения. Высказываются разные точки зрения на вопрос обучения детей дошкольного и

раннего школьного возраста иностранным языкам и об эффективности этого процесса. Всем известно, что на начальной ступени обучения происходит становление личности младшего школьника, выявление и развитие его способностей, формирование учебных навыков и овладение элементами культуры и поведения. В связи с этим становится актуальной проблема обучения иностранным языкам на раннем этапе.

Преподаватели иностранного языка, работающие в начальных классах, помимо традиционных способов обучения в своем арсенале имеют немало оригинальных и специфических приемов, обеспечивающих физическую активность на уроках и способствующих эффективному обучению. Эффективность обучения зависит от многих факторов, в том числе и от остроты восприятия ребенком этого нового мира, его физической и эмоциональной активности и возможности деятельного участия в нем. Физическая активность обостряет все виды памяти: тактильную, двигательную, зрительную, образную и слуховую, знание которых ведет к успешной организации учебной деятельности школьников.

Одной из основных задач в обучении иностранному языку является активизация познавательной деятельности учащихся. Среди всех мотивов учебной деятельности самым действенным является познавательный интерес, возникающий в процессе учения [1]. Учителю необходимо создавать все условия для реализации этого интереса учащихся в целях поддержания и развития их интеллектуальных возможностей. В период раннего обучения у детей младшего возраста еще очень сильно развита непроизвольная память. Проходит адаптационный период, и наступает отдача, ребенок начинает с удовольствием воспроизводить иностранные слова и фразы, он становится увереннее и набирает темп речи.

Раннее обучение иностранному языку важно еще и потому, что в этот период у детей ярко выражается способность к имитации: они абсолютно точно воспроизводят чужую фонетику. Артикуляционный аппарат ребенка еще не застыл, и в это время еще не поздно поставить ему правильно звуки, как у носителя языка. Правильное произношение – необходимое условие успешного овладения иностранным языком [2]. Поэтому уже с самого начала обучения у детей формируют навыки понимания иноязычной речи на слух и ее адекватного воспроизведения. Особое внимание уделяется фонетическим и интонационным явлениям, отсутствующим в родном языке. Особое место занимает развитие фонематического слуха у детей, что способствует не только формированию правильного произношения, но и, в дальнейшем, снимает проблемы с письменной речью.

В познавательной деятельности восприятие неразрывно связано с вниманием. Внимание младших школьников отличается непроизвольностью, неустойчивостью. В этом возрасте учащиеся обращают внимание лишь на то, что вызывает их непосредственный интерес. Большое внимание нужно уделять обучению лексической стороне речи младших школьников, так как лексика является важнейшим компонентом речевой деятельности. Учащиеся должны овладеть строительным материалом для общения и взаимодействия. Знакомство с поэзией, с иноязычным фольклором, с музыкальным наследием помогают обогащать методы преподавания иностранных языков в начальной школе. Изучение иностранного языка делает ребенка более активным, приучает его к групповым формам работы, пробуждает любознательность, развивает ребенка интеллектуально и эстетически. Планируя уроки, необходимо думать не только о том, чтобы ученики запомнили новые слова, ту или иную грамматическую структуру, но и стремиться создать все возможности для развития индивидуальных способностей каждого ребенка. Основным видом деятельности детей в раннем возрасте является игра. Поэтому, опыт работы свидетельствует, что игра помогает детям преодолеть психологический барьер и обрести веру в свои силы. Игра всегда предполагает принятие решения – как поступить, что сказать, как выиграть? Желание решить эти вопросы обостряет мыслительную деятельность играющих детей [3]. А если ребенок будет при этом говорить на английском языке? Не таятся ли здесь богатые обучающие возможности? Дети, однако, над этим не задумываются. Для них игра, прежде всего – увлекательное занятие. В игре все равны. Она сильна даже слабым ученикам. Более того, слабый по языковой подготовке ученик может стать первым в игре: находчивость и сообразительность здесь оказываются порой более важными, чем знание предмета. Чувства равенства, атмосфера увлеченности и радости, ощущение посильности заданий – все это дает возможность ребятам преодолеть стеснительность, мешающую свободно употреблять в речи слова английского языка, и благотворно сказывается на результатах обучения. Незаметно усваивается языковой материал, а вместе с этим возникает чувство удовлетворения – “оказывается, я уже могу говорить наравне со всеми”. Применение игровых приемов позволяет создать условия для непроизвольного усвоения всех языковых средств: лексики, грамматических структур, речевых образцов. Развитию словесно - логической памяти способствует применение ярких игрушек, картинок и карточек со словами.

Определим цели раннего обучения детей.

Ведущей целью раннего обучения иностранным языкам является, прежде всего, развивающая цель. Это, однако, не означает уменьшения значения практических целей или снижения требований к уровню владения устно-речевым общением на иностранном языке. Более того, разработка эффективных технологий раннего обучения иностранному языку позволяет по-новому взглянуть на проблемы интеллектуального развития учащихся младших классов.

Обучение иностранным языкам детей-дошкольников призвано содействовать охране и укреплению физического и психического здоровья детей, развитию их индивидуальных способностей. Поэтому, в качестве основной цели обучения выступает личностное развитие ребенка средствами предмета. Данная цель является стратегической, она позволяет органично включать иностранный язык в контекст жизнедеятельности дошкольника и определять конкретные пути осуществления интегративных связей предмета с другими видами и формами деятельности ребенка дошкольного возраста [4].

Реализация указанной цели предусматривает:

1. Развитие языковых способностей ребенка (памяти, речевого слуха, внимания и др.), которые могут стать основой для дальнейшего изучения иностранных языков;
2. Приобщение ребенка к языку и культуре другого народа и формирование позитивного отношения к ним; осознание детьми родной культуры;
3. Воспитание у ребенка чувства осознания себя как личности, принадлежащей к определенному языковому и культурному сообществу, развитие внимательного отношения и интереса к языкам, с которыми ребенок может встретиться в повседневной жизни;
4. Развитие психических, эмоциональных, творческих качеств ребенка, его фантазии, способности к социальному взаимодействию (умения играть, работать вместе, находить и устанавливать контакт с партнером), радости познания и любознательности;

Осуществляя ту или иную деятельность, дети овладевают коммуникативным минимумом, достаточным для осуществления иноязычного общения на элементарном уровне. Речь идет о формировании практических умений устной иноязычной речи, а именно:

- умений в типичных ситуациях повседневного общения и в рамках лексико-грамматического материала, обозначенного программой, понимать устную иноязычную речь и реагировать на нее как вербально, так и не вербально;
- умений в условиях непосредственного общения с человеком, говорящем на иностранном языке, в том числе носителем этого языка, понимать обращенные к нему высказывания и адекватно реагировать на них вербально;
- осуществлять свое речевое и неречевое поведение в соответствии с правилами общения и национально-культурными особенностями страны изучаемого языка.

Основные воспитательно-развивающие и образовательные цели состоят в следующем:

- в формировании у детей положительного отношения к выполняемой деятельности и интереса к изучаемому языку, к культуре народа, говорящего на этом языке;
- в воспитании нравственных качеств учащихся: чувства долга, ответственности, коллективизма, терпимости и уважения друг к другу;
- в развитии у дошкольников психических функций (памяти, внимания, воображения, произвольности действий), познавательных способностей (словесного логического мышления, осознания языковых явлений), эмоциональной сферы;
- в расширении общеобразовательного кругозора детей.

Учебно-образовательные цели состоят в следующем:

- в формировании навыков и умений самостоятельного решения элементарных коммуникативных задач на иностранном языке;
- в формировании навыков межличностного общения и навыков самоконтроля;
- в приобретении элементарных лингвострановедческих знаний.

Кроме того, одной из важнейших психологических задач раннего обучения иностранным языкам является формирование положительного отношения к изучению нового языка, а также создание внутренней заинтересованности у детей в каждый момент обучения. Говоря о целях раннего обучения иностранным языкам, можно отметить, что необходимо:

- Способствовать более раннему приобщению детей к новому языковому пространству, когда дети еще не испытывают психологических барьеров в использовании иностранного языка как средства общения;

- Сформировать элементарные коммуникативные умения с учетом речевых возможностей детей;
 - Ознакомить детей с миром зарубежных сверстников, с зарубежным песенным, стихотворным и сказочным фольклором;
 - Приобщить детей к новому социальному опыту с использованием иностранного языка за счет расширения спектра проигрываемых социальных ролей в игровых ситуациях, типичных для семейного, бытового, учебного общения;
 - Формировать универсальные лингвистические понятия, наблюдаемые в родном и иностранном языках, развивая при этом интеллектуальные, речевые и познавательные способности учащихся.
- на раннем этапе обучения иностранным языкам содержание может быть следующим:
- языковой материал: лексический и грамматический;
 - коммуникативные умения, характеризующие уровень практического владения изучаемым языком;
 - сведения о некоторых национально-культурных особенностях стран изучаемого языка.

Содержание обучения должно отвечать следующим требованиям:

Во-первых, оно должно вызывать интерес у детей и положительно воздействовать на их эмоции, развивать их фантазию, любознательность и творчество, формировать способности взаимодействовать друг с другом в Игровых ситуациях и так далее.

Во-вторых, содержание обучения и его предметная сторона (о чем говорить, слушать, что делать), должно учитывать личный опыт ребенка, который он приобретает, общаясь на родном языке, и соотноситься с тем опытом, который они должны приобрести на занятиях по иностранному языку.

В-третьих, содержание обучения должно давать возможность органично интегрировать в учебный процесс по иностранному языку различные виды деятельности, типичные для детей дошкольного возраста: изобразительную, музыкальную, трудовую и другие, и тем самым создавать условия для гармоничного развития личности ребенка.

Обучение английскому языку дошкольников рассматривается как один из важных предварительных этапов, готовящих ребенка к обучению в школе, закладывающих правильное произношение, накопление лексического запаса, умение понимать иностранную речь на слух и участвовать в несложной беседе. Иначе говоря, происходит постепенное развитие основ коммуникативной компетенции, которая на ранней стадии изучения английского языка включает в себя следующие аспекты:

а) умение правильно с фонетической точки зрения повторить английские слова за преподавателем, носителем языка или диктором (имеется в виду работа с фонозаписью), то есть поэтапное формирование слухового внимания, фонетического слуха и правильного произношения;

б) накопление, закрепление и активизация словаря, без которого невозможно совершенствование речевого общения;

в) овладение определенным количеством несложных грамматических структур; построение связного высказывания, при котором речь должна строиться преднамеренно, так как ребенок использует ограниченный словарный запас, и планироваться, поскольку даже в пределах ограниченного словарного запаса нужно выразить свои мысли;

г) умение связно высказываться в пределах тематики и ситуации общения (базируется на усвоении звуковой стороны иностранного языка, определенного словарного запаса и грамматических структур).

Таким образом, формы обучения должны быть направлены не на усвоение как можно большего количества лексических единиц, а на воспитание интереса к предмету, развитие коммуникативных навыков ребенка, умение выразить себя. Важно добиться определенных качеств владения материалом, что должно позволить ребенку при минимуме средств, предполагая, что в компетенции ребенка будет последующее нарастание языковых единиц, использовать их ситуативно, и осмысленно.

Ключевые слова: раннее обучение, обучение иностранному языку, психологические и познавательные особенности, активизация познавательной деятельности, цели обучения, содержание обучения.

1. Шахнарович А.М. *Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи.* М; Наука, 1991.
2. Гвоздев Н.И. *Формирование у ребенка грамматического строя русского языка.* Ч. 1.
3. Leopold W.F. *Speech Development of a Bilingual child, Volume 3, Evanston, 1949.*
4. Слобин Д. *Когнитивные предпосылки развития грамматики. В книге «Психолингвистика».* М; 1984.
4. 5. [www. do.gendocs.ru](http://www.do.gendocs.ru)
6. [www. englishtips.org](http://www.englishtips.org).

ӨСКЕЛЕҢ ҰРПАҚТЫ ЗАМАН ТАЛАБЫНА САЙ ТӘРБИЕЛЕУДЕ – ҰЛТТЫҚ ТӘЛІМ-ТӘРБИЕНІҢ АЛАТЫН ОРНЫ

А.Жуанышова – Тараз қ. Тараз мемлекеттік педагогикалық институты, оқытушы

Резюме

В этой статье рассматриваются пути основы национальной воспитание в педагогической практике в учебно-воспитательной процессе. А также, анализированы научные выводы казахских ученых, о путях формирования личностных качеств учеников. Широко использование национального наследие в школьной практике, рассмотрены научные стороны национального воспитание подрастающего поколения, а также о работах удовлетворяющие жизненные вопросы. Показывает содержание народного воспитания и формирования в будущих поколениях любовь к нации, это главное.

Summary

In this article we can see ways of base national education in pedagogical practice in teaching and educational process. The same way as, had analysed scientific conclusions of Kazakh scientists about the ways of forming individual qualities of pupils. Broadly using national heritage in school practice, had explored scientific sides of national education of growing up generation and about works satisfying vital demands. Shows contents of national education and forming in the future generation love to nation, it's above all.

Қазақ халқының сан ғасырдан бері тәрбие жөніндегі өнегелі сөздері мен істері, тұрмысы, мәдениеті, өнері, өмір тәжірибесі халық педагогикасының асыл қазынасы болып келеді. Қай заманда болмасын ұрпақ тәрбиесі адамзаттың парызы болды. Әрбір халық өзінің тарихы мен тәжірибесін жалғастыратын жас түлектерді ғасырлар бойы тәрбие әдістермен қолданып, өмір тәжірибесі сынынан өткен әдептілік, сыйпаылық, адалдық, инабаттылық, іскерлік, мейірімділік, қайырымдылық, еңбек сүйгіштік, үлкенді сыйлау, оған ілтипат көрсету сияқты қабілеттерді олардың бойына екті. Осылардың бәрі адамзат тәрбиесінде халық педагогикасының қандай роль атқаратындығын көрсетеді. Әрине, жастарға тәлім-тәрбие беруде тек ұлттық дәстүрлермен шектелуге болмайды. Сондықтан тәрбие ісі тиімді және нәтижелі болу үшін халық педагогикасына кешенді қараған жөн.

ҚР Президенті Н.Назарбаевтың Ұлттық мәдениетімізді ұлықтап, бар мен жоғымызды түгендеп, жүйелеп, келер ұрпаққа аманаттау – «Мәдени мұра» бағдарламасының басты мақсаты деген болатын. Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңында [1] «Ұлттық және жалпы адамзаттық қазыналар негізінде жеке адамды қалыптастыру және дамыту үшін қажетті жағдай жасау» туралы айтылған [2]. Осыған орай, әдет-ғұрыпты, салт-дәстүрді адамзат мәдениетімен үйлестіріп іске асыру әрбір отбасының негізгі міндеттерінің бірі. Себебі ұлттық тәрбие үй ішінен басталып - ғылыми негізделуі мектептен әсіресе, бастауыш білім беру кезеңінен өзек алуы өскелең ұрпақты ұлттық тәлім тәрбиемен сусындатып, қазақи болмыстың бейнесін берік бекітуге өзек болатыны анық. Яғни, өскелең ұрпақ бойына ұлтжандылық пен отансүйгіштікке тәрбиесін қалыптастыру болып табылады.

Ұлттық білім мен тәрбие берудің ең негізгі мәселесі адамды жан-жақты дамығын тұлға ретінде жетілдіріп, өсіру. Сондықтан, сынып мұғалімдерін даярлаудың мақсаты мен мазмұны қазіргі заман талабына сай болу керек. Ұлтымыздың өз кезінде озық ойлы тұлғаларының бірі – Ш.Уалиханов: «Халықтың кемеліне келіп өркендеуі үшін, ең алдымен азаттық пен білім керек» деген ойлары бүгінгі күнде жүзеге асуда [3].

Қазақстан Республикасының егеменді ел болып, еңсесін тіктегеніне 21 жыл уақыт болды. Бұл қазақ ұлтының ғасырлар бойы талпынысы мен алға ұмтылыстағы еңбегінің жемісі деп айтуға тұрарлақ. Осы уақыт ішінде қол жеткізген табыстарымызда аз емес. Яғни, өскелең ұрпаққа ұлттық тәрбие беру мақсатындағы өткеннің тәлімдік мұраларын ғылыми тұрғыдан негіздеп, бүгінгі өмірдің оқу тәрбие үрдісіне қолдану барысында өз деңгейінде деп айтуға болады. Ұрпақтың дамыған қабілетті тұлға етіп дауына халықтық педагогикадағы салт-дәстүрлер мен тәлім-тәрбиелік мұралардың бідім-танымдық мәні орасын жоғары. Халқымыздың ертеден қастерлеп, дәріптеп келген ұлттық салт-дәстүріміздің құндылығын тану, болмысын білу және ұрпақ тәрбиесін толыққанды жетілдіруде өмір талабына сай оңтайлы пайдалану заман талабы болып отыр.

Осы бағытта ұлттық білім мен тәрбие беру мәселесіне байланысты М.Қ. Құрсабаевтың «Атамекен», ұстаз, жазушы З.Ахметованың бастамаларымен халықтық педагогика негізінде «Кәусар бұлақ» бағдарламалары жасалып мектеп өмірде қоданыстар тапты [4].

Қ.Жарықбаев пен С.Қалиевтың зерттеушілік еңбектерінде салт-дәстүр жөнінде: «Салт-дәстүр дегеніміз – халықтың кәсібіне, сенім-нанымына, тіршілігіне байланысты қалыптасқан ұрпақтан-ұрпаққа

ауысып отыратын қоғамдық құбылыс. Ол отбасылық тәрбиеде қалыптасады. Жеке адам жаңа салтты ойлап шығара алмайды немесе бұрынғы қадыптасқанды жоғалта алайды. Бүкіл халық, ел жұрт уақыт озған сайын салт-дәстүрге жаңалық енгізіп, оны қоғамдық болмыс көріністеріне бейімдеп, өзгертіп отырады. Ал жаңа қоғамдық қатынастарға қайшы келтіретіндері жойылып, өмірге өмірге қажеттіліктері жаңа жағдайда ілгері дамиды», -деп ой-түйідерін айтады [5].

Халық: «Дәстүрдің озығы бар, дәурені өткен тозығы бар», «Әдет-әдет емес, жөн әдет», деп заман талбына сай дәстүрлерді дәріптеп, тәлім-тәрбиенің тиімді құралы ретінде пайдаланып келген. Салт-дәстүр халықтың белгілі бір әдеп-ғұрптарымен байланысты туады.

XX ғасырдың бас кезіндегі психология ғылымдарының негізін салушылардың бірі Ж.Аймауытов өзінің «Тәрбие» атты еңбегінде «Адамның қоғамдық еңбегінің жемісі, нәтижелі болуы тәрбиеге байланысты. Адам баласының ұрлық істеуі, өтірік айтуы, кісі тонауы, өлтіру сияқты бұзықтықтарды жасауы тәрбиенің жетімсіздігінен» деп түсіндіреді. Бұл жеке тұлғаның қалыптасуындағы тәрбиесіне қоршаған ортаның ықпалы жөніндегі ақын, философ А.Құнанбаевтың жеке адам тәрбиесі жөнінде айтқан ой-тұжырымдарымен қабысып жатыр. Ж.Аймауытов бала тәрбиесіне туған едің әдеп-ғұрпы мен салт-сананың да белгілі мөлшерде әсер ететін ғылыми тұрғыдан дәлелдеп, «ойын-сауық, өлең жырды естіп өскен ұрпақ өкілі өнеге мен өнерге бейім болады Жастайынан кемдік, жоқшылық, қағажу көріп өсекн ауылдың баласы жасқаншақ, бұйығы болады», - деп қоғамдық ортада салт-сана, әдет-ғұрыптың адам тәрбиесіне тигізетін ықпалын сөз етеді [6].

Ұлттық тәрбие атауын алғаш әдеби-педагогикалық оқулықтарға енгізген Мағжан Жұмабаев болды. Ол өзінің «Педагогика (баланы тәрбия қылу жолдары)» атты еңбегінде: «..Әрбір тәрбияшының қолданатын жолы – ұлт тәрбиясы. ... әрбір ұлттың бала тәрбия қылу туралы ескіден келе жатқан жеке-жеке жолы бар. Ұлт тәрбиясы баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып келе жатқан тақпақ жол болғандықтан, әрбір тәрбияшы сөз жоқ, ұлт тәрбиясымен таныс болуға тиісті...», - дегенді айтады [7].

Бұл ұлттық тұлғаны қалыптастыру мәселесі адамның психологиясын зерттеу арқылы шешіледі. Бұл жай жеткіншек ұрпаққа тәрбие беру барысында олардың психологиялық ерекшеліктеріне мән беру.

Ұлттық салт-дәстүрге, ана тіліне деген сүйіспеншілікті, ұлттық өнер түрлерін: ән-күй, зергерлік қол өнері, бейнелеу сурет өнері, ұлттық ойын мен спорт түрлерін, ұлттық тағамды, киімді, тарихи ескерткіштерді т.б. жатқызады.

Салт-дәстүрлер халықтардың тіршілік кәсібіне, наным-сеніміне, өмірге деген көзқарасына байланысты туып, қалыптасып, ұрпақтан-ұрпаққа ауысып, өзгеріп, жаңарып отырады. Оның жаңа қоғамдық қатынасқа қайшы келетіндері жойылып, өмірге қажеттіліктері дамып, жаңа мағынаға ие.

Ұлттық мінез дегеніміз – «адам мінезінен, іс-әрекетінен көрінетін тұрақты құбылыс. Ұлттық мінез осы ұлтқа тән темпераменттік, психикалық рухани сапасымен ерекшеленіп, көзге түседі» [8].

Зерттеуші ғалым Н.Сәрсенбаев [9] ұлттық психологияны ұлттық психикалық құрылым деп есептей келе, оның үш компонентін былай ажыратады:

ұлттық әдет-ғұрып және дәстүр;

ұлттық сезім;

ұлттық мінез-құлық.

Қ.Жүкеш [10] ұлттық әдет-ғұрыпты және дәстүрді жеке түрде атрибут ретінде қарастыруға болмайды деп есептейді. Қ.Жүкештің ойынша, ұлттық психологияның құрамында мына компоненттер болуға тиіс:

- ұлттық мінез-құлық;

- ұлттық өзіндік сана-сезім;

- ұлттық қажеттілік және мақсаты, оларды сезіну.

Н.Елікбаев ұлттық психологияның ерекшелігіне мынадай түсініктеме береді: «ұлттық психологияның ерекшелігі дегеніміз – халықтың тарихи-әлеуметтік, рухани тұрғыда әр түрлі дамуы» [11]. Ол ұлттық психология құрылымын мына компоненттерге бөледі:

- ұлттық мінез-құлық – бұл ұлттық психология құрылымындағы ең күрделі және маңыздысы. Оның негізгі бөліктері: еңбексүйгіштік, бостандықты қалау, қайырымдылық, қонақжайлылық, батылдық, қатаңдық;

- ұлттың өзін-өзі сезінуі – бұл екінші маңызды компонент - өзінің ұлтын сүюі, басқа ұлттарға жақсы пікірмен қарау, оларды құрметтеп, қадірлеу;

- ұлттық талғам – бұған дәмді сезіну қасиеті кіреді де, бұл физиологиялық категорияға жатады, өйткені жүйке жүйелерінің қызметімен байланысты да, адамдардың өмірлік қажеттілігінен туындайды;

- ұлттық сана-сезім – ұлттық жетістіктерді бағалау, өз ұлтын сүю, ұлттың басына түскен қиыншылықтарын бөлісу, ұлттардың өзара айырмашылығын ажырату. Ұлттық сана-сезім этникалық ерекшеліктерінен туындайды да, ұлтаралық қатынассыз адамзат баласының қарқынды дамуы қиын.

Әдет-ғұрып, дәстүрлердің пайда болуы, олардың дамуы, қазіргі кездегі жағдайы, олардың тұрақтылығы барлық ұлттарға тән табиғи құбылыс болып, әр түрлі тұрмыс деңгейіне қарай дамып отырады да, оның дамуына дін айрықша үлес қосады, мұның нәтижесінде әр-түрлі пісіп-жетілу деңгейіне орай ұлттық психология қалыптасып дамиды.

Жоғарыда аталып өткен ғалымдардың пікіріне сүйеніп, қорытынды жасайтын болсақ халықтық педагогиканың ұрпақ тәрбиесіне қолданылатын тәлім-тәрбиелік мұралары – құндылығы жоғары өмір мектебі екендігіне көз жеткіземіз.

Соңғы жылдардағы оқу-тәрбие үрдісіндегі озық педагогикалық тәжірибелерде тәрбиелеудің жаңа технологияларына сүйене отырып, ұрпақ бойына ұлттық болмысты берік бекітудің жолдары ғылыми тұрғыдан негізделіп, өмір талабының сұраныстарын қанағаттандыруда жұмыс жасап келеді. Ұлттық тәлім-тәрбие мұраларын мектеп өмірінде кеңінен пайдалану, оқушылардың тұлғалық қасиеттерін қалыптастырып, қазақи болмыстағы құзырлы оқушы болуына жетекші орын алуда. Бұл - бүгінгі педагогикалық талаптардың бірі болып отыр. Бүгінгі ғалымдардың ғылыми теориялық тұрғыдағы ой түйіндеулеріне қарағанда, 12 жылдық білім беру жүйесіне көшу барысына ұлттық тәрбие берудің негіздерін жүзеге асыруға мүмкіндіктер баршылық және олардың жаңа білім беру жүйесінің тәжірибесінде оқушылардың қоғамдық пікірлері мен жеке көзқарастарын қалыптастыруға құрал ретінде боларлық деген қорытындылар жасауға болады.

1. Мемлекеттік «Мәдени мұра» бағдарламасы // *Егемен Қазақстан*. – №311–312, 29.11.2003. – №184–188, 16.08.2005.
2. *Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы Алматы: 2007, УМК. –48 б.*
3. *Уалиханов Ш. Таңдамалы шығармалар. 2-бас. –Алматы: Қазақстан 1985. –Б 240.*
4. *Құрсабаев М.Қ. Ұлттық тәлім – тәрбиеге негізделген «Атамекен» Бағдарламасының педагогикалық мәселелері // «Халық педагогикасы мен психологиясы дәстүрлерінің оқу – тәрбие ісінде қолданылуы» атты ғыл – тәжірибелік конф. Материалдары. – Алматы, 19 – 20.5. 1992.*
5. *Қазақ тәлім-тәрбие тарихынан // ред.басқ. Қ.Жарықбаев, Қалиев С.Қ. – Алматы, Санат, 1995. – 350 б.*
6. *Абайдың дүниетанымы мен философиясы. –Алматы: Ғылым, 1995.– 184 б.*
7. *Жұмабаев М. Педагогика (баланы тәрбия қылу жолдары). – Алматы: Рауан, 1993. – 112 б.*
8. *Қалиұлы С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы //Білім: 2003.-280б. 65-71б.*
9. *Сарсенбаев Н. Обычай, традиция и общественная жизнь.-Алматы, 1974.-326с.*
10. *Жүкеш Қ. Ұлттық психологияның сипаты. Көмекші құрал. –Алматы: РБК, 1993.-146б.*
11. *Елікбаев Н. Ұлттық психология.-Алматы: Қазақ университеті, 1992.-96б.*

АДДИКТИВНЫЕ ФОРМЫ ОТКЛОНЯЮЩЕГОСЯ ПОВЕДЕНИЯ

К.Т. Илахунов – к.п.с.н., доцент, Казнпу имени Абая

Түйін

Бұл мақалада девиантты тәртіптің себептері мен салдары қарастырылады. Әртүрлі әлеуметтік жазбаларға байланысты психологиялық ауытқушылықтар барлық жастағы адамдарға тән. Реаблитациондық орталықтарда байқау сынақтан өткен, профилактикалық жұмыстар берілген.

Резюме

В статье раскрываются причины и следствия девиантного поведения. Они характерны разным возрастам, а так же психологические зависимость от социальных проблем. Здес предлагается профилактические работа, которая опробированное в реабилитационных центрах с учетом индивидуальных особенностей.

Summary

The reasons and consequences of deviant behaviour are consiolered in this article. They are distinctive to different ages and psychologiacall dependent on social problems. It offers the preventive work that is tested in rehabilitation centers bearing the individual peculiarities of a person.

В отечественной социологии до настоящего времени малоисследованной остается проблемы аддикции (аддикция – пагубная склонность к чему-либо). Между тем без понимания механизма возникновения и протекания этого явления, на наш взгляд, трудно анализировать алкоголизм, наркоманию и некоторые другие формы деструктивного поведения.

Суть аддиктивного поведения заключается в стремлении изменить свое психическое состояние посредством према некоторых веществ или фиксации внимания на определенных предметах или видах

деятельности. Процесс употребления такого вещества, привязанность к предмету или действию сопровождается развитием интенсивных эмоций и принимает такие размеры, что начинает управлять жизнью человека, лишает его воли к противодействию аддикции.

Такая форма поведения характерна для людей с низкой переносимостью психологических затруднений, плохо адаптирующихся к быстрой смене жизненных обстоятельств, стремящихся в связи с этим быстрее и проще достичь психофизиологического комфорта. Аддикция для них становится универсальным средством бегства от реальной жизни.

Для самозащиты люди с аддиктивным типом поведения используют механизм, называемый в психологии «мышлением по желанию»: вопреки логике причинно- следственных связей они считают реальным лишь то, что соответствует их желаниям. В итоге нарушаются межличностные отношения, человек отчуждается от общества.

Какие вещества, предметы или действия могут быть средством для людей с аддиктивной формой поведения? Это –наркотики, алкоголь, табак, азартные игры (включая компьютерные), длительное прослушивание ритмической музыки, а также полное погружение в какой-либо вид деятельности с отказом от жизненно важных обязанностей человека.

Аддиктивное поведение формируется постепенно. Начало отклонения связано с переживанием интенсивного острого изменения психического состояния человеком в связи с принятием определенных веществ или определенными действиями, возникновением понимания того, что существует определенный способ изменить свое психологическое состояние, испытать чувство подъема, радости, экстаза.

Далее формируется устойчивая последовательность прибегания к средствам аддикции. Сложные жизненные ситуации, состояние психологического дискомфорта провоцируют аддиктивную реакцию. Постепенно такое поведение становится привычным типом реагирования на требования реальной жизни. Происходит формирование аддиктивного поведения как интегральной части личности, т.е. возникает другая личность, вытесняющая и разрушающая прежнюю. Этот процесс сопровождается борьбой, возникает чувство тревоги. Одновременно включаются защитные механизмы, способствующие сохранению иллюзорного чувства психологического комфорта. Защитные формулы таковы: «я не нуждаюсь в людях», «я поступаю так, как мне нравится», «если я захочу, то все изменится» и т.п.

В итоге аддиктивная часть личности полностью определяет поведения человека. Он отчуждается от общества, затрудняются контакты с людьми не только на психологическом, но и на социальном уровне, нарастает одиночество. Вместе с этим появляется страх перед одиночеством, поэтому аддикт предпочитает стимулировать себя поверхностным общением, находится в кругу большого числа людей. Но к полноценному общению, к глубоким и долговременным межличностным контактам такой человек не способен, даже если окружающие и стремятся к этому. Главное для него – те предметы и действия, которые являются для него средствами аддикции.

Проблема аддиктивного поведения включает не только анализ таких известных явлений, как наркомания и алкоголизм, но и гораздо менее исследованных – «работоголизм», проблему взрослых детей алкоголиков (ВДА), проблему «сухого алкоголизма». Изучение механизма возникновения и структуре общественных отношений и прогнозировать последствия их распространения.

Меры социального воздействия.

Осознание неизбежности отклонений в поведении части людей не исключает необходимости постоянной борьбы общества с различными формами социальной патологии. Под социальным контролем в широком социологическом смысле понимается вся совокупность средств и методов воздействия общества на нежелательные (отклоняющиеся) формы поведения с целью их элиминирования или минимизации.

Основные механизмы социального контроля: 1) собственно контроль, осуществляемый извне в том числе путем наказаний и иных санкций; 2) внутренний контроль, обеспечиваемый интериализацией социальных норм и ценностей; 3) косвенный контроль, вызванный идентификацией с референтной законопослушной группой; 4) «контроль», основанный на широкой доступности разнообразных способов достижения целей и удовлетворения потребностей, альтернативных противоправным или аморальным.

Лишь в самом общем виде можно определить стратегию социального контроля:

- замещение, вытеснение наиболее опасных форм социальной патологии общественно полезными и/или нейтральными
- направление социальной активности в общественно одобряемом, либо нейтральном русле
- легализация (как отказ от уголовного или административного преследования) «преступления без жертв» (гомосексуализм, проституция, бродяжничество, потребление алкоголя, наркотиков)

- создание организаций (служб) социальной помощи: суицидологической, наркологической, геронтологической

- реадaptация и ресоциализация лиц, оказавшихся вне общественных структур при отказе от принудительного труда и сокращении доли этого вида наказания в системе правоохранительной деятельности безусловная отмена смертной казни.

В общественном сознании еще очень сильна вера в запретительно репрессивные меры как наилучшее средство избавления от этих явлений, хотя весь мировой опыт свидетельствует о неэффективности жестких санкций со стороны общества. Положительный эффект дает работа по следующим направлениям: 1. Отказ от уголовного или административного преследования «преступников без жертв» (проституция, бродяжничество, наркомания, гомосексуализм и пр.), имея в виду, что только социальные меры позволяют снять или нейтрализовать данные формы социальной патологии, 2. Создание системы служб социальной помощи: суицидологической, наркологической, специфически возрастной (геронтологической, подростковой), социальной реадaptации.

Попытаемся рассмотреть девиантное поведение на основе социосинергетической парадигмы. Изучение взаимодействия личностного и надындивидуального сознания позволяет сегодня показать влияние социальных девиаций на общественное развитие в полном объеме. Этому способствует и наработки в области западной социальной психологии. Имеется много теорий, объясняющих появление и сущность девиаций. Достаточно полное представление о них дает, в частности, работа Н.Смелзера.

К сожалению, вне поля зрения американского социолога остался социально-психологический подход. Социально-психологический подход наиболее убедительно представлен в концепции социальных отклонений Р.Харре и теории поведения добровольного риска С.Линга. Названные исследования объясняют причины появления девиантного поведения через изучение психологического состояния девианта с учетом изменения его положения в системе социально-политических координат.

Социально- психологический подход позволяет заглянуть в глубинные причины, влияющие на появление девиантного поведения, составить более объективное представление о механизме социальной эволюции, т.к. пытается объяснить: а) почему девиантное поведение чаще всего со стороны внешнего наблюдателя предстает как акт агрессии; б) почему в современных условиях все больше людей встают на путь преднамеренного риска, неотъемлемого атрибута любой девиации; в) как отклоняющееся поведение предстает «изнутри», не со стороны внешнего наблюдателя, а субъекта девиации, какой ценностный смысл последний находит в такой нестандартной форме поведения.

Исследования социальных психологов подводят к вводу: девиантное и нормативное поведение- две равноценные составляющие социально-ролевого поведения. Девиантное поведение- результат сложного взаимодействия процессов, происходящих в обществе и сознании человека. Девиации направлены на преодоление фрустрации – препятствия, вставшего на пути достижения цели, и проявляются через социально значимые действия. Любое девиантное поведение предполагает не только стремление разрушить или сместить фрустрирующий блок, но и концентрацию энергии (физической и психической), необходимой для осуществления этого замысла. Антифрустрирующее действие всегда сопровождается определенной долей риска, но не обязательно носит разрушительных характер. Характер девиантного поведения, направленность энергетического потенциала человека зависят, во - первых, от того, как он наученотвечает на возникающие трудности: путем созидательных или разрушительных действий, во – вторых, -от того, каким образом общество стимулирует социально-инновационные, созидательные действия личности.

Следует различать два вида девиантного поведения: созидательной и разрушительной направленности. Основным критерием определения характера девиантного поведения является не форма его реализации, в частности наличие атрибута насилия, а уровень справедливости перераспределения источников пополнения жизненной энергии.

Агрессивный вид девиации как в прямой, так и в смещенной форме нацелен на преодоление фрустрации путем неадекватного в сложившейся ситуации перераспределения социальных благ, достижения цели без учета интересов окружающих людей, несправедливое решение проблемы в пользу одной из взаимодействующих сторон за чет ухудшения адаптационных условий другой. Агрессивный характер поведения обуславливается не только воспитанием, но и характером поведения взаимодействующей стороны. Смещенный вид агрессии свидетельствует о недостаточном для преодоления фрустрации энергетическом потенциале человека.

Девиантное поведение деструктивной направленности – совершение человеком или группой людей социальных действий, отклоняющихся от доминирующих в социуме (отдельной социальной группе,

страте) социокультурных ожиданий и норм, общепринятых правил выполнения социальных ролей, влекущих за собой сдерживание темпов развития общества: разрушение энергетического потенциала отдельных личностей и общества в целом.

Разрушительную (асоциальную) девиацию нельзя отождествлять только с преступностью. Преступность – поведение, уголовно наказуемое, запрещенное законом, и является лишь одной из форм данного вида девиантного поведения.

Таким образом, девиантно-ролевое поведение – естественная реакция человека на возникающее в обществе противоречие между социальной целью и социальными нормами ее достижения. Созидательные девиации выполняют важнейшие позитивные социальные функции. Они необходимы, чтобы общество было гибким и готовым к переменам. Девиантное и нормативное поведение – две равноценные составляющие социально-ролевого поведения. Для нормального протекания социогенеза (понимаемого в широком смысле слова) девиантно-ролевое поведение человека имеет не меньшее значение, чем его нормативно-ролевое поведение.

1. Колесникова Г.И., Байер Е.А., Харагезян М.В. *Девиантное поведение*. Ростов-на-Дону, 2007г.
2. Осипова О.С. *Девиантное поведение: благо или зло?* М., 1998г.

ОҚЫТУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫ: СТРЕСС ЖӘНЕ ОНЫ АЛДЫН АЛУ

Қ.Т. Қуанжанова – *Магистратура және PhD докторантура институтының «педагогика және психология» мамандығының I-курс PhD докторанты Абай атындағы ҚазҰПУ*

Түйін

Мақалада психологиялық денсаулық, физикалық денсаулық, стресс, эустресс, дистресс түсініктеріне анықтама беріліп, оқытушылардың стрестік күйлерге әкелетін факторлар аталған. Психологиялық денсаулықты күтудің бір тәсілі ретінде стресті алдын алудың жолдары ұсынылған.

Резюме

В данной статье дается определения терминам психологическое здоровье, физическое здоровье, стресс, эустресс, дистресс и определены факторы приводящие к стрессу у преподавателей. Предложены пути предотвращения стресса как один из способов сохранения психологического здоровья.

Summary

This article defines the term psychological health, physical health, stress, eustress, distress and factors causing stress within students. The ways to prevent stress as one of the ways to preserve mental health are suggested.

Қазіргі жоғары мектеп оқытушының кәсіби әрекетіне, біліміне, психологиялық-педагогикалық біліктілігі мен дағдысына, кәсіби құзыреттілікпен қоса тұлғалық ерекшеліктеріне деген талаптарды күшейтуде. Осы таңда оқытушылардың кәсіби әрекеттерінің объективті жақтары (оқытушының мамандығына қойылатын талаптар) дамытылып жатқанымен, субъективті жақтарына (оқытушының тұлғалық қасиеттері, көңіл-күйі) өз дәрежесінде көңіл аударылып жатқандығын сезінбей отырмыз.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев [1] «Қазақстан-2050» Стратегиясында: «Ұлт денсаулығы – біздің табысты болашағымыздың негізі», «салауатты өмір салты ұлт денсаулығының кілті» деп барлық халықты өздерінің денсаулықтарын күтуге шақырады. Жалпы алғанда, өндіргіш күштердің нәтижелілігінің ең маңызды факторы «жұмысшылардың денсаулығы» болып саналатыны белгілі. Бұл мәселе, әсіресе, «адам-адам» саласында жұмыс жасайтын, яғни адамдармен өзара қарым-қатынасқа түсумен шартталған мамандар үшін маңызды.

Соңғы кезде, елімізде денсаулықты сақтау мәселелеріне байланысты көптеген шаралардың өткізіліп жатқанына куәгер болып отырмыз. Соның ішінде физикалық денсаулықты нығайту, денені шынықтыру, шындауға байланысты спорттық кешендер, секциялар ұйымдастырылып жатыр. Мұның бәрі адамның өмір сүруінің кепілі, салауатты өмір салтын ұстану барысындағы физикалық денсаулықты күтуге, сақтауға көбірек жақын. Физикалық денсаулықпен қатар, адамның ішкі жан дүниесінің саулығын, эмоционалды жайлылығын қамтамасыз ететін психологиялық денсаулықтың тұлғаның дамуында алатын орны ерекше екендігін ескере отырып, мақаланы да соған арнамақпын.

Г.С.Никифарова [2] өзінің еңбегінде денсаулықтың психологиялық деңгейі бұл физикалық денсаулықтың алғышарты деп, денсаулықтың физикалық, әлеуметтік және психологиялық деңгейлерін

ажыратуымыз керек екендігін айтуда. Осы үш деңгей бір-біріне әсер ете отырып, өзара байланысты дейді. Психологиялық денсаулық физикалық денсаулықтың негізі. Егер, генетикалық факторларды немесе қоғамда болып жатқан төтенше жағдайларды есепке алмасақ, онда психологиялық дені сау адамның физикалық денсаулығы жақсы болары белгілі.

Физикалық денсаулық ең алдымен өзін-өзі реттеуге қабілетті күрделі биологиялық жүйе ретінде организмнің қасиеттерімен шартталады, яғни, организм гомеостаз негізінде ішкі ортаның динамикалық үрдістерін бірқалыпта ұстап тұруын қамтамасыз етсе, психикалық денсаулық – психифизиологиялық, индивидуалды психологиялық, тұлғалық денсаулықтың деңгейінен тұратын және әрқайсысының өзіне тән анықтайтын көрсеткіштері бар күрделі де әр-түрлі анықталатын құбылыс.

Оқытушылардың денсаулықтарына байланысты өткізілген зерттеулердің нәтижесі көрсеткендей, шамамен оқытушылардың 89,3% - да психологиялық денсаулықтары сыр бергендігін көрсетсе, 43,8% - да патологиялық бұзылыстардың белгілерін анықталған [3].

Мұның бәрі қазіргі адамзаттың кәсіби өмірінде жиі туындайтын қиын жағдайлармен тікелей байланысты, яғни тұлға өзінде қалыптасқан энергиясын (стрестің физиологиялық механизмінен туындаған) толыққанды іске асыра алмай, содан бұл энергия жеке тұлғаның өзіне кері әсерін тигізуге жол ашады да, нәтижесінде дистресс механизмінің қалыптасуына итермелейді. Ол өз кезегінде жұмысшының өмірлік, жұмыс сапасын, одан барып ұйымның жалпы дамуына кері әсерін туғызады.

Қоғамның осы мәселені шеше алмауы адамды тек толыққанды маман ретінде ғана емес, сонымен қатар толыққанды азамат және жеке тұлға болып сезінуіне жол аша алмай отыр. Нәтижесінде іс-әрекет субъектісінде кәсіби стресс, фрустрация, ішкі терең дағдарыс қалыптасады.

Стрестің дамуының ғылыми теориясына келсек, бұл ұғымдарды алғаш енгізген канадалық физиолог Ганс Селье (1936 жыл) «Бүкіл ауру стрестен!» деген стрестің универсалды формуласын ұсына отырып: «стресс - өмірдің тек жағымсыз жағдайы емес, ол қандай да болсын жағдайға ағзаның стереотиптік, филогенетикалық қорғаныштық, бейімделушілік реакциясы» - деген.

Г.Селье бойынша «стресс» – ол «өмірге дәм беретін», қандай жағдай болмасын, нәтижесінде ағзаның бейімделуіне әкелетін жағымды жағын эустресс, ал психологиялық ауыртпалық, қайғы, әлсіздікке әкелетін түрін дистресс деп көрсеткен. Дистресс нәтижесінде адам психологиялық түрлі ауруларға (мазасыздану, депрессия, ұйқысыздық т.б) ұшырайды [4]. Оқытушылардың стресске ұшырауы оның тек оқыту әрекетіне не жаңа өзгерістерге ғана байланысты емес, сонымен қатар әр түрлі өмір жағдайларына, әртүрлі басқа қызмет түрлеріне, қарым-қатынасқа, қоршаған ортасына да байланысты болады. Сондықтан стрестің пайда болу себептерін анықтағанда, оның негізгі көзі болуы мүмкін әр түрлі өмірлік жағдайларының ықпал ету ерекшеліктерін ескере отырып қарастыру керек.

Мысалы, Купер мен Маршалл кәсіби стресстің келесідей түрлерін бөледі: еңбек іс-әрекетіне қарай кәсіби стрестің туындауы, жұмысшының ұйымдағы рөліне, жұмыстағы өзара қарым-қатынастарына, іскерлік мансапқа, ұйымның құрылымдық және психологиялық жағдайымен байланысты стрестік факторлар және ұйымнан тыс стресс көздер [5].

Кәсіби стрестің пайда болу көздері мен туындайтын факторларын ескере отырып, Н.В. Самоукина кәсіби стрестің келесідей негізгі түрлерін бөліп көрсетеді: ақпараттық стресс, эмоционалдық стресс, коммуникативті стресс, жетістікке жету стресі, қателік жасаудан қорқудан туындайтын стресс және кәсіби бәсекелестік стресс [6].

Қазіргі кезде оқытушылар жұмысы стрестің дамуына жоғары қауіптенетін мамандық категорияларына жатады [7]. Оның себептеріне: педагогтарға қойылатын әртүрлі талаптар, кәсіби функциялардың ерекшеліктері, еңбек жағдайларымен құралдарының сипаты, физикалық және психологиялық әртүрлі бұзылыстарды жатқызуға болады.

Оқытушылардың кәсіби стресске [6, 8] итермелейтін объективті факторлардың мынадай негізгі тобына: жан-жақты бағытталған функциялардың санының өсуі; әрекетінде әрқашан жаңалықтың (инновация) қажеттілігі; қарым-қатынас үрдісінің қиындауы; іс-әрекет қорытындысын бағалау адекватсыздығы және қиындықтарды жатқызады. Аталған міндеттермен қатар, оқытушы өз әрекетінде жаңа әдістер мен технологияларды белсенді қолданып-кірістіріп отыруға, жаңа оқулықтар мен әдістемелік құралдарды меңгеруге, ғылымның дамуына байланысты жаңа ақпараттар қорын өңдеп, игеріп отыруға міндетті. Осындай көлемді жаңалықтарды әрқашан игеріп-қабылдау қажеттілігі сияқты шамадан тыс жүктелу педагогикалық іс-әрекеттің стресс-факторы ретінде бағаланады [9]. Оқытушылар «адам-адам» саласында әрекет ете отырып, олардың негізгі кәсіби әрекеті үнемі оқушылармен, ата-аналармен, ұжымымен қарым-қатынастан тұратыны белгілі. Осы орайда, педагогикалық қарым-қатынас процесінің өзі стрессогендік болып бағаланады. Зерттеушілердің көзқарасы бойынша педагогикалық қарым-қатынастың арнайы

белгілері фрустрацияның, «күйіп-пісу» синдромының және кәсіби стрестің туындауының базалы себебі болатынын анықтаған [13]. Сол себепті де стрестік күйлерді алдын алу психологиялық денсаулықты сақтаудың бірден бір факторы ретінде анықталып отыр.

Академик К.М.Быков: «Күйзеліс жылау арқылы сыртқа шығарылмаса, ол басқа органдардың жылауына әкеліп соқтырады» - десе, басқа мәліметтерде стрестің салдарынан адамда жай жөтелден бастап раққа дейін арпаратын аурулар болатынын, ал Роберт С. Элиот американдық медициналық институтта жұмыс жасай жүріп, стрестік жағдайлардың әсерінен қан тамырлары қысылып жыл сайын 520 мың американдықтар өмірден озатынын анықтаған. Қазіргі заманның кәсіби мамандарға қойып отырған физикалық және психологиялық жүктемелерінің артуы әрбір 5 адамның қан жүйесінің нормасын бұзылуға әкеледі деген қорытынды жасаған. Сондықтан еңбек және тұрмыстық жағдайда стресті басқару және алдын-алу жолдарын білгеніміз маңызды.

Сонымен, стресті алдын алудың және басқарудың келесідей жолдарын ұсынуға болады:

1. Купер мен Маршалл кәсіби стресті басқару жөнінде келесідей нұсқаулар ұсынады: жұмыс орнындағы әлеуметтік, психологиялық және ұйымдастырушылық бағыттардың өзгерілуі; жұмысшының өзбеттілігін қамтамасыз ету; кәсіби мамандандырылуын көтеру (өзінің рөлдік позицияларын саналы түсіну және жеке тұлғааралық қарым-қатынасты жақсарту мақсатында); ұйымда немесе кәсіптік орында жағымды әлеуметтік-психологиялық жағдайды қалыптастыру.

2. Ал, Касл стресс деңгейін төмендетуге бағытталған еңбек жағдайларын көрсеткен:

- жұмыс қызметкердің «интеллектуалдық сұранысына (қабілетіне)» сай болуы қажет, соның нәтижесінде оның жеке қызығушылықпен жұмыс жасауына итермелейді;
- жұмыс адамды жалықтырматындай деңгейде болуы қажет; болмауы қ
- жасалған жұмысты марапаттау әділетті және қызметкердің өзіндік ұмтылысына сай келуі;
- жұмыс жағдайы физикалық қажеттіліктермен үйлесімді болып, еңбек мақсаттарына жетуіне әрекеттесуі қажет;
- жұмыс қызметкердің өзін-өзі бағалауының жоғарылауына әкелуі тиісті;
- жұмыс орнындағы әсер ететін факторлар жұмыстың мәнділігін көтеруге тиісті [5, 10].

3. А.Б.Леонова мен А.С.Кузнецова функционалдық жағдайға үздіксіз әсер ету тәсілдерін екі топқа бөлген: сыртқы әсер ету тәсілдері және ішкі жағдайын белсендіру. Бірінші топ тәсілдеріне: тамақтану кестесінің дұрысталуы және дәрумен терапия; фармакотерапия; рефлексотерапия; функционалдық әуен және түстік әуендер; кітап терапиясы; коммуникациялық әсерлер (сендіру, бұйрық беру, иландыру, гипноз) жатса, екінші топқа: өзіндік гипноз; жүйкелік-бұлшықеттік релаксация; идеомоторлық тренировка және сенсорлық репродукция; аутогенді жаттығу; гимнастика және өзіндік массаж; арнайы әзірлік және арнайы оқыту; мінез-құлықтық психотерапия; топтық тренингті атаған [11]

4. Стресті жеңудің тағы бір тәсілі: Ол үшін ең алдымен өзінде жағымсыз ойларды жеңуге көмектесетін психологиялық күйді қалыптастыру қажет. Стресті туғызатын жағдайды талдап, себептерін анықтап, оларды жою немесе жұмсарту мүмкіндігін қарастырған жөн. Стресті және дағдарысты жағдайларды жеңу туралы Американың көрнекті психолог-ғалымы Дейль Карнегидің тамаша кеңестері бар: “Біреуді айыптаудан көрі оны түсінуге тырысу қажет, өйткені ақылды, шыдамды, парасатты адамдар осындай жолмен теріс стрестік әсерлерден қорғанып, денсаулығын сақтай білген” дейді ол. Болып жатқан оқиғаға көзқарасыңызды өзгерту арқылы оған басқаша қарайтын боласыз, әрі төтенше жағдайды алдын аласыз.

5. Басқа зерттеушілер адам организмнің функционалды күйін басқаратын келесідей әдістердің классификациясын ұсынып отыр [12]:

Әсер ету формасы	Әдіс-тәсілдер
Жұмыс орнының ұйымдастырылу жағдайы	- Еңбектің индивидуалды реттелуі, еңбек жүктемесі, еңбектің тәртібі, демалыс және тамақтану жүйесі
Психологиялық	- Психогенді аутотренинг, психосоматикалық өзіндік реттеу, гипноз, әуен тыңдау
	- Биологиялық белсенді нүктелерге рефлексологиялық әсер ету (массаж)
	- Оттегімен тыныс алу немесе организмді шыңдау;
Физиологиялық-гигиеналық және электрофизиологиялық	- Бас ми жұлынын белсендіру үшін жүйке жүйелік-бұлшықеттік аппаратпен электро-стимуляция және электротранквилизация, электромагниттік сәулелермен әсер ету;
	- Орталық жүйке жүйесінің стимуляторлары, транквилизаторлар, тыныштандырушы заттар;
	- Жалпы немесе арнайы физикалық дайындық, спортпен шұғылдану;
Фармокологиялық	- Белсенді демалыс: физикалық жаттығу жасау, жаяу жүру т.б.
Физикалық	- Массаж, монша т.б.

Бұдан басқа стрестің дәрежесін төмендету мақсатымен Бүкіл Әлемдік денсаулық сақтау ұйымының ұсынған «Антистрестік релаксациясын» қолдануға болады. Бұл жаттығуды аптасына 2-3 рет қайталау ұсынылады. Жаттығуды үздіксіз тәртіп бойынша орындау арқылы стрестік күйді төмендетіп, өзіндік сенімді қалыптастыруда көп көмегі бар.

Осы релаксациямен қатар «Жегістік шыңы», концентрация, мазасыздандуды түсіруге арналған жаттығуларда атауға болады. Бұл жаттығулар жегістікке жетуге мотивацияны, өз күшіне сенімділігін, мақсатқа бағыттылығын арттыру мақсатында орындалады.

Сонымен, оқытушылардың кәсіби әрекеті жоғары стрессогенділігімен ерекшеленеді. Психологиялық денсаулық - қоғамымыздың құндылықтарының бірі. Психологиялық дені сау адам агрессивті қоғамдағы қарқынды өзгеріп жатқан жаңа ақпараттарды қабылдап, игеріп, өңдеп, оны жүзеге асыра алады. Психологтардың айтуы бойынша, психологиялық дені сау емес тұлға қоршаған ортаға бейімделе алмайды, соның нәтижесінде өзінің өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыра алмайды. Салауатты өмір салты – таңертеңнен кешкіге дейін, апта, ай, жылдар сайын өтіп жатқан күнделікті өміріміз. Оған біздің әрекеттеріміз, тамақтану тәртібіміз, белсенділігіміз, дем алуымыз, ұйқы, қоршаған ортамен қарым-қатынасымыз тіпті, стресске деген реакциямыз жатады. Ендеше, психологиялық денсаулығымыз сыр бермесін десек, стреспен күресейік, ағайын!

Кілтті сөздер: психологиялық денсаулық, физикалық денсаулық, стресс, эустресс, дистресс.

Ключевые слова: психологическое здоровье, физическое здоровье, стресс, эустресс, дистресс.

Key words: mental health, physical health, stress, eustress, distress.

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың халыққа жолдауы «Қазақстан-2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты <http://www.egemen.kz/>
2. Никифоров Г.С. Психология здоровья. – СПб.: Речь, 2002. - 256с
3. Вассерман Л.И., Березин М.А., Факторы риска психической дезадаптации у педагогов массовых школ. Пособие для врачей и психологов. – СПб., 1997. -52с
4. Г. Селье. Стресс без дистресса. Москва «Прогресс» 1982. -128с
5. Курпатов А.В. Средство от депрессии. Нева, 2003.-256с
6. Самоукина Н.В. Психология и педагогика профессиональной деятельности. – М., 2000.-384с
7. Тригунян Р.А. Стресс и его значение для организма (отв. Ред. Навст. Предисл. О.Г. Газенко. – М., 1988-176 с
8. Ньустром Дж. В., Дэвис К., Организационное поведение / Перевод с английского под ред. Ю.Н. Каптуревского – СПб., 2000.-448с
9. Занковский А.Н. Профессиональный стресс и функциональные состояния. В кн.: Психологические проблемы профессиональной деятельности. М.: Наука, 1991, с. 144 – 156.
10. Дикая Л.Г. Системно-деятельностная концепция психофизиологического состояния человека // Проблемность в профессиональной деятельности: теория и методы психологического анализа. М., 1999. С. 80-106
11. Рогинская Т.И. Синдром выгорания в социальных профессиях // Психологический журнал, 2002, №3.
12. Психология: Учебник для гуманитарных вузов. 2-е изд./Под общ.ред. В.Н.Дружинина. СПб.: Питер, 2009.-656с
13. Носкова О.Г. Психология труда. М., 2004.-144с

АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫН БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНДЕ ПАЙДАЛАНУ

Г.С. Майлыбаева – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің магистранты

Түйін

Мақалада халқымыздың данышпан ұлы, ірі ойшыл философы, ағартушысы Абай мұралары арқылы бастауыш сынып оқушыларын әлеуметтендіру мәселесі жайлы баяндалған. Сонымен қатар Абай мұраты – адамда адамгершілік жағынан жетілдіру арқылы қоғамды жетілдіру, қазақ қоғамын ілгері дамыған ілгері дамыған мәдениетті елдер қатарына қосу болса, оның өлеңдері мен шығармаларының, әңгімелерін дүниетанымдық философиялық, әлеуметтік, қоғамдық, этикалық көзқарастары, педагогикалық, психологиялық ой-пікірлері осыны дәлелдейді.

Резюме

В статье говорится о вопросах социализации учащихся начальных классов через наследия мудреца народа, великого философа Абая. Вместе с тем цель Абая – это развитие общества, развитие человечности в людях, видеть казахскую обществу в ряды передовых культурных стран, то есть его стихи и сочинения, мировоззрительные философские рассказы, социально-общественные, этические взгляды, педагогические, психологические мысли обосновывают это.

Summary

In the article are reported about socialization of pupils in elementary class's through heritage of nations sage and great philosopher Abay. Also purpose of Abay – it is a development of society with developing humanity at people, to add Kazakh society in the forefront of cultural progressive countries. His poems and works, philosophy stories, social, ethical views, pedagogical, psychological thoughts substantiate this.

Халқымыздың данышпан ұлы, бүкіл шығыс, орта Азияның ірі ойшыл философы, ағартушысы Абай даналығы біздің ата – мұрамыз, асыл қазынамыз. Абайдың әдеби мұрасын зерттеп оның негізгі бағыт бағдарын анықтау, оның шығармаларын оқып тану одан ғибрат алу болашақ ұрпақтың алдында тұрған өрелі мәселелердің бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев: «Абайды тану арқылы біз Қазақстанды әлемге танытамыз, қазақ халқын танытамыз. Абай әрқашан біздің ұлттық ұранымыз болуы тиіс», деп атап көрсеткен.

Абай мұралары арқылы бастауыш сынып оқушыларын әлеуметтендіру мәселелері осы уақытқа дейін арнайы зерттелген жоқ. Ал бүгінде Абайтану мәселесіне бүкіл дүниежүзі мән беріп отырған жағдайда Абай мұралары арқылы бастауыш сынып оқушыларын әлеуметтендіру мәселесін жандандыруымыз қажет.

Шындығында қазақ тарихының осы кезеңінде ұлттың биікке жетелеген озат ойлы зиялылар шоғыры ерекше көзге түседі. Бірақ «Жүзден жүйрік, мыңнан тұлпар» дегендей шоғыр ішінде ұлы Абай тұлғасы ерекше көзге алынады.

Бірде жыр алыбы Жамбылдан, «Абай ақындығына байланысты қандай пікір айтамыз» деген сұрағында ХХ ғасырдың Гомері атанған ұлы жырау: «Абай ақын емес- ғұлама», - депті. Абай рухы, Абай мұрасы қазіргі ұрпаққа соншалықты жақындап олармен заңды. Өйткені Абай тұтас бір халықтың рухани әлемі, кеменгер, ойшыл данышпаны. Абайдың артында қалдырған мұрасы ұрпақтан - ұрпаққа жетер, мәңгілікпен жалғасар алтын қазына. Қанша заман ауысып, қанша буын ұрпақ жаңарса да, ұлы ақын айтқан қуаты күшті нұрлы сөздің сыры кетпей, сыны бұзылмай, жаңа қырынан ашылып, жаңғырып келеді.

Мың өліп, мың тірілген қазақ халқы бүгінде егеменді мемлекетімізді құрып, төрткүл дүниеге танымал болуы Абайдың ұрпағына балаған өкілі, үмітінің орындалуының дәлелі. Тәуелсіздік таңы атып ата- бабамыз армандаған күнді көру, ақты-ақ, қараны – қара деп жалтақтамай, ешкімге жалбақтамай сөйлеу еркіндігіне қол жетті. Ендеше Абай мұрасын оқытуда да бұрын айта алмай келген көп жағдайды жас ұрпаққа білгірлік пен, білімділікпен жеткізу, тереңінен тартып сөз ұқтыру ұстаздар қауымының алдында тұрған өрелі міндеттердің бірі. Кемел ойды кеменгер келешек ұрпақтың да бір келкі емес, тасыры мен талаптысы бар болып келер ала- құланың тобын тобын алыстан аңдайды. Данышпан топ басып дәл болжағандай- ақ Абай мұрасын оқып үйрену, талдау саралау жолы даңғыл болмады. Өзі мына діни дүниеден көшкеннен кейінгі тарихи аласапыран жылдарда халық бастан кешкен алмағайып кезеңдер ақын мұрасына да бірде сәуле, бірде көлеңке түсіріп сан құбылды. Абайдың алтын сөзін кір шалмады. Абай әдебиет табалдырығын аттаған күннен бастап, айналасын қоршаған қараңғылықты серпілтудің жолын іздеп, халық ағартушылық жұмысына шын берілді. Ол шындыққа, тұрарлыққа, терең ой мен ақылға беріліп, өзінің өлеңін найза, өткірдің жүзінен басым, кестенің бізінен шебер деп халықты ғылым, өнерге, оқуға шақырған ұлы дана.

Абай өз халқының мәдениеті мен әлеуметтік ой- пікірінің асқар шыңы болса, ол қалдырған мұра - біздің мұра біздің егеменді еліміздің болашағы бүлдіршіндерді тәрбиелеуде сарқылмас қазына, рухани байлық болып табылады. Абай келешекке зор үмітпен қарады, халқының сол келешек жарқын өмірге жетіп бостандық - теңдікке ие болуына айқын жол сілтеді.

Абайдың ұрпағы халқының кеменгері, ұлтының ақыл-ойы мен мәдениетінің, өнері мен әдебиетінің асқар шыңын дәл бейнелеп, қоғамдық дамудың шындығын дұрыс көрсете білген қайраткер ретінде таниды.

А.Байтұрсынов Абайдың «Сөзі аз, мағынасы терең» жырларының шығуы жағдайларына, әлеуметтік сырына көркемдігіне үңіледі. Жеңіл ойдан, ашық салатын жағдай халық жырларына Абай сөзін қарсы қоя отырып ол сөздің ішкі мағынасын түсіне, терең оқудың қиыншылығы Абайдан басталатынын атап көрсетеді.

«Не нәрсе жазса да Абай түбірін, тамырын, ішкі сырын қасиетін қармап жазады»- дейді. Оның, нәрсенің сырын, қасиетін біліп жазған сол сөзінің бәрі де халыққа тіреліп, оқушы сөзді сынаса, сөз оқушыларын сынады»- деуі де осыдан

Осы қысқа мақалалардың өзі Абайдың ақындылығы, өнері жайлы терең бағалы ой айқындығын көреміз. Оның пікірлерінен кейін Абайды зерттеушілер тарапынан көп еңбектерге негіз болады, ой салады.

Міржақып Дулатов: «Абай» атты шығармасында Абайды жаңа мазмұнды ұлттық әдебиет жасаудағы орнын атай отырып, «әдебиетіміздің негізіне қаланған бірінші кітап – Абай сөзі, Абай аты

Абайға дейін қазақта қолға алып оқырлық, шын мағынасында қазақ әдебиеті дерлік бір нәрсе жоюға жеткен жоқ еді. Абайдың бізге қымбаттығы да сол»- дейді.

Абай мұрасының әдеби тарихи маңызын атап көрсетіп «Абай нағыз халық ақыны» деген қорытынды жасады.

Абай творчествасының қазақ мектептерінің оқу бағдарламаларына кіріп, оқулықтардан тұрақты орын алуыда осы тұста. Абайды зерттеу ісі ілгерілей түсті. Абай мұрасын жан-жақты талдауға бет алған ізденіс біртіндеп көлемді монографиялық зерттеулерге ұласты. Олардың ішінде З.Ахметовтың, Сүйінішәлиевтың, Ә.Тәжібаевтың, С.Сильченконың, К.Мұхамедқановтың, Нұрышевтың, М.Әуезовтың толығынан зерттеген монографиялық еңбектері жарық көрді.

Ақын мұрасының жас ұрпаққа жеткізілуі жолында еңбек етіп тер төккен ғалым - әдебиетшілер, ақын жазушылар, оқытушы ғалымдар аз емес.

Абай мұрасын білім беру жүйесінде шашау шығармай пайдалану, халқының болашағы үшін алаңдаған әрбір ұстаздың тікелей міндетті.

Осы ретте, І.Р. Халитованың «Абай Құнанбаев мұрасын оқу-тәрбие процесіне енгізу тарихы» атты ғылыми еңбегінде ақын мұраларын бастауыш мектепте жүйелеп пайдалану жолдарын көрсетті. Мысалы, 1 сынып оқушылары, Абайдың сөзімен айтқанда, «білсем екен, көрсем екен», - деген жан құмарының басымдылығымен қатар, қайратының (ерік күші) әлсіздігі ортасындағы қайшылық, әсерленгіштік пен жақсы оқуға ұмтылумен бір нәрсеге көңіл қоюының қиындығы оларды тәртіпке бойсынуға тәрбиелеуді байсалдылықпен жүзеге асыруда көзде тұтылады. Ақынның 32-қара сөзіндегі пікірді арқау етіп, оқушыларға оқудағы мақсат білу, білмекке ұмтылу екендігін көрсетеді.

Өнегелі де, өсиет сөз айтқымыз келсе алдымен аузымызға «Абай атам айтқандай» деген сөз тіркестері келеді. Артынша өшпес із, асыл мұра қалдырып өзіне кейінгі ұрпақтарға өнеге боларлық боларлық ұлы Абай атамның артына қалдырған асыл мұралары - оның шығармаларының болашақ ұрпаққа берер тағылымдық – тәрбиелік мәні.

Ұлы Абай халық болашағы ғылымда, білімде, жастарды оқыту, «Тегінде адам баласы, адам баласынан ғылым, ақыл, ар-мінез» деген нәрселерден озады. Одан басқа нәрселермен озым ғой дегеннің бәрі де ақымақшылдық деп ғылымның орнын көрсете келе халыққа білім алудың қажеттілігін уағыздайды. Абайдың шығармаларының халықты заман талабына сай оқуға білім алуға шақыру ел болашағындағы отырықшылықтың, сауданың, қала салудың, өнердің алатын үлкен орнын көрсете білу қазіргі егемен Республиканың саяси, әлеуметтік, экономикалық дербестігін қамтамасыз етуін іске асыратын азаматтарды, ұлттық ғылыми-техникалық интелгенция жұмысшы кадрларын дайындау ісіне дәл келгендей. Осыдан бір ғасыр бұрын айтылған Абай сөздері, өсиеттері міне осылай дәл қазіргі күні де өз ұрпағын болашағын іске асыруға шақырып тұрғандай. Өкінішке орай ұлы ақын ашына көрсеткен жалқаулық, бой күйездік, күндестік т.б. қылықтар халқымыздың арасында әлі күнге дейін сақталуда.

Абай- халқымыздың ұлы ұстазы тәлімгер педагогы. Оның өлеңдерін ең басты объектісі адам, баты мақсаты- адам тәрбиелеу. Адам оған да «Өзі үшін ғана емес, адамдар үшін еңбек ететін, қайрат, ақыл нұрлы жүректі терең ұстайтын жан- жақты жетілген адам». Абайша айтқанда «Толық адам». Ал «Толық адам», «Жетілген адам» дегендердің мағынасы терең философиялық ойлар, ұғымдар. Адамды адамгершілік тұрғысынан жетілдіруді көздейтін үлкен даналық ұштасып жатқан күрделі мәселе.

Абайдың мұраты- адамда адамгершілік жағынан жетілдіру арқылы қоғамды жетілдіру, қазақ қоғамын ілгері дамыған ілгері дамыған мәдениетті елдер қатарына қосу. Оның өлеңдері мен шығармаларының, әңгімелерін дүниетанымдық философиялық, әлеуметтік, қоғамдық, этикалық көзқарастары, педагогикалық, психологиялық ой- пікірлері осыны дәлелдейді. Абай сомдаған, бірін – бірі толықтырып отыратын ұлттық бейнелер халқын бірлікке, еңбек етуге, өнер- білімге үйренуге шақырған ұлттық мүддеден туған.

Бұл ретте, Абай ең алдымен білімнің, ғылымның, қоғамдағы орнын, адамды кісілікке тәрбиелеудегі маңызын жақсы түсінеді.

Абай ғалым, білімді адам бойындағы рухани қазынаның үлкені және әрбір жігерлі жастың талпынатын мұраты болу керектігін көрсетеді. «Жасымда ғылым бар деп ескермедім». Бір қарағанда бәрімізге онда айтылмаған ой- пікір етене таныс, құлағымызға әбден сіңісті дүниедей көрінеді.

Абайдың дана ретіндегі негізгі этикалық принципі- еңбек. Абай еңбектің рөлін жоғары қояды. Еңбек адамның ақыл- ойының ерендігін сезім дүниесінің сұлулықын, ерік – жігерін тәртіптілігін

реттестіретін бойдағы енжарлықты, бой күйездікті, еріншекті тіпті қайғы – қасіретті жастың адамды жігерлендіретін теңдесі жоқ шипа «Аштан өліп, көштен қалмаспыз», деген психологиядан арылу керек. Жастарды тіршілік көзін табуға баулу қажет. Күллі адам баласы қор қылатын үш нәрсе бар», содан қашпақ керек. Әуелі надандық, екінші еріншектік, үшінші- зұлымдық... Білімсіздік хайуандық болады. Еріншектік- күллі дүниенің дұшпаны. Талапсыздық, жігерсіздік, кедейлік бәрі осыдан шығады дейді !.

Абай «Кімде кімнің әділеті жоқ болса, оның ұяты жоқтың иманы жоқ»- деп адам болам деген кісіге қажет бес дұшпан мен бес досты ажыратуды міндет етіп қояды.

Бүкіл өмірін елінің көкірек көзі- сауатын ашып алға жетелеуге арналған ұлы Абайдың еңбегін бағалағанда алдыңғы орында оның бүкіл халықтың ұстазы болғандығы. Өйткені күні бүгінге дейін, оның шәкірттері болып мұрасынан сусындауының өзі соның бір айғағы.

Абай шығармаларында басты орында, еңбек тәрбиесі. Ол еңбекпен келген табыстың адал да дұрыс жолға бастайтынына кәміл сенеді, еңбекпен саналы оймен, ақыл мен істелген істің ғана нәтижесі болады деп санайды.

Адамның бойында жағымпаз қасиеттердің тууына қарсы тұру үшін оның ғылым мен білімге деген құштарлығын арттырып, дамыта түсуді өсиет етеді. Абайдың айтуынша адамның білімге құштарлығы оны тәрбиелігі етеді. Арам тамақтың, сұраншақтық, тілемсектік, жексұрын қасиеттер. Абай мұны ашынып айтады. Қай заманда да болсын, еңбектен безу, біреуге масыл болу жамандықтың жаманы екенін бүгін де көріп жүрміз. Құлықпен, еппен пайда табам деп, еңбектен бойын алып қашқаннан ешкімде пәтуа таппайды. Ел қамын ойлап, түн ұйқысын төрт бөлген Абай еңбекке үндегенде адал еңбекті меңзейді.

Еңбек қылмай тапқан мал дәулет болмас құлық сұмдықпен тапқанның қайыры болмайды. Еңбекке шақыру мәселесі Абайдың ең көп айтқан саласы. Жастарға халық қамын ойлаған ақын жазушылар мен ғалымдарды үлгі өнеге етіп, «білімдіден шыққан сөз талаптыға кез болса екен»- дейді. Тіршіліктің тұтқасы еңбек пен білімде деп ұққан Абай:

Түбінде баянды еңбек егін салған,

Жасынан оқу оқып білім алған.

Би болған, болыс болған мақсат емес,

Өнердің бұдан өзге бәрі жалған-

деп халық қамын ойлап, қабырғасы қайысатын, әділдік үшін саясатын ең кем дегенде елдің елу жылғысын ертерек ойлайтын көреген қайраткер. Ұрпақ тәрбиесі үшін аянбай ат салысып жүрген ұлағатты ұстаздардың ақылшысы, сыршысы, қамқоршысы бола алатын.

Бастауыш мектепте Абайдың тек негізінен өлеңдері ғана оқытылады. Балаларға Абай кемеңгер, ұлы ақын деп қана қоймай, оның кемеңгерлігіне де ұлылығының сыры неде жатқанын тамыршыдай тап басып айту оңай болмайды. Дегенмен, өлең жолдарының негізгі нәзік құпиясын түсінуге талпынатын, ақын жүрегінің қатпар- қатпар құпия сырына бойлағысы келері сөзсіз. Осыған орай қазақ мектептерінің бастауыш сыныптарының жаңа бағдарламасында осы мәселе жөніндегі ерекшеліктері қандай? Жаңа бағдарламаның осы мәселе жөніндегі ерекшеліктері қандай? Ұрпақ тәрбиесінде орны бөлек Абай мұрасынан бөбектерге нені? Қашан? Қалай? танытуға болады? сияқты сұрақтар төңірегінде сөз қозғайын.

Қазіргі таңда қолымда барын пайдаланып жүрген бағдарламада және осыған сай жасаған «Ана тілі» оқулықтарында да Абай шығармаларының ішінде кейбір өлеңдерінен үзінділер берілген.

Ал жаңа бағдарламада Абай даналығы мен өсиетін баланың жас кезінен бастап бойларына сіңіре беру үшін, халқының сөз өнері еркін қолдана білуі мен шешендік талантына тәнті ету өнеріне сүйіспеншілігін оята, халқының әдет- ғұрпы, салт- санасы дәстүрінде тәрбиелеуге ықпал ету үшін төмендегі шығармаларды енгізу жоспарланған.

Мысалы: «Ата –анаға көз қуаныш», «Досына достық-қарыз іс», «Абдрахман өлімінде», «Кешегі Оспан ағасы», «Қуанбандар жастыққа» т.б. Ал аудармаларынан «Қараңғы түнде тау қалғып», «Жарлы бай», «Қарға мен бүркіт» сияқты шығармалары енгізіліп отыр. Өйткені бұл текстердің мазмұны түсінікті сөздері қарапайым, әрине сөз жоқ кейбір балалардың жас шамасына қарай түсінуге ауыр деген сөздерге түсініктеме беріледі, сөздік жұмыстары жүргізіліп қарапайым салыстырулар келтірілуі тиіс. Өлең мысалдар әр сыныпқа былайша жүйеленген.

сынып.

«Әсемпаз болма әр неге» (1- шумағы)

«Ғылым таппай мақтанба»

(бес арсыз іс көнсеңіз жолына дейін)

«Жаз» (ұшып тұрса сымпылдап жолына дейін)
«Шегірге мен құмырсқа»
сынып.
«Әсемпаз болма әр неге» (1,2,3,4,5,6- шумағы)
«Ғылым таппай мақтанба» (махаббатпен ерсеңіз жолына дейін)
«Жазғытұры» (1-5- шумағы)
«Күз» (1-2- шумақтары).
«Қыс», «желсіз түнде жарық ай».
«Қарға мен түлкі»
сынып.
«Ата- анаға көз қуаныш» (1-2- шумағы)
«Ғылым таппай мақтанба» (9- шумағы)
«Қыс», «Абдрахман өліміне», «Күз» (4- шумағы)
«Желсіз түнде жарық ай», «Жазғытұры»,
«Қарға мен түлкі».
сынып.
«Жасымда ғылым бар деп ескермедім».
«Әсемпаз болма әр неге», «Жазғытұры».
«Қыс».
«Қан сонарда бүркітші шығады аңға».
«Қуанбандар жастыққа», «Жарлы, бай».

Ендігі мәселе - бастауыш сыныпқа арналған өлеңдер қалай оқытылуы, түсіндірілуі тиіс. Ең алдымен төменгі сыныптарда оқушыларды мәнерлеп, әуенді сазды ерекшеліктерін сақтай отырып оқуға үйретіп, сонан соң оқығанын түсіне білуге жетелеген жөн. Бұл тексттегі сөздерді талдап түсіндіруден барып қалыптасады. Сондықтан көрсетілген өлеңдерді оқудың әдістемесі сыныбына қарай алуан түрлі болып іске асырылады.

Ол оқып отырған шығармаларының тақырыбы мен идеясын түсіндіруге ақынның көз қарасын оның ой пікірін қоса түсіндіру, өмір мен байланыстыру, баланың жан дүниесіне әсер ету сияқты мәселелерді бала түсінігіне сай жеткізу мұғалімнің әдіскерлігіне, шеберлігіне, тіл байлығына байланысты.

Келесі көңіл бөлетін жұмыс- бастауыш сыныпта оқушыларға өлеңдегі әуенді –сазды үйлесім, гармония немесе ұйқас жайында қарапайым мағұлмат беру.

Мысалы: «Жасымда ғылым бар деп ескермедім» өлеңіндегі ұйқасып тұрған сөздерді тапқызу.

Мысалы: Ескермедім, тексермедім, кешсермедім т.б. буын саны арқылы болып тұрғанына да көңіл аударту. Осылардың бәрінің түйіні сайып келгенде Абай өлеңдеріндегі сұлу суреттеулерге, теңеулері оқушы көңілін аударту. Балаларға шығарманың көркемдігін, бейнелілігін танытып тұрған көркем сөздерге тоқталу. Айталық суреттеп тұрма, сипаттап тұрма? Анықтап алған соң оқушыларға сол сөздерді тапқызу. Мысалы: «Күз» өлеңіндегі «сұр бұлт», «дымқыл тұман» текстерінің мәнін ашу арқылы табиғат құбылыстарын ауа райындағы өзгерістерді көз алдына елестеткізу. Ол өзгерісті қазақ тұрмысымен байланыстырып баяндату, мұндағы суреттеу тәсіліне тоқталу арқылы оқушылардың шығармашылық қабілетін оятуға әбден болады.

Абай шығармаларын бастауыш сыныптарда оқыту оңай соғатын жұмыс емес. Ол мұғалімнен ауқымды білім, көп дайындық, үлкен жауапкершілік пен әдіскерлікті талап етеді.

Абай шығармаларын бастауыш сыныптарда оқытудың мәні зор екені тәжірибеде дәлелденді. Олай дейтін себебіміз оқушылар Абай шығармаларын оқи отырып, одан рухани ләззат алады.

Сондықтан қазіргі кезеңдегі ең өзекті мәселелердің бірі жасөспірімдерді Абайдың өмірі, шығармашылығы арқылы оқуға деген құштарлығын қалыптастыру, дамыту. Бұл күрмеуі күрделі де қиын істі ойдағыдай шешуде, әсіресе қазақ тілі мен әдебиеті, бастауыш сынып мұғалімдері мен сынып жетекшілерінің орны ерекше.

Демек, баланың Абай өлеңдеріне деген қызығушылығына бағыт сілтеу, эстетикалық талғамын тәрбиелеу оны ары қарай дамыту, бекіту, қалыптастыру- педагогикалық маңызды проблемалардың бірі.

Бастауыш мектептерде Абай өлеңдерінің бір алуаны табиғат лирикасы. Абайдың жыл мезгілдеріне байланысты жазған яғни «Күз», «Қыс», «Жаз», «жазғытұры» өлеңдерін оқығанда табиғаттың әртүрлі құбылысы көзіне елестейді. Жаратылыстың жайдары жазым, түсі суық тұманды кезін не болмаса салқындаған аязы мен қарлы боранның өзін көріп тұрғандай болып тұрасың.

Қазақ халқының ұлы ақыны Абай өзінің терең әдеби мұрасы арқылы бүгінгі күн талап- тілегіне сай келетін ағартушылық насихат қалдырды.

Сондықтан да акын жырлары адамдардың рухани қазынасына айналды. Мектептің алғашқы сыныптарынан бастап-ақ жатталған Абайдың жыр-маржандары балалық, жастық, ер жеткен, ейген жылдарында жаңғыртып жатқандай түседі.

Абай жырларының ерекшелігі, өміршеңдігі, мәңгілілігі – ол дәуірдің болсын, қай жастағы адамдар болсын қажетіне жарары қасиеттілігінде.

Қорыта келгенде, Абай шығармаларын оқыту мәселелері бірсыпыра зерттелінеді, ал Абай мұралары арқылы бастауыш сынып оқушыларын әлеуметтендіру мәселесін жүргізудің жүйесі әлі де болса арнайы зерттеуді қажет етеді. Біздің пікірімізше, Абай мұралары арқылы бастауыш сынып оқушыларын әлеуметтендіруге байланысты деректі материалдар, Абай өмірі жөніндегі балаларға арналған диафильмдер, суреттер, портреттер Абайдың өскен ортасы, ата-анасы жөніндегі көрнекіліктер сериясы қажет. Абай шығармаларындағы негізінде жасалған пейзаждың суреттері болғаны да орынды болар еді.

Бұл ұлы Абайдың өмірі, азаматтығы, суреткерлігі жөнінде оқушыларға мол да, дәйекті мағұлмат беруге өз септігін тигізер еді.

1. *Бітібаева К. Мектепте Абай шығармаларын оқыту, Алматы, Рауан 1995*
2. *Мырзахметов М. Абай таңу тарихы, Алматы, Ана тілі 1991*
3. *Төрханұлы «Ең жарық жұлдыз», Жерұйық газеті 1995 ж.*
4. *Халитова І.Р. Абай Құнанбаев мұрасын оқу-тәрбие процесіне енгізу тарихы (1960-1995жж.): Пед. ғылымд. д-ры... дис. автореф.- Алматы, 1998.- 47 б.*

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СУИЦИДТІК ӘРЕКЕТІ МӘСЕЛЕСІ

Р.Б. Абдрахманова – *Абай атындағы ҚазҰПУ-нің п.с.ғ.к., доценті,*

Д.Е. Мырзаханова – *Абай атындағы ҚазҰПУ-нің магистранты*

Түйін

Кез келген қоғамда, оның экономикалық даму деңгейіне қарамастан өзіне ерекше көңіл бөлуді қажет ететін әлеуметтік топтар болады. Олар – физикалық, психикалық немесе әлеуметтік дамуында белгілі бір ауытқулары бар адамдар. Мемлекет пен қоғамда оларға деген ерекше қатынас қалыптасқан. Қазақстан қоғамындағы өзгерістер әлеуметтік және әлеуметтік-психологиялық мәселелерді, әсіресе «қиын жасөспірімдер» жағдайларын шиеленістірді. Бүгінгі қоғамда жастардың бұл категориясының сандық өсуін сипаттайтын факторлардың (отбасы жағдайындағы кедейлік, отбасындағы дұрыс емес қарым-қатынас, т.б.) әсіресе, мектеп оқушылары арасындағы суицид секілді мәселені тудырып отырғанын атауға болады.

Резюме

В данной статье рассматривается проблема суицида в подростковом возрасте, характерные черты подросткового суицида, а также суицидальное поведение учащихся старших классов. Изучение проблемы суицида среди молодежи показывает, что в целом ряде случаев подростки решались на самоубийство в целях обратить внимание родителей, педагогов на свои проблемы и протестовали таким страшным образом против бездушия, безразличия, цинизма и жестокости взрослых. Решаются на такой шаг, как правило, замкнутые, ранимые по характеру подростки от ощущения одиночества, собственной ненужности, стрессов и утраты смысла жизни. Своевременная психологическая поддержка, доброе участие, оказанное подросткам в трудной жизненной ситуации, помогли бы избежать трагедии.

Resume

The article is devoted to the suicide problem at teenage age, characteristic features of a teenage suicide, and also suicide behavior of studying senior classes. Studying a suicide problem among youth shows that in a number of cases teenagers decided on suicide for paying attention of parents, teachers to the problems and protested in such terrible way against callousness, indifference, cynicism and cruelty of adults. As a rule, closed, vulnerable teenagers decide on such step from feeling of loneliness, own uselessness, stresses and loss of meaning of the life. Timely psychological support, the kind participation rendered to teenagers in a difficult life situation, would help to avoid the tragedy.

XXI ғасырға адамзат үлкен ғылыми-техникалық жетістіктермен жетіп отырғаны баршамызға мәлім. Жоғарғы дамыған электрондық техника, өндірістік технологиялар, медицина ғылымдарының жетістіктері, гендік инженериядағы жаңалықтар, физика, ғарыш әлемінің жетістіктері адамзат қоғамының өркендеуіне, адамның жұмыс істеуіне көп жеңілдік жасауда. Бірақ осындай жетістіктерге қарамастан нәліктен қоғамда жағымсыз әлеуметтік құбылыстар (дүниежүзілік дағдарыс көріністері - жұмыссыздық, ішімдікке, нашақорлыққа салынып кеткен адам санының көбеюі, тастанды балалардың көбеюі,

кылмыскерлер санының артуы, зорлық-зомбылық, лаңкестік, суицид және т.б.) жиілеп барады. Осылардың нәтижесінде адамдардың интеллектуалды әлеуетінің төмендеуі, балалар ауруының, соның ішінде туа біткен аурулардың (ақыл-есінің, есту, көру, сөйлеу қабілеттерінде кемістіктері бар) көбейуі жиі байқалуда. Бұл қарама-қайшылықтардың себептері неде?

Қазіргі әлеуметтік-философиялық, психологиялық, педагогикалық салалардағы зерттеушілер бұл дағдарыстан шығу жолдарын жан-жақты іздестіруде.

Соңғы жылдары психикалық көңілсіздік күйдегі адамдардың өмір сапасы алаңдатушылық тудыруда, осы психологиялық жағдайдың ұзақ болуы адамның денсаулығының бұзылуына алып келетіні сөзсіз.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының деректері бойынша, денсаулыққа әсер ететін факторлардың 50-60 % өмір тіршілігіне, 20 % - тұқым қулаушылыққа, 20 % - сыртқы ортаның жағдайына, 8-10 % - дәрігерлік көмектің деңгейіне байланысты.

Сонымен бірге ДДҰ-ның мамандары адамдардың өз өміріне қол жұмсауына себеп болатын мынадай факторларды ерекше атап көрсетеді: 1,2% – денсаулығының нашарлығынан; 3% – қаражат қиындығынан; 1,4 % – өмір сүрудің ауырлығынан; 6 % – құмарлықтан; 18 % – отбасы келіспеушілігінен; 18 % – рухани дерттен; 19 % – жазасын өтеуден жалтаруынан; т.б. Ал өзін-өзі өлтіру фактілерінің 41 %-ы неден болатыны белгісіз күйде қалып отыр.

«Денсаулық – зор байлық, адам бақытының бастауы» - дейді халқымыз. Ата бабаларымыздың бұл дана ой-пікірі талай ғасырлар белесінен өтіп бізге жетіп отырған шындық. Адамның денсаулығы – жалпыадамзаттық және жеке болмыстың күрделі феномені болып саналады.

ДДҰ-ның (дүние жүзілік денсаулық сақтау ұйымы) анықтамасы бойынша: «денсаулық дегеніміз – аурудың немесе дене кемтарлығының жай ғана жоқ болуы емес, физикалық, психологиялық және әлеуметтік тұрғыдан ойдағыдай толық күйі».

Медициналық терминдердің энциклопедиялық сөздігінде «денсаулық – ауру және дене кемістіктерінің болмауы ғана емес, денеде рухани әлеуметтік есен-саулықтың толық сақталуы» деп анықталады.

Денсаулық негізгі үш түрге бөлінеді:

физикалық (денелік) денсаулық – адам ағзасының сыртқы орта әсерлеріне бейімделу қасиетінің жоғары дәрежелі жағдайда болуы;

психологиялық денсаулық – психикалық өріс күйі, ауруды болдырмау;

әлеуметтік денсаулық – жеке тұлғаның айналадағы өмірмен қарым-қатынас дәрежесі (мейірімділік, намыс, абырой, махаббат, сүйіспеншілік және т.б.).

Осы қарастырылып отырған мәселенің мәнін ашудағы маңызды категориялардың бірі - өмір салты. Өмір салты – адамның белсенді тіршілік әрекетінің түрі ретінде қарастырылатын, денсаулығындағы өзгерістің негізгі тенденциясын анықтайтын жалпы жетекші фактор.

Өмір салты өмір деңгейі (адамға кететін шығынның құрылымы), өмір сапасы (адамды материалдық қамтамасыздандыру дәрежесі, өлшеу параметрі), өмір сүру стилі (мінез-құлықтың психологиялық жеке ерекшеліктері), өмір сүру тәртібі мен әдет-ғұрпы (өмірдің ұлттық-қоғамдық тәртібі, тұрмыс, мәдениет) ұғымдарымен тікелей байланысты. [1]

Жоғарыда аталған әлеуметтік қолайсыз жағдайларға кездескенде адамдардың көпшілігін, көбінесе жасөспірімдерді болашақтың қандай болатындығы алаңдатады. Осы мәселелерді зерттеуде психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде «*әлеуметтік фрустрация*» ұғымы қолданылады.

«Әлеуметтік фрустрация» адамдардың болашақтың белгісіздігіне алаңдатушылығы, мақсатқа жете алмауындағы торығып күйзелуі, жеке тұлғаның өзін дәрменсіз, ешкімге қажетсіз сезінуі, балалар мен ересектердің әлеуметтік қорғаныссыздығынан абыржуы, уайымға салынуы сияқты психологиялық жағдайы.

Жоғары сынып оқушыларының суицидтік әрекеті факторларын анықтау үшін алдымен «суицид», «жасөспірімдер суициді», «суицидалды мінез-құлық» ұғымдарына тоқталуды жөн көрдік.

Суицид (лат.: *suī caedere* - өзін-өзі өлтіру деген мағынаны білдіреді), яғни адамның өзіне-өзінің қиянат жасап, өз өмірін қиюы. Суицид терминін итальян психологы Г.Дэзен 1947 жылы енгізіп, оны “өзін-өзі өлтіруге әрекет ету” - деп түсіндіреді. [2]

Жалпы алғанда, «*суицид*» термині XVII ғасырда пайда болған, бірақ XVIII ғасырдың ортасына дейін бұл ұғым қоғамда кеңінен пайдаланылған емес. Тек XX ғасырдың басында адамдардың өз-өзіне қол жұмсауының етек алуына байланысты ғылымда «суицидология» атты дербес зерттеу саласы қалыптасты.

Суицидология – адамның аутоагрессивті (суицидальды) белсенділігінің теориялық және практикалық аспектілерін зерттейтін ғылым. [3]

Бұл ғылымәлеуметтану, психология, медицина, демография, психиатрия ғылымдарының тоғысында пайда болып, осындай әрекетке баратын тұлғалардың ерекшелігін, әрекетін, себептерін зерттеуде.

Бүгінгі таңда «жасөспірімдер суициді» деген ұғым қолданысқа енді. Басылым беттеріндегі мәліметтерге сүйенетін болсақ, жасөспірімдер арасында өзіне-өзі қол жұмсаушылардың көбеюі ең алдымен телеарналардан беріліп жатқан ұрыс-төбелеске, қантөгіске толы фильмдердің әсері, сондай-ақ, ата-аналардың жұмысбастылығы, балалардың оқуына, тәрбиесіне көңіл бөлмеуі, назардан тыс қалған баланың өзін керексіз сезінуі және т.б. ықпалынан деп есептеледі.

Суицидальды мінез-құлық көбінесе депрессия кезінде жиі кездеседі. Депрессия - торығу деген ұғымды білдіреді. Суицид жағдайында жан үзетіндердің көбі торығудың торынан құтылудың жолы – өлім деп біліп, сондай шешім қабылдайды.

Суицидалды мінез-құлық- адамның саналы түрде өзін-өзі өлтіргісі келетін мінез-құлқының бір түрі.[4]

Суицидальды мінез-құлықтың белгілі бір формасы, тәсілі, даму стадиясы, тәуекел факторлары болады. Сондай-ақ оған адамның жас және жеке ерекшелігі, жынысы, кәсібі, өміржолы да әсер етеді.

Әрбір жас кезеңдеріне суицидальды белсенділік тән:

Балалық шақ – 12 жасқа дейін;

Жеткіншектік (жасөспірімдік) кезең – 12-17 жас;

Жастық кезең – 17-29 жас;

Ересектік кезең – 30-35 жас;

Қарттық кезең – 55-70 жас.

Жоғарыдағы бөліп көрсетілген жас кезеңдерге сипаттама беретін болсақ, 5 жасқа дейінгі балаларда өзін-өзі өлтіру әрекетіне баруы өте сирек кездеседі. Жанұялық қақтығыстарға байланысты 9 жасқа дейін 2,5%, ал 9 жастан кейін 80% өзін-өзі өлтіру әрекетіне барады.

Жасөспірімнің жас шамасының түрлі кезеңдерінде - ерте (12–14 жас), орта (15–16 жас) және жоғары (17–18 жас) – девианттық мінез-құлықтың қалыптасуы мен көрініс алуының физиологиялық, психологиялық, тұлғалық және жеке қасиеттеріне байланысты болады.

Басым жағдайларда жасөспірімдерде болашақпен ғана емес, өз өткенімен де байланысты түрткілер мен елестегулердің жоқтығы байқалып отырады. Көбінесе олар бүгінгі күнімен ғана өмір сүреді.

Сонымен суицидтың ең жиі кездесетін кезі 15-24 жас аралығы болып табылады. Бұл кезеңде өз-өзіне қол жұмсау әрекеттері алдын-ала жоспарланбайды. Жазалау қауіпі төніп тұрған кезде өз-өзіне қол жұмсау әрекеттері қолға түскен алғашқы нәрселердің көмегімен жүзеге асырылады. Осы топтағы жасөспірімдерде өз-өзіне қол жұмсау әрекетінің ауыр медициналық салдары болмайды. Бұл өлімге бас тигудің шынайы талпынысы емес, тек жанжалдан қашу, қиын жағдайдан басын алып қашу ниеті және т.б.

Өз-өзіне қол жұмсаудың жалпы себебі тұлға мен оны қоршаған жақын ортаның өзара әрекеттесуінің бұзылуы, психикасын жаралайтын өткір жағдайлардың әсері салдарынан әлеуметтік-психологиялық бейімделмеушілік болып табылады.

Өз-өзіне қол жұмсау арқылы тұлға өз жағдайларын өзгертуге талпынады: қайғыдан құтылу, жарақаттайтын жағдайдан қашып кету, аяушылық сезімін туғызту, көмек алу, өз мәселесіне өзгенің назарын аударту.

Өзін-өзі өлтіруге бармас бұрын, суициденттердің көбі дайындық кезеңі суицидалды кезеңінен өтеді, ол адамның бейімделу қабілетінің төмендеуімен сипатталады. Ол қызығушылық деңгейінің төмендеуі, қарым-қатынастың шектелуі, мазасызданғыш, эмоционалды тұрақсыз болуы, т.б.

Жалпы алғанда, суицидальды мінез-құлықтың үш типі кездеседі: демонстративті, аффективті және шынайы (асылып өлу).

Ресей ғалымдары А.Г.Абрумова, В.А.Тихоненко суицидалды әрекеттің шынайы әрекет және демонстративті әрекет деп аталатын екі типін бөліп көрсетеді. [5]

Бірінші, шынайы әрекет типіне жататын тұлға қиын мәселелері шешілмеген кезде өзін-өзі өлтіруге баратынын, ал екінші, демонстративті-шантажды әрекет типіндегілер өміріне сондай қауіпті емес әрекеттерге баратынын, атап айтқанда, денеде ірі веналар жоқ жерлерді кескілеу, онша қауіпті емес дәрілерді ішу, т.б. байқауға болады.

Сонымен бірге екіншісін жалған шантажды мінез-құлық деп те атайды. Онда адам өзі ойлаған ойын жүзеге асыру үшін қоршаған адамдарға қысым көрсеткен кезде және басқалардың сезімін манипуляциялаған кезде осы әдісті қолданатыны анықталған. Көбінесе оны ренжіткен адамның алдында жасалады. Мұнда олар өздерін өлтірмейді, тек өзінің өлгісі келетіндігін демонстрациялайды. Ғалымдардың көзқарасы бойынша шантажды мінез-құлық көбінесе бала кезден пайда болады.

Қазақстан психоаналитиктер ассоциациясының президенті А.Құдиярованың пікірінше, «Өз-өзіне қол салу – түсініспеушілік пен жалғыздықтан туындайтын мәселе. Әрдайым адамдардың бір-бірімен қарым-қатынасында түсініспеушілік орын алып жатса, ата-ана баласын түсіне алмаса, күйеуі әйелін түсінбесе

немесе керісінше дегендей, жақын жандардың бір-бірін түсінбеуі осындай қайғылы оқиғаларға алып келеді», – деп есептейді.[6]

Қорыта келгенде, қоғамдық және әлеуметтік көкейкесті мәселе ретінде суицид фактілерінің жасөспірімдер арасында көбейгені байқалады. Сондықтан жасөспірімдік жас негізінде ересек болуға ұмтылатын, жаңа «ішкі» позициялардың пайда болуынан тұратын мектеп оқушыларының тұлға болып қалыптасуының ерекше кезеңі екенін ескере отырып, суицидтің алдын алу жұмыстары кешенді жүргізілуі тиіс.

Тірек сөздер: суицид, жасөспірімдер суициді, суицидальды мінез-құлық, денсаулық, әлеуметтік фрустрация, депрессия.

1. *Ұлттық тәрбие: Салауатты өмір салтын қалыптастыру. Оқу құралы. Авторлар ұжымы: С.Ж. Пірәлиев С.Ж., Г.К. Шолпанқұлова, т.б. - Алматы, 2011. -208 б.*

2. http://kk.wikipedia.org/wiki/Өзін-өзі_өлтіру

3. *Краткий толковый психолого психиатрический словарь. Под ред. Igisheva. Большая психологическая энциклопедия, 2008.*

4. http://kk.wikipedia.org/wiki/Өзін-өзі_өлтіру

5. *Амбрумова А.Г., Тихоненко В.А. Профилактика суицидального поведения: методические рекомендации. – М., 1980. – 24 с.*

6. *Кудьярова Г.М. Основные закономерности распространенности психических расстройств в Республике Казахстан (клинико-эпидемиологическое исследование): автореф. дисс. ... доктора. мед. наук. – М., 2000. – 48 с.*

ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА КАЧЕСТВО УРОКА ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Р.К. Оразова, Н.Р. Тарвердиева – КазНПУ имени Абая

Түйін

Мақалада шет тілдерді сабағының сапалылығына әсер ететін қазіргі компьютерлік бағдарламалар интернет, мультимедиялық технологиялар туралы айтылады. Қазіргі жағдайда, оқушылардың ақпараттық технологияға деген қызығушылығының артуына байланысты осындай мүмкіндіктерді шет тілі сабағындағы дамыту үрдісінің мықты құралы ретінде пайдалануға болады.

Резюме

В статье рассматривается влияние таких современных технологий, как компьютер, интернет, мультимедийная программа Power Point на качество урока иностранного языка. В современных условиях, учитывая большую и серьезную заинтересованность учащихся информационными технологиями, можно использовать эту возможность в качестве мощного инструмента развития мотивации на уроках иностранного языка.

Summary

In this article influence of such modern technologies, as the computer, the Internet, the multimedia Power Point program on quality of the lesson of a foreign language is considered. In modern conditions, considering big and serious interest of pupils information technologies, it is possible to use this opportunity as the powerful instrument of development of motivation at lessons of a foreign language.

В современном обществе все более возрастает роль иностранных языков. Знание иностранного языка дает молодежи возможность приобщиться к мировой культуре, использовать в своей деятельности потенциал обширных ресурсов глобальной сети Интернет, а также работать с информационными и коммуникационными технологиями и мультимедийными средствами обучения.

Цель обучения иностранному языку – это коммуникативная деятельность учащихся, то есть практическое владение иностранным языком. *Задачи* учителя - активизировать деятельность каждого учащегося в процессе обучения, создать ситуации для их творческой активности. Основной целью обучения иностранному языку учащихся средней школы является воспитание личности, желающей и способной к общению, людей, желающих и способных получать самообразование. Участие в разнообразных международных программах, возможность учиться за границей предполагают не только высокий уровень владения иностранным языком, но и определенные особенности личности: коммуникабельность, отсутствие языкового барьера, знание норм международного этикета, широкий кругозор, умение что называется “ подать” себя. Как правило, при выполнении различных тестов при поступлении в высшее учебное заведение или участия в конкурсах и олимпиадах устанавливается

строгий лимит времени выполнения каждого задания, что требует особый вид подготовки. Для достижения всех перечисленных целей, безусловно, эффективную помощь учителю оказывает использование компьютерных технологий и ресурсов Интернет в обучении иностранному языку, презентаций.

Компьютер, в наше время, очень важная и независимая вещь. Многие ребята и даже взрослые используют его лишь для того, чтобы поиграть в компьютерные игры. Но, к счастью, много и тех, кто нашел ему правильное применение. Так, например, он помогает в учебе. Очень удобно, когда под рукой есть такой помощник, ведь мы, не выходя из дома, можем напечатать рефераты, доклады, одним словом, все что нужно. Кроме того, компьютер может помочь в изучении иностранного языка. Ведь существует масса дисков, электронных учебников, мультимедийных обучающих программ, которые приводят к хорошим результатам в изучении иностранного языка.

В настоящее время внедрение персонального компьютера, технологии мультимедиа и глобальной информационной компьютерной сети Интернет влияет на систему образования, вызывая значительные изменения в содержании и методах обучения иностранным языкам. Перед современным учителем встает проблема поиска нового педагогического инструмента. В своей педагогической деятельности я пришла к выводу, что в современных условиях, учитывая большую и серьезную заинтересованность учащихся информационными технологиями, можно использовать эту возможность в качестве мощного инструмента развития мотивации на уроках иностранного языка [1].

Компьютер позволяет качественно изменить контроль за деятельностью учащихся, обеспечивая при этом гибкость управления учебным процессом. Роль преподавателя здесь не менее важна. Он подбирает компьютерные программы к уроку, дидактический материал и индивидуальные задания, помогает учащимся в процессе работы, оценивает их знание и развитие. Применение компьютерной техники делает и позволяет осуществить обоснованный выбор наилучшего варианта обучения.

Применение компьютера как инструмента для работы с информацией очень разнообразно и многообразно. Он может за несколько секунд просмотреть электронную библиотеку и найти требуемую информацию [1].

При использовании компьютера вербальную коммуникативную деятельность следует рассматривать в трех аспектах:

- во-первых, как свободное общение учащихся в режиме реального времени посредством использования электронной почты и информационных сетей, то есть как аутентичный диалог в письменной форме между партнерами по коммуникации;

- во-вторых, как интерактивное диалоговое взаимодействие обучаемого с компьютером, при котором преследуются реальные цели коммуникации, то есть как человеко-машинный диалог;

- в-третьих, как общение обучаемых в классе в процессе работы с компьютерными обучающими программами, выступающими в качестве стимула для коммуникации и средства воссоздания условий ситуации общения.

Специфика предмета иностранного языка обуславливает активное и уместное применение компьютера на уроках. Ведущим компонентом содержания обучения иностранного языка является обучение различным видам речевой деятельности: говорению, аудированию, чтению, письму. Обучающая компьютерная программа является тренажером, который организует самостоятельную работу обучаемого, управляет ею и создает условия, при которых учащиеся самостоятельно формируют свои знания, что и особо ценно, ибо знания, полученные в готовом виде, очень часто мимо их сознания и не остаются в памяти. Использование компьютеров на уроках иностранного языка – потребность времени [2].

В последние годы все чаще поднимается вопрос о применении новых информационных технологий. Это не только современные технические средства, но и новые формы преподавания, новый подход к процессу обучения. Использование мультимедийных средств помогает реализовать личностно-ориентированный подход в обучении, обеспечивает индивидуализацию и дифференциацию с учетом особенностей детей, их уровня обученности, склонностей. Изучение иностранного языка с помощью компьютерных программ вызывает огромный интерес у учащихся.

Существующие сегодня диски позволяют выводить на экран компьютера информацию в виде текста, звука, видеоизображения, игр. Обучение с помощью компьютера дает возможность организовать самостоятельную работу каждого ученика. Интегрирование обычного урока с компьютером позволяет преподавателю переложить часть своей работы на компьютер, делая при этом процесс обучения более интересным и интенсивным. При этом компьютер не заменяет преподавателя, а только дополняет его. Подбор обучающих программ зависит, прежде всего, от текущего учебного материала, уровня подготовки обучаемых и их способностей [3].

Работа с компьютером не только способствует повышению интереса к учебе, но и дает возможность регулировать предъявление учебных задач по степени трудности, поощрение правильных решений. Кроме того, компьютер позволяет полностью устранить одну из важнейших причин отрицательного отношения к учебе – неуспех, обусловленный непониманием материала или проблема в знаниях. Именно этот аспект и предусмотрен авторами многих компьютерных обучающих программ. Обучаемому предоставлена возможность использовать различные справочные пособия и словари, которые можно вызывать на экран при помощи одного лишь щелчка по мышке. Работая на компьютере, ученик получает возможность довести решение задачи до конца, опираясь на необходимую помощь [4].

Существенный прогресс в развитии персональных компьютеров и компьютерных технологий приводит к изменению и в процессе обучения иностранным языкам. Активное и уместное применение компьютера на уроке иностранного языка представляется возможным и целесообразным исходя из специфики самого предмета. Ведущим компонентом содержания обучения иностранному языку является обучение различным видам речевой деятельности говорению, аудированию, чтению, письму. При обучении аудированию каждый ученик получает возможность слышать иноязычную речь. При обучении говорению каждый ученик может произносить фразы на иностранном языке в микрофон. При изучении грамматических явлений каждый ученик может выполнять грамматические упражнения, имеет возможность разгадывать кроссворды, чайнворды, заниматься поиском слов, выполнять игровые упражнения.

В практике применения компьютера в учебном процессе особо подчеркивается его обучающая функция, а также, компьютер является инструментом, который организует самостоятельную работу обучаемых и управляет ею, особенно в процессе тренировочной работы с языком и речевым материалом.

Сфера применения компьютера в обучении иностранным языкам необычно широка. Компьютер может быть эффективно использован для ознакомления с новым языковым материалом, новыми образцами высказываний, а также с деятельностью общения на иностранном языке. На этапе тренировки и на этапе применения сформированных знаний, навыков, умений компьютер может быть использован в самых разнообразных коммуникативных заданиях и ситуациях с учетом личностных особенностей обучаемых [5].

Он может создавать оптимальные условия для успешного освоения программного материала: при этом обеспечивается гибкая, достаточная и посильная нагрузка упражнениями всех учеников в классе. Кроме того трудно переоценить роль компьютера как средства осуществления контроля над деятельностью учащихся со стороны учителя, а также как средства формирования и совершенствования самоконтроля. В затруднительных случаях компьютер позволяет ученику получать необходимые сведения справочного характера за короткий промежуток времени, предъявлять ему те или иные “ключи” для успешного решения задания [6].

Важной особенностью компьютера в учебно-воспитательном процессе по иностранному языку является то, что он может быть “собеседником” обучаемого, т. е. работать в коммуникативно-направленном диалоговом режиме и определенным образом, например, с графических средств, анализатора и синтезатора речи восполнять отсутствие естественного коммуниканта, моделируя и имитируя его неречевое и речевое поведение. Компьютер позволяет предъявлять на экране дисплея элементы страноведческого характера, особенности окружения и обстановки, которые могут использоваться как фон формирования у обучаемых речевой деятельности на иностранном языке. Компьютер обладает большими возможностями для построения цветных изображений, поддающихся необходимым преобразованиям в заданных пределах [6].

Отмеченные возможности компьютера делают его прекрасным техническим средством для различного рода пояснений и обобщений явлений языка, речи, речевой деятельности.

Сейчас во всех школах идет раннее обучение учащихся иностранным языкам. Часто на уроках иностранного языка процесс вовлечения учащихся в устную речь по различным темам бывает неинтересным. При работе с использованием компьютеров это исключено, так как необходимые на уроках наглядность и ситуации на мониторах вполне реальны – “изображения” движутся, разговаривают на иностранном языке, задают вопросы и т.д. Некоторые учителя могут спросить: а не превратится ли урок при этом из творческой работы в нечто развлекательное? Нет, так как, чтобы получить при работе с компьютером хорошую оценку, ученику приходится творчески работать. Он делает все с радостью а учителю приходится приобретать необходимые электронные учебники и делать подборку по ним нужных ситуаций, а также распечатку дополнительных вопросов и текстов и перенос их на все компьютера, чтобы в определенный момент на уроке учащиеся могли сесть за определенные компьютера, найти и открыть

нужную папку в “Моих документах”, выполнить, например, тест по аудированию или чтению. Это большой труд, но себя оправдывает. Радость познания – вот что дает использование компьютеров на уроках. А это, в свою очередь, вместе с развитием мышления ведет к развитию инициативной речи [7].

У каждого ребенка есть внутренний мотив, направленный на познавательную деятельность. Задача учителя - всячески способствовать развитию этого мотива, не дать ему угаснуть.

Сейчас имеется большое разнообразие современных мультимедийных учебников, где можно найти достаточно упражнений для учащихся всех возрастов и разных знаний [8].

Компьютеризация нашего общества взывает к жизни и появление все большего количества людей, которые хотят и могут пользоваться этими умными машинами в повседневной жизни. Компьютеры облегчают жизнь и делают ее более интересной. Ведь если при помощи этой машины в течение часа или двух можно посетить обучающие курсы в Интернете по любому предмету школьной и внешкольной программы, увидеть мир в его нынешнем состоянии и многообразии, пообщаться с огромной массой самых разных людей и получить доступ в библиотеки, музеи и на выставки, о которых можно только мечтать, то лучшего средства для саморазвития и индивидуального образования и самообразования действительно нет [9].

Сейчас уже все понимают, что Интернет обладает колоссальными информационными возможностями и не менее впечатляющими услугами. Интернет создает уникальную возможность для изучающих иностранный язык пользоваться аутентичными текстами, слушать и общаться с носителями языка.

Важно определиться, для каких целей мы собираемся использовать его возможности и ресурсы. Например:

- для включения материалов сети в содержание урока;
- для самостоятельного поиска информации учащимися в рамках работы над проектом.

Используя информационные ресурсы сети Интернет, можно, интегрируя их в учебный процесс более эффективно решать целый ряд дидактических задач на уроке:

- формировать навыки и умения чтения, непосредственно используя материалы сети разной степени сложности;
- совершенствовать умения аудирования на основе аутентичных звуковых текстов сети Интернет, также соответственно подготовленных учителем;
- совершенствовать умения монологического и диалогического высказывания на основе проблемного обсуждения представленных учителем или кем-то из учащихся материалов сети;
- пополнять свой словарный запас, как активный, так и пассивный, лексикой современного иностранного языка, отражающего определенный этап развития культуры народа, социального и политического устройства общества;
- знакомиться с культуроведческими знаниями, включающими в себя речевой этикет, особенно речевого поведения различных народов в условиях общения, особенности культуры, традиций страны изучаемого языка.

Оптимальным является также создание мультимедийной Power Point презентаций. Применение компьютерных презентаций на уроках позволяет ввести новый лексический, страноведческий материал в наиболее увлекательной форме, реализуется принцип наглядности, что способствует прочному усвоению информации. Самостоятельная творческая работа учащихся по созданию компьютерных презентаций как нельзя лучше расширяет запас активной лексики [10].

Задачи модернизации образования не могут быть решены без оптимального внедрения информационных технологий во все его сферы. Использование информационных технологий дает толчок развитию новых форм и содержания традиционных видов деятельности учащихся, что ведет к их осуществлению на более высоком уровне. Работа с компьютером должна быть организована так, чтобы с первых же уроков начальной ступени обучения она стала мощным психолого-педагогическим средством формирования потребностно-мотивационного плана деятельности школьников, средством поддержания и дальнейшего развития их интереса к изучаемому предмету. Правильно организованная работа учащихся с компьютером может способствовать в частности росту их познавательного и коммуникативного интереса, что в свою очередь будет содействовать активизации и расширению возможностей самостоятельной работы обучаемых по овладению иностранным языком, как на уроке, так и во внеурочное время.

1. Биболетова М.З. Мультимедийные средства как помощник УМК “Enjoy English” для средней школы. ИЯШ, №3. 1999.

2. Владимирова Л. П. Интернет на уроках иностранного языка. ИЯШ, №3, 2002. с 33-41.

3. Донцов Д. *Английский на компьютере. Изучаем, переводим, говорим.* М., 2007.
4. Карамышева Т. В. *Изучение иностранных языков с помощью компьютера. (в вопросах и ответах).* СПб., 2001.
5. Карпов А.С. *Интернет в подготовке будущих учителей иностранного языка.* ИЯШ, №4, 2002. с. 73-78.
6. Нелунова Е.Д. *К проблеме компьютеризации обучения иностранным языкам.* Якутск, 2004.
7. Нелунова Е.Д. *Информационные и коммуникационные технологии в обучении иностранному языку в школе.* Якутск, 2006.
8. Пахомова Н. Ю. *Компьютер в работе педагога* М., 2005, с. 152-159.
9. Петрова Л.П. *Использование компьютеров на уроках иностранного языка - потребность времени.* ИЯШ, №5, 2005
10. Полилова Т. А. *Внедрение компьютерных технологий.* ИЯШ, №6, 1997., с 2-7.

«ҚИЫН» БАЛАНЫ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДЕ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қ.Т. Ыбыраймжанов, Ш.Т. Тұрдалиева, А.Т. Джумаханова – М.Х. Дулати атындағы ТарМУ, Тараз қ.

Резюме

В данной статье рассматриваются психологические особенности работы школьного социального педагога по обучению и воспитанию трудного ребенка.

Summary

In this article psychological features of work of the school social teacher on training and education of the difficult child are considered.

Әлеуметтік тәрбие – бұл адам қатынастары желісінде жүргізілетін тәрбие, яғни тікелей адамаралық байланыстар және осы мақсатқа арнайы ұйымдастырылған қоғамдық мекемелер (қайырымдылық қорлары, ұйымдар, бірлестіктер т. б) тарапынан болатын істер. Қоғамдық тәрбие проблемаларын арнайы педагогика саласы зерттейді. Оның пәні- тұлғаның әлеуметтік даму ерекшеліктері, қалыптастырушы ықпал жасайтын қоршаған орта заңдылықтары. Дәлірек айтқанда, отбасы, ресми ұйымдар, бұқаралық ақпарат құралдары. Әлеуметтік жұмыстар – адам мен адамның инабаттылық қатынастары қажеттілігінен туындаған әлеуметтік іс-әрекет құбылысы. Қазіргі күнде әлеуметтік тәжірибе жұмыстары жасөспірімнің ортасы, балаларға жәрдем, денсаулық және салауатты өмір салты, білім көтеру, тәрбие түзету және т.б. мәселелерін қарастырады. Әлеуметтік жұмыстың мамандық ретінде қалыптасуы және негізгі міндеті – бала мен жасөспірімдерге құзырлы көмек көрсету, әлеуметтік мәдени ортаны ізгілендіру, тұлғаның әлеуметтік қалыптасуына ықпал ету болып табылады.

Әлеуметтік педагогтың негізгі қызметі – тұлғаны өмірге, қоғамға бейімдеу, әлеуметтендіру. Ал мектептегі әлеуметтік педагог қызметінің басты мақсаты – оқушының әлеуметтенуіне ықпал жасап, оның жан-жақты қарым-қатынас ортасын құру және мектепте білім алушыларды тәрбиелеу, оқыту, дамыту және әлеуметтік қорғау болып табылады. Әлеуметтік педагогтардың негізгі жұмыс объектісі әлеуметтік тұрғыда қолдауды қажет ететін балалар мен жасөспірімдер. Ол - түрлі әлеуметтік-мәдени орталардағы балалармен тәрбие жұмысын ұйымдастыратын, тұлғаның жеке даралығын ескере отырып, оны қоршаған ортадағы психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін зерттейтін, тәрбиеленушілердің қызығушылықтары мен мұқтаждықтарын, мінез-құлқындағы ауытқушылықтарын, конфликтілі жағдайларды анықтайтын және дер кезінде қолдау мен көмек көрсете алатын маман.

Сонымен қатар әлеуметтік педагог қызметі барасында тұлға мен білім беру мекемесінің, отбасы мен қамқор болатын адамдардың, тәрбиеленетін ортасының басшылары арасында делдал, оқушылардың құқықтары мен бостандықтарының жүзеге асуына ыңғайлы және қауіпсіз жағдай құратын, олардың өмірі мен денсаулығын қорғауға, жалпыға бірдей білім берудің орындалуына, салауатты өмір салтын насихаттауға көмектесетін, балалардың қабілеті мен дарындылығын дамыту үшін оларға жағдай жасауды қамтамасыз ететін іс-әрекеттерді ұйымдастырады.

Осы мәселе туралы арнайы әлеуметтік педагогика ғылымы айналысады және көптеген педагогтардың еңбектерінен көруге болады. Әлеуметтік педагог қызметіне қойылатын талаптары туралы белгілі педагог В.А.Сластенин келесі сипаттамаларды ерекшеліктерін көрсетті. Олар: өзінің жұмыс нысаны болып табылатын тұлғаның жеке құндылығын, оның қайталанбас ерекшелігі мен шығармашылық мыңыздылығын түсіну; таңдалған мамандықты саналы түрде сезініп қабылдау; көптеген жүйкелік және психикалық ауытқулардың болуын ескерту; өзімен тұрақты жұмыс істеуді талап ететін кәсіби қызметінің шығармашылық табиғатын ұғыну.

Бүгінгі мектеп психологтары мен әлеуметтік педагогтардың алдында үлкен де, күрделі міндеттер тұр. Әлеуметтік педагог мектепте оқушыға диагностикалық қызмет, өз қызметі шеңберінде көмекті қажет ететін балаларды әлеуметтік қорғау, кәмілетке толмағандардың, ата-аналардың құқықтық тәрбиесін ұйымдастыру, ерекше назардағы оқушылармен жұмыс, сынып жетекшілері, медициналық қызметкерлер, ата-аналар комитетімен т.б. өзара қарым-қатынасты үйлестіру сияқты бағыттардағы жұмыстарды ұйымдастырады.

Қазіргі кезде «қиын» сөзі мектепте үнемі қолданылатын дәстүрлі терминге айналумен қатар, педагогикалық проблемаларды психологтарға жүктей салу да әдетке айналып бара жатыр. Қиын балалармен не істеу керек? Жалғыз психолог, керемет маман болса да, бір өзі бар мәселені шешіп тастай алмайды. «Қиын» бала мәселесі – қоғам мәселесі.

“Қиын” балалар қатарына білім деңгейі төмен, сабақтан көп қалатын, тәртібі нашар, мұғалім талабын орындамайтын, адамгершілік деңгейі төмен, құрбыларымен тіл табыса алмайтын, сынып мәселелері қызықтырмайтын, кейде психикалық дамуы, ойлау қабілеті кейін қалған, ашуланшақ (әртүрлі жүйке ауруларына шалдыққан, тәрбиеге әрең көнетін) оқушыларды жатқызады. Мектеп тәжірибесінде мұндай оқушыларды «мінез-құлқында ауытқуы бар», «қиын тәрбиеленуші», «қиын балалар» деп атайды.

Әлеуметтік педагогтың «қиын» оқушылармен жұмыс ерекшеліктері:

• «Қиын» оқушы тұлғасының өз бетінше дамуы, мінез-құлқты түзету мақсатын, оның бейімділігін, «қиын» болу себебін айқындау мен балалардың отбасындағы әлеуметтік жағдайын анықтау;

- Сыныптың, жеке оқушы отбасының әлеуметтік жағдайын толық зерттеу;
- Баланы әлеуметтік-педагогикалық қорғауға алу;
- Жеке тұлғаның дамуына отбасында әлеуметтік қолдаумен қамтамасыз ету;
- Әлеуметтік педагогикалық кеңес;
- Әлеуметтік-педагогикалық алдын-алу, түзеу, реабилитация;

Қиын баламен жұмыс жүргізу жолдары:

- Нақты есебін алу
- Мінездеме жазу
- Арнайы бақылау дәптерін жүргізу
- Ата-анасымен байланыс дәптері
- Жүргізілген іс-шараларға қатысуын бақылау
- ЖӨИ қызметкерлерімен кездесу өткізу
- Маңызды нәтижесі бар сана-сезімге әсер ететін тәрбие сағаттар өткізу
- Сабақтан тыс үйірме, секцияларға қатысуын қадағалау
- Психологиялық, педагогикалық зерттеулер жүргізу.

«Ерекше назардағы» оқушылармен жеке жұмыс іс-шараларын жетілдіру:

• «ерекше назардағы» кәмілет жасына толмағандарға дене және психикалық жай-күйін, денсаулығын нығайту үшін көмек көрсету;

• кәмілет жасына толмағандарды адамгершілік жағынан дамытудың шарты ретінде оқу орнында гуманистік орта құру;

• кәмілет жасына толмағандардың құқығы мен мүдделерін сақтау, олардың өмірін қорғауға ат салысу.

Қиын балалар топтамасы:

1. Қалалық есепке алынған оқушылар
2. Мектепшілік есепке алынған оқушылар
3. Тәуекелшілдер тобындағы оқушылар

Тәртібі қиын балаларды тудыратын себептер:

- Балаларын оқытуда, тәрбиелеуде ата-ананың жауапкершілік сезімінің жоқтығы, бұл бала мінезіндегі мейірімсіздікті, қатыгездікті, дөрекілікті, өзімшілдікті туғызады;

- Бұл үйдегі сәтсіздік, маскүнемдік, ұрыс-төбелес, ұрлық, ата-аналардың және басқа отбасы мүшелерінің теріс мінез-құлқы, ажырасу, неке бұзу;

- Ұл балаға үнемі жеткіліксіз көңіл аударылады. Кейбір отбасыларында баланың ішкі жан дүниесін, тілектерін, ойларын қайғысын және қоршаған ортаға қатынасын жете түсіне бермейді;

- Бұл мектепте сынып жетекшілердің тәрбие жұмысын ұйымдастыруда жіберілген қателіктері.

Осы орайда, есепке алынған оқушылар туралы алынған мәліметтерді талдау арқылы бұл оқушылардың әлеуметтік жағдайы түрлі деңгейде екендігі анықталды. 3 оқушының анасы жұмыссыз болса, 4 оқушының әкесі жұмыссыздығы белгілі болды. Олай болса, тәртіпсіздіктің себебінің бірі- оқушы ата-анасының жұмыссыздығы. Психологиялық анықтау мен дамыту жұмыстары жоспарлы түрде жүргізіліп, арнайы жұмыс кезеңдері мен бағыттары ерекшеленіп нақтыланды. Олар:

1. **Диагностика кезеңі:** себебін анықтау, диагноз қою, нешілу жолдарын іздестіру;
2. **Түзету кезеңі:** қадағалау, келісе отырып, шешім қабылдау, қоғамдық жұмыстарға қатыстыру.
3. **Алдын алу кезеңі:** баланың жан дүниесін түсіну, баланы себепсізден-себепсіз жазаламау; Жоғарыда көрсетілген оқушылармен төмендегідей психодиагностикалық жұмыстар жүргізілді:

Оқушы туралы жалпы мағлұмат:

1. Отбасылық - тұрмыстық жағдайы
2. Мектептен тыс мекемелермен байланысы
3. Денсаулығы, физиологиялық дамуы

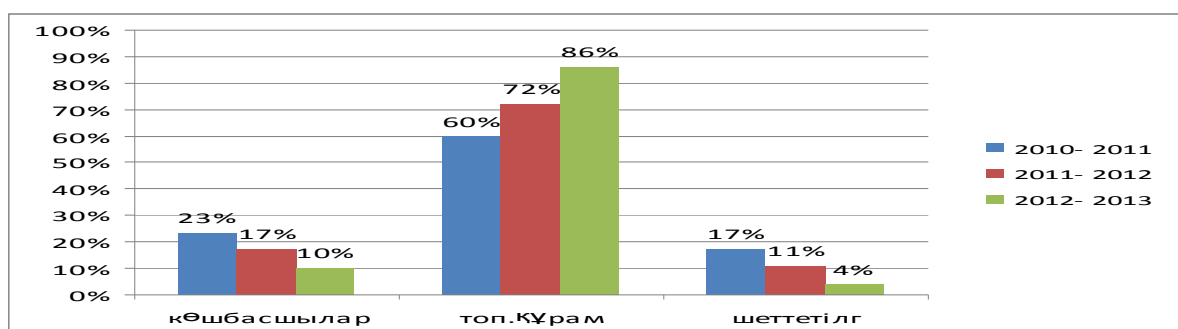
Оқушылармен жүргізілген зерттеу нәтижесіне сараптама жасалып, сабаққа дайындығы, білім деңгейі орташа екендігі анықталды. Сонымен қатар «Қиын» оқушылардың өскен ортасын, яғни отбасының жай-күйін талдағанда кейде отбасының өзі бала тәрбиесіне кері әсер беретіні де анықталды. Бала тәрбиесінде ата-аналардың әр түрлі көзқарасы немесе біреуінің бала тәрбиесінен шет қалуы, яғни толық емес отбасында тәрбиеленген бала, ата-ананың мейірімін көрмеген бала көбінесе мейірімсіз, ызалы, құрбыларымен дұрыс қарым-қатынас жасай алмайды. Кейде тұйық, шектен тыс ұялшақ болады. Ата-ананың шектен тыс мейірімін көрген бала өзімшіл, нәзік, тым төзімсіз, екіжүзді болуы мүмкін. Мадақтау мен шектен тыс мәпелеуде өскен бала ешқандай күш жұмсамай көзге түскісі келіп тұрады. Олар өздігінен ешнәрсеге қол жеткізе алмайды. Үлкендердің эмоциялық қақпайлауы салдарынан кінәмшілдік, өзін қажетсіз санау сезімдері қалыптасады. Адамгершілік жауапкершіліктің шектен тыс жоғары болуы баланы балалық қуанышынан айырып, бойында уайымшылдықтың тууына әкеледі.

Қиын балалармен жұмыс және тәртіп бұзушылықтың алдын алу мәселесі қазіргі кезеңдегі мектеп әрекеттерінің ішіндегі маңызды міндеттердің бірі болып саналады.

Жазалау және көтермелеу әдістерін қатар қолдану - әлеуметтік мамандардың негізгі құралы болуы тиіс. Таңдап алынған әдіс-тәсілдер баланы өз қылығына басқаша қаратып, мінезін жақсы жаққа өзгертуі тиіс. Орынды қолданылған әдіс-тәсілдер оқу-тәрбие жүйесінің деңгейін көтеріп, қиын оқушымен әлеуметтік қызметкердің қарым-қатынасы жақсартатыны сөзсіз.

Келесі бір бағыт - ата-анаман ұйымдастырылатын жұмыстың сапалылығы. Ол үшін ата-аналардың әр түрлі ерекшеліктеріне қарай топтарға бөліп алу қажет. Отбасы мен мектептегі тәрбие жұмыстарынан кеткен кемшіліктер жинақтала келе, қоғамдық тәрбиедегі қателіктермен байланысып қиын балалардың тәртібін одан әрі шиеленістіре береді. Тәрбиедегі қиындықты туғызатын тағы бір жайт – кездейсоқ балалардың, топтардың жекелеген балаға тигізетін теріс ықпалы әлеуметтік педагогтың назарынан тыс болмауы қажет. Өйткені, жеткіншек жастағы балада өз қатарларындағы құрбыларымен достық, жолдастық қарым-қатынаста болу мұқтаждығы сияқты ерекшелік болады.

2010-2013 жылдар ішінде мектептің 5-10 сынып оқушыларының арасында «Социометрия» сауалнамасы жүргізілді. Мақсаты: Оқушылардың арасында сауалнама жүргізу арқылы сынып ұжымының өзара қарым-қатынасын анықтау.

Жүргізілген «Социометрия» әдісінің нәтижесі бойынша ұсыныстар:

1. Мектеп психологтарының әдістеме нәтижесіне түзету жұмыстарын жүргізуге;
2. Шеттетілген оқушылар тобымен «Біз және біздің жақындарымыз» тренингісін өткізуге;
3. Сынып жетекшілерінің шеттетілген, көшбасшылармен және топ құрамындағылармен жеке әңгімелесуге;
4. Шеттетілген оқушылар тобымен түзету жұмыстарын жүргізуге және топ құрамындағылар мен көшбасшылар қатарына қосуға;

Мектеп психологтарымен бірлесіп сауалнаманың қорытындысы бойынша шеттетілген оқушылар тобымен түзету-қалыптастыру жұмыстары ұйымдастырылды.

Әлеуметтік-психологиялық жұмыстармен қатар сынып жетекшілері өз сыныбындағы шеттетілген, топ құрамындағылар және көшбасшылар тобымен жеке әңгімелесіп, шеттетілген оқушылар тобымен түзету жұмыстарын жүргізіп, ол оқушыларды топ құрамындағылар қатарына және көшбасшылар қатарына қосуға әрекет етуі, түзету жұмыстарын жүргізуі қажет.

Әлеуметтік педагогтың «қиын» оқушылармен жұмысы барысында «Қиын» оқушы тұлғасының өз бетінше дамуы, мінез-құлықты түзету мақсатын, оның бейімділігін, «қиын» болу себебін айқындау мен балалардың отбасындағы әлеуметтік жағдайын анықтау, сыныптың, жеке оқушы отбасының әлеуметтік жағдайын толық зерттеу, баланы әлеуметтік-педагогикалық қорғауға алу, жеке тұлғаның дамуына отбасында әлеуметтік қолдаумен қамтамасыз ету, әлеуметтік педагогикалық кеңес және әлеуметтік-педагогикалық алдын-алу, түзеу, реабилитацияға бағытталған тәжірибелік жұмыстар ұйымдастырылды.

Оқу мен тәрбие үдерісінде мектеп пен жұртшылық әрекетінің бірлігін қамтамасыз ету, олардың жасөспірімдерге тәрбиелік ықпалын үйлестіру білім беру саласы қызметкерлерінің басты мәселесі. Әсіресе әлеуметтік тұрғыда қолдау мен көмекті қажет ететін жасөспірімдердің мәселесі қоғамның ерекше назарында. Олай болса мектепте осындай ғылыми-педагогикалық эксперимент жұмысын ұйымдастыру арқылы педагогикалық ұжым мен оқушылардың жемісті іс-әрекетін қамтамасыз ететін білім беру мен тәрбие кеңістігін құру, сондай-ақ оған қажетті ұйымдастыру-әдістемелік көмек көрсетумен қатар әлеуметтік педагог іс-әрекетін жүйелендіріп, сапалы нәтижелерге қол жеткізуге болатындығы анықталды.

1. Ахтаева Н.С., Әбдігапбарова А.І., Бекбаева З.Н. *Әлеуметтік психология*. - А.: Қазақ университеті, 2007- 243 б.
2. Иванова С.В. *Социально-педагогическая работа школы*. – М., 2006.
3. Зимняя И.А. *Педагогикалық психология*. - М.: Логос.- А., 2005.
4. Түрікпен-ұлы Ж., Мұздыбаева Б. *Тәрбие психологиясы*. – А.: Зият-Пресс, 2008. -144 б.

КОМПЛЕКСНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СРЕДСТВ ОБУЧЕНИЯ ИЗУЧАЮЩЕМУ ЧТЕНИЮ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ

Б.К. Акшалов – *Таразский государственный педагогический институт*

Түйін

Бұл мақалада Ресей мектептерінде шет тілін оқыту тәжірибесіне талдау жасалынып және шет тілін қазақ бастауыш класстарында түсініп оқуда оқу құралдарын кешенді пайдалану мәселесі қаралды. Сол құралдарды шет тілін оқыту барысында бірізді пайдалану әдістемесі ұсынылады.

Annotation

In this article we analysed methods of using teaching aids in Russia and worked out the methods of using teaching aids in teaching intensive reading in elementary Kazakh class in complex. Also we recommended some ways of consequently usage of teaching aids.

Проблема комплексного использования средств обучения (СО) в учебно-воспитательном процессе общеобразовательной школы отнюдь не нова. Это проблема исследовалась как на уровне дидактики (Л.П.Прессман, Л.С.Зазнобина, Н.Н.Зволинская, др.), так и на уровне частных методик (Л.М.Зельманова, Т.С.Назарова, И.Я.Маурина, Д.И.Полтораки, Н. А. Пугал, Е.С.Полат, Ю. А. Барышева, О.А.Кожина, А. Я. Сова, Г.Г.Левитас, др.) на протяжении более 20 лет (1).

По определению С.Г.Шаповаленко, комплекс СО - это оптимальное множество взаимосвязанных, но не повторяющих функционально друг друга средств для изучения вопроса или темы программы, формируемое в точном соответствии с содержанием, организацией, методикой преподавания, особенностями познавательной деятельности учащихся и временем, отводимым на изучение (2). Опираясь на данное определение, мы будем считать, что КПСО -это совокупность печатных СО, содержащих необходимый и достаточный текстовой и иллюстративный материал для реализации свойственных им функций при обучении изучающему чтению. Эта подсистема имеет системные связи функционирования, развития, взаимодействия и пр. с другими компонентами ССО иностранному языку на начальном этапе, что обеспечивает условия для достижения поставленных целей. Разные авторы характеризуют КСО по-разному. Понимание сущности комплексов СО, естественно, влияет и на определение понятия комплексного использования СО. Мы разделяем мнение тех авторов о понимании комплексности СО, которые считают, что при комплексном использовании СО, речь должна идти прежде всего о взаимодействии СО, методов, организационных форм на разных уровнях усвоения и применения учебной информации в своем движении от незнания к знанию (Е.С.Полат).

Здесь следует отметить, что при разработке теоретико-методологических проблем комплексного использования СО мы опирались на труды С.Г.Шаповаленко, Т.С.Назаровой, Л.П. Прессмана, Е.С.Полат, Л.М.Зельмановой и других ученых ИСО РАО.

Особенности контингента учащихся (уровень подготовки по языку, наполняемость классов, интересы и склонности и т.д.) требуют от учителя большой гибкости при отборе СО на урок. Так, например, даже если учитель работает в обычном классе, а не в языковой лаборатории, то для обеспечения достаточной практики в чтении, связанных с ней устных упражнений, учитель продумывает такие виды работ и упражнения, которые охватывают всех учащихся одновременно и обеспечивают при этом обратную связь.

Принципиальное положение современной теории комплексного использования СО (3), о том, что ни одно из существующих ныне СО не является универсальным, и лишь определенная их совокупность может дать желаемый педагогический эффект, позволяют сделать заключение, что квалифицированное обучение английскому языку на всех этапах, в том числе и на начальном этапе, может осуществляться только при условии использования ССО для достижения поставленной цели (в нашем случае обучение изучающему чтению), где каждое средство имеет свое назначение и выполняет свою дидактическую функцию.

Проблема комплексного использования СО на уроках иностранного языка в теоретическом плане разработана в методике (1). В нашу задачу входит разработка методических рекомендаций по комплексному использованию СО при обучении изучающему чтению на начальном этапе на основе разработанных в методике теоретических положений.

Решая проблему комплексного использования СО следует учитывать:

- специфику учебного материала (тема, вопрос программы);
- этап обучения (начальный, средний, старший);
- стадию отработки материала (объяснение, тренировка, применение);
- условия работы (наличие языковой лаборатории, степень оснащенности ее всей необходимой аппаратурой и СО), особенности контингента учащихся.

Итак, понятие комплексного использования СО связано с применением учебных пособий в их взаимодействии друг с другом. Это взаимодействие основано на определенных принципах (4).

При разработке КПСО, мы основывались на основных принципах создания такой системы:

1. Принцип функциональности, который обусловлен характером системообразующих связей между компонентами системы обучения, обеспечивающей успешное функционирование каждого компонента в отдельности и всей системы в целом. Данный принцип предусматривает соответствие каждого компонента системы СО и всей системы в целом целям и задачам обучения иностранному языку на всех этапах, по всем темам устной речи и чтения, соответствие содержанию обучения, реализацию в них избранной методической концепции.

2. Принцип сознательности и творческой активности учащихся, который предусматривает отбор в систему СО, позволяющих при ознакомлении с новым языковым материалом, представляющим определенные сложности для осмысления и усвоения (отсутствие аналогии в родном языке, возможная интерференция родного языка, др.), сформировать у учащихся ориентировочную основу действия, на базе которой в дальнейшем вырабатывается речевой навык того или иного вида РД.

3. Принцип наглядности, который предусматривает при отборе СО в систему, при создании отдельных видов СО в соответствии с их методическими свойствами и функциями необходимость отражения на разных этапах формирования навыков и умений соответствующих форм наглядности с учетом особенностей познавательной и РД учащихся.

4. Принцип положительного эмоционального фона обучения, который при создании системы СО проявляется в создании внешнего мотивационного фактора, с одной стороны, а с другой - в создании наиболее благоприятных психологических условий для реализации других дидактических принципов и вместе с тем, сам может являться следствием их успешной реализации, способствуя тем самым созданию устойчивой внутренней мотивации учения.

5. Принцип индивидуализации и дифференциации обучения, который является следствием деятельностного подхода к обучению иностранному языку, что предполагает необходимость обучения иноязычной РД каждого ученика в коллективе. Для реализации этого принципа при разработке системы СО необходимо предусмотреть специальные СО для самостоятельной работы учащихся, обеспечивающие систематическую устную практику каждому ученику группы, эффективное управление учебно-познавательной деятельностью учащихся, особенно на этапе формирования речевых навыков, учет индивидуальных

возможностей учащихся. Необходимо предусмотреть также ограниченное сочетание самостоятельных работ учащихся (индивидуальных, парных, групповых) с фронтальными и коллективными.

При разработке содержательной части СО (типов и видов упражнений, зрительного и звукового ряда СО, пр.), входящих в систему, организации их в комплексы СО, при разработке методики использования необходимо учитывать такие методические принципы, как: коммуникативной направленности обучения; учета родного языка учащихся; устного опережения; комплексного овладения различными видами РД, программирования отдельных звеньев обучения; комплексной мотивации, интенсивности в проведении учебно-воспитательного процесса.(4)

Комплексное использование СО предусматривает включение СО в той последовательности, которая соответствует логике учебного процесса, особенностям чтения как вида РД. Поэтому одно из главных требований к комплексному использованию СО изучающему чтению - рациональная последовательность включения всех компонентов комплекса в урок. Данное требование предполагает учет функции каждого СО, их взаимосвязь и взаимообусловленность, учет особенностей познавательной деятельности учащихся, индивидуальных особенностей и возможностей учащихся данной группы при обучении изучающему чтению. Покажем это на примере обучения чтению в 5 классе. Перед чтением каждого текста учащиеся выполняют имитационные паузированные упражнения, рассчитанные на отработку произносительных навыков, техники чтения. Учитель может записать эти упражнения на магнитофонную пленку, либо озвучить сам. В классе ученики выполняют эти упражнения хором (если класс не оборудован лингафонным устройством) или, используя телефонно-микрофонные гарнитур. Книжки (учебники или книги для чтения) при этом у них открыты и ученики, таким образом, слушают диктора, следя по книгам, а затем в паузу читают отдельные словосочетания или фразы за диктором, стараясь копировать его произношение и интонацию. Подобная деятельность учащихся обусловлена тем фактом, что процесс декодирования текста состоит из узнавания слов и словосочетаний, предложений и соотнесения их со звуковым вариантом, что особенно значимо для такого языка как английский. Несколько позднее можно предложить для отработки техники чтения небольшой абзац из текста, разбитого на синтагмы, с обозначением соответствующей интонации. Текст может быть также записан на магнитофонную пленку или ученики могут читать текст за учителем. Такое упражнение является полезным на любом этапе обучения.

Темп записи от этапа к этапу увеличивается - учащиеся начинают читать быстрее, имитируя произношение и интонацию диктора (или учителя). Такое упражнение полезно выполнять в начале урока, предшествующего чтению нового текста и урока, на котором этот текст предполагается читать (либо предполагается дать задание на дом).

Как уже говорилось выше, текст может включать ограниченное количество лексики, легко узнаваемой из контекста (географические названия, имена собственные), либо устойчивые словосочетания, идиоматические выражения, реалии, которые могут затруднять восприятие текста. Они выносятся в сноску сразу после текста. Учитель обращает внимание учащихся на эти пояснения. Особое и специальное внимание следует уделять работе со словарем. Использование словаря требует от учащихся умения быстро находить искомую лексическую единицу в словаре. Для этого учащимся нужно помнить первую букву искомого слова, и знать последовательность букв в алфавите данного языка. Необходимо активное знание алфавита, поскольку операции поиска могут идти не только в направлении А-З, но и в обратном Z-А.

Поскольку слова, начинающиеся с одной и той же буквы, располагаются в последовательности, определяемой второй, третьей и последующими буквами, для успешного выполнения этой" операции также требуется гибкое владение алфавитом. Эта операция облегчается тем, что не только в нашем школьном словаре, но и в отечественных и зарубежных словарях имеются указатели на развороте страницы. Приведем такой пример. Искомое слово - goad. Во время поиска, взгляд чтеца остановился на goad. Для продолжения поиска чтец должен мысленно отметить, что для нахождения слова goad ему необходимо перевести взгляд вверх, т.к. goad и goag отличаются четвертой буквой, а в алфавите d находится перед g, поэтому операции поиска внутри страницы могут иметь направление вверх-вниз. Активное знание алфавита способствует быстрому нахождению искомого (5).

Как известно, разные учащиеся воспринимают текст по-разному. Часто из-за того, что забыто какое-то ранее знакомое слово или учащиеся были знакомы лишь с одним его значением, затрудняется понимание всего текста. В этих случаях опять требуется обращение к словарю. Например,

like /v/ нравится I like milk.
любить

/a/ похожий
 подобный Bob's shirt is like Tom's.
 teach /v/ учить He teaches English.
 teacher/n/ учитель Do you remember the name of our English teacher?

Текст может быть предложен для чтения либо в классе, либо на предыдущем занятии в качестве домашнего задания. В любом случае после чтения текста важно проконтролировать степень понимания прочитанного каждым учеником группы. Контроль понимания прочитанного осуществляется на основе внешней (работа в парах) и внутренней (упражнение "agree or disagree") обратной связи. Такое упражнение предназначено для организации самостоятельной устной практики учащихся на уроке или во внеурочное время в условиях языковой лаборатории или в обычном классе с партнером, которым может быть другой ученик или кто-то из родителей, знакомых.

В паре работают учащиеся разной подготовки с тем, чтобы более сильный ученик начинал выполнять упражнение, показывая тем самым своему партнеру образец выполнения. Кроме того, быстро выполнив упражнение, сильный ученик предоставляет своему партнеру больше времени на выполнение его упражнения. Каждый ученик должен иметь пооперационную информацию о том, правильно он понял все детали текста или нет и, если неправильно, то как следовало понять правильно.

В конце работы над текстом важно активизировать как языковой, так и информационный (содержательный) материал текста. С этой целью могут быть предусмотрены разные виды деятельности, включающие каждого ученика в активную работу: ролевые игры, дискуссии по определенным вопросам (в группах), одновременный пересказ текста всеми учениками (в языковой лаборатории), письменное изложение или сочинение на аналогичную тему (предпочтительно в качестве домашнего задания). Такова в общих чертах логика учебного процесса по обучению изучающему чтению на начальном этапе на основе комплексного использования средств обучения.

Приведем пример фрагмента урока, на котором решаются задачи обучения изучающему чтению

№	Задача этапа урока	Языковой, речевой материал	Методы, организационные формы работы	СО
1	Развитие (формир.) навыков техники чтения	Название текста «The Elephant and the Bad Baby»	Имитационные паузированные упр.(индив. работа в ЯЛ), хоровая работа (в обычном классе)	Звукозапись, слайды
2	Развитие навыков пользования словарем		Фронт. и индивид. работа со словарем	Словарь
3	Чтение текста		Одновременная практика в чтении	Книга для чтения
4	Контроль понимания прочитанного	упр.5а, упр.5б, упр. 4	Самостоятельная парная работа Самостоятельная индивид. работа	Книга для чтения
5	Контроль речевых умений на основе прочитанного	упр. 6	Самостоятельная индивидуальная работа	
6	Активизация информации и язык, материал прочитанного текста	упр. 7	Самостоятельная индивидуальная работа	Книга для чтения

Проверка доступности текстов, отобранных для самостоятельного чтения, показала, что по своему содержанию они отвечают интересам учащихся данного возраста, а имеющиеся в них опоры помогают преодолеть языковые трудности. Однако для учащихся-казахов с низким уровнем обученности требуется большее количество подготовительных упражнений, позволяющих отработать технику чтения, произношение отдельных слов и предложений, наиболее важных для понимания текста. Наблюдение за работой учащихся на уроке, беседы с ними показали, что наибольший интерес и активность школьников вызывают групповые формы работы. Такие формы работы были предусмотрены нами при разработке заданий к текстам.

Таким образом, комплексное использование ПСО чтению на английском языке на начальном этапе отвечает требованиям, во многом совпадающим с общими требованиями к комплексному использованию СО иностранному языку, разработанными Е.С.Полат (4.)

Методика комплексного использования ПСО изучающему чтению предусматривает:

- единство содержания (его лингвистического компонента) СО, входящих в комплекс для каждого урока, для этапа формирования навыков и умений изучающего чтения;
- определенную последовательность включения СО в учебный процесс;
- их взаимосвязь и взаимообусловленность, диктуемые логикой учебного процесса, особенностями чтения как вида РД, методическими свойствами и функциями СО чтению, входящих в комплекс;
- адекватность СО задачам на каждом этапе формирования навыков и умений чтения (адекватные виды упражнений) и организационным формам обучения;
- учет индивидуальных и возрастных особенностей учащихся, уровня их языковой подготовки и вариативное сочетание СО в рамках комплекса;
- необходимость создания дополнительного материала для тренировки в чтении и обеспечения индивидуализации и дифференциации обучения;
- использования компонентов учебно-методического комплекта для 5 класса, обеспечивающих параллельное и взаимосвязанное обучение чтению и другим видам РД.

ПСО, используемые на уроке иностранного языка, обладают еще одним очень важным свойством - с их помощью создается благоприятный психологический климат на уроке, формируется правильные межличностные отношения как в системе "ученик-ученик", так и в системе "учитель - ученик".

Таким образом, в результате проведенного исследования сформирована подсистема СО изучающему чтению на начальном этапе, ориентированная на особенности обучения в казахской школе, определены методические рекомендации по ее эффективному использованию на уроке и во внеурочное время.

1. Полат Е.Г. Дидактические основы комплексного использования средств обучения в учебно-воспитательном процессе общеобразовательной школы. М., НИИСО И УК. 1991. - 137с.

2. Шаповаленко С.Г. Вопросы теории и практики создания и использования системы учебного оборудования в советской общеобразовательной школе //Материалы международной научной конференции стран по проблемам школьного оборудования /27-30 ноября 1973г./ М., 1975. с.176-213.

3. Шаповаленко С.Г. О создании системы современного оборудования для средней общеобразовательной школы //Советская педагогика. 1967. №5. с.67-78.

4. Полат Е.С. Теоретические основы составления и использования системы средств обучения иностранному языку для средней общеобразовательной школы /на примере английского языка/. - Дисс. ... д-ра пед. наук. М., 1988. - 551с.

5. Маковская Т.П. Методика обучения работе с двуязычным (англо-русским) словарем в старших классах средней школы. Автореф. канд. пед. наук. М., 1978. - 19с.

БАЛАНЫҢ ЭТНОӘЛЕУМЕТТІК РӨЛДЕРГЕ БЕЙІМДЕЛУІ

Г.А. Қошжанова – ҚазМемҚызПУ-нің магистрі

Резюме

В статье рассматривается роль ребенка. Национальная воспитание казахского народ соединяет единый непрерывную тенденцию, этносоциальный роль нации, знание родного языка, историю, культуру народа, обычаи и уважение представителям других нации. Ребенок должен адаптироваться к окружающей среде, осознавать этносоциальный роль кем он является сегодня и кем он будет в будущем. Знать родственную связь своих родных, родственную связь со-стороны матери и родственную связь со-стороны будущей жены.

Summary

The article considers the role of the child. National education of the Kazakh people connects a single continuous trend, ethnosocial the role of the nation, knowledge of the native language, history, culture of a people, tradition and respect for representatives of other Nations. The child must adapt to the environment, aware of the ethnosocial the role of what he is today and what he will be in the future. Know the family connection of its family, kinship relation with the mother and the family connection with the future wife.

Қазақ халқының ұлттық тәрбиесі - өмір бойы жалғасатын біртұтас үздіксіз үрдіс, оның даму барысында адамның этнос субъектісі ретінде этностық құндылықтарды, этноәлеуметтік рөлдерді және өз халқының салт-дәстүрлерінде шоғырланған этностық нормаларды меңгеруі, этностық өзіндік санасын оятып, өз ұлтына, тіліне, тарихына, мәдениетіне деген мақтаныш сезімін және басқа ұлт өкілдеріне сыйластық, түсіністік сезімін қалыптастыру болып табылады.

Қазақ халқындағы «Тегін білмеген тексіз», «Жеті атасын білмеген жетесіз» деген зерделі сөздердің

байыбына үңілсек, ұрпақты шыққан тегі мен туған атасын білуге бағыттау сияқты тарихи білімдік өнегені көреміз. *Бұл-бір жағынан. Екінші жағынан*, сол зерделі сөз жолдары елдің бірлігін, оның ұлттық белгісін сақтауды білдіреді. *Үшіншіден*, қазақта ұран сияқты орны бар осы киелі сөздер әрбір қазақтың зердесінде сақталып, күні бүгінге дейін ділдік ерекшелігіміздегі өзіндік үлесін жоғалтпай келеді.

Жеті атадан тарайтын үрдіс туыстық аралық қатынасқа (жігіттің үш жұрты) жеткізіп, біртіндеп бүтіндей бір ұлттың (қазақтың) тұрмыс-салт нормаларына ұласты. Демек, туыстық қарым-қатынастар сияқты табиғи тарихи білім нәтижелерінен қорытынды шығару үшін жеті атанды біліп, шежіре тарата білу қазақ дәстүрінде өмірлік қажетке айналып келген. Біздің өзіндік ділі бар ел болуымыздың да түп қазығы осында.

Қазақ отбасының ерекшеліктері: 3-4 ұрпақпен бірге. Басшысы - әке, ол бір-біріне сүйіспеншілік, қайырымды қатынасты тәрбиелейді, міндеттерді бөліп береді. Бірлік пен достық. Әкенің қызметтік міндеттері: ешкім де әкенің тәрбиесін алмастыра алмайды; әке – бұл үлгі, бедел, ол мейірімді және жауапты, оның парызы – баласында осы қасиеттерді тәрбиелеу.

Жігіт – бұл тыңдау; ананы құрметтеу; кішіге сүйіспеншілік.

Қыз – бұл сыпайылық, сұлулық, ұяттылық, шаруашылықты жүргізе білу; тілектестік, ар-намыс.

Ана – бұл махаббат, нәзіктік, мейірімділік, ұстамдылық, төзімділік.

Апа, әже – бұл ақыл-кеңес, тәжірибе, жан дүниесінің кеңділігі мен тыныштық беру біліктілігі.

Ақсақалдар – бұл ақыл-ойдың тереңдігі, даналық, тәрбиелілік, болжай алушылық, сөзді меңгеру, намысты қорғау, жағымсыз құбылыстарға қарсы тұру. Қазақтың тұрмыстық өміріндегі әлеуметтік рөлдер осылайша ерекшелене түседі. Туыстық қарым-қатынастар мен әлеуметтік рөлдердің сипаттылығы мұнымен шектеліп қалмайды, этноәлеуметтік рөлдер арқылы да жан-жақты қырлары ашыла түсері сөзсіз. Туыстық жақындықтарға байланысты қазақы этноәлеуметтік рөлдер өз сипаттарын заманға сай жақсарта отырып, ұлттық ерекшеліктерді де жоғалтпауға, құндылықтарын бағалауға, оның тәрбиелік маңызын арттыруға үлес қосады. Қазақ отбасындағы туыстық қарым-қатынастардың сақталуы һәм сыйластық ұлттық этникалық, рухани тұтастықты сақтаудың негізі болмақ.

Этноәлеуметтік қарым-қатынастарды реттейтін, іске қосып, жүзеге асыратын – этноәлеуметтік және әлеуметтік рөлдер. Этноәлеуметтік рөлдерді меңгертуге тәрбиелеу мен әлеуметтендіру отбасы, әулет, аталас, ру, жүз, ел бірлігін, ұлт тұтастығын сақтау, бауырмалдықты күшейту, сыйластықты арттыру, салт-дәстүр мен төл мәдениетімізді дәріптеуге қол жеткізеді.

Бала басқа адам алдындағы өз міндетін, жауапкершілігін бірте-бірте игере отырып, өзінің этноәлеуметтік рөлінің мәнін түсіне бастайды. Этноәлеуметтік рөлді тани отырып, бала бір жас кезеңнен екінші жас кезеңге өту барысында әр түрлі этноәлеуметтік рөлдерді игереді. Бұл рөлдердің этникалық тәрбие берудегі маңызы өте зор. Оларды әлеуметтену үдерісімен бірлікте жүзеге асыру керек. Адам әлеуметтену барысында белгілі рөлдер атқарып, сол рөлдер арқылы әлеуметтік ортада белгілі орын алады.

Бала – отбасының жеміс берер гүлі, алтын тіреу діңгегі болғандықтан да, тәрбиенің негізі осы кішкентай нәресте кезден басталуы керек. Ұлттық тәрбие - бесіктен басталады. Отбасындағы ата мен әженің, әке мен шешенің, апа-қарындас, аға-інінің бір-бірімен күнделікті өмірдегі қарым-қатынасы, мінез-құлқы – ұлттық тәрбиенің бастау бұлағы.

Бала өз міндетін, жауапкершілігін бірте-бірте игере отырып, өзінің этноәлеуметтік рөлінің мәнін түсіне бастайды. Этноәлеуметтік рөлді тани отырып, бала бір жас кезеңнен екінші жас кезеңге өту барысында бір этноәлеуметтік рөлден екіншісіне өтеді. Баланың ана тілі, ата тегі, төл мәденеті мен тарихы, туған жері, салт-дәстүрлері, ұлттық рәміздер туралы, сонымен қатар жеті атасы, өз жұрты мен нағашылары, туыс атаулары және өзінің этноәлеуметтік рөлдері туралы білімдерін арттыру барысында ұлттық тұлға қалыптасады.

1. Волков Г.Н.. *Этнопедагогика*. Москва, 2000 г.

2. Жарықбаев Қ.Б., С.Қалиев. *Қазақтың тәлімдік ой-пікірлер антологиясы*. 1-2 том. Алматы, 1994ж.

3. Әбілова З.Ә.. *Этнопедагогика*. Алматы, 1997 ж.

4. Қожақметова К.Ж. *Халықтық педагогиканы зерттеудің кейбір ғылыми және теориялық мәселелері*. Алматы, 1993ж.

5. Әл-Фараби. *Тарихи-философиялық трактат*. Алматы, 1985ж.

6. Баласағұн Ж. *Құдатғу біліг*. Алматы, 1983ж.

7. Қашқари М. *Диуани лұғат ат-түрік*. Алматы, 1971ж.

СОЗДАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ СЕТЕЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СООБЩЕСТВ – ПУТЬ К ИНТЕГРАЦИИ СТРАН СНГ

Д.Т. Танирбергенова – к.п.н., нач. отд. РИПКСО филиала АО НЦПК «Өрлеу»,

С.В. Дольникова – учитель начальных классов КГУ сш №133, г. Алматы

Түйін

Ақпараттық-коммуникативтік технологияны іс жүзінде игілікпен қолдана білуде педагогикалық қоғам арасында алдыңғы қатарлы мәселе ретінде қарастырып, барлық педагогтардың білімін жетілдіріп, үйрету, ТМД мемлекеттеріндегі АКТ мәселелеріндегі соңғы жаңалықтармен танысуға, игеруге тиесілі жағдайдың жасалынуы қажеттілігіне көңіл қойылған.

Республика Казахстан эффективно развивает информационные технологии в системе образования всех уровней. Особенно следует отметить успешность проекта Министерства образования и науки РК по обучению педагогов по программе электронного проектирования Развитие в начале 21-го века мировых телекоммуникационных технологий, сетевых связей способствуют формированию новых социальных объединений – сетевых сообществ. Активное использование информационных технологий для целей образования в глобальном мире привело к появлению сетевых сообществ двух типов: профессиональных сообществ педагогов (для решения профессиональных затруднений и профессионально значимого общения) и сетевых педагогических сообществ без которых современный учитель не представляет иного источника общения и обмена опытом и информацией.

В отличие от сетевых сообществ, возникающих стихийно и самопроизвольно, создание сетевых педагогических сообществ, как показывает анализ опыта стран СНГ, инициируется методическими службами в рамках системы повышения квалификации работников образования и поддерживается ими. Участниками взаимодействия являются педагоги, учащиеся, родители и другие субъекты педагогического процесса. Целью деятельности сетевого педагогического сообщества является освоение актуального для национального образования и лично значимого для каждого участника содержания, традиционных ценностей отечественной культуры; формирование ключевых компетентностей в процессе совместной деятельности образовательного характера. Средствами взаимодействия в сетевых педагогических сообществах являются различные каналы коммуникации, социальные сервисы хранения и совместного редактирования информации в сети Интернет. Так появилось новое понятие «сетевое педагогическое сообщество», под которым понимается *группа субъектов педагогического процесса, поддерживающих общение и ведущих совместную деятельность средствами информационно-коммуникационных технологий.*

Но при этом, процесс создания и методического сопровождения сетевых педагогических сообществ для совместного решения проблем и организации коллективной деятельности образовательного характера стран СНГ в сети Интернет мало изучен в современной педагогике, существующая практика требует теоретического и методологического осмысления. Анализ показывает, что активному участию учителей в работе сетевых сообществ препятствуют: отсутствие постоянного доступа к сети Интернет; отсутствие опыта общения в сети Интернет; низкий уровень компьютерной грамотности педагогов; занятость, отсутствие свободного времени; субъект-объектная педагогическая позиция; отсутствие желания работать в сетевом сообществе. Тем не менее, учителя, психологи и другие работники образования должны активно входить - в мир сетевого общения с учащимися для передачи в контексте совместной деятельности нравственных и этических ценностей традиционной культуры, способов решения проблем, образцов поведения. Методические службы, система повышения квалификации работников образования должны обеспечить процесс подготовки учителя к дистанционному обучению, профессиональному общению и сотрудничеству в рамках сетевого педагогического сообщества. В системе дополнительного профессионального образования следует внедрить не только дистанционное сопровождение процесса повышения квалификации, но и профессиональные инициативы педагога: проектную, исследовательскую практику. Следовательно, важнейшей задачей системы повышения квалификации становится поиск, разработка и апробация оптимальных форм дистанционного взаимодействия с педагогом, которое, как было упомянуто выше, начало внедряться в Казахстане.

Таким образом, глобальная информатизация образования направлена на обеспечение сферы образования теорией и практикой разработки и использования новых мировых информационных технологий, ориентированных на реализацию психолого-педагогических целей обучения и воспитания, и в то же время сохраняющих традиционные ценности отечественного образования. В этом смысле

использование современных информационно-коммуникационных технологий открывает принципиально новые возможности для отечественной системы образования и интеграции в информационное общество индивидов при условии преодоления негативных аспектов сетевого межличностного общения посредством использования различных форм взаимодействия между участниками образовательного процесса и профессионального общения, наиболее эффективным из которых мы считаем сетевое **диалоговое взаимодействие**.

Учеными, изучающими проблемы диалога во взаимоотношениях индивидов, доказано, что *диалоговое взаимодействие субъектов образовательного процесса* в процессе повышения квалификации и сетевого общения с применением информационно-коммуникационных технологий имеет свою специфику, обусловленную как возрастными, личностными и ментальными особенностями субъектов взаимодействия, так и спецификой обезличенного взаимодействия в сети Интернет. Понятие «диалоговое взаимодействие педагогов в сетевых педагогических сообществах» заключается в том, что это: *свободное взаимодействие между равноправными и равнозначными субъектами педагогического процесса в контексте совместной деятельности по освоению актуального для системы образования и лично значимого для каждого участника сетевого сообщества содержания. Его результатом является общность субъектов при сохранении неповторимой индивидуальности каждого, обусловленной его ментальностью и жизненным опытом. Эффективность этого взаимодействия обусловлена применением заочных (вербальных и невербальных) форм коммуникации при помощи средств информационно-коммуникационных технологий и правил сетевого общения.*

Важнейшим условием осуществления диалогового взаимодействия в сетевых педагогических сообществах является готовность педагогов к такому взаимодействию, которая может быть сформирована в системе повышения квалификации.

Модель подготовки педагога к диалоговому взаимодействию в сетевых педагогических сообществах СНГ может включать следующие компоненты:

- на *мотивационном уровне* - формирование положительной мотивации педагогов к участию в сетевом диалоговом взаимодействии на основе выбора содержания, отражающего актуальные для национального образования, профессионально и лично значимые темы, в том числе и за счет информирования педагогов о деятельности сетевых педагогических сообществ;
- на *информационном уровне* - подготовка педагогов к диалоговому взаимодействию в сети Интернет в системе повышения квалификации работников образования в различных формах:
- курсовая подготовка на базе учреждения повышения профессионального образования по информационно-коммуникативным технологиям (ИКТ);
- индивидуальные консультации преподавателей институтов повышения квалификаций по вопросам использования ИКТ в образовательном процессе;
- на *практическом уровне* - методическая поддержка профессионального общения и совместной деятельности педагогов в сети Интернет в рамках сетевых профессиональных сообществ в целях:
- проведения региональных телекоммуникационных проектов для педагогов;
- координации деятельности групп, команд в рамках региональных телекоммуникационных проектов;
- подготовка преподавателей к участию в межрегиональных и в международных сетевых мероприятиях.

Основным критерием результативности осуществления сетевого диалогового взаимодействия является создание и активное функционирование сетевых педагогических сообществ, стимулирующих инициативность педагогов и способствующих повышению их профессиональной компетентности. Выработаны экспертами следующие **показатели готовности** педагога к диалоговому взаимодействию в сетевых педагогических сообществах:

- положительная мотивация педагогов к участию в общении и совместной деятельности в сетевых педагогических сообществах;
- базовая информационно-коммуникационная компетентность педагога, включая знание им основных каналов сетевой коммуникации;
- наличие знаний о правилах сетевого взаимодействия (сетевого этикета);
- наличие умений и навыков диалогового взаимодействия для общения и совместной деятельности в сетевых педагогических сообществах с использованием социальных сервисов сети Интернет.

Разработанная коллегами Владимирского института повышения квалификации преподавателей РФ модель подготовки педагогов к диалоговому взаимодействию в сетевых педагогических сообществах основана на учете личностных, возрастных и ментальных особенностей участников взаимодействия,

предусматривает выбор специфического содержания и определенных форм организации образовательного процесса (см. рис. 1):

Показателем результативности функционирования модели подготовки педагогов к диалоговому взаимодействию в сетевых педагогических сообществах, можно считать повышение результативности обучения в процессе дистанционного повышения квалификации с использованием информационно-коммуникационных технологий и продуктивности сетевого профессионального общения.

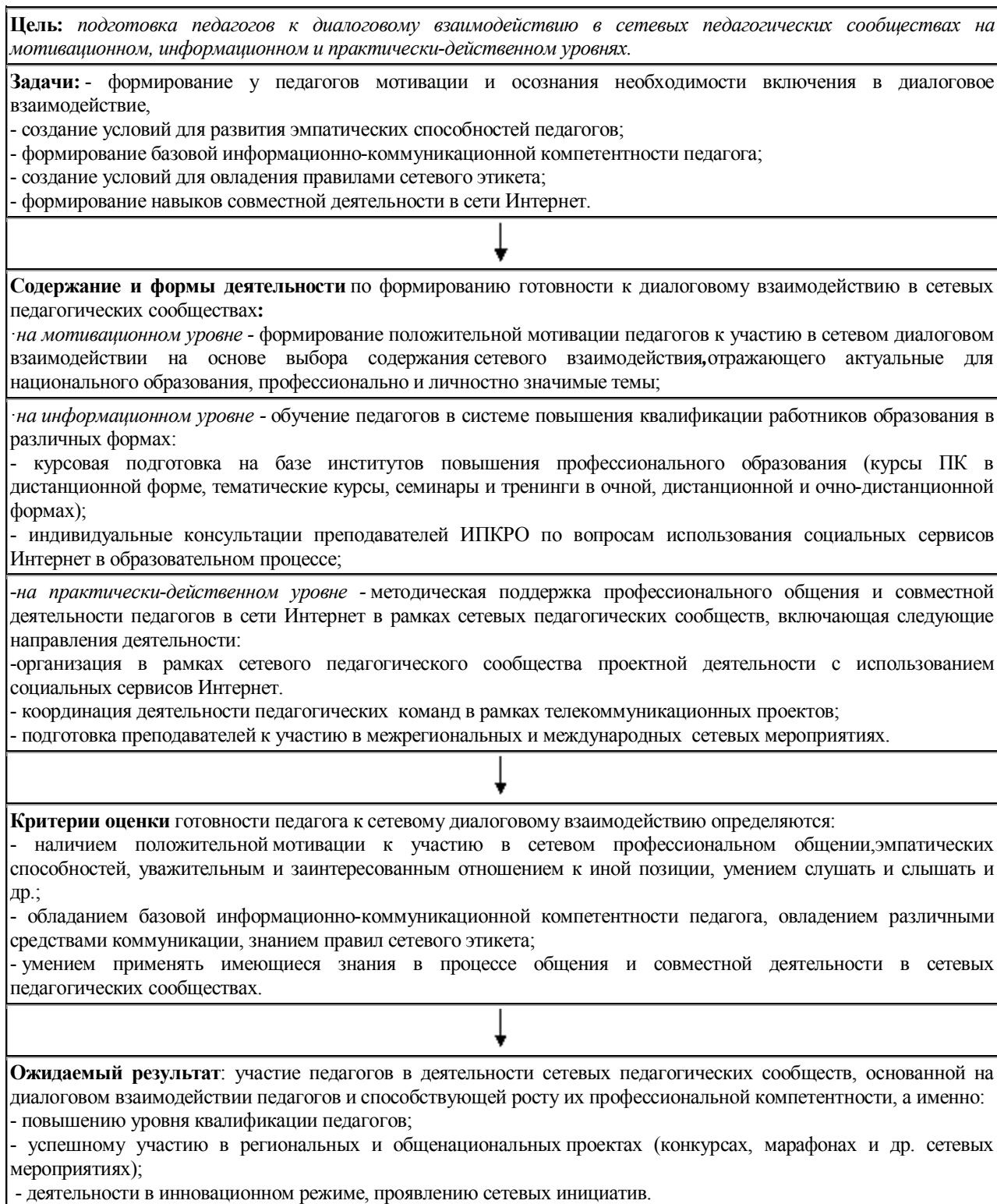

Рис. 1. Схема модели подготовки педагога к диалоговому взаимодействию в сетевых педагогических сообществах

Анализ результатов опытной работы российских коллег позволяет констатировать эффективность разработанной, описанной и апробированной модели подготовки педагога к диалоговому взаимодействию в сетевых педагогических сообществах в региональной системе повышения квалификации. Так, участие ИКТ-активных педагогов в сетевых мероприятиях различного уровня способствовало росту их профессиональной компетентности, подтверждению высшей квалификационной категории, победе на конкурсе педагогического мастерства и т.д.

Таким образом, внедрение модели по формированию готовности педагогов к диалоговому взаимодействию в сетевых педагогических сообществах свидетельствует о том, что реализация на практике продуманной, научно обоснованной модели подготовки способствует повышению уровня профессиональной компетентности педагогов, развитию навыков коллективной работы, удовлетворению образовательных и духовных потребностей личности, дальнейшему развитию гуманистических ценностных ориентаций педагога, стимулирует их творческую активность и активному обмену позитивным опытом среди педагогического сообщества стран СНГ.

1. Бахтин, М.М. *Эстетика словесного творчества [Текст] / М.М.Бахтин.* - М., 1986. - 424 с.
2. Библер, В.С. *От наукоучения – к логике культуры / В.С. Библер.* - М., 1991. - 413 с.
3. Быховский, Я.С., Патаракин, Е.Д., Себрант, А.Ю., Ястребцева, Е.Н. *Смотрите, как они думают! [Текст] / Я.С. Быховский, Е.Д. Патаракин, А.Ю. Себрант, Е.Н. Ястребцева // Сетевая культура. – М.: Некоммерческое партнерство «Современные технологии в образовании и культуре», 2007. – 112 с.*
4. Горбунова, Л.Н. *Дистанционное повышение квалификации: идущие навстречу / Л.Н. Горбунова [и др.] // Дистанционное обучение: сборник статей. - М.: Некоммерческое партнёрство "Современные технологии в образовании и культуре", 2006. - С. 28 - 32.*
5. Каган, М.С. *Мир общения: проблема межсубъектных отношений [Текст] / М.С. Каган. – М.: Политиздат, 1988. - 319 с.*
6. Патаракин, Е.Д. *Сетевые сообщества и обучение [Текст] / Е.Д. Патаракин. – М.: ПЕР СЭ, 2006. – 112 с.*
7. Полат, Е.С. *Методология определения эффективности дистанционной формы обучения / Е.С. Полат [и др.] // Дистанционное обучение : сборник статей. - М.: Некоммерческое партнёрство «Современные технологии в образовании и культуре», 2006. - С. 5 – 16.*
8. Хуторской, А.В. *Интернет в деятельности российских школ на современном этапе [Электронный ресурс] / А.В. Хуторской // Интернет-журнал "Эйдос"; Центр дистанционного образования "Эйдос". - Режим доступа: <http://www.eidos.ru/>*
9. *Программа развития образования РК до 2020 года. Постановление Правительства РК.*